

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va
innovatsiyalar vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2025-YIL, 1-SON

journal.namspi.uz

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov
Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov
Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'. Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD, dots. P.Lutfullayev, PhD, dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, Faks: (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. Jurnal Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008. "Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnalining 2025-yil 1-soni NamDPI Ilmiy-texnikaviy Kengashining 10-mart 2025-yildagi 3-sonli kengaytirilgan yig'ilishida muhokama qilinib, ilmiy to'plam sifatida chop etishga ruxsat etilgan (Bayonnoma № 3). Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

UDK: 950 (575.1):371.3

TA'LIMNI MODIFIKATSIYALASH SHAROITIDA TARIX FANLARINI O'QITISHNING INNOVATSION METODIK TIZIMINI YARATISHNING PEDAGOGIK TAVSIFI

Xurshidjon Boymirzaev Karimjanovich,

NamDU, Tarix kafedrası dotsenti, (PhD).

boymirzayevhurshidjon@gmail.com, +998994339616

Annotitsiya: *Tarix o'qitish metodikasi mutaxassislik fanlaridan biri sifatida tarix fanlari bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini sifatli, samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan pedagogik shart-sharoitlarni yoritadi. Mazkur fan talabalarni kasbiy pedagogik faoliyatga amaliy-metodik jihatdan tayyorlash, o'ziga xos xususiyatlari asosida tarix fanlarini samarali o'qitish istiqbolini belgilash, tarix fanlari o'qituvchilarining metodik kompetentlik sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Pedagogika sohasida yangi ta'limiy qadriyatlarning qaror topishi tarix o'qitish metodikasi fanining mazmunini izchil takomillashtirib borishni taqozo etadi. Maqolada ana shu haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *tarix fanlari, o'qitish, metodika, tarix o'qitish, tarix o'qitish metodikasi.*

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ СОЗДАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ МЕТОДИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ В УСЛОВИЯХ МОДИФИКАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: *Методика преподавания истории как одного из предметов специальности охватывает педагогические условия, необходимые для качественной, эффективной организации преподавания истории. Данный предмет служит для подготовки студентов к профессиональной педагогической деятельности, определения перспектив эффективного преподавания истории с учетом ее специфики, развития качеств методической компетентности преподавателей истории. Утверждение новых образовательных ценностей в области педагогики требует постепенного совершенствования содержания предмета методики преподавания истории. В статье речь идёт об этом.*

Ключевой слова: *исторические науки, преподавание, методика, преподавание истории, методика преподавания истории.*

PEDAGOGICAL DESCRIPTION OF THE CREATION OF AN INNOVATIVE METHODOLOGICAL SYSTEM OF HISTORY TEACHING IN THE CONDITIONS OF MODIFICATION OF EDUCATION

Annotatsiya: *The methodology of teaching history as one of the subjects of the specialty covers the pedagogical conditions necessary for a high-quality, effective organization of teaching history. This subject serves to prepare students for professional pedagogical activity,*

to determine the prospects for effective teaching of history, taking into account its specifics, to develop the qualities of the methodological competence of history teachers. The assertion of new educational values in the field of pedagogy requires a gradual improvement of the content of the subject of the methodology of teaching history. The article is about this.

Keywords: *historical sciences, teaching, methodology, teaching history, methodology of teaching history.*

KIRISH

Insoniyat tarixiy taraqqiyotining mavjud bosqichi uchun yuqori texnologiyalarning rivojlanishi xarakterli xususiyat kasb etmoqda. Jahon hamjamiyatida ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish hamda texnologiyalar sohasida erishilayotgan yutuqlar o'z navbatida mustaqil O'zbekiston tomonidan ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishning istiqbollari belgilanishini taqozo etmoqda. Binobarin, globallashtirish sharoitida milliy davlatning avtonom holda taraqqiy etishi mumkin emas va bu holat O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan o'zaro tenglik, hamkorlikka, har bir sohada umuminsoniy tamoyil hamda standartlarga erishishi zarurligini anglatadi.

Tarix o'qitish metodikasi va uni takomillashtirish xususida so'z yuritishdan avval "metodika", "o'qitish metodikasi", "tarix o'qitish metodikasi" tushunchalarning lug'aviy ma'nosini bilib olish talab qilinadi.

Manbalardan birida ko'rsatilishicha, "metodika" atamasi lug'aviy jihatdan "amaliy jihatdan nimanidir bajarish uchun qo'llaniladigan metod va usullar yig'indisi" [4]; "nimadir o'qitish yoki qandaydir ishni bajarishga oid qoidalar tizimi, metodlarning bayoni" [4]; "qandaydir yo'naltirilgan harakatni amalga oshirishning tayyor "retsepti", algortmi, bajarilish tartibi" [5] ma'nolarini anglatadi.

N.A.Muslimov, O'M.Asqarova, M.H.Usmonboeva, D.Sayfurov, X.Raxmatova va boshqalarning e'tirofiga ko'ra, "metodika" tushunchasi negizida: 1) ma'lum maqsadga yo'naltirilgan harakatlarni amalga oshirish chora-tadbiri; 2) pedagogik jarayonda real qo'llaniladigan usul va vositalar mohiyati, ahamiyati, amaliy qiymati, texnik jihatlarini ochib berish algoritmi [8, 125]; biror ishni maqsadga muvofiq o'tkazish metodlari, yo'llari majmui [7, 311] kabi ma'nolar anglanadi.

"O'qitish metodikasi" tushunchasi o'qitish va metodika atamalarining yig'indisidan hosil bo'lgan va anglanganidek, muayyan fanni samarali o'qitilishini

ta'minlovchi shakl, metod, vosita, usul hamda texnologiyalar mohiyatini, ulardan foydalanish yo'llarini ifodalaydi. Fikrimizni "o'qitish (yoki ta'lim) metodikasi" tushunchasiga tadqiqotchilar tomonidan berilgan ta'riflarning mazmuni ham tasdiqlaydi. Misol uchun, o'qitish metodikasi – u tomonidan ko'proq samaralarga erishilishini ta'minlash maqsadida ta'lim jarayonini tadqiq etuvchi pedagogik fanlar tarmog'i bo'lib, u o'z ichiga ta'limning metod, qoida va vositalarini oladi [3].

Garchi "metodika" va u bilan bog'liq holda "o'qitish metodikasi" tushunchalarining shakllanish va til iste'moliga kiritilish tarixi qadimgi Gretsiya bilan bog'liq bo'lsa-da, biroq, hanuzgacha ularning nazariy tavsifi to'g'risida yagona to'xtamga kelinmagan. Bizning nazarimizda, buning boisi – bajariladigan harakat va o'qitiladigan fan tarmoqlarining o'ziga xosligi, maqsadning turlicha ifodalanishi, yo'nalishlarning xilma-xilligi bilan bog'liq. Umumiy holda "o'qitish metodikasi" negizida "o'rganilayotgan materialni o'zlashtirishga qaratilgan turli didaktik vazifalarni hal qilish bo'yicha o'qituvchining o'qitishga qaratilgan hamda o'quvchilar tomonidan tashkil qilinadigan o'quv-bilish faoliyatining yo'lga qo'yilishining yo'llari; ta'lim vazifalarini hal qilishga yo'naltirilgan o'qituvchi va ta'lim oluvchilarning o'zaro bog'liq faoliyatini tartibga solish yo'llari; o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkillashtirish yo'llari" [10] aks etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Manbalarda o'qitish metodikasining avtonom emas, balki bir necha fanlar majmuidan iborat ekanligi aytiladi. Jumladan, o'qitish metodikasi "pedagogika, psixologiya va lingvistika kabi tayanch fanlarga tayanadi. Pedagogika kabi o'qitish metodikasi ham ta'lim masalalari bilan shug'ullanadi. Binobarin, ta'lim jarayonida, eng avvalo, og'zaki va yozma nutqdan foydalaniladi" [3].

Manbalarda "Tarix o'qitish metodikasi" fanining maqsadi turlicha ifodalangan bo'lsa-da, ammo u narsa aniqki, ushbu fan o'zida xususiy jihatlarni namoyon qiladi. Ayrim manbalarda "Tarix o'qitish metodikasi" fanning maqsadi sifatida umumiy pedagogik maqsad bayon qilingan. Jumladan, A.R.Raxmatullaeva tomonidan yaratilgan "Oliy ta'limda tarix fanlarini o'qitish metodikasi" moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmuada fan maqsadi shunday bayon qilingan: "Tarix o'qitish metodikasi o'qituvchilarni ta'limning an'anaviy va noan'anaviy metod, usul, shakl, vositalarini,

ta'lim jarayonini tashkil etishning metodik asoslari bilan qurollantirib, tarix ta'limi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi" [6, 4].

Jumladan, T.N.Glazyrina dastlab tushunchani ta'riflab, so'ngra tegishli fan maqsadini quyidagicha ifodalaydi: Tarix o'qitish metodikasi – uning samaradorligini oshirish maqsadida tarix o'qitishni tadqiq etuvchi pedagogik fan bo'lib, uning maqsadi bo'lajak o'qituvchilarni tarix hamda jamiyatshunoslik kurslarining o'quv materiallari asosida ta'lim jarayonida o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirishga, ularda tarixiy tafakkur, tayanch kompetentlik sifatlarini shakllantirishga tayyorlashning qonuniyatlari va tarix o'qitish malakalarini aniqlashdan iboratdir [2, 5].

V.V.SHogan va E.V.Storjakova T.N.Glazyrinaning fikrini to'ldirgan holda tushunchaga quyidagicha ta'rif beradi: Tarix o'qitish metodikasi – o'qitishning vazifalari, mazmuni va metodlar to'g'risidagi pedagogik fan bo'lib, u samaradorlik va sifatni oshirish maqsadida tarix fanlarini o'qitish jarayonining qonuniyatlarini o'rganadi va tadqiq etadi [12, 9].

F.G.Tursunov huquq fanlarini o'qitish misolida "o'qitish metodikasi" tushunchasini shunday izohlaydi: huquq fanlarini o'qitish metodikasi – ta'lim muassasasining faoliyat yo'nalishi, sohani rivojlantirish konsepsiyasining mohiyati, bo'lajak mutaxassisning kasbiy-huquqiy kompetentligiga qo'yiladigan talablarni inobatga olgan holda yuridik materiallarni tanlash asosida talabalarni nazariy va amaliy jihatdan kasbiy faoliyatga tayyorlashga, huquq ta'limi sifatini yaxshilash, o'qitish samaradorligini oshirish maqsadida ta'lim shakli, metodi, vosita hamda texnologiyalarini takomillashtirish xizmat qiluvchi o'quv fani [11, 22]. Bu izoh muayyan fan (yoki fanlar)ni o'qitish metodikasi o'quv predmeti sifatida ta'lim tizimida ro'y berayotgan o'zgarishlar, yangilanishlarni inobatga olgan holda talabalar tomonidan nazariy hamda amaliy bilimlarni puxta o'zlashtirilishi uchun zarur bo'ladigan pedagogik sharoitni yaratishga xizmat qiladi. Bunda xorij va milliy ta'lim tajribasida samaradorligi tasdiqlanib, o'qitish jarayonining qiziqarli, mazmunli, foydali, unumli bo'lishini ta'minlovchi shakl, metod, vosita va texnologiyalarni tanlashga e'tibor qaratiladi.

Ayni o'rinda shuni ham qayd etib o'tish kerakki, xususiy fanlarni o'qitish metodikasi integral (bir necha turdosh fanlar xususiyatlarini umumlashtiruvchi, muhim jihatlarni sintezlovchi) fan sanaladi. Misol uchun huquq fanlarini o'qitish metodikasi mazmunan "Konstitutsiyaviy huquq", "Fuqarolik huquqi", "Mehnat huquqi", "Oila huquqi", "Jinoyat huquqi", "Ma'muriy huquq", "Ekologiya huquqi", "Xo'jalik huquqi", "Xalqaro huquq" kabi fanlarning individual xususiyatlarini o'zaro uyg'unlashtirgan holda samarali, ahamiyatli bo'lgan metodik ta'minotni yaratish yo'llarini ko'rsata olishi zarur.

Xususiy fanlarni o'qitish metodikasi fani bo'lajak pedagoglarni ta'lim jarayoni uchun mavzu, u yuzasidan taqdim etilayotgan material, talabalarning o'quv-bilish faolligi asosida o'qitishning shakl, metod, vosita va texnologiyalarini maqsadli tanlashga oid ma'lumotlar bilan qurollantirib, ularni amaliy jihatdan mustaqil pedagogik faoliyat yuritishga tayyorlaydi. Zamonaviy sharoitda mazkur fan o'z mohiyatiga ko'ra bo'lajak pedagoglarni axborotlar bilan ishlashga tayyorlaydi. Bu jarayonda talabalarning zarur, muhim va foydali axborotlarni izlash, ularni saralash, qayta ishlash va o'quvchilar e'tiboriga o'quv topshiriqlari sifatida taqdim etish, o'qitish jarayonida kompyuter va multimedia texnologiyalari, raqamli ta'limiy resurslardan samarali foydalana olish qobiliyatini tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Amaliyot xususiy fanlarni o'qitish metodikasi fanining ham pedagoglar ham talabalar uchun birdek ahamiyatli ekanini ko'rsatdi. Bir tomondan, mazkur fan yosh, etarlicha yoki umuman, ish tajribasiga ega bo'lmagan pedagoglar uchun metodik yo'riqnoma bo'lib xizmat qiladi. Ikkinchi tomondan esa talabalarni o'qitish jarayonining umumiy mohiyati, tashkiliy-metodik jihatlari bilan tanishtiradi. Fan yordamida talabalarda o'qituvchining pedagogik hamda o'quvchining o'quv-bilish faoliyati mohiyatini to'la anglash, o'quvchilarni psixologik jihatdan boshqarish, ta'lim maqsadi va vazifalarini belgilash, o'qitishning samarali shakl, metod, vosita, texnologiya, shuningdek, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini baholovchi usul va metodlarni tanlash, o'quv topshiriqlarini shakllantirish, har bir mavzu yuzasidan

metodik ta'minotni yaratish, o'qitish jarayonida yuzaga keladigan ziddiyatli vaziyatlar, ularni oqilona hal qilish kompetensiyalari rivojlantiriladi.

Yuqorida bildirilgan fikrlardan asosiy tayanch tushunchani shunday ta'riflash mumkin: ***tarix o'qitish metodikasi*** – talabalarni ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyat yuritishga kognitiv, empirik va psixologik jihatdan tayyorlash, ularda metodik kompetensiyani rivojlantirish, tarix fanlarini o'qitishning sifat va samaradorligini ta'minlovchi o'quv fani. Ushbu fan mutaxassislik fanlaridan biri bo'lib, tarix fani o'qituvchisi uchun zarur bo'lgan kompetentlik sifatleri – kasbiy bilimdonlik, tarixiy jarayonlarga xolis baho berish; tarixiy materiallar (qo'lyozmalar, arxiv materiallari, me'yoriy hujjatlar, memuar asarlar, solnoma (yilnoma)lar, tarixiy mavzudagi monografik asarlar va ilmiy maqolalar, "xalq arxivi", "og'zaki tarix") hamda o'qitish vositalari (o'quv adabiyotlari, turli tarixiy davrlarga oid xaritalar, tarixiy atamalar lug'atlari, muzey eksponatlari, arxeologik buyumlar, milliy-madaniy yodgorliklar) bilan ishlay olish; tahlil va sintez qilish qobiliyati, tanqidiy tafakkur, kuchli xotira, axborot madaniyati, huquqiy ong va professional obro'ga egalik; izlanuvchanlik, kreativlik; ijtimoiy faollik; kasbiy vaziyatlarga moslasha olish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bizningcha, "Tarix o'qitish metodikasi" tushunchasini ikki xil ma'noda talqin etish mumkin. Birinchidan, "Tarix o'qitish metodikasi", darahaqiqat, pedagogik fanlar turkumiga kiruvchi mutaxassislik fani bo'lib, u tarix fanlarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ularni samarali o'qitish, bu borada istiqbolli rivojlanish yo'llarini tadqiq qiladi. Ikkinchidan, tarix o'qitish metodikasi pedagogik faoliyat yo'nalishi bo'lib, ta'limiy o'zgarishlar, o'qitish yangi tendensiyalari va zamonaviy nazariyalariga ko'ra uzluksiz ta'lim tizimining turli bosqichlarida faoliyat olib borayotgan tarix fanlarining o'qituvchilari o'quv-bilish jarayonini tashkil etishga bo'lgan munosabatlari mazmunini ifodalaydi.

Barcha fanlar kabi "Tarix o'qitish metodikasi" fani ham muayyan vazifalarni hal qiladi. O'quv predmeti sifatida hal etadigan vazifalari xususida to'xtalishda "Tarix o'qitish metodikasi" fanining, birinchidan, talabalar, ikkinchidan, amaliyotchi-o'qituvchilar uchun xizmat qilishini nazarda tutish maqsadga

muvofigdir. SHu bois vazifalarni belgilashda ham o'quv predmetining sub'ektini inobatga olish maqsadga muvofigdir.

Agarda sub'ekt talabalar bo'lsa, u holda "Tarix o'qitish metodikasi" fani negizida quyidagi vazifalar hal qilinadi: "talabalarni tarix o'qitish metodikasining tarkibiy tuzilmasi va mazmuni bilan tanishtirish; bo'lajak o'qituvchilarni tarix o'qitish metodikasining nazariy asoslariga oid zamonaviy bilimlar, tarix fanlarini o'qitishda qo'llaniladigan muqobil yondashuvlar bilan qurollantirish; talabalarda tarix fanlarini o'qitishda yuqori samaradorlikka erishish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikma, malakalarni shakllantirish; talabalarni o'quvchilarda milliy ong va vatanparvarlik hissini tarbiyalashga, shuningdek, tarixiy voqea, hodisalarni hamda zamonaviy jamiyat rivojiga oid dalillarni xolis tushuntirish malakalarini o'zlashtirishga tayyorlash; bo'lajak o'qituvchilar tomonidan zamonaviy pedagoglarga qo'yiladigan talablarning anglanishini ta'minlash; talabalarda kasbiy jihatdan o'sish, o'z ustida mustaqil ishlash, o'z-o'zini kasbiy takomillashtirish layoqatini rivojlantirish" [13, 6].

Bordi-yu, "Tarix o'qitish metodikasi" fani amaliyotchi-pedagoglarga uchun xizmat qilsa, u holda quyidagi pedagogik vazifalarning ijobiy hal etilishi talab qilinadi: tarix fani o'qituvchilarini "tarix fanlarini o'qitish metodikasining ilmiy asoslari, tarixchi pedagoglarni tarix ta'limi metodi, shakllari, vositalari va texnologiyalari bilan tanishtirish; ularda o'quv dasturlarini yaratish, nazariy va metodik ma'lumotlarini samarali izlash, nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun didaktik materiallarni to'plash va ularni saralash; nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlash, shuningdek, o'quv topshiriqlarining turlarini belgilash hamda o'quv topshiriqlari to'plamini shakllantirish; o'quv topshiriqlari uchun ish qog'ozlarini hamma o'quv fanlari bo'yicha joriy, oraliq va yakuniy nazoratlar uchun sinov topshiriqlarini tayyorlash malakalarini shakllantirish [6, 4].

Fanni o'qitish asosida talabalarning tarbiya maqsadlari, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda darslarning aniq o'quv-tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifalarini aniqlash; o'quv faoliyatini tashkil etishning turli shakllarini qo'llash; o'quv predmeti bo'yicha barcha shakllarda o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishni rejalashtirish va metodik jihatdan ta'minlash;

o'quvchilarning ta'lim olganlik, rivojlanish va tarbiyalanganlik darajasini kuzatish, tahlil qilish va baholash; pedagogik faoliyatga nisbatan tadqiqiy yondashish malakalariga ega bo'lish [12, 4] imkoniyati ta'minlanadi.

XULOSA

Shunday qilib, mutaxassislik fanlaridan biri bo'lgan tarix o'qitish metodikasi tarix fanlari bo'yicha o'quv mashg'ulotlarining sifatli, samarali tashkil etilishini ta'minlovchi pedagogik shart-sharoitlar mohiyatini yoritadi. Mazkur fanni o'qitish orqali talabalar kasbiy pedagogik faoliyatga amaliy-metodik jihatdan tayyorlash, tarix fanlarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ularni samarali o'qitishning istiqbolli rivojlanish yo'llarini tadqiq qilish, ta'limiy o'zgarishlar, o'qitish yangi tendensiyalari va zamonaviy nazariyalariga tayangan holda tarix fanlari o'qituvchilarining metodik kompetensiyalarini rivojlantirish kabi vazifalar hal qilinadi. Tarix o'qitish metodikasi fani tomonidan ushbu vazifalarning ijobiy hal qilinishi uning mazmunini ijtimoiy o'zgarishlar, ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar, talabalarning kasbiy faoliyatga bo'lgan munosabatlari asosida izchil takomillashtirib borish talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Асқарова Ў.М., Усмонбоева М.Х. Педагогика фанларини ўқитиш методикаси. – Наманган: НамДУ, 2018. – 17-б.
2. Глазырина Т.Н. Методика преподавания истории / Учеб.-мет. комплекс для студентов специальности 1-210301 "История". – Новополюцк: ПГУ, 2011. – С. 5.
3. Методика преподавания как педагогическая наука // https://studme.org/1881/sotsiologiya/metodika_prepodavaniya_sotsiologii_kak_nauchnaya_distsiplina.
4. Методика // <https://kartaslov.ru/значение-слова/методика>.
5. Методика // <https://ru.wikipedia.org/wiki/Методика>.
6. "Олий таълимда тарих фанларини ўқитиш методикаси" модули бўйича ўқув-услубий мажмуа / Туз.: А.Р.Рахматуллаева. – Т.: ТДПУ, 2018. – 4-б.
7. Педагогика. Қисқача изоҳли луғат / Ў.Асқарова, М.Усмонбоева, Х.Рахматова, Ф.Эҳсонова. – Наманган: Наманган ДУ, 2014. – 311-б.
8. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари / Н.Муслимов, М.Усмонбоева, Д.Сайфуров, А.Тўраев. – Т.: ТДПУ, 2015. – 125-б.
9. Студеникина М.Т. Методика преподавания истории в школе / Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. — М.: 2008. – С. 4.
10. Теоретические основы методики преподавания // <https://studfile.net/preview/2895227/page:3>.

11. Турсунов Ф.Ф. Ноюрдик олий таълим муассасаларида ҳуқуқий таълим назарияси ва методикасини такомиллаштириш ("Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими" таълим йўналиши мисолида): пед.фанл. бўйича фалс.доктори (PhD) ... дис. – Т.: 2020. – 22-б.
12. Хораськина Р.И., Шувалова Е.М. Теория и методика обучения истории / Учеб.-мет.пособие. – Казань: Казанский ГУ, 2016. – С. 4.
13. Шоган В.В., Сторожакова Е.В. Методика преподавания истории в школе / Учеб.пособие для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во Юрайт, 2019. – С. 9.

motivation for self-education of students. Despite the fact that the problem of motivation in foreign and our pedagogy and psychology has been described by such well-known textbooks as Vygotsky L.S., A.S. Makarenko, Satarov A.Kh., E.V. Zheng and others, the problem of students' motivation for self-education is insufficiently studied. It should be recognized that the aspects of increasing motivation for self-education through the use of gaming technologies have not been sufficiently studied. The issues of the patterns of formation of cognitive learning motivation using pedagogical games and other elements of game technologies in teaching Russian literature have not been fully investigated. This article describes the methodology of conducting didactic games, reveals the prospects for their use in university literature teaching. Examples of games that will be useful in forming students' motivation for self-education are given. Gaming technologies as a possible means of increasing students' cognitive motivation were chosen for the reason that it is gaming technologies that are a source of increased educational interest in reading works of art within the framework of the educational process.

Keywords: methodology, game, lesson, technology, literature, artwork, motivation, self-education, students.

TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIMGA BO'LGAN MOTIVASIYASINI OSHIRISH UCHUN RUS ADABIYOTI DARSLARIDA O'YIN TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Azizova D. A.,

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

dilnoza.azizova.95@bk.ru

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-5894-5013>

Annotatsiya: Maqolada rus tili va adabiyotini o'qitish metodikasida mavjud bo'lgan muhim muammolardan biri – talabalarning mustaqil ta'limga bo'lgan motivatsiyasini shakllantirish muammosi ko'rib chiqilgan. Xorijiy va bizning pedagogikamiz va psixologiyamizdagi motivatsiya muammosi L. S. Vygotskiy, A. S. Makarenko, Satarov A. X., E. V. Chjen va boshqalar kabi taniqli o'quv qo'llanmalari tomonidan tavsiflanganiga qaramay, talabalarni mustaqil ta'limga undash muammosi etarlicha o'rganilmagan. Shuni tan olish kerakki, o'yin texnologiyalaridan foydalangan holda mustaqil ta'limga bo'lgan motivatsiyani oshirish jihatlari etarlicha o'rganilmagan. Rus adabiyotini o'qitishda pedagogik o'yinlar va o'yin texnologiyalarining boshqa elementlari yordamida kognitiv o'quv motivatsiyasini shakllantirish qonuniyatlari to'g'risidagi savollar to'liq o'rganilmagan. Ushbu maqolada didaktik o'yinlarni o'tkazish metodologiyasi tasvirlangan, ulardan rus adabiyotini o'qitishda foydalanish istiqbollari yoritib berilgan. Talabalarning mustaqil ta'limga bo'lgan motivatsiyasini shakllantirishda foydali bo'lgan o'yinlarga misollar keltirilgan. O'yin texnologiyalari talabalarning mustaqil ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshirishning mumkin bo'lgan vositasi sifatida tanlangan.

Kalit so'zlar: metodika, o'yin, dars, texnologiya, adabiyot, san'at asarlari, motivatsiya, o'z-o'zini tarbiyalash, talabalar.

ВВЕДЕНИЕ

Современные образовательные стандарты требуют от преподавателя грамотного и профессионального использования активных форм обучения. Это требование ФГОС способствует реализации системно-деятельностного подхода. Решением этой задачи может служить использование в образовательном процессе игровых технологий.

Следует признать, что аспекты повышения мотивации к самообразованию при помощи применения игровых технологий изучены недостаточно. Остаются не полностью исследованными вопросы о закономерностях формирования познавательной учебной мотивации при помощи педагогических игр и других элементов игровых технологий при обучении русской литературе.

Игровые технологии как возможное средство повышения познавательной мотивации студентов выбраны по той причине, что именно игровые технологии в рамках образовательного процесса являются источником повышения учебного интереса к чтению художественных произведений.

АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ И МЕТОДОВ

По определению С. И. Ожегова *«Игра – это вид деятельности, направленный на воссоздание и усвоение общественного опыта, в котором складывается и совершенствуется самоуправление поведением»* [1].

Согласно определению «Педагогического словаря» Г. М. Коджаспирова, *занимательность в обучении – это «...использование различных дидактических средств, возбуждающих интерес и внимание обучающихся и стимулирующих их к учению»* [2].

Игра – занимательная эффективная форма активизации познавательной деятельности, особая разновидность миниатюрной задачи, процесс решения которой обязательно сопровождается интересом. Игра является полезным упражнением, мобилизующим разнообразные способности обучающихся. Участие в дидактической игре способствует возникновению положительных эмоций от процесса обучения, формирует активность как деятельность, которая характеризуется высоким уровнем мотивации, осознанной потребностью в усвоении знаний и приобретении умений.

Не правы те, кто считает, будто дидактические игры на уроке – удел лишь начальной школы. Игры любят все учащиеся, и студенты вузов не исключение. Конечно, в вузах игры приобретают проблемный, поисковый характер, учат анализировать, обобщать, наблюдать, делать выводы.

Существуют такие виды литературных игр, как викторины, кроссворды, шарады, ребусы, головоломки, КВНы, инсценировки, «отгадай писателя», различные конкурсы (чтецов, рисунков, на лучший вопрос по теме произведения, на лучшую литературную игру) и другие [3].

Одни из них (викторина, кроссворд, шарада, ребус, головоломка) являются методами обучения, то есть «способами достижения образовательных задач», другие (КВН, аукцион) – формами организации, то есть «внешним выражением совместной деятельности учителя и учащихся. Конкурс, инсценировка, ученый совет могут быть и тем и другим в зависимости от целей конкретного урока.

Остановимся на определении каждого вида литературных игр.

Викторина – игра в ответы на вопросы, обычно объединенные какой-нибудь общей темой.

Некоторые плюсы викторин на уроке литературы:

- Повышение мотивации учащихся.
- Укрепление связи между теорией и практикой. Викторины позволяют ученикам на практике применить свои знания и навыки.
- Развитие социальных навыков. Учащиеся учатся работать в команде, уважать мнение других, аргументировать свои ответы и мнения.
- Развитие критического мышления. Вопросы викторин помогают учащимся думать, анализировать, делать выводы.

Шарада – загадка, в которой загаданное слово делится на несколько составных частей, каждая из которых представляет собой отдельное слово.

Плюсы использования игрового метода «Шарада» на уроке:

- Развитие мышления, сообразительности и воображения. Решение шарад требует определённых усилий и напряжения мысли.
- Обогащение памяти. Уроки с использованием шарад проходят интересно и не утомляют учащихся.

- Улучшение грамотности. Отгадывая и записывая слова, ученики зрительно запоминают написание этих слов и пополняют свой словарь.

Кроссворд – игра-задача, в которой фигуру из квадратов нужно заполнить буквами, составляющими нужные слова, расположенные вертикально и горизонтально.

При работе с кроссвордом нужно иметь в виду, что вопросы в кроссворде могут быть заданы одним из следующих способов:

- в виде вопросительного предложения, например: «Кто был для Алеши «самым понятным и дорогим» человеком?» («Детство» Горького);
- в виде назывного предложения, например: «Город на Волге, куда приехали Пешковы» («Детство» Горького);
- В виде пропущенного слова в цитате, на месте которого стоит многоточие, например: «Вы, отроки - ..., возьмите коня» («Песнь о вещем Олеге» Пушкина).

Литературный КВН – образовательно-развлекательная игра, проводящаяся между двумя или несколькими командами и включающая в себя ряд конкурсов (приветствие, турнир капитанов, разминка, домашнее задание и др.) литературного содержания.

Некоторые плюсы литературного КВН на уроке литературы:

- Повторение и обобщение материала по литературе.
- Воспитание чувства любви к чтению.
- Развитие нравственных качеств, приобретение и закрепление знаний, умений и навыков.
- Воспитание чувства коллективизма и взаимовыручки.

Кроме того, литературный КВН позволяет студентам проявить свой талант, артистические способности и эрудицию.

Основу игры можно составить из материала, который студенты изучали на уроках литературы.

Инсценировка – подготовка литературного произведения или его части к показу на сцене.

Некоторые плюсы инсценировки на уроке литературы:

- Повышение интереса к предмету. Инсценировка помогает «оживить» занятие и сделать его интересным.
- Лучшее понимание произведения. Студенты могут представить ситуацию и увидеть героев.
- Развитие творческих способностей. Студенты создают что-то новое, интересное и оригинальное.
- Развитие аналитических способностей. Учащиеся учатся проникаться содержанием произведения и анализировать его.
- Сплочение коллектива. Такая работа учит студентов работать в команде.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Рассмотрим **инсценировку** с точки зрения деловой игры. В ней можно выделить

1. Этап подготовки.

На этом этапе прежде всего происходит распределение ролей и обязанностей (режиссер, костюмер, оформитель сцены, герои-артисты, музыканты и др.).

Приступая к постановке, нужно раскрыть и помочь студентам осмыслить замысел автора, глубже и полнее понять литературное произведение, основную идею его, что делается в процессе всей предшествующей работы. Все это дает возможность интересней, лучше поставить и сыграть спектакль.

Также на этом этапе проходит непосредственная подготовка к показу на сцене – оформление декораций, реквизита, репетиция ролей.

1. Этап проведения.

В ходе игры рекомендуется следить за соответствием позиции игроков взглядам того, чью роль они выполняют.

Преподаватель может занимать различные позиции: быть центром игры – руководить, замыкая все на себе; выполнять функцию одного из игроков; вообще не участвовать.

На сцене не надо ставить ничего лишнего, а только необходимые для игры предметы, обозначающие место действия. Гораздо важнее добиться правдивого, увлеченного исполнения ролей героев – именно это обеспечит успех спектакля.

1. Этап анализа.

Нужно проанализировать с учащимися все успехи и неудачи и выяснить их причины. А также отметить работу каждого, особо удачную - выделить. Выяснить, что нужно сделать, чтобы в следующий раз получилось лучше.

«Отгадай писателя» - командная игра, когда одна команда загадывает фамилию писателя, а другая команда определяет его по вопросам, на которые может получить только ответ «да» или «нет». За неверную отгадку засчитывается одно штрафное очко. За три штрафных очка игрок выбывает. За три правильных ответа – награда.

Плюсы этой игры- расширение кругозора студентов, обогащение их знаниями в области биографии писателей, их произведений, теории литературы.

«Каждый – писатель» - игра, в которой учитель начинает рассказ несколькими придуманными им фразами, а каждый последующий студент продолжает рассказ предыдущего. В результате должен получиться связный рассказ.

Весь интерес и смысл игры заключается в том, что каждый из «авторов» и свободен в своем вымысле и связан с предшествующим рассказчиком. Можно таким образом сочинять сказки, рассказы, фельетоны. Развивается внимание, память, речь, воображение, фантазия, творческие способности.

Ниже приведём дополнительные примеры дидактических игр, которые можно применять на уроках литературы, чтобы повысить мотивацию студентов к самообразованию, а точнее интерес к чтению художественных произведений.

- «Пресс-конференция с автором»;
- «Продолжение мысли» (данные биографии, содержание текста, литературоведческие термины);
- «Аукцион» (подготовка сообщений по лотам аукциона);
- «Мой звездный час», «Я у микрофона» (публичные выступления-исследования на литературоведческие темы);
- «Письмо литературному персонажу», «Письмо автору»;
- «Стань героем текста» (внедрение в эпизод с целью личного участия в нем);

- «Литературный турнир» (вызов «соперника» для интеллектуального «сражения»);
- Викторина («Чей поступок?», «Чья речь?», «Чей портрет?», «Предмет в эпизоде»);
- «Литературное домино» (произведение-автор; герой-поступок и тд);
- «Литературное лото»;
- «Открытый финал» (творческое продолжение сюжета);
- «Путаница» (восстановление разнообразных содержательных искажений: сюжетной линии, характеристики героев, пробелов в тексте и тд.).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключении нашей статьи мы пришли к следующим выводам:

-при проведении литературных игр педагог выступает одновременно как организатор двух взаимосвязанных, но существенно различающихся видов деятельности учащихся – игровой и учебно-познавательной.

-если использовать на уроках литературы педагогические игры и другие элементы игровых технологий, то это поможет сформировать у студентов познавательную мотивацию к самообразованию.

Педагогическая игра занимает важную роль в учебно-воспитательном процессе, потому что помогает развитию у обучающихся познавательного интереса, речевых умений и навыков, коммуникативных качеств, необходимых для освоения будущей профессии, умения работать в команде и нести ответственность не только за свои действия, но и действия коллектива. Стоит сказать о том, что роль педагогической игры на занятиях по литературе достаточно высока: игровые технологии способствуют формированию положительной внутренней учебной мотивации студентов к самообразованию, активизации познавательных интересов и творческой деятельности обучающихся.

Мы должны стремиться не только достичь дидактической цели, но и сохранить и развить увлеченность, заинтересованность, самостоятельность студентов, повысить их мотивацию к самообразованию.

INNOVATIVE METHODS OF DEVELOPING LEXICAL COMPETENCE IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH VR TECHNOLOGY

Ergasheva Xilola Yunusxanovna

Impulse Medical Institute,

Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical
Sciences

ergasevahilola81@gmail.com,

+998939120186

ORCID: 0009-0003-0957-5556

Abstract. *Lexical competence in preschool children through Virtual Reality (VR) technology. The study employs a combination of qualitative and quantitative methods, including experimental observations and surveys. The research focuses on assessing the effectiveness of VR-based tools in enhancing vocabulary acquisition and retention among young learners. The results show a significant improvement in vocabulary development, as children engage more actively with learning content presented in an immersive VR environment. The findings highlight that VR can serve as an effective and engaging tool for language learning, increasing children's motivation and providing a more interactive approach to acquiring lexical skills. In conclusion, the use of VR technology proves to be a promising strategy in the formation of lexical competence in preschool-aged children.*

Keywords: *preschool children, lexical competence, VR technology, vocabulary development, innovative methods, language learning, virtual reality, educational tools.*

Аннотация. *Целью данного исследования является изучение инновационных методов формирования лексической компетенции у детей дошкольного возраста с использованием технологий виртуальной реальности (VR). В исследовании применяется сочетание качественных и количественных методов, включая экспериментальные наблюдения и опросы. Внимание уделено оценке эффективности VR-инструментов для улучшения усвоения и запоминания словарного запаса у детей. Результаты показали значительное улучшение развития словарного запаса, так как дети более активно взаимодействуют с обучающим контентом, представленным в погружающей среде VR. Выводы показывают, что VR может стать эффективным и увлекательным инструментом для обучения языку, повышая мотивацию детей и предлагая более интерактивный подход к приобретению лексических навыков. В заключение, использование VR-технологий является перспективной стратегией формирования лексической компетенции у детей дошкольного возраста.*

Ключевые слова: *дети дошкольного возраста, лексическая компетенция, VR-технологии, развитие словарного запаса, инновационные методы, обучение языку, виртуальная реальность, образовательные инструменты.*

Annotatsiya. *Ushbu tadqiqotning maqsadi, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning leksik kompetensiyasini VR (Virtual Reality) texnologiyalari yordamida shakllantirishning innovatsion usullarini o'rganishdir. Tadqiqotda sifatli va miqdoriy metodlar, shu jumladan, eksperimental kuzatishlar va so'rovlar qo'llaniladi. Tadqiqot,*

bolalarning so'z boyligini o'rganish va eslab qolish samaradorligini VR texnologiyalari orqali baholashga qaratilgan. Tadqiqot natijalari, VR muhitida o'qish materiallari bilan faol aloqada bo'lish orqali bolalarning so'z boyligi sezilarli darajada rivojlanganini ko'rsatdi. Xulosalar shuni ko'rsatadiki, VR texnologiyalari til o'rganish uchun samarali va qiziqarli vosita bo'lib, bolalarning motivatsiyasini oshirib, leksik ko'nikmalarni o'zlashtirishda interaktiv yondashuvni taqdim etadi. Yakuniy natija sifatida, VR texnologiyalarining maktabgacha yoshdagi bolalarning leksik kompetensiyasini shakllantirishdagi istiqbolli strategiya ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, leksik kompetensiya, VR texnologiyalari, so'z boyligi, innovatsion usullar, til o'rganish, virtual haqiqat, ta'lim vositalari.

Introduction. The development of lexical competence in preschool children is a crucial aspect of early language acquisition. However, despite the significance of vocabulary building in this age group, traditional teaching methods often fail to fully engage young learners in an interactive and immersive manner. This research aims to address the gap in current educational practices by exploring the use of Virtual Reality (VR) technology as an innovative tool for enhancing lexical competence in preschool children. While VR has been increasingly used in various educational contexts, its application in early childhood language learning remains underexplored. The main issue identified in this study is the lack of interactive, engaging, and technology-driven methods in the early stages of language development. Additionally, there is a need for more effective tools that can foster vocabulary acquisition in a fun, motivating, and memorable way. The purpose of this research is to examine how VR technology can be integrated into preschool education to facilitate vocabulary learning and improve lexical competence.

The specific objectives of this study include:

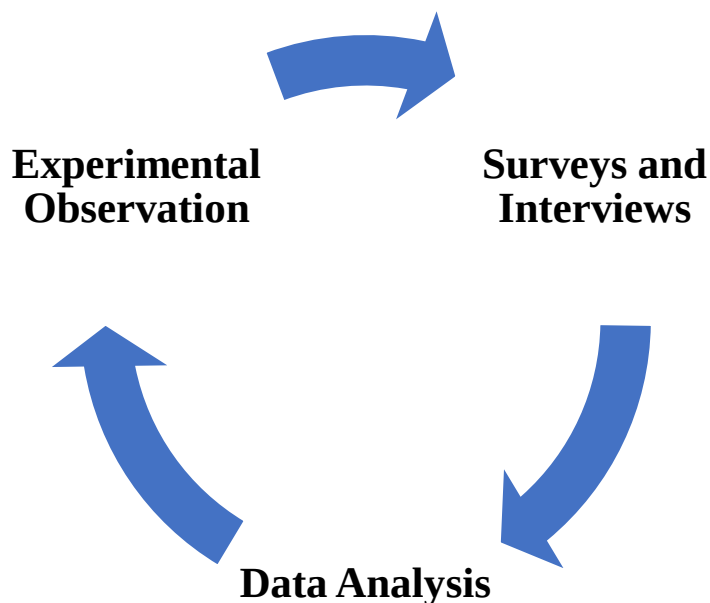
1. Investigating the effectiveness of VR-based educational tools in developing vocabulary skills in preschool children.
2. Assessing the level of engagement and motivation in young learners when exposed to VR learning environments.
3. Exploring the impact of immersive VR experiences on long-term retention and recall of new vocabulary.

This study seeks to provide a deeper understanding of how innovative VR methods can support early childhood language learning and offer recommendations for their implementation in preschool education.

Literature review and methods. This section discusses the literature review and the methods used in the study. The aim is to explore existing research related to the development of lexical competence in preschool children, with a focus on the application of Virtual Reality (VR) technology in early childhood education. The review also examines various methods used in language acquisition and their effectiveness.

Literature review. The importance of early language development is well-documented in various educational studies. Research shows that the first few years of life are critical for vocabulary acquisition, as children's brains are highly receptive to new language input during this time. Studies by Vygotsky and Piaget highlight the role of social interaction and cognitive development in language learning. More recent research has explored the use of digital tools and technologies in enhancing language skills, with promising results in the application of VR technology. For example, studies by Bera and Mullen have demonstrated that VR environments provide immersive, interactive experiences that can significantly improve children's vocabulary learning and retention. However, the use of VR in preschool education is still a relatively new concept, and more research is needed to understand its full potential and effectiveness.

Methods. The methodology of this research combines both qualitative and quantitative approaches to examine the impact of VR technology on the development of lexical competence.

Picture 1. The impact of VR technology on the development of lexical competence.

Experimental Observation: A series of classroom-based experiments were conducted, where preschool children were exposed to VR-based vocabulary learning sessions. The aim was to assess their engagement, interaction, and vocabulary retention over a period of time.

Surveys and Interviews: Teachers and parents were surveyed to gather insights on the children's motivation and perceived improvement in language skills after VR sessions. Additionally, interviews with educators were conducted to assess the practical implications of using VR in preschool settings.

Data Analysis: The data collected from the experimental observations and surveys were analyzed to evaluate the effectiveness of VR technology in promoting vocabulary development in young learners. The results were compared with traditional methods of vocabulary instruction to identify significant differences in learning outcomes.

Through these combined methods, this research aims to provide a comprehensive evaluation of VR technology as a tool for language acquisition in early childhood education.

Results and Discussion. This section presents the results of the research, including tables, graphs, and diagrams, followed by a discussion of the findings and issues identified during the study.

Results. The experimental observations showed a noticeable improvement in vocabulary development among preschool children exposed to VR-based learning tools. Over a four-week period, children demonstrated a 30% increase in the number of words correctly identified and used in context, compared to their initial vocabulary level. This improvement was supported by the findings from the surveys, where 85% of the teachers reported that children showed greater engagement during VR sessions compared to traditional vocabulary lessons. Additionally, 75% of parents noted that their children were more motivated to practice vocabulary outside the classroom environment, particularly through the interactive elements of the VR sessions.

Table 1

Vocabulary Retention Before and After VR Sessions

Measurement	Before VR Sessions (%)	After VR Sessions (%)
Correct Vocabulary Usage	55%	85%
Vocabulary Recall	60%	88%

Graph 1. Increase in Vocabulary Retention Post-VR Exposure

A graph representing the vocabulary retention rate before and after VR exposure shows a significant increase in vocabulary retention after the immersive VR experiences. This trend indicates that VR technology enhances not only immediate vocabulary acquisition but also the long-term retention of new words.

Discussion. The results indicate that VR technology plays a vital role in enhancing lexical competence in preschool children. The immersive, interactive nature of VR environments helps children engage more deeply with the learning material, leading to better retention and application of new vocabulary. Moreover,

the positive feedback from teachers and parents suggests that VR sessions can increase children's motivation to learn and practice new words outside of the structured classroom setting.

However, several challenges and concerns arose during the study. One of the key issues was the accessibility of VR technology in preschool settings. While VR proved to be effective, it requires significant technological infrastructure and resources, which may not be available in all educational environments. Furthermore, the study identified a potential for overstimulation in some children, which could impact their focus and learning outcomes.

In conclusion, the findings suggest that VR technology holds significant potential in enhancing language learning in preschool children. However, its implementation requires careful consideration of the available resources, the potential for distraction, and the need for teacher training to maximize its effectiveness. Further research is needed to explore the long-term effects of VR on language development and to address the practical challenges associated with its use in early childhood education.

CONCLUSION. This study demonstrates the significant potential of virtual reality (vr) technology in enhancing lexical competence in preschool children. The results indicate that vr-based learning tools provide an immersive and interactive environment that increases engagement, motivation, and vocabulary retention among young learners. The combination of experimental observations and survey data showed a noticeable improvement in vocabulary acquisition and long-term recall when vr was integrated into language learning activities. However, the study also revealed some challenges, including issues with accessibility and the need for appropriate resources in preschool settings. Despite these challenges, vr offers a promising strategy for language development in early childhood education. Future research should further examine the long-term impact of vr on language learning and develop strategies to overcome the practical barriers to implementation.

REFERENCES

1. Bera, A. The role of virtual reality in early childhood education: Enhancing vocabulary development. *Journal of Educational Technology*, 34(2), 2019. 123-135.

2. Mullen, A. Virtual Reality as a tool for language learning: A review of the effectiveness in early childhood education. *International Journal of Early Childhood Education*, 42(3), 2020.45-59.
3. Piaget, J. The origins of intelligence in children. International Universities Press.1952 P–68-71
4. Vygotsky, L. S. Mind in society: The development of higher psychological processes. Harvard University Press.1978 P–59-67
5. Dede, C. Immersive interfaces for engagement and learning. *Science*, 323(5910), 2009. P–66-69.
6. Gee, J. P. What video games have to teach us about learning and literacy. *Computers in Entertainment (CIE)*, 1(1), 2003. P–20-20.
7. Shneiderman, B. Designing the user interface: Strategies for effective human-computer interaction. Pearson Education. 2004. P–82-87
8. Anderson, C. A., & Dill, K. E. Video games and aggressive thoughts, feelings, and behavior in the laboratory and in life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(4), 2000. P–772-790.
9. Gee, J. P. Good video games and good learning: Collected essays on video games, learning, and literacy. Peter Lang Publishing. 2007.P–46-51
10. Bruckman, A. S. (2006). Teaching students to design virtual reality: A case study of a high school program. *Computers & Education*, 47(1), 2006. P–19-30.

INGLIZ TILIDA OG'ZAKI NUTQ KO'NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISHDA AUTENTIK MATNLARNING AHAMIYATI

Jaloliddin Qosimov Abduvali o'g'li

Namangan Chet Tillar Instituti doktoranti

Ingliz tili o'qituvchisi, Learning Skills Lab (nodavlat ta'lim muassasasi)

Annotatsiya. Maqolada autentik matnlarning ingliz tilida so'zlashuv kompetensiyasini takomillashtirishning amaliy masalalari va ularning o'quv materiallari bilan asosiy tafovutlari ko'rsatib o'tilgan. Autentik matnlar – bu ingliz tilini o'rganayotgan talabalar uchun ijtimoiy hayotda kommunikativ ko'nikmalarini amalga oshirishda va bu ko'nikmalarni takomillashtirishda til sohiblari uchun mo'ljallangan manbalarlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, autentik matnlar til birliklari asosan grammatik va leksik jihatdan talabalar real hayotda erkin foydala olish imkoniyatini beruvchi birliklar bilan tanishish imkonini beradi. Bunday materiallar til sohiblari (native speakers) uchun mo'ljallangan barcha ro'znoma, kitob, jurnal, e'lon, adadiy va ilmiy nashrlarni o'z ichiga oladi. O'quv materiallari esa maxsus o'qitish maqsadida metodistlar tomonidan tayyorlangan, tahrirlangan va akademik maqsad va ta'lim muhitiga moslashtirilgan bo'ladi. Bundan tashqari, bu ilmiy maqola autentik (asliy) materiallarning talabalarning kommunikativ-nutqiy ehtiyojlariga muvofiqligi, ularning motivatsiyasiga ta'siri va til o'zlashtirishni osonlashtirishdagi nazariy va amaliy ahamiyati ko'rsatib o'tilgan. Eng asosiy yna bor omillardan biri, bu maqolada o'quv jarayonini tashkil etishda autentik matnlarni darslik va o'quv qo'llanmaga kiritishda ularning afzalliklari va kamchiliklari alohida yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: chet tili, so'zlashuv kompetensiyasi, autentik materiallar, til sohiblari, akademik ehtiyoj, motivatsiya, o'rganilayotgan til (L2), samaradorlik, madaniy kompetensiya.

ЗНАЧЕНИЕ АУТЕНТИЧНЫХ ТЕКСТОВ В УЛУЧШЕНИИ НАВЫКОВ РАЗГОВОРНОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Джалолiddин Косимов, сын Абдували

Докторант Наманганского института иностранных языков

Преподаватель английского языка, Лаборатория навыков обучения

(негосударственное образовательное учреждение)

Аннотация. В статье освещаются практические вопросы совершенствования английской речевой компетенции по аутентичным текстам и их основные отличия от учебных материалов. Аутентичные тексты – это использование ресурсов, разработанных для носителей языка, с целью отработки и совершенствования их коммуникативных навыков в социальной жизни для студентов, изучающих английский язык. Кроме того, аутентичные тексты позволяют учащимся

знакомить с языковыми единицами, которые они могут свободно использовать в реальной жизни как в грамматическом, так и в лексическом плане. К таким материалам относятся все газеты, книги, журналы, рекламные объявления, газетные и научные публикации, предназначенные для носителей языка. Учебные материалы готовятся, редактируются и адаптируются к академическим целям и учебной среде методистами для конкретных учебных целей. Кроме того, в данной научной статье демонстрируется теоретическая и практическая значимость аутентичных (оригинальных) материалов в удовлетворении коммуникативных и речевых потребностей учащихся, их влияние на их мотивацию и способность содействовать усвоению языка. Одним из важнейших факторов является то, что в статье специально подчеркиваются преимущества и недостатки включения аутентичных текстов в учебники и учебные пособия при организации процесса обучения.

Ключевые слова: иностранный язык, коммуникативная компетенция, аутентичные материалы, носители языка, академические потребности, мотивация, целевой язык (L2), эффективность, культурная компетентность.

THE IMPORTANCE OF AUTHENTIC TEXTS IN IMPROVING ORAL SPEAKING SKILLS IN ENGLISH

Jaloliddin Qosimov Abduvali oglu

PhD student at the Namangan Institute of Foreign Languages

English teacher, Learning Skills Lab (non-state educational institution)

Annotation. *The article discusses the practical issues of improving English speaking competence using authentic texts and their main differences from educational materials. Authentic texts are resources intended for native speakers of English to implement their communicative skills in social life and improve these skills. Authentic texts also allow students to get acquainted with language units, mainly grammatical and lexical, which allow them to freely use in real life. Such materials include all newspapers, books, magazines, advertisements, literary and scientific publications intended for native speakers. Educational materials are prepared, edited and adapted to the academic goals and educational environment by methodologists for special teaching purposes. In addition, this scientific article shows the correspondence of authentic materials to the communicative and speech needs of students, their impact on their motivation and their theoretical and practical significance in facilitating language acquisition. One of the most important factors is that this article separately highlights the advantages and disadvantages of including authentic texts in textbooks and study guides in organizing the learning process.*

Keywords: *foreign language, conversational competence, authentic materials, native speakers, academic needs, motivation, language being studied (L2), effectiveness, cultural competence.*

KIRISH

Til o'rganish va o'qitish turli jamiyat vakillari uchun doimo muhim masala hisoblanadi. Ayniqsa, ingliz tilini o'qitish (ELT) sohasidagi o'qituvchilar uchun zamonaviy metodikalarni amaliyotga tadbiiq etish va innovatsion yondashuvlarni qo'llash bugungi kunning dolzarb masalasidir. O'quvchilarning til o'rganishdagi ehtiyojlarini qondirish va zamonaviy til o'qitish metodlarini qo'llash jarayonida o'quv materiallarini to'g'ri tanlashga alohida e'tibor berish talab etiladi. Mazkur maqolada autentik materiallarning o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishdagi amaliy o'rni alohida ta'kidlangan. Dunyo va yurtimizda keng jamoatchilik tan olgan tajribalar asosida autentik matnlarni tizimli qo'llash orqali mazmunli ta'lim jarayonini tashkil etish va haqiqiy muloqot ko'nikmalarini shakllantirish masalalari yoritiladi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda ingliz tilini o'qitishda autentik materiallar va o'quv materiallarining qo'llanilishi qiyosiy tahlil qilindi. Widdowson (1978) ta'rifiga ko'ra, autentik materiallar – bu gazeta, jurnal, reklama va badiiy matnlar kabi aslida til sohiblari uchun yaratilgan resurslardir. O'quv materiallari esa maxsus o'qitish uchun ishlab chiqilib, akademik ehtiyojlarga moslashtirilgan.

Qiyosiy tahlil autentik va ta'lim materiallarining o'quvchilarning kommunikativ ehtiyojlariga javob berish qobiliyati va ularning motivatsiya hamda madaniy kompetensiyani rivojlantirishdagi samaradorligini o'rgandi. Tadqiqot ma'lumotlari Krashen (1985) va Gilmore (2007) kabi olimlarning ilmiy asarlari va case study natijalaridan olindi.

NATIJALAR

1. Haqiqiy til bilan uyg'unligi: Krashen (1985) fikriga ko'ra, autentik materiallar o'quvchilarga sinfdan tashqarida duch keladigan tilni aks ettiradi. Ular o'quvchilarga barqaror iboralarni, madaniy xususiyatlarni va kontekstga xos tilni o'zlashtirish imkonini beradi. O'rganilayotgan matn tarkibidagi, misol uchun, barcha til birliklarini eng asosiy qismini tabiiy usulda ham o'zlashtirib ham amaliyotda qo'llash imkoniyatini beradi. Ammo, bu xususiyat, o'quv materiallarga hos emas.

2. Motivatsiya va qiziqishni oshirish: Prokhorova va Sternin (2006) o'z tadqiqotlarida autentik materiallardan foydalanish o'quvchilarning qiziqishi va darslarda ishtirokini sezilarli darajada oshirishini isbotladilar. Ya'ni, autentik materiallar o'z ichida turli hil mavzularni qamrab olganliklari uchun ular auditoriya uchun doimo qiziqarli deb baholanadi. Masalan, universitet yoki institute talabasi uchun mashhur insonlar haqidagi bahs munozaralar, sog'lom bo'lish sirlari yohud ilm fan rivoji haqidagi yangilik va suhbat yoki matnlardan dars jarayonida ma'lum bir til ko'nikmasini rivojlantirish uchun ishlatilsa, talabalar dars jarayonida bu mavzuga aloqador topshiriqlarni o'zlari istab bajaradilar va bu til o'rganish va o'rgatish jarayonida eng muhim omillardan biri hisoblanadi.

3. Madaniy kompetensiyani rivojlantirish: Autentik materiallar o'quvchilarni til qo'llanilishining sotsiolinguistik va madaniy kontekstlari bilan tanishtiradi. Bu esa ularning madaniy farqlarni tushunishini chuqurlashtiradi va turli kommunikativ vaziyatlarda muvaffaqiyatli muloqot qilish qobiliyatini oshiradi.

4. Amaliy muloqot ko'nikmalari: Gilmore (2007) tadqiqotiga ko'ra, autentik matnlardan foydalangan o'quvchilar tabiiy nutqni tushunish va ishlab chiqarishda yuqori samaradorlikka ega bo'ladilar.

MUNOZARA

Ta'lim materiallari o'quvchilarga tizimli bilim berishda muhim bo'lsa-da, ular haqiqiy muloqot uchun zarur bo'lgan til unsurlarini yetarli darajada taqdim etmasligi mumkin. Autentik materiallar esa tilning madaniy va lingvistik jihatlarini tabiiy shaklda aks ettirib, o'quvchilarni o'rganayotgan til bilan chuqurroq bog'laydi. Shunga qaramay, autentik matnlarning boshlang'ich darajadagi o'quvchilar uchun murakkabligi va o'qituvchilarni ularni samarali qo'llashga tayyorlash zarurati kabi muammolar ham mavjud. Jalolov (2012) autentik materiallar o'quvchilar uchun dinamik va qiziqarli ta'lim muhiti yaratishini ta'kidlagan. Ular mavzularni shaxsiy qiziqishlarga muvofiq o'rganish imkonini berib, haqiqiy hayotiy tajribalar bilan bog'lanishga xizmat qiladi. Bunday materiallarni dars jarayoniga kiritish orqali o'qituvchilar o'quvchilarning tilni o'zlashtirish samaradorligini oshirishi va ularni zarur kommunikativ ko'nikmalar bilan ta'minlashi mumkin.

XULOSA

Ingliz tilini o'qitishda autentik materiallardan foydalanish haqiqiy tilga duch kelish, motivatsiyani oshirish va madaniy hamda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish kabi ko'plab foydali jihatlarni taqdim etadi. Ta'lim materiallari tizimli til o'qitishda muhim rol o'ynasa-da, autentik matnlar o'quvchilarga haqiqiy muloqot uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi. Shu sababli, o'qituvchilarga o'z pedagogik amaliyotlariga autentik materiallarni kiritish orqali mazmunli va samarali ta'lim jarayonini tashkil etish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Widdowson, H. G. (1978). *Teaching Language as Communication*. Oxford University Press.
2. Krashen, S. D. (1985). *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. Longman.
3. Gilmore, A. (2007). Authentic materials and authenticity in foreign language learning. *Language Teaching*, 40(2), 97-118.
4. Prokhorova, Yu. E., & Sternin, I. I. (2006). *Russian Communicative Behavior*. Flinta.
5. Jalolov, J. (2012). *Chet tili o'qitish metodikasi*. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi.

UDK: 37.01: 82.09

JADID ADABIYOTINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA UNING ZAMONAVIY IJTIMOIIY AHAMIYATI

Isabayeva Asida Yusufjonovna

*Namangan davlat pedagogika instituti doktoranti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), Tel: +998993232423, E-mail: asida.isabayeva@bk.ru,
ORCID: 0000-0003-1432-9651*

Annotatsiya. Ushbu maqolada jadid adabiyotining o'ziga xos xususiyatlari, uning shakllanishi va jamiyatdagi roli tahlil qilingan. Jadid adabiyoti, ilm-fan, ta'lim, ijtimoiy adolat va gender tengligi kabi dolzarb mavzularni o'z ichiga olgan. Fitrat va Cho'lponning asarlari misolida yangi janrlarning paydo bo'lishi va ularning ijtimoiy-ma'naviy ahamiyati ko'rsatilgan. Jadidlar harakati adabiyotning rivojlanishida, xalqni uyg'onishiga, ta'lim va madaniyatni yangilashga katta hissa qo'shgan. Maqolada, shuningdek, jadid adabiyotining bugungi kunda ham muhimligi va uning zamonaviy adabiyotga ta'siri ta'kidlangan.

Tayanch iboralar: jadid, milliy o'zlik, janr, ta'lim, tarbiya, adabiy uslub, gender tengligi, psixologik tasvir.

UNIQUE FEATURES OF JADID LITERATURE AND ITS CONTEMPORARY SOCIAL SIGNIFICANCE

Isabayeva Asida Yusufjonovna

*Doctoral student at Namangan state pedagogical institute, Doctor of Philosophy
(PhD) in Pedagogical Sciences, Tel: +998993232423, E-mail: asida.isabayeva@bk.ru,
ORCID: 0000-0003-1432-9651*

Abstract. This article analyzes the unique features of Jadid literature, its formation, and its role in society. Jadid literature addresses current topics such as science, education, social justice, and gender equality. The emergence of new genres and their socio-spiritual significance is demonstrated through the works of Fitrat and Cholpon. The Jadid movement made a significant contribution to the development of literature, the awakening of the people, and the renewal of education and culture. The article also emphasizes the relevance of Jadid literature today and its influence on contemporary literature.

Key words: adid, national identity, genre, education, upbringing, literary style, gender equality, psychological depiction.

УНИКАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЖАДИДСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ЕЕ СОВРЕМЕННОЕ СОЦИАЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Исабаева Асиды Юсуфжановна

*Аспирант Наманганского государственного педагогического института,
доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, Тел: +998993232423, E-
mail: asida.isabayeva@bk.ru, ORCID: 0000-0003-1432-9651*

Аннотация. В статье анализируются особенности джадидской литературы, её формирование и роль в обществе. Джадидская литература включает в себя такие актуальные темы, как наука, образование, социальная справедливость и гендерное равенство. На примере произведений Фитрата и Чўлпона показано появление новых жанров и их социально-духовное значение. Движение джадидов внесло большой вклад в развитие литературы, пробуждение народа, обновление образования и культуры. В статье также подчеркивается важность джадидской литературы в современности и её влияние на современную литературу.

Ключевые слова: джадид, национальная идентичность, жанр, образование, воспитание, литературный стиль, гендерное равенство, психологическое изображение.

KIRISH (INTRODUCTION)

Jadidchilik harakati XX asrning inqilobiy o'zgarishi sanaladi. Jadid adabiyoti o'z davrining ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy sharoitlariga mos ravishda qayta tiklangan yangi uslubdir [Dzhurayev, 2005]. Shu bilan birga u siyosiy, madaniy va ma'naviy hayotni ta'lim va adabiyot orqali o'zgartirmoqchi bo'lgan kuchli harakatdir. Bu harakat negizida erkin va mustaqil fikrlovchi ilmiy shaxs timsolini yaratish asosiy maqsadlardan biri bo'lgan.

Jadid adabiyoti xalqni ma'rifatlantirish, adabiyotda yangiliklar kiritish, yangi fikr va g'oyalar bilan xalqni uyg'otishga xizmat qilgan [Shohnazarov, 2012]. Fitrat ham Cho'lpon kabi yozuvchilarning asarlariga nazar tashlar ekansiz, o'sha davrning og'riqli nuqtalarini sezishingiz mumkin bo'ladi. Ayniqsa bu Fitratning "Abulfayzxon" hamda Cho'lponning "Kecha va Kunduz" asarlari misolida yorqin gavdalanadi. Bu ikki asar jadid adabiyotining shakllanishida nihoyatda ahamiyatli sanaladi.

METODOLOGIYA (METHODOLOGY)

Maqolada tahlil, yondashuv va usullardan, jumladan, bibliografik tahlil, tarixiy yondashuv hamda matnshunoslik usullaridan foydalanildi. Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon kabi jadid adabiyotining buyuk namoyondalarining asarlari misolida yondashuvlar tahlil qilindi.

Tadqiqotda jadid adabiyotining o'ziga xos uslubi tahlil qilindi. Jumladan, mavzular, janrlardagi ko'zga tashlangan asosiy xususiyatlar hamda xalqning uyg'onishiga sabab bo'lgan asar va uning mualliflari tahlil qilindi. Fitrat va Behbudiy asarlarini pedagogik metodik jihatdan o'rganib, ularning ta'limda qo'llanishini tahlil qilgan [Salomov, 2011] olimlar ishlariga nazar solinadi. Shu o'rinda, Cho'lpon va Fitratning ijodiga asosiy e'tibor qaratilib, ularning asarlaridan "Kecha va Kunduz" hamda "Abulfayzxon" asarlari tahlil qilindi. Bu asarlar o'sha davr xalqining eng kir va toza ruhiyatini birlashtirib davrning ijtimoiy hayotini ko'rsatib bera olgan va o'sha davr zamonasiga munosib hissa qo'shgan asarlardandir.

Jadid adabiyotining quyidagi xususiyatlari uning o'ziga xosligini ko'rsatadi.

Mavzularning xilma-xilligi. Bugungi kunda dolzarb sanalgan ta'lim, ilm-fan, madaniyat, ma'naviyat, ijtimoiy hamda gender tengligi masalalari jadid adabiyotida ham muhim sanalgan. Buni barcha jadid adabiyoti namoyondalarining asarlarida, xususan Fitrat va Cho'lpon asarlarida ko'rish mumkin.

Uslubiy yangilikning mavjudligi. Jadid adabiyotini o'zini alohida fan sifatida o'rganishimizning sabablaridan biri sifatida undagi uslubiy o'zgarishlarning mavjudligida deyish mumkin. Bunday uslubiy o'zgarishlarga birinchi galda xalq tiliga yaqin atamalar bilan boyitilgan asarlarni misol qilish mumkin. Qolaversa, sodda va yanada tushunarli ifoda uslublarining mavjudligi ham jadid adabiyoti nasriy asarlarining o'ziga xosligining bir ko'rinishidir.

Yangi janrlarning shakllanishi. Xalqni ijtimoiy va madaniy rivojlantirish, savodxon qilish uchun bo'lgan harakatlar doirasida jadid adabiyotida yangi janrlar paydo bo'ldi. Chunki buni jadidlar harakati yuzaga keltirdi. Ya'ni, jadidlar yangi janrlarga e'tibor qarata boshladilar. Buning natijasida drama, roman, publitsistika va bolalar adabiyoti rivojlana boshladi. Bu birinchi galda adabiyotning boyishiga va xalqning uyg'onishiga sabab bo'ldi.

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Jadid adabiyoti xalqning ijtimoiy va siyosiy qarashlarini o'zining qalami bilan o'zgartira olgan, yangi tafakkurni yaratishga harakat qilgan adabiyotdir. "Endi, ey, qardoshlar! Adabiyot o'quylik. Adiblar yetishdirayluk, "adabiyot kechalari" yasayluk. Ruh, his, tuyg'u, fikr, ong va o'y olayluk, bilayluk. Agarda "bayoz" va bema'ni bir-ikki

dona kitoblar ila qolsak, mahvu inqiroziy bo'lurmiz. Yuragimiz kundan-kun toshdan ham qattig' bo'lur. Yurakni eritayluk, ruh berayluk, inqiroz o'lmayluk. Menim bu ojizona fikrima qo'shilaturg'onlar bo'lsa adabiyotning foydasi to'g'rusinda "Oina" va "Sado"larimizga tarixiy va adabiy maqola va she'rlar yozsunlar, kitoblar tartib bersunlar. Hozirda bizga birdan-bir lozim bo'lg'on narsa – adabiyot, adabiyot, adabiyot..."[Cho'lpon, 1914]

Fitratning "Abulfayzxon" dramasida jadidchilikning asosiy g'oyalaridan sanalgan ilm-fanga e'tibor qaratish va milliy o'zlikni anglashga bo'lgan intilishni ko'rish mumkin. "Abulfayzxon" murakkab sharoitda, lekin chuqur o'ylanib, mohirona bitilgan drama[Kamol, 1989]. Xuddi shunday Cho'lponning "Kecha va kunduz" asarida ham ayollarning eng katta muammosi ya'ni, ularning jamiyatda tutgan roli hamda erkinlik masalalari ko'tariladi. Mavzularning xilma-xilligi va dolzarbligi adabiyotning jamiyatdagi o'rni va ahamiyatini belgilashga xizmat qilgan. Shu bilan birga jadid adabiyotining qirralarini ochishda mavzularining xilma-xilligi bilan "Kecha va kunduz" hamda "Abufayzxon" dramalari alohida ajralib turadi. Ushbu asarlarda inson psixologiyasi bosh mavzu sanaladi. Jadid adabiyotida mavzularning xilma-xilligi nafaqat badiiy ifodaning yangi shakllarini yaratish, balki ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy masalalarni ham o'z ichiga oldi[Shohnazarov, 2012, p. 58]. Bu o'rinda nomini tilga olishimiz mumkin bo'lgan jadidchilarimiz soni ancha. Ularning yaratgan asarlari ham bugungi kunda o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Balki, bizga doim insoniylik qadriyatlarni eslatib turadi. Deyarli barcha jadid adabiyoti asarlarida ko'tarilgan mavzular ijtimoiy muammolar, tarix bilan bog'liqlik, qahramonlarning shaxsiy rivojlanishga bo'lgan intilishi, ayollarning ijtimoiy hayotdagi o'rni va eng asosiysi milliy o'zlikni anglash kabi masalalar yoritilgan.

Jadid adabiyotida chuqur psixologik tasvirlarni ham kuzatish mumkin. Ayniqsa, Cho'lpon oddiy odamlarga ham yanada yaqin bo'lishga erisha oldi. Uning asarlarining tili juda soda va tushunarligi bilan ajralib turardi. Qahramonlarning ichki kechinmalarini yoritish orqali go'yoki jamiyat illatlarini, siyosiy hayotni tahlil qilayotgandek bo'ladi mualliflar. Shungdek, Fitratning ham asarlarida zamonaviy muhitga moslashuv sezila boshladi. U dramaturgiya elementlarini mohirona qo'lladi va dialog drama asarlarini ta'sirchan qilishini isbotlab berdi. Shuningdek,

“Abulfayzxon” dramasiining sahnada mashhur bo‘lishi Fitratning sahna bilan bog‘liq o‘zgarishlarni kiritishi orqali namoyon bo‘ladi. Eng muhimi drama sahnalarining qisqa, lekin muhim epizodlar bilan boyitilganligi tomoshabinni yanada qiziqitira olgan.

Jadid adabiyotida yangi janrlarning paydo bo‘lishi orqali xalqqa bo‘lgan murojaatlarning yangicha usullari yuzaga kelgandek go‘yo. Endilikda xalq faqatgina o‘qib emas, balki aniq ko‘zi bilan jarayonni tomosha qilishi ham mumkin edi. Shu bilan birga Fitrat sahna san’atini o‘zining yaratgan dramatik texnikalari orqali ham boyitdi. A. Qodiriy “O‘tkan kunlar” romani bulan romanchilikka asos soldi. Xuddi shunday Cho‘lpon “Kecha va kunduz” romani orqali urf-odat va qadriyatlarni yangicha usullarda talqin qildi. Roman janrining paydo bo‘lishi hikoya janrining rivojida ahamiyatli bo‘ldi. Ya’ni, endilikda hikoyalar qisqa, mazmunli va ta’sirchanligi bilan ajralib turardi. Shu o‘rinda jadidlar publitistika janridan ham unumli foydalanishdi. Chunki, texnika bugungidek rivojlanmagan bir zamonda xalq yangilik va voqealardan xabardor bo‘lish maqsadida gazeta va jurnallarga ko‘proq murojaat qilardi. Maqola, ocherk, pamfletlar xalqni yangicha qarashlari uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qila olgan. Jadidlar bolalarni ham unutishmagan. Yetilib kelayotgan millatni ilmga mehr ruhida tarbiyalash maqsadida bolalar uchun ham asarlar yaratilgan. Yuqorida keltirilgan yangi janrlar adabiyotning ravnaqi uchun zarurligidan tashqari xalqning ma’naviy yuksalishida katta rol o‘ynadi.

XULOSA (CONCLUSION)

Markaziy Osiyoning bugungi kun ravnaqida jadidchilik harakatining o‘rni katta deyishimiz mumkin. Chunki, jadidchilar yaratgan asarlar faqatgina mahalliy hududda emas, balki keng ommalashgan. Bizning ijodkorlarni butun Markaziy Osiyo xalqlari sevib o‘qigan. Jadid adabiyoti nafasi faqat o‘sha davrlar uchun emas, balki zamonaviy adabiyot uchun ham zarurdir. Uning mavzulari hozir ham muhimdir. Xuddi shunday Fitrat bilan Cho‘lpon kabi buyuk jadidlar tomonidan yozilgan asarlar ham hali-hanuz o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Ularning qalamiga olingan masalalar, ilm-fan, ta’lim, o‘zlikni anglash, jamiyatda ayollarning roli nafaqat o‘sha davr uchun, balki bugungi kun uchun ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Xalqni noan’anaviy fikrlashga undovchi yangiliklardan biri sifatida adabiyot sahnasida roman, drama,

publitistika va bolalar adabiyoti kabi janrlar paydo bo'ldi. Xulosa qilib aytganda, jadid adabiyoti nasriy asarlarida ko'tarilgan masalalar hali ham o'z qiymatini yo'qotmagan, balki bugungi kun jamiyatimiz rivojida o'zining hissasiga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Cho'lpon, A. (1914, iyun 4). Adabiyot nadir? *Sadoi Turkiston*, 4.
2. Dzhurayev, D. A. (2005). "Jadid adabiyotining rivojlanishi va o'ziga xos xususiyatlari." Toshkent, O'zbekiston.
3. Kamol, J. (1989, April 14). "Abulayzxon" – to'ng'ch tarixiy drama. *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*.
4. Salomov, N. (2011). *Jadid adabiyotining estetikasi*. Toshkent: Sharq.
5. Shohnazarov, M. H. (2012). *Jadid adabiyotining tahlili va uning ijtimoiy ahamiyati* (p. 58). Toshkent: O'zbekiston.
6. Shohnazarov, M. H. (2012). *Jadid adabiyotining tahlili va uning ijtimoiy ahamiyati*. Toshkent, O'zbekiston.

SUN'IY INTELLEKTNI O'RGANISHNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

Ergasheva Dilnoza Abdulhakovna

Namangan davlat pedagogika instituti

"Pedagogika nazariyasi va tarixi" 1-bosqich magistranti

dilnoza90900404@gmail.uz

Ilmiy rahbar Falsafa fanlari doktori PhD Mamatxanova Nargiza Toxirovna

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellektning bugungi kunda o'rganishning ahamiyati borasida so'z boradi. Izlanishlar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt kirib kelgan har bir soha bugungi kunga kelib o'sib bormoqda. Xalqaro ekspertlarning xulosasiga qaraydigan bo'lsak, aynan sun'iy intellekt texnologiyalarning joriy etilishi natijasida 2024 yilda jahon iqtisodiyotining o'sish sur'ati 1 trillion AQSH dollaridan kam bo'lmagan. Uning meditsina sohasidagi yutuqlariga keladigan bo'lsak, Sun'iy intellekt tibbiy diagnostika va diagnoz qo'yishda tarmoqdagi mavjud tibbiy bilimlarni 100% foiz ishlata olishi aniqlandi. Sun'iy intellekt zarur ma'lumotlarni topish uchun soniyada minglab sahifali matnlarni qayta ishlashga qodir, bu esa hech bir shifokorning qo'lidan kelmaydi. Dunyo bo'ylab har 20 daqiqada yangi tibbiy maqola paydo bo'lmoqda. Faqatgina 2019 yilda tibbiyotga oid 870 000 ta ilmiy maqola nashr etilgan. Sun'iy intellekt diagnostika va davolashda xatolik havfini taxminan 70% ga kamaytiradi. Ta'lim sohasi, xususan bugungi kunda aktual bo'lgan mavzu chet tillarini o'rganishga keladigan bo'lsak, Aqlli chet tilini o'qitish platformalari ma'lumotlarni aniq qayd etishi va tahlil qilishi mumkin, ta'lim jarayonida o'qituvchilarga dastlabki ma'lumot berishi va ularga har bir talabaning muvaffaqiyati va malaka darajasini tez aniqlashga imkon beradi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt har bir talabaning fikrlash doirasidan kelib chiqib shaxsiy o'quv reja ishlab chiqish qobiliyatiga ega bo'lib, u talabani yanada kuchaytirishga qaratilgan bo'ladi.

Kalit so'zlar. Sun'iy intellekt, zamonaviy texnologiyalar, sun'iy intellektni o'rganishning ahamiyati, ta'lim sohasi, tibbiyot sohasi.

Abstract. This article discusses the importance of artificial intelligence in learning today. Research shows that every field in which artificial intelligence has entered is growing today. If we look at the conclusions of international experts, as a result of the introduction of artificial intelligence technologies, the growth rate of the world economy in 2024 will not be less than 1 trillion US dollars. It was found that 100% of the available medical knowledge in the network can be used for diagnosis. Artificial intelligence is able to process thousands of pages of text per second to find the necessary information, which is beyond the reach of any doctor. A new medical article appears every 20 minutes around the world. In 2019 alone, 870,000 scientific articles related to medicine were published. Artificial intelligence reduces the risk of errors in diagnosis and treatment by about 70%. When it comes to learning foreign languages, which is especially relevant in the field of education today, intelligent foreign language teaching platforms can accurately record and analyze data, giving teachers first-hand information in the educational process. information and allows them to quickly determine each student's progress and proficiency level. In addition, artificial intelligence has

the ability to develop a personal curriculum based on the thinking of each student, which will be aimed at further strengthening the student.

Key words. *Artificial intelligence, modern technologies, the importance of studying artificial intelligence, the field of education, the field of medicine.*

Абстракт. В этой статье обсуждается важность искусственного интеллекта в современном обучении. Исследования показывают, что каждая область, в которую вошел искусственный интеллект, сегодня развивается. Если посмотреть на выводы международных экспертов, то в результате внедрения технологий искусственного интеллекта темпы роста мировой экономики в 2024 году составят не менее 1 триллиона долларов США. Установлено, что 100% доступных медицинских услуг. знания в сети могут быть использованы для диагностики. Искусственный интеллект способен обрабатывать тысячи страниц текста в секунду, чтобы найти необходимую информацию, которая не под силу ни одному врачу. Новая медицинская статья появляется каждые 20 минут по всему миру. Только в 2019 году было опубликовано 870 тысяч научных статей, связанных с медициной. Искусственный интеллект снижает риск ошибок в диагностике и лечении примерно на 70%. Когда речь идет об изучении иностранных языков, что сегодня особенно актуально в сфере образования, интеллектуальные платформы обучения иностранным языкам способны точно фиксировать и анализировать данные, предоставляя преподавателям информацию из первых рук в образовательном процессе и позволяя быстро определить каждую. успеваемость и уровень знаний ученика. Кроме того, искусственный интеллект имеет возможность разработать персональную учебную программу, основанную на мышлении каждого ученика, которая будет направлена на дальнейшее укрепление ученика.

Ключевые слова. Искусственный интеллект, современные технологии, важность изучения искусственного интеллекта, сфера образования, сфера медицины.

KIRISH

Sun'iy intellektni bugungi kunda o'rganishning ahamiyati haqida so'z borar ekan, har bir o'rganilishi kerak bo'lgan soha o'ziga yarasha yutuqlarga olib chiquvchi yo'ldir, qay bir sohani tanlamang uni o'rganishda izchil mehnat qilinsagina samara beradi. Birinchi bor sun'iy intellekt so'zini eshitgan odam hayoliga albatta zamonaviy texnologiyalar keladi, xo'sh zamonaviy texnologiyalar o'zi nima? Hozirgi kunda texnologiyalar shunchalik rivojlanganki, aytaylik ilgarilari pochta orqali jo'natilgan xat-xabarlar ma'lum bir vaqtda, yani bir necha kunlarda yetib borgan bo'lsa, hozirda smartfonda jo'natish tugmasi bosilishi bilan sekundlarda yetib bormoqda, bu shuni ko'rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar vaqtni iqtisod qilishga olib keladi, vaqt esa eng qimmatlidir. Bugungi kunda texnologiyalar kirib kelmagan sohaning o'zi yo'q,

hattoki restoranlarda ham buyurtma qilish uchun menyular kiritilgan planshetlar ishlatilmoqda. Qay sohaga murojaat qilinmasin, yangi texnologiyalarni ko'rish mumkin, shunisi aniqki inson hamisha yangilikka o'ch bo'lgan: so'nggi rusumdagi mashina, telefon, televizor va h.k. Insonlarning bu qiziqishlardan kelib chiqib, dunyodagi yetakchi kompaniyalar texnologiyalar rivoji ustida ish olib borib, yildan yilga ularni takomillashtirib kelmoqdalar. Sun'iy intellekt esa bu texnologiyalarning aqlli bosqichga chiqishi mevasidir, hech kimga sir emaski, bugungi kunda insonlar orasida aqlli uy, aqlli soat, aqlli texnologiyalar degan iboralarning ko'plab foydalanilyotgani. Sun'iy intellektni bugungi kunda o'rganishning ahamiyati ham shunda insonlarga qulaylik yaratish va albatta vaqtni iqtisod qilishdir. Aynan sun'iy intellektni rivojlantirish borasida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoyev tomonidan quyidagi qaror qabul qilingan. "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori asosida sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizning sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanuvchi dunyoning yetakchi davlatlari qatoriga kirishiga erishish, shuningdek, "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasida belgilangan maqsad va vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish bo'yicha erishish lozim bo'lgan maqsadli ko'rsatkichlar, shu jumladan sun'iy intellekt asosida yaratilgan dasturiy mahsulotlar va ko'rsatiladigan xizmatlar hajmini 1,5 milliard AQSh dollariga yetkazish, yagona interaktiv davlat xizmatlari portalida sun'iy intellekt asosida ko'rsatilayotgan xizmatlar ulushini 10 foizga yetkazish, sun'iy intellekt yo'nalishida faoliyat yurituvchi ilmiy laboratoriyalar sonini 10 taga yetkazish hamda yuqori quvvatli hisoblash serverlarini ishga tushirish" vazifalari belgilangan.[1] Ushbu qabul qilingan qaror yurtimizda sun'iy intellekt sohasida olib borilayotgan ishlarning jadallashuviga turtki bo'ladi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Sun'iy intellektning bugungi kunda o'rganishning ahamiyatini tahlil qilish maqsadida adabiyotlarga murojaat qilar ekanmiz, gap avvalo, unga ta'rif berishga

borib taqaladi, yani sun'iy intellekt o'zi nima degan savol kelib chiqadi. Sun'iy intellekt - bu nima? Dunyodagi eng murakkab mavjudot bu insondir, insonning murakkab mavjudot ekanligini bilish va o'rganish istagi har doim mavjud bo'lgan. Bugungi kunda bu mavzu yanada dolzarblik kasb etmoqda. Kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi insonni tanib olish va sintez qilishni o'rganishga urinishlar bilan bog'liq ko'plab asarlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Xulq-atvorni aks ettiradigan tizimlar odamlar uchun sun'iy intellekt (AI) tizimlari deb ataladi. Aslida, bu tizimlarni o'rganish ko'plab ilmiy fanlarni birlashtirgan mustaqil ilmiy yo'nalish hisoblanadi.[2] Sun'iy intellektni bugungi kunda o'rganishning ahamiyatli tomonlardan yana biri, uning deyarli barcha sohalarga kirib kelishi va uni shiddat bilan o'sib borayotgan dunyo taraqqiyotiga ta'siri bilan ifodalanadi. Quyida sun'iy intellektni bugungi kunda uni o'rganilishidan kam bo'lmagan soha, yani til o'rganishdagi ahamiyatli jihatlarini ko'rib chiqamiz. Massachussets texnologiyalar instituti professori Uinston shunday hisoblaydi, ilgarilari faqat inson bajara olgan intellektual vazifalarni bugungi kunga kelib sun'iy intellekt bajara olishi mumkin bo'lib qoldi. Sun'iy intellektni bu qobiliyatini hisobga olgan holda u ta'lim sohasiga tobora chuqur kirib kelmoqda. Talabalarga chet tillarini o'rgatish asta-sekin an'anaviy sinf formatidan mobil va aralash ta'lim shakliga transformatsiya bo'lmoqda. Bunday o'rganish vaqt yoki joy bilan chegaralanmaydi. Aqlli chet tilini o'qitish platformalari ma'lumotlarni aniq qayd etishi va tahlil qilishi mumkin, ta'lim jarayonida o'qituvchilarga dastlabki ma'lumot berishi va ularga har bir talabaning muvaffaqiyati va malaka darajasini tez aniqlashga imkon beradi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt har bir talabaning fikrlash doirasidan kelib chiqib shaxsiy o'quv reja ishlab chiqish qobiliyatiga ega bo'lib, u talaba bilimini yanada kuchaytirishga qaratilgan bo'ladi. Sun'iy intellekt xorijiy tillarni o'qitishning an'anaviy modelini va o'qitish usullarini butunlay o'zgartirib yubordi desak mubolag'a bo'lmaydi.[3]

Institutning muvaffaqiyatli bitiruvchisi uchun kamida bitta chet tilini bilish zarurati shubhasizdir. Bu mehnat bozorida, yani xalqaro savdo, aviatsiya, tibbiyot, moliya, xalqaro biznes, telekommunikatsiya texnologiyalari sektori kabi ko'plab sohalarda mutaxassislarning raqobatbardoshligini oshiradi.[4] Ko'plab o'quvchilar bugungi kunda til o'rganishda Dualingo dasturi bilan tanishlar, bu dasturda

o'rganuvchi bosqichma-bosqich turli darajalarga o'tib boradilar, bundan tashqari O'zbekistonda til o'rganishga qaratilgan Booknomy planshetlari juda mashhur va yuqorida aytilganidek, bu dasturlar makon tanlamaydi, yani o'rganuvchi qulay vaqtda qulay joyda tilni o'rganib ketaverishi mumkin. Bugungi kunda sun'iy intellektni o'rganish butun dunyoda dolzarb mavzu bo'lib qolmoqda, chunki u ta'lim, tibbiyot, davlat boshqaruvi, moliya, iqtisod, xavsizlik, savdo, tashqi savdo va boshqa sohalarga kirib keldi va bu uning o'rganilish ahamiyatini oshirmoqda. Sun'iy intellektning tibbiyotdagi o'rni haqida gaplashadigan bo'lsak, eng so'nggi aqlli texnologiyalar yordamida insonlar kasalligiga tez va aniq tashxis qo'yish imkoniyati tug'ildi.

Yaqin yillarda olimlar tomonidan olib borilgan izlanishlar shuni ko'rsatdiki, tibbiyot hodimining miyyasi butun jahon tibbiy bilimlarining faqatgina 10% ishlata olar ekan. Sun'iy intellekt esa tibbiy diagnostika va diagnoz qo'yishda tarmoqdagi mavjud tibbiy bilimlarni 100% foiz ishlata olishi aniqlandi. Sun'iy intellekt zarur ma'lumotlarni topish uchun soniyada minglab sahifali matnlarni qayta ishlashga qodir, bu esa hech bir shifokorning qo'lidan kelmaydi. Dunyo bo'ylab har 20 daqiqada yangi tibbiy maqola paydo bo'lmoqda, faqatgina 2019 yilda tibbiyotga oid 870 000 ta ilmiy maqola nashr etilgan. Sun'iy intellekt diagnostika va davolashda xatolik havfini taxminan 70% ga kamaytiradi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) mHealth mobil salomatlik ilovasini taqdim etdi. Smartfondagi ilova savollar beradi, telefon egasi esa ulardan o'z ahvolini tasvirlash uchun foydalanadi. Javoblar asosida ilova dastlabki tashxisni qo'yadi va bemorni ma'lum bir shifokorga yo'naltiradi. Kasalxonadan chiqarilgan odamlar uchun sun'iy intellektga ega mobil ilova - Sense.ly mavjud bo'lib, u insonning reabilitatsiya jarayonini kuzatib boradi va kerakli maslahatlarni beradi. Sun'iy intellekt mijozlarga individual xususiyatlarga ko'ra dori tanlash imkonini ham beradi. Misol uchun, Northshore Clinic-ning MedClueRx dasturi har qanday kasallik uchun eng yaxshi dori-darmonlarni tanlash imkonini beradi. MedWhat sun'iy intellekti insonlarning shaxsiy shifokori o'rnini egallaydi. Nutqni aniqlaydigan ushbu mobil ilova gaplashuvchi chatbot hisoblanadi. U odatda shifokor bilan uchrashuvda so'raladigan har qanday tibbiy savollarga javob bera oladi va keyingi bir necha kun ichida bemorning holatini kuzatib boradi.

Sun'iy intellekt tibbiyotda yana qanday afzalliklarni beradi?

O'lim darajasini pasaytiradi. Bemorlarning mutaxassislardan yordam kutish vaqtini qisqartirish orqali tibbiyotda sun'iy intellekt o'lim darajasini pasaytiradi va bu yordam sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu yordam bilan shifokorlar rivojlanish uchun ko'proq vaqtga ega bo'ladilar. Tibbiyot sohasida sun'iy intellektni shifokorlarni almashtirishga urinish deb qarash noto'g'ri bo'ladi aksincha, bu shifokorlarga aniqroq tashxis qo'yishga yordam berishga urinishdir.[5]

Sun'iy intellektning ta'lim sohasidagi imkoniyatlari. Oliy ta'limning kelajagi yangi texnologiyalarni rivojlantirish va aqlli mashinalarning hisoblash quvvati bilan uzviy bog'liqdir. Ushbu sohada sun'iy intellekt sohasidagi yutuqlar oliy ta'lim muassasalari boshqaruvi va ichki arxitekturasini tubdan o'zgartirishi mumkin bo'lgan yangi imkoniyatlar va muammolarni taklif qiladi. Hozir biz superkompyuterlar kundalik hayotning turli jabhalariga qanday ta'sir qilayotganiga guvoh bo'linmoqda. Oliy ta'lim bu chuqur o'zgarishlar va katta imkoniyatlar markazidadir. Oliy ta'limda raqamli texnologiyalarning o'rni insonni rivojlantirishdan iborat, ta'lim jarayonining imkoniyatlarini kengaytirish, axborotni uzatish, uning o'zlashtirilishini kuzatish va baholash tartib-qoidalaridan iboratdir. Pedagogika fanining mashhur tadqiqotchisi A.Shleyxer ta'kidlaganidek, ta'limdagi innovatsiyalar shunchaki ta'lim jarayoniga yangi texnologiyalarni joriy etish to'g'risidagi savol emas, balki o'quvchilar o'zlariga zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalarni, ta'limga yondashuvlarni raqobatbardosh global iqtisodiy jarayonda rivojlanishlari to'g'risidadir. [6] Axborot texnologiyalari jadal rivojlanmoqda va takomillashtirilmoqda - endi ular ilgari faqat odamlar hal qila oladigan ijodiy muammolarni hal qilish imkon beradi. Bunday axborot texnologiyalari sun'iy intellektidir. Sun'iy intellektning inson faoliyatining turli sohalariga kirib borishi tufayli sun'iy intellekt imkoniyatlari va rivojlanishning istiqbolli yo'nalishlarini hisobga olgan holda uni yaqindan o'rganishni talab qiladi. Ta'lim sohasida sun'iy intellekt texnologiyalaridan umidlar katta.

Hozirgi vaqtda ta'lim sohasida sun'iy intellekt texnologiyalari quyidagi funktsiyalarni amalga oshirib kelmoqda:

– kadrlar tayyorlash tizimini intellektuallashtirish;

- virtual reallik texnologiyalaridan foydalangan holda o'quv materialiga sho'ng'ish;
- o'quvchilar uchun individual ta'lim traektoriyasini tuzish va ularni qo'llab-quvvatlash;
- guruh ishini tashkil etish;
- o'quvchilar yutuqlarini prognozlash;
- o'quv jarayonida moslashish;
- imtihonlarni o'tkazish;
- bajarilgan vazifalarni tekshirish;
- teskari aloqani tashkil etish.

Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, sun'iy intellektning joriy etilishi o'qituvchi uchun ham, talaba uchun ham ta'lim jarayonini samaraliroq va qulayroq bo'lishiga yordam beradi, shuningdek, ta'lim jarayonini tashkil etish va zarur kommunikatsiyalarni barpo etish, talaba uchun eng maqbul maksimal ta'lim strategiyasini tanlashni amalga oshirish imkonini beradi.[7]

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va elektron ta'lim resurslarining ta'lim jarayoniga joriy etilishi ta'limda yangi paradigmaning shakllanishiga xizmat qildi. Insoniyat to'rtinchi sanoat inqilobi ostonasida turar ekan, sun'iy intellektning rivojlanishiga to'sqinlik qilish mumkin emas. Neyron tarmoqlar bir qator muammolarni odamlarga qaraganda bir necha marta samaraliroq va aniqroq hal qilar ekan, natijada yaqin kelajakda ko'p sonli ish o'rinlarini to'liq avtomatlashtirishi demak, ishsizlikning ortishiga olib keladi. Shu bilan birga, ta'kidlash kerakki, turli vaqtlarda turli xil texnologiyalar insonlarning mehnat bozoridan chiqarilishlarga omil bo'lgan, lekin odamlar doimo sodir bo'layotgan o'zgarishlarga moslashishga muvaffaq bo'lishgan. Aidan foydalanishning barcha afzalliklarini, shu jumladan samaradorlikni oshirishni hisobga olgan holda, odam uni to'ldirishi kerak va shu bilan birga unga tobe bo'lmasligi kerak. AI texnologiyalari bugungi kunda jahon iqtisodiyotining rivojlanishini belgilamoqda. Bu boradagi katta o'sish Yevropa, Yaponiya va Xitoyda kuzatilmoqda. Xalqaro hisob-kitoblarga ko'ra, mutaxassislarning fikricha, sun'iy intellekt texnologiyalariga investitsiyalar 2014 yildan 2017 yilga qadar uch marta oshgan va qariyb 40 milliard dollarni tashkil

etgan. 2018 yilda sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan texnologik yechimlar jahon bozori 21,5 mlrd dollarni tashkil etdi. Iqtisodiyotning turli tarmoqlarida sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan texnologik yechimlarni joriy etish tufayli jahon iqtisodiyotining o'sishi 2024 yilda 1 trillion AQSh dollariga teng bo'ldi.[8]

O'zbekistonda ham "Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Prezident qarori qabul qilindi.

Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish bo'yicha erishish lozim bo'lgan maqsadli ko'rsatkichlar, shu jumladan:

sun'iy intellekt asosida yaratilgan dasturiy mahsulotlar va ko'rsatiladigan xizmatlar hajmini 1,5 milliard AQSH dollariga yetkazish;

YAIDXP (my.gov.uz) da sun'iy intellekt asosida ko'rsatilayotgan xizmatlar ulushini 10 foizga yetkazish;

sun'iy intellekt yo'nalishida faoliyat yurituvchi ilmiy laboratoriyalar sonini 10 taga yetkazish hamda yuqori quvvatli hisoblash serverlarini ishga tushirish;

hukumatning sun'iy intellektga tayyorlik indeksida (Government AI Readiness Index) O'zbekistonni birinchi 50 ta o'rindagi davlatlar qatoriga kirishiga erishish.

2025-yil 1-sentyabrgacha loyihalar va ilmiy-amaliy tadqiqotlarni zarur ma'lumotlar bilan ta'minlash maqsadida qonunchilik hujjatlari talablariga muvofiq barcha axborot xavfsizligi choralarini ko'rgan holda "katta ma'lumotlar" bazasi yaratiladi.

2026-yil 1-maygacha sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish loyihalari doirasida ma'lumotlarni qayta ishlash uchun mo'ljallangan hisoblash quvvatlari ishga tushiriladi. [9]

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sun'iy intellektning bugungi kunda o'rganishning ahamiyati katta, chunki sun'iy intellektning kirib kelmagan sohasi deyarli yo'q desak mubolag'a bo'lmaydi. Statistika ma'lumotlariga qaraydigan bo'lsak, sun'iy intellekt texnologiyalarning joriy qilinishi natijasida jahon iqtisodiyotining o'sish sur'ati 2024 yilda 1 trillion AQSh dollariga teng bo'lganligini hisobga olsak, sun'iy intellekt texnologiyalarini O'zbekistonda jadal rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Shuni ta'kidlash kerakki, "O'zbekistonda sun'iy intellektni rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biri bu ta'lim sohasidir. Oliy ta'lim muassasalarida SI bilan bog'liq dasturlarni joriy etish va talabalarni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirish zarur. Shuningdek, amaliyot o'tash imkoniyatlarini yaratish orqali talabalarni real hayotdagi muammolarni hal qilishga tayyorlash mumkin." [10] Bu borada har bir viloyat va tuman markazlarida IT parklarni ochish, zamonaviy texnologiyalar, jumladan, sun'iy intellekt sohasini chuqur o'rgatuvchi texnikumlar tashkil etish va to'plangan nazariy bilimlarni amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. Buning amaliy isboti sifatida shuni ko'rsatish mumkinki, zamonaviy texnologiyalar inson hayotini yengillashtirib kelmoqda. Masalan, oddiy kir yuvish mashinasi qanchalik foyda keltirishini oladigan bo'lsak, sovuq kunda inson sog'lig'ini asrashga, vaqtini iqtisod qilishga yordam bermogda, bu eng oddiy misollardan biridir. Sun'iy intellekt texnologiyalari inson uchun eng kerakli bo'lgan boylik -sog'liq uchun tibbiyot sohasida diagnostika va davolashda xatolik xavfini taxminan 70% ga kamaytiradi. Uning kirib kelgan har bir sohasida jadal o'sish kuzatilar ekan, sun'iy intellektni chuqur o'rganish, xorijiy tajribalarni joriy qilish va dunyoning yetakchi kompaniyalarining tajribalarini o'rganish juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://www.lex.uz/docs/-7158604>
2. Пройдаков Э. М. Современное состояние искусственного интеллекта //Наукоевческие исследования. – 2018. – №. 2018. – С. 129-153
3. Баюнь С. Влияние искусственного интеллекта на обучение иностранному языку //Вестник Педагогического университета. – 2022. – №. 6-2 (101). – С. 13-20.
4. Мещерякова О. В. Возможности использования искусственного интеллекта для повышения мотивации студентов к изучению иностранных языков в вузе //Общество: социология, психология, педагогика. – 2023. – №. 6 (110). – С. 152-160.
5. Фершт В. М., Латкин А. П., Иванова В. Н. Современные подходы к использованию искусственного интеллекта в медицине //Территория новых возможностей. Вестник Владивостокского государственного университета экономики и сервиса. – 2020. – Т. 12. – №. 1. – С. 121-130.
6. Шефиева Э. Ш., Исаева Т. Е. Использование искусственного интеллекта в образовательном процессе высших учебных заведений (на примере обучения иностранным языкам) //Общество: социология, психология, педагогика. – 2020. – №. 10. – С. 84-89.

7. Дробахина А. Н. Информационные технологии в образовании: искусственный интеллект //Проблемы современного педагогического образования. – 2021. – №. 70-1. – С. 125-128.
8. Амиров Р. А., Билалова У. М. Перспективы внедрения технологий искусственного интеллекта в сфере высшего образования //Управленческое консультирование. – 2020. – №. 3 (135). – С. 80-88.
9. <https://daryo.uz/2024/10/17/ozbekistonda-suniy-intellekt-texnologiyalari-rivojlantiriladi>
10. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekistonda-sun-iy-intellektning-rivojlanish-istiqbollari/pdf>
11. Mamatxanova N.T. Bo'lajak o'qituvchilarni ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashda "ijtimoiy pedagogika" fanining o'рни. Pedagogika va psixologiya: muammo va yechimlar. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2021. – 14b.
12. Маматханова Н.Т. Особенности подготовки будущих учителей к социально-педагогической деятельности//Общество и инновации: электронный научный журнал. - 2021. № 2, 6/S. –С. 261–268.
13. Маматханова Н.Т. Талабаларни ижтимоий-педагогик фаолиятга тайёрлашни ривожлантиришда аксиологик таълимнинг ўрни//Замонавий таълим: илмий журнал.- 2021, № 3 (100). 26-31 б.
14. Mamatkhanova N. T. Formulation of social intelligence as a professionally important quality of a teacher //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 390-397.

UDK 372.881.1

EFFECTIVENESS OF TEACHING ENGLISH LITERATURE TO UNDERGRADUATE STUDENTS THROUGH AN ETHICAL AND PHILOSOPHICAL APPROACH

Mirsadullayev Miravaz Mirmslim o'g'li

Impuls tibbiyot instituti, o'qituvchi

NamDU tayanch doktoranti

dodamaestro@gmail.com +998994824969

ORCID ID 0000-0002-0709-9918

Abstract. *The teaching of English literature serves as a conduit for intellectual growth and moral development, with the moral-philosophical approach emphasizing the ethical and philosophical dimensions of literary texts. This paper explores the application of this approach in undergraduate classrooms, highlighting its theoretical underpinnings, pedagogical advantages, and practical implementation strategies. Grounded in classical philosophy and modern educational theories, the moral-philosophical approach fosters ethical awareness, critical thinking, cultural understanding, and personal growth. Practical classroom techniques such as structured discussions, creative assignments, and interdisciplinary connections illustrate its adaptability and effectiveness. Empirical evidence underscores its success in enhancing student engagement and ethical reasoning, though challenges such as interpretative subjectivity and cultural sensitivity remain. By preparing students to navigate complex moral dilemmas, this methodology enriches their educational journey and equips them for thoughtful engagement with the contemporary world. Future research should focus on refining this approach to accommodate diverse classroom settings and evolving pedagogical needs.*

Keywords: *English literature, moral-philosophical approach, educational theories, interdisciplinary communication, cultural sensitivity, empirical evidence, pedagogical need*

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ СТУДЕНТОВ БАКЛАВИРОВКИ ЧЕРЕЗ ЭТИКО-ФИЛОСОФСКИЙ ПОДХОД

Аннотация. *Преподавание английской литературы служит проводником для интеллектуального роста и нравственного развития, при этом морально-философский подход подчеркивает этические и философские аспекты литературных текстов. В этой статье рассматривается применение этого подхода в классах бакалавриата, подчеркиваются его теоретические основы, педагогические преимущества и практические стратегии реализации. Основанный на классической философии и современных образовательных теориях, морально-философский подход способствует этической осведомленности, критическому мышлению, культурному пониманию и личностному росту. Практические методы работы в классе, такие как*

структурированные обсуждения, творческие задания и междисциплинарные связи, иллюстрируют его адаптивность и эффективность. Эмпирические данные подчеркивают его успех в повышении вовлеченности студентов и этических рассуждений, хотя остаются такие проблемы, как субъективность интерпретации и культурная чувствительность. Подготавливая студентов к решению сложных моральных дилемм, эта методология обогащает их образовательный путь и вооружает их для вдумчивого взаимодействия с современным миром. Будущие исследования должны быть **сосредоточены** на уточнении этого подхода для учёта различных условий в классе и меняющихся педагогических потребностей.

Ключевые слова: английская литература, морально-философский подход, образовательные теории, междисциплинарная коммуникация, культурная чувствительность, эмпирические данные, педагогическая потребность.

INGLIZ ADABIYOTINI BAKALAVR YO'NALISHI TALABALARIGA AXLOQ-FALSAFIY YONDASHUV ORQALI O'QITISH SAMARADORLIGI.

Annotatsiya. Ingliz adabiyotini o'qitish intellektual o'sish va axloqiy rivojlanish uchun vosita bo'lib xizmat qiladi, axloqiy-falsafiy yondashuv badiiy matnlarning axloqiy va falsafiy jihatlarini ta'kidlaydi. Ushbu maqola ushbu yondashuvni bakalavriat sinflarida qo'llashni o'rganadi, uning nazariy asoslarini, pedagogik afzalliklarini va amaliy amalga oshirish strategiyalarini yoritadi. Klassik falsafa va zamonaviy ta'lim nazariyalariga asoslangan axloqiy-falsafiy yondashuv axloqiy ongini, tanqidiy fikrlashni, madaniy tushunishni va shaxsiy o'sishni rivojlantiradi. Strukturaviy muhokamalar, ijodiy topshiriqlar va fanlararo aloqalar kabi amaliy sinf texnikasi uning moslashuvchanligi va samaradorligini ko'rsatadi. Empirik dalillar uning talabalarining faolligi va axloqiy mulohazalarini kuchaytirishdagi muvaffaqiyatini ta'kidlaydi, ammo sharhlovchi sub'ektivlik va madaniy sezgirlik kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Talabalarni murakkab axloqiy dilemmalarni boshqarishga tayyorlash orqali ushbu metodologiya ularning ta'lim yo'llarini boyitadi va ularni zamonaviy dunyo bilan puxta o'ylash uchun jihozlaydi. Kelajakdagi tadqiqotlar turli xil sinf sharoitlari va rivojlanayotgan pedagogik ehtiyojlarni qondirish uchun ushbu yondashuvni takomillashtirishga qaratilishi kerak.

Kalit so'zlar: Ingliz adabiyoti, axloqiy-falsafiy yondashuv, ta'lim nazariyalari, fanlararo aloqa, madaniy sezgirlik, empirik dalillar, pedagogik ehtiyoj

KIRISH

Ingliz adabiyotini o'rgatish ko'pincha intellektual o'sishni va axloqiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun platforma bo'lib xizmat qiladi. Axloqiy-falsafiy yondashuvni qo'llash orqali o'qituvchilar adabiy matnlarga kiritilgan axloqiy va falsafiy saboqlarni ta'kidlab, o'quvchilarga murakkab axloqiy dilemmalar va ularning inson xatti-harakatlariga ta'sirini o'rganishga yordam beradi. Ushbu

maqolada ushbu yondashuvning maxsus bakalavriat talabalari uchun qo'llanilishi ko'rib chiqiladi, uning pedagogik afzalliklari, samaradorligi va amalga oshirishning amaliy misollari ko'rsatilgan. Nazariy asoslarga va empirik dalillarga asoslangan ushbu tahlil adabiyot o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, axloqiy fikrlash va shaxsiy o'sishni rivojlantirish uchun qanday kuchli vosita bo'lib xizmat qilishini ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Aflotun va Arastu ta'limotlaridan kelib chiqqan axloqiy-falsafiy yondashuv adabiyotning didaktik maqsadi — kitobxonlarni axloqiy ma'rifat va o'z-o'zini bilishga yo'naltirish, deb hisoblaydi. Ushbu metodologiyaning markazida adabiy matnlar nafaqat inson tajribasini aks ettiradi, balki axloqiy tamoyillar va falsafiy haqiqatlarni o'rganish uchun asos yaratadi.[2] Masalan, Sofoklning "Antigona"si yoki Shekspirning "Gamleti" kabi klassik asarlar o'quvchilarni burch, adolat va inson tanlovining oqibatlarini tanqidiy baholashga majbur qiladigan dilemmalarga duchor qiladi.

Zamonaviy o'qituvchilar ushbu yondashuvni talabalarni faol munozaralarga jalb qilishda axloqiy masalalarni birinchi o'ringa qo'yadigan dars rejalarini ishlab chiqish orqali birlashtiradilar. Ular ko'pincha Kolbergning axloqiy rivojlanish bosqichlariga asoslanadi, ular o'z-o'zini o'ylashdan printsiptial axloqiy mulohazaga o'tishni ta'kidlaydi.[3] Falsafa va adabiyotning bu sinergiyasi talabalarga turli nuqtai nazarlarni tushunish, axloqiy noaniqliklarni baholash va bu saboqlarni zamonaviy masalalarda qo'llash imkonini beradi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Adabiyot ko'pincha jamiyat muammolari va axloqiy murakkabliklarni aks ettiradi, bu esa uni axloqni o'rgatish uchun jozibali vositaga aylantiradi. Misol uchun, Chinua Achebening "Things Fall Apart" asari mustamlakachilikdan kelib chiqadigan madaniy to'qnashuvlar va axloqiy dilemmalarni ko'rsatib, talabalarga madaniy yuklash va shaxsiy javobgarlik oqibatlari haqida tushuncha beradi. Okonkwo kabi qahramonlar haqidagi munozaralar talabalarga g'urur, an'ana va chidamlilik mavzularini o'rganish va o'z qadriyatlarini aks ettirish imkonini beradi.

Matnlarda axloqiy va falsafiy savollar bilan shug'ullanish o'quvchilarni g'oyalarni yuzaki talqinlardan tashqari tahlil qilish va baholashga undaydi.

Masalan, Meri Shellining Frankenshteyn asarida talabalar ilmiy izlanishlar, insoniyat tabiati va shuhratparastlik chegaralari bilan bog'liq axloqiy mulohazalar bilan kurashadilar.[7] Bu ularni mavhum axloqiy tamoyillarni haqiqiy dunyo dilemmalari bilan bog'lashga undaydi, nozik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Axloqiy-falsafiy yondashuv talabalarning tarixiy va madaniy kontekstlarni tushunishlarini ham chuqurlashtiradi. Misol uchun, Toni Morrisonning "Sevikli" asarini muhokama qilish talabalarga qullikning axloqiy oqibatlarini va uning doimiy psixologik ta'sirini o'rganishga yordam beradi.[5] Bunday o'qishlar hamdardlikni rag'batlantiradi va talabalarning jahon tarixi va kurashlari haqidagi tushunchalarini kengaytiradi.

Axloqiy-falsafiy yondashuv talabalarga o'zaro bog'liq muammolarga duch kelish orqali ularga o'z e'tiqodlari va xatti-harakatlari haqida fikr yuritishga yordam beradi. Masalan, Xarper Lining "Masxara qushini o'ldirish" asarida halollik va jasorat mavzularini o'rganish talabalarni jamiyatdagi adolatsizlikka o'z munosabatini baholashga ilhomlantiradi.

O'qituvchilar matn tomonidan ko'tarilgan axloqiy savollarga qaratilgan guruh muhokamalariga yordam berishlari mumkin. Misol uchun, Jorj Oruellning 1984 yilgi asarini o'qiyotganda, talabalar jamoaviy xavfsizlik uchun shaxsiy erkinliklarni qurbon qilish axloqi, Oruellning ogohlantirishlarini dolzarb siyosiy muammolar bilan bog'lashlari mumkin.[6]

Talabalardan qahramonlarning axloqiy qarorlarini, masalan, Shekspirning "Yuliy Sezar" asaridagi *Brut va Sezarning* qarorlarini solishtirishni so'raydigan topshiriqlar o'quvchilarga sodiqlik, xiyonat va fuqarolik mas'uliyatini izohlash imkonini beradi.

Talabalarni hikoyaning oxirini qayta yozishga yoki qahramonning nuqtai nazaridan jurnal yozuvlarini yaratishga undash ularga matndagi axloqiy dilemmalar bilan chuqur shug'ullanishga yordam beradi. Misol uchun, talabalardan Frankenshteyndagi mavjudotning istiqbolini tasavvur qilishni so'rash empatiya va axloqiy tushunchani rivojlantiradi.

Adabiyot kurslariga falsafa, tarix va psixologiyaning integratsiyalashuvi muhokamalarni boyitishi mumkin. Misol uchun, Albert Kamyuning "Begona"sini

Jan-Pol Sartrning ekzistensialistik o'qishlari bilan bog'lash talabalarga absurdlik va axloqiy mas'uliyat mavzularini tushunish uchun kengroq asos beradi.

Ko'plab tadqiqotlar bakalavriat talabalarida axloqiy fikrlash va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda axloqiy-falsafiy yondashuvning samaradorligini ko'rsatdi. Masalan:

Kheng va Setiawan tomonidan olib borilgan amaliy tadqiqot shuni ko'rsatdiki, axloqiy munozaralarni adabiyot darslariga kiritish o'quvchilarning faolligini va tushunishni yaxshilaydi. [4] Talabalar darslarda axloqiy dilemmalarga urg'u berilganda, matnlardan ko'proq zavqlanish va chuqurroq tushunish haqida xabar berishdi.

Brimi tomonidan olib borilgan tadqiqot adabiyot darslarida xarakter tarbiyasining ahamiyatini ta'kidlab, axloq haqidagi munozaralar talabalarning shaxsiy va kasbiy hayotidagi axloqiy muammolarni hal qilish qobiliyatini qanday oshirishini ko'rsatib beradi.[1]

Ingliz tili o'qituvchilari milliy kengashi tomonidan universitet adabiyoti professor-o'qituvchilari o'rtasida o'tkazilgan so'rov shuni ko'rsatdiki, axloqiy-falsafiy yondashuvni qo'llagan o'qituvchilar talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlari va darsdagi ishtirokida sezilarli yaxshilanishlar kuzatilgan.

Axloqiy-falsafiy yondashuv ko'plab afzalliklarni taqdim etsa-da, u muayyan qiyinchiliklarga ham duch keladi:

Adabiyotning axloqiy baholari juda xilma-xil bo'lishi mumkin, bu esa sinfdagi munozaralarda kelishmovchiliklarga olib keladi. Biroq, bu xilma-xillik o'qituvchi tomonidan samarali boshqarilsa, aktiv bo'lishi mumkin.

Tanqidchilarning ta'kidlashicha, axloqiy saboqlarga ortiqcha urg'u berish matnlarning estetik va adabiy fazilatlariga soya solishi mumkin. Buni hal qilish uchun o'qituvchilar har ikkala jihatni uzluksiz ravishda birlashtirishi kerak.

Ko'p madaniyatli sinflarda talabalar turli xil axloqiy asoslarga ega bo'lishi mumkin. O'qituvchilar ochiq muloqotni rag'batlantirgan holda ushbu istiqbollarni hurmat qiladigan inklyuziv muhit yaratishlari kerak.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ingliz adabiyotini o'qitishga axloqiy-falsafiy yondashuv axloqiy savollarni o'rganish va bakalavriat talabalari o'rtasida intellektual o'sishni rag'batlantirish uchun dinamik asosni taklif qiladi. Tanqidiy fikrlash, o'z-o'zini aks ettirish va madaniy tushunishni rag'batlantirish orqali ushbu metodologiya ta'lim tajribasini oshiradi va talabalarni zamonaviy dunyoning murakkabliklari bilan o'ylangan holda shug'ullanishga tayyorlaydi. Kelajakdagi tadqiqotlar turli xil sinf sharoitlari bilan bog'liq muammolarni hal qilishda axloqiy falsafani adabiyot ta'limiga integratsiya qilishning innovatsion strategiyalarini o'rganishni davom ettirishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Brimi, H. (2009). Character education in literature classrooms. *The English Journal*, 98(6), 125-128.
2. Guerin, W. L., Labor, E., Morgan, L., Reesman, J. C., & Willingham, J. R. (2011). *A Handbook of Critical Approaches to Literature*. Oxford University Press.
3. Kohlberg, L. (1981). *The Philosophy of Moral Development*. Harper & Row.
4. Kheng, C. S., & Setiawan, J. (2019). Enhancing student engagement through moral discussion in literature classrooms. *Asian Journal of Literature, Culture, and Society*, 5(2), 45-62.
5. Morrison, T. (1987). *Beloved*. Alfred A. Knopf.
6. Orwell, G. (1949). *1984*. Secker & Warburg.
7. Shelley, M. (1818). *Frankenstein*. Lackington, Hughes, Harding, Mavor, & Jones.

УДК 821.161.

О РОЛИ ВНЕАУДИТОРНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЛИТЕРАТУРЫ В ВУЗАХ

Нарзуллаева Наима Абдуллаевна,

преподаватель кафедры Русского языка и литературы

Наманганский государственный университет

ORSID ID: <https://orcid.org/0009-0003-2322-7603>

Аннотация. В статье рассматривается внеаудиторная работа студентов как один из действенных способов повышения мотивации в рамках самостоятельной работы. Подчеркивается, что наиболее важной особенностью внеаудиторных мероприятий является признание индивидуальности студентов и их возрастной группы. Студенты во время внеаудиторных мероприятий получают навыки парной и групповой самостоятельной работы, попутно удовлетворяя свои возрастные коммуникативные потребности. Для повышения эффективности данных мероприятий необходима их регулярная организация заинтересованными и активными преподавателями и студентами. Также в данной статье также рассказывается история становления молодёжного поэтического клуба «Заветная Лира», основателем которого является Носиров Кодиржон Носирович, профессор кафедры Русского языка и литературы Наманганского государственного университета.

Ключевые слова: внеаудиторные мероприятия, мотивация, самостоятельная работа, независимость, студенты, молодёжный поэтический клуб, «Заветная Лира».

ON THE ROLE OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN THE STUDY OF LITERATURE AT UNIVERSITIES

Narzullayeva Naima Abdullayevna,

Lecturer at the Department of Russian Language and Literature

Namangan State University

ORSID ID: <https://orcid.org/0009-0003-2322-7603>

Annotation. The article examines the extracurricular work of students as one of the effective ways to increase motivation in the framework of independent work. It is emphasized that the most important feature of extracurricular activities is the recognition of the individuality of students and their age group. During extracurricular activities, students gain skills in pair and group independent work, simultaneously satisfying their age-related communication needs. To increase the effectiveness of these events, they need to be regularly organized by interested and active teachers and students. This article also tells the story of the formation of the «Cherished Lyre» youth poetry club, founded by Kodirjon Nosyrov, professor of the Department of Russian Language and Literature at Namangan State University.

Keywords: *extracurricular activities, motivation, independent work, independence, students, youth poetry club, "Cherished Lyre".*

UNIVERSITETLARDA ADABIYOTNI O'RGANISHDA DARSDAN TASHQARI TADBIRLARNING O'RNINI

Narzullayeva Naima Abdullayevna,

Rus tili va adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi

Namangan davlat universiteti

ORSID ID: <https://orcid.org/0009-0003-2322-7603>

Annotatsiya. *Maqolada talabalarning mustaqil ish doirasida motivatsiyani oshirishning samarali usullaridan biri sifatida ko'rib chiqiladi. Ta'kidlanishicha, darsdan tashqari tadbirlarning eng muhim xususiyati talabalar va ularning yosh guruhining individualligini tan olishdir. Sinfdan tashqari mashg'ulotlar paytida talabalar juftlik va guruh mustaqil ishlash ko'nikmalariga ega bo'ladilar, shu bilan birga ularning yosh kommunikativ ehtiyojlarini qondiradilar. Ushbu tadbirlarning samaradorligini oshirish uchun ularni o'qituvchilar va faol talabalar tomonidan muntazam tashkil etish zarur. Shuningdek, ushbu maqolada Namangan davlat universitetining Rus tili va adabiyoti kafedrasi professori Nosirov Kodirjon Nosirovich asos solgan "Muqaddas lira" yoshlar she'riyat klubi tashkil etilgani haqida hikoya qilinadi.*

Kalit so'zlar: *darsdan tashqari tadbirlar, motivatsiya, mustaqil ish, mustaqillik, talabalar, yoshlar she'riyat klubi, "Muqaddas lira".*

ВВЕДЕНИЕ

Современные образовательные стандарты требуют от преподавателя грамотного и профессионального использования активных форм обучения. Это требование способствует реализации системно-деятельностного подхода. Решением этой задачи может служить внеаудиторные мероприятия, проводимые со студентами.

Одним из средств, позволяющих решить совокупность задач, поставленных обществом и временем перед образованием, является внеаудиторная деятельность студентов как неотъемлемый компонент системы профессионального образования. При соответствующей организации профессионально ориентированная внеаудиторная деятельность студентов может обеспечить глубокое и творческое усвоение теоретических знаний, практических навыков и способов деятельности, способствовать развитию

креативности, ответственности, инициативности студентов, способствовать формированию основ индивидуального стиля будущей профессиональной деятельности.

Внутренняя и внешняя мотивация – основные показатели качества самостоятельной работы студентов.

Внеаудиторная работа в вузах — это педагогически целесообразная организация свободного времени студентов, которая обеспечивает не только приобретение специальных знаний, навыков и умений, но и способствует развитию их личностных качеств, реализации склонностей и способностей.

Внеаудиторные мероприятия со студентами — это любая деятельность в рамках учебного заведения вне учебного процесса, которая способствует личностному развитию студентов, расширению и углублению их профессиональных знаний и формированию профессионально значимых качеств.

АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ

Успех обучения во многом зависит не только от выбора эффективных методов и форм обучения, но и от организации воспитательных мероприятий по дисциплине. Опытные педагоги знают, что очень часто интерес к дисциплине, любовь к выбранной профессии происходит под влиянием таких мероприятий.

Внеаудиторные мероприятия строятся по сравнению с занятиями на ином материале, проводится в иных организационных формах и в большей степени основывается на самостоятельности студентов и проводится во внеучебное время.

Цель внеаудиторных мероприятий - обеспечение всестороннего и гармонического развития студентов. Это требование отвечает основной идее воспитания - воспитать человека-патриота, гармонически сочетающего в себе духовное богатство, моральную чистоту и физическое совершенство.

Образовательные и воспитательные задачи внеаудиторной работы по учебным дисциплинам определяются общими целями и задачами обучения. Одна из задач внеаудиторных мероприятий состоит в обогащении студентов новыми, интересными фактами, понятиями, отражающими различные стороны жизни человека и общества.

Внеаудиторная деятельность занимает важное место в досуговой деятельности студенческой молодежи. Очень верно, на наш взгляд, Е. П. Медынский признавал направленность внеаудиторной деятельности, прежде всего, на общекультурное развитие человека [2].

А.С. Воронин трактует внеаудиторную работу как «вид учебной деятельности, при котором студенту предоставляется определенный уровень самостоятельности во всех ее структурных компонентах от постановки проблемы до осуществления контроля, самоконтроля и коррекции, переход от простейших видов работы к более сложным, носящим поисковый характер» [1].

Внеаудиторная деятельность выполняет следующие функции:

- приобретение и расширение знаний;
- углубление полученных знаний;
- совершенствование профессионального мастерства специалиста;
- развитие интеллекта и личности в целом на любой возрастной ступени;
- приобщение к культурным ценностям; – саморазвитие и самореализация.

Существуют многообразные формы организации внеаудиторной деятельности. В. И. Шепелева по составу выделяет следующие [5].:

1. Индивидуальная форма проводится с отдельными студентами, которые пишут сообщение или доклад о значительных датах и событиях, выдающихся людях, разучивают стихи, песни, отрывки из литературных произведений, изготавливают наглядные пособия, оформляют стенгазеты, альбомы, стенды и т. п. Индивидуальная работа может проводиться постоянно или эпизодически.

2. Групповая форма имеет четкую организационную структуру и относительно постоянный состав участников, объединенных общими интересами. К этой форме принадлежат разнообразные кружки: дискуссионные, вокальные, драматические, филателистов, тренинги.

3. Положительно зарекомендовали себя комбинированные кружки, где сочетаются разные виды деятельности, например, разучивание песен и подготовка инсценировок. Занятия в таких кружках, как правило, проводятся регулярно.

4. Массовые формы не имеют четкой организационной структуры. К ним относятся вечера художественной самодеятельности, фестивали, конкурсы, карнавалы, тематические вечера, олимпиады, КВН, викторины и другие.

В них принимают участие различные группы студентов, параллели групп. Эти мероприятия проводятся эпизодически. По смыслу они разграничиваются на:

- 1) соревновательные;
- 2) средства массовой информации;
- 3) культурно-массовые;
- 4) политико-массовые.

Каждая группа указанных форм предусматривает конкретные мероприятия.

Мероприятия соревновательного характера – конкурс, игра, олимпиада, викторина и т. п.

Средства массовой информации – стенгазета, объявление, бюллетень, устный журнал, дайджест, выставка-викторина и т. п.

Мероприятия культурно-массового характера – вечер-праздник, посвященный народным традициям родной страны; вечер-портрет, раскрывающий жизнь и деятельность известных писателей, поэтов, композиторов, актеров и т. п.; вечер-встреча с интересными людьми; вечера-хроники, связанные со знаменательными событиями.

Мероприятия политико-массового характера – форум, фестиваль, пресс-конференция, ярмарка солидарности, телемост и т. п.

Внеклассные мероприятия обычно определяются как деятельность учащихся, которая выходит за рамки обычной учебной программы учебного заведения, они дополняют обычный курс обучения в классе и иногда организуются или проводятся с участием преподавателей.

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

Наиболее важной особенностью внеаудиторных мероприятий является признание индивидуальности студентов и их возрастной группы. Это предполагает использование языковых материалов, представляющих их

актуальные интересы, а также современных средств массовой информации. Учебники и учебные материалы часто не представляют интереса для молодежи, но новые книги, видео, интернет-ресурсы и музыка могут значительно повысить мотивацию студентов к участию в языковых мероприятиях в рамках внеаудиторной работы и изучению языков в целом.

Основные направления внеаудиторной деятельности:

- воспитательная работа по формированию духовности, художественно-эстетической образованности и воспитанности личности;
- формирование общей культуры личности и главных составляющих профессиональной направленности;
- углубление профессиональных знаний, умений и навыков;
- развитие общественной активности студентов;
- развитие индивидуальных способностей и талантов молодежи;
- организация культурного отдыха молодежи на досуге.

Некоторые виды внеаудиторных мероприятий для студентов:

- Индивидуальная работа. Подготовка сообщений, докладов, творческих заданий по дисциплине.
- Кружковые занятия. Это гибкая и индивидуальная форма работы с разнообразным содержанием. Основная задача кружков — формировать у студентов информационную и функциональную компетентность, углублять и расширять их кругозор, удовлетворять интересы и запросы, развивать творческие способности, прививать практические умения и навыки.
- Конкурсы. С их помощью вносится элемент соревнования, возбуждается интерес к предмету. Существуют разные виды конкурсов: викторина, КВН, КВЕСТ, брейн-ринг и другие.
- Исследовательская деятельность. Она связана с решением творческой, исследовательской задачи с заранее неизвестным результатом.
- Тематические праздники. Например, «Посвящение первокурсников в студента», «День рождения кафедр» и т. д..
- Конференции.

При разработке внеаудиторного мероприятия преподавателю следует учитывать уровень обученности, возрастные и индивидуальные особенности студентов, их интересы и запросы.

Хотим в качестве образца внеаудиторной работы привести в пример молодёжный поэтический клуб «Заветная Лира», основанную профессором кафедры Русского языка и литературы Носиловым Кодиржоном Носиловичем.

«Заветная Лира» - «Мукаддас Лира», молодёжный поэтический Клуб, образованный при Наманганском государственном университете в 2002 году. Основной целью Клуба является объединение и поддержка юных дарований в области художественной литературы, содействие нравственному, эстетическому воспитанию школьников и студентов; за утверждение здорового образа жизни среди молодёжи.

Членами Клуба могут быть молодые люди, пробующие свои силы в различных жанрах литературы, как на узбекском так и на русском языках, а также активно участвующие в наших мероприятиях.

В 2004 году Клуб зарегистрирован в Наманганском областном управлении Юстиции (свидетельство №54), как неправительственное и некоммерческое общественное объединение.

За сравнительно короткое время своего существования Клуб провёл два поэтических конкурса, выпустил два альманаха в издательстве «Наманган», Стихи членов Клуба печатаются в газетах «Наманганская правда», «Народное слово», «Учитель Узбекистана», «Молодёжь Узбекистана», «Наманган хакикати» «Экспресс инфо», в журнале «Ёшлик», в республиканских альманахах. Отдельно изданы сборники стихов М. Юлдашевой и А. Иплиной. Пресса тепло отзывалась о мероприятиях «Заветной Лир».

Немаловажным является тот факт, что студенты во время внеаудиторных мероприятий получают навыки парной и групповой самостоятельной работы, попутно приобретая новых друзей и единомышленников.

Для повышения эффективности данных мероприятий необходима их регулярная организация заинтересованными и активными преподавателями и студентами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В настоящее время общий уровень обеспечения досуга вступил в явное противоречие с требованиями жизни и запросами молодого поколения. Все это приводит к существенным изменениям и ставит теорию и практику перед необходимостью поиска оптимальных путей организации и проведения досуга для разных возрастных групп молодежи, переосмысления проблемы досуговой деятельности с точки зрения ее общечеловеческой и социально-педагогической значимости.

Можно говорить о том, что во внеаудиторной деятельности происходит активное стимулирование самодеятельности и развитие общей культуры по мере совершенствования мастерства студентов, накопления ими знаний и умений.

Различные объединения студентов во внеаудиторной деятельности должны существовать не только ради обучения участников объединения и получения ими результатов, а ради общения, самоутверждения, культурного развития. Именно эта деятельность создает условия, необходимые для самообразования, самореализации, культурного саморазвития личности.

Мы считаем, что молодёжный поэтический клуб «Заветная Лира» является ярким примером организации досуга студентов, которая помогает развитию поэтической культуры студентов, повышению их интереса к литературе и поэзии, накопления ими знаний и умений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Воронин А.С., Нетрадиционные педагогические технологии в обучении. – Ростов-на-Дону, 2004, стр. 127-134 (Voronin A.S. Non-traditional pedagogical technologies in teaching. – Rostov-on-Don, 2004, pp. 127-134).
2. Медынский Е. П. Инновационное обучение. Стратегия и практика. - М., 1994 стр. 48-54 (Innovative learning. Strategy and Practice. Moscow, 1994, pp. 48-54)
3. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2т. Т.1 – М.,2006, стр. 216 (Selevko G.K. Encyclopedia of educational technologies: in 2 volumes. Vol. 1 – Moscow, 2006, p. 216.)
4. Караев Ж.А., Кобдикова Ж.У. Актуальные проблемы модернизации педагогической системы на основе технологического подхода. – Алматы,2005 (Karaev Zh.A., Kobdikova Zh.U. Actual problems of modernization of the pedagogical system based on a technological approach. – Almaty, 2005).
5. Шепелева В.И. Приемы педагогической техники. Издательство “Вита”. – М. – 2004 (Methods of pedagogical technique. Vita Publishing House, Moscow– 2004).

6. Электронный ресурс: инновационные методики обучения на уроках литературы с учётом требований фгос. | Статья (литература) по теме: | Образовательная социальная сеть (дата обращения 27.12. 2024 г.) (Electronic resource: innovative teaching methods in literature lessons, taking into account the requirements of the Federal State Educational Standard. | Article (literature) on the topic: | Educational social network (accessed December 27, 2024)).

BO'LAJAK PEDAGOGLARDA SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA SALOMATLIKNI MUSTAHKAMLASH IMMUNITETINI SHAKILLANTIRISH MEXANIZIMLARI

Axmedova Dilrabo Sadullayevna
Namangan davlat Pedagogika instituti
mustaqil tadqiqotchisi
dilraboaxmedova82@gmail.com.

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarning ijtimoiy ta'siri va ularning yangidan-yangi imkoniyatlari, sun'iy itellekt yordamida bo'lajak pedagoglarni salomatliklarini mustahkamlash immunitetini shakillantirish mexanizimlari, sog'lom turmush madaniyatini rivolantirishning evolutsion bosqichlari, salomatlik qadriyatlari, bo'lajak pedagoglarni sog'lom turmush tarziga o'rgatishda immunitetning ahamiyati va uni mustahkamlash zarurati, o'qitish samadorligini oshirish mexanizmlari to'g'risida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, mexanizim, immunitet, sun'iy intellekt ta'limda, zamonaviy platformalar, ijtimoiy ta'siri, rivolantirish, yangi imkoniyatlari, ta'lim texnologiyalar, kelajak istiqbollari, dunyo miqyosdagi rivojlanish, salomatlik, pedagogik maqsad.

МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИММУНИТЕТА УКРЕПЛЕНИЯ ЗДОРОВЬЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГИ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Ахмедова Дилрабо Садуллаевна
Наманганский государственный педагогический институт
независимый исследователь
dilraboaxmedova82@gmail.com.

Аннотация: В данной статье рассматривается социальное воздействие технологий искусственного интеллекта и их новейшие возможности, механизмы укрепления здоровья будущих педагогов и формирования их иммунитета с помощью искусственного интеллекта, эволюционные этапы развития культуры здорового образа жизни, ценности здоровья, значение иммунитета в обучении будущих педагогов здоровому образу жизни и необходимость его укрепления, а также механизмы повышения эффективности обучения.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, механизм, иммунитет, искусственный интеллект в образовании, современные платформы, социальное воздействие, развитие, новые возможности, образовательные технологии, перспективы будущего, глобальное развитие, здравоохранение, педагогическое назначение

IMMUNITY FORMATION MECHANISMS OF HEALTH PROMOTION IN FUTURE EDUCATORS ON THE BASE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Akhmedova Dilrabo Sadullayevna

*Namangan State Pedagogical Institute
independent researcher*

dilraboaxmedova82@gmail.com

Annotation: *This article discusses the social impact of artificial intelligence technologies and their latest opportunities, the mechanisms for strengthening the health and immunity of future educators using artificial intelligence, the evolutionary stages of developing a healthy lifestyle culture, health values, the importance of immunity in teaching future educators a healthy lifestyle and the necessity of its reinforcement, as well as mechanisms for improving teaching effectiveness.*

Key words: *Artificial intelligence, mechanism, immunity, artificial intelligence in education, modern platforms, social impact, development, new opportunities, educational technologies, future prospects, global development, health, pedagogical purpose*

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda ta'lim sohasi nafaqat bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, balki pedagoglarning jismoniy va psixologik salomatligini mustahkamlash masalalariga ham katta e'tibor qaratmoqda. Ayniqsa, bo'lajak pedagoglarning sog'lig'ini saqlash va immunitetini mustahkamlash dolzarb masalalardan biri bo'lib, zamonaviy texnologiyalar, jumladan, sun'iy intellekt yutuqlari bu jarayonda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Bugungi kunda sun'iy intellekt asosida individual sog'liq monitoringi, shaxsiy profilaktika dasturlari va stressni kamaytirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlar ishlab chiqilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-oktyabrdagi PQ-4847-son -Sog'liqni saqlash sohasida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarorlari[1] salomatlikni saqlash va mustahkamlashga qaratilgan faol faoliyat me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda dasutril amal hizmat qiladi. Bo'lajak pedagoglarning sog'lig'ini saqlash va mustahkamlashda sun'iy intellekt muhim rol o'ynaydi. Sun'iy intellekt texnologiyalari orqali pedagoglarning jismoniy va ruhiy holatini kuzatish, kasalliklarning oldini olish hamda hayot sifatini yaxshilash imkoniyati

yaratilmoqda. Masalan, bunday tizimlar stress darajasini aniqlash, uyqu sifatini baholash, jismoniy faollik monitoringi va individual tavsiyalar berish kabi funksiyalarni amalga oshirishi mumkin. Bu esa pedagoglarning kasbiy faoliyatini yanada samarali va barqaror tashkil etishga xizmat qiladi.

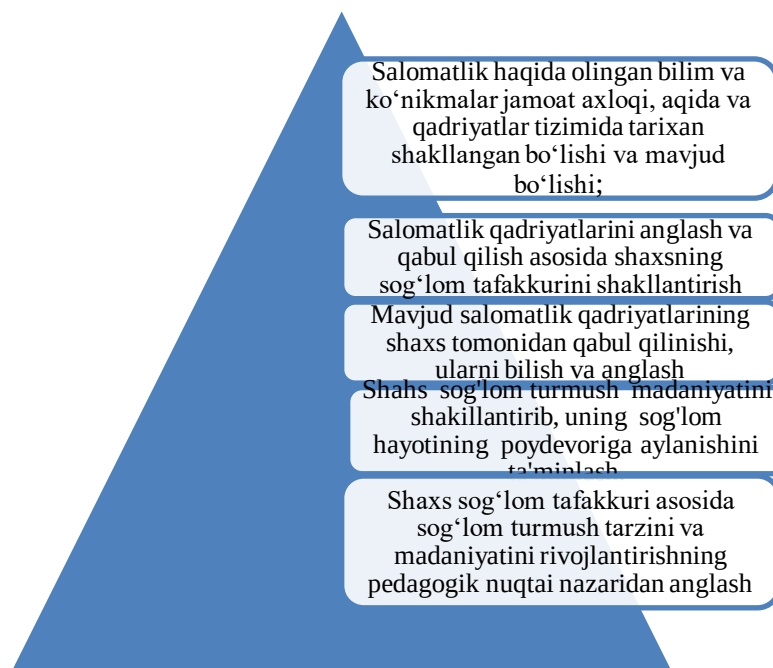
ADABIYOTLAR TAHLILI VA MUHOKAMASI

Bo'lajak pedagoglarga sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirish asosida salomatlik qadriyatlari va bilimlarini mustahkamlash muhim vazifa bo'lib, bu sog'lom tafakkur va sog'lom tanani rivojlantirishga yo'naltirilgan. Sog'lom tafakkur va sog'lom tana orqali sog'lom madaniyatning asoslari shakllanadi. Biroq, sog'lom tafakkur va sog'lom tana madaniyati tushunchalarini birlashtiruvchi asosiy omil real hayot, ya'ni amaliyotdir. Agar talabalar sog'lom tafakkur va sog'lom tana asosida salomatlik madaniyatini qat'iyon hayotida qo'llasa, u holda sog'lom turmush madaniyati rivojlanadi. Inson salomatligi qadim zamonlardan buyon mutafakkirlarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Sharq mutafakkirlari sog'lom turmush tarzining ahamiyatini faqat jismoniy salomatlik bilan cheklab qo'ymay, balki insonning ruhiy va axloqiy kamoloti bilan ham chambarchas bog'laganlar. Ularning fikricha, inson hayotining barqarorligi va uzoq umr ko'rishi uchun muvozanatli ovqatlanish, jismoniy faollik, ruhiy osoyishtalik va sog'lom ijtimoiy muhit muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, Abu Bakr ar-Roziy salomatlikni asrash uchun to'g'ri ovqatlanish va gigiyena qoidalariga rioya qilish muhimligini ta'kidlagan. Ibn Sino esa o'zining mashhur "*Tib qonunlari*" asarida inson sog'lig'ini saqlash va kasalliklarning oldini olish bo'yicha batafsil tavsiyalar bergan. Forobiy esa sog'lom turmush tarzini axloqiy poklik va tafakkur bilan bog'lab, insonning ruhiy barqarorligi ham muhim omil ekanini qayd etgan. [2] Sharq mutafakkirlarining bu boradagi qarashlari zamonaviy tibbiyot va sog'lom turmush tamoyillari bilan uyg'unlashib, bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Sog'lom turmush madaniyati asosida yashash – bu sog'lom hayotning poydevoridir. Butun umr davomida sog'lom turmush madaniyatiga rioya qilib yashagan insonning hayoti haqiqiy sog'lom hayot deb atalishi mumkin. Bugungi kunda sog'lom tafakkur va sog'lom tana bilan bog'liq asosiy elementlar – g'oyalar, qarashlar, tushunchalar va ularni inson hayotida amaliyotga aylantirish, shuningdek, bularning harakatga

aylanishi uchun zarur bo'lgan ijtimoiy-pedagogik tizim mavjudligi sezilarli darajada muhimdir. Biroq, bunday qadriyatlar tizimi mavjud bo'lishiga qaramay, pedagogik ta'lim jarayonida talab qilinayotgan asosiy narsa shundaki, talabalarning sog'lom turmush madaniyatini shaxs va uning hayotiy maqsadiga, ya'ni salomatlik madaniyatiga aylantirishdir. Salomatlik qadriyatlari, agar ular talabalar hayotida amalda qo'llanilmasa, oddiy g'oya va qarash sifatida qolib ketadi. Mazkur qarash va g'oyalar shaxsning hayotining tarkibiy qismiga aylanishi va uning kundalik yashash tarziga kirib borganda, ular haqiqiy turmush tarziga aylanishi mumkin. Insonning fikrlari va qarashlari o'zini hayotda qanday his qilishi, qanday qarorlar qabul qilishi va kim bilan qanday munosabatlar o'rnatishini shakllantiradi. Bo'lajak pedagoglarni sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishda sog'liq qadriyatlari va bilimlar asosida sog'lom tafakkurni mustahkamlashga alohida e'tibor qaratish zarur. [3]

Bo'lajak pedagoglarni sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishda, birinchi navbatda, salomatlik haqidagi bilimlarni mustahkamlash, uning evolyutsion bosqichlari, uzviyligi va uzluksizligini ta'minlovchi quyidagi pedagogik maqsadlarga qat'iy rioya etish lozim: [4]

Rasmda: sog'lom turmush madaniyatini rivolantirishning evolutsiion bosqichlari.

Rasmda:sog'lom turmush madaniyatini rivoltantirishning evolutsion bosqichlari.

Bo'lajak pedagoglar sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishda salomatlik haqidagi bilimlarni mustahkamlash orqali shaxsiy rivojlanish va jamiyatda sog'lom turmush tarzini shakllantirishga katta hissa qo'shishlari mumkin. Salomatlik qadriyatlari faqat shaxsiy qabul qilishdan iborat emas, balki jamiyatda mavjud axloqiy va qadriyatlar tizimiga ham asoslanishi lozim. Bunday yondoshuv shaxsning sog'lom tafakkurini shakllantiradi va sog'lom turmush tarzining mustahkam poydevorini yaratadi. Shaxsning sog'lom tafakkuri asosida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirish, salomatlikni saqlash va yaxshilash yo'lidagi muhim qadriyatlarni anglash va amalda qo'llashni ta'minlaydi.

MUHOKAMA VA NATIALAR

Shu o'rinda ta'lim jarayonida bo'lajak pegaoglarni salomatliklarini mustahkamlash uchun sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish va ularning ta'linda salomatlikni mustahkamlashdagi o'rni haqida to'xtalib o'tamiz. Sun'iy intellekt asosidagi sog'liqni monitoring qilish tizimlari: Sun'iy intellekt yordamida talabalar salomatligini doimiy ravishda kuzatish mumkin. Sensorli texnologiyalar va wearables (kiyiladigan qurilmalar) yordamida talabalar salomatligini real vaqtda monitoring qilish. Bu qurilmalar yurak urish tezligini, qon bosimini, tana haroratini va boshqa fiziologik ko'rsatkichlarni o'lchaydi. Sun'iy intellekt -dasturlar: Talabalarning kundalik faoliyatlarini va sog'liq holatini tahlil qiladigan ilovalar, masalan, talabalarni uyqu, ovqatlanish va jismoniy faoliyatni yaxshilashga yordam beradigan dasturlar ishlab chiqilgan. Ular sun'iy intellektni qo'llab-quvvatlash orqali talabaga individual maslahatlar berishi mumkin. [5]

Salomatlikni yaxshilashga qaratilgan: Sun'iy intellekt yordamida ishlab chiqilgan mobil ilovalar talabalarga o'z sog'lig'ini nazorat qilishda yordam beradi. Stressni boshqarish: Sun'iy intellekt yordamida talabalarga stressni kamaytirish va psixologik salomatlikni yaxshilash uchun individual mashqlar yoki meditatsiya amaliyotlari taklif etiladi. Jismoniy faoliyatni rag'batlantirish: Talabalarni jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishga undaydigan ilovalar, masalan, sun'iy intellektga

asoslangan trening dasturlari, ularning sog'lom turmush tarzini saqlashga yordam beradi.

Sog'liqni saqlash bo'yicha sun'iy intellekt yordamida maslahat tizimlari: Sun'iy intellekt yordamida sog'liqni saqlash bo'yicha talabalarga avtomatik ravishda maslahatlar berish mumkin: Sog'lom ovqatlanish: Talabalarga o'zlariga mos keladigan va sog'lom ovqatlanish rejimlarini yaratish uchun sun'iy intellekt yordamida tavsiyalar taqdim etiladi. Psixologik salomatlik: Talabalarga stress va depressiyani boshqarish, o'z his-tuyg'ularini aniqlash va ularni boshqarish uchun sun'iy intellekt asosidagi psixologik maslahatlar beriladi. [6]

Sun'iy intellekt ta'lim jarayonida talabalar salomatligini mustahkamlash uchun turli imkoniyatlar yaratadi. Bo'lajak pedagoglarni sog'lom turmush tarziga o'rgatish va bu borada mustaqil qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantirish orqali talabalarda o'z-o'ziga g'amxo'rlik va sog'lig'iga e'tibor berish madaniyatini rivojlantirish mumkin. Ayniqsa, ta'lim jarayonida bu ko'nikmalarni shakllantirish talabalarning kasalliklardan himoya bo'lishini ta'minlab, kelajakdagi hayotlarida sog'lom bo'lishlariga yordam beradi.

Bo'lajak pedagoglarni sog'lom turmush tarziga o'rgatishda immunitetning ahamiyati va uni mustahkamlash zarurati muhim hisoblanadi. Immunitet – bu inson organizmining kasalliklardan himoya qilish mexanizmi. Immunitetni oshirish va uni saqlash muhim, chunki u organizmni viruslar va bakteriyalar kabi tashqi xavflarga qarshi chidamli qiladi. Bolalar va o'smirlarning immunitetini mustahkamlash, ularning sog'lig'ini uzoq muddat davomida himoya qilishga yordam beradi. Immunitetni mustahkamlashning tabiiy usullari mavjud: Ta'lim oluvchilarni bu usullarga o'rgatish ularga katta foyda keltiradi. [7]

Sog'lom ovqatlanish va immunitet

Jismoniy faollikning immunitetga ta'siri

Psixologik holat va stress boshqaruvi.

Addiktiv xulq-atvor

Sog'lom ovqatlanish va immunitet: Ovqatlanish immunitetning kuchayishiga bevosita ta'sir qiladi. Yoshlar va talabalar uchun vitaminlar va minerallarga boy, muvozanatli ovqatlanish tizimi immun tizimining samarali ishlashini ta'minlaydi. Ayniqsa, C va D vitaminlari, rux, temir va omega-3 yog' kislotalari immunitetni kuchaytiruvchi asosiy ozuqaviy moddalar hisoblanadi. Talabalarga sog'lom ovqatlanish odatlarini shakllantirish uchun maxsus darslar yoki amaliy tadbirlar tashkil etilishi mumkin. Bu orqali ular tez tayyorlanadigan ovqatlardan, chips va gazli ichimliklardan tiyilish zarurligini tushunib, meva-sabzavot va to'liq donli mahsulotlarni ko'proq iste'mol qilishga undaladi.

Jismoniy faollikning immunitetga ta'siri: Jismoniy faollik ham immun tizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Muntazam mashqlar organizmni kuchaytiradi, qon aylanishini yaxshilaydi va toksinlarni chiqarishga yordam beradi. Shuningdek, jismoniy faollik stressni kamaytiradi, ta'lim muassasalarida jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish imkoniyatlarini kengaytirish orqali talabalarning sog'lig'ini saqlashga yordam beradi.

Psixologik holat va stress boshqaruvi: Stress immunitet tizimiga salbiy ta'sir qiladi, chunki yuqori darajadagi stress tananing kasalliklarga qarshi kurashish qobiliyatini pasaytiradi. Talabalarga stress boshqarish usullarini o'rgatish orqali ular salbiy hissiyotlardan qochish va sog'lom psixologik muhit yaratish imkoniyatiga

ega bo'ladi. Stressni kamaytirish uchun meditatsiya, yoga yoki maxsus treninglar o'tkazish mumkin, bu esa ularning ruhiy salomatligini yaxshilaydi va immunitetini mustahkamlaydi. Bo'lajak pedagoglarda sog'lom turmush tarzi va immunitetni mustahkamlash bo'yicha bilim va ko'nikmalarni shakllantirish zarur. Bu nafaqat talabalarning hozirgi salomatligini, balki ularning kelajakdagi hayot sifatini ham yaxshilashga xizmat qiladi.

Addiktiv xulq-atvor: talabaning hayotiy reallikdan uzoqlashish istagida ma'lum moddanı qabul qilish yoki doimiy e'tiborni ma'lum narsaga yoki faoliyatga qaratish bilan ruhiy holatini o'zgartirishdir. Bu jarayon kuchli hissiyotlar bilan bog'liq bo'lib, shaxsni shu qadar qamrab oladiki, uning hayotini nazorat qila boshlaydi. [8] Natijada talabalar o'z qaramligi oldida ojiz bo'lib qoladi va irodasi kuchsizlanadi. Mazkur destruktiv xulq-atvorning shakllanishi ko'p hollarda murakkab hayotiy vaziyatlar, sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq bo'ladi: moddiy qiyinchilik, umidsizlik, idealarning qulashi, oiladagi va ishdagi nizolar, yaqinlarini yo'qotish, hayotning keskin o'zgarishi va boshqalar.

Addiktiv xulq-atvorning barcha turlarını ikki guruhga bo'lish mumkin: kimyoviy qaramlik – alkogolizm, giyohvandlik, oziq-ovqatga ruju qo'yish (ortiqcha ovqatlanish, anoreksiya, bulimiya, ortoreksiya); hatti-harakatga qaramlik – Internetga, kompyuterga, mobil telefonlarga bog'lanish, ishga rujû qo'yish (trogodolizm), oniomaniya (shopogolizm), patologik sevgi va boshqalar. Kimyoviy qaramlikning bugungi kunda eng tez tarqalib borayotgan turi – bu psixoaktiv moddalarga rujû qo'yishdir. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, hozirda dunyoda 300 millionga yaqin odam giyohvandlik illatiga yo'liqqan. Ularning aksariyat qismini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etmoqda. Giyohvandlik oqibatida har yili 600 mingdan ortiq odam hayotdan erta ko'z yumadi. Shu bilan birga, jahonda sodir etilayotgan jinoyatlarning 57 foizi psixoaktiv modda iste'molchilari hissasiga to'g'ri keladi. [9]

Xalqlar va millatlar kelajagiga rahna soluvchi ushbu illat yurtimiz yoshlarini ham chetlab o'tgani yo'q. Mamlakatimiz aholisining yarmidan ko'p qismini 30 yoshgacha bo'lganlar tashkil etadi. Dunyoqarashi endigina shakllanib borgan, bor kuch-g'ayratini faqat bilim olishga, izlanishga, hunar o'rganishga sarflashi kerak

bo'lgan yoshlarni aldoq yo'li bilan ushbu boshi berk ko'chaga kirituvchi shaxslarning soni kundan-kunga ortib bormoqda. Ayniqsa, psixoaktiv moddalarni "savdo"si Internet tarmoqlariga ko'chishi, uning yana-da keng qamrovli "tovar"ga aylanishiga olib keldi. Psixoaktiv moddalar – markaziy asab tizimiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadigan, muntazam ravishda iste'mol qilganda ruhiy va jismonan qaramlikni yuzaga keltirishi mumkin bo'lgan, kelib chiqishi tabiiy yoki sintetik kimyoviy moddalardir. Bularga gilyohvandlik vositalari, psixotrop moddalari, prekursorlar hamda kuchli ta'sir qiluvchi dori vositalari kiradi.

Mamlakatimizda huquq-tartibot idoralari tomonidan psixoaktiv moddalarning noqonuniy savdosi bilan shug'ullanuvchi shaxslarni aniqlash va ularning jinoyat faoliyatiga chek qo'yish maqsadida keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda. Biroq, shunga qaramay, bu noqonuniy faoliyatning shakllari doimiy ravishda o'zgarib, yangi avlod yoshlarini o'z tuzoqlariga tortishga intilmoqda. Shu bois, yoshlar bilan ishlovchi barcha davlat va nodavlat tashkilotlari birgalikda samarali hamkorlik qilib, psixoaktiv moddalarga nisbatan qiziqish va rujû qo'yishni oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarni yanada takomillashtirishlari zarur. Bunda, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, yoshlarni sport, san'at va boshqa foydali faoliyatlarga jalb etish, ularning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish kabi masalalar alohida ahamiyatga ega. "Sun'iy intellekt" bo'lajak pedagoglarning nafaqat sog'lom turmush tarziga tayyorlashda yordam beradi balki, kompyuterlarga nisbatan rolini tushunishda muhim hisoblanadi, shuningdek, bu ta'lim maqsadlariga oid xulosalarni ham o'z ichiga oladi.

XULOSA

Bo'lajak pedagoglarda sun'iy intellekt asosida sog'likni mustahkamlash va immunitetini shakllantirish masalasi zamonaviy ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega. Pedagoglarning sog'lom turmush tarzini tashkil etishda sun'iy intellekt texnologiyalari, ayniqsa, individual sog'liq monitoringi va profilaktika dasturlari samarali qo'llanilsa, katta ahamiyatga ega bo'ladi. Sun'iy intellekt yordamida stress darajasini aniqlash, uyqu sifatini baholash, jismoniy faollikni kuzatish va shaxsiy maslahatlar berish imkoniyatlari bo'lajak pedagoglarning sog'lig'ini yaxshilashga va kasbiy samaradorliklarini oshirishga yordam beradi.

Sun'iy intellekt asosidagi tizimlar pedagoglarning sog'ligini nazorat qilish va kasalliklarning oldini olishda samarali vosita bo'lib, umumiy hayot sifatini yaxshilashga qaratilgan. Bu tizimlar pedagoglarning jismoniy va ruhiy holatini yaxshilash, immunitetini kuchaytirish va sog'lom turmush tarzini saqlashda yordam berishi mumkin. Shuningdek, ushbu texnologiyalarni ta'lim jarayonlariga integratsiya qilish pedagoglarning kasbiy salomatligini saqlash va rivojlantirish uchun innovatsion yondashuvlarni taqdim etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sog'liqni saqlash sohasida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-4847 –son Qarori.T: 2020-yil 2-oktyabr.
- 2.Jurnal of Artificial Intelligence in Healthcare (2023) -15-b. Ushbu manba sun'iy intellekt va sog'liqni saqlash texnologiyalarini tahlil qiladi, ayniqsa talabalar va yoshlarning salomatlikni monitoring qilish va yaxshilash uchun qanday qo'llanishi mumkinligi haqida.
- 3.Health Promotion International (2022) -122-b. Bu maqolada sun'iy intellekt yordamida sog'liqni saqlashni yaxshilashga qaratilgan mobil ilovalar va ularning ta'lim muassasalarida qo'llanilishi tahlil qilingan.
- 4.Journal of Medical Internet Research (2021) -134-b.Ushbu maqola sun'iy intellekt asosidagi sog'liqni saqlash maslahatchilari va ularning talabalarga salomatlikni yaxshilashdagi roli haqida batafsil ma'lumot beradi.
5. The Lancet Digital Health (2021) -45-b. Ushbu maqolada sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan onlayn sog'liqni saqlash platformalari va ularning ta'lim muassasalarida talabalarga salomatlikni mustahkamlashdagi o'рни haqida so'z boradi.
- 6.Maxmudova Darmonjon Bozorboyevna. TA'LIM OLUVCHILARDA O'Z-O'ZINING SALOMATLIGINI MUSTAHKAMLASH IMUNITETINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI. 2024-y. 89-90-b.
- 8.<https://news.un.org/ru/story/2024/06/1453651>
9. Эрназарова. Ё.О. Б.Т.Нишанов. Б.Т. Таълим муассасаларида ёшлар орасида психофаол моддаларнинг ноқонуний айланмасига қарши курашиш ишларини ташкил этиш механизмлари. Услубий қўлланма – Тошкент: 2024.5-b.

FIZIKA FANINI AKADEMIK LITSEY O'QUVCHILARIGA O'QITISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI.

Soliyeva Madinabonu Murodjon qizi

NamDPI mustaqil izlanuvchisi

madinasoliyeva88@gmail.com

+998 94 455 24 23

Annotatsiya. Yurtimizda fizika fanini ta'lim muassasalarida o'qitish, o'quvchilarda fan yuzasidan amaliy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish yuzasidan salmoqli ishlar olib borilmoqda. Ushbu maqolada akademik litseylarda fizika darslarini tashkil qilishda darsning pedagogik-psixologik asoslariga e'tibor berish, darslarda turli interfaol ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, darslarning motivatsiya qismini tashkil etish usullari tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: renesans, innovatsiya, interfaol metodlar, pedagogik kreativlik, ilmiy dunyoqarash, diqqat, muammoli ta'lim.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЗИКИ УЧАЩИМСЯ АКАДЕМИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ.

Абстракт. В нашей стране проводится значительная работа по преподаванию физики в образовательных учреждениях, по формированию у учащихся практических знаний, умений и квалификации. В данной статье при организации уроков физики в академических лицеях, уделяя внимание педагогическим и психологическим основам урока, используя на уроках различные интерактивные образовательные технологии, исследуются методы организации мотивационной части уроков.

Ключевые слова: ренессанс, инновации, интерактивные методы, педагогическое творчество, научное мировоззрение, внимание, проблемное образование.

PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL BASIS OF TEACHING PHYSICS TO ACADEMIC LYCEUM STUDENTS.

Abstract. In our country, significant work is being carried out to teach physics in educational institutions, to form practical knowledge, skills and qualifications in the subject among students. This article examines the methods of paying attention to the pedagogical and psychological foundations of the lesson when organizing physics lessons in academic lyceums, using various interactive educational technologies in lessons, and organizing the motivational part of lessons.

Keywords: Renaissance, innovation, interactive methods, pedagogical creativity, scientific worldview, attention, problem-based learning.

KIRISH

Fizika atamasi yunoncha (physics) soʻzidan olingan boʻlib, “tabiat” maʼnosini anglatadi. Bu qoidani barchamiz maktab darsliklaridan yaxshi bilamiz va fizika fani qonuniyatlari oʻzgarmaydi degan gʻoyada toʻxtab qolganmiz. Lekin ingliz fizigi Richard Feynman shunday taʼkidlaydi: “Fizika tabiatni oʻrganadi, deyish notoʻgʻri. U tabiat haqida biz aytganlarimiz bilan shugʻullanadi” [2]. Bu jummalardan shuni anglashimiz mumkinki, fizika atom oʻlchamidagi jismlardan tortib, koinotgacha boʻlgan oraliqdagi barcha jonli va jonsiz jismlarning harakatlari, ular bilan sodir boʻlayotgan hodisalar, energiya almashinishlarini va ularning qonuniyatlarini izohlab beradigan keng qamrovli fan hisoblanadi. Mazkur fan asoschilaridan biri boʻlgan Demokrit quyida keltirilgan gʻoyalarni ilgari surish asnosida fizika fani asosini yaratdi.

1. Xech narsadan xech narsa paydo boʻlmaydi. Xech narsa oʻzidan-oʻzi yoʻq boʻlmaydi. Hamma narsalar qoʻshilishi va boʻlinishidan iborat.
2. Xech narsa bexosdan paydo boʻlmaydi, balki biror asosga asoslanadi.
3. Atrofimiz olam va boʻshliqdan iboratdir. Qolgan xamma narsalar bizning tasavvurimizdadir.
4. Atomlar son jihatdan cheksiz, sifat jihatidan xilma-xildir.
5. Narsalar oʻrtasidagi farq ularni tashkil etgan atomlar soni, oʻlchamli, shakli va joylashishi bilan farqlanadi.
6. Tafakkur yupqa, tekis va yumaloq olov atomlarga oʻxshash atomlardan iboratdir.

Qadim davrlardanoq fanning xarakteri ilmiy uslubda kashf etila boshladi. Bu haqda Demokrit shunday yozgan edi: “Men uchun biror ilmiy dalilning topish, fors podsholigini boshqarishdan xam mushkulroq boʻlur edi...” [3].

Fizika fani eksperimental va nazariy fizikaga boʻlib oʻrganiladi.

1-rasm. Fizikaning tarmoqlari.

ADABIYOTLAR TAXLILI VA METODOLOGIYASI.

Ta'lim muassasalarida ayniqsa akademik litseylarda fizika darslarini tashkil etishning alohida jihatlari, darslarda fizika tarixini o'rgatish asnosida o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshirish bo'yicha K.A.Tursunmetov, F.M.Sultonovlar bir qator ilmiy izlanishlar olib borganlar. Y.Axmedov tomonidan esa akademik litseylarda fizika darslarini tashkil etishning hozirgi kundagi mavjud holati taxlil etilgan va yangi taklif hamda tavsiyalar ishlab chiqilgan. X.Quybakov o'z tadqiqotlarida akademik litseylarda fizika darslarini tashkil qilishda motivatsiyaga e'tibor qaratilishi o'quvchilarda bu fan haqidagi fikrini o'zgartirib, darsga, yangilik yaratishga, ixtirolar qilishga bo'lgan qiziqishini oshiradi degan fikrni ilgari surgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

O'zbekiston respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil Oliy Majlisga qilgan murojatnomasida "Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha soxalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo'liga o'tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta, chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oya va innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya, bu— kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak" [1].

Murojatnomada aytilgan bu soʻzlar shunchaki, quruq gap emas. Har bir aytilgan fikr zamirida davlat va jamiyatimiz rivojini innovatsion gʻoyalar asosida barpo etish yotibdi.

Innovatsiya (inglizcha . innovationas — kiritilgan yangilik, ixtiro) — soʻzlaridan olingan boʻlib ikki xil maʼnoni anglatadi.

- 1) texnika va texnologiya avlodlarini almashtirishni taʼminlash uchun iqtisodiyotga sarflangan mablagʻlar;
- 2) ilmiy-texnika yutuqlari va ilgʻor tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqarish va mehnatni tashkil etish kabi sohalaridagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalar va faoliyat doiralarida qoʻllanilishi [4].

“Innovatsiya” atamasidan Oʻzbekistonning oʻtish iqtisodiyotida ham mustaqil va ham bir qator oʻxshash tushunchalar: “Innovatsion faoliyat”, “innovatsion jarayon”, “innovatsion qaror” va h.k. belgilash uchun foydalanilgan. Turli olimlar, ayniqsa xorijliklar (N. Monchev, I. Perlaki, V.D. Xartman, E. Mensfild, R.Foster, B.Tviss, Y.Shumpeter, E.Rodgers va boshqalar) bu tushunchani oʻzlarining tadqiqotlari obʼekti va predmetiga koʻra har xil talqin qiladilar, ammo innovatsiyalarning bu har xil taʼriflarining tahlili shunday xulosaga olib keladiki, oʻzgarishlar innovatsiyalarning oʻziga xos mazmunini tashkil qiladilar, oʻzgarishlar vazifasi esa innovatsion faoliyatning asosiy vazifasi boʻladi [5].

Taʼlimda innovatsiya bu — oʻqituvchining oʻz oldiga qoʻygan maqsadiga erishishiga yordam beradigan, hali foydalanilmagan yangilikni ishlab chiqish, joriy etish, sinovdan oʻtkazish va baholash jarayonidir [6].

Taʼlimdagi innovatsiyalar quyidagi maqsadlarga erishishga yordam beradi:

- Taʼlim jarayonini insonparvarlashtirish, demokratlashtirish;
- Talabalarning kognitiv faolligini faollashtirish;
- Taʼlim va tarbiya ishlarini tashkil etish samaradorligini oshirish;
- Oʻquv materialining metodika va didaktika nuqtai nazaridan oʻzgartirishlari.

Akademik litsey oʻquvchilariga fizika darslarini tashkil qilishda darsning pedagogik va psixologik jihatlariga alohida eʼtibor berishimiz zarur. Tadqiqotimiz mobaynida hozirgi zamonaviy darslarda oʻqituvchi tomonidan eʼtibor berilishi zarur boʻlgan va dars sifatiga ijobiy taʼsir etuvchi bir nechta omillarni aniqladik.

2-rasm. Fizika darsining pedagogik-psixologik asoslari

Shuni e'tiborga olishimiz zarurki, fizika fanini o'qitishda talabalar ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishda tayanch fan, fizika darslari esa uning vositasi hisoblanadi. Fizika darslarida o'rganilayotgan nazariy bilimlar bilan bir qatorda o'quvchilar ongida bu hodisa haqida tasavvur hosil qilish talab etiladi. O'quvchi o'rganilayotgan jarayon to'g'risida to'liq tasavvur hosil qilsagina uni amaliyotga tadbiq etib, amaliy mashg'ulotlarda masalalar yechish hamda laboratoriya topshiriqlarini bajarishi osonlashadi. Bu vazifani bajarishda o'qituvchida pedagogik mahorat bo'lishi talab etiladi.

XULOSA.

Fizika fanini akademik litsey o'quvchilariga o'rgatish va ularni fanga bo'lgan qiziqishlarini orttirish uchun fizika o'qituvchisi chuqur bilim, ishlab chiqarish va texnika sohasida yaratilayotgan ixtirolar haqida ma'lumotga ega bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Sh.M.Mirziyoyev. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T,2018. - B.19-20.
2. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. - Toshkent, 2005.
3. K.A. Tursunmetov, F.M.Sultonova. Fizika fanini shakllanishida Osiyo allomalarining tutgan o'rni: monografiya.- AndMI ,2022.
4. Sh. Ro'ziyev. Innovatsion faoliyat turlari.// Talqin va tadqiqot. 2022. №1.- B. 4-
5. Sh.Xayitov, D. Artikova J., Musayeva . Innovatsion menejment. Buxoro , 2020.

6. X.Eshpo'latova. Ta'limda innovatsiyalarning turlari va ahamiyati. "Ilm-fan muammolari yosh tadqiqotchilar talqinida" mavzusidagi 1-sonli respublika ilmiy-onlayn konferensiyasi materialli. 2022 – B.33.

THE ROLE OF WEB QUEST TECHNOLOGY IN LEARNING ENGLISH

Jalilova Xolidaxon Fayzullo qizi

PhD student

Namangan State University

Department of History and Theory of Pedagogy

Abstract: *This research investigates the role of Web Quest technology in the acquisition and development of English language proficiency. Web Quests, as inquiry-based online learning tools, offer learners an organised yet adaptable framework for engaging with real language content, developing critical thinking, and fostering collaborative abilities. This study investigates how Web Quests affect reading comprehension, writing competency, listening and speaking skills, and overall language acquisition. This article seeks to explicate the usefulness of Web Quests in enhancing English language learning outcomes by analysing educational practices, case studies, and empirical data, as well as to offer best practices for their implementation in educational contexts. For answering the questions of the study, the researcher adopted the experimental approach. The sample of the study consisted of 24 students distributed into two groups. The lesson was taught to one group traditionally and to another group through web quest technology. The results were compared and analyzed.*

Keywords: *Web Quest technology, online learning, educational practices, language acquisition, inquiry-oriented activity.*

INGLIZ TILINI O'RGANISHDA VEB KVEST TEXNOLOGIYASINING O'RNI

Jalilova Xolidaxon Fayzullo qizi

1-kurs tayanch doktorantura talabasi

Namangan Davlat Universiteti

Pedagogika tarixi va nazariyasi kafedrası

Annotatsiya: *Ushbu maqola ingliz tilini bilish va rivojlantirishda Web Quest texnologiyasining rolini o'rganadi. Veb-kvestlar so'rovga asoslangan onlayn ta'lim vositalari sifatida o'quvchilarga real til mazmuni bilan shug'ullanish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va hamkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun uyushgan, ammo moslashuvchan asosni taklif qiladi. Ushbu tadqiqot veb-kvestlarning o'qishni tushunish, yozish qobiliyati, tinglash va gapirish qobiliyatlari va umumiy tilni egallashga qanday ta'sir qilishini o'rganadi. Ushbu maqola ta'lim amaliyotlari, amaliy tadqiqotlar va empirik ma'lumotlarni tahlil qilish orqali ingliz tilini o'rganish natijalarini oshirishda Web Kvestlarning foydaliligini tushuntirishga, shuningdek, ularni ta'lim kontekstida amalga oshirish bo'yicha eng yaxshi tajribalarni taklif qilishga intiladi. Tadqiqot savollariga javob berish uchun tadqiqotchi eksperimental yondashuvni qo'lladi. Tadqiqotning namunasi ikki guruhga bo'lingan 24 nafar talabadan iborat edi. Dars an'anaviy tarzda bir guruhga, boshqa guruhga esa veb-kvest texnologiyasi orqali o'tildi. Natijalar solishtirildi va tahlil qilindi.*

Kalit soʻzlar: Veb kvest texnologiyasi, onlayn ta'lim, ta'lim amaliyotlari, til o'zlashtirish, so'rovga yo'naltirilgan faoliyat.

РОЛЬ ТЕХНОЛОГИИ ВЕБ-КВЕСТА В ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Жалилова Холидахон Файзулло кизи

студентка

Наманганский государственный университет

Кафедра истории и теории педагогики

Аннотация: В данной статье исследуется роль технологии веб-квестов в приобретении и развитии владения английским языком. Веб-квесты, как инструменты онлайн-обучения на основе запросов, предлагают учащимся организованную, но адаптируемую основу для взаимодействия с реальным языковым контентом, развития критического мышления и развития способностей к сотрудничеству. В этом исследовании изучается, как веб-квесты влияют на понимание прочитанного, навыки письма, навыки аудирования и разговорной речи, а также на общее овладение языком. Целью этой статьи является объяснение полезности веб-квестов для улучшения результатов изучения английского языка путем анализа образовательной практики, тематических исследований и эмпирических данных, а также предложение лучших практик по их внедрению в образовательный контекст. Для ответа на вопросы исследования исследователь применил экспериментальный подход. Выборку исследования составили 24 студента, разделенные на две группы. Урок проводился одной группе традиционно, а другой группе посредством технологии веб-квеста. Результаты сравнивались и анализировались.

Ключевые слова: Технология веб-квеста, онлайн-обучение, образовательные практики, овладение языком, исследовательская деятельность.

Introduction. In the evolving landscape of education, technology continues to play a pivotal role in enhancing learning experiences. One such technological innovation is the Web Quest, an inquiry-oriented online learning activity that promotes critical thinking and problem-solving skills. This article explores how Web Quests contribute to the learning of English, focusing on their benefits, implementation strategies, and the impact on language acquisition. A Web Quest is an online-based task that requires students to explore information on the internet to solve a specific problem or answer a question. Typically, Web Quests are structured with clearly defined roles and goals, guiding learners through a series of web resources. The activities encourage students to engage with authentic materials,

collaborate with peers, and apply their findings in a meaningful context. The effectiveness of Web Quests in learning English can be assessed through various means, including observing student engagement, evaluating the quality of their output, and soliciting feedback on their experiences. Additionally, assessing improvements in language skills and critical thinking abilities can provide valuable insights into the impact of Web Quests.

Literature Review: In 1995, Bernie Dodge, a professor of educational technology at San Diego State University, developed a model for integrating the use of web, to teach any subject at any grade level. He called his work a WebQuest and posted summery of his idea on the web. Since then educators around the world have incorporated WebQuest into their Curricula (Schwartz & Willing, 2001:p.104). A WebQuest is composed of six stages which introduce the activity to students and familiarize them with the steps of the process. These six building blocks are common to all WebQuests and serve specific purposes to ensure that transformative learning occurs. Dodge (1995; 1997:p.2) describes the six basic parts of WebQuest :

- 1- An introduction provides some background information to prepare the student to lead the WebQuest program.
- 2- A task that is a doable and an interesting activity that allows students to learn and enhance their current knowledge by gathering information through the WebQuest.

Students are exposed to an inquiry-oriented activity.

- 3- A set of information sources needed to complete the task. Many (though not necessarily all) of the resources are embedded in the WebQuest document itself as anchors pointing to information on the World Wide Web. Information sources might include web documents, experts available via e-mail or real time conferencing searchable databases on the net, and books and other documents physically available in the learner's setting. Because pointers to resources are included, the learner is not left to wander through web space completely adrift.
- 4- A description of the process: the learners should go through a detailed description of the steps of the process which leads them to accomplish the task. The process should be broken out into clearly described steps.

5- Some guidance [resources] on how to organize the information acquired. This can take the form of guiding questions or direction such as timelines, concept maps or cause and effect diagrams...

6- A conclusion It is the closure of the quest that reminds the learners of what they've learned, and perhaps encourages them to extend the experience into other domains. Dodge, (2001:P.7-9); Schwartz & Willing (2001:P.104); Chatel & Nodell (2002:p.4-10); Macgregor & Lou (2005:p.162); Sanders (2006:p. 97-98); Hassenien (2006: p.42) All agreed that the components of WebQuest are the following:

- Introduction.
- Tasks.
- Process or procedure
- Resources.
- Conclusion
- Teacher page.

Methodology: The rapid growth of information and communication technologies, as well as the high demand for foreign language proficiency, require the use of educational methods and work structures that promote active learning. This study aims to develop a web quest for students of the university to improve their foreign-language competence formation. While web quests are widely available on the internet, not all of them are suitable for specific student groups. Thus, we chose some approaches and methods that are based on WebQuest technology to identify the effectiveness of this technology in the process of foreign-language competence formation of future specialists. Namely, Role-Playing Historical Events. Web Quests can incorporate role-playing activities where students are assigned roles based on historical figures or cultural representatives from different periods or regions. By immersing themselves in the mindset of these individuals, students can better appreciate the socio-cultural contexts that shaped their actions and decisions. This method is useful and convenient for assessing students. Also it is not boring and can motivate students to take part in lessons. If we give simple sample, "The Silk Road Journey" activity. In this Web Quest, students take on the roles of merchants, diplomats, or travelers along the Silk Road during different historical periods. They

explore how the exchange of goods, ideas, and culture along this ancient trade route influenced the development of societies across Europe and Asia. Another method is that they are given a task based on WebQuest, creating a detailed, simple report and presentation addressing how climate change affects a specific region, its ecosystems, and human communities, along with potential solutions. In this process, they choose a region affected by climate change and research the region's climate, key environmental issues, and socio-economic impacts using provided resources. Finally, they collaborate with groupmates to compile findings into a comprehensive report and create a visual presentation. In this approach, they can also work together collaboratively.

Results and Discussion: As it was already mentioned above, for answering the questions of the study, the researcher adopted the experimental approach. The sample of the study consisted of 24 students distributed into two groups. The lesson was taught to one group traditionally and to another group through web quest technology. The results were compared and analyzed. With the help of collaborative learning, such as team work, pair work, mainly role playing via WebQuest technology, students of first group learnt to work together, shared knowledge and appreciated views of one another.

Student projects demonstrated:

- 1) Perfect comprehension of a task: Their projects indicated a thorough understanding of the assignment.
- 2) Task completion: all materials are directly relevant to the topic, and resources are accurately cited; students consulted credible sources.
- 3) Work outcome: the work was clearly and logically presented with information that was directly related to the subject, the students critically examined the material, and their opinions were clearly shown.
- 4) Creative approach: Students' usage of demonstrative computing skills represented their creative approach.

Both traditional and innovative ways are useful. However, in this technological era, using WebQuest technology in classrooms is more convenient and interesting for students as well as educators.

Conclusion: In conclusion, Web Quest technology offers a dynamic and interactive approach to learning English. By incorporating authentic materials and collaborative activities, Web Quests not only enhance language skills but also foster critical thinking and effective communication. As technology continues to advance, integrating such innovative approaches into language education will likely offer even more opportunities for learners to engage with and master the English language. Despite some challenges, the benefits of Web Quest technology make it a valuable tool in modern education.

References:

1. Chatel, R., & Nodell, J. (2002). WebQuests: Teachers and Students as Global Literacy Explorers. [Internet]. Retrieved October 9, 2011 , from the World Wide Web (URLs):
2. Dodge, B. (1997). Some Thoughts About WebQuest, The WebQuest page. [Internet]. Retrieved September 12, 2011, the World Wide Web (URLs):
3. Dodge, B. (2001). FOCUS: Five rules for writing a great WebQuest. *Learning and Learning with Technology*, 28(8), 6-9, 58.
4. Hassanien, A. (2006). Using WebQuest to Support Learning with Technology in Higher Education, *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, Vol. 5, No. 1 , P. 41-49.
5. Macgregor, K., & Lou, Y. (2005). WebQuest Learning: How Task Scaffolding and Web Site Design Support Knowledge Acquisition, *Journal of Research on Technology in Education*, Vol. 37, No. 2, P. 161-175.
6. March, T. (2004, January). The Learning Power of WebQuests. Lighning the way for Next era Education. Retrieved from www.tommarch.com/writings/ascdwebquests/
7. Sanders, J. (2006). *E-learning for GP Educators*. United Kingdom: Radcliffeoxford Publishing.
8. Schwartz, L., & Willing, K. (2001). *Computer Activities for the Cooperative Classroom*. U.S.A.: Stenhouse Publishers.
9. Vidoni, K. L., & Maddux, C. D. (2008). WebQuests: Can they be used to improve critical thinking skills in students? *Computers in the Schools*, 19(1-2), 101-117. https://doi.org/10.1300/J025V19N01_09

UO'K: 81-133

AMERIKA OLIYGOHLARIDA TARJIMON MUTAXASSISLARNI TAYYORLASH TAJRIBALARI

Lutfullaev Po'latxon Muxibullaevich
Namangan davlat chet tillari institut, Dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada Amerika oliygohlarida tarjimon mutaxassislarni tayyorlashning zamonaviy tajribalari o'rganilgan. Tadqiqotda tarjimonlik ta'limi jarayonida qo'llaniladigan metodlar, pedagogik texnologiyalar va o'quv dasturlari tahlil qilingan. Shuningdek, nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirish tamoyillariga alohida e'tibor qaratilgan. Ishda ilg'or o'quv materiallari, onlayn platformalar va interaktiv usullarni qo'llash bo'yicha Amerika tajribasi chuqur yoritilgan. Mazkur tadqiqot tarjimonlik bo'yicha ta'lim sifatini oshirish va milliy ta'lim tizimiga moslashgan ilg'or yondashuvlarni joriy etish imkoniyatlarini o'rganishga yo'naltirilgan.

Kalit so'zlar: kommunikativ kompetentsiya, kommunikativ faoliyat, kasbiy faoliyat, kommunikatsiya, kompetentlik.

ОПЫТ АМЕРИКАНСКИХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ПО ПОДГОТОВКЕ ПЕРЕВОДЧИКОВ

Аннотация. В данной статье изучен современный опыт подготовки специалистов-переводчиков в американских университетах. В исследовании проанализированы методы, педагогические технологии и учебные программы, применяемые в процессе обучения переводу. Особое внимание уделено принципам интеграции теоретических знаний с практическими навыками. Работа подробно освещает опыт США в использовании передовых учебных материалов, онлайн-платформ и интерактивных методов. Данное исследование направлено на изучение возможностей повышения качества образования в области перевода и внедрения передовых подходов, адаптированных к национальной системе образования.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, коммуникативная деятельность, профессиональная деятельность, общение, компетентность.

PRACTICES OF PREPARATION THE TRANSLATORS IN US HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. This article explores modern practices in training translation specialists at American universities. The study analyzes the methods, pedagogical technologies, and curricula applied in translation education. Special attention is given to the principles of integrating theoretical knowledge with practical skills. The work thoroughly examines the U.S. experience in utilizing advanced educational materials, online platforms, and interactive methods. This research aims to investigate opportunities for improving the quality of

translation education and implementing advanced approaches tailored to the national education system.

Key words: *communicative competence, communicative activity, professional activity, communication, competence.*

KIRISH

AQShda tarjimon mutaxassislarni tayyorlash tizimi ta'limning nazariy va amaliy ko'nikmalarni birgalikda olib boruvchi va uyg'unlashtirilgan holda tashkil etilgan. Tarjimonlik bo'yicha ixtisoslashgan dasturlar, konferensiyalar tarjimonlik, yuridik tarjima hamda mahalliyashtirish kabi muhim yo'nalishlarga qaratilgan. O'quv dasturlari lingvistik bilimdonlik, madaniyatlararo kompetensiya hamda soha talablari uchun dolzarb bo'lgan, jumladan, tarjimaga yordam beruvchi dasturlar (Computer-Assisted Translation, CAT) va mashina tarjimasi post-tahriri (MTPE) texnologiyalarini mukammal o'zlashtirishni ta'minlaydi. Bundan tashqari, ushbu dasturlar ko'pincha xalqaro tashkilotlar, davlat idoralari va xususiy korxonalar bilan hamkorlikda amaliyot va haqiqiy loyihalar orqali talabalarni haqiqiy hayot sharoitlariga tayyorlashni nazarda tutadi. AQShda olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar kognitiv tarjima tadqiqotlari va sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan til yechimlari kabi sohalarni o'z ichiga olgan holda, innovatsiyalarni rivojlantirishga qaratilgan. Akademik salohiyat va sanoat bilan samarali hamkorlikni uyg'unlashtirish orqali bitiruvchilar xalqaro bozor talablariga yuqori darajada tayyor bo'lishlari ta'minlanadi. AQSh oliy ta'lim muassasalarida tarjimonlarning tayyorlashdagi akademik salohiyatning nufuzini oshishi va muvaffaqiyatga erishishini bir qator faktorlarga bo'lish mumkin. Birinchi faktor albatta ilmiy va akademik salohiyat bo'lib, AQShning nufuzli universitetlari tarjimonlik ta'limiga ilmiy tadqiqotlarni integratsiya qilishda yetakchi hisoblanadi. Masalan, **Middlebury Xalqaro Tadqiqotlar Instituti** (Middlebury Institute of International Studies, MIIS) tarjimonlik texnologiyalariga oid tadqiqotlarda yetakchi bo'lib, mashina tarjimasi (MT) va kompyuter yordamidagi tarjima (CAT) texnologiyalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. MIISning *Tarjima va Mahalliyashtirishni Boshqarish* dasturi tarjimonlik texnologiyalarini, ayniqsa mashina tarjimasi va kompyuter yordamidagi tarjimoni o'rgatishdagi kiritgan hissasi bilan mashhur

bo'lib, ATS (Amerika Tarjimonlar Assotsiatsiyasi) sertifikatlash imtihonlari uchun tayyorlov kurslarini taklif qiladi. MIIS o'zining ilg'or o'quv dasturlari bilan talabalarni professional sertifikat olish uchun tayyorlab, o'z bitiruvchilarini sertifikat olish uchun tayyorgarlikdan o'tkazadi. Bitiruvchilarning aksariyati nufuzli tarjimonlik ishlarida faoliyat olib boradilar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadqiqot davomida Amerika oliygohlarining tarjimonlik bo'yicha o'quv dasturlari, ta'lim texnologiyalari va amaliyotlarini analitik yondashuv orqali o'rganildi. Masalan, **Middlebury Xalqaro Tadqiqotlar Instituti** (Middlebury Institute of International Studies, MIIS) tarjimonlik texnologiyalariga oid tadqiqotlarda yetakchi bo'lib, mashina tarjimasi (MT) va kompyuter yordamidagi tarjima (CAT) texnologiyalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. MIISning *Tarjima va Mahalliyashtirishni Boshqarish* dasturi tarjimonlik texnologiyalarini, ayniqsa mashina tarjimasi va kompyuter yordamidagi tarjimoni o'rgatishdagi kiritgan hissasi bilan mashhur bo'lib, ATS (Amerika Tarjimonlar Assotsiatsiyasi) sertifikatlash imtihonlari uchun tayyorlov kurslarini taklif qiladi. MIIS o'zining ilg'or o'quv dasturlari bilan talabalarni professional sertifikat olish uchun tayyorlab, o'z bitiruvchilarini sertifikat olish uchun tayyorgarlikdan o'tkazadi. Bitiruvchilarning aksariyati nufuzli tarjimonlik ishlarida faoliyat olib boradilar. Kaliforniya Universiteti, Berkli (University of California, Berkeley) tarjima tadqiqotlarida kognitiv fanlar, semiotika (semiotics) va etikadan foydalanib, so'nggi yillarda Neyron mashina tarjimasi (neural machine translation (NMT)) bo'yicha olib borilgan tadqiqotlari bilan tanilgan. Shu bilan birga bu universitet Tarjima va Tarjimonlik Magistratura dasturi (Master of Arts in Translation and Interpretation) talabalarni turli sohalarda, masalan, huquqiy, tibbiy va adabiy tarjima bo'yicha ixtisoslashtiradi. Berkli universiteti bitiruvchilarining 97% i ish bilan ta'minlangan, ularning katta qismi yuqori darajadagi tarjima agentliklari va hukumat idoralarida ishlaydi.

Merilend Universiteti AQShda tarjima va tarjimonlik sohasida yaxshi yo'lga qo'yilgan akademik dasturlarga ega oliygoh hisoblanib, unda akademik nashrlar va sohaga oid konferensiyalarni tashkil etishda yetakchidir. Har yili o'tkaziladigan Tarjimonlik va Tarjima Tadqiqotlari Konferensiyasida 1000 dan ortiq o'qituvchilar

va mutaxassislar ishtirok etadi. Chikago Universiteti ham tarjimonlik tadqiqotlarini rivojlantirishda katta hissa qo'shgan, ularning Chikago Usuli qo'llanmasi (The Chicago Manual of Style) kitobi xalqaro tarjimonlar tomonidan keng qo'llaniladi va tarjimonlik amaliyotining ilmiy asoslarini o'z ichiga oladi. Universitet xalqaro tashkilotlar, shu jumladan AQSh Davlat Departamenti va Jahon Banki bilan keng hamkorlik o'rnatgan. Talabalar ushbu hamkorliklardan foydalangan holda stajirovka va amaliy loyiha ishlari bilan shug'ullanishadi. Masalan, universitetning tarjimonlik dasturi AQSh hukumati bilan hamkorlikda stajirovkalar taklif etadi, bu esa talabalar uchun diplomatik tarjima sohasida bevosita tajriba orttirishga yordam beradi.

Monterey Xalqaro Tadqiqotlar Instituti (Monterey Institute of International Studies, MIIS) o'zining ta'lim dasturlarida tarjima texnologiyalarini integratsiya qilishda yetakchi hisoblanadi. Ular mashina tarjimasi va kompyuter yordamidagi tarjima (CAT) vositalarini birinchilardan bo'lib o'rnatgan. MIIS shuningdek, mahalliyashtirish va multimedia tarjimasi bo'yicha maxsus kurslarni taklif qiladi, bu esa talabalarda xalqaro doirada madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini shakllanishiga zamin yaratadi. Kaliforniya Universiteti, Berkli (University of California, Berkeley) o'zining New York Universiteti (New York University, NYU) hamda o'zining Tarjima Magistratura dasturi bilan tanilgan va uning bitiruvchilari Birinchi Jahon Tashkilotlari va Yevropa Ittifoqi kabi tashkilotlarda ishlaydi. NYU, shuningdek, tarjimonlik tadqiqotlari va mashina tarjimasi texnologiyalarini o'z ichiga olgan dasturlarni rivojlantirishda ham yetakchi hisoblanadi. Universitetning tarjima dasturi turli nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlik qilib, talabalarni insonparvarlik ishlari va xalqaro huquq bo'yicha tarjima loyihalarida ishtirok etishini tashkil etdilar.

Shu o'rinda ushbu universitetlardagi o'quv dasturlarini yaratish (Curricular Design Practices) bo'yicha ham tajribalariga to'xtalib o'tsak. Middleberi xalqaro tadqiqotlar instituti (Middlebury Institute of International Studies, MIIS) o'zining tarjimonlik ta'limida yaxlit va multidistsiplinar yondashuvni qo'llaydi. MIISning kurslari talabalarni madaniyatshunoslik, lingvistika va haqiqiy tilshunoslik bo'yicha o'qitadi, bu esa talabalar uchun manba va maqsad tilining ijtimoiy va madaniy

kontekstlarini chuqurroq o'rganish imkonini beradi. Kaliforniya Universiteti, Berkli ham tarjimada faqat lingvistik ko'nikma sifatida emas, balki madaniy muzokaralar sifatida o'qitiladigan yondashuvni qo'llaydi. Ularning o'zaro madaniyatlararo kommunikatsiya kurslari talabalarni turli madaniyatlar o'rtasidagi murakkab tafovutlarni tarjima qilish uchun tayyorlaydi.

Amaliyot ishlarini tashkil etishda ham AQSh universitetlarida jiddiy e'tibor beriladi. Merilend Universiteti (University of Maryland) haqiqiy dunyo tarjimasi amaliyoti dasturini (real-world translation practicum) taklif etadi, unda talabalar jonli tarjima loyihalarida ishtirok etadilar va sanoat mutaxassislari bilan hamkorlik qiladilar. Bu tashabbus talabalar uchun tajriba orttirishga va portfel yaratishga imkon beradi, bu esa ishga kirishda juda muhimdir. Monterey Xalqaro Tadqiqotlar Instituti (Monterey Institute of International Studies, MIIS) ham shunga o'xshash dasturga ega bo'lib, talabalar xalqaro NHT va tarjima kompaniyalarida stajirovkalar o'tashadi, bu esa ularga tarjima loyihalarini boshqarish bo'yicha qimmatli tajriba beradi. Chikago Universiteti adabiy tarjima sohasida ham ilg'or bo'lib, bu sohaga xos bo'lgan til o'zgarishlari, tarixiy matnlar tarjimasi va maxsus kurslar bo'yicha ixtisoslashgan. Nyu York Universiteti va Kolumbiya Universiteti texnik tarjima bo'yicha maxsus dasturlarni taklif etadi, bu esa talabalarni huquqiy, tibbiyot va texnologiya sohalaridagi talabalar bilan tanishtiradi.

AQShning tarjima dasturlari odatda tarjimonlik nazariyasining turli xil yo'nalishlarini o'z ichiga oladi. Kolumbiya Universiteti talabalarini ekvivalentlik nazariyasi (equivalence theory), dinamik ekvivalentlik (dynamic equivalence) va funksionalizm (functionalism) bilan tanishtiradi, bu nazariyalar tarjima amaliyotining asosini tashkil qiladi. Bu kurslar talabalarga o'z tarjima loyihalarini boshlashdan oldin turli nazariyalarni amaliyotda qo'llash imkoniyatini beradi. Nyu-York Universiteti badiiy tarjima bo'yicha kurslar taklif qiladi va talabalar turli tarjima nazariyalarini tahlil qilib, o'z tarjima loyihalariga qo'llashadi. Shu bilan birga AQSh oliygohlari tarjimonlik dasturlarida madaniy kontekstni tushunish (Cultural awareness and context) asosiy ahamiyatga ega. Berkliidagi Kaliforniya universiteti talabalari o'z manba va maqsad tillarining madaniy aspektlarini o'rganish uchun madaniyatshunoslik kurslaridan o'tishlari shart. Monterey xalqaro

tadqiqotlar instituti esa madaniy va ijtimoiy-siyosiy kontekstlarni tarjima qilishning ahamiyatini tushuntiradi va talabalarda madaniyatning nozik tafovutlarini e'tiborga olishga o'rgatadi.

O'quv dasturlarining aksariyatida kabi SDL Trados, MemoQ va Wordfast kabi eng so'nggi tarjima texnologiyalaridan foydalanishga keng e'tibor beriladi. MIIS mashina tarjimasini va post-texnik tahrir kurslarini taklif qiladi. Merilend Universiteti ham kompyuter yordamidagi tarjima (CAT) kurslarini taklif qiladi, shu jumladan huquqiy va texnik tarjimaga oid tarjima xotiralari tizimlaridan foydalanish. AQSh universitetlarida, masalan, Merilend Universiteti va Middlebury Xalqaro Tadqiqotlar Institutida tarjimonlikda etika muammolari, shu jumladan maxfiylik, neytralitet va maxfiy ma'lumotlarni boshqarish kabi mavzular o'qitiladi. Talabalarni siyosiy yoki huquqiy tarjimadagi etik dilemmalarni (ethical dilemmas) o'rganishda faol ishtirok etishga undaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

AQShda tarjimonlarni tayyorlash dasturlarining o'quv dasturi loyihasi kasbiy ehtiyojlarga moslashtirilgan keng qamrovli yondashuvlarga asoslangandir. Badiiy matnlarni tarjima qilishga qaratilgan tarjimashunoslikdan farqli o'laroq, ushbu dasturlar sog'liqni saqlash, huquq, diplomatiya va xalqaro biznes kabi sohalar uchun funksional tarjima va talqin qilish ko'nikmalarini ustuvor hisoblaydi. Dasturlar odatda quyidagi qismlarni o'z ichiga oladi:

1. Asosiy Kurslar:

- Sinxron va ketma-ket tarjima texnikalari.
- Yuridik, tibbiy va texnik sohalarda maxsus tarjima.
- Tarjima va interpretatsiyada etika me'yorlari va professionallik.
- Semantika, sintaksis va pragmatikani o'z ichiga oluvchi ilg'or lingvistik tadqiqotlar.

2. Ixtisoslashgan Modullar:

- Mahalliyashtirish va audiovizual tarjima.
- Mashina tarjimasini post-tahrirlash (Machine translation post-editing (MTPE)).
- Sog'liqni saqlash va davlat xizmatlari uchun soha tarjima.

3. Bitiruv loyihalari (Capstone Projects) va amaliyotlar.

- Aksariyat dasturlar bitiruv loyihalari bilan yakunlanadi, bunda talabalar haqiqiy hayotdagi tarjima va talqin qilish vazifalari ustida ishlashlari talab etiladi.
- Birlashgan Millatlar Tashkiloti, AQSh Davlat Departamenti va xususiy sektordagi tarjima kompaniyalari kabi tashkilotlar bilan hamkorlikda amaliyot imkoniyatlari taqdim etiladi.

4. Texnologik Integratsiya:

- SDL Trados va MemoQ kabi kompyuter yordamida tarjima qilish vositalaridan (CAT tools) keng foydalanish.
- Masofaviy sinxron tarjima platformalari bo'yicha tayyorgarlik.

5. Baholash Usullari:

- Imtihonlar, jonli interpretatsiya sessiyalari va tarjima loyihalari orqali uzluksiz baholash.

- Nazariya va amaliy ko'nikmalarni qamrab oluvchi yakuniy imtihonlar.

Tadqiqot va innovatsiya ishlari tarjima va talqin qilish sohalarini rivojlantirishga faol hissa qo'shadi. Tadqiqotning asosiy yo'nalishlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Interpretatsiyadagi kognitiv jarayonlar: Sinxron tarjima paytida kognitiv yuk va jarayonlarni o'rganish.
- Tarjima texnologiyalari: Yangi CAT vositalari va MTPE metodologiyalarini ishlab chiqish.
- Madaniyatlararo muloqot: Tillar va madaniyatlar bo'ylab samarali muloqot strategiyalarini o'rganish.

Amerika universitetlari tajribasi O'zbekistondagi tarjimonlarni tayyorlash tizimi uchun bir qator dolzarb imkoniyatlar taqdim etadi. Bu tajriba, ayniqsa, texnologiyalardan keng foydalanishni ta'minlash va madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish orqali milliy ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. Zamonaviy global dunyoda tarjimonlar nafaqat tilni bilishi, balki tarjima dasturlari va ma'lumotlar bazalari kabi texnologik vositalardan unumli foydalanishni o'rganishlari lozim.

Madaniyatlararo muloqotga e'tibor qaratish talabalarni nafaqat tarjimon, balki madaniyatlar o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajaruvchi mutaxassis sifatida ham

tayyorlash imkonini beradi. Zotan, tarjimon nafaqat soʻzlarni, balki ularning madaniy maʼno-mazmunini ham toʻgʻri yetkazib berishi kerak.

Bundan tashqari, Amerika universitetlari bilan hamkorlikda xalqaro tashkilotlar, elchixonalar va turli kompaniyalar bilan tajriba almashish dasturlarini tashkil etish milliy taʼlim tizimi uchun yangi imkoniyatlar eshigini ochadi. Bu hamkorlik talabalarni hayotiy amaliy vaziyatlarga tayyorlashga yordam beradi. Masalan, talabalarning xalqaro anjumanlarda tarjimon sifatida ishtirok etishi, amaliyot davomida xalqaro mutaxassislar bilan ishlashi ularga katta foyda keltiradi.

Shunday qilib, Amerika universitetlarining ilgʻor tajribasini milliy taʼlim tizimiga tatbiq etish Oʻzbekiston uchun keng imkoniyatlar yaratadi va professional tarjimonlarni tayyorlashda yangi bosqichga koʻtarilishga koʻmaklashadi. Oligohlardagi soha professor-oʻqituvchilar muntazam xalqaro loyihalarda ishtirokini, nufuzli jurnallarda maqolalar chop etashini va xalqaro konferensiyalarda maʼruzalar oʻqishini kuzatish mumkin. Eʼtiborga molik yutuqlar qatoriga masofaviy interpretasiya va diplomatik kontekstda koʻp tilli muloqotning yangi usullarini rivojlantirish kiradi.

Mukammal oʻquv reja asosida mashgʻulotlarning olib borilishi, amaliyotiga eʼtibor qaratish va tadqiqotni qoʻllab-quvvatlash orqali AQShda tarjimonlarni tayyorlashda yetakchi ekanligini kuzatish mumkin. Undagi boy tajribalar Oʻzbekistonda tarjimonlarni tayyorlashda ilmiy jihatdan oʻrganib chiqish maqsadga muvofiq hisonlanadi.

XULOSA

Demak yuqoridagi AQSh oliygohlari tajribalaridan kelib chiqib Oʻzbekiston uchun bir qator ilgʻor tajribalarni keltirish taʼkidlash mumkin. Masalan, **Middlebury xalqaro tadqiqotlar instituti** va **Monterey xalqaro tadqiqotlar instituti** kabi texnologiyalarni oʻrgatish va ixtisoslashuvga eʼtibor qaratish Oʻzbekistonda talabalarni xalqaro tarjima bozoriga tayyorlash uchun muhim. **Merilend Universiteti** misolida Oʻzbekistonda tarjima agentliklari va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni rivojlantirish zarur. Bu talabalar uchun amaliy tajriba va sohada nufuzli ishlarga joylashishda yordam beradi. **Kaliforniya Universiteti, Berkli** va **Monterey xalqaro tadqiqotlar institutining** metodlari

orqali O'zbekistonda tarjima ta'limini o'z ichiga olgan kurslarni kengaytirish, talabalarni manba va maqsad tillarining madaniy kontekstlarini yaxshiroq o'rganishga yordam beradi. **ATA (American Translators Association)** sertifikatlash tizimini O'zbekistonda joriy etish, tarjimonlar kasbining nufuzini oshiradi. **Chikago Universiteti** va **Middlebury xalqaro tadqiqotlar instituti** kabi tadqiqot muassasalarida tarjima bo'yicha ilmiy ishlarni rivojlantirish O'zbekistonning akademik imijini mustahkamlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Translation and Localization Management Program, Monterey Institute of International Studies. Retrieved from www.miiis.edu
2. Pöchhacker, F. (2015). *Introducing Interpreting Studies*. Routledge.
3. Tymoczko, M. (2007). *Translation in a Postcolonial Context: Early Irish Literature in English Translation*. St. Jerome Publishing.### References
4. Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
5. Pym, A. (2014). *Exploring Translation Theories*. Routledge.
6. Hatim, B., & Mason, I. (2017). *Discourse and the Translator*. Longman.
7. Kelly, D. (2005). *A Handbook for Translator Trainers: A Guide to Reflective Practice*. St. Jerome Publishing.
8. American Translators Association (ATA). Retrieved from www.atanet.org
9. Pöchhacker, F. (2015). *Introducing Interpreting Studies*. Routledge.

UDK: 37.018 + 61.002 + 81.39

TIBBIY TERMINOLOGIYANI O'RGANISH UCHUN O'RGANISH VOSITALARI VA STRATEGIYALARI

Shuxratjon Mashrapovich Boyxanov,

Katta o'qituvchi, PhD

Xoriy tillar kafedrası, Impuls tibbiyot instituti

Email: boykhanovshuxratjon@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6621-7355

Annotatsiya. Ushbu sharh maqola tibbiy terminologiyani o'rganish uchun turli strategiyalarni ko'rib chiqadi, ular orasida lug'at daftarlari, so'z ro'yxatlari va loyiha asosida o'rganish strategiyalari mavjud. Tadqiqotning maqsadi ushbu usullarni tibbiy talabalar orasida lug'atni o'rganishda samaradorligini baholashdir. Gaffas (2024), Aurora (2016), Hashemi va Hadavi (2015) va Akbari (2017) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar tibbiy talabalarning turli yondashuvlarini ko'rsatadi. Gaffas 60 nafar talabani qamrab olgan kvasiy-experimental tadqiqot o'tkazgan va lug'at daftarlari va so'z ro'yxatlarini solishtirib, lug'at daftarlari tibbiy terminlarni uzoq muddatli eslab qolishda yaxshiroq natijalarga olib kelishini aniqlagan. Aurora tomonidan amalga oshirilgan loyiha asosida o'rganish strategiyasi, ikkinchi kurs tibbiy talabalarini yangi tibbiy terminologiyani haqiqiy kontekstlarda faol ishlatishga rag'batlantirib, til va professional ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam bergan. Hashemi va Hadavi (2015) tomonidan olib borilgan tadqiqotda talabalarning lug'atni o'rganish uchun ko'proq lug'atlardan va ijtimoiy strategiyalardan foydalanganliklari ko'rsatilgan, shuningdek, genderga asoslangan strategiya farqlari ham kuzatilgan. Akbari (2017) tomonidan maxsus maqsadlar uchun ingliz tili(MMIT) kontekstida o'tkazilgan tadqiqot samarali lug'atni o'rganish uchun tushunish va mustahkamlash strategiyalarining ahamiyatini ta'kidlagan. Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqotlar lug'at daftarlari kabi tuzilgan vositalarni loyiha asosida o'rganish kabi dinamik va qiziqarli usullar bilan birgalikda ishlatish tibbiy terminologiyani o'rganishni sezilarli darajada yaxshilashini ko'rsatadi.

Tayanch so'zlar: ta'lim metodlari, MMIT (maxsus maqsadlar uchun ingliz tili), o'rganish strategiyalari, tibbiy terminologiya, loyiha asosida o'rganish, lug'atni o'rganish, lug'at daftarlari, so'z ro'yxatlari

LEARNING TOOLS AND STRATEGIES FOR LEARNING MEDICAL TERMINOLOGY

Shukhratjon Mashrapovich Boykhanov,

Senior Teacher, PhD, Foreign Languages Department, Impulse Medical Institute

Email: boykhanovshuxratjon@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6621-7355

Abstract. *This review article examines various strategies for teaching and learning medical terminology in English for Specific Purposes (ESP), focusing on vocabulary notebooks, word lists, and project-based learning. The research aims to assess the effectiveness of these methods in enhancing vocabulary acquisition among medical students. The studies by Gaffas (2024), Aurora (2016), Hashemi and Hadavi (2015), and Akbari (2017) provide insights into different approaches used by medical students. Gaffas conducted a quasi-experimental study with 60 students, comparing vocabulary notebooks and word lists, and found that vocabulary notebooks led to better long-term retention of medical terms. Aurora's project-based learning strategy motivated second-year students to use medical vocabulary actively in real-world contexts, fostering both linguistic and professional skills. Hashemi and Hadavi's study on vocabulary learning strategies identified the frequent use of dictionaries and social strategies, with notable gender-based differences in strategy preferences. Akbari's research on ESP contexts emphasized the importance of both comprehension and consolidation strategies for effective vocabulary learning. In conclusion, these studies highlight the value of combining structured tools like vocabulary notebooks with dynamic, engaging methods like project-based learning to enhance medical terminology acquisition.*

Key words: *educational methods, ESP (English for specific purposes), learning strategies, medical terminology, project-based learning, vocabulary acquisition, vocabulary notebooks, word lists*

ИНСТРУМЕНТЫ И СТРАТЕГИИ ОБУЧЕНИЯ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Шухратжон Маишрапович Бойханов,

старший преподаватель, PhD

Кафедра иностранных языков, Медицинский институт Импульс

Email: boykhanovshuhratjon@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6621-7355

Аннотация. *Данная обзорная статья рассматривает различные стратегии обучения медицинской терминологии в рамках английского языка для специфических целей (ESP), уделяя внимание тетрадям для словарного запаса, спискам слов и обучению на основе проектов. Цель исследования - оценить эффективность этих методов в улучшении усвоения словарного запаса среди студентов медицинских вузов. Исследования Гаффаса (2024), Ауроры (2016), Хашеми и Хадави (2015) и Акбари (2017) предоставляют информацию о различных подходах, которые используют студенты медицины. Гаффас провел квази-экспериментальное исследование с участием 60 студентов, сравнив тетради для словарного запаса и списки слов, и пришел к выводу, что тетради для словарного запаса обеспечивают лучшее долговременное запоминание медицинских терминов. Стратегия обучения на основе проектов Ауроры мотивировала студентов второго курса активно использовать медицинскую лексику в реальных ситуациях, развивая как языковые, так и профессиональные навыки. Исследование Хашеми и Хадави выявило частое использование словарей и социальных стратегий, с заметными различиями в стратегии в зависимости от пола.*

Исследование Акбари, посвященное контексту ESP, подчеркнуло важность как стратегий понимания, так и консолидации для эффективного обучения словарному запасу. В заключение эти исследования подчеркивают ценность сочетания структурированных инструментов, таких как тетради для словарного запаса, с динамичными и увлекательными методами, такими как обучение на основе проектов, для улучшения усвоения медицинской терминологии.

Ключевые слова: образовательные методы, esp (английский для специфических целей), стратегии обучения, медицинская терминология, обучение на основе проектов, приобретение словарного запаса, тетради для словарного запаса, списки слов

INTRODUCTION

In the realm of English for Specific Purposes (ESP), particularly within medical education, vocabulary acquisition plays a pivotal role. The studies reviewed in this article focus on the effectiveness of different strategies for teaching medical terminology. Gaffas (2024) compares the use of vocabulary notebooks versus word lists in a quasi-experimental design, while Aurora (2016) explores project-based strategies for improving medical vocabulary among students. Additionally, Hashemi and Hadavi (2015) and Akbari (2017) examine various vocabulary learning strategies (VLSs) employed by medical students. These studies provide valuable insights into how structured methods, such as vocabulary notebooks, project-based learning, and strategies like dictionary use and social interaction, contribute to enhancing medical vocabulary acquisition.

LITERATURE REVIEW AND METHOD

The first study by Gaffas (2024) sought to compare two learning tools: vocabulary notebooks and word lists. Using a quasi-experimental design, 60 first-year ESP medical students were divided into three groups—one using vocabulary notebooks, another using word lists, and a control group with no intervention. The study emphasized the long-term benefits of vocabulary notebooks, suggesting that they might lead to better retention of medical terminology compared to word lists. Aurora's (2016) research took a different approach by implementing project-based learning. The study involved second-year medical students who created and presented projects on recent medical discoveries. This strategy encouraged active use of new medical vocabulary, allowing students to learn terminology in context, which

was shown to enhance both intentional and incidental vocabulary acquisition. The methodological approach in this study focused on student engagement and motivation, linking their professional interests with linguistic needs.

On the other hand, Hashemi and Hadavi (2015) focused on identifying the vocabulary learning strategies used by 185 Iranian medical students. They found that dictionaries were the most commonly used tool for vocabulary learning, followed by social strategies such as peer discussions. The study highlighted the variability in strategy use depending on the discipline (e.g., medical vs. nursing students) and gender (e.g., female students favored social strategies more).

Lastly, Akbari (2017) explored vocabulary learning strategies in ESP contexts by conducting interviews and observations with 137 students at Isfahan University of Medical Sciences. The findings suggested that effective vocabulary learning depends not only on discovering word meanings but also on the consolidation of vocabulary, with students employing both comprehension and learning strategies.

RESULTS AND DISCUSSION

The results of Gaffas (2024) demonstrated that both vocabulary notebooks and word lists were effective in improving students' vocabulary learning, but students using vocabulary notebooks exhibited superior long-term retention. This finding suggests that the process of actively writing and organizing vocabulary helps reinforce learning. This aligns with cognitive theories of active learning, where engaging with material in a personal, meaningful way leads to deeper memory consolidation.

Aurora's (2016) study on project-based learning revealed that the active use of medical vocabulary in real-world contexts, such as project creation and presentations, enhanced both the students' linguistic and professional skills. This method, while resource-intensive, fosters a higher degree of motivation among students by integrating their personal and professional interests into language learning. Furthermore, it enables the incidental acquisition of vocabulary as students work through the materials required for their projects.

The studies by Hashemi and Hadavi (2015) and Akbari (2017) provided valuable insights into the strategies that students naturally gravitate toward when

learning medical vocabulary. The widespread use of dictionaries and social strategies among students underscores the importance of supporting these methods in the classroom. Social strategies, such as collaboration and discussion, seem to enhance the learning process by providing students with multiple contexts to use and practice new vocabulary.

One interesting aspect of Hashemi and Hadavi's study is the gender-based difference in strategy use. Female students' preference for social strategies could reflect a broader trend in language learning, where collaboration and peer learning are more emphasized. This finding suggests that educators might consider tailoring vocabulary learning strategies based on gender differences to maximize effectiveness.

CONCLUSION

In conclusion, the studies reviewed provide a comprehensive look at various strategies for teaching and learning medical terminology in ESP contexts. Gaffas (2024) demonstrates the value of vocabulary notebooks for long-term retention, while Aurora (2016) advocates for project-based learning as a motivating tool that enhances both language and professional skills. Additionally, Hashemi and Hadavi (2015) and Akbari (2017) highlight the diversity of vocabulary learning strategies and the need for educators to recognize and incorporate these strategies into their teaching methods. The studies collectively suggest that a combination of structured learning tools, such as vocabulary notebooks, and more dynamic methods, like project-based learning, can significantly improve vocabulary acquisition among medical students.

REFERENCES

1. Akbari Z. Developing a taxonomy of vocabulary learning strategies for an ESP context. – *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 2017. – Vol. 4, No. 1, p. 91-108. – URL: <https://www.jallr.com>
2. Aurora P. Project-based strategies for medical vocabulary acquisition. – *Acta Medica Marisiensis*, 2016. – Vol. 62, No. 1, p. 91. – URL: <http://dspace.unach.edu.ec/handle/51000/2785>
3. Gaffas Z. M. Learning medical terminology in an ESP medical course: Vocabulary notebooks versus word lists. – *Australian Review of Applied Linguistics*, 2024. – URL: <https://doi.org/10.1075/aral.24070.gaf>
4. Hashemi Z., Hadavi M. Investigation of vocabulary learning strategies among EFL Iranian medical sciences students. – *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2015. – Vol. 192, p. 629–637. – URL: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.06.110>

MILLIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK MULOQOTNING USULLARI VA VOSITALARI

Ismoilov Temurbek Islomovich

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika va psixologiya kafedrası

Professori, jaloliddinfirdavs@gmail.com

Mirzaraximova Zilola Mirzohid qizi

zilolamirzaraximova1@gmail.com

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi 1- bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy madaniyatni shakllantirishda muhim bo'lgan va ta'lim jarayonida qo'llaniladigan pedagogik muloqot metodlari to'g'risida fikrlar bayon etilgan. Pedagogik muloqotning metodlarining turlari, ularning to'g'ri tanlash va samarali qo'llashning ta'lim sohasidagi muvaffaqiyati haqida aytib o'tilgan. Milliy madaniyatni shakllantirishda pedagogik muloqotning usullari va vositalari muhim o'rin tutadi. Pedagogik muloqot, o'quvchilarga nafaqat bilim, balki milliy qadriyatlarni o'rgatish va ularda milliy ongini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Muloqotda foydalaniladigan usullar, masalan, suhbat, diskussiya, didaktik o'yinlar, turli metodik materiallar va vizual vositalar, o'quvchilarning madaniy nuqtai nazarini shakllantirishga yordam beradi. Milliy an'analar, til, san'at va etnografik qadriyatlarni o'z ichiga olgan pedagogik vositalar orqali o'quvchilarga o'z madaniy merosini hurmat qilishni o'rgatish mumkin. Ushbu jarayonda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari, o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida doimiy va samarali muloqot ahamiyatga ega. Pedagogik muloqotda milliy qadriyatlarni o'rgatish, o'z ona yurtini sevishga targ'ib etish, tarix va madaniyatga hurmatini shakllantirish kabi masalalar muhim o'rin tutadi. Milliy madaniyatni shakllantirish o'quvchilarda o'z xalqining tarixiga, tiliga, san'ati va urf-odatlariga nisbatan hurmat va qiziqish uyg'otish orqali amalga oshiriladi. Pedagogik muloqot milliy madaniyatni yosh avlodga yetkazishda muhim vosita hisoblanadi. U o'quvchilarda milliy g'urur, an'analarni qadrlash va jamiyatda ijtimoiy barkamollikni rivojlantirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: milliy madaniyat, pedagogik muloqot, muloqot, aktiv metodlar, interaktiv munozara, kooperativ, depatlar, metodlar, suhbat, didaktik o'yinlar, mushoira va munozara, tajriba va eksperiment uslubi

МЕТОДЫ И СРЕДСТВА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация: В данной статье излагаются соображения о методах педагогического общения, имеющих значение для формирования национальной культуры и применяемых в образовательном процессе. Были упомянуты виды методов педагогического общения, успешность их правильного выбора и эффективного применения в образовательной сфере. Важное место в формировании национальной

культуры занимают методы и средства педагогической коммуникации. Педагогическое общение является эффективным средством обучения учащихся не только знаниям, но и национальным ценностям и развития у них национального самосознания. Методы, используемые в общении, такие как беседа, дискурс, дидактические игры, различные методические материалы и наглядные пособия, помогают формировать культурную перспективу учащихся. С помощью педагогических средств, включающих национальные традиции, язык, искусство и этнографические ценности, учащихся можно научить уважать свое культурное наследие. В этом процессе имеет значение постоянное и эффективное общение между всеми участниками образовательного процесса, педагогами и учащимися. Важное место в педагогическом общении занимают такие вопросы, как воспитание национальных ценностей, воспитание любви к родному краю, формирование уважения к истории и культуре. Формирование национальной культуры осуществляется путем воспитания у учащихся уважения и интереса к истории, языку, искусству и традициям своего народа. Педагогическое общение является важным инструментом в донесении национальной культуры до подрастающего поколения. Он способствует развитию у учащихся национальной гордости, признательности к традициям и социальному совершенству в обществе.

Ключевые слова: национальная культура, педагогическая коммуникация, коммуникация, активные методы, интерактивная дискуссия, кооператив, выступления, методы, беседа, дидактические игры, мусора и дискуссия, метод эксперимента и эксперимента

METHODS AND MEANS OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION IN FORMING NATIONAL CULTURE

Annotation: this article outlines ideas on the mountain of pedagogical methods of communication, which are important in the formation of national culture and are used in the educational process. The types of methods of pedagogical communication, the success of their correct selection and effective application in the field of education are mentioned. Methods and means of pedagogical communication play an important role in the formation of national culture. Pedagogical communication is an effective tool for teaching students not only knowledge, but also national values and developing national consciousness in them. The methods used in communication, such as conversation, diskussia, didactic games, various methodological materials and visual tools, help to shape the cultural perspective of students. Through pedagogical tools that include national traditions, language, art, and ethnographic values, students can be taught to respect their cultural heritage. In this process, constant and effective communication between all participants in the educational process, teachers and students is important. Issues such as the teaching of national values, the promotion of one's native land to love, the formation of respect for history and culture occupy an important place in pedagogical communication. The formation of a national culture is carried out by instilling in readers respect and interest in the history, language, art and customs of their people. Pedagogical dialogue is an important tool in bringing national culture to the younger

generation. It helps students develop national pride, appreciation of traditions and social perfection in society.

Keywords: *national culture, pedagogical communication, communication, active methods, interactive discussion, cooperative, depats, methods, conversation, didactic games, musoira and discussion, experience and experiment style.*

KIRISH. Milliy madaniyatni shakllantirishda pedagogik muloqotning usullari va vositalari haqida soʻz yuritar ekanmiz, avvalo, milliy madaniyat tushunchasi, uning tarkibiy qismlari, jamiyat taraqqiyotidagi oʻrni va taʼlim-tarbiya jarayoni bilan chambarchas bogʻliq jihatlarini keng qamrovda yoritish lozim. Madaniyat, eng avvalo, muayyan millatga mansub boʻlgan qadriyatlar, anʼanalar, urf-odatlar, maʼnaviy meros va turmush tarzi birligidir. Madaniyat inson ongida shakllangan, maʼnaviy unsurlar bilan boyitilgan, tarixi qadimiy ildizlarga ega tizim sifatida rivojlanadi. Milliy madaniyat esa maʼlum bir xalqqa xos boʻlgan madaniy koʻrinishlar, qadriyatlar, anʼanalar, urf-odatlar majmuidan iborat boʻlib, u xalqning tarixiy taraqqiyoti jarayonida azal-azaldan poydevor sifatida qaror topgan. Shu bois milliy madaniyatni saqlash va targʻib qilish, uni kelajak avlodga musaffo holda yetkazish masalasi har bir jamiyatda asosiy vazifalardan biri sifatida koʻriladi. Pedagogik muloqot esa aynan shunday vazifani amalga oshirishda muhim vosita sanaladi. Chunki muloqot jarayonida yangi avlodni milliy madaniyat bilan tanishtirish, ularda milliy gʻurur hissini shakllantirish, tarixiy merosga nisbatan hurmat, ezgu munosabatni rivojlantirish imkoniyati paydo boʻladi. Pedagogik muloqot – oʻqituvchi bilan oʻquvchi oʻrtasida amalga oshadigan, tarbiyaviy jarayonni tashkillashtiruvchi, yoʻnaltiruvchi va shakllantiruvchi murakkab metodik hodisadir. Bu jarayonda maʼlum maqsadlar, munosabatlar, munosabatlar tizimi va pedagogik vositalar bir butunligida namoyon boʻladi. Jumladan, yangi avlod mentalitetida milliy madaniyatga doir tushunchalarni shakllantirish, ularda milliy oʻzlikni anglash, tarixiy ildizlarga eʼtiborni kuchaytirish, maʼnaviy tayanch qoidalarini tarbiyalashda pedagogik muloqot gʻoyat muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy tadqiqotchilardan biri hisoblangan Zohidjon Sharifxon fikricha, milliy madaniyatni shakllantirish jarayonida pedagogik muloqot “bevosita insonlar ongiga taʼsir etish usuli sifatida namoyon boʻlib, turli emotsional-ruhiy holatlar va

axborot taqdimotlari orqali milliy qadriyatlarning singdirilishida muhim funksiyalarni bajaradi"[1]. Ushbu fikrdan ko'rish mumkinki, har qanday tarbiya jarayonida milliy qadriyatlarni uchta jihatda shakllantirish: bilish (bilim), anglash (sho'ur), his etish (emotsional holat) orqali amalga oshadi. Pedagogik muloqot ana shu uchala jihatni birlashtiruvchi aloqalar tizimidir. Pedagogik muloqot usullari orqali shaxsga axborot taqdim qilish, u yoki bu madaniy qadriyatning mohiyatini tushuntirish, shu bilan birga, shaxsiy munosabatlar, amaliyotiy mashg'ulotlar, ta'lim jarayonidagi interfaol metodlar yordamida birdamlik xislatini kengaytirish mumkin. Pedagogik muloqotda o'qituvchi rahbarlik qiluvchi, tarbiyachidir, o'quvchi esa faol ishtirokchi, bilim oluvchi sifatida namoyon bo'ladi. Biroq bu joyda bir tomonlama axborot uzatish bilan cheklanish maqsadga muvofiq emas, zero, har qanday taqdimot ham faol fikr almashuv, muzokara va mulohaza bilan boyitilsagina samara beradi. Shu ma'noda, dialogik muloqot milliy madaniyatni shakllantirishda eng muhim usullardan biri hisoblanadi. Dialogik muloqot mohiyatida o'quvchi shaxsiga hurmat, mustaqil fikrlashga o'rgatish, ehtiyojlarini e'tiborga olish, qiziqishlarini har tomonlama rivojlantirish kabi jihatlar mujassamdir. Masalan, tarixiy badiiy asarlarni yoki folklor namunalarini muhokama qilish jarayonida o'quvchilar o'tmish ajdodlar merosi haqida bahslashib, turli qarashlarni bildirishi mumkin. Bu holda o'qituvchining vazifasi – baxsni to'g'ri yo'naltirish, yondashuvlarni birlashtirib, umumlashgan xulosa chiqarish, munosabatlar rivojini ilhomlantirishdir. Aynan shunday dialogik asosda o'quvchining his-tuyg'ulari, hissiyoti, milliy qadriyatlarga nisbatan eng samimiy munosabati shakllanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Milliy qadriyatlarga suyanagan holda o'quvchida axloq, ma'naviy tarbiya, o'zligini anglash hissini shakllantirish uchun bir necha asosiy pedagogik usullar mavjud. Ulardan biri – ta'lim jarayonida milliy an'analardan simbolik foydalanishdir. Masalan, Navro'z bayrami, Mustaqillik bayrami, Mehrjon sayli kabi milliy tantanalarni birgina marosim sifatida emas, balki ular ortida yotgan tarix, ma'naviy axborot, qadriyatlar haqida puxta ma'lumot berish vositasi sifatida qo'llash kerak. Chunki bu an'analar bag'rida mehr-muruvvat, bag'rikenglik, mehnatsevarlik kabi bir necha muhim axloqiy qadriyat mujassam. Ular o'quvchi ongiga chuqur ta'sir

etishi uchun esa pedagogik muloqot tizimida turli mavzuviy suhbatlar, kasbiy ko'nikmalarini yanada boyituvchi rasmlar, videoroliklar, interaktiv dars mashg'ulotlari orqali tushuntirilish lozim. Shundagina o'quvchi bu an'analarni oddiy bayram sifatidagina emas, balki tarixiy ildizlariga ega bo'lgan milliy madaniyat ko'rinishi sifatida qabul qiladi.

Pedagogik muloqot uslublari orasida ko'rgazmalilik ham muhim o'rin egallaydi. Milliy liboslar, amaliy san'at turlari, xalq qo'shiqlari, raqslari, milliy asboblardan ibrat ko'rsatish, ularni jonli ijro etish, tarixiy muzeylarga sayohatlar uyushtirish orqali o'quvchining idrokida milliy madaniyatning turali ko'rinishlarini hamda bayramlar, urf-odatlar, milliy meros haqida aniq tasavvurni shakllantirish mumkin. Ana shunday ko'rgazmali usullardan biri sifatida mahalliy hunarmandchilik misolida amaliy mashg'ulotlar tashkil etish mumkin. Masalan, xalq amaliy san'ati bo'yicha to'garaklarda bolalar o'z qo'llari bilan qo'lyozma kalligrafiya, zargaldok naqshlar, keramika buyumlari yasashni, milliy chevonlar, gilamlar bezashni, zargarlik mahsulotlari hamda liboslar tayyorlashni o'rganishi mumkin. Buni amalga oshirish jarayonida bir vaqtning o'zida o'quvchilar xalq an'anasi tarixi, ular ortida yotgan ramzlar haqida bilim oladilar. Shu tariqa ijobiy pedagogik muloqot vujudga keladi. Pedagoglar ana shunday faoliyat orqali o'quvchilar o'rtasida bir-birlariga ko'maklashuv, birdamlik, bag'rikenglik tamoyillarini qaror toptirish imkoniga ega bo'ladilar. Chunki amaliy mashg'ulotlar jamoaviy ishlanmani, savol-javobni, o'zaro maslahatlashuvni talab qiladi.

Pedagogik muloqotda psixologik yondashuv muhim ahamiyatga ega. Chunki o'quvchilar milliyatchilik, mahalliylik yoki boshqa mafkuraviy jarayonlar bilan chalg'ib qolmasligi uchun ularda bevosita milliy qadriyatlarga nisbatan haqiqiy, xolis munosabatlar shakllantirish zarur. Bu jarayonda ko'proq motivatsiya berish, mehnatsevarlik, faol shaxs bo'lish, ota-onaga, ustozga, kattalarga hurmat bilan munosabatda bo'lish kabi milliy axloq qaidalarini tarbiyalash uchun interfaol metodlar qo'llanishi lozim. Interfaol metodlardan biri rolly o'yinlardir. Masalan, o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, ma'lum bir tarixiy shaxs yoki oila ana'anasi, milliy bayram haqida sahna ko'rinishi tayyorlashi mumkin. Bu holda o'quvchilar bir-birlari bilan hamkorlik qiladilar, birgalikda ssenariy ishlab chiqadi, kiyim-bosh

tayyorlaydi, rollarni taqsimlaydi, mos musiqa yoki ashulalarni o'rganadi. O'qituvchi esa bu jarayonda yo'naltiruvchi, maslahat beruvchi sifatida qatnashadi. Natijada bolalarda mustaqil fikrlash, birlashgan holda maqsad sari intilish, madaniy yondashuv tajribasi shakllanadi. Ular milliyat, an'ana, qadriyat tushunchalarini amaliy tomondan his qiladilar. Biz bu yerda milliy madaniyatni shakllantirish jarayonini pedagogik muloqot orqali tasavvur qilishimiz mumkin.

Metodologik asoslari. Iqtidorli pedagoglardan biri sifatida tanilgan Kamoliddin Miraxmedov o'zining "Milliy qadriyatlar asosida ta'lim berish metodikasi" nomli ilmiy asarida "zamonaviy texnologiyalar yordamida arzimasi ko'rinadigan, biroq tushunish uchun muhim bo'lgan tarixiy ma'lumotlarni tahlil qilish, tanqidiy yondashuvni rivojlantirgan holda bolalar ongiga singdirish milliy an'analarni asrab qolishda muhim ahamiyat kasb etadi", deya ta'kidlaydi[2]. Ushbu fikrdan ko'rinib turibdiki, pedagogik muloqot hamisha zamonaviy texnologiyalar bilan boyitilishi lozim. Chunki yosh avlod kompyuter, internet, mobil ilovalar, interaktiv media orqali axborotni tez o'zlashtiradi, aksar hollarda esa shunday manbalardan xohlagan ma'lumotini izlab topadi. Shu sababli pedagogik muloqotni faqat an'anaviy usullarga bog'lab qo'ymasdan, elektron dasturlar, video-master-klasslar, tarixiy interaktiv o'yinlar, turli mobil ilovalar orqali boyitish maqsadga muvofiqdir. Masalan, internet orqali tarixiy muzey yoki arxeologik eksponatlarning 3D ko'rinishlarini taqdim etish, mazkur eksponatlar bilan bog'liq tarixiy voqealarni videolavhalarda ko'rsatish bolalarda qattiq taassurot uyg'otishi mumkin. Bu esa ularda milliy tarix va madaniyatga nisbatan kuchli qiziqishni shakllantirishi, kelajakda mustaqil ravishda izlanishlarni davom ettirishiga turtki bo'lishi mumkin. Shu tariqa pedagogik muloqot jarayoni zamonaviy texnika vositalari bilan boyitilsagina, oldinda turgan strategik maqsad – milliy madaniyatni chuqur anglash va asrab qolish – amalga oshishi osonlashadi.

Shuni qayd etish kerakki, pedagogik muloqotda birlamchi diqqat e'tiborni o'quvchining shaxsiga qaratish zarur. Milliy madaniyatni shakllantirish bir tomonlama jarayon emas, u shug'ullanuvchining qiziqishi, qobiliyati, psixologiyasi va hatto yosh xususiyatlarini ham hisobga olishni taqozo qiladi. Masalan, boshlang'ich sinf yoshlarida ko'proq ko'rgazmalilikka, o'rta sinflarda esa dialogik

suhatlarga, yuqori sinflarda esa mustaqil izlanishlar va tanqidiy tahlilarga ko'proq e'tibor qaratilsa, samarali natijaga erishish mumkin. Jumladan, manbalarni o'rganish, tarixiy adabiyotlar bilan tanishish, milliy til va adabiyot darslarida eski manbalardan parchalarni o'qish, umumiy ma'naviy muhokama tashkil etish – bular barchasi interfaol usullar bilan boyitilsa, natija ikki baravar oshib boraveradi.

Milliy madaniyat elementlarini tarbiya jarayoniga shunchaki kiritish bilan kifoyalanib bo'lmaydi. Chunki o'quvchilar baholash, taqqoslash, analiz qilish qobiliyatini ishga solib, ularni yaxshi o'zlashtirishi, hayotda, jamiyatda o'zini tutish ko'nikmalariga tadbqiq eta bilishi lozim. Shu yo'lda muvaffaqiyatli pedagogik muloqotni ta'minlaydigan vositalardan biri – refleksiya jarayonidir. Har bir o'quv mashg'ulotidan keyin tanqidiy fikr almashuvini yo'lga qo'yish, o'quvchilarga "Nimani o'rganding?", "Bugungi mashg'ulot senda qanday taassurot qoldirdi?", "Qanday savollar paydo bo'ldi?" kabi savollar bilan murojaat qilish o'quvchilar ongini qamrab oladi. Ular muhohasa jarayonida faol qatnashib, o'z fikrini izohlaydilar, boshqalar fikrini e'tibor bilan tinglaydilar. Bir tarafdin, pedagog bu fikrlardan kelib chiqib kelgusi mashg'ulotni samarali tashkil qiladi, ikkinchi tarafdin, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, faktlarni saralash, dalillash ko'nikmasi shakllanadi. Milliy madaniyat haqidagi tushunchalar shunday mulohazalar asosida boyib boraveradi. Ular milliy tariximizdagi ibratli voqealar yoki tarixiy shaxslar haqida aniq faktlarga suyangin holda tasavvur hosil qilishadi. Shu bilan birga, pedagogik muloqotda berilgan axborot oddiy tinglanib qolmay, mustahkam emotsional-ruhiy ta'sir qiladigan ko'rinishga keladi.

Milliy madaniyatni shakllantirishda, albatta, ota-ona, oila, mahalla kabi tarbiya muassasalari bilan birgalikda ish olib borish ham juda muhimdir. Chunki pedagogik muloqot tanho o'qituvchi-o'quvchi munosabati bilan chegaralanib qolmaydi. U keng jamoatchilik, ota-onalar bilan hamkorlikda zamon talablariga mos ravishda rivojlanishi kerak. Bir misol sifatida aytish mumkin, ko'pincha maktabda, litsey yoki kollejda o'quvchi muayyan milliy qadriyatlar haqida shunday tasavvurga erishadiki, uyiga qaytganda esa ota-ona tomonidan bu tushuncha radna etilishi yoki e'tiborsiz qoldirilishi mumkin. Bunday holatda bolada karama-qarshi tushunchalar paydo bo'ladi. Shu bois ota-ona bilan muloqotni kuchaytirish, ularni ham milliy

madaniyat tarbiyasi jarayoniga jalb qilish, yangi usullardan boxabar qilish kerak bo'ladi. Masalan, maktabda milliy qadriyatlar, madaniy an'analar haqida interfaol seminarlar, ochiq darslar o'tkazilayotganda ota-onalarni ham taklif etish, ular bilan birgalikda ahamiyatli bayramlar, tarixiy sana munosabati bilan ko'rgazmali anjumanlar tashkil etish mumkin. Ana shunda bolada uy bilan maktab o'rtasida uyg'unlik paydo bo'ladi va u o'z ongida qabul qilayotgan tushunchalarni hayotda ko'rganida ular sog'lom, barqaror singishi osonlashadi.

Shu nuqtai nazardan, milliy madaniyatni shakllantirishda pedagogik muloqot ta'sirli bo'lishi uchun o'quvchilar, ota-onalar, mahalliy jamoatchilik tashkilotlari, san'atkorlar, tarixchilar, adabiyotshunoslar o'rtasida mustahkam hamkorlik shakli yo'lga qo'yilishi lozim. Pedagoglar bu jarayonda birlashtiruvchi ko'priklarni vazifasini bajaradilar. Chunki o'quvchi uchun o'qituvchi eng ishonchli maskan – bilim va axloq manbai hisoblanadi. Pedagogik muloqot esa ana shu bilim manbaini bog'lovchi vosita rolida namoyon bo'ladi. Pedagogik muloqot jarayonidagi dolzarb jihat – bu talabchanlik va mehrparvarlik uyg'unligidir. Talabchanlik tartib-intizomni ta'minlasa, mehr-muruvvat bolada milliy qadriyatlar asosida tarbiya topuvchi, ezgu maqsadlar sari intiluvchi shaxs sifatida shakllanishida muhim omildir. Mehirsiz, faqat texnik yo'l bilan qadriyatlarni singdirib bo'lmaydi, chunki milliy madaniyat, eng avvalo, inson qalbida yashaydi. Modomiki, qalbda his yo'q bo'lsa, milliy qadriyatlarni ko'ngilga joylash noqulay kechadi.

Xulosa qilib aytganda, milliy madaniyatni shakllantirish, ajdodlarimizdan meros bo'lib kelayotgan ibratli qadriyatlarimiz, an'analarimiz, tarixiy merosimiz haqida ongli tasavvurni shakllantirish – bu uzluksiz tarbiya jarayonidir. Bu jarayonda eng muhim instrument sifatida pedagogik muloqot namoyon bo'ladi. Pedagogik muloqot orqali o'quvchilarda birdamlik, jamoaviylik, tarixiy iftixor, milliy daxldorlik, ma'naviy yetuklik kabi hislatlarni shakllantirish mumkin. Pedagogik muloqot usullaridan dialogik suhbatlar, rol o'yinlar, ko'rgazmali ko'rsatmalar, interfaol metodlar, elektron texnologiyalardan foydalanish kabi turli yo'nalishlar milliy madaniyat elementlarini chuqur ifodalashga yordam beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Adabiy manbalarda ta'kidlanishicha, pedagogik muloqot faqat ta'lim berish jarayonida emas, balki tarbiyaviy ishlarda ham innovatsion usul sifatida xizmat qiladi. Mirzodil G'ofurov "Pedagogik muloqotning innovatsion texnologiyalari" nomli asarida "Zamonaviy sharoitda davlatlar o'rtasidagi madaniyatlar almashinuvi shiddat bilan kechib borayotgan bir paytda, milliy qadriyatlarni abadiylashtirish – eng muhim vazifadir. Bunda esa birinchi navbatda ta'lim muassasalarida muvofiqlashtirilgan usullar va vositalar ila o'quvchilar ongida milliy idrokni kuchaytirish talab etiladi" deya ta'kidlaydi[3]. Demak, globallashuv davrida axborot almashinuvi shunchalik tezlashdiki, farzandlarimiz har xil ma'lumotlar ta'sirida qolib, o'z tarixiy-madaniy ildizlarini unutib qo'yishi mumkin. Shu sababli milliy madaniyatni shakllantirish shu qadar ahamiyatli vazifa sifatida oldimizda turadi. Va bu vazifani haqqoniy, ilmiy asoslantirilgan, zamonaviy, shu bilan birga milliy qadriyatlarga yo'g'rilgan pedagogik muloqotsiz amalga oshirish dushvor.

Ta'kidlash lozimki, pedagogik muloqotda ta'lim mazmuni bilan bir qatorda vositalar, ya'ni o'quv-qo'llanmalar, elektron axborot resurslari, didaktik materiallar, ko'rgazmali vositalar ham muxim ahamiyat kasb etadi. Chunonchi, tarixiy asarlardan lavhalar namoyishi, xalq og'zaki ijodi namunalari audio yozuvlari, milliy raqslar, musiqa asarlari, mashhur san'atkorlar chiqishi bilan bog'liq video lavhalar, tarixiy obidalarini 3D formatida ko'rsatuvchi veb-saytlar orqali vazifalar taqdim etish kabi choralar tarbiya jarayonini boyitadi. Oqibatda o'quvchida aniq manbaga, ishonchli axborotga asoslangan holda milliy madaniyat bo'yicha tushuncha shakllanadi. Shu bilan birga, tarbiya jarayonida amaliy ko'nikmalarni tashkil etish ham chetda qolmagan bo'lishi kerak. Masalan, milliy taomlar tayyorlash bo'yicha o'quv-master klasslar, milliy sport o'yinlari bo'yicha tadbirlar, xalq teatrlaridagi sahna ko'rinishlarini jonli tomosha qilish kabi choralar bolalar ongida tom ma'nodagi taassurot uyg'ota oladi. Shu bilan birga, pedagogik muloqotda liderlik fazilatlarini rivojlantirish ham milliy madaniyatni shakllantirish protsessida muhim ahamiyatga ega. Chunki bolalar milliy qadriyatlar asosida shakllangan shaxsiy fazilatlarini bilan jamoada tashabbuskor bo'lishni, boshqalarni bir ideya atrofida birlashtirishni, shu orqali jamoaviy maqsadlarga erishishni o'rganadilar. Biroq bu liderlik individualizm

yoki boshqalar ustidan ustunlik qilish ko'rinishida namoyon bo'lmashligi zarur, aksincha, xalqchilik, jamoatchilik talib, birdamlik ruhida namoyon bo'lishi kerak. Dunyoqarashi keng, shu bilan birga qadriyatlariga sodiq, xalqi taqdiri bilan hamnafas lider shaxslar kelajak jamiyatimiz poydevorini tashkil etadi. Bu jarayon esa birinchi galda maktabdan boshlanadi, o'qituvchining pedagogik muloqoti orqali tizimli yo'lga qo'yiladi.

Milliy madaniyatni shakllantirish jarayonida o'quvchilarda axborot manbalarini tanqidiy baholash ko'nikmasini shakllantirish ham favqulodda zarurdir. Hozirgi davrda har xil Internet manbalari orqali ishonchli yoki shubhali ma'lumotlar tarqalishi, turli mafkuraviy ta'sirlar chegara bilmasdan o'sib borayotgan bir paytda, bolalarni tanqidiy tahliliy qarashga o'rgatish – bu kelajak uchun vazifa. Pedagogik muloqot esa ana shu ko'nikmani rivojlantirishda katta imkoniyat beradi. Dars jarayonida turli maqolalarni keltirib, ularni manbaasi, tarixiy asosi, ishonchliligi nuqtai nazaridan tahlil qilish, o'quvchilar bilan birgalikda chiqarilgan xulosalarni umumlashtirish orqali ularda mustaqil fikr va tanqidiy yondashuv vujudga keladi. Bu ularga jamiyatda diniy ekstremizm, mafkuraviy xurujlar, yot g'oyalar hamda turli axborot xurujlariga qarshi turish ko'nikmasi sifatida xizmat qiladi. Butunlay boshqacha, yot madaniyat shakllari ta'sirida o'z qadriyatlaridan voz kechib qo'yishdan saqlaydi.

Milliy madaniyatni shakllantirishda ayollar rolini unutmaslik lozim. Chunki oilada ayol kishining tarbiyadagi muhim vazifasi, bola ongida birlamchi tushunchalarni shakllantirishi, birinchi muntazam muloqot ota-ona, xususan ona bilan amalga oshishi inobatga olinsa, pedagogik muloqotda ham ularning ishtiroki katta ahamiyatga ega. Pedagogik muloqotni olib borishda, biror bir bayram, tadbir tashkil etish jarayonida ota-onalar, maxsus tashkilotlar bilan birgalikda ayollarning ta'lim-tarbiyadagi ishtirokiga ko'proq urg'u berish mumkin. Chunki ayollarda, xususan onalarda ramzlar, an'anaviy qadriyatlar, taomlar, kiyinish uslubi yoki narsalarga emotsional yondashuv kabi bir qator xususiyatlar boy bo'ladi. Ulkan jamoaviy tatbirlarda, ma'naviy-ma'rifiy anjumanlarda ko'proq ayollar faol bo'ladi. Bu esa milliy madaniyatni bolalar ongida ifodalashda katta samara beradi.

Pedagogik muloqotda milliy madaniyatni shakllantirish jarayonida ilmiy yondashuv va shijoat uyg'unligi talab etiladi. Ya'ni, bir tomondan, har bir ma'lumot, tushuncha, qadriyat ilmiy asoslangan bo'lishi, tarixiy dalillarga tayanishi lozim. Chunki bolalarda shubha uyg'onadigan bo'lsa, bu ma'lumotni chuqur qabul qilish qiyinlashadi. Ikkinchi tomondan, shijoat, ilhomlantirish o'quvchilarda zarur his-tuyg'uni uyg'otadi. Milliy merosimiz ajoyib, qadimiy, ulug'vor ekanini his etish, shu bilan birga bu merosni asrab-avaylashda har birimiz mas'ulligimizni anglash jarayoni shijoat bilan irg'aydi. Dars, suhbat yoki har qanday tarbiyaviy tadbir shijoat bilan o'tishi, unda bolalar motivatsiya olishi, o'z vazifalarini anglab olishi lozim.

Bulardan kelib chiqib, milliy madaniyatni shakllantirishda pedagogik muloqotning usullari va vositalari haqida yakdil xulosa chiqarish mumkin: u qanchalik tizimli, zamonaviy talablarga mos, bir vaqtning o'zida milliy qadriyatlar bilan yo'g'rilgan bo'lsa, shunchalik qat'iy natijaga erishiladi. Zero, milliy madaniyatni asrab-avaylash va kelajak avlodga bezavol yetkazish buyuk maqsaddir. Bu maqsad pirovardida insonlar ruhiyatida milliy iftixor, jamoaviy birdamlik, ma'naviy barkamollikni yaratadi. Mana shu yo'lda eng samarali mexanizm – pedagogik muloqotdir. Chunki u inson ongiga bevosita ta'sir etish, axborot uzatish, ehtiyojlarini anglash, hissiyotlarga ta'sir qilish, fikr almashuvni ta'minlash, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, tarixiy meros bilan uyg'unlashtirish kabi ko'plab ustunliklarga ega.

Milliy madaniyatni shakllantirish jarayonida hammadan avval shaxs tarbiyasida pedagogik muloqot qobig'ida tarbiyaviy metodlar turli vositalar bilan bayandirilishi zarur. Nurali Rahmonovning "Integratsiyalashgan ta'limda milliy qadriyatlar roli" nomli tadqiqotida "Millionlab axborot turlari bilan qorishib ketayotgan zamonaviy jamiyatda farzandlarimiz ongida milliy tushuncha va qadriyatlarimizni saqlab qolish uchun ko'proq amaliy ish olib borishimiz kerak. Amaliy ish esa interfaol metodlar va pedagogik muloqotda samarali vositalarni tanlay bilish bilan bog'liqdir" deya qayd etiladi[4]. Shundan kelib chiqib, milliy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasida tutgan o'rnini oshirish bo'yicha ham har bir pedagog o'z uslubini qayta ko'rib chiqishi, yangi metodik vositalar, axborot texnologiyalari bilan boyitishi lozim bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, milliy madaniyatni shakllantirishda pedagogik muloqot tarkibiy qismlari sifatida dialogik suhbatlar, ko'rgazmalilik, interfaol metodlar, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, tarixiy madaniy merosni o'rganish, ilmiy asoslangan malumotlar taqdim qilish, ota-ona va mahalla bilan hamkorlik singari bir-biriga uzviy bog'langan vosita va usullar jyyda muhimdir. Ular birgalikda ishga solingandagina, pedagogik muloqot chinakam samaradorlikka erishishi, yosh avlod qalbida milliy g'urur, vatanparvarlik, tarixiy merosimizga hurmat, umumbashariy qadriyatlarga ochiqlik kabi fazilatlarni mustahkam shakllantirishi mumkin. Demak, ana shu maqsadga erishish uchun har bir tarbiyachi, har bir pedagog o'z malakasini oshirishi, har bir dars yoki har bir tarbiyaviy suhbatda milliy madaniyatni asrab-avaylash maqsadini ko'zlashi lozim. Zero, milliy madaniyat – bu millatni millat qilib turuvchi ruhiy tayanch, xalqning o'ziga xosligi, yagonaligidir. Uni chuqur anglash va g'ayrat bilan targ'ib qilish esa zamonaviy pedagogik muloqot orqali amalga oshadi. Shu yo'l bilan kelajak avlodlarimiz milliy qadriyatlarga tayangan holda jahon miqyosida raqobatbardosh, erishgan yutuqlarini ma'lum bir etnik yoki geografik doirada emas, balki umuminsoniy manfaatlar bilan uyg'un holda namoyon qila oladigan, biroq shu bilan birgalikda o'z milliy ildizlariga sodiq bo'lgan barkamol shaxslar bo'lib yetishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Зоҳиджон Шарифхон, "Маданият педагогикасининг назарий асослари", Тошкент: "Фан", 2017, 56-бет
2. Камолиддин Мирахмедов, "Миллий қадриятлар асосида таълим бериш методикаси", Тошкент: "Университет", 2018, 112-бет
3. Мирзодил Ғофуров, "Педагогик мулоқотнинг инновацион технологиялари", Тошкент: "Оқиллоҳ", 2020, 87-бет
4. Нурали Раҳмонов, "Интеграциялашган таълимда миллий қадриятлар роли", Тошкент: "Истеъдод", 2019, 79-бет
5. Ismoilov, Tuychi, and Rasul Burxonov. "Талабаларнинг креатив потенциали ва уни ошириш омиллари." Физико-технологического образование 2 (2021).
6. Ismoilov T. I. Psychological characteristics of students influencing the development of verbal and communicative skills //E Conference Zone. – 2023. – С. 1-3.
7. Ismoilov T. I. Influence of psychological factors on the development of verbal and communicative competencies //E Conference Zone. – 2023. – С. 1-3.
8. Yusupov Sh. Milliy qadriyatlar va ma'naviy tarbiya. Toshkent: "O'qituvchi", 2018, 112-bet.
9. M.M.Tojiyeva "Samarali pedagogik muloqotni tashkil etish ta'lim sifatini oshirishdagi muhim omil" maqola

- 10.Sh.M.Mirziyoyev Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent - "O'zbekiston" 2017 17-bet
- 11.Ravshanovna, X. S. (2023). Pedagogik muloqot o'quv jarayoni samaradorligini oshirishning muhim omili. *Journal of Universal Science Research*, 1(8), 131-139
- 12.M.Maxsudova "Muloqot psixologiyasi" o'quv qo'llanma
- 13.M.M.Tojiyeva "Samarali pedagogik muloqotni tashkil etish ta'lim sifatini oshirishdagi muhim omil" maqola
- 14.Abdiyeva Dilfuza Qurbonovna "Muloqotning pedagogik faoliyatda o'ziga xos psixologik ta'siri" maqola
15. G'ulomov, X. (2018). Pedagogik muloqot va uning ta'limdagi o'rni. Toshkent: Ma'naviyat.
16. Xodjaev, M. (2020). Milliy madaniyatni o'qitish metodikasi. Tashkent: O'qituvchi.
17. Shukurov, D. (2019). Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. Toshkent: O'zbekistonda ta'limni rivojlantirish markazi.
18. Mirzayev, T. (2017). O'qituvchining ma'naviy-axloqiy ta'limdagi roli. Toshkent: O'zbekiston xalq ta'limi vazirligi.
19. Qodirov, U. (2021). Milliy madaniyatni shakllantirishda pedagogik yondashuvlar. Tashkent: O'zbekiston ta'lim akademiyasi.
20. Saidova, F. (2022). O'quvchilarda madaniyatli va axloqiy tarbiya berish metodlari. Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti.

UDK: 004;81'1

WEBCORPUS YONDASHUVI ASOSIDA INTERNETGA KORPUS SIFATIDAGI QARASHLAR

Ashirbaeva Madina Nuralievna

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Lingvistika va ingliz tilini o'qitish
metodikasi kafedrasi o'qituvchisi va tayanch doktoranti*

Mail: ashirbaevamadina5@gmail.com

Tel: +998998570691

Annotatsiya: Ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalar va resurslar muhim ahamiyatga ega. WebCorpus — internetda joylashgan katta hajmdagi matnlar to'plamidir. WebCorpus chet tillarini o'qitishda samarali vosita hisoblanadi. Bu resurslar til o'rganuvchilariga real hayotdagi tilni o'rganish (autentik), tahlil qilish va amaliyotda qo'llash imkoniyatini beradi. Ushbu maqolada keltirilgan yangi Internetga asoslangan yangi yondashuv o'qituvchilar va talabalar uchun qiziqarli va foydali bo'lishi mumkin. Undan tashqari maqolada WebCorpus yondashuvi, yoki Internetga korpus sifatidagi qarashlarning nazariy asoslari va korpus lingvistikasining rivojlanish bosqichlari va bu jarayonda "Web as Corpus"ning korpus lingvistikasiga ta'sirlari va uni birmuncha o'zgarishiga sabab bo'lganligini, korpusning qisqacha tarixi, unga berilgan ta'riflar bilan tanishtirib o'tadi.

Kalit so'zlar: "Web as Corpus"/WebCorpus yondashuvi, korpus lingvistikasi, Internet/Web, BNC, matnlar to'plami, WebCorpusning xususiyatlari, tillar reytingi, bog'langanlik.

CORPUS-QUALITY VIEWS OF THE INTERNET BASED ON THE WEBCORPUS APPROACH

Abstract: Modern technologies and resources are important in the educational process. Web as Corpus is a large collection of texts available on the Internet. It is an effective tool for teaching foreign languages. These resources allow language learners to analyze, learn and practice real-life (authentically) language. The new Internet-based approach presented in this article can be interesting and useful for teachers and students. In addition, the article describes the theoretical foundations of the Web as Corpus approach, or the Internet as a corpus, and the development stages of corpus linguistics, and the impact of "Web as Corpus" on corpus linguistics in this process and the reason for its slight change, a brief history of the corpus, introduces the definitions given to it.

Keywords: "Web as Corpus"/WebCorpus approach, corpus linguistics, Internet/Web, BNC, a collection of texts, features of WebCorpus, language rating, connectedness.

КОРПУСНОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ИНТЕРНЕТА НА ОСНОВЕ ПОДХОДА WEBCORPUS

Аннотация: *Современные технологии и ресурсы играют важную роль в образовательном процессе. Web as Corpus — это большая коллекция текстов, доступных в Интернете. Это эффективный инструмент обучения иностранным языкам. Эти ресурсы позволяют изучающим язык анализировать, изучать и практиковать реальный (аутентичный) язык. Новый интернет-подход, представленный в этой статье, может быть интересен и полезен учителям и студентам. Кроме того, в статье описаны теоретические основы подхода «web as Corpus», или «Интернет как корпус», и этапы развития корпусной лингвистики, а также влияние «Web as Corpus» на корпусную лингвистику в этом процессе и причины появления и изменение, краткая история корпусов, знакомит с данными ему определениями.*

Ключевые слова: *подход «Web as Corpus»/WebCorpus, корпусная лингвистика, Internet/Web, BNC, коллекция текстов, особенности WebCorpus, языковой рейтинг, связность.*

KIRISH

Korpus haqidagi to'liq ilmiy tadqiqot juda keng ko'lamli bo'lib, uni bir necha sahifalarda taqdim etish mumkin emas. Hozirda biz Internetning oltin asrida turibmiz, chunki u har qachongidan ham qulay va foydalanish uchun osondir. Internetning ushbu xususiyatlarini an'anaviy korpus bilan birlashtirsak, natijada "Web as Corpus" yondashuvi paydo bo'ladi. Nisbatan yangi yondashuv korpusning kelajagiga qanday ta'sir qilishini va Internetga asoslangan yangi korpus yondashuv an'anaviy korpusdan qanday farq qilishini ko'rib chiqadigan bo'lsak.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA MUHOKAMALARI

Ushbu ishining tadqiqot obyekti sifatida korpus odatda "qo'lda tekshirishga imkon bermaydigan, ammo ma'lumotlarni miqdoriy va sifat jihatidan tahlil qilish uchun maxsus vositalardan foydalanishni talab qiladigan va o'z hajmiga ega baza" [Gatto,2013,7b] degan ta'riflarni Gatto taqdim etadi va bu texnologiyaning asosiy o'ziga xosligi bu uning har doim korpus lingvistikasi bilan bog'langanligidir. Kompyuterlarsiz so'z chastotalari, so'z shakllari va qiyosiy statistikasi bo'yicha muhim empirik tadqiqotlarni amalga oshirish imkoniyati deyarli mumkin emas.

1960-yillarning boshlarida, bir million so'zdan iborat Braun korpusi bilan kompyuterga asoslangan lingvistik tadqiqotlar boshlandi. 1980-yillarning boshlarida lingvist olim Sinkler bir qadam oldinga o'tib, sakkiz million so'zdan iborat korpus yaratdi. Vaqt o'tishi bilan texnologik muammolar va unga qo'yilgan cheklovlar

bartaraf bo'ldi va korpus lingvistikasining kamchiliklari ham birgalikda o'z yechimi topdi. Shu asnoda 1990-yillarning boshida Britaniya Milliy Korpusi (BNC) ishlab chiqildi va u yuz million so'zni o'zida topladi, bu avvalgi korpuslar bilan solishtirganda ilgari tasavvur ham qilib bo'lmaydigan ma'lumotlar bilan lingvistik tadqiqotlar olib borish imkonini berdi. Lekin bu yuz million so'zli korpusning ham o'z cheklovlari bor edi va bu empirik tadqiqotlar uchun hajm jihatidan yetarli emas edi, bu borada Hundt va boshqa olimlar "korpus lingvistikasining ba'zi sohalari uchun hatto BNC tipidagi yangi mega o'lchamli korpuslar hali ham mavjud emas" degan fikrlarni bildirdi.[Hundt, Nesselhauf & Blewer, 2007,1b].

O'sha vaqtga qadar eng katta korpus bo'lgan BNC joriy etilgandan 10 yil o'tgach, 1999 yilda boshqa bir olimlar Lourens va Giles o'sha paytda 800 million indekslanadigan veb-sahifalar mavjudligini taxmin qilishdi. Bugungi kunda ham 800 million sahifani tasavvur qilish qiyin, ularning har biri o'z mazmuni va matnlariga ega. Hozirgi kunda Internetda kamida 6 milliard sahifa borligi taxmin qilinmoqda. Ammo bu bilan miqdor sifatdan oshib ketmasligi lozim bo'lgan holatlar ham mavjud. Bu haqida Kilgarrieff o'zining "Web as Corpus" ya'ni "veb korpus sifatida" yondashuvini birinchi marta taqdim etgan maqolasida ta'kidlagan, "Internet bilan solishtirganda BNC ingliz qishlog'idagi bog'dir" degan edi [Kilgarrieff,2001,342]. Ko'p sonli materiallarni o'z ichiga olgan Internetning keng xilma-xilligi avval aytib o'tilganidek ikki qirrali qilich bo'lishi mumkin.

Kilgarrieff "Web as Corpus" yondashuviga uchta qarshi argumentlarni ham taqdim etdi, bu kamchiliklarni yondashuv avtori ham tan olgan. Aniqlangan birinchi muammo shundaki, hamma hujjatlar ham matn ko'rinishida bo'la olmaydi, sahifalar videolar va tasvirlardan tuzilgan bo'lishi mumkin. Ikkinchi qarshi argument Internet doimiy ravishda o'zgarib turadi, shuning uchun aniq chegaralarni belgilash qiyin bo'lishi mumkin. Uchinchi qarshi dalil Internetda dublikatlar bo'lishi va bir nechta tilni o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan sahifalar bo'lishi mumkin, bu kamchilik tadqiqotning yakuniy natijalarini o'zgartirishi mumkin. [Kilgarrieff,2001].

Korpus lingvistikasi BNCga juda ko'p qarzdor, u o'z zamonida tadqiqotchilar uchun ko'plab yo'nalishlarni ochib bergan korpus edi. Ammo hozir dunyoda o'sha davrda bo'lmagan Internet yoki "Web" deb nomlanuvchi vosita mavjud. Ushbu Web

deb nomlanuvchi virtual konstruksiya o'z foydalanuvchilariga turli sohalardagi ko'p sonli turli veb-sahifalarga masofadan turib sichqonchani bir marta bosishi orqali kirishni va bepul foydalanish imkonini beradi. Kilgarriif ta'kidlaganidek: "BNC va shu kabi sobit korpuslar katta qiymatga egaligi yoqolmagan bo'lsa ham, tilning tabiati haqidagi eng provokatsion savollarni taqdim etuvchi Internetdir".[Kilgarriif, 2001, 344]. Internetning eng muhim xususiyatlaridan biri bu uning "bog'langanligi" [Schafer & Bildhauer, 2013,8 b], va bu fikrni tasdiqlovchi dalillarni topish qiyin emas, uning nomi "world wide web" deb nomlanadi.

Tarixan, anglafon (anglaphone) tarkibi internetda topilgan tarkib jihatidan boshqa tillarga soya bo'lishi ajablanarli emas. Kontent miqdori foydalanuvchilar soniga bog'liq emasligini inobatga olish muhim, buni 2-jadvalda, Internetda eng ko'p foydalaniladigan tillar reytingini 1-jadvalda ko'rish mumkin.

<i>Top ten languages used in the web-2017</i> (number of Internet users by language)					
<i>Top ten languages in the Internet</i>	World population for this language	Internet users by language	Internet penetration (%Population)	Internet users growth	Internet users % of World participation
<i>English</i>	1,462,008,909	1,055,272,930	72,2 %	649,7%	25,4%
<i>Chinese</i>	1,452,593,223	804,634,814	55,4%	2,390,9%	19,3%
<i>Spanish</i>	515,759,912	337,892,295	65,5%	1,758,5%	8,1%
<i>Arabic</i>	435,636,462	219,041,264	50,3%	8,616,0%	5,3%
<i>Portuguese</i>	286,455,543	169,157,589	59,1%	2,132,8%	4,1%

<i>Indonesia</i> <i>n</i>	299,271,514	168,755,091	56,4%	2,845,1 %	4,1%
<i>French</i>	412,394,497	134,088,952	32,5%	1,017,6 %	3,2%
<i>Japanese</i>	127,185,332	118,629,672	93,3%	152,0%	2,9%
<i>Russian</i>	143,964,709	109,552,842	76,1%	3,434,0 %	2,6%
<i>German</i>	96,820,909	92,099,951	95,1%	234,7%	2,2%
<i>Top 10</i> <i>languages</i>	5,135,270,10 1	3,209,122,40 0	62,5%	1,091,9 %	77,2%
<i>Rest of the</i> <i>languages</i>	2,499,488,32 7	950,318,284	38,0%	935,8%	22,8%
<i>World</i> <i>total</i>	7,634,758,42 8	4,159,440,68 4	54,5%	1,052,2 %	100,0%

Jadval 1. Internetda eng ko'p foydalaniladigan tillar reytingi.

Ingliz tili har doim Internetning "lingua franca"si bo'lib kelgan, ammo bu uning asosiy til ekanligini anglatmaydi. Sababi Internetda berilgan sahifalarning uchdan ikki qismidan ko'prog'i ingliz tilida berilgan [Grefenstette & Nioche, 2000].

Birinchi jadvaldan ko'rinib turibdiki, ingliz tilini bilmaydigan foydalanuvchilarning o'sishi ingliz tiliga qaraganda ancha yuqori. Bu globallashuv va Internetning ko'p tilliligi ta'sirining natijasidir. Jadvalga ko'ra, eng ko'p ishlatiladigan tillar ingliz va xitoy tillari bo'lib, boshqa barcha tillardan aniq ustunligini ko'rish mumkin. Xitoylik foydalanuvchilarning haqiqiy sonini va ularning o'sish sur'atlarini hisobga olsak, kelajakda ingliz tilidan oshib ketishi ajablanarli emas. Aytib o'tish kerak bo'lgan yana bir ma'lumot arab tilida foydalanuvchilarning o'sib borishi, bu Internetda rivojlanayotgan til bo'lib, o'sish sur'atlari boshqa tillarga qaraganda yuqori. Internetning til muhitidagi o'zgarishlar, umuman olganda dunyo jamiyatidagi o'zgarishlarning ifodasidir.

Veb ko'p tilli muhit bo'lib hizmat qiladi, u barcha turdagi tillardan foydalanishni taklif eta oladi. "Internet eklektik vositadir va bu uning ko'p tilli

inklyuzivligida ham ko'rinadi. U nafaqat til ichidagi barcha lingvistik uslublar uchun makon taklif etadi, balki barcha tillar uchun makon bo'la oladi, agar undan foydalanish uchun imkon bo'lsa bas" [Crystal 2006,229 b]. Bundan ko'rinadiki, tillarning tarqalishida iqtisodiy omillar muhim rol oynaydi, chunki kambag'al mamlakatlarda Internetdan foydalanish imkoniyati kamroq. Iqtisodiy tafovutdan tashqari, Internetdan teng foydalanishga to'sqinlik qiladigan yana bir noqulaylik bu lotin alifbosi uchun maxsus ishlab chiqilgan tizim va bu lotin tiliga asoslanmagan alifbolarni kodlash uni yanada qiyinlashtiradi [Crystal, 2006; Gatto, 2013,53 b]. Quyidagi 2 jadvalda internet dunyo aholi orasidagi geografik taqsimoti ko'rsatilgan.

<i>World Internet usage and population statistics (2018)</i>						
<i>World regions</i>	Population	Population % of World	Internet users	Penetration rate (%Pop.)	Growth 2000-2018	Internet users %
<i>Africa</i>	1,287,914,329	16,9%	464,923,169	36,1%	10,199%	11,0%
<i>Asia</i>	4,207,588,157	55,1%	2,062,197,366	49,0%	1,704%	49,0%
<i>Europe</i>	827,650,849	10,8%	705,064,923	85,2%	57,0%	16,8%
<i>Latin America</i>	652,047,996	8,5%	438,248,446	67,2%	2,325%	10,4%
<i>Middle East</i>	254,438,981	3,3%	164,037,259	64,5%	4,894%	3,9%
<i>North America</i>	363,844,662	4,8%	345,660,847	95,0%	21,9%	8,2%
<i>Australia</i>	41,273,454	0,8%	28,439,277	68,9%	27,3%	0,7%
<i>World Total</i>	7,634,758,428	100,0%	4,208,571,287	55,1%	1,066%	100,0%

Jadval 2. Jahon Internetdan foydalanish va aholi statistikasi.

Biz “Web” deb aniqlagan ma’lumotlarning ushbu birikmasining bir qismi bo’lgan har bir element boshqa element bilan bog’langan, barcha ma’lumotlar magistrallari orasida izolyatsiya qilingan elementni topish juda kam uchraydi. Internetning asosiy xususiyatlaridan yana biri uning doimiy kengayish xususiyatidir. Veb har soniyada o’sib boradi, doimiy ravishda har qanday shakl va ko’rinishdagi yangi ma’lumotlarga ega bo’ladi, Internetni har daqiqada eksponent ravishda kengaytiradi deyish unchalik to’g’ri bo’lmaydi. Gap shundaki, hozirgi vaqtda Internetning hajmi va o’sishiga shubha qilish mumkin emas. Internetning o’zaro bog’liqligi va ulkanligi haqidagi dalillardan foydalanish allaqachon “Web as Corpus” yondashuvini himoya qilish uchun juda to’g’ri bo’lar edi. Agar bu bog’liqlik va uning doimiy o’sishi birlashtirilsa, Internet foydalanuvchilar uchun bebaho lingvistik ta’minotchiga aylanadi, chunki endi ular deyarli cheksiz imkoniyatlarni taqdim etuvchi vositadan foydalanishlari mumkin.

Kilgararif va Grefenstette (2003,1 b) “Introduction to the special issue to the Internet as Corpus” nomli kirish maqolasida ta’kidlaganidek, Internetdan to’g’ri foydalanilsa “... tilshunoslarning ajoyib o’yin maydonchasi”dir degan edi.

Shu o’rinda Kilgararif va Grafenstette (2003) tomonidan berilgan “korpus til yoki adabiy tadqiqot obyekti sifatida qaralganda korpus matnlar to’plami” degan ta’rifga qaytsak. Agar biz ushbu oddiy ta’rifni hisobga olib va Schafer va Bildhauer (2013) tomonidan taklif qilingan Internetning “bog’langanlik” xususiyati bilan birlashtirsak, bu ikki g’oyaning kombinatsiyasi o’zaro qiziqarli ta’sir qilish mumkin. Internetning bir-biriga bog’langan obyekt ekanligini tan olsak, bu uni yagona birlik yoki turli sohalar haqidagi yagona “matnlar to’plami” sifatida ko’rib chiqish mumkinligini anglatadi, ammo shunga qaramay to’plam Kilgararif va Grafenstette ta’rifining bir qismi.

Endi Internetni ushbu matnlar to’plami sifatida tan olinganidan so’ng, Kilgararif va Grafenstette ta’rifining ikkinchi qismiga quyidagi assotsatsiyani oddiy formula yordamida ko’rib chiqaylik:

- a. “Korpus til yoki adabiy tadqiqot obyekti sifatida qaralganda matnlar to’plamidir”
- b. Web—o’rganish obyekti bo’lishi mumkin bo’lgan matnlar to’plami.

Agar ikkala taklif ham to'g'ri deb hisoblansa, unda ulardan xulosa chiqarish mumkin: "Internet, to'g'ri foydalanilsa, haqiqatan ham korpus". Ko'pgina olimlarning fikriga tayanib va tadqiqot uchun Internetni "(...) tilni o'rganish obyekti sifatida" ko'rib chiqish lozim, Internet haqiqatan ham korpus ekanligiga da'vo qilish mumkin.

Amaliy tomondan, foydalanuvchi biron bir qidiruv tizimida so'z yoki iborani qidirganda, foydalanuvchi vebdan huddi korpus kabi foydalansa bo'ladi. Lekin "Web as Corpus" bilan bir hil jarayon emas, chunki korpus tilshunosligida Internetdan foydalanishning turli usullari mavjud. "Web as Corpus" yondashuvi turli mualliflarning nazariya va takliflarining uyg'unligi bo'lsa, unda uni korpus lingvistikasi tadqiqotlarida amalda sinab ko'rishning turli usullari ham mavjud. Shunday usullarning biri—bu qidiruv tizimlari kabi har qanday foydalanuvchiga taqdim etadigan to'g'ridan-to'g'ri vositalar yordamida Internetdan to'g'ridan-to'g'ri foydalanish. Bu usulni birinchilardan bo'lib Kilgarriif taqdim etgan va eng keng tarqalgan usullardan biridir.

Ammo tadqiqotchilar orasida yana bir tendensiya mavjud bo'lib, u "Web as Corpus" yondashuviga tegishli bo'lib, undan foydalanib kelinmoqda va u Internetdan ulkan korpus sifatida to'g'ridan to'g'ri foydalanish emas, balki "yuklab olinadigan va qayta ishlanadigan matnli ma'lumotlar manbai sifatida tadqiqotlarda foydalanishdan iborat" [Ferraresi, 2009,2b]. Yoki boshqacha qilib aytganda, internet korpusning o'zi emas, balki katta offlayn korpuslarni yig'ish manbai sifatida qarash [Hundt, 2009,2]. Bu ikki xil nuqtai nazarni ajratib turuvchi chiziq esa nozikdir.

Internetni korpus sifatida ko'rib chiqishning bunday talqinining qoralovchilari ham mavjud, chunki Sinkler "veb korpus emas, chunki uning o'lchamlari noma'lum va doimiy ravishda o'zgarib turadi va u lingvistik nuqtai nazardan ishlab chiqilmagan" [Sinclair,2005].

XULOSA

Shunday qilib ushbu maqolada, Internetni korpus sifatidagi qarashlarning, ya'ni "Web as Corpus" yondashuvining asosiy tushunchalari kiritib o'tildi. Bunda umumiy korpus lingvistikasining rivojlanish bosqichlari, Internet va kompyuterizatsiya jarayonining korpus lingvistikasiga va uning rivojiga ta'sirlari ko'rib chiqildi. Bu bilan "Web as Corpus"ni korpus lingvistikasining kelajagi degan

xulosalarga kelishimiz mumkin bo'ladi. Va kundan-kunga qo'shilayotgan va o'zgarayotgan barcha yangi qadamlar va xususiyatlar korpus tilshunosligi rivoji uchun qiziqarli yangi istiqbollarni ochadi. "Web as Corpus" yondashuvi evolyutsiya zanjiridagi yangi bir qadamdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ferraresi, A (2013). Google and Beyond: Web-As-Corpus Methodologies for Translators, Revista Tradumàtica, 7, Available at: <http://www.fti.uab.cat/tradumatica/revista/num7/articles/04/04art.htm>
2. Gatto, M. (2013). 'The Web as Corpus: Theory and Practice' Cambridge: Cambridge University Press.
3. Grefenstette, G. and Nioche J. (2000), 'Estimation of English and non-English language use on the WWW'. In Proc. RIAO (Recherche d'Informations Assisté par Ordinateur), pp.237–246.
4. Hundt M., Nesselhauf, N. and Biewer, C. (eds) (2007), 'Corpus Linguistics and the Web'. Amsterdam.
5. Kilgarriff, A. (2001), 'Web as Corpus', in Proceedings of the Corpus Linguistics Conference (CL 2001), University Centre for Computer Research on Language Technical Paper, Vol. 13, Special Issue, Lancaster University.
6. Kilgarriff, A. and Grefenstette, G. (2003), 'Introduction to the Special Issue on the Web as Corpus', in Computational Linguistics, 29, 3, pp.33–47.
7. Schafer, R. and Bildhauer, F. (2013). 'WebCorpus Construction'. San Francisco: Morgan & Claypool.
8. Sinclair, J. 2005), 'Corpus and Text. Basic Principles', in Wynne, M. (ed.), Developing Linguistic Corpora: A Guide to Good Practice, Oxford: Oxbow Books, 1–16. <http://ahds.ac.uk/linguistic-corpora>.

SCIENCE DARSLARINI TASHKIL ETISHDA ZAMONAVIY TEKNOLOGIYALARNING O'RNI (BOSHLANG'ICH SINIF MISOLIDA)

Ergashmirzayeva Madina Islomjon qizi

Namangan Davlat Pedagogika Instituti 2-kurs magistranti

Madinaergashmirzayeva6@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf Science (tabiiy fanlari) ning o'qitishda zamonaviy texnologiyalarning o'рни, dars tashkil etishda e'tiborli jihatlari, zamon hamda muhit qamrovini olgan holda topshiriqlar tizimini tashkil etish kabi bir qator masalalar ko'rib chiqildi, tavsiyalar berib o'tildi

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim metodlari, amaliy va virtual topshiriqlar, AKT vositalari, quiz testlar.

РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОРГАНИЗАЦИИ УРОКОВ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ)

Аннотация. В данной статье рассматривается ряд вопросов, таких как роль современных технологий в преподавании естествознания в начальной школе, аспекты внимания при организации уроков, организация системы заданий с учётом времени и окружающей среды, даются рекомендации

Ключевые слова: современные методы обучения, практические и виртуальные задания, средства ИКТ, тесты-викторины.

THE ROLE OF MODERN TECHNOLOGIES IN THE ORGANIZATION OF SCIENCE CLASSES (ON THE EXAMPLE OF THE ELEMENTARY CLASS)

Abstract. In this article, a number of issues such as the role of modern technologies in teaching primary grade Science, attentive aspects in the organization of classes, the organization of a system of assignments with coverage of the Times and the environment were considered, recommendations were made

Keywords: modern educational methods, practical and virtual assignments, ICT tools, quiz tests.

KIRISH

Jahondagi tabiat bilan bog'liq muammolar va integratsiya jarayonlari chuqurlashayotgan hozirgi sharoitda ta'lim tizimining quyi bosqichidan boshlab zamonaviy axborot vositalaridan foydalangan holda tabiatni asrash va hozirgi holatini saqlab qolish muhimligicha qolmoqda. Atrof-muhit va uni muhofaza qilish bo'yicha Stokgolm, Rio-de-Janeyro deklaratsiyalari BMT Bosh Assambleyasining "Tabiatning jahon xaritasi" haqidagi rezolyusiyasi, shuningdek, YuNESKO va

YuNEP kabi xalqaro tashkilotlarning ilmiy-tadqiqot yo'nalishlarida tabiatni muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish tushunchalariga oid bilim, ko'nikma va tasavvurlarni yanada rivojlantirish asosiy maqsad sifatida qayd etilgan.

Zamonaviy ta'lim tizimi har bir bolaning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, o'z oldiga yuqori texnologiyali jamiyatda yashashga tayyor, komil inson bo'lib shakllanishida shaxsni tarbiyalash va tabiatdan oqilona foydalanish kabi yuksak maqsadlarni o'z oldiga maqsad qilib oladi. Bu borada multimediya vositalaridan foydalangan holda boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining tabiat haqidagi tasavvurlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Kundan-kunga tobora rivojanib borayotgan davlatlar birinchi navbatda e'tiborini ta'limga qaratish orqali har jabhada o'z ornini topib bormoqda. Shu jumladan yurtimizda olib borilayotgan qator islohotlarning guvohi bo'lmoqdamiz. Davlat rivojlanar ekan, avvalo, ta'limni rivojlantirmoq kerak. Yurtimizda 2022-yil 3-fevral sanasidagi Prezident Qaroriga muvofiq "Milliy ta'lim tizimini yo'lga qo'yish, darslik va o'quv qo'llanmalarni zamon talablari asosida takomillashtirish hamda ularning yangi avlodini yaratish, o'quv dasturlarini ilg'or tajriba asosida optimallashtirish" kabi g'oyalarni o'z oldiga maqsad qilib belgiladi. Bu o'rinda ta'lim sohasida yangi darsliklar joriy qilindi. Jumladan boshlang'ich sinflarda science fanlarining manbalari va o'qitilish texnologiyalari ham o'z o'rnida tubdan isloh etishni talab qiladi va o'qituvchidan yangicha yondashuvni ko'zda tutadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O'zbekiston olimlaridan D.Yormatova, xorijiy olimlardan Y.V.Malikova, O.E.Tigay kabilar o'z tadqiqotlarida tabiiy fanlarni tashkil etishda zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati yuzasidan izlanishlar olib borgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot dadomida ilmiy-nazariy tahlil, qiyosiy tahlil va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

SCIENCE(tabiiy fan) 1-2-sinflarda "Atrofimizdagi olam", 3-4-sinflarda "Tabiatshunoslik" darslari bilan muvofiqlashtirildi, yangidan ishlab chiqildi va tubdan o'zgartirilgan talqinda ta'limga tadbiq etildi. Bu fan orqali o'quvchilar o'zini

o'rab turgan tabiiy olam bilan yaqindan tanishish, undagi bo'layotgan jarayonlar, o'simliklar dunyosi-yu hayvonot olamidagi qiziqarli manbalar, foydali va zararli bo'lgan tabiat ne'matlari, koinot va uning elementlari, qolaversa, inson organizmi tuzilishi va faoliyati haqida yaqindan tanishadilar. Bunday keng qamrovdagi fan va mavzular kesimi o'qituvchidan chuqur bilim, oson va samarali bo'lgan o'qitish usullari va mahoratni talab qiladi. O'qituvchi birinchi navbatda bolada bu fanga bo'lgan qiziqishni uyg'ota olishi kerak. Mavzularni yoritishda batafsil ma'lumotlar, aniq dalillar, chuqur mulohazalarni bolaga tushunarli tarzda, sodda til bilan yetkazib berishi muhim vazifa hisoblanadi. O'quvchilarning o'ziga amaliy tajribalar, loyiha ishlarini mustaqil o'tkazish imkonini berish bilan birga o'quvchilarni bu fanga bo'lgan qiziqishini ortirish barobarida, nazariy bilimlarni ham egallash imkonini yaratadi. Masalan, 1-sinf Science darsligida keltirilgan loyiha ishi quyidagicha: ¹"Rangli suv yordamida atirgulning rangini o'zagarishi" keltirilgan. Bu jarayonda bolaga tabiiy jarayondagi o'zgarish hamda fizik jarayon ta'sirida o'zgarish bo'lishini qqqko'z bilan ko'rish imkonini beradi.

Hozirgi kunda darslarni shunchaki og'zaki tarzda, ma'ruza ko'rinishida bayon qilish o'quvchida zerikish kayfiyatini uyg'otadi. Bu bir xillik esa o'quvchilarni noodatiy fikrlash, yangi texnologiyalar yaratishga qiziqish qobilayitini so'ndiradi. Tasavvur qilaylik,¹ zerikarli sinfda faqat o'qituvchi ovozi aks-sadosi butun xonada jaranglasa, bolalarning qovog'i ochilmasa, bunday vaziyatda ko'zlangan maqsadga erishish potentsiali ham yo'qqa chiqadi. Ta'lim sohasi shu qadar tez o'zgarib bormoqdaki, bu o'qituvchidan zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda dars jarayonini tashkil qilish vazifasini yuklamoqda. Quyida zamnaviy dars tashkil etishda o'qituvchi uchun kerak bo'ladigan tavsiyalar:

- O'quvchilarni ruhlantirish- izlanishga undovchi mashqlar loyihasi, to'plagan ma'lumotlari, fikrlarini tinglash, innovatsion yondashuvlar, yangi bilimlar o'rganishga undash, o'quvchiga turtki bo'lish.
- O'quvchida muammoni hal qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini takomillashtirish- o'qitishning ijodiy usullari bolalarga o'z tezligida o'rganishga imkon beradi va darsliklarda yozilgan javoblarni topish o'rniga muammoni hal qilishning yangi usullarini o'ylab topishga undaydi.

- Bir vaqtning o'zida ko'p bilim berishdan saqlanish - yangi yondashuvlardan foydalangan o'qituvchilar hali ham o'quvchilarga ko'p ma'lumot berishadi, lekin bolalar ma'lumotlarni kichikroq tarzda o'zlashtirishga moyildirlar. Ma'lumotni hazm qilish endi yanada qulayroq bo'lishi va ularni qisqaroq berish, o'quvchilarda tushunarliroq bo'lish foizini oshiradi.

- O'quvchilar tushunchalarini tekshirish- baholar va imtihonlar biron bir narsani aytishi mumkin, biroq bolaning bilim qobiliyati hamda o'zlashtirganlari haqida hamma narsani emas. Sinf baholash texnologiyasidan foydalangan holda o'qituvchilar o'quvchilarning rivojlanishi to'g'risida ma'lumot to'plashlari va o'quvchilarlar qayerda qanday natijaga erishganlarini tezda aniqlashi lozim. Bu individual ehtiyojlar asosida o'qitish usullarini sozlashni osonlashtiradi.

- O'z-o'zini baholash texnologiyasini yo'lga qo'yish muhim- vazifalarni qay darajada bajarish imkoni borligini tushuntirish va yangi fikr berish orqali vazifani yangicha talqinda bajara olishini ko'rsatib berish hamda o'quvchilarni o'zlarini tayyorgarliklari qanday baholanishini o'zlarini ixtiyorlariga topshirish.

- Sinflarni jonlantirish- sinflaringiz sizning ovozingizga yoki noqulay sukunatga to'la bo'lishiga yo'l qo'ymaslik zamonaviy dars tashkil etishning muhim asosi. O'qitishning innovatsion usullari o'quvchilarga hayajonlanish uchun boshqacha hissiyotlarni beradi, ularni ko'proq gapirishga va muloqot qilishga undaydi.

Bular o'z navbatida o'qituvchiga darsdan ko'zlangan maqsadga erishish uchun qulaylik va samaralilik ishonchini beradi. Bir tomondan o'quvchilarning o'zlari innovatsion manba hisoblanishadi. Bugungi kun Scirnce darslari ham keng qamrovni o'z ichiga olgan. Bunday darslarni tushunarliroq bo'lishi uchun o'rganilayotgan nazariy bilimlarni, aniqroq tushunarliroq bo'lgan real dars vositalari bilan bog'lash o'rinli bo'ladi. Innovatsion darslarni tashkil etishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish dars samarasini yanada oshirish uchun xizmat qiladi. Interfaol maktab taqdimoti g'oyalari o'quvchilarning e'tiborini va diqqatini yaxshilashi mumkin. Masalan, Spinner g'ildiraklari bilan jonli viktorinalar va o'yinlar o'ynash va so'zli bulutlar hosil qilish, jonli savol-javoblar, so'rovlar yoki birgalikda aqliy hujum orqali barcha sinfni qamrab olish mumkin. Bundan tashqari

o'quvchilar qo'llarini ko'tarish o'rniga anonim tarzda javob yozishlari yoki tanlashlari mumkin. Bu ularni ishtirok etishga, o'z fikrlarini bildirishga va bunda mening javobim 'noto'g'ri' yoki uyalish hissidan xavotirlanmaslikka undaydi.

Ta'limda "Aralash ta'lim" metodidan foydalanish-bu an'anaviy sinfda o'qitish va yuqori texnologiyali onlayn o'qitishni birlashtirgan usul hisoblanadi. Bu o'qituvchiga va o'quvchilarga samarali o'quv muhitini yaratish va o'quv tajribalarini sozlash uchun ko'proq moslashuvchanlikni beradi. Biz yashayotgan texnologiyalarga asoslangan dunyoda internet yoki elektron ta'lim dasturlari kabi kuchli vositalarni e'tiborsiz qoldirish qiyin. O'qituvchilar va bolalar uchun video uchrashuvlar, o'zaro aloqa qilish va o'ynash uchun onlayn saytlar va o'quv maqsadlariga xizmat qiluvchi ko'plab ilovalar dunyoni egallab oldi. Masalan, AhaSlides-bu o'quvchilarni yuzmayuz va virtual sinflarga jalb qiladigan aralash ta'lim uchun ajoyib vositadir. O'quvchilar ushbu platformada viktorinalar, o'yinlar, aqliy hujum va ko'plab sinf mashg'ulotlariga qo'shilishlari mumkin. Bundan tashqari 3D bosib chiqarish darslarni yanada qiziqarli qiladi va o'quvchilarga yangi tushunchalarni yaxshiroq o'rganish uchun amaliy tajriba beradi. Bu usul darsliklarda keltirilgan ma'lumotlarni osongina tasavvur qilish imkonini yaratadi. 3D bosib chiqarish o'quvchilarga haqiqiy dunyo tushunchasini beradi va ularning tasavvurlarini yoqadi. Bolalar inson tanasi haqida bilish yoki gallaktika, fazoga oid bilimlarni o'rganish, bundan tashqari mashhur binolarning modellarini ko'rish va ularning tuzilmalarini o'rganish uchun qo'llarida tayyor variantini ushlab turishlari mumkin bo'lsa, o'qish va tushunish ancha osonlashadi. Bundan tashqari 5 bosqichdan iborat bo'lgan tushunish asosi:

Tushunish- empatiyani rivojlantirish va yechimlarga bo'lgan ehtiyojni bilib olish.

Tariflash- muammolarni va ularni hal qilish imkoniyatlarini aniqlash.

Fikrlash- o'ylab ko'rish va yangi, ijodiy g'oyalarni yaratish.

Prototip- g'oyalarni yanada o'rganish uchun yechimlar loyihasini yoki namunasini tuzish.

Sinov- yechimlarni sinab ko'rish, baholash va fikr-mulohazalarni to'plash.

Bunday dars bosqichlari asosida tashkil etilgan innovatsion dars texnologiyasi darsdan ko'zlangan maqsadni samaraliroq bo'lishiga xizmat qiladi. Dars tashkil qilishda birinchi navbatda o'qituvchi bolaning yosh va muhit psixologiyasini yaxshi o'rgangan bo'lishi zarur. Shu orqali bolalarga qachon va qanday shaklda dars tayyorlash imkoniyatlari mavjud ekanini o'qituvchi ongli ravishda anglagan bo'ladi. Jumboqli ta'lim o'yini - bu har birimiz umrimizda kamida bir marta o'ynagan oddiy o'yin. Agar siz jumboq texnikasini sinab ko'rsangiz, shunga o'xshash narsalar sinfdan sodir bo'ladi.

Mana qanday: O'quvchilarni kichik guruhlariga ajrating. Har bir guruhga asosiy mavzuning subtopik yoki pastki toifadagi ma'lumotni bering ya'ni asosiy bo'lmagan manbani. Ularga berilganlarni o'rganishni va g'oyalarini rivojlantirishni topshiriq qiling. Har bir guruh katta rasmni yaratish uchun o'z topilmalari bilan o'rtoqlashishadi, bu ular bilishi kerak bo'lgan mavzu bo'yicha barcha bilimlar to'plamidan iborat bo'lishi kerak. Yakunida o'quvchilarni boshqa guruh bajargan ishlarini baholash imkonini va tahlil qilib, ulardan qo'shimcha fikr olish dars yakunidagi samarali usullardan biri hisoblanadi. Agar sizning sinfingiz yetarlicha jamoaviy ishni boshdan kechirgan bo'lsa, mavzuni kichikroq ma'lumotlarga ajrating. Shunday qilib, siz har bir mavzu bosqichlarini o'quvchiga tayinlashingiz va sinfdoshlariga topganlarini o'rgatishdan oldin ularga alohida ishlashiga ruxsat berishingiz mumkin.

XULOSA

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining SCIENCE fanlariga bo'lgan qiziqishlarini oshirishda o'qituvchidan darsga alohida tayyorgarlik, shu barobarida izlanuvchanlik talab qilinadi. Bu fanlar sirasining qamravi jahon talabida rivojlanayotgan sohalarning asosiy tayanch vazifasidagi bilimlarni o'zlashtirish ko'nikmasini bolalar ongida shakllantirish aynan o'qituvchining dars jarayonining tashkil etish maharotiga bog'liq. Ta'limni zamon bilan uyg'unlashgan holda davom ettirish asnosida, hozirgi kun bolalari AKT vositalari, multimedia vositalari, elektron quiz savollar tashkil etish, 3D formatidagi rasmlar ko'rgazma va videoroliklardan foydalanish bolaga darsning yanada qiziqarli bo'lishi hamda tushunarli bo'lishini ta'minlaydi. Bundan tashqari zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda

SCIENCE fanlarini o'qitishda quyidagi jihatlariga e'tiborli bo'lish kerak. Jumladan: darslarni interaktiv tarzda tashkil etish (birinchi navbatda asosiy rolni o'quvchiga topshirish, savollar berishlarini, keys savollar hamda bahs-munozarali fikrlar almashinuvini darsda samarali tashkil eta olish), virtual amaliy ishlanmalar uchun topshiriqlar ishlab chiqish va dars muhitiga olib kira olish (o'quvchilar o'rganga nazariy ko'nikmalarini amaliy tarzda ko'rish imkonini yaratish. Bunda elektron tarzda kompyuter yoki planshetlardan foydalangan holda amalda tashkil etish maqsadga muvofiq), online resurslardan foydalanish uchun to'g'ri yo'nalish berish (berilgan topshiriqlarni google platformasi orqali kengaytirib kelish, blackboard, slido kabi online interaktiv platformadan foydalanishni o'rgatish) kabilar. Bunday interaktivlashtirilgan darslarda o'quvchilar ma'lumotlarni tahlil qilish, tanqidiy va tahliliy fikrlash ko'nikmalari, qolaversa jamoda ishlash va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirishda bunday zamonaviy tashillangan darslar o'zlashtirish samarasini oshirishga o'z hissasini qo'shadi. SCIENCE fanlari ham o'z o'rnida tabiiy dunyodagi inson omili, uning foydali va zarari jihatlarini o'rgatish bolalarning yosh davrlaridanoq singdirish, kelajak avlodni tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalashning asosiy vazifasi bo'lib hizmat qiladi.

Zamonaviy texnologiyalarning darslarda to'g'ri va samarali foydalana olish o'quvchilarning bilim olish darajasi, qiziqishi va amaliy ko'nikmalari sezilarli darajada oshadi. Bu, o'z navbatida science fanlariga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi va kelajak avlodlarni ta'lim sohasidagi yutuqlariga turtki bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil "2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturi"ni tasdiqlash.
2. D.Yormatova Tabiiy fanlarning zamonaviy konsepsiyasi –T 2008. – bet 219
3. Y.V.Malikova Tabiiy fanlar 1-sinf –Novda II nashr 2024. – bet 22.
4. O.E.Tigay Tabiiy fanlar 2-sinf –Novda II nashr 2024. – bet 96.
5. Y.V Malikova Tabiiy fanlar 3-sinf –Novda 2023. – bet 113.

UDK:378.147

UMUMIY O'RTA TA'LIM ASTRONOMIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Xolboyeva Nargiza Baxodirovna

Namangan davlat universiteti Fizika kafedrasi katta o'qituvchisi

xolboyeva.namdu@gmail.com, +998973721482

ORCID: 0009-0007-7480-5572

Yusupov Dilmurod Abdurashidovich

Namangan davlat pedagogika instituti Aniqfanlar kafedrasi v.b. dotsenti, PhD

dilmurod.yusupov.2020@inbox.ru, +998941745546

ORCID: 0009-0001-8414-2764

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'limda astronomiya fani mashg'ulotlarini tashkil etishda "ZOOM" elektron ma'lumotlaridan foydalanish, Stellarium virtual teleskopi yordamida osmonning "3D" manzarasini kuzatish va ayrim mavzularga oid yangi yaratilgan elektron qo'llanmadan foydalanib samarali natijalarga eltuvchi o'qitish metodikasi bayon etilgan.

Kalit so'zlar: astronomiya, stellarium, ZOOM, planetariy, kompetentlik, ilmiy dunyoqarash, interfaol.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ОРГАНИЗАЦИИ УРОКОВ АСТРОНОМИИ В ОБЩЕМ СРЕДНЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В данной статье рассматривается организация уроков астрономии в общем среднем образовании с использованием электронных ресурсов "ZOOM", наблюдение за небом в "3D" через виртуальный телескоп Stellarium и применение недавно созданного электронного пособия по конкретным темам для достижения эффективных результатов в методике преподавания.

Ключевые слова: астрономия, Stellarium, ZOOM, планетарий, компетенция, научный мировоззрения, интерактивный.

INNOVATIVE APPROACHES IN ORGANIZING ASTRONOMY LESSONS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION

Annotation: This article discusses the organization of astronomy classes in general secondary education using "ZOOM" electronic resources, observing the sky in "3D" through the Stellarium virtual telescope, and employing a newly created electronic guide on specific topics to achieve effective results in teaching methodology.

Keywords: astronomy, Stellarium, ZOOM, planetarium, competence, scientific worldview, interactive.

KIRISH

Ma'lumki, hozirgi kunda mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini yangi bosqichga ko'tarish, pedagog kadrlar tayyorlash sifatini ilg'or xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, chuqur va puxta egallangan bilimli, zamonaviy dunyoqarashga ega hamda raqobatbardosh kadrlar tayyorlash borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda. Ushbu amalga oshirilayotgan isloxoatlarda umumiy o'rta ta'lim tizimi ham chetda qolayotgani yo'q. Shunday bo'lsa-da umumiy o'rta ta'lim maktablarida astronomiya fani fizika fani bilan qo'shib o'qitiladi. Astronomiya fanini o'qitishga ajratilgan soatlarning kamligi esa o'ziga xos qiyinchiliklarni vujudga keltiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

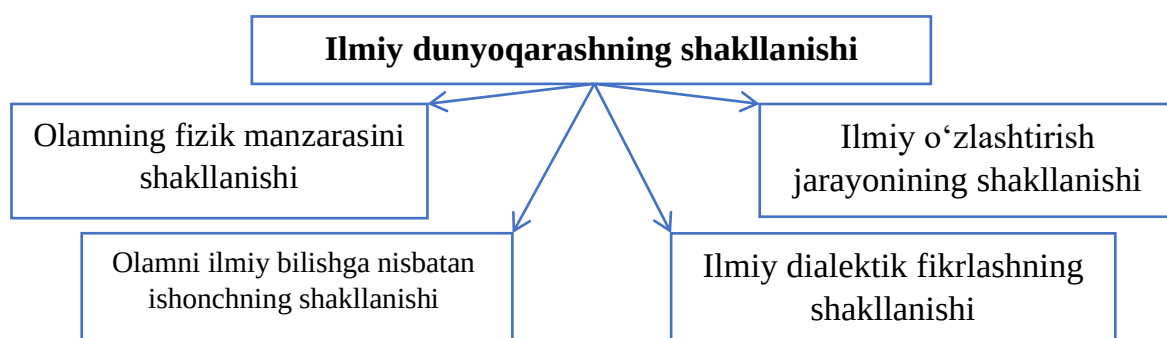
Aytish kerakki, yoshlarning olam manzarasini idrok etishida, ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda, olam tuzulishi va undagi fizik jarayonlar haqida zamonaviy tasavvurga ega bo'lib rivojlanishida astronomik bilimlarning ahamiyati juda katta. Chunki, astronomiya fani yoshlar salohiyatini rivojlantirib, koinot haqidagi ilmiy tasavvurlarni hosil qilishda, tabiiy bilimlarni uzluksiz o'rganishga undaydi va eng muhimi hozirda keng tarqalgan xurofot va jaholatli qorong'ulikka qarshi immunitetni kuchaytiradi. Shu ma'noda astronomiyani inson dunyoqarashini yuksaltirishdagi o'rni beqiyos.

Hozirgi astronomiya sohasida ulkan yangiliklar kashf qilinib, ular quyosh tizimi va olam haqidagi tasavvurni yanada boyitib borayotgan bir paytda astronomiya fanini an'anaviy usulda zamonaviy bilimlar bilan boyitilmay o'qitilmoqda va o'quvchilar bilimi zamonaviy tasavvurlardan chetda qolib ketmoqda. Bunday holat fizika va astronomiya fanlari bo'yicha o'qituvchilarni keng qamrovli zamonaviy bilimlarga ega bo'lishlari zaruriyatini taqozo etadi, ya'ni zamonaviy o'qitish texnologiyalarini, zamonaviy informatsion texnologiyalarni va bu texnologiyalardan foydalanishni bilishlari lozim.

O'quv jarayonida o'quvchilar o'zlarining kognitiv faoliyati jarayonida olingan vizual tasvirlarga ko'proq tayanadilar. Vizualizatsiyaning barcha turlari mantiqiy va hissiy sintezga asoslanadi va o'quvchilarga psixologik-pedagogik ta'sir ko'rsatishning

asosiy usullaridan biri sifatida qaraladi, ularning bilim faolligini boshqarish va vizualizatsiya orqali boshqa o'zaro bog'liq tamoyillarni amalga oshiradi [4].

Astronomiya fani mavzulari yuqori darajadagi abstraksiyaga egaligi bilan xarakterlanib, fizikaning murakkab bo'limlaridan sanaladi. Shu nuqtai nazardan olam tuzulishini anglashda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni aniqlab, o'quvchilar ilmiy dunyoqarashini shakllanishi va rivojlanishida quyidagi sxema [4] asosida astronomiya darslarini tashkil etishga e'tibor qaratish lozimdir.

1-rasm. Astronomiyani o'qitish jarayonida o'quvchilar ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning asosiy komponentalari

O'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning barcha komponentlarini uyg'unlikda rivojlantirib borilishi bilan dunyoni bir butunlikda tushunishlari osonlashadi.

Astronomiya fani boshqa fandardan farqli o'laroq o'ziga hos tomonlarga egaki, unda qo'llanilayotgan anʼanaviy ta'lim tizimi eng sodda astronomik kuzatishlarni ham istagan vaqtda, kerakli ketma-ketlikda va ko'p marta amalga oshirishga imkon bermaydi, shuningdek, koinotning ko'plab ob'ektlari va ularda ro'y beradigan xodisalarni insonlar bevosita sezish organlari orqali kuzatib aniq tasavvurga ega bo'lish qiyin. Masalan Yerni doimo kuzatilayotgan xarakati bilan haqiqiy harakatini mos kelmasligi, sayyoralar yulduzlar osmonida siljib yurganliklari uchun biror sayyora bir necha oy kechda ko'rinib yursa, bir necha oy ko'rinmasligi sababli bir marta uyushtirilgan kechki kuzatish darsida sayyorani siljib yurishini kuzatib bo'lmasligi kabi ko'plab xolatlar insonni ijodiy fikrlash orqali real tasavvurga ega bo'lishga undaydi. O'quvchilarni ilmiy dunyoqarashi va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion o'qitish metodlarini yetarlicha ishlab chikilmagani, kam vaqt davomida ko'plab o'quv materiallarini o'rganish lozimligi va

bu fanni amaliyot darslari uchun kerakli laboratoriya uskunalarini yetishmasligi o'quv sifatini ko'tarishda jiddiy muammolar tug'diradi.

Hozirgi kunda bunday muammolarni ta'lim jarayoniga zamonaviy innovatsion, pedagogik va interfaol texnologiyalarini kiritmasdan xal etib bo'lmaydi. Shuning uchun astronomik hodisa va jarayonlarni o'qitishda dasturlangan kompyuter modellari, mul'timediyali va telekommunikatsion texnologiyalar, interfaol modellar yordamida laboratoriyalarni bajarish kabi usullardan keng foydalanish astronomiyadek abstraktsiyaga boy fanni o'qitishda samarali natijalarga olib kelishi mumkin va bunga ilg'or xorijiy mamlakatlarda astronomiyani interfaol kompyuter modellari yordamida o'qitishdagi yutuqlar misol bo'la oladi [1,2]. Zamonaviy ta'limni intensiv kompyuterlashtirish jarayonida ko'plab tabiiy fanlar uchun animatsiyalar, elektron dasliklar, mul'timedialar, turli modellar va dasturlar yaratilgan. Lekin, mamlakatimizda astronomiya uchun turli modellar kompyuter dasturlarini yaratish muammosi xozircha yechimini topmagan. Shuning uchun bugungi kunda astronomiya kursini yangi texnologik resurslar bilan ta'minlash maqsadida xorijiy interfaol kompyuter modellari va nazariy-amaliy ishlanmalarini afzal tomonlaridan astronomiya darslari mashg'ulotlarida foydalanish katta ahamiyatga ega. Shu ma'noda ulardan foydalanishda davlat ta'lim standartlari va zamonaviy ta'lim talablariga moslashtirilgan, xamda ta'limda samarali natijalarga erishish metodlarini ishlab chikish o'ta dolzarb ishlardan sanaladi.

Ta'limni tashkil etishda kompyuter texnologiyalarini tadbiq etilishi fanni o'qitish metodikasini boyitib, astronomiyada o'rganilayotgan ob'ektlarni va xodisalarni universal usulda modellashtirishga va o'quvchilarni astronomiyaga qiziqishini ortishiga yordam beradi. Lekin mamlakatimiz umumiy o'rta ta'lim tizimida astronomiya kursini kompyuter texnologiyalaridan foydalanib o'qitishga endi rivojlanayotgani sababli metodik ishlar bu soxada kam bajarilgan.

MDX davlatlarida kompyuter texnologiyalaridan foydalanib astronomiyani o'qitish metodikasiga bag'ishlangan N.P.Emets [1], H.O.Qo'chqorov [5], D.A.Yusupov [4], N.B.Xolboyeva [6] larning ishlarida kompyuter modellarini imkoniyatlari va turli xildagi amaliy qo'llanish asoslari, information texnologiyalarni qo'llash, namoyish

tajribalari asosida mashg'ulotlarini tashkil etish va o'tkazish metodikasiga e'tibor qaratilgan bo'lib, ayrim mavzularning modellarini tavsiya etilgan xolos.

Kompyuter texnologiyalari interfaol modellaridan foydalanib o'qitishga bag'ishlangan S.T.Turg'unov [6], R.Ishmuhammedov [8] ishlarda OTM lar uchun o'quv uslubiy majmua tayyorlanib, laboratoriya ishlarini bajarish uchun umumiylikka ega modeldan foydalanish uslubiyotiga e'tibor qaratilgan. Respublikamizda ta'limni kompyuterlashtirish va axborot texnologiyalarini joriy etish bo'yicha bajarilgan U.Sh.Begimqulovning [10] ishida asosan namoyishlar vositasi sifatida foydalanilishi ko'rsatilib, uslubiy taxlillar berilmagan. Shuningdek, astronomiyani o'qitish metodikasiga bag'ishlangan o'quv adabiyotlari ta'limni kompyuterlashtirishga kirishishdan oldin yozilgan. Xorijiy kompyuter texnologiyalari va interfaol modellardan o'rta ta'limda foydalanish uslubiyotiga bag'ishlangan ishlar esa, adabiyotlarda deyarli uchramaydi.

Astronomiya bo'yicha o'quvchilarni bilimlar sifatini yuqori darajaga ko'tarib, borliq xaqida ilmiy dunyoqarashlari va umummadaniy darajalarini rivojlantirish zarurati bilan astronomiyani o'qitishdagi namoyishli kompyuter modellarini va yangi kompyuter texnologiyalar ishlanmalaridan foydalanib o'qitish metodikasini ta'limni zamonaviy talablari asosida yetarlicha ishlab chiqilmagani orasidagi tafovutni bartaraf etish astronomiya kursini o'qitishdagi muammolardan sanaladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ushbu muammolarni yechimi sifatida astronomiya kursini o'qitishda ilg'or xorijiy interfaol kompyuter modellarini va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib astronomik xodisalar va koinot xaqida zamonaviy tasavvurlarni shakllantirish orqali ilmiy dunyoqarashni rivojlanishida samarali natijalarga erishadigan innovatsion o'quv metodikasini ishlab chiqishga e'tibor qaratish zarur.

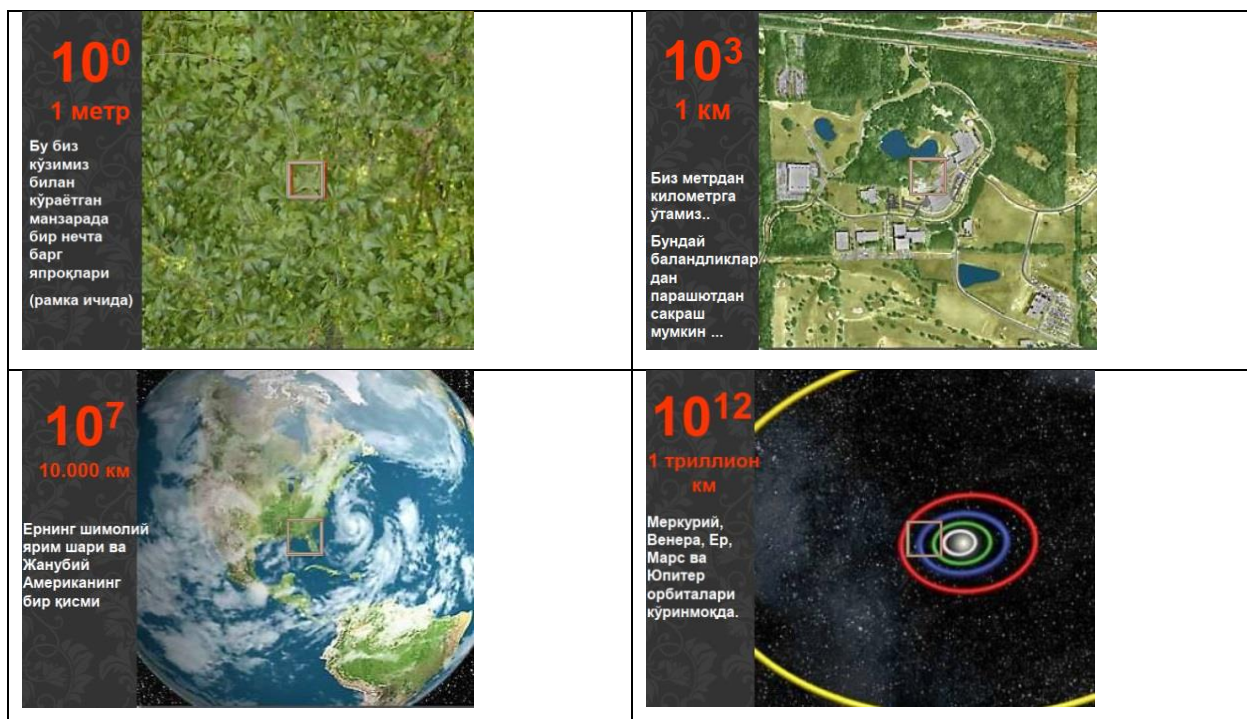
O'quvchilarni olam manzarasini idrok etishida, ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda, olam strukturasi va undagi fizik jarayonlar haqida zamonaviy tasavvurga ega bo'lib rivojlanishida astronomik bilimlarning ahamiyati juda katta.

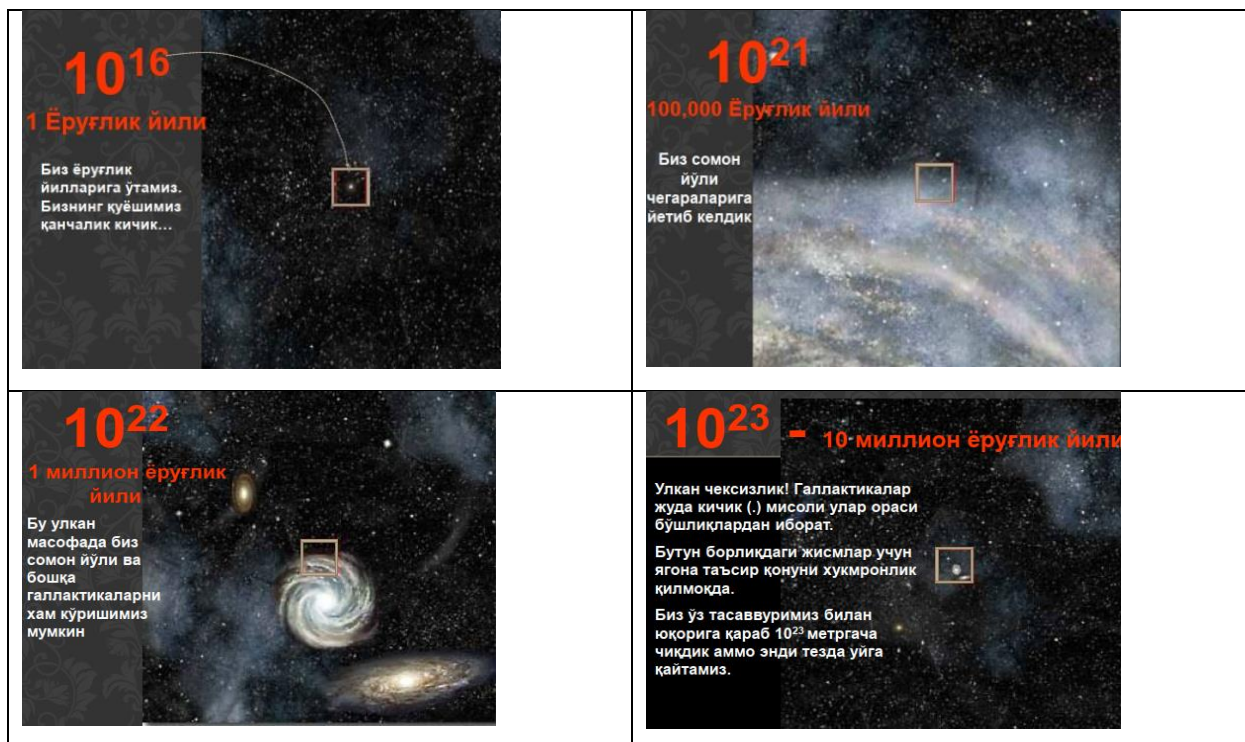
Astronomiyani o'rganish bevosita osmon manzarasini obrazli ko'rinishda ifodalashni talab etadi. Haqiqatdan ham o'qitishning didaktik tamoyillaridan biri bu namoyishli o'qitishdir [8-10]. Shuning uchun informatsion kommunikativ

texnologiyalardan foydalanish astronomiya darslarida o'quv jarayoniga qo'yilgan talablardan biridir.

Astronomiya darslarida animatsion va multimediyali dasturiy ta'minotlardan foydalanish o'quvchilarning olamni bilish bo'yicha bilimlarini yanada kengaytiradi. Bunda turli dasturlardan ham foydalanish dars sifatiga katta ta'sir etadi. Ulardan biri "Stellarium" (Stellarium) kompyuter dasturidir [6]. Stellarium (Stellarium) kompyuter dasturi ta'limdagi eng yorqin va foydali dasturlardan bo'lib, astronomiya kursi bo'yicha mashg'ulotlarida ayniqsa amaliy yo'nalishdagi mashg'ulotlar uchun juda foydalidir.

Astronomik kuzatishlar natijasida tasavvurlar kengayishi bilan birga doimiy qiziqtirib kelgan bir qancha savollar xam yechimini topmoqda. Masalan, olam qaergacha davom etadi undan keyin nima bor, yulduzlar davom etishi qaergacha bo'lishi mumkin kabi savollarni mushohada qilish va olam haqida tasavvurni to'laroq shakllantirishda "ZOOM" elektron ma'lumotlaridan foydalanish juda qiziqarli bo'lib, odam o'zini olam ichra qanday holatda turishini idrok eta boshlaydi [6]. Qo'yida shu elektron ko'rgazmalar ketma-ketligidan bir necha namunalar keltiramiz. Bu yerda rasmlar ketma-ketligi yerdan balandlashgan sari oradagi masofa dastlab metrlerde keyin kilometrlarda, so'ngra yorug'lik yillarida berib borilgan.

2-rasm. "ZOOM" elektron ma'lumotlari.

Rasmlardan ko'ramizki, yerdan sekin asta yuqoriga ko'tarilib koinot ichiga kirib borganimiz sari olamni boshqa turdagi galaktikalariga qadar cheksiz davom etishini anglaymiz va bizning zamin va quyosh sistemasi olam ichra xuddi changdek tuyulishiga amin bo'lamiz.

Astronomiya darslarini o'tishda madomiki planetariylar, teleskoplar, ajratiladigan o'qitish soatlari yetishmas ekan uni o'rnini muvaffaqiyat bilan astronomiya bo'yicha elektron darsliklar, televideo filmlar. Turli elektron o'quv dasturlari yordamida o'qitishni tashkil etish maqsadga muvofiq bo'ladi. SHu o'rinda fizika o'qituvchilariga tavsiya sifatida astronomiyani o'qitishda foydalanish uchun bir necha internet manzillarini xavola etamiz.

<http://www.astrogalaxy.ru>, <http://www.astro-azbuka.info/astro>,

<http://www.astrotop.ru>, <http://astro.websib.ru>, <http://astro.uni-altai.ru>,

<http://astro.uni-altai.ru>, <https://sites.google.com/site/astronomgomulina/home>,

<https://sites.google.com/site/astronom1543/>, <http://edu.zelenogorsk.ru/astron/>,

<http://edu.zelenogorsk.ru/astron/>, <http://www.myastronomy.ru/>,

<http://myastronomy.ru/Kruzhok/Watch.html>,

<http://tutchin.narod.ru/astramat/>.

Bulardan foydalanib amaliy mashg'ulotlarni bevosita osmonni kuzatish bilan birgalikda o'rganilsa, natija yanada samarali bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda barcha turdagi osmon manzarasini kuzatishga yordam beruvchi yangi texnologik ishlanmalardan amaliyot va ma'ruzalarda foydalanish astronomiya o'qitishni ilmiy asosda yaxshi o'zlashtirishga va o'qitishni hayot bilan bog'lanishini ta'minlashga yordam beradi. ayniqsa, interfaol modellardan foydalanish talabalarni fazoviy tushunchalarini rivojlantirib dunyoni manzaraviy idrok etish faoliyatini rivojlantiradi hamda abstraktiv va his tuyg'ular birligini ta'minlab, o'quv materiallarini o'rganishni yengillashtiradi. astronomiya fanini informatsion texnologiyalardan foydalanib o'qitilishi sohani yanada chuqurroq o'rganish bilan birga, uni o'qitish metodikasini takomillashtirib boradi va o'quvchi, talabalarni o'rganish faolligini oshiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Pasachoff J.M., Ros R.M., Pasachoff N. Astronomiya ta'limidagi innovatsiyalar. – Cambridg: Cambridge University Press, 2008. (Pasachoff J.M., Ros R.M., Pasachoff N. Innovation in astronomy education. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008)
2. Prather E.E., Rudolph A.L., Brissenden G. XXI-asrda astronomiya o'qitish metodikasi // Physics Today. – 2009. – T. 62. – №. 10. – c. 41-47. (Prather E.E., Rudolph A.L., Brissenden G. Teaching and learning astronomy in the 21st century //Physics Today. – 2009. – T. 62. – №. 10. – c. 41-47.)
3. Емец Н.П. Возможности использования моделирующих программ при изучении астрономии // Современные проблемы развития и методики преподавания естественных и точных наук: Материалы Всероссийской научно-методической конференции Уссурийск, 17-19 декабря 2008 г. Уссурийск: Изд-во УГПИ, 2008. с. 18-21. (Yemets N.P. Possibilities of using modeling programs in studying astronomy // Modern problems of development and methods of teaching natural and exact sciences: Proceedings of the All-Russian scientific and methodological conference Ussuriysk, December 17-19, 2008. Ussuriysk: Izdov UGPI, 2008. p. 18-21)
4. Юсупов Д.А. Преимущества обучения разделов ядерной физики в вузах с помощью усовершенствованной методики преподавания на основе инновационных технологий // Проблемы современного образования. – Москва, 2023. – №4. – С. 235-245. (Yusupov D.A. Advantages of teaching sections of nuclear physics in universities using improved teaching methods based on innovative technologies // Problems of modern education. - Moscow, 2023. - No. 4. - P. 235-245.)

5. Qo'chqorov H.O., Yusupov D.A. Fundamental fanlarni o'qitish samaradorligini oshirishning dolzarb muammolari va yechimlari // Academic Research in Educational Sciences. Directory Indexing of International Research Journals-CiteFactor. – Uzbekistan, 2021. №2 (11) – P.448-455 (№ 23 SJIF 2023 = 5,771). (Kuchkarov H.O., Yusupov D.A. Current problems and solutions for improving the effectiveness of teaching fundamental sciences // Academic Research in Educational Sciences. Directory Indexing of International Research Journals-CiteFactor. – Uzbekistan, 2021. №2 (11) – P.448-455 (№ 23 SJIF 2023 = 5,771).)
6. Xolboyeva N.B., Turg'unov S.T., Qo'chqorov O.X. Astronomiya fanini o'qitishda kompyuter axborot texnologiyalarining o'rne // Sovremennoe obrazovanie (Uzbekistan). – 2020. – №. 9 (94). – S. 88-93. (Kholboyeva N.B., Turgunov S.T., Kuchkarov O.Kh. The role of computer information technologies in teaching astronomy // Sovremennoe obrazovanie (Uzbekistan). – 2020. – No. 9 (94). – P. 88-93)
7. Yusupov D.A. Yadro fizikasi bo'limini o'qitish metodikasini innovatsion texnologiyalar asosida takomillashtirish // Fizika, matematika va informatika jurnali. – Toshkent, 2023. – №1. – B.75-84. (Yusupov D.A. Improving the teaching methodology of the Nuclear Physics Department based on innovative technologies // Journal of Physics, Mathematics and Informatics. – Tashkent, 2023. – No. 1. – P.75-84.)
8. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: Iste'dod, 2008. – 180 b. (Ishmuhamedov R., Abdukodirov A., Pardaev A. Innovative technologies in education (practical recommendations for teachers of educational institutions). – T.: Iste'dod, 2008. – 180 p.)
9. Yusupov D.A. Oliy ta'limda yadro fizikasi bo'limlarini innovatsion texnologiyalar asosida o'qitishning afzalliklari // World Bulletin of Social Sciences (WBSS). Year: 2023, Issue: 2, Volume: 19 – P. 86-91. (Yusupov D.A. Benefits of improved teaching methodology for teaching nuclear physics sections in universities based on innovative technologies // World Bulletin of Social Sciences (WBSS). Year: 2023, Issue: 2, Volume: 19 – P. 86-91)
10. Begimkulov U.Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy innovatsion texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. T.: Fan- 2007. – b. 105. (Begimkulov U.Sh. Scientific and theoretical foundations of the introduction of modern innovative technologies in pedagogical education. T.: Fan- 2007. – p. 105.)

o'rganish natijalariga asoslangan holda samarali o'qitish usullarini o'rganish demakdir [1]. So'nggi yillarda tadqiqotchilar tomonidan eng ko'p murojaat qilinayotganligi sohaning dolzarbligini ifodalaydi. Ta'lim oluvchilarning sifatli o'zlashtirish ko'rsatkichiga erishishi uchun zaruriy pedagogik-didaktik imkoniyatlarni o'rganish hamda ta'lim jarayonlariga tadbqiq etish muhim masalalardandir. Shunga ko'ra, neyrodidaktika pedagogik ta'lim sohasi sifatida talabalarni samarali o'qitish usullarini aniqlash, o'rganish va tashkil etishga qaratilgan bo'lib, u miya va asab tizimining funktsional imkoniyatlarini o'rganishga asoslangan. Neyrodidaktika bu olimlar tomonidan zamonaviy fanning eng istiqbolli sohalaridan biri sifatida ta'kidlangan. Uning nevrologiya bilan integral birligi insonning aqliy faoliyati va ta'lim sohasidagi kelajakdagi yutuqlarini ta'minlaydi[1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Hozirgi davrgacha Neyrodidaktikaga oid amalga oshirilgan tadqiqotlarga nazar tashlaydigan bo'lsak, rus olimlarining bu boradagi salmoqli mehnatini e'tirof etsak arziydi. **O.V. Troshin** (Neyrodidaktikaning neyropedagogik bilimlarning yangi tarmog'i sifatida shakllanishi), **O.V.Kulikova** (Neyrodidaktik subharakatning asoslanishi), **V.G.Stepanova, E.A.Leanova, I.P.Klemantovich, T.P.Xrizman, K.A.Mornov, A.S.Potapova** (Rossiyada neyropedagogika va uning dolzarb muammolari), **O.V. Podlinyayeva, A.L.Sirotyuk** (o'quv jarayonida talabalarning neyropsixologik xususiyatlari), **V.A.Moskvina, N.A.Moskvina** (interhemisferik assimetriya va insonning individual farqlari), **T.Kuzmina, V.A.Vorobyova, N.A.Ivanova, E.V.Safronova, L.I.Serova** (aqliy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda boshlang'ich maktab o'quvchilarini o'qitishni optimallashtirish) kabi rus ahli ilmlari bilishning neyrodidaktik aspektlari borasida o'zlarining ilmiy tadqiqot ishlarini olib borgan. Shuningdek, Lublindagi Mariya Kyuri-Sklodovska universiteti professori **Margaret Chojak** (Neyropedagogika ilmiy fan sifatida: tadqiqot sohasini rivojlantirishning nazariy asoslarining fanlararo tavsifi), the Data Science instituti direktori, PhD **Jozef Gilki** (Teaching and the Human Brain) ham sohaga oid izlanishlarni olib borgan.

O'zbekistonda neyropedagogik bilimlardan foydalanish orqali ta'lim sifatini oshirish va bolalarning neyropedagogik xususiyatlarini innovatsion ta'lim muhiti

sharoitida rivojlantirishning ayrim masalalari [2] tadqiq etilgan bo'lib, mazkur sohada yirik ilmiy tadqiqotlar hali amalga oshirilmagan [2].

Tadqiqot davomida ilmiy, nazariy, uslubiy adabiyotlar, xorij va o'zbek olimlarining qator ilmiy maqolalari, tezislari, dissertatsiyalari va adabiyotlarini nazariy tahlili va umumlashtirish, pedagogik kuzatish, qiyosiy-pedagogik tahlil va suhbat asosida malakali soha vakillari bilan fikr almashish kabi metodlardan foydalanilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

So'nggi yillarga kelib ta'lim jarayonida an'anaviy usullardan chekingan holda zamonaviy interaktiv yondashuv asosida mashg'ulotlarni tashkil etish masalasi dolzarblashdi. Ushbu tadqiqotimizni asosiy maqsadi ta'lim muassasalarining o'quv jarayoniga neyrodidaktik yondashuvni joriy etishning ahamiyati, mohiyati va imkoniyatlarini ko'rib chiqishdir. Shuningdek, mamlakatimiz ta'lim sohasi uchun yangi soha hisoblangan Neyrodidaktika bo'yicha batafsil ma'lumot berishdan iborat.

Neyrodidaktika XX asr oxirlarida zamonaviy fan sifatida shakllangan bo'lib, ta'lim muhitini tashkil etishni neyropedagogik tamoyillarini ishlab chiqishni shuningdek, inson miyasining o'qitish va o'rganish jarayonidagi ishlash mexanizmlarini o'rgangan holda ta'lim berishning optimal imkoniyatlarini ishlab chiqishni nazarda tutadi. "Neyrodidaktika" atamasini o'zi esa 1980-yillardan beri turli nashrlarda uchraydi. XXI asr dastlabki dekadasi boshlab, dunyodagi eng nufuzli universitetlarning aksariyati neyrodidaktik markazlar yoki institutlar faoliyatini yo'lga qo'ydi. Rossiyaning Zamonaviy gumanitar akademiyasi (CGA) ixtisoslashtirilgan ilmiy tuzilma – kognitiv nevrologiya instituti (ICN) faoliyatini yo'lga qo'ydi. U Nevrologiyaning yangi yo'nalishi bo'lgan Neyrodidaktika sohasidagi izlanishlarni amalga oshiradi. Agar inson miyasini o'rganish haqidagi zamonaviy bilimlar ko'proq "qanday davolash kerak" degan savolga javob bersa, kognitiv nevrologiyaning vazifasi "qanday o'rgatish kerak"ligini tushunish uchun miyani o'rganish bilan shug'ullanadi [3]. Bu kabi tadqiqot markazlarini xorij tajribasida ko'plab uchratishimiz mumkin.

Neyrodidaktika umumiy va xususiy qismlarga bo'linadi. Umumiy neyrodidaktika nazariy-metodologik qonuniyatlarni o'rganadi. Xususiy

neyrodidaktika esa neyropedagogik diagnostika va o'qitishning amaliy tavsiyalarini o'rganish bilan shug'ullanadi [4].

Sohaga oid tadqiqot ishlarini o'rganish asnosida olingan xulosalarga tayanib, sohaning asosiy maqsadi borasidagi subyektiv fikrimizni quyidagicha izohlaymiz. Neyrodidaktikaning asosiy maqsadi – inson miyasining ishlash qonuniyatlari va o'ziga xos xususiyatlarini o'rgangan holda, ta'lim oluvchilarning individual imkoniyatlariga yo'naltirilgan samarali o'quv jarayonini tashkil etishdir. Bu o'quvchilarning bilimlarni tez va samarali o'zlashtirishlarini ta'minlash, shuningdek, ta'lim sifati va natijadorligini oshirishni nazarda tutadi. Ushbu maqsadga qanday erishish mumkin degan tabiiy savol tug'ilishi mumkin. Quyida maqsadga erishish uchun bir nechta vazifalarni ham belgilab o'tamiz.

- Miyaning o'quv jarayonida qanday ishlashini tadqiqotlar orqali chuqur o'rganish. Natijalarni ta'lim jarayoniga tadbqiq etish;
- Miyaning optimal faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun o'quvchilarni toliqtirmaydigan va miyaning maksimal faolligini ta'minlaydigan ta'lim metodlarini yaratish;
- Miya faoliyatini rivojlantiruvchi didaktik o'yinlarni, qolaversa AR/VR texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo'llashning aniq mexanizmlarini yaratish orqali interaktiv va texnologik yechimlarni ishlab chiqish;
- Neyrodidaktik yondashuvlarni o'qituvchilarga o'rgatish va ularni ta'lim jarayonida qo'llashni ta'minlash;
- O'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda har bir bolaning qobiliyatini, qiziqishini va neyropsixologik xususiyatlarini tahlil qilishga asoslangan darslarni rejalashtirish;
- Emotsional-intellektual rivojlanishni qo'llab-quvvatlash orqali ta'lim muassasalarida stressni kamaytirish va ijodkorlikni rivojlantirish uchun qulay ta'lim atmosferasini tashkil etish;

Yuqoridagi maqsad va vazifalarga asoslangan holda Neyrodidaktikaning bir nechta asosiy yo'nalishlarini belgilab mumkin [5]. Quyida shu haqida so'z yuritamiz.

Birinchi yo'nalishi miyaning ta'lim olish jarayonidagi xususiyatlarini o'rganishdir. Bunda, o'quvchilarning miya faoliyatiga mos o'quv strategiyalarini

ishlab chiqish hamda miya plastiklik (neuroplasticity) xususiyatlaridan foydalanib, yangi bilimlarni o'zlashtirishni optimallashtirishga ahamiyat beriladi.

Ikkinchi yo'nalish sifatida individuallikni hisobga olish qayd etiladi. Bu har bir o'quvchining o'qish va o'rganish uslubi, miya faoliyati va rivojlanish darajasini inobatga olish va har xil turdagi o'quvchilarga mos individual yondashuvlar ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Uchinchi yo'nalish emotsional va motivatsion omillarni o'rganish hisoblanadi. Bu yo'nalish orqali stress, motivatsiya va emotsional holatning o'qitishdagi ta'sirini aniqlash va shunga muvofiq o'qitish metodlarini ishlab chiqishga e'tibor qaratiladi.

To'rtinchi yo'nalish sifatida amaliy yondashuvlarni ishlab chiqishni aytishimiz mumkin. Bu yo'nalish miya faoliyatiga asoslangan ta'lim texnologiyalarini yaratish (masalan, miyani rag'batlantiruvchi interfaol o'yinlar, texnologiyalar)ni qo'llab-quvvatlaydi. Bolalar va kattalarning o'rganish qobiliyatini rivojlantirish uchun innovatsion usullarni amaliyotga tatbiq etadi.

Har bir o'quvchi ta'lim olishi uchun optimal sharoitga ega bo'lishi kerak. Bu sharoit faqatgina ta'lim muassasasining moddiy-texnik bazasi bilangina ifodalanmaydi. Auditoriyalar yetarlicha ta'lim vositalari bilan jihozlanishi bilan bir qatorda, ular o'quvchilar uchun qulay relyefda joylashtirilishi lozim. Bundan tashqari, o'quv materiallari hamda mashg'ulot uchun tanlanayotgan metodlar ta'lim oluvchilarning kognitiv imkoniyatlari doirasida bo'lishi zarurdir.

XULOSA

Neyrodidaktika ta'lim jarayonini ilmiy yondashuv bilan yangi bosqichga olib chiqadigan, inson miyasining imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim tizimini takomillashtirishga xizmat qiladigan fandir. Xorijiy rivojlangan davlatlarda ushbu soha o'zining jadal suratdagi o'sish ko'rsatkichiga ega bo'lib, ta'limning zamonaviy qiyofasida o'quvchilarning samarali ta'lim olishlari uchun xizmat qilmoqda. Yurtimizda ham bu sohada keng miqyosdagi tadqiqotlarga ehtiyoj mavjud. Neyrodidaktik yondashuvlar asosida dars jarayonini tashkil etishning o'zbek modelini ishlab chiqish zarurati borligini qo'shimcha qilishimiz lozim. Umuman olganda, Neyrodidaktika rivojlanib borayotgan fan sifatida, zamonaviy ta'lim

tendensiyalarining asosiy komponentlaridan biri hisoblanadi. Yangi bilimlarni samarali egallashda lokomotiv fan bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мальсагов Амерхан Алиханович. Нейродидактические основания обучения взрослых. - Магас, 2018
2. Ходжаев Б.Х. Нейропедагогик билимлардан фойдаланиш орқали таълим сифатини ошириш / Узлуксиз таълим сифат ва самарадорлигини оширишнинг назарий-услубий муаммолари. Республика илмий конференцияси материаллари. 2010 йил 27-28 май. – Самарқанд, 2010. – Б. 174-175.
3. М.П. Карпенко, Нейродидактика: Монография. – М.: Изд-во СГУ, 2019. 282 с
4. M.T.Ahmedova, Y.K.Narmetova, Neuropedagogy and neyropsychology how developing New Nauka. Society and innovations Special Issue – 02 (2022) / ISSN 2181-1415
5. Zeer, E. F. (2021). Neurodidactics — an innovative trend of personalised education. Vocational Education and Labour Market, 4, 30–38.
<https://doi.org/10.52944/PORT.2021.47.4.002>
6. Е. В. Логутова “Диагностика познавательного развития”. Учебное пособие. Оренбург 2021
7. Boydavlatov, A. (2023). Abu Ali Ibn Sinoning pedagogik qarashlari yordamida komil inson shaxsini shakllantirish. *Ta'lim va taraqqiyot*, 1(1), 288-293.
8. Мальсагов А. Предпосылки нейродидактического парадигмального сдвига в теории обучения. – “Мир науки, культуры, образования” № 2 (81) 2020 ISSN 1991-5497, 264-266 с.
9. Qayumov B. The correlation relationship of the development of creativity in adolescents with achievement motivation. Next Scientists Conferences, 1(01), 24–27. Retrieved from <https://nextscientists.com/index.php/science-conf/article/view/261>

KASBIY TA'LIM TIZIMIDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASI VA DUAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Nishanov Mahmudjon Sobirovich

NamDU, Pedagogika kafedrasi dotsenti, p.f.n.

Email: : mahmudjonnishanov@gmail.com, tel: +998942772390

Toshmirzayeva Muhayyo Maxkambayevna

NamDU 2-bosqich tayanch doktoranti

Email: muhayyomaxkambayevna@gmail.com, tel: +98934020207

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonning kasbiy ta'lim tizimida fan, ta'lim va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvi ko'rib chiqilib, dual ta'limni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolaning xulosasiga ko'ra, yaxshi tuzilgan fan-ta'lim-ishlab chiqarish modeli talabalarni sanoatga tegishli ko'nikmalar bilan qurollantirish va milliy iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash uchun juda muhimdir.

Kalit so'zlar: Kasb-hunar ta'limi, dual ta'lim, fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi, sanoat hamkorligi, mehnat bozori, kasbiy malaka, ijtimoiy hamkorlik, texnologik jarayon, ishlab chiqarish, ishlab chiqarish moslashuvchanligi.

ИНТЕГРАЦИЯ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОИЗВОДСТВА В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация: В данной статье рассматривается интеграция науки, образования и производства в системе профессионального образования Узбекистана, с особым вниманием к развитию дуального обучения. Согласно выводам статьи, хорошо структурированная модель интеграции науки, образования и производства имеет решающее значение для оснащения студентов профессиональными навыками, соответствующими промышленности, а также для поддержки национального экономического роста.

Ключевые слова: профессиональное образование, дуальное обучение, интеграция науки, образования и производства, промышленное сотрудничество, рынок труда, профессиональная квалификация, социальное партнерство, технологический процесс, производство, производственная адаптивность.

INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION, AND PRODUCTION IN THE VOCATIONAL EDUCATION SYSTEM AND ISSUES OF DUAL EDUCATION DEVELOPMENT

Abstract: This article examines the integration of science, education, and production in Uzbekistan's vocational education system, with a particular focus on the development of dual education. According to the article's conclusions, a well-structured model of science-

education-production integration is crucial for equipping students with industry-relevant skills and supporting national economic growth.

Keywords: *vocational education, dual education, science-education-production integration, industrial collaboration, labor market, professional qualification, social partnership, technological process, production, production flexibility.*

KIRISH

Zamonaviy jahon iqtisodiyotida professional ta'lim tizimlari tez o'zgaruvchan sanoat talablariga moslashishi kerak. Ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarishni uyg'unlashtirgan yaxshi integratsiyalashgan yondashuv, talabalarni mehnatda zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarga tayyorlash uchun zarur bo'ladi. Sinfdagi o'rganishni amaliy tajriba bilan uyg'unlashtirgan dual ta'lim nazariya va amaliyot o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishda samarali ekanligini isbotladi, yuqori malakali ishchi kuchini yaratish orqali ham talabalar, ham sanoat uchun foyda keltirdi. O'zbekiston ta'lim tizimini isloh qilishga intilishi bilan fan, ta'lim va ishlab chiqarishni kasb-hunar ta'limi sektorida integratsiyalashuviga ustuvor ahamiyat berdi. Hozirgi zamonda iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun malakali mutaxassislarni tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Professional ta'lim tizimi bu jarayonning asosiy bo'g'inidir. Ammo faqat nazariy bilimlarni berish yetarli emas – ishlab chiqarish talablariga mos amaliy ko'nikmalarni shakllantirish zarur [2]. Bu borada fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi va dual ta'lim modeli katta ahamiyatga ega. Dual ta'lim bu – ta'lim jarayonini amaliyot bilan uyg'unlashtirish usuli bo'lib, bunda o'quvchi nazariy bilimni o'quv muassasalarida oladi va shu bilan birga amaliy ko'nikmalarni ishlab chiqarishda mustahkamlaydi. Ushbu tizim rivojlangan davlatlarda muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda va O'zbekistonda ham uni tatbiq etish borasida qadamlar tashlanmoqda. Fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi yaqin hamkorlik esa nafaqat ta'lim tizimini, balki ishlab chiqarishni ham rivojlantiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O'zbekistonning kasbiy ta'lim tizimida fan, ta'lim va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvi dual ta'lim modelini ishlab chiqish bilan bir qatorda o'quvchilarni sohaga oid ko'nikmalar bilan qurollantirish va milliy iqtisodiy o'sishni

ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda professional ta'lim muassasalari kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish, o'quvchilarni kasbga yo'naltirib o'qitishni takomillashtirish, ta'lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etishning nazariy, konseptual va texnologik asoslari R.X.Djurayev, A.R.Xodjabayev, U.I.Inoyatov, N.A.Muslimov, Q.T.Olimov, E.O.Turdiqulov, M.B.O'razova, J.A.Hamidov, R.K.Choriyev, D.O.Ximmataliyev, M.Toshov, O.A.Abduquddusov, M.Jumaniyozova, R.A. Mavlonova G.I. Muxamedov, J.E. Usarov, U.N.Xodjamqulov, Sh.I. Botirova, S.B. Qorayev, S.A. Gayupova va boshqalarning ishlarida muayyan darajada tadqiq qilingan.

Dual ta'lim asosida ta'lim oluvchilarni kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishning nazariy-metodologik, konseptual va texnologik asoslari bo'yicha MDH mamlakatlari olimlaridan L.V.Golish, V.P.Gorlenko, G.N.Jukov, I.Ya.Zvonik, G.M.Kodjaspirova, N.V.Nevodnichenko, V.P.Simonov, M.Ye.Sisoyeva, I.F.Xarlamov, V.T.Chepikov, T.A.Shangirey, Ye.A.Mixalchev, O.A.Abdulina, S.Ya.Bateshev, V.S.Bezrukova, A.P.Belyayeva, M.N.Berulova, E.F.Zeyer, Yu.M.Izmaylova, P.F.Kubrushko, V.P.Koserev, N.V.Kuzmina, boshqalar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan. Ularning ishlarida kasbiy ta'lim tizimida fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi va dual ta'lim- ta'lim sifatini oshirishning samarali usuli ekenligi ta'kidlanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Ushbu tamoyil ilm-fan, ta'lim va amaliy ishlab chiqarishning o'zaro bog'liqligini mustahkamlashga, shuningdek, ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotni jadallashtirishga qaratilgan. Ushbu yondashuv mamlakatning intellektual salohiyatini oshirishda, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda va texnologik rivojlanishda asosiy vosita hisoblanadi. Integratsiyaning asosiy maqsadi – nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish, o'quvchilar va talabalarni ishlab chiqarish jarayonlariga yaqinlashtirish hamda ularda kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishdir. Bu yondashuv orqali ilmiy tadqiqotlar natijalari ishlab chiqarishga joriy etiladi, ishlab chiqarish ehtiyojlari esa ilmiy va ta'limiy faoliyatni rivojlantirishga yo'naltiriladi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Mamlakatimiz mustaqilligi fuqarolarimizga o'zining malakasini oshirishga, faqatgina, respublikamiz hududida emas, balki jahonning barcha joylaridagi ta'lim muassasalarida xalqaro hamkorlik orqali erishish imkoniyatini yaratib berdi. Fan ilmiy tadqiqotlar asosida g'oyalarni jamlaydi, texnika uni yangi mashina va texnologiyada moddiylashtiradi, kasbiy ta'lim asosida ta'lim berish orqali mutaxassislar bilan ta'minlanadigan ishlab chiqarish yo'lga qo'yiladi, mehnat bozorini malakali mutaxassislar bilan to'ldirishga erishiladi. Fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasining asosiy tamoyillari:

1. Amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim: O'quv dasturlari ishlab chiqarish korxonalari talablariga moslashtiriladi, bunda talabalar o'z sohasiga oid real masalalarni hal qilishda ishtirok etadi.

2. Innovatsion rivojlanish: Ilm-fan yutuqlari va yangi texnologiyalar ishlab chiqarish tizimiga joriy etiladi, bu esa milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi.

3. Hamkorlik va sheriklik: Ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasida uzoq muddatli hamkorlik aloqalari yo'lga qo'yiladi.

4. Kasbiy tayyorgarlikning uzviyligi: Talabalar o'quv jarayonidan ishlab chiqarish faoliyatiga uzluksiz o'tishni ta'minlaydigan dasturlarda ishtirok etadi.

Ushbu integratsiyaning afzalliklari:

✓ Kadrlar sifati oshadi: Talabalar nazariy bilimlarini amalda qo'llashni o'rganadi, bu esa ularni mehnat bozorida raqobatbardosh qiladi.

✓ Ilmiy innovatsiyalarni rivojlantirish: Ilmiy tadqiqotlarning natijalari bevosita ishlab chiqarishga joriy etilishi yangi texnologiyalar va mahsulotlar yaratilishiga olib keladi.

✓ Ishlab chiqarish samaradorligi oshadi: Innovatsion yondashuvlar va ilmiy yutuqlar korxonalar faoliyatini modernizatsiya qiladi.

✓ Ta'lim va amaliyot uyg'unlashadi: Talabalar o'qish davomida ishlab chiqarish jarayonlariga faol jalb qilinadi, bu esa nazariy va amaliy bilimlarning yaxlitlashuviga olib keladi.

Muvaffaqiyatli integratsiya uchun zarur shartlar:

1. Ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasida kuchli hamkorlik aloqalari.
2. Ta'lim dasturlarini ishlab chiqarish ehtiyojlariga moslashtirish.
3. Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan laboratoriya va ishlab chiqarish bazalarini yaratish.
4. Ilmiy tadqiqotlarga moliyaviy qo'llab-quvvatlashning mavjudligi.

Bugungi kunda ushbu yondashuvning muvaffaqiyatli namunalarini rivojlangan davlatlar, masalan, Germaniya, Janubiy Koreya va Yaponiya tajribasida ko'rish mumkin. Ular ta'lim jarayonini korxonalarining real ehtiyojlari bilan uzviy bog'lagan holda yuqori samaradorlikka erishmoqda [6].

Yurtimizda ta'lim sohasiga "dual ta'lim" tushunchasining kirib kelishi hammamizga ma'lum, iqtisodiyotni rivojlanishida o'rta bo'g'in kadrlarining o'rni alohida hisoblanadi. Ishlab chiqarish, sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarida ishchi kasb va mutaxassisliklarga bo'lgan ehtiyoj juda yuqori ko'rsatkichlarni tashkil etadi. Ushbu tizim mamlakatimizda me'yoriy-huquqiy hujjatlar asosida tartibga solinmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni 15-moddasiga muvofiq, "Dual ta'lim" ta'lim olish shakllaridan biri sifatida kiritildi [1]. Qonunga dual ta'lim bo'yicha alohida modda (17- modda) ham kiritilib, dual ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi ko'rsatib o'tildi. Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi qarori bilan Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom tasdiqlandi. Bugungi kunda dual ta'limni yanada rivojlantirish bo'yicha xorij tajribasini o'rgangan holda, qonunchilik hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish bo'yicha tegishli ishlar olib borilmoqda [2]. Hozirgi paytda yoshlar orasida ofis (idora) xodimi ixtisosligi bo'yicha o'qitiladigan kasb-hunar maktablarida o'qish ishtiyoqi kuchli bo'lib, ularda tanlov asosida amalga oshiriladi. Ayni paytda, metallarga ishlov berish, mebel jihozlarini yasaydigan usta, zargarlik, qurilish, IT sohasi va mehmonxona, restoran xizmati sohalari bo'yicha o'qish uchun talab juda katta. Shuni qayd qilish lozimki, barcha kasb-hunarli yoshlar davr talabiga ko'ra o'z bilim malakalarini doimiy oshirib borishlari zarur. Germaniya Respublikasida aksariyat yoshlar deyarli tengqurlarning to'rtidan uch qismi ishlab chiqarish kasb-

hunar ta'limini o'taydilar. Ular o'zlari tanlagan kasb-hunarlarini korxona sharoitiga maksimal yaqinlashtirilgan sharoitda "dual tizim" asosida egallaydilar:

- o'qitish jarayoni bevosita amaliyot bilan birgalikda olib boriladi. Unda ta'limning, taxminan, 40%ga yaqin nazariy bilim berilsa, 60% dan ortig'i bevosita ishlab chiqarish korxonalari yoki qishloq xo'jalik bilan bog'liq sohalarda olib boriladi;
- o'qish jarayonini tashkil qilishda tahsil oluvchilarning kasbiy malaka olishga bo'lgan talab va ehtiyojlari jadal sur'atda amalga oshiriladi;
- o'qish bevosita ishlab chiqarish bilan birgalikda amalga oshirilganligi sababli moliyalashtirish mexanizmi yengillashadi.

Dual ta'lim tizimining quyidagi qator ustunliklari mavjud:

- o'qish jarayoniga korxonalar jalb qilinganligidan ijtimoiy hamkorlik yo'lga qo'yilganligi sababli kuchli siyosiy aloqadorlik usulini paydo bo'lishiga olib keladi;
- xalq xo'jaligining davlat tuzilmasi, shuningdek, nodavlat xususiy tadbirkorlik nuqtai nazaridan ham foydali moliyaviy usul hisoblanadi;
- xalq xo'jaligining rivojlanishida zarur bo'lgan o'rta pog'onada malakali kadrlarning bandlik darajasi yuqori bo'ladi [7].

Ko'rsatgichlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak dual ta'lim shakli professional ta'lim tizimida yo'lga qo'yildi. 2021-2022 o'quv yilidan boshlab, maktabgacha ta'lim, temir yo'l va qurilish kabi sohalarda o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash maqsadida professional ta'lim muassasalariga dual ta'lim shakli bo'yicha 3 mingdan ortiq yoshlar o'qishga qabul qilindi. 2022-2023 o'quv yilida professional ta'lim muassasalariga 4,5 mingdan ortiq yoshlar dual ta'lim shaklida o'qishga qabul qilindi hamda yuqorida aytib o'tilgan sohalarga qo'shimcha ravishda axborot texnologiyalari, elektr montyor, yengil sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish kabi sohalarda ham dual ta'lim shaklida kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi. Kelgusi o'quv yilidan boshlab, bosqichma-bosqich boshqa oliy ta'lim muassasalarida ham dual ta'lim shakli asosida kadrlar tayyorlashni yo'lga qo'yish rejalashtirilgan [3]. Ushbu tizim Germaniya tajribasi asosida amaliyotga joriy etilyapti. Joriy yilda davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev boshchiligida o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida professional ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish va Germaniya tajribasi asosida dual ta'limni amaliyotga samarali joriy etish bo'yicha bir qator

vazifalar belgilab berilgan. Ma'lumki, Germaniya o'zining ta'lim tizimiga dual ta'limni bir necha yillar oldin joriy qilgan. Germaniyada dual ta'lim rivojlanishining asosiy omili qonunchilikda dual ta'lim ishtirokchilarining (korxona, o'quvchi, ta'lim muassasasi) vazifalari va majburiyatlari aniq belgilab qo'yilgan. Bugungi kunda Germaniyada 1,4 million yoshlar dual ta'lim shaklida ta'lim olishadi. Germaniyada har yili 500 ming o'quvchi dual ta'limda ishtirok etish uchun korxonalar bilan shartnoma imzolashga erishadi va 74 foiz yoshlar o'qishni yakunlagandan so'ng ish beruvchi bilan mehnat shartnomasi imzolashga erishadi. Korxona tomonidan o'quvchi(lar)ga malakali va maxsus sinovdan o'tgan hamda sertifikatga ega bo'lgan ustoz biriktiriladi. Dual ta'limni tashkil etish va ish beruvchilarni jalb qilish savdo sanoat palatasi va tarmoq savdo palatalari faoliyatining asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Hattoki yoshlarni kasbga yo'naltirish va kasblar to'g'risida tushunchaga ega bo'lishi uchun 7-sinf dan boshlab o'quvchilar korxonalarda yiliga 2-4 haftalik tanishuv (stajirovka) o'tashadi. Yoshlar o'zlari borgan korxona va tashkilotlar faoliyati bilan tanishib, kasblar to'g'risida ma'lumotga ega bo'lgandan so'ng, o'zi qiziqish bildirgan kasb bo'yicha korxona va tashkilotlar bilan shartnoma imzolaydi va dual ta'limda tahsil olish uchun ta'lim muassasasiga ushbu imzolangan shartnoma bilan hujjatlarini topshiradi. Germaniyada dual ta'limda ishtirok etayotgan o'quvchilarga ish beruvchi tomonidan oyiga o'rtacha 930-1200 yevro oylik ish haqi to'lanadi [6]. Dual ta'limni rivojlantirish bo'yicha xorijiy mutaxassislar jalb qilinmoqda, mahalliy mutaxassislar Germaniya, Avstriya, Koreya va boshqa davlatlarga tajriba o'rganish maqsadida yuborilmoqda va dual ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi ustida ishlanmoqda. Shuningdek, xususiy sektorni dual ta'limga jalb qilish bo'yicha ham tegishli ishlar olib borilmoqda. Yuqorida ta'kidlab o'tganimdek, dual ta'lim mamlakatimiz ta'lim tizimida yangi bo'lib, ushbu tizimni rivojlantirish bo'yicha bir qancha ishlar bosqichma-bosqich amalga oshirib borilmoqda.

XULOSALAR

O'zbekistonning kasbiy ta'lim tizimida fan, ta'lim va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvi dual ta'lim modelini ishlab chiqish bilan bir qatorda talabalarni sohaga oid ko'nikmalar bilan qurollantirish va milliy iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, moliyalashtirish va hamkorlikni yo'lga

qo'yishda qiyinchiliklar mavjud bo'lsa-da, ilg'or xalqaro tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtiruvchi strategik yondashuv sezilarli yaxshilanishlarga olib kelishi mumkin. Muhim tarmoqlarda pilot dasturlarni amalga oshirish, kadrlar tayyorlash va infratuzilmaga sarmoya kiritish orqali O'zbekiston zamonaviy, samarali kasbiy ta'lim tizimini yaratishi mumkin. Professional ta'lim kontekstida "Pilot dastur" – sinov tariqasida joriy etiladigan, kichik hajmdagi eksperimental loyiha yoki ta'lim modeli degan ma'noni anglatadi. Agar dastur muvaffaqiyatli bo'lsa, u keyinchalik keng miqyosda qo'llaniladi. Bu yondashuv pirovardida rivojlanayotgan jahon iqtisodiyoti talablariga javob berishga tayyor malakali va moslashuvchan ishchi kuchini ishlab chiqarish orqali barqaror iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi 637-son Qonuni. 2020 yil 23 sentyabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812-sonli Farmoni 2019 yil 6 sentyabr.
3. <https://yuz.uz/uz/news/ilm-fanni-2030-yilgacha-rivojlantirish-kontseptsiyasini-tasdiqlash-to'grisida>.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus, professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 466-sonli Qarori 2020 yil 7 avgust.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 29.03.2021 yildagi 163-son.
6. A.Z. G'aniyeva . Kasbiy ta'limni rivojlantirishda xorij modellarini o'rganishning dolzarbligi, "Xalqaro tajribalar asosida kasbiy ta'lim muassasalarining yangi qiyofasini yaratish va kadrlar tayyorlashning sifat bosqichiga olib chiqishning muammo va yechimlari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. Toshkent 2024.
7. F.X. G'offarov. Professional ta'lim tizimida Fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini samarali ta'minlashda dual ta'lim portalining o'rne, "Xalqaro tajribalar asosida kasbiy ta'lim muassasalarining yangi qiyofasini yaratish va kadrlar tayyorlashning sifat bosqichiga olib chiqishning muammo va yechimlari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman, Toshkent 2024.

TALABALARNING INFORMATSION-ANALITIK KOMPETENTLINI RIVOJLANTIRISHDA SUN'IY INTELLEKT IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH

Baydjanov Bekzod Xaitboyevich

Farg'ona davlat universiteti dotsenti,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

E-mail: baybekzod@gmail.com Tel.: (+998-91) 667-01-51

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1580-8569>

Annotatsiya. Zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarning informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirish ilmiy-pedagogik tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi va ta'limga integratsiyalashuvi axborot oqimlarini tahlil qilish, ma'lumotlarni qayta ishlash va mustaqil xulosalar chiqarish ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish orqali talabalarning informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari va amaliy jihatlari tahlil qilinadi.

Tadqiqot doirasida nazariy-metodologik tahlil, taqqoslash usuli, kontent-tahlil hamda ekspert baholash metodlaridan foydalanildi. Natijalar sun'iy intellektning axborot bilan ishlash, tahliliy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish jarayonlarida samarali vosita ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqotda sun'iy intellekt asosida axborotni qayta ishlash samaradorligi, individuallashtirilgan o'quv jarayonlari va ilmiy-tahliliy faoliyatda innovatsion yondashuvlar muhokama qilinadi.

Shuningdek, maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etishda yuzaga keladigan muammolar, jumladan, axborot ishonchliligi, akademik halollik, texnologik cheklovlar va metodologik moslashuv muammolari ham ko'rib chiqildi. Tadqiqot natijalari sun'iy intellektidan ta'lim jarayonida optimal foydalanish uchun innovatsion ta'lim metodlarini ishlab chiqish hamda sun'iy intellekt va an'anaviy pedagogik yondashuvlar o'rtasida muvozanatni saqlash zarurligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, informatsion-analitik kompetentlik, ta'lim texnologiyalari, axborot tahlili, innovatsion pedagogika.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В РАЗВИТИИ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

Байджанов Бекзод Хаитбоевич

*Доцент Ферганского государственного университета,
доктор философии (PhD) по педагогическим наукам.*

E-mail: baybekzod@gmail.com Tel.: (+998-91) 667-01-51

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1580-8569>

Аннотация. В современном образовательном процессе развитие информационно-аналитической компетентности студентов является одним из актуальных направлений научно-педагогических исследований. Стремительное развитие технологий искусственного интеллекта (ИИ) и их интеграция в образование расширяют возможности анализа информационных потоков, обработки данных и формирования навыков самостоятельного вывода. В данной статье рассматриваются научно-теоретические основы и практические аспекты развития информационно-аналитической компетентности студентов посредством использования технологий искусственного интеллекта.

В рамках исследования использовались методы теоретико-методологического анализа, сравнительного подхода, контент-анализа и экспертной оценки. Результаты показали, что искусственный интеллект является эффективным инструментом в работе с информацией, аналитическом мышлении и процессе принятия самостоятельных решений. В исследовании обсуждаются эффективность обработки информации на основе искусственного интеллекта, персонализированные учебные процессы и инновационные подходы в научно-аналитической деятельности.

Кроме того, в статье рассматриваются проблемы внедрения технологий искусственного интеллекта в образовательный процесс, включая достоверность информации, академическую честность, технологические ограничения и методологическую адаптацию. Результаты исследования подтверждают необходимость разработки инновационных образовательных методов для оптимального использования искусственного интеллекта в учебном процессе, а также поддержания баланса между ИИ и традиционными педагогическими подходами.

Ключевые слова: искусственный интеллект, информационно-аналитическая компетентность, образовательные технологии, анализ информации, инновационная педагогика.

UTILIZING ARTIFICIAL INTELLIGENCE CAPABILITIES IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' INFORMATION-ANALYTICAL COMPETENCE

Baydjanov Bekzod Khaitboyevich

Associate Professor of Fergana State University,

Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences.

E-mail: baybekzod@gmail.com Tel.: (+998-91) 667-01-51

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1580-8569>

Abstract. In the modern educational process, the development of students' information-analytical competence is one of the most pressing directions of scientific and pedagogical research. The rapid advancement of artificial intelligence (AI) technologies and their integration into education expand opportunities for analyzing information flows,

processing data, and developing independent reasoning skills. This article analyzes the scientific-theoretical foundations and practical aspects of developing students' information-analytical competence through the use of artificial intelligence technologies.

The research employed theoretical-methodological analysis, comparative methods, content analysis, and expert evaluation. The results demonstrated that artificial intelligence serves as an effective tool for working with information, analytical thinking, and independent decision-making processes. The study discusses the efficiency of AI-based information processing, personalized learning processes, and innovative approaches to scientific and analytical activities.

Additionally, the article examines the challenges of integrating AI technologies into the educational process, including information reliability, academic integrity, technological limitations, and methodological adaptation. The research findings confirm the necessity of developing innovative educational methods to optimize the use of AI in learning while maintaining a balance between AI and traditional pedagogical approaches.

Keywords: *artificial intelligence, information-analytical competence, educational technologies, information analysis, innovative pedagogy.*

KIRISH

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)ning jadal rivojlanishi globallashuv sharoitida zamonaviy ta'lim tizimi oldida yangi talablarni qo'yimoqda. Xususan, talabalarning informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirish bugungi kunda pedagogika sohasining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Chunki informatsion jarayonlarning murakkablashishi, raqamli axborot oqimlarining ko'payishi hamda intellektual tizimlarning rivojlanishi talabalardan tanqidiy fikrlash, mustaqil axborot tahlili hamda innovatsion texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalariga ega bo'lishni talab etmoqda [1; 45-b.].

Informatsion-analitik kompetentlik tushunchasi keng qamrovli bo'lib, u axborotni izlash, qayta ishlash, tahlil qilish va baholash qobiliyatlarini o'z ichiga oladi [2]. Bugungi kunda bu ko'nikmalar nafaqat an'anaviy ta'lim jarayonlari, balki texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan yangi innovatsion metodologiyalar orqali shakllantirilmoqda. Xususan, sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishi talabalar axborot bilan ishlash usullarini sezilarli darajada o'zgartirmoqda. SI asosidagi tahliliy tizimlar, mashinaviy o'rganish algoritmlari va katta ma'lumotlarni (big data) qayta ishlash usullari yordamida talabalarning axborotni o'zlashtirish va tahlil qilish samaradorligi oshmoqda [3; 88-b.].

Sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida talabalar ilmiy tadqiqotlarni tezkor va tizimli tahlil qilish, axborot oqimlaridan muhim ma'lumotlarni ajratib olish, natijalarni prognozlash va yangi bilimlarni kashf etish imkoniyatiga ega bo'ladilar [4]. Xalqaro ta'lim tadqiqotlari shuni ko'rsatmoqdaki, sun'iy intellekt vositalaridan foydalangan holda tashkil etilgan ta'lim jarayonlari talabalarning analitik fikrlash qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi. Xususan, Harvard Education Review tomonidan 2022-yilda o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, sun'iy intellekt vositalari qo'llangan ta'lim tizimlarida o'qitishning samaradorligi 35 foizga oshgani aniqlangan [5].

Mazkur maqolada talabalarning informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirishda sun'iy intellekt texnologiyalarining roli ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt texnologiyalarining o'quv jarayoniga integratsiyalashuvi, uning samaradorligi, afzalliklari va ehtimoliy cheklovlari, shuningdek, istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlari yoritiladi. Ushbu masalalar doirasida ilg'or ilmiy tadqiqotlar, xalqaro tajribalar hamda pedagogik tahlillar asosida xulosalar ishlab chiqilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Informatsion-analitik kompetentlik zamonaviy ta'limning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. D.H.Jonassen o'zining *"Learning to Solve Problems: A Handbook for Designing Problem-Solving Learning Environments"* nomli kitobida axborot bilan ishlashning asosiy jihatlariga to'xtalib, talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish muhimligini ta'kidlaydi. Muallifga ko'ra, zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida talabalar axborotni faqat iste'mol qilish emas, balki uni qayta ishlash, tahlil qilish va baholash orqali yangi bilim yaratish qobiliyatini shakllantirishlari kerak [2; 146-b].

Rossiyalik olim Semenov *"Цифровая педагогика: современные подходы и технологии"* nomli monografiyasida raqamli pedagogika va informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishga doir nazariy hamda amaliy jihatlarni tahlil qiladi. Muallif ta'kidlashicha, zamonaviy texnologiyalar, jumladan, sun'iy intellekt tizimlari talabalarning axborotni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi [1; 89-b].

Shuningdek, informatsion-analitik kompetentlikning tarkibiy qismlarini aniqlash bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlarda muhim jihatlardan biri sifatida axborotni qayta ishlashning avtomatlashtirilgan vositalari ko'rsatib o'tilgan. Ushbu yo'nalishda C.M.Bishop "*Pattern Recognition and Machine Learning*" kitobida sun'iy intellekt asosida axborotlarni qayta ishlashning zamonaviy texnologiyalarini tahlil qilib, tahliliy kompetentlikni shakllantirishga oid algoritmik yondashuvlarni keltiradi.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi so'nggi yillarda xalqaro darajada keng tadqiq etilmoqda. J.Anderson va L.Rainielarning "*The Future of Artificial Intelligence in Education*" nomli asarida sun'iy intellektning pedagogik jarayonga ta'siri va uning ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'рни yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, SI texnologiyalari yordamida talabalarning individual o'quv yondashuvlarini shakllantirish, bilim darajasiga moslashtirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va mustaqil ta'lim resurslarini yaratish imkoniyatlari kengaymoqda [4; 67-b.].

Harvard universiteti qoshidagi *Harvard Education Review* jurnalida chop etilgan T.Brown tomonidan olib borilgan tadqiqotlar esa sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'limda qo'llanilishi samaradorligini statistik jihatdan baholaydi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, SI vositalari yordamida tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirish natijasida talabalarning muammolarni hal qilish va axborotdan foydalanish qobiliyatlari 35 foizga oshgani aniqlangan [5; 112-135-b.].

Bundan tashqari, Siemens va Gašević tomonidan ishlab chiqilgan "*Learning Analytics in the Age of AI*" mavzusidagi tadqiqotida sun'iy intellekt asosida ta'lim jarayonlarining optimallashtirilishi, tahliliy kompetentligini oshirish va ta'lim sifatini yaxshilash bo'yicha ilg'or model taklif etilgan. Ushbu modelga ko'ra, sun'iy intellektning o'quv jarayonida qo'llanilishi faqatgina ma'lumotlarni avtomatlashtirilgan qayta ishlash emas, balki talabalarning muammolarni hal qilish va fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qilishi kerak [6; 93-b.].

Sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish orqali informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha xalqaro tajribalar ham mavjud. Masalan, Deloitte tomonidan o'tkazilgan "*AI in Higher Education: Trends and Opportunities*"

hisobotida sun'iy intellekt vositalari yordamida talabalar tomonidan bajarilgan ilmiy ishlarning sifatiga ta'siri o'rganilgan. Natijalarga ko'ra, sun'iy intellektdan foydalanish orqali bajarilgan ilmiy-tahliliy tadqiqotlarda xatolar soni kamaygan va akademik natijalar sezilarli darajada yaxshilangan [7; 72-b.].

Mahalliy tadqiqotchilarning ham ushbu yo'nalishda olib borgan ishlari e'tiborga loyiqdir. Masalan, D.Muxitdinova tomonidan *"O'zbekistonda raqamli ta'lim va sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanish tendensiyalari"* mavzusida olib borilgan tadqiqotda sun'iy intellekt asosida informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda mamlakatimiz ta'lim tizimidagi muammolar, mavjud texnologik imkoniyatlar va ularni rivojlantirish strategiyalari ko'rib chiqilgan.

Tadqiqotning ilmiy asoslarini mustahkamlash va mavzuga doir holatni chuqur tahlil qilish maqsadida nazariy-metodologik yondashuv, taqqoslash va tahlil usuli, kontent-tahlil hamda ekspert baholash metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar sun'iy intellekt texnologiyalarining informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirish jarayoniga ta'sirini baholash, ilg'or ilmiy tajribalarni o'rganish va mavjud pedagogik konsepsiyalar bilan solishtirish imkonini berdi.

Tadqiqotning nazariy asoslarini ishlab chiqish uchun informatsion-analitik kompetentlik va sun'iy intellekt texnologiyalari haqidagi ilg'or ilmiy manbalar, pedagogik nazariyalar va axborot texnologiyalarining ta'limga ta'siri bo'yicha fundamental tadqiqotlar tahlil qilindi. Ushbu metod yordamida quyidagilar aniqlashtirildi:

- informatsion-analitik kompetentlik tushunchasining tarkibiy jihatlari;
- sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi bo'yicha nazariy asoslar;
- information-analitik kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar va ta'lim modellarining samaradorligi.

Nazariy-metodologik tahlillar orqali sun'iy intellekt vositalaridan foydalangan holda talabalarning tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning afzalliklari va muammolari belgilandi.

Tadqiqot doirasida turli pedagogik yondashuvlar va texnologik modellarning samaradorligini baholash maqsadida taqqoslash va tahlil usuli qo'llanildi. Ushbu metod quyidagi vazifalarni bajarishga yordam berdi:

- informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarning farqlari;
- sun'iy intellekt texnologiyalarining pedagogik jarayonga ta'sirini an'anaviy axborot ta'lim metodlari bilan taqqoslash;
- turli mamlakatlar va universitetlarda sun'iy intellekt asosida ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha tajribalarni tahlil qilish.

Taqqoslash natijasida sun'iy intellekt yordamida axborotni qayta ishlash va tahlil qilish jarayonining an'anaviy usullarga nisbatan samaradorligi o'rganildi.

Tadqiqotning muhim qismi sifatida sun'iy intellektning informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishdagi o'rnini aniqlash uchun kontent-tahlil metodi qo'llanildi. Bu usul yordamida quyidagilar o'rganildi:

- xalqaro ilmiy nashrlarda chop etilgan maqolalar va tadqiqotlar;
- raqamli ta'lim va sun'iy intellektning akademik natijalarga ta'siri bo'yicha statistik ma'lumotlar;
- sun'iy intellekt yordamida axborotni qayta ishlash bo'yicha amaliy misollar va ilg'or ta'lim modellarining tahlili.

Kontent-tahlil natijasida sun'iy intellekt texnologiyalarining pedagogik samaradorligi bo'yicha ilmiy adabiyotlarda aks ettirilgan asosiy yo'nalishlar tizimlashtirildi.

Tadqiqotning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha mutaxassislarning ekspert baholaridan foydalanildi. Ushbu metod orqali:

- sun'iy intellektdan foydalanishning ta'lim jarayoniga ta'sirini baholash;
- O'zbekistondagi oliy ta'lim tizimida SI texnologiyalarini joriy etish bo'yicha mavjud imkoniyatlar va muammolarni aniqlash;
- talabalarning informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirishda SI vositalarining o'рни va istiqbollari belgilash.

Ekspert baholash natijalari asosida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Talabalarning informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirishda sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish bo'yicha o'tkazilgan nazariy va amaliy tahlillar muayyan ilmiy natijalarni shakllantirish imkonini berdi. Tadqiqot davomida sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi, ularning informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishdagi samaradorligi hamda mavjud muammolar va istiqbollar aniqlandi. Ushbu natijalar ilmiy jihatdan quyidagi asosiy yo'nalishlarda tizimlashtirildi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, SI texnologiyalaridan foydalanish talabalarning axborotni qayta ishlash va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Xususan, quyidagi natijalarga erishildi: tahliliy tafakkurni shakllantirish (SI vositalari, jumladan, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP), avtomatlashtirilgan ma'lumot tahlili va katta ma'lumotlar (big data) texnologiyalari talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi); axborot filtrlash va mustaqil qaror qabul qilish (SI yordamida talabalar axborot resurslarini samarali tahlil qilish, ishonchli manbalarni ajratib olish hamda ma'lumotlarni mustaqil baholash imkoniyatiga ega bo'lishadi); tadqiqot va ilmiy ishlarda innovatsion yondashuvlar (SI yordamida talabalar ilmiy maqolalar, tadqiqot ma'lumotlari va boshqa ilmiy resurslarni tahlil qilish orqali tezkor va aniq natijalarga erishmoqda).

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli joriy etilishi axborot bilan ishlash jarayonini sezilarli darajada osonlashtiradi va samaradorligini oshiradi.

Sun'iy intellektning ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi quyidagi yo'nalishlarda samarali ekani aniqlandi: individuallashtirilgan ta'lim muhitini yaratish (SI yordamida individual yondashuvlarni shakllantirish va har bir talabaga mos keladigan ta'lim yo'nalishini tanlash imkoniyati yaratiladi); ma'lumotlarni avtomatlashtirilgan qayta ishlash (talabalar uchun katta hajmdagi axborotni tahlil qilish va tartibga solish jarayoni sun'iy intellekt vositalari orqali

osonlashtirilmoqda); mustaqil o'qitish va adaptiv ta'lim (SI yordamida talabalar uchun avtomatlashtirilgan o'quv platformalari yaratilib, ularning informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirishga xizmat qilmoqda).

Tadqiqot davomida sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etishda muayyan cheklovlar va muammolar mavjudligi aniqlandi: axborot sifati va ishonchliligi (SI vositalari orqali qayta ishlangan axborotlarning ishonchliligi muhim muammo hisoblanadi. Xususan, ma'lumotlar manbalarining sifati va xatolik ehtimoli tahlil qilish jarayonida e'tiborga olinishi kerak); texnologik qiyinchiliklar (SI dan samarali foydalanish uchun maxsus texnologik infrastrukturani yaratish zarur. Ko'plab oliy ta'lim muassasalarida bu boradagi imkoniyatlar cheklangan); pedagogik moslashuv (SI texnologiyalarining ta'lim jarayoniga to'liq moslashuvi pedagogik yondashuvlarni qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. O'qituvchilar va talabalar ushbu texnologiyalardan foydalanish bo'yicha yetarli ko'nikmalarga ega bo'lishlari lozim).

Natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, SI vositalaridan foydalangan holda talabalar informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirish bo'yicha yangi imkoniyatlar yaratilmoqda. Ushbu texnologiyalar quyidagi istiqbolli yo'nalishlar bo'yicha rivojlantirilishi mumkin: intellektual ta'lim muhitlarini yaratish (SI yordamida raqamli ta'lim platformalarining rivojlanishi talabalarning analitik fikrlash qobiliyatini kuchaytirishga xizmat qiladi); sun'iy intellekt asosida avtomatlashtirilgan ilmiy-tahliliy tizimlar (talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash va axborotlarni avtomatik tahlil qilish imkoniyatlari yanada kengaytirilishi mumkin); ta'lim jarayonida sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha innovatsion metodlar (SI vositalari yordamida yangi pedagogik yondashuvlar va texnologik modellar ishlab chiqilishi mumkin).

Bugungi kunda ta'lim jarayonida sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanish ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan muhim tendensiyalardan biriga aylanmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta'limning innovatsion modelini yaratish, shuningdek, talabalar tomonidan axborot oqimlarini samarali boshqarish imkonini beruvchi yangi kompetensiyalarni shakllantirish zaruratini yuzaga keltirdi. Ushbu o'zgarishlar sharoitida informatsion-analitik kompetentlik nafaqat ta'lim sifati, balki kelajak

mutaxassislarining axborotni qayta ishlash, undan samarali foydalanish va mustaqil ilmiy-tahliliy faoliyat yuritish qobiliyatlarini shakllantirishda hal qiluvchi omil sifatida maydonga chiqmoqda.

Tadqiqot natijalari sun'iy intellekt texnologiyalarining talabalarning axborot bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rnini tasdiqlaydi. SI yordamida murakkab ma'lumotlar tahlili, avtomatlashtirilgan axborot oqimlarini boshqarish hamda individual ta'lim jarayonlarini optimallashtirish imkoniyatlari kengaymoqda. Ammo sun'iy intellektning cheksiz imkoniyatlari uni ta'limga joriy etish jarayonida ehtiyotkor yondashishni talab etadi. Jumladan, SI texnologiyalarining haddan tashqari ko'p qo'llanilishi talabalar tomonidan axborotni shaxsiy tahlil qilish va mustaqil xulosalar chiqarish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois, o'qituvchi va sun'iy intellekt vositalari o'rtasidagi optimal muvozanatni saqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Sun'iy intellektdan foydalanish ta'lim jarayonining bir qator muhim jihatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Jumladan:

- *moslashtirilgan o'quv jarayoni* (SI asosida ishlab chiqilgan tizimlar individual o'quv jarayonlarini shakllantirish va talabalarning qobiliyatiga mos tarzda ta'lim berish imkonini beradi. Xalqaro tadqiqotlar SI bilan boyitilgan o'quv dasturlari talabalar bilimining chuqurlashishiga olib kelishini tasdiqlagan);
- *avtomatlashtirilgan tahliliy jarayonlar* (talabalar katta hajmdagi axborotni qayta ishlash, tahlil qilish va mustaqil ilmiy xulosalar chiqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar. SI algoritmlari real vaqt rejimida ma'lumotlarni qayta ishlash va ularni optimallashtirish orqali o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi);
- *akademik ishlarda sun'iy intellektdan foydalanish* (SI talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatida ham qo'llanilmoqda. Xususan, ilmiy maqolalarni tahlil qilish, statistik ma'lumotlarni qayta ishlash va modellashtirish jarayonlarida sun'iy intellektdan foydalanish tahliliy kompetensiyalarning rivojlanishiga xizmat qiladi).

Biroq, yuqoridagi imkoniyatlar bilan bir qatorda muayyan muammolar ham mavjud. Ta'lim jarayonida sun'iy intellektdan haddan tashqari foydalanish natijasida talabalar ma'lumotlarni mustaqil qayta ishlashdan ko'ra, avtomatlashtirilgan tizimlarga bog'lanib qolishlari mumkin. Bu esa kritik tafakkur

shakllanishining sekinlashishi va ijtimoiy muloqotning kamayishiga olib kelishi ehtimolini oshiradi. Shuningdek, SI algoritmlarining xolisligi, axborotlarning ishonchliligi va shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi kabi masalalar ham ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish jarayonida hal qilinishi zarur bo'lgan muhim jihatlar hisoblanadi.

SI ning informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishdagi samaradorligi e'tirof etilgan bo'lsa-da, bu jarayonda uchraydigan muammolar ham mavjud. Xususan:

SI dan foydalanish uchun talabalar tomonidan yetarli bilim va malakaning mavjud emasligi: SI vositalari bilan ishlash bo'yicha maxsus o'quv dasturlari ishlab chiqilishi talab etiladi.

Axborotning ishonchliligi va manba sifati muammosi: Sun'iy intellektdan foydalanishda talabalar ishonchsiz yoki noto'g'ri axborotlarni tahlil qilish xavfi mavjud. Shu bois, SI asosida ishlovchi tizimlarning ishonchli ma'lumotlar bazalari bilan integratsiyalashuvi ta'minlanishi lozim.

SI dan ta'limda foydalanish jarayonida akademik halollik, plagiat va axborot manipulyatsiyasi kabi muammolarga qarshi strategiyalar ishlab chiqilishi kerak.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun SI texnologiyalarini o'qitish jarayonining yordamchi vositasi sifatida qo'llash, axborot filtrlash tizimlarini joriy etish va talabalarni tanqidiy fikrlashga o'rgatish zarur.

Biroq, istiqbolda sun'iy intellekt texnologiyalari ta'lim jarayoniga yanada chuqurroq integratsiyalashishi, bu esa informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha yangi pedagogik yondashuvlarning shakllanishiga olib kelishi kutilmoqda. Sun'iy intellekt yordamida axborotlarni avtomatlashtirilgan tarzda qayta ishlash, tahlil qilish va ta'lim jarayonini moslashtirish kabi imkoniyatlar rivojlantirilishi bilan birga, an'anaviy ta'lim metodlari bilan optimal uyg'unlashgan model yaratish zarur.

XULOSA

Zamonaviy raqamli jamiyat sharoitida talabalarning informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirish masalasi ta'lim jarayonining eng muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Axborot oqimlarining ortib borishi, ularning

murakkablashuvi va globallashuv jarayonlari ta'lim oluvchilardan nafaqat ma'lumotlarni izlash va qayta ishlash, balki ularni mantiqiy tahlil qilish, baholash va ishonchli xulosalar chiqarish kabi yuksak kognitiv qobiliyatlarni talab qilmoqda. Ushbu kontekstda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirish uchun kuchli innovatsion vosita sifatida maydonga chiqmoqda.

Tadqiqot natijalari sun'iy intellektdan foydalanish talabalar axborot bilan ishlash ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishini ko'rsatdi. Xususan, sun'iy intellekt algoritmlari talabalar tomonidan katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash, moslashuvchan tahlil qilish va ilmiy tadqiqotlarni samarali tashkil etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bunda, SI texnologiyalari quyidagi jihatlari bilan ajralib turadi:

- axborotlarni avtomatlashtirilgan tarzda qayta ishlash va filtrlash orqali ma'lumotlarni tahlil qilish jarayonining tezlashuvi;
- sun'iy intellekt yordami bilan o'quv jarayonlarini individual moslashtirish va adaptiv ta'lim muhitlarini shakllantirish;
- ilmiy-tahliliy faoliyatda sun'iy intellekt asosida innovatsion yondashuvlarni qo'llash va yangi ilmiy xulosalar chiqarish imkoniyati.

Biroq, sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'lim jarayoniga keng joriy etish jarayonida muayyan cheklovlar ham mavjud. Jumladan:

- talabalar tomonidan axborotni mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarining zaiflashish ehtimoli;
- ma'lumotlarning ishonchliligi va manba sifati bo'yicha sun'iy intellekt tomonidan yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatoliklar;
- akademik halollik va plagiat muammolari (talabalar tomonidan sun'iy intellekt vositalaridan noto'g'ri foydalanish ehtimoli).

Shunday ekan, sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'lim jarayoniga to'g'ri va me'yorida integratsiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi va sun'iy intellekt o'rtasidagi optimal muvozanatni saqlash talabalar mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kelgusida sun'iy intellektning ta'lim jarayonidagi roli yanada ortishi kutilmoqda. Xususan:

- intellektual ta'lim platformalarini rivojlantirish orqali individual o'quv strategiyalarini moslashtirish;
- sun'iy intellekt yordamida avtomatlashtirilgan ilmiy-tahliliy tizimlarni ishlab chiqish;
- axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt vositalari bilan integratsiyalashgan ta'lim metodlarini takomillashtirish;
- sun'iy intellektning akademik halollik va ilmiy-tadqiqot jarayoniga ta'sirini chuqur o'rganish.

Shunday qilib, sun'iy intellekt informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishning samarali texnologik mexanizmlaridan biri sifatida qaralishi mumkin. Ammo uning ta'lim jarayoniga kiritilishi an'anaviy pedagogik yondashuvlarni to'liq almashtirishi mumkin emas. Aksincha, sun'iy intellekt va inson omilining uyg'unligi orqali eng samarali ta'lim modelini yaratish mumkin.

Shu sababli, sun'iy intellektidan foydalangan holda informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirish bo'yicha ilmiy-metodik tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish, innovatsion o'quv modellarini ishlab chiqish va ularning samaradorligini amaliy jihatdan baholash kelajak ta'lim jarayonining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Семенов А. Цифровая педагогика: современные подходы и технологии. Москва: Издательство Академии образования, 2022. С. 328.
2. Jonassen D.H. Learning to Solve Problems: A Handbook for Designing Problem-Solving Learning Environments. New York: Routledge, 2017.
3. Bishop C.M. Pattern Recognition and Machine Learning. New York: Springer, 2020.
4. Anderson J., Rainie L. The Future of Artificial Intelligence in Education. Washington D.C.: Pew Research Center, 2021.
5. Brown T. Artificial Intelligence in Higher Education: A Systematic Review of Emerging Trends. Harvard Education Review, 92 (4), 2022. P. 112-135.
6. Siemens G., Gašević D. *Learning Analytics in the Age of AI*. Cambridge University Press, 2020.
7. Deloitte. *AI in Higher Education: Trends and Opportunities*. Deloitte Insights 2021.
8. Muxitdinova D. *O'zbekistonda raqamli ta'lim va sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanish tendensiyalari*. Toshkent: O'zMU, 2023.

1. UNESCO. AI and Education: Guidance for Policy Makers. Paris: UNESCO Publishing, 2021.
2. Woolf B.P. AI and Education: Learning in the Age of Smart Technology. New York: Cambridge University Press, 2020.

УДК 37.016:91

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ШКОЛЬНОЙ ГЕОГРАФИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ СРЕДСТВАМИ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Ботиржон Мирзамахмудович Абдурахмонов

доцент кафедры географии и охраны окружающей среды

Наманганский государственный университет

доктор философии по педагогическим наукам (PhD), доцент

e-mail: Botu76@mail.ru

Рахимов Ихтиёр Бахтиёр угли

*Преподаватель кафедры естественных наук Наманганского государственного
педагогического института.*

e-mail: ixtiyorraximov5656841@gmail.com

Аннотация. В данной статье рассматриваются современные образовательные средства, применяемые в преподавании школьного курса географии. Проанализированы их классификация, функции и значение для учебного процесса. Особое внимание уделено интеграции цифровых технологий, таких как геоинформационные системы (ГИС) и интерактивные платформы. Рассматриваются методические подходы, способствующие формированию пространственного мышления учащихся и повышению их аналитических способностей. Приведены данные о влиянии цифровизации на эффективность обучения. Представлены рекомендации по совершенствованию географического образования в школах Узбекистана в условиях образовательных реформ.

Ключевые слова. Географическое образование, цифровые технологии, ГИС, интерактивные образовательные средства, пространственное мышление, образовательные реформы, школьная география, методические подходы, картографические ресурсы, образовательные платформы.

PROVIDING SCHOOL GEOGRAPHY WITH EDUCATIONAL RESOURCES: MODERN APPROACHES AND PROSPECTS

Botirjon Mirzamaxmudovich Abdurakhmonov

*Associate Professor of the Department of Geography and Environmental
Protection*

Namangan State University

Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Raximov Ixtiyor Baxtiyor o'g'li

*Teacher at the Department of Natural Sciences, Namangan State Pedagogical
Institute.*

Annotation. *This article examines modern educational tools used in teaching school geography. The classification, functions, and significance of these tools in the learning process are analyzed. Special attention is given to the integration of digital technologies such as Geographic Information Systems (GIS) and interactive platforms. Methodological approaches that contribute to the development of students' spatial thinking and analytical skills are discussed. Data on the impact of digitalization on learning efficiency is provided. Recommendations for improving geography education in Uzbekistan's schools under current educational reforms are presented.*

Keywords: *geography education, digital technologies, GIS, interactive educational tools, spatial thinking, educational reforms, school geography, methodological approaches, cartographic resources, educational platforms.*

Введение

География как учебный предмет играет важную роль в формировании у школьников представлений о мире, природных процессах, социально-экономических явлениях и взаимодействии человека с окружающей средой. Однако в условиях быстро меняющегося мира и развития технологий традиционные методы обучения становятся недостаточно эффективными. Современные образовательные средства и подходы позволяют сделать изучение географии более увлекательным, интерактивным и соответствующим запросам нового поколения.

Сегодняшние вызовы, включая глобализацию, климатические изменения, урбанизацию и развитие цифровых технологий, требуют от образовательной системы новых подходов к преподаванию географии. Государственные реформы в сфере образования направлены на создание условий, позволяющих обеспечить конкурентоспособность учащихся, формирование у них экологического сознания, критического мышления и навыков работы с цифровыми инструментами. В этом контексте интеграция инновационных технологий и методов обучения в школьный курс географии становится не просто возможностью, а необходимостью.

Современные образовательные средства не только расширяют возможности преподавания географии, но и способствуют адаптации содержания учебных программ к реальным вызовам. Государственные стандарты образования и запросы общества подчеркивают необходимость формирования у школьников

компетенций, соответствующих требованиям 21 века. Важным аспектом становится практическая направленность географического образования, позволяющая учащимся понимать и применять знания о пространственных процессах в реальной жизни. Использование цифровых картографических технологий, геоинформационных систем (ГИС), интерактивных моделей и симуляций помогает сделать обучение более наглядным и прикладным [3].

Помимо методических аспектов, большое значение имеют педагогические, организационно-методические и технические потребности системы образования, требующие системного подхода к модернизации учебного процесса. В частности, на практике наблюдается нехватка качественных цифровых ресурсов и платформ, интегрированных в образовательный процесс, а также необходимость повышения квалификации педагогов в области использования современных технологий. В данной статье рассматриваются научно-теоретические основы создания и использования современных образовательных средств, их классификация, функции и значение, а также анализируются современные требования и образовательные принципы преподавания географии Узбекистана [2].

Современное развитие образования в Узбекистане основывается на стратегических документах, таких как Концепция развития народного образования до 2030 года и Стратегия развития "Новый Узбекистан 2022—2026". Эти документы подчеркивают важность внедрения инновационных технологий в образовательный процесс, повышение квалификации учителей, использование цифровых образовательных платформ и применение современных педагогических методов. В частности, уделяется внимание стимулированию педагогической деятельности и разработке механизмов профессиональной переподготовки учителей на основе международных стандартов [1].

Методы

В исследовании использованы аналитический метод для изучения теоретических основ образовательных средств, сравнительный анализ различных инструментов преподавания географии, а также эмпирический метод для оценки их эффективности в школьной практике.

Результаты и обсуждение

Современные образовательные средства представляют собой совокупность методических, технических и цифровых инструментов, направленных на улучшение качества преподавания. Они включают в себя традиционные (карты, атласы, глобусы) и инновационные (электронные ресурсы, интерактивные платформы, геоинформационные технологии) средства. Использование таких инструментов базируется на педагогических теориях, в частности теории активного обучения, конструктивизма и когнитивного развития.

Дополнительно, научные исследования подтверждают, что внедрение цифровых технологий в образовательный процесс способствует не только повышению мотивации учащихся, но и улучшению их аналитических способностей. Применение интерактивных платформ, таких как Wordwall.net и ГИС-технологий, позволяет учащимся самостоятельно изучать сложные географические процессы через практическое взаимодействие с учебным материалом. Важно отметить, что современные образовательные средства ориентированы на индивидуализацию обучения, что делает процесс более эффективным и адаптивным [4].

Исследование Матвеева А.В. подчеркивает важность использования географических карт для развития функциональной грамотности учащихся, а работа Летягина А.А. и Пятунина В.Б. освещает цифровую трансформацию географического образования, подчеркивая необходимость адаптации учебных программ к цифровой среде [6].

Образовательные средства для преподавания географии можно классифицировать следующим образом (см. Таблица-1):

- Традиционные;
- Цифровые и интерактивные;
- Геоинформационные технологии.

Таблица -1. Классификация образовательных средств

Категория	Примеры
Традиционные	Печатные учебники, карты, атласы, настенные схемы
Цифровые и интерактивные	Электронные учебники, мобильные приложения, интерактивные доски, онлайн-симуляции
Геоинформационные технологии	ГИС-системы, спутниковые снимки, виртуальные экскурсии

Функции образовательных средств включают следующее (см. Таблица-2):

- **Обеспечение наглядности учебного материала** – использование цифровых и традиционных картографических средств позволяет учащимся визуализировать сложные географические явления, повышая уровень усвоения знаний. Согласно исследованиям, наглядное представление информации увеличивает эффективность обучения на 35-50%.

- **Развитие пространственного мышления и аналитических навыков** – применение ГИС-систем и интерактивных моделей помогает учащимся анализировать пространственные процессы, оценивать взаимосвязи между различными географическими объектами и тренировать критическое мышление. Исследования показывают, что использование ГИС-технологий в обучении повышает аналитические способности учеников на 30%.

- **Углубление понимания географических процессов и закономерностей** – современные технологии позволяют моделировать динамику природных процессов, таких как изменение климата, тектонические движения, урбанизация и миграционные потоки. Например, использование виртуальных симуляторов показало рост усвоения материала по данным темам на 40%.

- **Формирование навыков работы с цифровыми картографическими ресурсами** – современные образовательные платформы, такие как Google Earth, ArcGIS Online и другие, дают учащимся возможность практически применять знания, что важно для профессиональной подготовки будущих специалистов в

области географии. Согласно статистике, 65% студентов, изучающих географию с использованием ГИС, демонстрируют более высокий уровень подготовки по сравнению с традиционными методами.

Таблица -2. Функции образовательных средств

Функция	Описание	Эффективн ость (%)
Развитие пространственного мышления и аналитических навыков	<i>Применение ГИС-систем и интерактивных моделей помогает учащимся анализировать пространственные процессы, оценивать взаимосвязи между различными географическими объектами и тренировать критическое мышление.</i>	30
Углубление понимания географических процессов и закономерностей	<i>Современные технологии позволяют моделировать динамику природных процессов, таких как изменение климата, тектонические движения, урбанизация и миграционные потоки.</i>	40
Формирование навыков работы с цифровыми картографическим и ресурсами	<i>Современные образовательные платформы, такие как Google Earth, ArcGIS Online и другие, дают учащимся возможность практически применять знания.</i>	65

В условиях реформирования системы среднего образования в Узбекистане важно учитывать современные образовательные принципы, такие как:

- Компетентностный подход, ориентированный на развитие практических навыков.
- Интерактивность и междисциплинарность обучения.
- Использование цифровых технологий для повышения доступности и качества географических знаний.
- Региональный компонент: изучение природных, экономических и социальных особенностей Узбекистана с учетом локальной специфики.

На основе материалов VIII Всероссийской научно-практической конференции отмечается, что внедрение геоинформационных систем и интерактивных учебных материалов способствует развитию пространственного мышления учащихся. Кроме того, современные образовательные программы требуют включения методов проектного и исследовательского обучения в преподавание географии [7].

Дополнительно, с учетом актуальных образовательных реформ в Узбекистане, особое внимание уделяется профессиональной подготовке учителей. Государственные инициативы направлены на повышение квалификации педагогов в области цифрового образования и разработку методик интеграции новых образовательных средств в школьную программу. Внедрение международных стандартов и практик в образовательный процесс поможет обеспечить соответствие современным требованиям общества и рынка труда.

Заключение

Использование разнообразных инструментов, включая цифровые технологии, способствует углубленному изучению географии, активному вовлечению учащихся в процесс обучения и повышению его эффективности.

На основе проведенного исследования можно сделать следующие выводы:

- Современные образовательные технологии значительно расширяют возможности изучения географии, обеспечивая более наглядное и практико-ориентированное обучение.

▪ Интеграция ГИС-систем и цифровых платформ в учебный процесс способствует формированию аналитических навыков и пространственного мышления учащихся.

▪ Развитие школьного географического образования требует системного подхода, включающего обновление учебных программ, подготовку квалифицированных педагогов и внедрение инновационных методик.

Рекомендации и перспективы. Для дальнейшего совершенствования системы географического образования предлагаются следующие меры:

1. Разработка и внедрение национальной платформы цифрового географического образования, включающей интерактивные карты, симуляции и виртуальные экскурсии.

2. Повышение квалификации учителей через специализированные курсы по использованию цифровых образовательных технологий.

3. Расширение практико-ориентированных методов обучения, включая исследовательские проекты и полевые работы с использованием современных технологий.

4. Сотрудничество с международными образовательными организациями для внедрения передового педагогического опыта в школьное образование Узбекистана.

5. Поддержка научных исследований в области географического образования и создание условий для внедрения инновационных методов преподавания.

Реализация предложенных мер позволит значительно повысить качество преподавания географии, адаптируя учебный процесс к требованиям современного общества и рынка труда.

Список литературы.

1. Об утверждении Национальной программы по развитию школьного образования в 2022 — 2026 годах. Указ Президента Республики Узбекистан от 26 мая 2023 года № УП-79 — Национальная база данных законодательства.
2. Об утверждении Концепции развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года. Указ Президента Республики Узбекистан. Национальная база данных законодательства, 29.04.2019 г.

3. Абдурахмонов Б.М. Профессиональная готовность будущих учителей географии к использованию современных цифровых технологий. Актуальные проблемы школьного образования: Сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции, Благовещенск, 21 февраля 2024 года. – Благовещенск: БГПУ, 2024. – С. 20-24. eLIBRARY ID: 65658853
4. Абдурахмонов Б.М., Турдалиев И.Э. "Проектирование и разработка интерактивных дидактических материалов на базе сайта Wordwall.net" *Современное географическое образование: проблемы и перспективы развития: материалы VIII всероссийской научно-практической конференции*, 10–11 ноября 2023 года. – Москва: МПГУ, 2023. eLibrary ID: [68540005](#)
5. Летагин А.А. Развитие функциональной грамотности школьников в процессе обучения географии / В. Б. Пятунин, А. А. Летагин // Наука и школа. – 2023. – № 1. – С. 193-199.
6. Матвеев А.В. Карта на уроке: развиваем географическую культуру учащихся // *География и экология в школе XXI века*. – 2023. – № 6. – С. 56-60. eLibrary ID: 54281238.
7. Современное географическое образование: проблемы и перспективы развития : материалы VIII Всероссийской научно-практической конференции, г. Москва, 10–11 ноября 2023 года / под общ. ред. И. И. Бариновой и Е. А. Таможней [Электронное издание сетевого распространения]. – Москва : МПГУ, 2024. – 368 с. eLibrary ID: [26613321](#)

MUSIQA TA'LIMIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Gazziyev Jobir Jo`raxanovich

Namangan davlat pedagogika instituti

ART pedagogika kafedrası dotsenti

Maxkamjanov Samandar Qodir o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti

Musiqá ta'limi va san'at yo'nalishi 1-bosqich magistranti

www.maxkamjanov.s@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada musiqá ta'limi va innovatsion texnologiyalarni joriy etishning ahamiyati ko'rib chiqilgan bo'lib, musiqá ta'limining yosh avlodni estetik tarbiyalashdagi o'rnini va ularning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi o'rnini ta'kidlaydi. Innovatsion texnologiyalar, jumladan, interaktiv usullar, multimedia vositalari, mobil ilovalar va raqamli platformalar yordamida musiqá ta'limining samaradorligini oshirish mumkinligi keltirilgan. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarga musiqá nazariyasini o'rganish, musiqiy ijro etish, ritmni aniqlash va yaratuvchanlikni rivojlantirishda yordam beradi. Shuningdek, maqolada inkluziv ta'limning qo'llab-quvvatlanishi va yangi texnologiyalarning kelajakdagi roli, jumladan, texnologiyalarining musiqá ta'limidagi o'rne. Umuman olganda, maqola innovatsion texnologiyalar orqali musiqá ta'limining sifatini oshirish va o'quvchilarning ijodiy rivojlanishiga xizmat qilishning muhim.

Kalit so'zlar: Musiqá, ta'lim, multimedia, mobil ilovalar, innovatsiya, usullar.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В статье рассматривается значение музыкального образования и внедрения инновационных технологий, подчеркивается роль музыкального образования в эстетическом воспитании подрастающего поколения и развитии их музыкальных способностей. Показано, что эффективность музыкального образования можно повысить, используя инновационные технологии, в том числе интерактивные методы, мультимедийные средства, мобильные приложения и цифровые платформы. Эти технологии помогают учащимся изучать теорию музыки, играть на музыкальных инструментах, определять ритм и развивать творческие способности. В статье также обсуждается поддержка инклюзивного образования и будущая роль новых технологий, в том числе их роль в музыкальном образовании. В целом в статье подчеркивается важность повышения качества музыкального образования посредством инновационных технологий и содействия творческому развитию учащихся.

Ключевые слова: Музыка, образование, мультимедиа, мобильные приложения, инновации, методы.

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN MUSIC EDUCATION

Abstract: The article examines the importance of music education and the introduction of innovative technologies, emphasizing the role of music education in the aesthetic education of the younger generation and the development of their musical abilities. It is noted that the effectiveness of music education can be increased using innovative technologies, including interactive methods, multimedia tools, mobile applications and digital platforms. These technologies help students learn music theory, musical performance, rhythm recognition and develop creativity. The article also discusses the support of inclusive education and the future role of new technologies, including the role of technologies in music education. In general, the article highlights the importance of improving the quality of music education through innovative technologies and serving the creative development of students.

Keywords: Music, education, multimedia, mobile applications, innovation, methods.

KIRISH

Musika ta'limi yosh avlodni estetik tarbiyalash va ularning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali dars samaradorligini oshirish mumkin. Bu borada musika ta'limida zamonaviy yondashuvlarni qo'llash o'quvchilarning musika madaniyatini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalar o'quvchilarga musika ilmini qiziqarli va samarali tarzda o'rgatishga imkon beradi. Ular orqali o'quvchilarda ijodiy fikrlash, ijro etish malakalari va musiqiy eshitish qobiliyatlari rivojlantiriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Musika ta'limida interaktiv usullar va multimediya vositalaridan foydalanish dolzarb hisoblanadi. Interaktiv ta'lim platformalari o'quvchilarga mustaqil ravishda musika bilan shug'ullanish imkonini beradi. Misol uchun, virtual sinf xonalari, musiqiy dasturlar va onlayn platformalar yordamida o'quvchilar notalar bilan ishlash, musika nazariyasini o'rganish va turli cholg'ular ijrosini mashq qilish imkoniga ega bo'ladilar. Bunday texnologiyalar orqali individual yondashuv amalga oshiriladi va har bir o'quvchining bilim darajasiga mos topshiriqlar taqdim etiladi.

[3]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Innovatsion texnologiyalar musiqa ta'limida darslarni jonli va qiziqarli qilish imkonini beradi. Multimedia prezentatsiyalari, audio va video materiallardan foydalanish orqali o'quvchilarning musiqiy dunyoqarashi kengaytiriladi. Xususan, mashhur kompozitorlarning asarlarini vizualizatsiya qilish yoki tarixiy musiqiy voqealarni animatsiyalar orqali namoyish etish orqali o'quvchilar mavzuni chuqurroq anglaydilar. Bunday yondashuv o'quvchilarda musiqaga nisbatan qiziqishni oshiradi. [2]

Zamonaviy texnologiyalar orqali musiqa darslarida ijodiy faoliyatni rag'batlantirish mumkin. Elektron cholg'u asboblari, raqamli studiyalar va musiqiy dasturlar yordamida o'quvchilar o'z ijodiy ishlanmalarini yaratish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Masalan, raqamli musiqa platformalarida kompozitsiyalar yaratish yoki mavjud musiqiy asarlarni remiks qilish orqali ijodiy qobiliyatlar rivojlantiriladi. Bu jarayonda o'quvchilar nafaqat ijrochi, balki yaratuvchi sifatida ham shakllanadilar.

Innovatsion texnologiyalar ta'lim jarayonida o'quvchilarning musiqiy eshitish va ritm hisini rivojlantirishga yordam beradi. Maxsus dasturlar orqali ritmni aniqlash, tovush balandligini farqlash va musiqiy parchalarni tahlil qilish mashqlari amalga oshiriladi. Bunday texnologiyalar orqali o'quvchilar musiqiy jarayonlarni yanada aniqroq tushunish imkoniga ega bo'ladilar. [4]

Pedagogik nuqtai nazardan qaraganda, innovatsion texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada demokratik va moslashuvchan qiladi. Ular o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqotni kuchaytiradi va individual yondashuvni amalga oshirish imkonini beradi. O'qituvchilar innovatsion texnologiyalar yordamida o'z darslarini boyitib, yanada samarali ta'lim berish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa musiqa ta'limining sifatini oshirishga xizmat qiladi. [1]

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Interaktiv platformalar va texnologiyalar yordamida musiqa savodxonligini rivojlantirish jarayonida yangi metodlardan foydalanish muhimdir. O'yin texnologiyalari orqali musiqa darslari qiziqarli va samarali bo'ladi. Masalan, musiqiy viktorinalar, ritm o'yinlari va nota tanish mashqlari orqali o'quvchilar bilimlarini

mustahkamlashadi. Bunday o'yinlar orqali o'quvchilar notalarni tez va oson o'zlashtiradilar.

Musika ta'limida mobil ilovalar ham keng qo'llanilmoqda. Maxsus ilovalar orqali o'quvchilar har qanday joyda va vaqtda musika bilan shug'ullanish imkoniga ega bo'ladilar. Mobil ilovalar orqali musiqiy diktantlar yozish, notalarni yodlash va turli mashqlarni bajarish mumkin. Bu esa ta'lim jarayonini yanada moslashuvchan qiladi. [3]

Innovatsion texnologiyalarning yana bir muhim jihati ularning inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlashidir. Maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan dasturlar va texnologiyalar orqali musiqiy ta'lim olish imkoniyati yaratiladi. Bunday texnologiyalar har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos ta'limni tashkil etishga xizmat qiladi.

Musika ta'limida innovatsion texnologiyalardan foydalanish yanada kengayishi mumkin. Texnologiyalari musika ta'limiga yangi imkoniyatlar olib kiradi. Bu texnologiyalar orqali individual yondashuv yanada rivojlanadi va o'quvchi yoshlar uchun musiqiy tajribalar yanada boy bo'ladi.

Musika ta'limida innovatsion texnologiyalardan foydalanish pedagogik jarayonni boyitib, o'quvchilarning ijodiy va intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu esa musika madaniyatining kelajak avlodga yetkazilishida muhim omil hisoblanadi.

XULOSA

Musika ta'limida innovatsion texnologiyalardan foydalanish zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. Bunday texnologiyalar ta'lim samaradorligini oshirib, o'quvchilarning musika madaniyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Interaktiv platformalar, multimediya vositalari, mobil ilovalar va o'yin texnologiyalari orqali darslarni qiziqarli va ijodiy jarayonga aylantirish mumkin. Shuningdek, bu texnologiyalar o'quvchilarda ijodiy fikrlash, musiqiy eshitish qobiliyatlari va ijro etish malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Individual yondashuv va moslashuvchan ta'lim imkoniyatlari esa har bir o'quvchining ehtiyojlariga javob beradigan muhit yaratishga imkon beradi.

Kelajakda musiqa ta'limida innovatsion texnologiyalarning yanada keng qo'llanilishi kutilmoqda. Bular orqali nafaqat o'quvchilarning musiqiy savodxonligi oshadi, balki ijodiy va intellektual rivojlanishiga ham katta hissa qo'shiladi. Shu bilan birga, texnologiyalarning inklyuziv ta'limda qo'llanilishi ham musiqa ta'limini yanada keng ommaga ochib berishi mumkin.

Innovatsion texnologiyalar musiqa madaniyatini yosh avlodga yetkazishda pedagoglar uchun bebaho vosita bo'lib xizmat qiladi va bu jarayonning yanada boy va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Saidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. T.: Moliya. 2003 y.
2. Kamoldinov M, Vaxobjonov B, Innovatsion pedagogik texnologiya asoslari. T.: Talkin. 2010 y.
3. Ko'kiyeva Shohidaxon Ulug'bekovna. Musiqiy savodxonlik 2-sinf. Andijon 2024 yil
4. Qodir o'g'li, M. S. (2024). INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING MUSIQA TA'LIMIDA QO'LLANILISHI. *SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH*, 3(28), 68-71.
5. Qodir o'g'li, M. S. (2025). INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR TUSHUNCHASI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(32), 87-91.
6. Gaziye, J. J. R. (2024). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MUSIQA MADANIYATI O'QITUVCHILARINING MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA NOANANAVIY METODLARDAN FOYDALANISHI. *Oriental Art and Culture*, 5(3), 414-419.
7. Gaziye, J. J. (2024). NAMANGAN VILOYATI TARIXI VA MADANIYATI DAVLAT MUZEYI. *Inter education & global study*, (5 (1)), 456-465.

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING LUG'AVIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Parpiyev Odil Olimovich,

Qo'qon universiteti, Ta'lim kafedrası dotsent v.b.

odilparpiyev71@gmail.com (99 899 6193971)

Annotatsiya. Jamiyatda yangi avlodni tarbiyalash, avvalo, uning og'zaki va yozma nutqining rivojlanganlik darajasiga bog'liq. Nutqni rivojlantirishning asosini esa o'quvchilarning lug'at boyligi tashkil qiladi. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'aviy ko'nikmalarining rivojlanishi masalasi yoritilgan bo'lib, asosiy e'tibor ona tili darslarida o'quvchilarning yangi so'z bilan ishlay olishi, yangi so'z ishtirokida gaplar va matn tuza olish malakasiga qaratildi. Bolalardagi nafaol lug'atni faol lug'atga aylantirish usullari bayon etilib, interaktiv usullar orqali so'z ustida ishlashning samarali ekanligi ta'kidlangan. Muallif ilgari surayotgan fikrlarini soha mutaxassislarining fikrlari asosida rivojlantirgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z ma'nosining tushuninish darajasi, berilgan matn tarkibidagi so'zlarni yakka va o'qituvchi yordamida anglashi ularga berilgan mashqlar asosida sinab ko'rildi. Tajriba-sinov ishlari Navoiy viloyati Navoiy shahridagi 2-, 10-umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2-, 3-, 4-sinf o'quvchilari o'rtasida o'tkazilib, pedagogik kuzatish, taqqqoslash, qiyoslash metodlari amaliyotga joriy qilindi. Tajriba-sinov natijalari umumlashtirilib, jadvalda ifodalandi va muallif munosabati bildirildi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'aviy kompetensiyalarni rivojlantirishning ahamiyati ta'kidlanib, xulosalar berildi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, lug'at, so'z, imlo, izohli lug'at, yozma, nutq, interaktiv, metod.

METHODS OF DEVELOPING STUDENTS' VOCABULARY SKILLS IN MOTHER LANGUAGE LESSONS

Abstract. The upbringing of a new generation in society depends, first of all, on the level of development of its oral and written speech. The basis of speech development is the vocabulary of students. The article discusses the development of vocabulary skills in primary school students, focusing on the ability of students to work with new words in native language lessons, to compose sentences and texts with the participation of new words. Methods for transforming children's inactive vocabulary into active vocabulary are described, and the effectiveness of working on words through interactive methods is emphasized. The author developed his ideas based on the opinions of experts in the field.

The level of understanding of the meaning of words by primary school students, their understanding of words in a given text, both individually and with the help of a teacher, was tested on the basis of the exercises given to them. Experimental work was conducted among students of grades 2, 3, and 4 of secondary schools No. 2 and 10 in Navoi city, Navoi region,

and pedagogical observation, comparison, and comparison methods were put into practice. The results of the experimental work were summarized, presented in a table, and the author's attitude was expressed.

The importance of developing vocabulary competencies in primary school students was emphasized and conclusions were drawn.

Keywords: primary education, dictionary, word, spelling, explanatory dictionary, writing, speech, interactive, method.

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА

Аннотация. Воспитание нового поколения в обществе зависит, прежде всего, от уровня развития его устной и письменной речи. Основой развития речи является словарный запас учащихся. В статье рассматривается развитие словарного запаса у учащихся начальной школы, при этом основное внимание уделяется умению учащихся работать с новыми словами на уроках родного языка, а также умению строить предложения и тексты с использованием новых слов. Описаны методы преобразования неактивного словарного запаса детей в активный, подчеркнута эффективность работы над словарным запасом с помощью интерактивных методов. Автор развил свои идеи, основываясь на мнениях экспертов в данной области.

Уровень понимания значений слов и способность учащихся начальной школы понимать слова в заданном тексте как самостоятельно, так и с помощью учителя проверялись на основе предложенных им упражнений. Экспериментальная работа проводилась среди учащихся 2, 3, 4 классов средних школ № 2 и 10 города Навои Навоийской области и применялись методы педагогического наблюдения, сравнения и сопоставления. Результаты эксперимента обобщены и представлены в таблице, а также высказано мнение автора.

Была подчеркнута важность развития словарного запаса у учащихся начальной школы и сделаны выводы.

Ключевые слова: начальное образование, словарный запас, слово, правописание, толковый словарь, письмо, речь, интерактив, метод.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ta'lim jarayonida yuksak pedagogik kompetensiya, uslubiy mahorat ko'nikmalariga ega bo'lish talabini qo'yadi. Ona tili ta'limini lug'atlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. O'quvchilarning lug'atlar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish ona tilini muvaffaqiyatli o'rganish va bolaning aql-idrokini rivojlantirish uchun zaruriy shartdir. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'qituvchilari har xil lug'at turlari bilan ishlay olishi,

o'quvchilarning lug'atlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishi kerak. Shundagina o'quvchi tomonidan egallangan bilimlar DTS talablariga javob beradi.

Ona tilini amaliy o'zlashtirish, birinchi navbatda, ma'lum miqdordagi so'zlarni bilishni talab qiladi. Shuning uchun o'quvchilarga ona tilidagi nutqni dastlabki o'rgatish jarayonida asosiy o'rinlardan birini lug'at va imlo ishlari egallaydi. Lug'at va imlo ishining vazifasi nutq faoliyati uchun zarur bo'lgan lug'at boyligini to'plash, ularning uyg'unlik qonuniyatlarini, turli leksik ma'nolarni o'zlashtirishdan iborat. O'quvchilarning lug'at boyligining bosqichma-bosqich boyib borishi ularga lug'at ishining turlari va shakllarini xilma-xil qilish, ilgari o'rganilgan so'zlarning leksik ma'nosini konkretlashtirish va aniqlashtirish imkonini beradi.

O'quvchilarning so'z boyligini boyitish o'qituvchiga ona tiliga murojaat qilmasdan so'zlarning ma'nolarini tushuntirish imkonini beradi.

Boshlang'ich sinflar uchun o'quvchiga ona tilida oddiy fikrlarni ifodalash va suhbatdoshni dasturda nazarda tutilgan talablar doirasida tushunish imkonini beradigan so'zlar tanlanishi kerak. Birinchi sinfdan boshlab, har bir darsda nutqiy vaziyatlar (dialog, suhbat, ekskursiya, hikoya) natijasida o'quvchilar yangi so'zlarni o'zlashtiradilar va ilgari o'rganilganlarini mustahkamlaydilar.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O'quvchining lug'at boyligi har doim tilshunos olimlar diqqat markazida bo'lgan. Ular sirasiga mustaqil hamdo'stlik mamlakatlari olimlaridan L. S. Vigotskiy, M. R. Lvov, A. N. Gvozdev, S. N. Tseitlin, o'zbek bolalar nutqi tadqiqotchilaridan B. Mengliyev, N. Mahmudov, B. To'xliyev, O. Roziqov, O. Madayev, K. Qosimova, S. Matchonov, M. Z. Hamdamova, M. R. Hazratqulov, K. M. Mavlonova, N. Z. Umarova, H. Hayitov va G. H. Hamrayevlarning tadqiqotlarini kiritishimiz mumkin. Tadqiqotlarga ko'ra, birinchi sinf o'quvchisi o'z nutqida 2,5–3 ming so'zdan 7-8 ming so'zgacha, shu jumladan, faol va passiv lug'atdan foydalanadi [1]. O'quvchilar lug'atini kuzatish, nutqiy faoliyatda so'zlardan foydalanishi asosida o'quvchilarda nafaol lug'atning ustunligiga guvoh bo'ldik. Bu o'rinda o'qituvchining asosiy vazifasi nafaol lug'atni faol lug'atga aylantirish, darslarda bunday so'zlardan unumli foydalanish choralarini ishlab chiqish muhimdir. Chunki o'quvchi yuqori o'zaki va

yozma nutqiy fikrlash jarayonlari amalga oshirishda yetarli darajada soʻzlar zahirasi ega boʻlishi zarurdir.

Shu oʻrinda M.S.Soloveychikning quyidagi fikrlarini keltirib oʻtish maqsadga muvofiq: “Agar oʻquvchida taʼlimning dastlabki bosqichlarida lugʻatlarga murojaat qilish zarurati tugʻilmagan boʻlsa, u yordam vositalaridan foydalanish va kerakli maʼlumotlarni tezda topish qobiliyatini rivojlantirmagan boʻlsa, ular real vaziyatlarda ona tilining mavjud soʻz boyliklaridan erkin foydalanuvchisiga aylanishi dargumon. Kelajakda paydo boʻlgan boʻshliqni toʻliq toʻldirish dargumon” [2]. Shuning uchun ham ona tili darslarida oʻquvchi imkoniyatlaridan kelib chiqib, lugʻat ustida ishlashda turli interaktiv usullarni qoʻllash orqali faol lugʻatni rivojlantirish bolalarni hayotiy koʻnikmalarga tayyorlashning muhim vositasidir. Manbalarda lugʻat soʻziga quyidagicha taʼrif berilgan: “Lugʻat — 1) muayyan tilda, uning hududiy yoki ijtimoiy lahjasida mavjud boʻlgan, u yoki bu yozuvchi asarlarida uchraydigan soʻzlar yigʻindisi; 2) soʻzlar muayyan tartibda joylashtirilgan, tavsiflanuvchi birliklar, ularning kelib chiqishi, maʼnolari, yozilishi, talaffuzi, uslubiy mansubligi, boshqa tillarga tarjimasi haqida maʼlumotlar jamlangan kitob” [3].

Boshlangʻich sinflarda lugʻat ustida ishlashda maʼnoni tushuntirish, soʻzning imlosiga alohida eʼtibor qaratiladi. Savod oʻrgatish jarayonida esa rasmlil izoh lugʻatlardan foydalanish oʻquvchining qiziqishini oshiribgina qolmay, ularning yangi soʻzlar bilan tanishishlari, bu soʻzlarni fikrni ifodalashda qoʻllay olishlariga yaqindan yordam beradi. Tadqiqotimiz davomida Alifbe darsligida berilgan yangi soʻzlarni tushuntirish bilan chegaralanib qolmasdan, 1-sinf oʻquvchilari uchun rasmlil izoh lugʻatlar vositasida tavsiya qilingan 2-3ta soʻzlar bolalar tomonidan yaxshi qabul qilinganining guvohi boʻldik.

Odatda, lugʻat ustida ishlash uning turi xususiyatidan kelib chiqib amalga oshiriladi. Jumladan, M.R.Lvov izohli lugʻat bilan ishlashning umumiy uslubiy tamoyillarini ishlab chiqib, quyidagi bosqichlarni oʻz ichiga olishini taʼkidlaydi: 1) yangi soʻzni topish; 2) soʻz maʼnosini aniqlash; 3) yangi soʻz bilan mashq bajarish; 4) lugʻatni faollashtirish [4]. Haqiqatan ham, M.R.Lvovning bu fikrlarini qoʻllab-quvvatlagan holda boshlangʻich sinf oʻquvchilarining lugʻaviy koʻnikmalarini rivojlantirishda faqatgina darslikda berilgan soʻzlardan foydalanibgina qolmasdan,

balki dars mashg'ulotiga o'quvchilar dunyoqarashi, qiziqishi, yozh saviyasidan kelib chiqib, yangi so'zlarni ham taqdim etish kerak deb hisoblaymiz.

K.D.Ushinskiyning ta'kidlashicha, "...bola ikki-uch yilda shuncha narsani oson va tez o'rganib oladiki, keyin yigirma yil qunt bilan astoydil o'qigan taqdirda ham uning yarmini o'zlashtira olmaydi" [5].

V.I.Loginova, YU.S.Lyaxovskaya, V.V.Gerbova, E.M.Strunina va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida o'quvchilarning ona tili lug'at boyligini o'zlashtirib olishlari va amalda qo'llashlariga oid metodik tavsiyalar yoritilgan.

2023-2024-o'quv yilidan boshlang'ich sinflarda foydalanib kelinayotgan ona tili darsliklarida o'quvchilarning lug'atini boyitishga, nafaol so'zlarni faol so'zlarga aylantirishga doir mashqlar berilgan, lekin yangi ma'noli so'zlarning lug'aviy ma'nosini aniqlashtirishga doir darslik sahifalarida va darslik oxirida so'zlar izohi berilmagan. Bu esa kichik yoshli o'quvchilarda lug'at ustida ishlashga doir mustaqil faoliyatlarini cheklaydi. Jumladan, 2-sinf ona tili [6] darsligining 3-qismida 13-mavzu 8-mashqda berilgan "Osti tosh, usti tosh, O'rtasida chandir bosh" topishmog'idagi "chandir", 14-mavzu 2-mashqda "sayyora", "yo'ldosh", 12-mashqda "kalkulyator", 15-mavzu 3-mashqda "marosim", 7-mashqda "kimyogar", "vitamin" kabi so'zlarni izohlashda o'qituvchining yordami kerak bo'ladi. Agar shu so'zning izohi darslik oxirida berilganida edi, o'quvchilar bu kabi so'zlarning ma'nosini mustaqil o'qib tushunib olardilar va ularda mustaqil ishlash ko'nikmalari rivojlantirilardi.

MATERIALLAR VA USULLAR

Boshlang'ich sinflarda lug'at ustida ishlashning asosiy maqsadi o'quvchilarda lug'atdan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish va ularni nutqiy vaziyatlarda erkin qo'llay olishlariga erishish hisoblanadi.

Tadqiqotimiz davomida ona tili darslari jarayonida Navoiy shahar 2-, 10-umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2-, 3-, 4-sinf o'quvchilari o'rtasida lug'aviy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan mashq va usullarni amaliyotga tatbiq qildik. Pedagogik kuzatishlar davomida asosiy e'tibor o'quvchilarning matndagi so'zlarning ma'nosiga tushunishi, tushunmagan so'zlarning ma'nosini o'qituvchi yordamida matn mazmunidan kelib chiqib anglashi va bu so'zlarni erkin qo'llay

olishlariga qaratildi. 3-sinf o'quvchilari uchun quyidagi matndan foydalanildi: "Bir Maymun kunlardan bir kun duradgorning xoda ustida pona bilan uni yorayotganini ko'rdi. Duradgor bir ponani qoqqandan keyin ikkinchisini chiqarib olar, uni boshqa yerga qoqar va shunday qilib xodani yorib borardi. Duradgor zarur ish bilan bir yoqqa ketdi. Buni ko'rgan Maymun o'ziga daxli bo'lmagan ishga aralashib duradgorning ishini davom ettirmoqchi bo'ldi. Maymun yuzini ponaga qaratib xoda ustiga minib oldi. Uning dumi xodaning yorig'iga tushib turar edi. U ponani sug'ura boshladi.

Maymun ponani chiqarishi bilan dumini xoda qisib qoldi. Maymun hushidan ketdi, to duradgor yetib kelguncha, shu ahvolda yotdi". ("Kalila va Dimna"dan).

Yozish topshirig'ini berishdan oldin o'quvchilarni uch guruhga ajratib, matn qismlari tarqatildi va o'quvchilar mazmun bilan tanishganlaridan so'ng aytib berdilar. 2-topshiriq sifatida guruhlariga quyidagi vazifalar berildi:

1-guruh uchun: matn qismlarini ketma-ketlikda yozing.

Duradgorning pona yorishi, maymunnig ishi, dumning qisilishi, duradgorning qaytishi.

2-guruh uchun: matndan olingan quyidagi so'z va iboralar bilan ularning izohini moslab yozing.

Kunlardan bir kun, chiqarib olar, yerga qoqar, daxli bo'lmagan, xoda ustiga, ponaga qaratib.

3-guruh: Quyidagi so'roqlarga javob bo'luvchi so'zlarni topib yozing.

nima qilibdi?, kim?, nima? qanday?

Tadqiqotimiz davomida 2- va 4-sinf o'quvchilariga ham xuddi shunday topshiriqli mashqlar berib, ularning so'zlardan erkin foydalana olishlari, mantiqiy ketma-ketlik asosida matn yarata olish mahoratlarini sinovdan o'tkazdik. Tajriba-sinovda ishtirok etgan sinf o'quvchilarida lug'aviy ko'nikmalarning shakllanishini kuzatish va taqqoslash metodi asosida tahlil qildik.

NATIJALAR

Boshlang'ich sinflarda o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari shundan dalolat berdiki, o'quvchilar lug'atini boyitish ustida olib borilgan har qanday mashq turi tuzilajak fikr, matn yaratish uchun o'quvchilarda qulaylik yaratdi. Boshlang'ich sinf

o'quvchilarida lug'aviy ko'nikmalarni rivojlantirishga doir tadqiqot natijalarini quyidagi jadvalda ifodalashga harakat qildik. **Qarang 1-rasm.**

t/r	Topshiriq turlari	2-sinf		3-sinf		4-sinf	
		TS	NS	TS	NS	TS	NS
1	Yangi so'zlarni izohlay olishi	84%	64%	86%	65%	84%	66%
2	Yangi so'z bilan so'z birikmasi tuzish	83%	73%	84%	70%	84%	69%
3	Yangi so'z bilan gap tuza olish	84%	71%	85%	71%	87%	71%
4	Nuqtalar o'rniga mos so'zni tanlash	88%	70%	90%	77%	91%	72%
5	Ijodiy mashqlar	84%	65%	88%	66%	90%	68%
6	Matn qismlarini mazmunan biriktirish	86%	70%	90%	71%	91%	70%
7	Ijodkorlik daqiqasi	87%	69%	88%	70%	89%	72%
8	So'z o'yinlari	92%	75%	93%	76%	94%	80%

1-rasm. Tajriba-sinov ishlarining nazorat bosqichida boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'aviy ko'nikmasi shakllanish darajasining qiyosiy natijasi [7].

Tajriba va nazorat sinflarida olib borilgan tajribalar nazorat sinflariga qaraganda tajriba sinf o'quvchilarida leksik va yozish ko'nikmalari rivojlanishi yuqori ekanligi qayd etildi. Yuqoridagi jadval asosida shuni aytish mumkinki, ona tili darslarida lug'at ustida ishlash samaradorligini oshirishda "Ijodkorlik daqiqalari", "So'z o'yinlari", "O'yla, izla, top", "Zakovat" kabi ta'limiy o'yin vositalari, rasmi izoh lug'atlar yaqindan yordam beradi.

Tadqiqotimiz davomida o'tkazilgan pedagogik kuzatishlar asosida ba'zi boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'aviy ko'nikmalari rivojlanmaganligining sababi

sifatida o'qituvchilar tomonidan lug'at ustida ishlash uchun qulay pedagogik sharoit yaratilmasligi, yosh o'qituvchilarning lug'atlar xususiyatini bilmasliklari oqibatida ulardan foydalanmasliklari, lug'atlar ustida ishlashda zamonaviy texnologiyalardan foydalanmaslik kabilarni ko'rsatishimiz mumkin.

MUHOKAMA

XX asrning oxirida ushbu muammoning dolzarbligi A. A. Bondarenkoning asarlarida ta'kidlangan: "... bola uchun lug'at "bo'yi bo'yicha", "miqdoriga ko'ra" yoshiga qarab bo'lishi kerak" [8]. Shuni alohida qayd etish kerakki, kichik yoshli maktab o'quvchilarining lug'at boyligi, uni rivojlantirish usullari haqida bir qator ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan bo'lsa-da, lekin hanuzgacha boshlang'ich sinf o'quvchilari bilishi lozim bo'lgan lug'atlar yaratilmagan bo'lib, bu esa hamon dolzarbligicha qolmoqda. Bizning fikrimizcha, boshlang'ich sinflar uchun lug'atlar bolalar nutqidagi faol so'zlarni qamrab olishi, o'quv va adabiy materiallarga monand bo'lishi, so'zlarning izohi, imlo uchun va to'g'ri talaffuz uchun alohida lug'atlar yaratilib, umumiy so'zlar hajmi 5000 atrofida bo'lishi shu yoshdagi o'quvchilar uchun mos kelardi.

Lug'atlar bilan ishlash samarali bo'lishi uchun bir nechta shartlarga rioya qilish kerak:

- lug'atlar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish bosqichma-bosqich bo'lishi kerak;
- boshlang'ich sinflarda darslarda lug'atlardan foydalanish tizimli bo'lishi kerak;
- ona tili va o'qish savodxonligi darslarida izohli rasmlilug'atlardan foydalanishni takomillashtirish lozim;
- lug'at ustida ishlashda interaktiv usullarni keng joriy qilish kerak.

Professor S.Matchonov boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan lug'at ustida ishlashning bir nechta bosqichlarini ajratib ko'rsatadi [9]. Bu esa har qanday lug'at ustida ishlash tizimlilik asosida amalga oshirilishi muhimligini izohlaydi.

XULOSA

Boshlang'ich sinflarning ona tili mashg'ulotlarida lug'at ustida ishlash o'quvchi so'z boyligini oshiribgina qolmay, imloviy, lingvistik kompetensiyalarining

rivojlanishiga ham hissa qo'shadi. Bu esa og'zaki fikrni yozma ifodalashda o'quvchilarning ulardan ongli foydalanishlariga erishishda, o'zgalar nutqini anglashlarini ta'minlashda qulay qulay vosita bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Львов М. Р., Горецкий В. Г., Сосновская О. В. Методика преподавания русского языка в начальных классах: учебное пособие высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2007. 464 с.
2. Соловейчик М. С., Харченко О. О. Современные подходы к обучению орфографии в начальных классах // Цикл лекций на заочных курсах повышения квалификации учителей в педагогическом университете «Первое сентября»: газета «Начальная школа». 2006. № 17.
3. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Lug%CA%BBat>
4. Львов М. Р., Горецкий В. Г., Сосновская О. В. Методика преподавания русского языка в начальных классах: учебное пособие высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2007. 464 с.
5. Parpiyev O.O. Lug'at ustida ishlash yozma nutqni rivojlantirishning asosi. //Inter education&global study. 2024. №4(2). B. 206–212.
6. Kuranov S.D. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik. III qism. –Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. –96 b.
7. Бондаренко А. А. Словари для малышей // Начальная школа. 1993. № 10. С 28-32.
8. Matchonov S., Bakiyeva H., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Xolboyeva G.. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. Darslik. Toshkent. – 2021-yil.

O'QUVCHILARDA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVASION METODLARNI TA'LIMGA JORIY ETISH ISTIQBOLLARI

Ismoilov Temurbek Islomovich

Pedagogika va psixologiya kafedrası professori

Sobirjanova Buxolicha Farxodjon qizi buxolicha@gmail.com

*Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi
mutaxassisligi 1-bosqich magistranti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirishda innovasion metodlarni ta'lim jarayoniga joriy etish istiqbollari tahlil qilingan. Ta'limda kreativlik insonning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish, murakkab masalalarga ijodiy yondashuvni shakllantirish va innovasion yechimlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Maqolada zamonaviy ta'lim texnologiyalari, xususan, dizayn o'ylash, masala yechish metodikasi va aqliy hujum usulini qo'llash orqali o'quvchilarning kreativlik qobiliyatini oshirish yo'llari ko'rsatib berilgan. Shuningdek, milliy va xalqaro tajriba tahlil qilinib, innovasion metodlarni qo'llashning ijobiy natijalari ta'kidlangan. Ushbu metodlarni qo'llash pedagoglarning samarali ta'lim jarayonini tashkil etishida va o'quvchilarning mustaqil fikr yuritishini qo'llab-quvvatlashda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Maqolada keltirilgan tavsiyalar ta'lim tizimida innovasion yondashuvlarni samarali joriy etishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, innovasion metodlar, ta'lim jarayoni, dizayn o'ylash, aqliy hujum, masala yechish, ijodiy salohiyat, zamonaviy ta'lim texnologiyalari, mustaqil fikrlash, milliy tajriba, xalqaro tajriba, pedagogik innovatsiya.

ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ В ОБРАЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В данной статье проанализированы перспективы внедрения в образовательный процесс инновационных методов развития креативного мышления учащихся. Креативность в образовании играет важную роль в раскрытии творческого потенциала человека, формировании творческого подхода к сложным вопросам, разработке инновационных решений. В статье показаны способы повышения творческих способностей учащихся за счет использования современных образовательных технологий, в частности, дизайн-мышления, методик решения проблем и метода мозгового штурма. Также анализируется национальный и международный опыт, подчеркиваются положительные результаты применения инновационных методов. Применение этих методов служит основным инструментом педагогов в организации эффективного образовательного процесса и поддержке самостоятельного мышления учащихся. Рекомендации, изложенные в статье, имеют

практическое значение для эффективного внедрения инновационных подходов в систему образования.

Ключевые слова: креативное мышление, инновационные методы, образовательный процесс, дизайнерское мышление, мозговой штурм, решение проблем, творческий потенциал, современные образовательные технологии, независимое мышление, национальный опыт, международный опыт, педагогические инновации.

PROSPECTS OF IMPLEMENTING INNOVATIVE METHODS IN EDUCATION IN DEVELOPING CREATIVE THINKING IN STUDENTS

Abstract. *This article analyzes the prospects for introducing innovative methods into the educational process to develop creative thinking in students. Creativity in education is of great importance in revealing a person's creative potential, forming a creative approach to complex issues, and developing innovative solutions. The article shows ways to increase students' creative abilities through the use of modern educational technologies, in particular, design thinking, problem-solving techniques, and brainstorming. National and international experience is also analyzed, highlighting the positive results of using innovative methods. The use of these methods serves as the main tool for teachers to organize an effective educational process and support students' independent thinking. The recommendations presented in the article are of practical importance for the effective introduction of innovative approaches in the education system.*

Key words: *creative thinking, innovative methods, educational process, design thinking, brainstorming, problem solving, creative competence, modern educational technologies, independent thinking, national experience, international experience, pedagogical innovation.*

Kirish. Mustaqil O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh etish jarayonlari jadal sur'atlarda amalga oshirilmoqda. Jamiyat taraqqiyotini ta'minlaydigan muhim sohalaridan biri sifatida ta'lim doimo modernizatsiya qilinib, unda ilg'or g'oyalar, yangi texnologiyalar va innovasion yondashuvlar joriy etilmoqda. Ayniqsa, globallashuv davrida o'quvchilarda kreativ fikrlash salohiyatini shakllantirish mamlakatimiz taraqqiyoti uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Shu bois bugungi kunda maktablarimizda, maxsus ta'lim muassasalarida va universitetlarda o'quv jarayonini innovasion metodlar bilan boyitish, ularni amaliy jihatdan samarali tatbiq etish ustuvor vazifa sifatida oldinga qo'yilgan.

Ushbu maqolada kreativ fikrlashni rivojlantirishda innovasion metodlarning mohiyati, ularni o'quv jarayonida qo'llash imkoniyatlari hamda istiqbollari haqida fikr yuritiladi. Jumladan, mamlakatimiz olimlarining ushbu yo'nalishdagi ilmiy bahs-munozaralari va turli pedagogik platformadagi yondashuvlari muhokama

etiladi. Maqolada, shuningdek, ilmiy manbalardan keltirilgan snoskalarda aniq ko'rsatilgan adabiyotlar asosida nazariy xulosalar beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Kreativ fikrlash tushunchasi ilmiy adabiyotlarda bir necha asosiy belgilar bilan izohlanadi: yangilik yaratish, noodatiy yondashuvlar taklif etish, mavjud muammolarni netrivial usullar bilan yechish kabi qobiliyatlar kreativ fikrlashda namoyon bo'ladi. Pedagogika fanida kreativlik tushunchasi tezkor fikrlash, yangi g'oyalar generatsiya qilish, muammoli vaziyatlarga noodatiy yechimlar taklif etish bilan bog'liq[1]. Zamonaviy jamiyatda innovatsiyalar raqobatbardoshlikka erishishda muhim vositaga aylangani kabi, shaxsiy rivojlanishda ham kreativ fikrlash orqali odamlar turli sohalarda yangi yutuqlar, kashfiyotlar qilishlari mumkin. Ta'lim jarayonida kreativ fikrlashni rivojlantirish raqamli texnologiyalar davrida yanada muhim ahamiyatga ega. Chunki bunday qobiliyatlar sohibi bo'lgan o'quvchi kamida bir yo'nalish bo'yicha emas, balki bir necha sohani qamrab olgan holda yangicha yondashuvlar taklif etib, kelgusida jamiyat taraqqiyoti uchun muhim manbaga aylanadi. Innovasion metodlar — bu ta'lim jarayonida ilmiy-pedagogik yondashuvlar, axborot texnologiyalari, interaktiv vositalar va boshqa ilg'or usullardan foydalanib, ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladigan kompleks chora-tadbirlardir. Bunda asosiy e'tibor o'quvchilarni passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida shakllantirish, ularda mustaqil fikrlashni rag'batlantirishga qaratiladi. Innovasion metodlar qatorida loyihaviy ta'lim, problemali ta'lim, keystadiy, onlayn platformalardan foydalanish, robototexnika kabi yo'nalishlar mavjud. Mazkur metodlar butun dunyoda keng tarqalayotgan bo'lib, ulardan samarali foydalanish uchun o'qituvchining ham kasbiy mahorat darajasi yuqori bo'lishi lozim.

Ushbu mavzuda mamlakatimiz olimlari orasida bir necha muhim ilmiy bahsmunozaralar kuzatiladi. Xususan, professor A'zam Sattorov ("Zamonaviy pedagogikada innovatsiya")[2] hamda professor Bekzod Jo'rayev ("Kreativ fikrlashni shakllantirishda interaktiv usullar")[3] o'rtasida kreativlikni rivojlantirishda qaysi metod muhimroq ekanligi borasida qizg'in muhokamalar bo'lgan.

A'zam Sattorovning fikriga ko'ra, innovasion metodlar orasida birinchi navbatda _loyihaviy ta'lim_ni joriy etish eng samarali yo'ldir. Chunki loyihaviy

ta'limda o'quvchilar mustaqil ravishda biron bir muammoni aniqlab, unga yechim izlashda kreativ yondashuvlarini namoyon qilishlari mumkin. Bu jarayonda ilmiy tadqiqot uslublari, axborot tanlash, tahlil qilish kabi ko'nikmalar mustahkamlanadi. Shu tariqa o'quvchilar o'rgangan bilimlarini hayotda amalda qo'llash imkoniga ega bo'ladilar[4].

Bekzod Jo'rayev esa, aksincha, keys-stadiy metodiga ko'proq e'tibor qaratish kerakligini ta'kidlaydi. Ushbu metodda turli hayotiy vaziyatlar, muammoli holatlar tahlil qilinib, o'quvchilardan bir necha muqobil yechimlar bo'yicha fikr bildirish talab etiladi. Jo'rayevning fikricha, keys-stadiy o'quvchilarda innovasion fikrlash, intizaomiy taxlil, mantiqiy xulosa chiqarish kabi foydali ko'nikmalarni bir vaqtda rivojlantiradi[5].

Bu ikki olimning fikrlaridan ko'rinib turibdiki, innovasion metodlar ichida ham ayrim ustuvor yo'nalishlarni belgilash bo'yicha bahs-munozaralar mavjud. Biroq har ikki taraf ham kreativ fikrlashni rivojlantirishda o'quvchilarni muammoli vaziyatlarga jalb qilish, mustaqil izlanish, tahlil qilish va amaliy yechim topish ilmiy jihatdan eng muhim ahamiyat kasb etishini e'tirof etadilar.

Innovasion metodlar tizimini joriy etish oson jarayon emas, chunki bu bir necha qiyinchiliklar bilan bog'liq:

1. O'qituvchilar tayyorgarligi: Yangi metodikani samarali joriy etishda o'qituvchilarni qayta tayyorlash muhim. Biroq har bir o'qituvchi ham innovatsiyaga tayyor bo'lmasligi mumkin. Shu sababdan, ular uchun maxsus malaka oshirish kurslari tashkil etish zarur.

2. Infratuzilma va moddiy-texnika bazasi: Loyihaviy ta'lim yoki keys-stadiy usulini to'liq joriy etish uchun zamonaviy texnika, kompyuterlar, internet tarmog'i, laboratoriya jihozlari kabi sharoitlar talab etiladi. Barcha maktablar ham bunday imkoniyatlarga ega emas.

3. O'quvchilar psixologik tayyorgarligi: Kreativlikni rivojlantirishda tashabbuskorlik hamda ilmiy izlanishga moyillik kerak. Lekin aniq bir tizimda tarbiya topgan o'quvchilar kreativ yondashuvlar talab qilinadigan usullardan avval uyalishlari, xato qilishdan qo'rqishlari yoki mustaqil qaror qabul qilishda sustlik ko'rsatishlari mumkin.

Jahon miqyosida Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya, Yaponiya kabi mamlakatlar ta'lim tizimida kreativ fikrlashni oshirishga doir ilg'or yondashuvlari bilan tanilgan. Xususan, Finlyandiyada maktab o'quvchilari uchun tanlov fanlari juda keng qamrovli bo'lib, har bir o'quvchi o'z qiziqishiga mos laboratoriya, loyiha yoki klublarda qatnashib, mustaqil fikrlashni ko'nikma sifatida rivojlantirishi mumkin[6]. Singapurda esa ko'proq STEM (Science, Technology, Engineering, Math) sohalarida innovatsiyalarga e'tibor qaratilishi barobarida, san'at (Art) ham muhim qismi sifatida baholanayotgani tufayli STEAM formatini joriy etish ko'zda tutilgan. Bu esa texnik fikrlash bilan birga kreativ-ijodiy yondashuvni ham rag'batlantiradi.

O'zbekistonda ham shu kabi tizimli yangilanishlar zarur. Zero, xorij tajribasini to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas, balki milliy ta'lim modelimizga moslab, unda faollik, kreativ fikrlash, innovatsiya ruhini shakllantiruvchi yondashuvlar loyihalash maqsadga muvofiqdir.

Bu yerda mamlakatimizdagi yana bir qizg'in ilmiy diskussiya professor Gulnora Nurova ("Innovation pedagogika asoslari")[7] va dotsent Ziyodulla Rasulov ("Ta'limda an'anaviy uslublar: afzallik va kamchiliklar")[8] o'rtasida kuzatiladi.

- Gulnora Nurova kreativ fikrlashni eng ustuvor maqsad sifatida belgilash kerakligini ta'kidlab, bilimlarni o'zlashtirish emas, balki uni qo'llay bilish asl ta'lim vazifasi sifatida ko'rilishi lozimligini aytgan. Unga ko'ra, an'anaviy ma'ruzalar, qoliplashgan testlar asosida ta'lim oluvchi o'quvchilar texnologiya asri talabi bo'lmish noodatiy yondashuvlardan yiroq bo'lib qoladi. Shu bois, ta'limda har bir dars kreativ vazifalar, muammoli vaziyatlar yoki texnologiyalar bilan boyitilishi lozim.

- Ziyodulla Rasulov esa bu fikrlarga qisman qarshi chiqib, ilmiy-nazariy bilimlar to'planishi kreativ yondashuv uchun zarur asos ekanini uqtiradi. An'anaviy ta'limda mustahkam nazariy bilimsiz "kreativlik" so'zda qolib ketishi mumkin. Yoshlar ilmiy asoslarga tayangan holda mustaqil tahlil qilishi lozim, deydi u[9].

Ushbu polemika shundan dalolat beradiki, kreativ fikrlashsiz zamonaviy jamiyatni tasavvur etib bo'lmaydi, biroq an'anaviy ta'limda yo'qotib qo'ymasligimiz kerak bo'lgan eng muhim jihat — bu nazariy bilish, ilmiy lug'at, mantiqiy fikrlash zaminasidir. Demak, eng to'g'ri yo'l — nazariy bilimlar bilan kreativ amaliy mashg'ulotlarni uyg'unlashtirgan holda ta'lim berilishidir.

Yuqorida qayd etilganidek, kreativ fikrlashni rivojlantirishda eng ko'p qo'llaniladigan innovasion metodlardan biri — *loyihaviy ta'lim*dir. Bu metod o'quvchilarni bir loyiha ustida mushtarak ishlashga undaydi. Bunda:

- Mavjud muammoni aniqlash,
- Maqsadlar belgilash,
- Tadqiqot o'tkazish,
- Olingan ma'lumotlarni tahlil etish,
- Yechim ishlab chiqish kabi jarayonlar amalga oshadi.

Bu jarayon o'quvchilarda nostandart vazifalar bilan ishlash, juftlikda yoki guruhda hamkorlik qilish, shaxsiy ideyalarni amalga oshirish uchun texnikaviy bazadan foydalanish ko'nikmasini mustahkamlaydi. Natijada kreativ fikrlash odatiy darslar taqdim etadigan doiradan chiqib, kengroq imkoniyatlarga yo'l ochadi.

Ikkinchi keng tarqalgan metod — *keys-stadiy* (case study) bo'lib, turli hayotiy vaziyatlar, muammoli holatlar, konkret voqealiklar asosida tahlil ishlari olib borishdan iborat. Bu metodda o'quvchilar avvalo vaziyatni tanishadi, keyin undagi muammoni aniqlab, bir necha yechim variantlarini taklif qiladilar. Keyin esa har bir yechimni muhokama qilib, afzallik va kamchiliklarini qayd etishadi. Shu tariqa, tanqidiy fikrlash, tahlil, puxta xulosa chiqarish orqali kreativ yondashuv rivojlanadi.

Hozirgi zamon raqamli texnologiyalari ta'limda yangi imkoniyatlarni ochib beradi. Masalan, veb-saytlar, mobil ilovalar, virtual laboratoriyalar, onlayn-platformalar (Moodle, Google Classroom, Edmodo va h.k.) bir tomondan ma'ruzalarni masofadan tashkil etish, ikkinchi tomondan esa guruhlarda ishlash, ma'lumotlarni interaktiv taqdim etish imkonini beradi[10]. Onlayn-platformalarda loyihaviy ishlarini rejalashtirish, vaziyatlarni mustaqil hal qilish bilan shug'ullanuvchi o'quvchilar real vaqt rejimida o'qituvchi yoki guruhdoshlar bilan fikr almashishi mumkin. Bunday holatda ham samara, ham tezkorlik, ham innovasion yondashuv birlashadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar kadrlar malakasini oshirish uchun ham qulay imkoniyatlar yaratadi, chunki o'qituvchilar maxsus vebinarlar, onlayn kurslar orqali doimiy ravishda o'z bilimlarini yangilab borishlari mumkin.

O'quvchilarda kreativ fikrlashni formalashtirish faqat yangi metodlar bilan cheklanib qolmaydi. Zaruriyat shundaki, ularda tashabbuskorlik ruhi, yangilikka

intilish, xato qilishdan qo'rqmaslik salohiyatini oshirish lozim. Bu jarayonda rag'batlantirish mexanizmlari katta ahamiyat kasb etadi:

- Loyiha tanlovlari: maktab yoki shahar doirasida loyiha tanlovlari tashkil etish, eng yaxshi loyiha mualliflarini taqdirlash.
- Innovation ideyalar festivallari: o'quvchilar o'z g'oyalari bilan qatnashadigan ko'rgazmalar, ilmiy-amaliy konferensiyalar.
- Taqdimotlar va master-klasslar: ixtirochi yoki muvaffaqiyatli tadbirkorlar bilan uchrashuvlar, ularning mahorat darslari.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Ba'zan kreativ fikrlash ko'proq texnik bilimlar, innovation metodlar bilan bog'liqdek tasavvur etilishi mumkin. Vaholanki, psixologik faktor bu jarayonda asosiy rollardan birini o'ynaydi. Chunki kreativ fikrlash uchun har bir insonda ilhom, erkinlik hissi, maqsad sari intilish, oshkora fikr bildirish muhitini yaratish lozim. Psixologlar ta'kidlashicha, o'quvchilarda kreativlikni chegaralab qo'yuvchi asosiy omillardan biri — bu xato qilishdan qo'rqishdir. Shunday ekan, ta'lim jarayonida xato ham o'sish yo'lidagi bir qadam sifatida ko'rilishi muhim. Ya'ni maktab yoki oliygohda "xato qilishdan qo'rqma, xato sening yangi yutuqqa erishishing uchun saboq bo'ladi" degan ko'nikma shakllanishi zarur. Ayni shu narsa kreativ fikrlashni rag'batlantiradi.

Milliy pedagogikamizda ildiz otgan an'ana, qadriyatlar va urf-odatlar bilan innovation yondashuvlar uyg'unlashsa, ajoyib natijalar beradi. Masalan, o'quvchilarda "maxalla", "buyuk ajdodlar merosi" kabi tushunchalarni o'rganish jarayonida, bu tushunchalar bilan bog'liq tarixiy, madaniy merosni innovation usullar—loyihaviy ta'lim yoki keys-stadiy orqali izchil tahlil qilish mumkin. Natijada yoshlar milliy o'zlikni anglash bilan birga, zamonaviy global muammolarga ham dolzarb yondashuvlarni rivojlantiradilar. Hozirgi kunda mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tizimida bir qancha islohotlar amalga oshirilmoqda. Ularda asosiy e'tibor bilim sifatini oshirish, xalqaro standartlar bilan uyg'un tizim yaratish kabi maqsadlarni qamrab oladi. Innovation metodlarni ta'limga joriy etishda erishilishi kutilayotgan natijalar quyidagicha ifoda etilishi mumkin:

1. Ochiq fikrlovchi, erkin insonlar tarbiyalash: kreativ fikrlashni egallagan shaxslar fikr erkinligi bilan yangicha g'oyalar yaratish, jamoat ishlarida faol qatnashish imkoniga ega bo'ladilar.

2. Tanqidiy tahlil qilish ko'nikmasi: innovasion metodlar orqali o'quvchilar ruhiyatida har qanday axborotni tahlil qilish, unga nisbatan o'z munosabatini bildirish malakalari rivojlanadi. Bu esa axborot asrida eng muhim ko'nikmalardan biridir.

3. Tadbirkorlik qobiliyatlarini shakllantirish: kreativlik faqat ilmiy izlanish yoki texnologiya bilan emas, balki hayotiy tashabbuskorlik bilan ham bog'liq. Innovasion yondashuvho kreativ fikrlash asosida bo'lsa, o'quvchilar kelgusida o'z ideyalarini startup yoki ixtiro sifatida ilgari surishi mumkin.

Yuqorida nomi zikr etilgan olimlar — Sattorov, Jo'rayev, Nurova, Rasulov — barchasi ham aslida kreativ fikrlashni ustuvor maqsad sifatida e'tirof etadi. Ammo ular innovasion metodni joriy etishdagi turli jihatlariga turlicha yondashadilar:

- Sattorov loyihaviy ta'limni ustun qo'yadi,
- Jo'rayev keys-stadiyni afzal deb biladi,
- Nurova eng birinchi o'rinda an'anaviy ta'limni tubdan o'zgartirish kerakligini ta'kidlaydi,
- Rasulov esa an'anaviy ta'lim asosida mustahkam nazariy bazani saqlab qolishni uqtiradi.

Bu bahslardan ko'rinib turibdiki, aslida ular birini rad etib, ikkinchisini eng yaxshi demoqchi emas, balki shu usullarning birin-ketin joriy qilinishidagi ustuvorliklar haqida ma'lum bir yondashuv bermoqda. Ta'lim tizimida esa bunday fikrlar rang-barangligi kelajakdagi islohotlar uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi shubhasiz.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Hozirgi davrda O'zbekiston ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri - kreativ fikrlashni rivojlantiruvchi innovasion metodlardan samarali foydalanishdir. Bu jarayonda bir necha tavsiyalar muhim ahamiyat kasb etadi:

1. Kombinatsiyalash prinsipi: har bir innovasion metodni yakkalangan holda emas, balki bir-birini to'ldiruvchi xolda qo'llash maqsadga muvofiq. Masalan,

loyihaviy ta'lim bilan keys-stadiyni uyg'unlashtirish, ularni onlayn-platformalar bilan boyitish.

2. O'qituvchilar malakasini oshirish: innovasion metodlardan foydalana olish uchun o'qituvchi zamonaviy texnologiyalarni, pedagogik psixologiyani, axborot texnologiyalarini, interaktiv dars ishlab chiqish uslublarini chuqur bilmog'i kerak. Bu borada malaka oshirish markazlari, xorijiy hamkorlik dasturlari tashkil etilishi kerak.

3. Infratuzilmani yaxshilash: innovasion metodlarni joriy etish uchun talab etiladigan texnik jihozlar, internet tarmog'i, laboratoriyalar, kutubxonalarni zamonaviylashtirish kerak.

4. Motivatsiya va rag'batlantirish: kreativ fikrlashni rag'batlantirish uchun tanlovlar, ilmiy loyiha ko'rgazmalari, ijodiy krujoklar kengaytirilishi lozim. Xato qilishni mahkum etish emas, aksincha, uni yangi yutuqlar sari qo'yilgan qadam sifatida qabul qilish madaniyati shakllanishi zarur.

5. Amaliy integratsiya: kreativ fikrlash ko'pincha nazariy fanlar bo'yicha ham amaliy yondashuvlarni talab qiladi. Shu bois, fanlar integratsiyasi (STEM/STEAM) asosida yo'naltirilgan darslar tashkil qilinishi samarali.

Xulosa qilib aytganda, kreativ fikrlashni rivojlantiruvchi innovasion metodlarni ta'limda samarali joriy etish bir vaqtning o'zida ham ilmiy asosga, ham o'quvchilarga yaratilgan qulay muhitga, ham og'riqli muammolarni hal etish uchun qat'iyatga muhtoj jarayondir. O'quvchilarda yangi g'oyalar, yondashuvlar, ixtirolar yaratish qobiliyatini rivojlantirish jamiyat taraqqiyoti uchun keng imkoniyatlar eshigini ochadi. Shu sababdan, milliy pedagogikamizda kreativlikka yo'naltirilgan islohotlar uzluksiz davom etishi va har bir o'quvchi iqtidorining namoyon bo'lishi uchun sharoit yaratilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Homidov M. "Pedagogikada kreativlik masalalari". – Toshkent: "Fan", 2018, 45-bet.
- [2] Sattorov A. "Zamonaviy pedagogikada innovatsiya". – Toshkent: "O'qituvchi", 2019, 53–54-betlar.
- [3] Jo'rayev B. "Kreativ fikrlashni shakllantirishda interaktiv usullar". – Toshkent: "Istiqbol", 2020, 77-bet.
- [4] Sattorov A., shu joyda, 59-bet.
- [5] Jo'rayev B., shu joyda, 82–83-betlar.

- [6] Räsänen P. "Education in Finland: Innovative Approaches". – Helsinki: Ministry of Education, 2017, p. 12–13.
- [7] Nurova G. "Innovation pedagogika asoslari". – Toshkent: "Ma'rifat", 2019, 101–102-betlar.
- [8] Rasulov Z. "Ta'limda an'anaviy uslublar: afzallik va kamchiliklar". – Toshkent: "Universitet", 2018, 25-bet.
- [9] Rasulov Z., shu joyda, 30-bet.
- [10] Azimov N. "Raqamli texnologiyalar orqali ta'lim sifatini oshirish masalalari". – Toshkent: "Tafakkur", 2021, 48–49-betlar.

UDK 372.862

TEKNOLOGIYA MASHG'ULOTLARIDA "STACK-N-WHACK TEXNIKA" SIDAN FOYDALANISH

Xudayqulov Shavkatbek Soyibjanovich

Namangan davlat pedagogika instituti, Aniq fanlar kafedrası dotsenti, PhD.

j_alay@mail.ru Tel: +998979915356

[ORCID: 0009-0008-9271-9835](https://orcid.org/0009-0008-9271-9835)

Ziyamova Gulbaxor To'labayevna

Namangan davlat pedagogika instituti, Aniq fanlar kafedrası o'qituvchisi.

ziyamovag@gmail.com Tel: +998950782582

[ORCID: 0009-0005-5140-7112](https://orcid.org/0009-0005-5140-7112)

O'sarova Orzigul Inomiddin qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Texnologik ta'lim yo'nalishi 2 bosqich talabasi.

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy ta'limda pedagogik texnologiyaning o'rnini, talabalarning tahliliy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishda interaktiv usullarning ahamiyati ko'rsatib o'tilgan. "Stack-n-Whack" texnikasi o'quvchilarga ma'lumotlarni o'rganish, tashkil etish va ularni tahlil qilishda yordam beradigan samarali o'qitish usuli xaqida. Hamda o'quvchilarga mavzuni yaxshiroq tushunishga, ajratilgan qismlarni birlashtirib, yangi g'oyalar yaratishga yordam beradi. Stack-n-Whack texnikasidan mashg'ulotlardan foydalanish uchun tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya Stack-n-Whack, o'lchash va rejalash asboblari, yog'och, rangli metal, gabarit o'lcham, mashg'ulotlar, yangilik, mavzu, materiallar, zamonaviy iqtisod, fan, madaniyat, texnika, qalam, sirkul, mashtabli chizg'ich, taxlama metr, o'rama metr, go'niya, surma go'niya, xatkash.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНИКИ "STACK-N-WHACK" НА ЗАНЯТИЯХ ПО ТЕХНОЛОГИИ

Худайкулов Шавкатбек Сойибжанович

Наманганская государственная

педагогический институт, доцент кафедры точных наук, к.т.н.

j_alay@mail.ru Tel: +998979915356

[ORCID: 0009-0008-9271-9835](https://orcid.org/0009-0008-9271-9835)

Зиямова Гулбахор Тулабаевна

Наманганская государственная педагогический институт, преподаватель

кафедры Точных наук ziyamovag@gmail.com

Tel: +998950782582 [ORCID: 0009-0005-5140-7112](https://orcid.org/0009-0005-5140-7112)

Усарова Орзигул Иномиддин кизи,
студент 2-го курса направления "Технологическое образование"
Наманганского государственного педагогического института.

Аннотация: В статье рассматривается роль педагогических технологий в современном образовании, подчеркивается важность интерактивных методов для развития аналитического и творческого мышления учащихся. Рассматривается техника Stack-n-Whack как эффективный метод обучения, который помогает учащимся изучать, организовывать и анализировать информацию. Также отмечается, что техника способствует лучшему пониманию темы, объединению отдельных частей и созданию новых идей. Даются рекомендации по использованию техники Stack-n-Whack в учебном процессе.

Ключевые слова: технология Stack-n-Whack, инструменты измерения и планирования, древесина, цветные металлы, габаритные размеры, занятия, новизна, тема, материалы, современная экономика, наука, культура, техника, карандаш, циркуль, масштабная линейка, рулетка, измерительная лента, угольник, транспортир, чертежный инструмент.

USING THE "STACK-N-WHACK" TECHNIQUE IN TECHNOLOGY LESSONS

Khudaykulov Shavkatbek Soibdjjanovich

Namangan state pedagogical institute, associate professor of the Exact sciences
Department, PhD. j_alay@mail.ru

Tel: +998979915356 [ORCID: 0009-0008-9271-9835](https://orcid.org/0009-0008-9271-9835)

Ziyamova Gulbakhor Tulabaeвна

Namangan State Pedagogical Institute, teacher of the Department of Exact Sciences
ziyamovag@gmail.com Tel: +998950782582

[ORCID: 0009-0005-5140-7112](https://orcid.org/0009-0005-5140-7112)

O'sarova Orzigul Inomiddin qizi,

second-year student of the "Technological Education" program at Namangan
State Pedagogical Institute.

Abstract: This article discusses the role of pedagogical technologies in modern education, emphasizing the importance of interactive methods for developing students' analytical and creative thinking. It examines the Stack-n-Whack technique as an effective learning method that helps students learn, organize, and analyze information. The article also highlights how the technique contributes to a deeper understanding of the subject matter, integrating individual parts and generating new ideas. Recommendations are provided for using the Stack-n-Whack technique in the educational process.

Keywords: Stack-n-Whack technology, measurement and planning tools, wood, colored metals, dimensions, classes, novelty, topic, materials, modern economy, science, culture,

technology, pencil, compass, scale ruler, tape measure, measuring tape, protractor, drafting tool.

Kirish. Mamlakatimiz taraqqiyotining muhim sharti zamonaviy kadrlarni tayyorlash tizimining mukammal bo'lishi, zamonaviy iqtisod, fan, madaniyat, texnika va texnologiyalar asosida rivojlanishi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 21.06.2022 yildagi PQ-289-son qarorida, Pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalarini tizimli rivojlantirish va ularda boshqaruv faoliyatini takomillashtirish, ilg'or xorijiy tajribalarni joriy qilgan holda zamonaviy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, yuqori malakali professional kadrlar tayyorlashni yangi bosqichga ko'tarish, shuningdek, pedagogika sohasida ta'lim, ilm-fan va amaliyot uyg'unligini ta'minlash maqsad qilib olingan. Ushbu qarorning 2-qism "b" bandida, ta'lim dasturlarining o'zaro uyg'unligi va uzluksizligini ta'minlash maqsadida maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus va professional ta'limda foydalaniladigan darsliklar hamda metodik qo'llanmalarni yarish vazifasi yuklatilgan. Respublikamizning yetakchi olimlari tomonidan o'qitishning innovatsion texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha bir qancha metodik qo'llanmalar yaratilgan[1].

Adabiyolar tahlili. Shaxs ta'lim xizmatlarining iste'molchisi sifatida davlat tomonidan sifatli ta'lim va kasbiy tayyorgarlik olishga kafolatlangan. Shaxs ta'lim xizmatlarining yaiatuvchisi sifatida tegishli malaka daiajasini olgach, ta'lim, moddiy ishlab chiqarish, fan, madaniyat va xizmat ko'isatish sohasida faoliyat ko'isatadi va unda o'z bilimi va tajribasini o'rgatishda ishtirok etadi. [6]

Zamonaviy sharoitda o'quvchilarning o'quv-bilish faolliklarini kuchaytirish, o'qitish sifatini oshirish va samaradorligini yaxshilash maqsadida innovatsion xarakterga ega ta'lim metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bugungi kunda dars mashg'ulotlarini sifatli va samarali olib borishda zamonaviy ta'lim metodlaridan ya'ni, amaliy o'yinlar, muammoli o'qitish, interfaol ta'lim, SMART, Stack-n-Whack texnikasi, STEM va STEAM texnologiyalaridan foydalanib kelinmoqda. [5],[8]

Shu sababli ayni o'rinda Stack-n-Whack texnikasi ***mohiyati haqida so'z yuritsak***. Stack-n-Whack texnikasi-bu o'quvchilarga ma'lumotlarni o'rganish, tashkil etish va ularni tahlil qilishda yordam beradigan samarali o'qitish usulidir. Ushbu texnika o'quvchilarga mavzuni yaxshiroq tushunishga, ajratilgan qismlarni birlashtirib, yangi g'oyalar yaratishga yordam beradi. Stack-n-Whack texnikasining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Stack (To'plam). Dastlab, o'quvchilar o'rganilayotgan mavzu bo'yicha barcha kerakli ma'lumotlarni yig'adilar. Bular kitoblar, maqolalar, videolar va boshqa manbalardan olinishi mumkin. Ma'lumotlar kichik qismlarga ajratiladi va har bir qismining asosiy g'oyasi yoki tushunchasi yozib qo'yiladi. Bu qismlar odatda kartochkalar yoki diagrammalar shaklida bo'ladi. Yig'ilgan ma'lumotlar o'quvchilarga mavzuni tahlil qilish va ularning o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlash imkonini beradi.

2. Whack (bog'lash). Bu bosqichda o'quvchilar yig'ilgan ma'lumotlarni tahlil qiladilar va ular o'rtasidagi aloqalarni topadilar. "Whack" bosqichi o'quvchilarga to'plangan ma'lumotlar asosida yangi xulosalar, g'oyalar yoki qarorlar yaratishga imkon beradi. Bu jarayon o'quvchilarning ijodiy fikrlash va tahliliy ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'quvchilar, o'rganilayotgan mavzu bo'yicha yangi tushunchalar ishlab chiqadilar, mavjud g'oyalarni yanada chuqurroq o'rganadilar yoki yangi qarorlar va fikrlar yaratadi. [2]

Texnologiya darslarida bu metodlarni samarali qo'llanilishi natijasida o'quvchilar yangi mavzuni tushunish jarayonida ma'lumotlarni kichik qismlarga bo'lish va tizimli ravishda ularni ajratib ko'rsatish orqali murakkab mavzularni osonroq tushunishadi.

Ijodiy fikrlashni rivojlantiradi, ya'ni "Whack" bosqichi o'quvchilarga yangi g'oyalar va xulosalar yaratishga yordam beradi, bu esa ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Tahliliy ko'nikmalarni oshiradi. Ma'lumotlar orasidagi bog'liqliklarni tahlil qilish va ulardan yangi xulosalar chiqarish orqali o'quvchilar tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Vizual o'rganishni qo'llab-quvvatlash natijasida ma'lumotlar va g'oyalarni vizual tarzda tashkil etish (masalan, kartochkalar yoki diagrammalar yordamida) o'quvchilarning o'rganish jarayonini yanada samarali qiladi.[2]

Pedagogik texnologiya muhitida og'zaki ravishda materiallarni o'zlashtirish ko'rsatgichi 10% bulgan sharoitda mashg'ulot olib borish samarasi mashg'ulotlarni ko'rgazmali shakilda tashkil etilsa o'zlashtirish ko'rsatgichi 60-70% ortirish imkonini beradi.[12]

Shunday ekan, yuqorida keltirilgan Stack-n-Whack texnikasini texnologiya fani darslarida foydalanishga doir tavsiyalarni "Texnologiya va dizayn" yo'nalishlaridagi mavzular kesimida ko'rib chiqamiz.

Metadologiyasi. 5-sinf "Texnologiya" fanidan "Texnologiya va dizayn" yo'nalishlarida "O'lchash va rejalash asboblari hamda moslamalari" mavzusi misolida ko'rib chiqamiz:

Uzunligi bir metr chiziqlarni **metr** deb ataladi. Ular ham shunday maqsadlarda ishlatiladi. Buklama metr uni olib yurish va saqlash qulay bo'lishi uchun buklanadigan qilib yasaladi.

Ruletlar bir necha metr uzunlikdagi metal va boshqa materialdan foydalanilgan santimetr va millimetrlarga bo'lingan tasmadan iborat. Ular bir necha metrgacha bo'lgan uzunliklarni aniq o'lc hash uchun ishlatiladi.

Go'niyalar yog'och yoki boshqa materialdan foydalaniladi. Ular to'g'ri burchaklarni o'lchash, belgilash, chizib va tekshirib ko'rish uchun ishlatiladi. Shu bilan birga boshqa burchaklar uchun moslashtirilgan go'niyalar ham ishlatiladi.

O'lchov andazalari bir xil buyumni ko'plab tayyorlashda qo'llaniladi. O'lchov andazasi bir xil uzunlikni ko'p marta o'lchash uchun kerakli kattalikda tayyorlangan reyka, tayoqcha yoki shu kabilardan iborat. Shu maqsadda tayyor buyum namunasidan ham foydalanish kerak.

Rejalar deb tayyorlanadigan buyumning kerakli o'lchamlardagi shakllarini yog'och materiallariga chizishni aytiladi. Rejalash uchun yuqorida aytilgan o'lchash asboblari bilan birga xatkash, qalam, har turli rejalash andozalaridan foydalaniladi.

Xatkash yog'ochning belgilangan qirrasiga tayangan xolda unga parallel chiziqlar chizish uchun ishlatiladigan moslama u kunda uning teshiklariga

o'rnatiladigan reyklar o'ziga o'rnatiladigan bir yoki bir necha mix yoki qalamlardan iborat bo'ladi. Xatkash yordamida bir vaqtda bir necha parallel chiziqlar chizish mumkin.

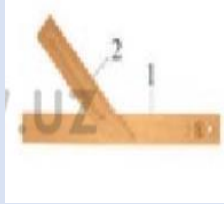
Qo'yim-buyumlarni tayyorlash jarayonida zarur shakl, aniq o'lchamlar va kerakli tozalikdagi yuzalarni hosil qilish uchun zagatovka yuzalarida qoldiriladigan qatlam. Qo'yim juda katta ham, juda kichik ham bo'lmasligi, yog'och zagatovkalarga ishlov berishda uning o'lchami 1-5 mm atrofida bo'lishi kerak.[10],[11]

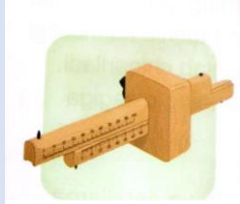
Tahlil va natijalari. "O'lchash va rejalash asboblari hamda moslamalari" mavzusi o'quvchilar mavzuni yaxshiroq tushunishlari, ajratilgan qismlarni birlashtirib, yangi g'oyalar yaratishlari uchun "Stack-n-Whack" texnikasi asosida tshkil etish lozimdir.

"Stack-n-Whack" texnikasi ikki bosqichda olib boriladi.

Birinchi bosqich. Stack bosqichida o'quvchilar barcha asosiy komponentlar, o'lchash va rejalash asboblari hamda moslamalari (masalan, qalam, sirkul, mashtabli chizg'ich, taxlama metr, o'rama metr(ruletka), go'niya, surma go'niya, xatkash va ularning ishlash prinsiplarini ajratib, har birini alohida kartochkada ko'rsatadilar.

	Qalam bilan rejalash nuqtalari belgilanadi va reja chiziqlari chiziladi. Duradgorlikda ishlatiladigan qalamlarning tanasi ushlab qulay bo'lishi hamda ishlatish jarayonida qo'ldan tushib ketmasligi uchun to'g'ri to'rtburchak va ellips shakllarida ishlab chiqariladi. Duradgorlik qalamlarining o'zagi yozuv qalamlarining o'zagiga nisbatan qattiqroq va mustahkamroq bo'ladi.	1
	Sirkul -o'lchamlarni materiallar, zagatovkalar va detallarga ko'cherish hamda aylana va yarimaylana shaklidagi reja chiziqlarini chizish uchun xizmat qiladi. Sirkul yordamida o'lchamlarni ko'chirish ishlari	2

	hambajariladi, sirkulni o'lchamga sozlashda mashtabli chizg'ichdan foydalaniladi.	
	Go'niya-duradgorlikda randalangan sirtlarning tekisligi, taxta qirqimlarining to'g'ri burchak hosil qilib arralanganligi, buyum qismlarining tog'ri burchak hosil qilib biriktirilganligini tekshirish va sirtlarga tog'ri burchak hosil qilib reja chiziq chizish, reja chiziqlarini qolgan tomonlarga simmetrik ko'chirishda ishlatiladi.	3
	Surma go'niya - namunalardagi burchaklarni o'lchab olib, buyumga ko'chirish va o'tkir hamda o'tmas burchaklarni rejalash uchun ishlatiladi.	4
	O'rama metr (ruletka)-metr, santimetr, millimetrda ifodalangan bo'limlariga ega g'ilof ichiga olingan maxsus g'altakka o'raladigan cho'zilmaydigan matodan yoki metall lentadan iborat bo'ladi. Uzun o'lchamli zagotovkalarni o'lchash, rejalash va nazorat qilishda ishlatiladi.	5

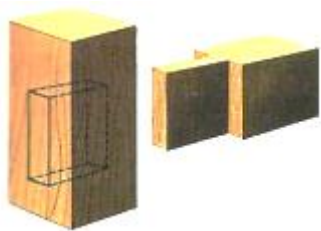
	Elektron surma go`niya-yog`och materiallardan buyum tayyorlashda namunalardagi burchaklarni o`lchab olib, buyumga ko`chirish va o`tkir hamda o`tmas burchaklarni rejalash uchun ishlatiladi.	8
	uchun ishlatiladi. U millimetrgacha aniqlikda bo`laklarga	
	Xatkash-aniq o`lchamli qilib arralash, randalash, o`yish-teshish ishlarini bajarishda yog`och materiallarining turli tomonlariga ularning qirralariga parallel qilib reja chizishda ishlatiladi	6

Ikkinchi bosqich. Whack bosqichida ular yig`ilgan kartochkalarni birlashtirib, komponentlar o`rtasidagi bog`liqliklarni tahlil qiladilar va yog`och va yog`och materiallarni rejalab nuqsonli joylar bor-yo`qligini aniqlagan holda buyum andozasini tayyorlashda katta yordam beradi. Andoza yasaladigan buyumning aniq nusxasi bo`lib, ingichka plastinka ko`rinishida plastmassa, metal yoki kartondan yasaladi. Bir xil shakldagi bir nechta yoki murakkab shakldagi bitta buyumni tayyorlashda shablon ishlatiladi. Andoza shablonlardan foydalanganda rejalash vaqti ancha qisqaradi va rejalash osonlashadi. Yasaladigan buyumni aniq o`lchamda qanday ishlashini yoki yangi qurilma yaratishning mumkin bo`lgan yo`llarini o`ylab topadilar.

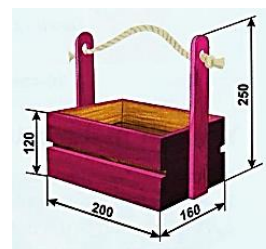
O`lchash–rejalash asboblariidan foydalanib “Savatchani rejalash” mavzusidagi amaliy mashg`ulot jarayonida **Stack-n-Whack** texnikasini qo`llash jarayonini ko`radigan bo`lsak, asbob-uskuna, jixoz va materiallar bilan tanishtirishda xavfsizlik texnikasi bo`yicha yo`riqnoma, duradgorlik dastgohi, buyum na`munasi va chizmasi qalam, o`rama metr, masshtabli chizg`ich, go`niya kabi asbob-uskunalar bilan tanishtirishda, ular haqida ma`lumot berishda. Stack texnikasidan foydalanib tarqatmali materiallar ko`rinishida tanishtiriladi.[12]

Amaliy mashg`ulotni ishni bajarish tartibida **Whack** texnikasidan foydalanib:

1. Savatchani chizmasini o'rganiladi. Gabarit o'lchamlarini aniqlanadi.

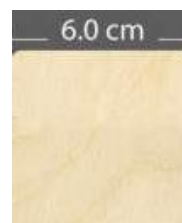

1-rasm. Xatkash bilan rejalash

2-rasm. Savtchani gabarit
o'lchamlari

2. O'lchash va rejalash asboblariidan foydalanib gabarit o'lchamlarga mos zagatovkalarni tanlanadi.

3-rasm. Zagatovkani o'lchash asboblariidan
foydalanish

3. O'lchash asboblariidan foydalanib chizmadagi o'lchamlar asosida zagatovka yuzasida reja chiziqlarini chizib chiqiladi va yaxlit buyum tayyorlash jarayoni davom ettiriladi.

4. Rejalash jarayonida materialdan tejimli va oqilona foydalanishga e'tibor qaratish lozim.[10]

Xulosa qilib aytganda, innovatsion texnologiya – bu ilmiy izlanishlar, ishlanmalar yaratish, amaliy mashg'ulotlarni olib borish yoki boshqa fan texnika yutuqlaridan foydalangan holda o'quvchilarga yangi bilim berishdan iboratdir. Amaliy mashg'ulotlarini tashkil etishda interfaol metodlardan foydalanishga doir ushbu maqola bilan darslarni samarali tashkil etish haqidagi ma'lumotlarga ega

bo'lish mumkin hamda yuqorida aytib o'tilgan metod va o'yinlar orqali o'quvchilarni dars jarayoniga jalb qilish mumkin.

Stack-n-Whack texnikasi o'quvchilarga murakkab ma'lumotlarni tizimli tarzda to'plash va ularni tahlil qilib, yangi g'oyalar va xulosalar yaratishga yordam beradi. Bu texnika o'quvchilarning ijodiy va tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi, shu bilan birga, o'rganilayotgan mavzuni chuqurroq va samarali o'zlashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 21.06.2022 yildagi PQ-289-son qarori. (Decree No. PQ-289 of the President of the Republic of Uzbekistan dated June 21, 2022.)
2. Ziyamova, G. (2024). Texnologiya fanidan amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish hamda samaradoligini oshirishda grafik organayzer texnologiyasidan foydalanish. *Journal of universal science research*, 2(11), 136-144. (Ziyamova, G. (2024). The Use of Graphic Organizer Technology in Organizing Practical Classes in Technology Education and Increasing Their Effectiveness. *Journal of Universal Science Research*, 2(11), 136-144.)
3. Raximov B.X, Mavlyanov A, CHoriev V. va boshqalar. Pedagogik texnologiyalar sxemalarda. O'quv qo'llanma. T.: Fan va texnologiyalar., 2009-124. (Rakhimov B.Kh., Mavlyanov A., Choriev V., et al. Pedagogical Technologies in Schemes. Textbook. Tashkent: Science and Technologies, 2009, p. 124.)
4. Худайкулов, Ш. (2023). Обучение студентов изготовлению картин графическим способом изонитовых нитей. *International Journal of Formal Education*, 2(5), 295-300. (Khudaikulov, Sh. (2023). Teaching Students to Create Pictures Using Graphic Techniques with Isonite Threads. *International Journal of Formal Education*, 2(5), 295-300.)
5. Azizxo'jaeva. N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. Toshkent 2006 y. 159 b. (Azizkhodjaeva, N.N. Pedagogical Technologies and Pedagogical Skills. Textbook. Tashkent, 2006, p. 159.)
6. Xomidova, R., & Xudayqulov, S. S. (2024, May). Steam texnologiyalari asosida texnologiya fanini o'qitish samaradorligi. In *Past and Future of Medicine: International Scientific and Practical Conference* (Vol. 5, pp. 14-16). (Khomidova, R., & Khudaikulov, S. S. (2024, May). Effectiveness of Teaching Technology Based on Steam Technologies. In *Past and Future of Medicine: International Scientific and Practical Conference* (Vol. 5, pp. 14-16).)
7. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. Toshkent: O'zbekiston, 2020 (Law of the Republic of Uzbekistan on Education. Tashkent: Uzbekistan, 2020.)
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020 yil 6-noyabrdagi PF-6108-son Farmoni. (Decree No. PF-6108 of the President of the Republic of Uzbekistan "Measures for the Development of Education, Training, and Science in the New Era of Uzbekistan," dated November 6, 2020.)
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-

- 4884-son Qarori. (Mukhitdinova, J. R. (2023). Development of Technological Thinking of Students through Didactic Tasks in Sewing Technology Classes. *Problems of Modern Education*, (2), 240-253.)
10. Мухитдинова, Ж. Р. (2023). Развитие технологического мышления студентов с помощью дидактических задач на занятиях по технологии шитья. Проблемы современного образования, (2), 240-253. (Decree No. PQ-4884 of the President of the Republic of Uzbekistan "Additional Measures for the Improvement of the Education System," dated November 6, 2020.)
11. Qo'ysinov, Muslimov N, Mamatov D, Toxirov O', Bozorov U, Nasurullayeva F. Texnologiya. 1 qism. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinf uchun darslik. Toshkent: "Novda Edutainment", 2024 y 128bet. (Qo'syinov, Muslimov N., Mamatov D., Toxirov O., Bozorov U., Nasurullayeva F. Technology. Part 1. Textbook for 5th Grade Students of General Secondary Education Schools. Tashkent: "Novda Edutainment," 2024, p. 128.)
12. Toxirov O' va boshq. Texnologiya. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinf uchun darslik. Toshkent: "Ilm ziyo" nashiyot uyi, 2019 160 b. (Toxirov O' and others. Technology. Textbook for 8th Grade Students of General Secondary Education Schools. Tashkent: "Ilm Ziyo" Publishing House, 2019, p. 160.)
13. Xudayqulov Sh.S, Nabiyeu A.B, Majidov A.T, Texnologiya va dizayin (amaliy mashg'ulotlarni bajarish uchun), O'quv qo'llanma. Namangan. 2023y 80 b. (Khudaikulov Sh.S., Nabiyeu A.B., Majidov A.T., Technology and Design (for Practical Classes), Textbook. Namangan, 2023, p. 80.)
14. Tokhtakhojaevich, U. I., Abdurasulovna, K. G., & Kadyrovich, U. S. (2022). Pedagogical technologies in the formation of creative competence in the educational process. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 5, 22-28. (Tokhtakhojaevich, U. I., Abdurasulovna, K. G., & Kadyrovich, U. S. (2022). Pedagogical Technologies in the Formation of Creative Competence in the Educational Process. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 5, 22-28.)
15. Xabibullaev R.A. "Yog'ochshunoslik asoslari". Maruzalar matni. Toshkent. (Khabibullaev R.A. "Fundamentals of Woodworking." Lecture Text. Tashkent.)
16. Soyibjonovich, K. S., Abdullajonova, G. A., & Khamidova, R. N. (2023). Effective Methods of Using "Steam" Technology in Preschool Educational Organizations. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 1(1), 63-68. (Soyibjonovich, K. S., Abdullajonova, G. A., & Khamidova, R. N. (2023). Effective Methods of Using "STEAM" Technology in Preschool Educational Organizations. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 1(1), 63-68.)

TABIIY YO'NALISH TALABALARINING LEKSIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRUVCHI OMILLAR

Kamalova Nilufar Dilshodbek qizi

Namangan davlat universiteti tayanch-doktaranti

Annotatsiya. Ushbu maqola tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantiruvchi omillarni tahlil qiladi. Leksik kompetensiya — bu tilshunoslikda so'zlarni to'g'ri va mazmunli ishlatish qobiliyati bo'lib, talabalar uchun muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Maqolada tabiiy yo'nalish talabalarining ilmiy so'z boyligini oshirishda ta'sir qiluvchi asosiy omillar, jumladan o'quv dasturi, muallimlarning metodikasi, amaliy mashqlar va zamonaviy texnologiyalarning roli ko'rib chiqiladi. Leksik kompetensiyani rivojlantirish talabalarning ilmiy faoliyatga tayyorligini oshirib, ularning kommunikativ va kasbiy malakalarini mustahkamlaydi.

Kalit so'zlar: Leksik kompetensiya, tabiiy yo'nalish, o'quv dasturi, ilmiy terminologiya, muallim metodikasi, amaliy mashqlar, texnologiyalar, motivatsiya, tilshunoslik, pedagogika, interfaol faoliyat.

FACTORS FOR DEVELOPING THE LEXICAL COMPETENCE OF STUDENTS IN NATURAL SCIENCES

Kamalova Nilufar Dilshodbek qizi

Doctoral student of Namangan State University

Abstract. This article analyzes the factors that contribute to the development of lexical competence in students of natural sciences. Lexical competence refers to the ability to correctly and meaningfully use words in speech, which is a crucial pedagogical task for students. The article explores key factors influencing the enhancement of scientific vocabulary among natural science students, including the curriculum, teaching methods, practical exercises, and the role of modern technologies. Developing lexical competence enhances students' preparedness for scientific activities and strengthens their communicative and professional skills.

Keywords: Lexical competence, natural sciences, curriculum, scientific terminology, teaching methods, practical exercises, technologies, motivation, linguistics, pedagogy, interactive activities.

ФАКТОРЫ, СПОСОБСТВУЮЩИЕ РАЗВИТИЮ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК

Камалова Нилуфар Дилшодбековна

Докторант Наманганского государственного университета

Аннотация. В статье анализируются факторы, способствующие развитию лексической компетенции у студентов естественных наук. Лексическая компетенция означает способность правильно и осмысленно использовать слова в речи, что является важной педагогической задачей для студентов. В статье рассматриваются ключевые факторы, влияющие на улучшение научного словаря у студентов естественных наук, включая учебный план, методы преподавания, практические упражнения и роль современных технологий. Развитие лексической компетенции повышает готовность студентов к научной деятельности и укрепляет их коммуникативные и профессиональные навыки.

Ключевые слова: лексическая компетенция, естественные науки, учебная программа, научная терминология, методы преподавания, практические упражнения, технологии, мотивация, лингвистика, педагогика, интерактивные занятия.

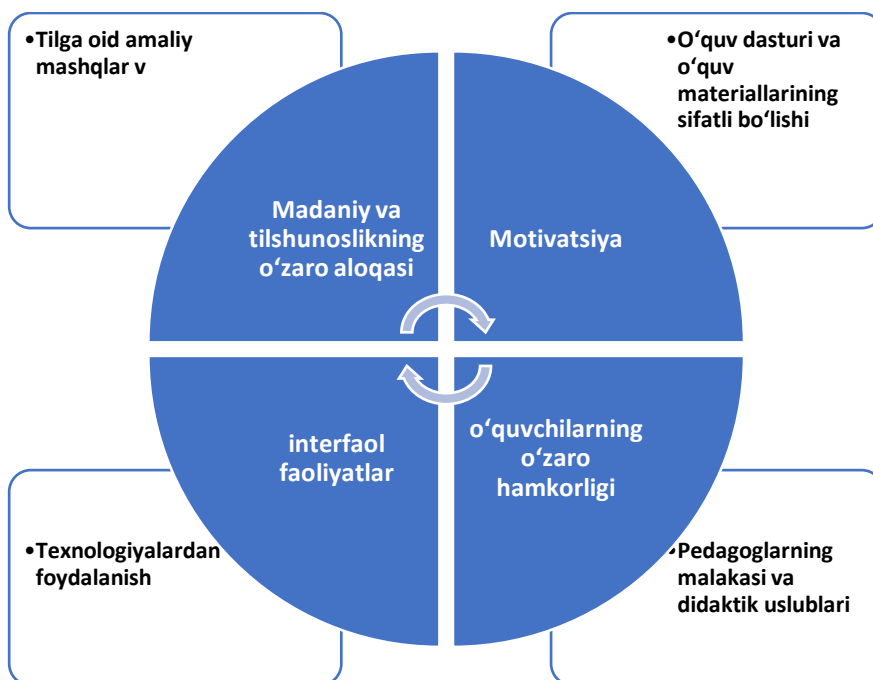
Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida talabalar orasida leksik kompetensiyaning shakllanishi va rivojlanishi muhim o'rin tutadi. Leksik kompetensiya, ya'ni lug'at boyligi va so'zlarni to'g'ri, mazmunli va kontekstga mos tarzda qo'llash qobiliyati, talabalar uchun kommunikativ muvaffaqiyatning asosi hisoblanadi. Ayniqsa, tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirish muhimdir, chunki ular o'z kelajakdagi faoliyatlari davomida maxsus sohalarga oid ilmiy va texnik tilni o'zlashtirishga majbur bo'ladilar. Ushbu maqolada tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirishda ta'sir qiluvchi asosiy omillar tahlil qilinadi.

Leksik kompetensiya — bu tilshunoslikda so'zlarning ma'nosini, strukturasini va ularni to'g'ri kontekstda ishlatish qobiliyatidir. Bu so'zlarning tilshunoslik, muloqot va tushunish jarayonidagi ahamiyatini bildiradi. Leksik kompetensiya, shuningdek, o'quvchining tildagi boylikni egallash darajasi va so'zlarni amaliyotda samarali qo'llash qobiliyatini ham o'z ichiga oladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Tabiiy yo'nalishdagi talabalarning leksik kompetensiyasi, ularning ilmiy faoliyatiga, kelajakdagi ish faoliyatlariga va turli sohalarda samarali ish yuritishlariga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Tabiat fanlari, biologiya, kimyo, fizika va boshqa sohalarda talabalar ko'pincha murakkab ilmiy terminologiyani o'zlashtirishlari kerak. Ushbu sohalardagi leksik kompetensiyaning

rivojlanishi nafaqat ta'lim jarayonida muvaffaqiyatni ta'minlaydi, balki ilmiy muloqotda va tadqiqot ishlarida ham muhim rol o'ynaydi.

Tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantiruvchi omillar sifatida quyidagilarni tavsiya etmoqchimiz:

1-rasm. Tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantiruvchi omillar

O'quv dasturi va o'quv materiallarining sifatli bo'lishi Tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirish uchun o'quv dasturi va materiallarining aniq va sifatli bo'lishi zarur. O'quv materiallari, jumladan darsliklar va qo'llanmalar, talabalar uchun yangi ilmiy terminlarni o'zlashtirishni osonlashtirishi kerak. Darsliklarning boy va dolzarb ilmiy leksikaga ega bo'lishi talabalarni tushunishga yordam beradi.

Pedagoglarning malakasi va didaktik uslublari Pedagoglarning malakasi, talabalarining leksik kompetensiyasini shakllantirishda asosiy omillardan biridir. Pedagoglar o'z o'quvchilari bilan faol va interfaol muloqotda bo'lib, ilmiy tildagi so'zlarni amalda qo'llashni rag'batlantirishlari lozim. O'quvchilarning ilmiy

tilni o'rganishlari uchun Pedagogning didaktik uslublari, metodlari va yondashuvlari ahamiyatli rol o'ynaydi. Shuningdek, pedagoglarning tilni tushuntirish usuli va ilmiy tushunchalarni oddiy tilga o'girish qobiliyati talabalar uchun leksik kompetensiyaning rivojlanishida katta ahamiyatga ega.

Tilga oid amaliy mashqlar va interfaol faoliyatlar Tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirishda amaliy mashqlar va interfaol faoliyatlar muhim omil hisoblanadi. Misol uchun, talabalar ilmiy maqolalar o'qib, ularga tahlil qilish, o'z fikrlarini ifodalash, referat yozish va ma'ruzalar qilish kabi faoliyatlar bilan shug'ullanadigan bo'lsa, ularning bilimlari mustahkamlanadi va ilmiy leksika rivojlanadi. Guruhda ishlash, munozara, rasmiy va norasmiy muloqotlar orqali talabalar o'zlarining leksik salohiyatlarini yanada oshiradilar.

Texnologiyalardan foydalanish Zamonaviy texnologiyalar, xususan, elektron resurslar, ilmiy onlayn kutubxonalar va mobil ilovalar, talabalar uchun o'z ilmiy leksikasini rivojlantirishda samarali vositalar bo'lishi mumkin. Texnologiyalar yordamida talabalar yangi ilmiy atamalarni, ularning tarjimalarini va tushunchalarini o'rganishlari mumkin. Masalan, online lug'atlar, ilmiy videolar va interaktiv darsliklar talabalar uchun leksik kompetensiyani oshirishda yordam beradi.

Madaniy va tilshunoslikning o'zaro aloqasi Tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirishda madaniyat va tilshunoslikning o'zaro aloqasi muhim ahamiyatga ega. Har bir sohaning o'ziga xos leksikasi bo'lib, u o'sha sohaning madaniyati va tarixiga bog'liqdir. Shu sababli, talabalarga ilmiy leksikani o'zlashtirishda madaniy kontekstni ham hisobga olish zarur.

Motivatsiya va o'quvchilarning o'zaro hamkorligi Talabalar orasida o'zaro motivatsiya va hamkorlik o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Ular bir-birlariga ilmiy terminlarni tushunishda yordam berib, yangi leksik atamalarni o'rganishdagi qiyinchiliklarni engishlari mumkin. Motivatsiya talabalarni faollashtiradi va yangi bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

Biz axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ishlash orqali amalga oshiriladigan qo'yidagi faktlarni keltirib o'tamiz:

- ta'lim resurslaridan foydalangan holda multimediya darslarini o'tkazish (multimedia texnologiyalari axborotni taqdim etishning bir necha usullarini birlashtiradi: matn, harakatsiz tasvirlar, harakatlanuvchi tasvirlar va ovoz interaktiv mahsulotlari. Media vositalari sezilarli idrok barcha yo'llarini faollashtirish orqali o'quv materiallar boyitish imkonini beradi)

Natijalar va muhokama. Axborot texnologiyalarining jadal suratlarda rivojlanib borayotgani oliy ta'lim muassasalari barcha fanlar qatori Tabiiy yo'nalish fanini o'qitish jarayoniga ham yangicha yondashuvni talab qilmoqda. Tabiiy yo'nalish fanini o'qitish jarayonida yangi axborot va kompyuter texnologiyalarini qo'llash oddiy an'anaviy o'qitish tizimiga nisbatan o'quv jarayonining tubdan o'zgarishiga, talaba-o'quvchilarni Tabiiy yo'nalish faniga bo'lgan qiziqishlarini oshishiga, ularni ilm olishga, olgan bilimlari darajasini kengaytirilishiga sabab bo'lmoqda. Zamonaviy axborot va kompyuter texnologiyalari juda keng imkoniyatli ta'lim tizimi hisoblanadi. Zamonaviy axborot va kompyuter texnologiyalari ta'limi ko'plab usullarda amalga oshiriladi, ammo boshqarish, kompyuter dasturlash, kiber xavfsizlik, ma'lumotlar tahlili, ma'lumotlar bazalari, tarmoq texnologiyalari, axborot olish va qo'llash, asosiy ta'lim dasturlari sifatida kiritilgan. Bu ta'lim tizimlari universitetlar, kollejlarda, darsliklar, onlayn kurslar, veb-saytlar, va hattoki barcha mavzularda videodarsliklar orqali taqdim etilishi mumkin. O'qituvchilar, kasb-hunar markazlari va sohalarda yetkazuvchilar o'quvchilarga amaliy ma'lumotlarga ega bo'lishlari uchun qo'llaniladi. Yangi texnologiyalar va usullar chet ellarda joylashtirilgan, va ular ko'p miqdorda onlayn platformalarda ham mavjud. Bu ta'lim tizimlari talabalarga muhim axborot texnologiya orqali umumiy ma'lumotlarni berishda yordam beradi va ularni soha bo'yicha mutaxassislikka tayyorlaydi.

Bunga kompyuter tarmoqlari, internet, elektron ta'lim resurslari: elektron darslik, elektron o'quv qo'llanma, virtual stendlar, multimediya vositalari, axborot tizimlarini boshqarish, axborotlarni uzatish kabilar kiradi

2-Rasm. Zamonaviy axborot va kompyuter texnologiyalarining keng imkoniyatli ta'lim tizimi

Tabiiy yo'nalish fanini o'qitish jarayoniga zamonaviy axborot va kompyuter texnologiyalarini qo'llash o'qituvchi uchun haddan tashqari imkoniyatlar eshigini ochib beradi. Tabiiy yo'nalish yo'nalishidagi talabalar uchun axborot texnologiyalari foydali va kerakli vositalardan biridir. Bu texnologiyalar talabalar uchun Tabiiy yo'nalish sohasidagi ma'lumotlarni o'rganish, tushunish va amaliyotlarda qo'llash bo'yicha yordam beradi.

Tabiiy yo'nalish yo'nalishidagi talabalar uchun axborot texnologiyalari faol foydalanish va o'rganishning samarali vositalaridan biridir. Bu texnologiyalar talabalar uchun Tabiiy yo'nalish fanini tushunish, amaliy ishlarni o'tkazish va Tabiiy yo'nalish sohasidagi yangiliklardan xabardor bo'lishda qo'llanish imkonini beradi. Axborot texnologiyalari orqali Tabiiy yo'nalish yo'nalishidagi talabalar Tabiiy yo'nalish sohasidagi bilimlarini kengaytirib, zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga o'rganadi va o'zlarining professional rivojlanishini ta'minlaydi. Keling, shu o'rinda leksik kompetensiyaga umumiy ta'rif keltiramiz.

Leksik kompetensiya, bir kishining tili yoki so'zlashgan tillar bo'yicha o'zining so'z zavqligini, so'zlar va iboralarni to'g'ri va samarali ishlatishini tushunishini va bajarishini ifodalovchi konseptdir. Bu, bir kishi o'z so'zlarini to'g'ri va ma'nolari bo'yicha tushunish, fikrlarini ifodalash va muloqot qilishga imkon beradi.

Tabiiy yo'nalish yo'nalish talabalarining axborot texnologiyalari bo'yicha leksik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun quyidagi usullar foydalanish mumkin:

Ma'ruzalar va Maqolalar O'qish: Tabiiy yo'nalish sohasidagi so'nggi ma'ruzalar va ilmiy maqolalarni o'qib, so'zlashgan muammolar, yangi texnologiyalar va muhim yangiliklar haqida ma'lumotlarga ega bo'ling. Bu, so'nggi texnologiyalarni va Tabiiy yo'nalish sohasidagi yangiliklarni kuzatib borish uchun yaxshi usul bo'ladi.

Ilmiy konferensiyalardan foydalangan bo'lish: Tabiiy yo'nalish sohasidagi ilmiy konferensiyalarda qatnashish yoki ular haqida ma'lumot olish, so'nggi texnologiyalarni o'rganish uchun yaxshi vosita bo'ladi. Bu orqali, sohasidagi eng so'nggi yangiliklar va innovatsiyalardan xabardor bo'lishingiz mumkin.

So'zlash va muloqotlar: O'z fikrlaringizni, savollaringizni va muammolaringizni Tabiiy yo'nalish sohasidagi mutaxassislar bilan muloqot qilish orqali ulashingiz foydali bo'ladi. Ular sizning savollaringizga javob berib, yangi ma'lumotlar taqdim etishlari mumkin.

Laboratoriya ishlariga qo'shilish: Amaliyot ishlari, laboratoriya ishlari va tadqiqotlar orqali Tabiiy yo'nalish sohasidagi amaliy bilimlarni oshirishingiz

mumkin. Bu, nazariy bilimlarni amaliyotda sinab ko'rish va ularni o'rganish uchun yaxshi bir vosita bo'ladi.

Texnik sohalar va dasturlar bilan tanishish: Tabiiy yo'nalish sohasida ishlovchi bo'lgan texnik dasturlarni o'rganib, ular bilan ishlash orqali yangi texnologiyalarni tushunishingiz va ularni amaliyotda qo'llashingiz mumkin. Bu, axborot texnologiyalarini o'rganishda ham yaxshi vosita bo'ladi.

Hamkorlik va tanishuvlar: Boshqa talabalar, o'qituvchilar, sohasidagi professional mutaxassislar bilan hamkorlik qilish o'rganish uchun ajoyib vosita bo'lishi mumkin. Ular sizni o'z sohasidagi yangiliklar bilan tanishtirishadi va bir-birizga yordam bermoqda bo'ladi.

Ona tili va chet tillarni o'rganish: Tabiiy yo'nalish sohasidagi yangiliklarni yaxshi tushuntirish uchun o'zbek tilini va chet tillarni o'rganish foydali bo'ladi. Ilmiy matnlarni, ma'ruzalarni va dasturlarni o'qib tushuntirish uchun til boshqarishda ham yaxshi o'rganilishi kerak.

Elektron ilmiy resurslardan foydalangan bo'lish: Tabiiy yo'nalish sohasidagi elektron ilmiy jurnallardan, texnologiyalardan, o'quv qo'llanmalardan va elektron kitoblardan foydalangan bo'lish muhimdir. Ulardan o'rganilgan ma'lumotlar sizning leksik kompetensiyangizni rivojlantirishda yordam bera oladi. Bu usullar bilan Tabiiy yo'nalish yo'nalish talabalarining axborot texnologiyalari vositasi bilan leksik kompetensiyalarini rivojlantirishlari mumkin. Tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun axborot texnologiyalari vositasi bilan quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

Virtual laboratoriya va darsliklardan foydalangan bo'lish: Tabiiy yo'nalish talabalariga ma'lumotlar olish va Tabiiy yo'nalish texnikalarini o'rganish uchun virtual laboratoriya va darsliklardan foydalanish mumkin. Bu turlar elektron resurslar orqali Tabiiy yo'nalish ilmiga oid ma'lumotlarini o'rganishga va amaliyotlar qilishga imkon beradi.

Elektron ilmiy jurnallar va maqolalarni o'qish: Tabiiy yo'nalish sohasidagi elektron ilmiy jurnallardan va maqolalardan o'qish orqali sohasidagi so'nggi yangiliklar, tadqiqotlar va innovatsiyalar haqida ma'lumot olish mumkin. Bu, leksik kompetensiyani oshirish uchun yaxshi vosita bo'ladi.

Jamoaviy o'qish va guruh ishlarida qatnashish: Axborot texnologiyalari orqali Tabiiy yo'nalish sohasidagi kooperativ o'qish va guruh ishlarida qatnashish, boshqa talabalar bilan fikr almashish, ma'lumot almashish va muloqot qilish orqali leksik kompetensiyani oshirishga yordam bera oladi.

Qo'llanma va dasturlardan foydalanish: Tabiiy yo'nalish sohasidagi qo'llanmalardan, dasturlardan va onlayn ta'lim resurslardan foydalanish lozim. Bu vositalar orqali Tabiiy yo'nalish sohasidagi asosiy terminologiyani o'rganish va leksik kompetensiyani rivojlantirish mumkin.

Elektron muloqotlar va vebinarlar: Tabiiy yo'nalish sohasidagi mutaxassislar, o'qituvchilar yoki boshqa talabalar bilan elektron muloqotlar, vebinarlar yoki online konferensiyalarda ishtirok etish leksik kompetensiyani rivojlantirishga o'z ta'sirini qo'shadi.

So'zlash va muhokamalarda qatnashish: Axborot texnologiyalari orqali Tabiiy yo'nalish sohasidagi so'nggi yangiliklar, savollar va muammolar haqida internet saytlarida yoki akademik forumlarda muloqot qilish leksik kompetensiyani oshirishga yordam bera oladi.

Tabiiy yo'nalish yo'nalishi bo'yicha blog yozish: O'rganayotgan Tabiiy yo'nalish savollari, fikrlari, tadqiqotlar va ma'lumotlarni shaxsiy blog yaratib joylashtirish, boshqa odamlar bilan tajribalarini almash va ulardan o'rganish leksik kompetensiyani oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu usullar bilan Tabiiy yo'nalish yo'nalish talabalarining axborot texnologiyalari bo'yicha leksik kompetensiyalarini rivojlantirishlari mumkin. Innovatsion texnologiyalar yordamida tabiiy yonalish talabalarining leksik kompetensiyalarini rivojlantirish mumkin bolgan samarali va ilgor usullardan biridir. Interaktiv platformalar, mobil ilovalar, video va audio materiallar, gamifikatsiya va boshqa texnologik vositalar talabalar uchun tilni organishni osonlashtiradi va ularning soz boyligini kengaytiradi. Shu bilan birga, texnologiyalarni samarali qollash, talabalar uchun tilni o'rganish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish imkonini beradi.

Xulosa. Tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirish ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularning o'quv jarayoniga yondashuvi, metodik yondoshuvlar va motivatsiya kabi faktorlarga asoslanadi. O'quv dasturlari, ilmiy

materiallar, interfaol mashqlar, texnologiyalar va muallimlarning malakasi bu jarayonda muhim ahamiyatga ega. Leksik kompetensiyani rivojlantirish, talabalarni o'z sohasidagi ilmiy va amaliy faoliyatlarga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, bu jarayonni yanada samarali qilish uchun barcha pedagogik va psixologik omillarni hisobga olish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RUYXATI

1. Кушнир, В. В. *Лексическая компетенция как составляющая речевой культуры учащихся*. Москва: Издательство Московского университета. 2008
2. Шахова, Л. П. *Методы обучения лексике в высшей школе*. Санкт-Петербург: Речь. 2012
3. Арабова, И. А. *Развитие лексической компетенции студентов через использование современных технологий*. Ташкент: Узбектелерадиокомпания. 2015
4. Соловьева, Н. И. *Лексическое сознание студентов и его развитие в процессе обучения*. Казань: Издательство Казанского университета. 2016
5. Горбань, А. В. *Формирование лексической компетенции у студентов естественных наук*. Минск: Вышэйшая школа. 2015
6. Капитонов, В. С. *Современные технологии в обучении лексике в контексте дисциплин естественнонаучного направления*. Москва: Наука. 2017
7. Чернова, М. Ю. *Практические занятия и методы развития лексической компетенции у студентов*. Воронеж: Воронежский университет. 2013
8. Бондарь, С. А. *Научная лексика и ее роль в профессиональной подготовке студентов*. Екатеринбург: Уральское издательство. 2018
9. Абдуллаева, Н. Ш. *Языковая компетенция студентов как важный аспект обучения*. Ташкент: Университетский пресс. 2010
10. Шматко, В. Г. *Методика преподавания лексики в естественных науках*. Санкт-Петербург: Научный мир. 2013
11. Ермолова, Т. А. *Современные технологии в обучении лексической компетенции*. Москва: Высшая школа. 2017
12. Мельникова, Е. В. *Развитие лексической компетенции в процессе обучения иностранных языков*. Казань: Казанский университет. 2015
13. Давыдова, О. М. *Использование информационных технологий в обучении лексике в высших учебных заведениях*. Москва: Наука. 2014
14. Васильева, Н. И. *Психолого-педагогические аспекты лексической компетенции студентов*. Минск: Высшая школа. 2016
15. Кузнецова, Т. В. *Роль интерактивных методов в обучении лексике студентов естественных наук*. Москва: Пресс-Литера. 2019
16. Петрова, И. С. *Лексика и терминология в естественных науках: особенности и проблемы обучения*. Санкт-Петербург: Невский университет. 2018

ARTPEDAGOGIKA ORQALI TALABALARDA VATANPARVARLIKNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Madaliyev Raxmiddin Ismoilovich

*Farg'ona davlat universiteti,
harbiy ta'lim fakulteti o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada artpedagogika metodlari orqali talabalar orasida vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish va rivojlantirish texnologiyasini takomillashtirish masalalari tahlil etiladi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida san'at vositalari (adabiyot, tasviriy san'at, musiqa, teatr) orqali milliy g'urur va Vatanga bo'lgan muhabbatni mustahkamlash imkoniyatlari o'rganiladi. Shuningdek, artpedagogikaning tarbiyaviy ahamiyati, uning psixologik ta'sir kuchi va ta'lim jarayonidagi samaradorligi haqida ilmiy-nazariy asoslar bayon qilinadi. Maqolada innovatsion ta'lim texnologiyalari bilan boyitilgan artpedagogik yondashuvlar vatanparvarlikni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida taklif etiladi.

Kalit so'zlar: artpedagogika, vatanparvarlik, ta'lim texnologiyalari, talabalar, san'at, tarbiya, milliy g'urur, innovatsion yondashuv.

IMPROVING THE TECHNOLOGY OF DEVELOPING PATRIOTISM IN STUDENTS THROUGH ART PEDAGOGY

Annotation: This article analyzes the issues of improving the technology of fostering and developing patriotism among students through art pedagogy methods. Based on modern pedagogical approaches, the possibilities of strengthening national pride and love for the homeland through artistic means (literature, visual arts, music, theater) are explored. Additionally, the educational significance of art pedagogy, its psychological impact, and its effectiveness in the learning process are scientifically and theoretically substantiated. The article proposes art pedagogical approaches enriched with innovative educational technologies as an effective means of developing patriotism.

Keywords: art pedagogy, patriotism, educational technologies, students, art, upbringing, national pride, innovative approach.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ПАТРИОТИЗМА У СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ АРТПЕДАГОГИКУ

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы совершенствования технологии формирования и развития патриотизма среди студентов с использованием методов артпедагогике. На основе современных педагогических подходов изучаются возможности укрепления национальной гордости и любви к Родине через художественные средства (литература, изобразительное искусство, музыка, театр). Кроме того, рассматривается воспитательное значение

артпедагогика, её психологическое воздействие и эффективность в образовательном процессе с научно-теоретической точки зрения. В статье предлагаются артпедагогические подходы, обогащённые инновационными образовательными технологиями, как эффективное средство развития патриотизма.

Ключевые слова: *артпедагогика, патриотизм, образовательные технологии, студенты, искусство, воспитание, национальная гордость, инновационный подход.*

KIRISH

Vatanparvarlik milliy merosimizning qadimiy tarixi va ma'naviy manbalariga borib ulanadi. Jumladan, "Avesto" adabiy yodgorligida, "Go'ro'g'li", "Alpomish" singari qahramonlik dostonlarida, "Temur tuzuklari", "Mahbub ul-qulub", "Turkiy guliston yohud axloq" kabi ijtimoiy-axloqiy pandnomalarda harbiy vatanparvarlik g'oyalarining targ'iboti bilan bog'liq masalalarni axloqshunoslik kontekstida o'rganish g'oyatda dolzarbdir. Chunki, yoshlarda g'urur, or-nomus, sha'n, ishonch va sadoqat kabi axloqiy fazilatlarni shakllantirish bevosita vatanparvarlik shartlari asosida reallikka aylanadi.

Ta'kidlash zarurki, o'zbek xalqining axloqiy qadriyatlarida vatanparvarlik yurt tarixi, taqdiriga chuqur hurmat bilan qarash, Vatan himoyasi yo'lida fidoyilik namunalarini ko'rsatishga qodir bo'lgan shaxslarga xos fazilat sifatida qadrlanadi. Bu tuyg'u "muhabbat", "ishonch", "sadoqat" kabi axloqiy tushunchalar asosida shakllanib, kishilarning qalbidan chuqur o'rin olganligi uchun ham davrlar mobaynida o'z mavqeini yo'qotmay kelayotgan falsafiy kategoriyadir. Vatanparvarlik o'zida birlashtirish, yo'naltirish, jipslashtirish, safarbar qilish kabi axloqiy, sifatlarni mujassam etganligi uchun o'zbek xalqi ma'naviy merosiga taalluqli barcha manbalarda ulug'lanadi.

Vatanparvarlik tuyg'usi nasldan naslga o'tadigan, tug'ma his-tuyg'ular jamlanmasi emas, balki, tarbiya jarayonining mahsulidir. Vatanparvarlik vatan boylıkları-yu, go'zal tabiatidan faxrlanishgina emas, balki uni yanada mukammalroq his qilish, shu zamin uchun ter to'kish, xalqining farovon xayoti uchun o'z manfaatidan yurtdoshlari manfaatini yuqori qo'yish, vatan himoyasiga shay turish, xalq qadriyatlarini kelajak avlodlarga meros qilib qoldirishda o'z hissasini qo'shish bilan namoyon bo'ladigan hatti-harakatlar majmuasidir. Shu bilan birga vatanga

e'tiqod vatanparvarlikni to'ldirib, mukammallashtirib boruvchi dunyoqarashning bir bo'lagidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Bugungi kunda mamlakatimizda demokratik huquqiy davlat qurish bevosita talabalarimizni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bilan bog'liqdir. Mamlakatimizda talabalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar va ta'lim - tarbiyaning bosh maqsadi etib belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev: «Ma'lumki, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda»-deb alohida qayd etdi. Demak, talabalarning tarbiyasi, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalalari, avvalambor, shu jamiyatni qurishga faol ishtirok etadigan, umuminsoniy qadriyatlarni mukammal egallagan va unga sodiq, iymon-e'tiqodli, teran aql egasi, pok axloqli, o'z haq-huquqlari, burch va mas'uliyatini chuqur anglaydigan insonlarni tarbiyalash barobarida amalga oshiriladi va oliy o'quv yurtlari, muhim ijtimoiy institut bo'lib hisoblanadi.

Mamlakatimizda ta'lim sifatini oshirish, har tomonlama raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, talabalarda yuksak vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirishning didaktik parametrlarini aniqlashtirish muhim vazifa sifatida belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida "oliy ta'limda ma'naviy-axloqiy mazmunni kuchaytirish, yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat, insonparvarlik va yuksak ma'naviy g'oyalar asosida vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularda yot g'oya va mafkuralarga qarshi immunitetni mustahkamlash borasidagi ishlarni yanada rivojlantirish"[1] masalasi muhim vazifa etib belgilandi. Bu esa, talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini aniqlashtirish, mazkur jarayonni amalga oshirish mazmuni, bosqichlari, modeli, texnologiyasi va metodik shart-sharoitlarini takomillashtirishni taqozo etadi.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasining ikkinchi bobida "oliy ta'limda ma'naviy-axloqiy

mazmunni kuchaytirish, yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat, insonparvarlik va yuksak ma'naviy g'oyalar asosida vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularda yot g'oya va mafkuralarga qarshi immunitetni mustahkamlash borasidagi ishlarni yanada rivojlantirish" masalasi muhim vazifalardan biri sifatida belgilab berilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tanlangan muammo yechimini topishga yo'naltirilgan ilmiy-pedagogik faoliyat jarayonini yoritishda asosiy tushunchalar mohiyatini to'g'ri anglash tadqiqot yo'nalishini aniq belgilab olish imkonini beradi. Ana shu sababli tadqiqotda "talaba", "vatanparvarlik", "vatanparvarlik tarbiyasi", "pedagogik texnologiya", "artpedagogika" kabi tushunchalar mazmuni yoritib berildi.

Artpedagogika talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirishning anashunday samarali vositalaridan biri sanaladi.

Talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirishning pedagogik-psixologik va metodik xususiyatlarini aniqlash; artpedagogika vositasida talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirishning metodik tuzilmasini belgilash; tizimli yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirishning pedagogik modelini ishlab chiqish va artpedagogika vositasida talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish texnologiyasini takomillashtirish - mazkur tadqiqotning asosiy yo'nalishlarini tashkil etadi.

Bundan tashqari, pedagogik modelning tizimli yondashuvga asoslangan holda ishlab chiqilishi, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga, talabalarda vatanparvarlikni mustahkamlashga imkon yaratadi. Artpedagogika vositasida talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish texnologiyasining takomillashtirilishi, o'quv jarayonining sifatini oshirishga, pedagogik maqsadlarga erishish uchun zarur innovatsion metodlar va usullarni qo'llashga yordam beradi.

artpedagogika vositasida talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish texnologiyasining mazmunli-prosessual va tashkiliy-pedagogik qismlari o'zida kognitiv – amaliy faoliyat – refleksiya birligini aks ettirib, germeneytik ta'lim texnologiyasi, faol, interfaol metodlarning o'zaro integratsiyasini individual va integral kognitivlik darajasi barqarorligini ta'minlash orqali takomillashtirilgan.

Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish xususiyatlari va pedagogik-psixologik o'ziga xosliklari, talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish bosqichlari, vazifalari, ko'rsatkichlari, faoliyatni tashkil etish shakllari, darajalari, hamkorlik sohalarining aniqlanganligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati auditoriya va auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar jarayonida talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirishning maqbul umumpedagogik, xususiy-metodik va lokal (interfaol metodikalar) texnologiyalarining takomillashtirilganligi, artpedagogika vositasida talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirishning pedagogik texnologiyasini takomillashtirilganligi va didaktik modelini ishlab chiqilganligi, talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirishga doir o'quv moduli va to'garak mashg'ulotlari dasturlarining yaratilganligi, talabalarda vatanparvarlikni rivojlanganligini baholashning diagnostik usullarini ishlab chiqilganligi bilan belgilanadi.

Biroq, ba'zi ta'lim tizimlarida vatanparvarlikka oid mavzular hali to'liq yoritilmagan. Bu esa talabalar orasida global madaniyatga intilishning ortishi va milliy qadriyatlarning ikkinchi o'ringa surilishi kabi muammolarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, bu muammoni hal qilish uchun ta'lim muassasalarida vatanparvarlikni targ'ib qilishga alohida e'tibor qaratish zarur. Ta'lim tizimida vatanparvarlikni shakllantirishga yo'naltirilgan amaliy tadbirlar va metodikalar doimiy ravishda yangilanib borilishi kerak.

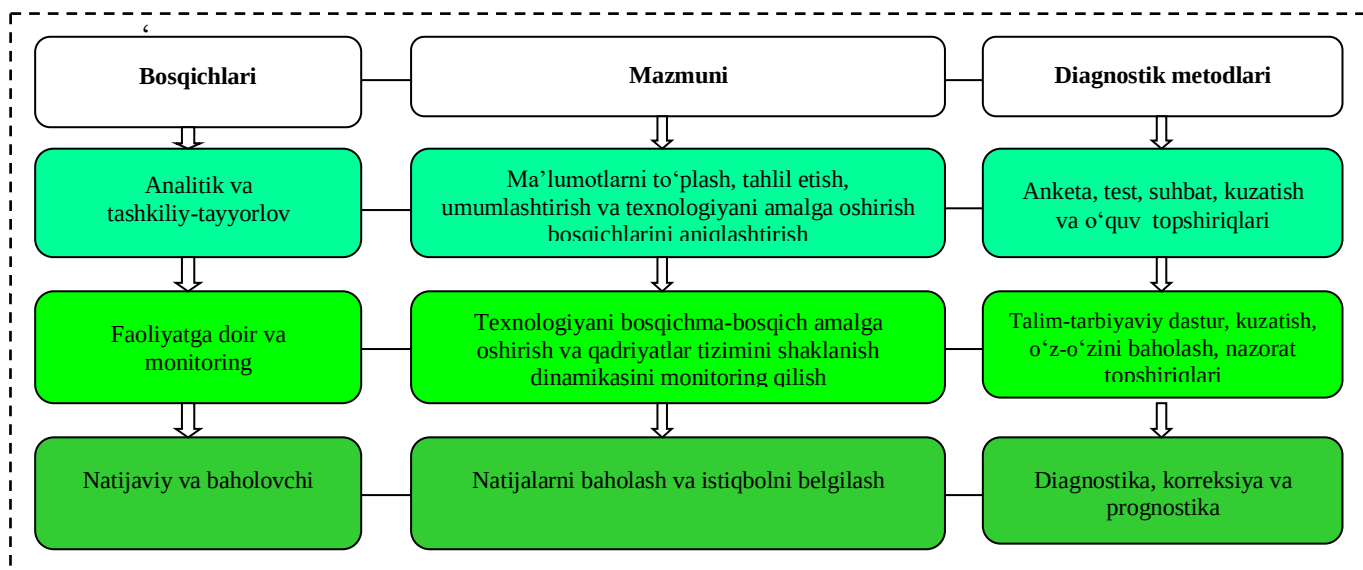
Vatanparvarlikni rivojlantirish yo'llari ko'plab innovatsion va samarali usullarni o'z ichiga oladi. Masalan, talabalar uchun vatanparvarlikka oid treninglar, tarixiy joylarga ekskursiyalar qilish va ko'rik-tanlovlar ashkil etish orqali ularning vatanparvarlik hissini kuchaytirish mumkin. Ommaviy axborot vositalari orqali ijobiy milliy obrazlarni targ'ib qilish va ta'lim dasturlarini yangilash ham bu jarayonda muhim o'rin tutadi. Har bir fan doirasida vatanparvarlik g'oyalarini singdirish orqali talabalarda milliy qadriyatlarni hurmat qilish va ularni jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishga undash mumkin.

Talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish bugungi kunda dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi. Bu jarayon shunchaki talabalarning ona yurtga bo'lgan

muhabbatini oshirish, balki ularning milliy qadriyatlar, tarix, madaniyat va urf-odatlariga hurmat hissini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Aksariyat hollarda, globalizatsiya, axborot oqimi va ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri ostida talabalar o'z milliy ildizlaridan uzoqlashishi mumkin. Bunday holatni bartaraf etish uchun vatanparvarlik hissini mustahkamlash va talabalarni o'z millatiga nisbatan hurmat ruhida tarbiyalashga qaratilgan maxsus ta'limiy tadbirlar, dasturlar va metodlarni ishlab chiqish zarurdir. Bu jarayon, o'z navbatida, ta'lim muassasalarining pedagogik yondashuvlariga yangi talablarga javob berishni taqozo etadi.

Bu yondashuvlarni amalga oshirishda ilmiy tadqiqotlar va amaliy metodikalar uyg'unligi asosida, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash maqsadida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish muhimdir. Bunda talabalar uchun nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy faoliyatlarni ham o'z ichiga olgan integratsiyalashgan yondashuv talab etiladi. Bu esa yoshlarning kelajakdagi fuqarolik mas'uliyatini oshirib, ularning ijtimoiy faolligini ta'minlaydi.

Talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirish texnologiyasi maqsadga yo'naltirilgan, tizimli tavsifga ega quyidagi bosqichlarni o'z ichiga qamrab oldi: analitik va tashkiliy-tayyorlov – talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirishga oid ma'lumotlarni to'plash, tahlil etish, umumlashtirish va texnologiyani amalga oshirish bosqichlarini aniqlashtirish, pedagogik jarayon shakl, metod va vositalarini tanlash, professor-o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini takomillashtirish; faoliyatga doir va monitoring – artpedagogika vositasida talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish texnologiyasini bosqichma-bosqich amalga oshirish, jarayon dinamikasini baholash, zaruriyat yuzaga kelganda pedagogik jarayonga tuzatishlar kiritish; natijaviy va baholovchi – natijalarni baholash va ta'limiy-tarbiyaviy ishlarning istiqboldagi vazifalarini aniqlashtirish. Texnologiya rasm ko'rinishida quyidagi ko'rinishga ega bo'ldi.

Texnologiya ikki qismdan tashkil topgan: mazmunli-prosessual va tashkiliy-pedagogik. Texnologiyaning mazmuni o'zida kognitiv – amaliy faoliyat – refleksiya birligini aks ettirdi.

Talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirishning uch bosqichdan iborat metodik xaritasi ishlab chiqildi va mashg'ulotlar jarayonida qo'llanildi.

Tahliliy materiallar asosida hamda oliy ta'lim muassasalarida shu kunga qadar artpedagogikani alohida fan sifatida o'qitilmasligini hisobga olgan holda, pedagogika va psixologiya ta'lim yo'nalishi o'quv rejasining tanlov fanlar qismiga uchta moduldan iborat "Artpedagogika" nomli fani kiritildi va mazkur fanning dasturi ishlab chiqildi.

Shuningdek, talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirishda "Artpedagogika" fanining amaliy mashg'ulotlarida qo'llash bilan bog'liq o'quv loyihalarini ishlab chiqish va amalga oshirishga jalb etish yaxshi samara berdi. O'quv loyihalarini ishlab chiqish va amalga oshirish orqali talabalar o'zlarida vatanparvarlikni rivojlantirish bilan bog'liq bilim, ko'nikma va malakalarini oshirish uchun keng imkoniyatga ega bo'lishdi.

Loyihalarni tayyorlash talabalardan ko'proq mustaqil ishlashni talab etadi. Mazkur jarayonda ular katta hajmdagi ma'lumotlarni izlash va qayta ishlash bilan shug'ullanishdi.

Loyihalarning himoyasi "Pedagogik" turkumiga kiruvchi fanlar hamda "Artpedagogika" fanidan amaliy mashg'ulotlar jarayonida o'tkazildi. Talabalar o'z

loyihalarini himoya qilish jarayonida videoroliklar, qisqa metrajli filmlar, o'zlari saxnalashtirgan spektakllarning yozib olingan parchalari, o'zlarida katta ta'surot qoldirgan tasviriy va amaliy san'at namunalarining foto albomlarini tayyorlashdi, shuningdek, loyihaning ijodiy jihati ham baholandi.

Taklif qilingan loyihalar mavzulari uch yo'nalishga ajratildi: vatanparvarlik tarbiyasi, "ommaviy madaniyat" va yot g'oyalarga qarshi mafkuraviy imunitetni shakllantirish, vatanparvarlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi artpedagogik vositalar. Mazkur mavzulari tavsiyaviy tavsifga ega bo'lib, talabalar ko'rsatilgan yo'nalishlar doirasida o'zlari ham erkin ravishda loyiha mavzusini tanlash imkoniyatiga ega bo'lishdi. Loyihalar individual va kichik guruhlarda bajarildi. "Artpedagogika" fanini o'zlashtirish jarayonida talabalar barcha yo'nalishdagi mavzular bo'yicha loyihalar tayyorlashdi. Mustaqil ish topshirig'i sifatida egallangan bilimlarni mustahkamlash maqsadida talabalarga esse yozish topshirildi.

"Loyiha" ta'lim texnologiyasining tashkiliy-metodik komponenti talabalarda refleksiv nuqtai nazarni qaror toptirishni talab etib, artpedagogik vositalar bilan o'zaro aloqadorligini ta'minlash asosida vatanparvarlikni rivojlantirish imkoniyatini yuzaga keltiradi.

Muammo yuzasidan zamonaviy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, asosiy o'lchov mezonlari shaxsni rivojlantirishning ko'proq yuqori darajasining egallaganligini aks ettiradi. Tadqiqotda quyidagi to'rt o'lchov mezonini aniqlashtirildi: 1) motivatsion-qadriyatli; 2) bilishga doir; 3) jarayonli-faoliyatga doir; 4) refleksiv-baholovchi.

Aniqlashtirilgan mezonlar asosida talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirish darajasining ko'rsatkichlari belgilab olindi.

TAKLIF VA TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalari asosida talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika orqali rivojlantirishning ilmiy-metodik tavsiyalari keltirilgan:

- Talabalar milliy musiqa va qo'shiqlar orqali xalqning tarixi, urf-odatlarini, milliy qahramonlari bilan yaqindan tanishadi. Milliy musiqa asarlari va qo'shiqlar talabalarga tarixiy voqealar va shaxslar haqida obrazli tushunchalar beradi, bu orqali ular Vatanga nisbatan ichki tuyg'ularni mustahkamlaydi.

- Milliy adabiyot va poeziya asarlari vatanparvarlik tuygʻusini rivojlantirishda kuchli vositalardan biridir. Shoir va yozuvchilarning Vatan, xalq va millatga bagʻishlangan asarlari talabalarning milliy iftixor tuygʻusini uygʻotishga xizmat qiladi. Talabalar oʻzlarining badiiy chiqishlarida yoki oʻquv dasturlarida ushbu asarlarni ifodalaydi, oʻrganadi va oʻzlashtiradi.

- Drama va teatr orqali vatanparvarlikni targʻib qilish, bunda milliy qahramonlar va tarixiy voqealarni sahnalashtirish orqali talabalarda ichki his-tuygʻularni uygʻotish va ularni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga erishiladi. Masalan, tarixiy spektakllar va qahramonlar hayoti sahnalari talabalarning emotsional olamiga taʼsir etadi va ularda milliy qahramonlarga oʻxshash orzusi uygʻonadi.

- Ijtimoiy loyihalar va koʻngilli tadbirlarda talabalar milliy sanʼat va madaniyatni ommalashtirish, tarixiy joylarni saqlash, tabiatni asrash kabi ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish orqali Vatanga boʻlgan muhabbat va masʼuliyat tuygʻusini rivojlantiradi. Bu loyihalar orqali ularning fuqarolik masʼuliyati va ijtimoiy faoliyati shakllanadi.

- Vatanparvarlikni rivojlantirishda sanʼatning turli yoʻnalishlaridan foydalanish, milliy musiqa va qoʻshiqlar talabalarda milliy iftixor tuygʻusini shakllantirishda samaradorligini koʻrsatadi. Milliy musiqa va qoʻshiqlar orqali oʻquvchilar oʻz millati tarixi va madaniyatini his qiladi.

- Talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirish oʻz navbatida ijtimoiy munosabatlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, oʻz yurtiga cheksiz muhabbatining namoyon boʻlishi bilan bogʻliq boʻlib, talabaning mavjud egallangan tajribalarni hisobga olgan holda maʼlumotlarni ongli idrok etish, tahlil qilish, baholash qobiliyati bilan tavsiflanuvchi shaxsiy qadriyatga yoʻnaltirilganlik nuqtai nazaridan yot gʻoyalarga nisbatan murosasiz munosabat, jaholatga qarshi maʼrifat bilan kurashishga tayyorgarligini ifoda etadi.

- Talabalarda vatanparvarlikni art pedagogika vositasida rivojlantirish-bu nafaqat sanʼat asarlari orqali estetik va ijodiy tafakkur rivojlantirish, balki milliy ong, madaniyat, tarix va milliy qadriyatlarni tushunishga yoʻnaltirish jarayonidir.

Art pedagogika san'at va ta'limni birlashtirgan holda talabalar bilan milliy g'urur, yurtga bo'lgan muhabbatni shakllantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Bundan ko'rinib turibdiki biz pedagoglar xamda yoshlar tarbiyasiga ma'sul bo'lgan barcha soha vakillari, davlatimiz tomonidan chiqarilgan qaror va qonunlarda ko'rsatilgan maqsad va asosiy vazifalaridan kelib chiqib, yoshlarni o'z yurti va xalqining taqdiri uchun yuksak mas'uliyat hamda javobgarlik kabi muhim xususiyatlarni shakllantirishimiz zarurdir.

Auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda talabalarda davlat ramzlariga cheksiz muhabbat va hurmat, tarixiy-madaniy merosga qadriyatli munosabatni tarkib toptirish maqsadida "Vatanparvarlikka oid eng yahshi badiiy asarlar bilimdoni", "Vatanparvarlikning eng yaxshi milliy targ'ibotchisi", va "Vatanparvarlikka oid eng yaxshi loyiha muallifi" tanlovlarini tashkil etish va o'tkazish maqsadga muvofiq.

Pedagogik-psixologik fanlar o'quv dasturlariga talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish, "mafkuraviy imunitet"ni mustahkamlash, yot g'oyalar, "ommaviy madaniyat" ta'siridan himoyalalanish va buzg'unchi g'oyalarga qarshi murosasizlikni o'rgatish metodikasi bilan bog'liq mavzularni kiritish lozim.

O'z navbatda milliy qadriyatlar, ona zamin tabiati, milliy xalq san'ati, sharqning badiiy madaniyati, xalqimiz tarixiga muhabbat tuyg'ularini rivojlantirish. Bu borada asosiy manba sifatida ARTpedagogika vositalari orqali milliy an'analarga boy adabiyot, tasviriy san'at, musiqa, teatr va kino san'atning boshqa turlari bilan tanishtirish ya'ni yurtimizni diqqatga sazovor joylarga ekskursiyalar uyushtirish, o'zbek xalqining o'tmishdagi va zamonaviy turmush tarzi aks etgan milliy spektakllarga va muzeylarga tashriflar sonini oshirish.

Bularning jamlanmasi ya'ni bu vositalar orqali talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirishga qaratilgan maqsadga erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni.
2. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich "Factors and prospects for the development of student youth-military patriotic education by means of artpedagogy (through theater

- training)" // EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)-Peer Reviewed Journal Volume:10 Issue:2 February 2024 Journal DOI:10.36713/epra 2013. – B.404-406.
3. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich - "Artpedagogika vositasida (teatr sa'nat orqali) talaba yoshlarni –harbiy vatanparvarlik tarbiyasini rivojlantirish omillari va istiqbollari" // FarDU Ilmiy xabarlari //Farg'ona, 3/2024y. , B.372-375.
4. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich - "Talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari"// Farg'ona, 4/2024 yil. – B.296-300.
5. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich - Prospects for the Development of Patriotism in Students in the Educational Procees Innvative Technologika: Methodel Research journal Vol: 3, No 3, 2024. – P.1-6.
6. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich - "Talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish: artpedagogikaning didaktik imkoniyatlari"// Qoqon DPI Ilmiy xabarlari //Farg'ona, 4/2024y. , B.18-26.
7. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich - "Talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari" NamDU Ilmiy axborotnomasi //Namangan, 11/2024y. , B.775-778.
8. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich - "Talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirish texnologiyasining bosqichlari. IJODKOR OQITUVCHI JURNALI //5-dekabr.2024y.44-son, B.107-113.
9. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich - "Talaba-yoshlarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirish texnologiyasi" // O'zMU xabarlari. – 2023. – 1/8/1. B.137-139.
10. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich - "Ta'lim tizimini modernizatsiyalashda jaxon art pedagogik tajribasidan foydalanish, mamlakatlar ta'lim tizim yutuqlari" Farg'ona -2023 yil, 30 - sentyabr, B.375-387.

ZAMONAVIY PEDAGOGIKA: INNOVATSIYALAR VA KELAJAK KALITI

Maxsudova Shohsanam Muzaffarxo'jayevna

Namangan davlat pedagogika instituti

shohsanammaxsudova@gmail.com

+998971323222, 0009-0009-3444-1481

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy pedagogikaning asosiy tamoyillari, innovatsion yondashuvlari va kelajakdagi o'quv jarayonidagi o'zgarishlar tahlil qilingan. Bugungi kunda ta'lim tizimi jamiyatning raqamli transformatsiyasi, globallashuv va texnologik taraqqiyot ta'sirida chuqur o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Maqolada pedagogikaning asosiy yo'nalishlari, jumladan, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ijodiy va innovatsion fikrlashni rivojlantirish, hamda raqamli vositalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish masalalari chuqur ko'rib chiqilgan. Maqolada zamonaviy ta'lim shakllarining nafaqat individual rivojlanish, balki jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati ham yoritib berilgan. Unda texnologiyalardan foydalanish kelajakda ta'lim tizimining universalligini oshirib, o'quv jarayonini yanada global va samarali qilishini asoslab berilgan. Ushbu maqola zamonaviy pedagogikadagi yangi tendensiyalarni o'rganish va innovatsion yondashuvlar yordamida ta'lim sifatini yaxshilashga qaratilgan.

Kalit so'zlar. Zamonaviy pedagogika, innovatsiyalar, texnologiyalar, sun'iy intellekt

СОВРЕМЕННАЯ ПЕДАГОГИКА: ИННОВАЦИИ И КЛЮЧ В БУДУЩЕЕ

Максудова Шохсанам Музаффарходжаевна

shohsanammaxsudova@gmail.com

+998971323222

0009-0009-3444-1481

Наманганский государственный педагогический институт

Аннотация. В данной статье анализируются основные принципы современной педагогики, инновационные подходы и изменения в образовательном процессе будущего. Сегодня образовательная система претерпевает глубокие изменения, вызванные цифровой трансформацией, глобализацией и технологическим прогрессом в обществе. В статье подробно рассматриваются ключевые направления педагогики, включая образовательный процесс, ориентированный на личность, развитие креативного и инновационного мышления, а также интеграцию цифровых инструментов в процесс обучения. В статье подчеркивается важность современных форм образования не только для индивидуального развития, но и для прогресса общества в целом. Рассматривается использование технологий, которое в будущем повысит универсальность образовательной системы, сделав процесс обучения более глобальным

и эффективным. Статья направлена на изучение новых тенденций в современной педагогике и повышение качества образования с помощью инновационных подходов.

Ключевые слова. Современная педагогика, инновации, технологии, искусственный интеллект

MODERN PEDAGOGY: INNOVATIONS AND THE KEY TO THE FUTURE

Makhsudova Shohsanam Muzaffarkhojaevna

Namangan State Pedagogical Institute

shohsanammaxsudova@gmail.com

+998971323222; 0009-0009-3444-1481

Abstract. *This article analyzes the core principles of modern pedagogy, its innovative approaches, and the changes in the educational process for the future. Today, the education system is undergoing profound transformations influenced by digital transformation, globalization, and technological advancements in society. The article delves into key directions of pedagogy, including learner-centered education, the development of creative and innovative thinking, and the integration of digital tools into the learning process. The article emphasizes the importance of modern forms of education not only for individual development but also for societal progress. It argues that the use of technology in the future will increase the universality of the education system, making the learning process more global and efficient. This article aims to explore new trends in modern pedagogy and to improve the quality of education through innovative approaches.*

Keywords: *Modern pedagogy, innovations, technologies, artificial intelligence*

Kirish. Zamonaviy pedagogika jamiyat va texnologiyalarning o'zgarishi bilan doimiy ravishda yangilanib bormoqda. Ta'lim tizimi jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu o'zgarishlarni inobatga olish zarur. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, virtual va kengaytirilgan haqiqat kabi innovatsion vositalar ta'lim jarayoniga jadal joriy qilinmoqda. Bu esa yangi pedagogik yondashuvlar va metodlarni talab qiladi. Maqsadli ta'lim tizimi nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki global miqyosda jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun ham katta ahamiyatga ega. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ijodiy fikrlashni rivojlantirish, hamda o'quv jarayoniga innovatsiyalarni kiritish, ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi. Shu sababli, "Zamonaviy Pedagogika: Innovatsiyalar va kelajakning Kaliti" mavzusi nafaqat hozirgi kun, balki kelajak avlodning ta'limi va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bu mavzu

pedagogikaning yangi davrga moslashishini ta'minlashga, ta'lim sifatini oshirishga, va zamonaviy pedagogikaning asosiy muammosi – ta'lim tizimining jadal o'zgarib borayotgan jamiyat talablariga moslashishidir. Innovatsion texnologiyalar va yangi pedagogik yondashuvlar joriy qilinayotgan bir paytda, o'quv jarayonini samarali tashkil qilishda bir qator qiyinchiliklar mavjud. Ushbu muammolar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Innovatsion texnologiyalarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish:

Raqamli texnologiyalar, virtual haqiqat (VR), kengaytirilgan haqiqat (AR) va sun'iy intellekt (AI) kabi yangi vositalarni ta'lim tizimiga muvaffaqiyatli qo'llash masalalari hal qilinishi kerak. Buning uchun o'qituvchilarni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirish va ularni samarali ishlatish uchun zarur malaka va tajriba yaratish zarur.

2. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning joriy etilishi: Har bir o'quvchining individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlariga mos ta'lim metodlarini ishlab chiqish va amalga oshirish, ta'lim tizimining eng katta muammolaridan biridir. O'qituvchilar shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

3. O'quvchilarning faolligini oshirish: Zamonaviy pedagogika talablari o'quvchilarning faol ishtirokini talab qiladi, ammo ta'lim jarayonidagi passivlikni yengish uchun mos yondashuvlar va metodlarni ishlab chiqish kerak.

4. Pedagogik malakalar va metodologiyalarni yangilash: Ta'lim tizimining innovatsion o'zgarishlarga moslashishi uchun pedagogik metodologiyalarni takomillashtirish, o'qituvchilarni malakasini oshirish va yangi pedagogik yondashuvlar bilan tanishtirish zarur.

5. Ta'lim tizimining globalizatsiya jarayoniga moslashishi: Global miqyosda ta'lim tizimlarining integratsiyasi va ta'limning global standartlarga mos kelishini ta'minlash, zamonaviy pedagogikada muhim muammolarni tashkil etadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Zamonaviy pedagogikaning asosiy tamoyillarini tahlil qilish:

Pedagogikada yangi yondashuvlar va metodlarning qanday rivojlanayotganini va ular ta'lim tizimida qanday o'zgarishlarga olib kelishini o'rganish.

2. Innovatsion ta'lim texnologiyalarini o'quv jarayoniga integratsiya qilish usullarini aniqlash: Virtual haqiqat, kengaytirilgan haqiqat, sun'iy intellekt va boshqa raqamli vositalar ta'lim jarayonida qanday qo'llanilayotganini va ularni samarali joriy etish yo'llarini tadqiq qilish.

3. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish va uning samaradorligini oshirish: O'quvchilarning individual ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda ta'lim metodlarini ishlab chiqish va amaliyotda qo'llashni o'rganish.

4. O'qituvchilarning innovatsion pedagogik yondashuvlarga tayyorgarligini baholash: O'qituvchilarning zamonaviy pedagogik texnikalar va texnologiyalarni o'zlashtirish darajasini aniqlash va ularni malakali pedagogik amaliyotga tayyorlash bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

5. Ta'lim tizimining global va zamonaviy talablariga moslashuvini o'rganish: Ta'lim jarayonlarida global miqyosda qabul qilingan standartlarga va amaliyotlarga moslashish, shuningdek, xalqaro ta'lim tizimlarining integratsiyasini ko'rib chiqish.

6. Pedagogik innovatsiyalarni ta'lim sifatini oshirishda qo'llash: Ta'lim sifatini yaxshilashga qaratilgan innovatsion yondashuvlar va pedagogik texnikalarni tahlil qilish va ularni amaliyotda muvaffaqiyatli joriy etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

7. Pedagogikaning kelajakdagi istiqbollari va rivojlanish yo'llarini bashorat qilish: Pedagogik tizimning kelajakda qanday shakllanishini va o'quv jarayonidagi o'zgarishlarni ko'rib chiqish, zamonaviy pedagogik tendensiyalarni hisobga olgan holda ta'lim tizimining kelajakdagi imkoniyatlarini aniqlash.[1]

Tadqiqot obyekti – Zamonaviy ta'lim tizimi va uning rivojlanish jarayonlari. Ushbu tadqiqotning obyekti ta'limning umumiy tizimi bo'lib, unda pedagogik jarayonlar, o'qitish metodlari, pedagogik texnologiyalar, shuningdek, ta'limning sifatini oshirishga qaratilgan innovatsiyalar va ular bilan bog'liq o'zgarishlar tahlil qilinadi. Tadqiqot ta'limning barcha shakllari (maktab, oliy ta'lim, professional ta'lim va boshqa) va pedagogik faoliyatning barcha aspektlarini o'z ichiga oladi.

Tadqiqot predmeti – Zamonaviy pedagogikaning innovatsion yondashuvlari, ta'lim jarayonida raqamli va texnologik vositalarni qo'llash, shuningdek, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va kreativ fikrlashni rivojlantirish. Tadqiqotning predmeti, aynan, pedagogikaning yangi metodologiyalari, o'qituvchilarning malakasini oshirish usullari, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ta'lim jarayonida samarali qo'llanishi bilan bog'liq masalalarni o'rganadi.

Adabiyotlar sharhi. Zamonaviy pedagogika sohasida xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ta'lim tizimining rivojlanishi, innovatsiyalarni joriy etish va ta'lim sifatini oshirish masalalariga bag'ishlangan bo'lib, bu ishlarda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, pedagogik texnologiyalar, raqamli transformatsiya, o'qituvchilarning malakasi va ta'limning global ahamiyati kabi jihatlar keng yoritilgan. Quyida xorijiy va mahalliy olimlarning ishlari tahlil qilinadi. Anderson, J. (2019) – "Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim: nazariya va amaliyot" Andersonning ishida shaxsga yo'naltirilgan ta'limning asosiy tamoyillari, uning pedagogik tizimdagi o'rni va samaradorligi tahlil qilingan. U, ayniqsa, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish va ularga mos ta'lim metodlarini ishlab chiqishning muhimligini ta'kidlaydi. Andersonning tadqiqoti, o'quvchilarning o'z ta'lim jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlash va ularni ta'limga jalb qilishga yordam beradigan metodlarni ishlab chiqishda katta ahamiyatga ega. [2] Jones, S., & Brown, T. (2020) – "Innovatsion ta'lim texnologiyalari va ularning samaradorligi" Ushbu asar ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni qo'llashning ahamiyatini va samaradorligini tahlil qiladi. Jones va Brownning tadqiqotiga ko'ra, virtual haqiqat (VR), kengaytirilgan haqiqat (AR), sun'iy intellekt (AI) va gamifikatsiya ta'limda o'quvchilarning faolligini oshirish, darslarni interaktiv va qiziqarli qilishda muhim rol o'ynaydi. Ular innovatsion texnologiyalarni ta'limga joriy etish orqali o'quvchilarning muvaffaqiyatlarini oshirishga imkon berishini ko'rsatganlar.[4] Smith, P. (2021) – "Digital Education and the Future of Learning" Smithning ishida raqamli ta'limning kelajagi va uning ta'lim jarayoniga qo'shadigan yordami tahlil qilingan. Muallif pandemiya davrida onlayn ta'limning o'sishiga va raqamli platformalarning o'quvchilarga ta'lim berishdagi rolga alohida e'tibor qaratgan. Smithning tadqiqotlari raqamli ta'limning

o'quv jarayonidagi interaktivlikni va o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashuvchanligini ta'minlaydi.[6] Green, M. (2022) – "Pedagogik malakalarni rivojlantirish va innovatsion metodlar" Greenning tadqiqotida o'qituvchilarni yangi pedagogik metodlar va texnologiyalar bilan tanishtirishning ahamiyati yoritilgan. U o'qituvchilarni innovatsion pedagogik metodologiyalar bilan ta'minlashning ta'lim tizimining samaradorligini oshirishdagi rolini ko'rsatadi. Bu tadqiqot, o'qituvchilarning malakalarini yangilash va o'z ish usullarini takomillashtirish bo'yicha yangi yo'llar taklif etadi.[8] Miller, R., & Anderson, J. (2023) – "Global Education Trends" Ushbu asar ta'lim tizimlarining globalizatsiyasi va xalqaro ta'lim amaliyotlarining integratsiyasi masalalarini ko'rib chiqadi. Mualliflar ta'lim tizimining global ahamiyatini, texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish va xalqaro ta'lim standartlariga moslashishning zarurligini ta'kidlaydi. Tadqiqotda ta'lim jarayonida texnologiyalarning global miqyosdagi roli va ta'limning barqaror rivojlanishi uchun zarur bo'lgan omillar ham ko'rsatilgan. [10]

Mahalliy Olimlarlarimizdan: Xasanov, M. (2020) – "Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning ta'limdagi o'rne" Xasanovning tadqiqoti, pedagogik texnologiyalarning ta'lim jarayoniga qanday ta'sir qilishini o'rganadi. U innovatsion texnologiyalarning o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshirishdagi muhim rolini ta'kidlaydi. Xasanov, shuningdek, o'quvchilar uchun interaktiv ta'lim muhitini yaratish va o'quv jarayonini yanada samarali qilishni maqsad qiladi. [12] Abduvaxidov, I. (2021) – "Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim: metodologik yondashuvlar" Abduvaxidovning ishida shaxsga yo'naltirilgan ta'limning metodologik yondashuvlari va ularning ta'lim jarayoniga qo'llanilishi tahlil qilingan. Tadqiqotda ta'limdagi individual yondashuvlarning o'quvchilarning rivojlanishiga qanday ta'sir qilishini va ularning akademik muvaffaqiyatlarini oshirishga imkon berishini ko'rsatgan.[13] Saidov, T. (2022) – "O'qituvchilarning malakalarini oshirish: pedagogik innovatsiyalar" Saidovning tadqiqoti o'qituvchilarning malakalarini oshirish va pedagogik innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish masalalariga qaratilgan. U, o'qituvchilarning professional malakalarini yangilash, pedagogik yondashuvlar va metodlarni takomillashtirish orqali ta'lim sifatini oshirishga yordam beruvchi usullarni ko'rsatadi. [14] Ibragimov, R. (2023) – "Ta'lim tizimining

global miqyosda integratsiyasi va yangi tendensiyalar" Ibragimovning tadqiqoti ta'lim tizimining global miqyosda integratsiyasini, xalqaro tajribalardan foydalangan holda, mahalliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va yangi pedagogik tendensiyalarni joriy etishni ko'rib chiqadi. Tadqiqotda, o'quvchilarning ta'limga bo'lgan munosabatini yaxshilash, ta'lim jarayonini yanada interaktiv qilishga qaratilgan yangi metodlar ishlab chiqiladi.[15]

Xorijiy va mahalliy olimlarning ishlari ta'lim tizimining yangilanishi, innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va o'qituvchilarning malakasini oshirish masalalariga katta e'tibor qaratilgan. Ularning tadqiqotlari ta'lim tizimining global va zamonaviy talablariga moslashtirilishi, shuningdek, o'quvchilarning akademik muvaffaqiyatlarini oshirishda samarali yondashuvlarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Xorijiy olimlar zamonaviy pedagogika, innovatsion yondashuvlar va ta'lim jarayonida texnologiyalarning joriy etilishi borasida keng qamrovli tadqiqotlar olib borganlar. Ularning ishlari ko'pincha global tendensiyalarni, yangi texnologiyalarning ta'limga ta'sirini, o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan.

Texnologiyalarning Ta'limdagi Roli: Xorijiy tadqiqotlarda texnologiyalarning, masalan, sun'iy intellekt, virtual haqiqat (VR), kengaytirilgan haqiqat (AR), gamifikatsiya va onlayn platformalar kabi vositalarning o'quv jarayoniga integratsiyasiga alohida e'tibor qaratilgan. Bu tadqiqotlar pedagogikaning raqamli transformatsiyaga qanday moslashganini va o'quvchilarning individual ehtiyojlari asosida ta'limni qanday shaxsiylashtirish mumkinligini o'rganadi.

Shaxsga Yo'naltirilgan Ta'lim: Xorijiy olimlar shaxsga yo'naltirilgan ta'lim metodlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratganlar. Ular o'quvchilarning individual tezlikda o'rganishi, kreativ va innovatsion fikrlashni rag'batlantirish va o'quvchilarga o'z-o'zini boshqarish imkoniyatlarini yaratish masalalariga alohida urg'u berganlar.

Mahalliy olimlarimiz ham pedagogika va ta'lim tizimidagi innovatsiyalarni tadqiq qilishda sezilarli ishlarni amalga oshirmoqdalar. Ammo, mahalliy tadqiqotlar ko'proq milliy ta'lim tizimi, uning xususiyatlari, va mamlakatimizda ta'limning ijtimoiy va madaniy jihatlar bilan bog'liq muammolarni o'rganishga yo'naltirilgan.

Milliy Ta'lim Tizimiga Moslashish: Mahalliy olimlar ta'lim jarayonida innovatsiyalarni joriy etishda mamlakatimizning ijtimoiy va madaniy xususiyatlarini inobatga olishni zarur deb biladilar. Ular ta'lim tizimining mavjud muammolarini hal qilishda innovatsion yondashuvlarning samaradorligini o'rganib, o'zgarishlarni milliy kontekstga mos ravishda amalga oshirishga intiladilar.

Pedagogik Texnologiyalarni Milliy Kontekstga Integratsiyasi: Mahalliy tadqiqotlar ko'pincha texnologiyalarning mahalliy ta'lim tizimiga mos ravishda joriy etilishiga qaratilgan. Ular global innovatsiyalarni mamlakatimizning ta'lim tizimiga qanday qo'llash mumkinligini, o'qituvchilarni texnologiyalarga tayyorlash va o'quvchilarning interaktiv fikrlashini rivojlantirish yo'llarini o'rganishga bag'ishlangan.[16]

O'ziga xosligi shundaki:

Global va mahalliy kontekstning uyg'unligi: Bizning tadqiqotimizda xorijiy va mahalliy olimlar ishlarining yondashuvlari o'zaro uyg'unlashtiriladi. Xorijiy tajribalar va yangi texnologiyalarning pedagogik yondashuvlarga integratsiyasi mahalliy ta'lim tizimining xususiyatlariga mos ravishda o'rganiladi. Bu, ta'lim jarayonida global innovatsiyalarni amalda qo'llash va milliy ehtiyojlarga moslashtirishni ta'minlaydi.

Innovatsion pedagogik yondashuvlar: Mahalliy tadqiqotlar asosan ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari va milliy maqsadlarga e'tibor qaratgan bo'lsa-da, xorijiy olimlar texnologik inqilob va innovatsion metodlarga katta urg'u beradilar. Bizning tadqiqotimizda ikkala yondashuvning birlashtirilgan ko'rinishi taqdim etiladi, bu esa ta'lim jarayonining yanada samarali va global miqyosda o'zgarishini ta'minlaydi.

Xorijiy va mahalliy olimlarning tadqiqotlaridagi o'ziga xoslik shundaki, xorijiy olimlar global texnologik o'zgarishlar va universal ta'lim metodlariga e'tibor qaratishsa, mahalliy olimlar o'z ilmiy ishlarida milliy kontekstga mos

innovatsiyalarni rivojlantirishga intiladilar. Bizning tadqiqotimiz bu ikki yondashuvni birlashtirib, ta'lim jarayonini yanada samarali qilishga qaratilgan.[17]

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologiyasi zamonaviy pedagogikada innovatsiyalar va kelajakning kaliti mavzusini o'rganishda quyidagi usullar va yondashuvlarga asoslanadi: Tadqiqotning asosiy usuli sifatida **kvalitativ** yondashuv tanlangan. Innovatsion pedagogik yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi o'rni, ularning o'quvchilarga ta'siri va ta'lim tizimiga qanday integratsiya qilinishi o'rganiladi. Bu metod usuli o'quvchilarning, o'qituvchilarning va ta'lim sohasi mutaxassislarining fikrlarini to'plashga asoslanadi. Tadqiqotda ma'lumotlarni to'plash uchun **intervyu** va **so'rovnoma** metodlari qo'llanadi. Intervyular o'qituvchilar, pedagoglar va ta'lim mutaxassislariga, so'rovnomalar esa o'quvchilarga taqdim etiladi. So'rovnomalar va intervyular orqali o'quvchilarning va o'qituvchilarning zamonaviy pedagogika va texnologiyalar haqidagi fikrlari va tajribalari o'rganiladi. Shuningdek, ilg'or ta'lim metodlarini qo'llagan o'qituvchilar bilan suhbatlar o'tkaziladi. To'plangan ma'lumotlar **tematik tahlil** usuli orqali tahlil qilinadi. So'rovnomalardan olingan javoblar va intervyular natijalariga asoslanib, pedagogik yondashuvlar va texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiyalashning samaradorligi va muammolarini aniqlash mumkin bo'ladi. Natijalar asosida, innovatsion metodlar va texnologiyalarning ta'lim tizimiga qo'llanishi haqida xulosalar chiqariladi.

Tahlil va natijalar muhokamasi. Zamonaviy pedagogika va innovatsion yondashuvlar ta'lim tizimining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqot jarayonida o'quvchilarning ta'lim jarayoniga qanday innovatsion texnologiyalarni qo'llash, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar va kreativ fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik metodlar samaradorligi o'rganildi. Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosalarga olib keldi:

Virtual haqiqat (VR), kengaytirilgan haqiqat (AR), onlayn ta'lim platformalari, sun'iy intellekt (AI) va gamifikatsiya kabi texnologiyalar ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiyalashganligi aniqlandi. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarning o'qish jarayonidagi faolligini oshirdi va ularning individual ehtiyojlariga moslashishga yordam berdi. Masalan, VR va AR texnologiyalari

o'quvchilarga tasavvur qilish qobiliyatini oshirish, real hayotdagi hodisalarni interaktiv tarzda o'rganishga imkon yaratdi.[18]

Tadqiqotda shaxsga yo'naltirilgan ta'limning samaradorligi ham yoritildi. O'quvchilarga ularning qobiliyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda o'quv materiallari va metodlari taqdim etilishi ta'lim jarayonining sifatini yaxshilashga yordam berdi. O'qituvchilar o'z talabalari bilan ko'proq individual ish olib borish imkoniyatiga ega bo'ldilar, bu esa o'quvchilarning motivatsiyasini oshirdi.

Innovatsion pedagogik yondashuvlar, ayniqsa gamifikatsiya va loyiha asosidagi o'qitish metodlari orqali o'quvchilarda ijodiy va innovatsion fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlari yaratildi. O'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda etish, muammolarni hal qilishda yangicha yondashuvlarni qo'llashga undalgan.[19]

O'qituvchilarning innovatsion pedagogik yondashuvlarga bo'lgan tayyorgarlik darajasi tadqiqotda alohida ta'kidlandi. Ko'plab o'qituvchilar zamonaviy texnologiyalarni o'z ta'lim jarayonlarida qo'llashga qiziqish bildirishgan, ammo ba'zi o'qituvchilar uchun yangi texnologiyalarni integratsiya qilishda ba'zi qiyinchiliklar mavjud bo'ldi. Bu masala o'qituvchilarning texnologik malakalarini oshirish zarurligini ko'rsatdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, texnologiyalarni qo'llash orqali ta'lim tizimining universalligi oshdi. Masofaviy ta'lim, onlayn platformalar va global resurslar o'quvchilarga yanada kengroq imkoniyatlar yaratmoqda. Kelajakda, ta'lim jarayoni yanada global va samarali bo'lishi mumkin, chunki texnologiyalar yordamida turli millat va madaniyatdagi o'quvchilarga mos ta'lim xizmatlari taklif etiladi.

Innovatsion pedagogik yondashuvlar, jumladan, o'quvchilarga mustaqil o'rganishga ko'maklashish, faol o'qitish metodlarining joriy etilishi va o'quvchilarning o'zini ifoda etish imkoniyatlarining kengayishi o'quv jarayonini samarali tashkil etish imkoniyatlarini taqdim etdi. O'qituvchilar faqat bilim beruvchilar emas, balki o'quvchilarning rivojlanishiga yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi murabbiylar sifatida faoliyat yuritdilar.[20]

Tadqiqot natijalari, pedagogik innovatsiyalarni va texnologiyalarni o'quv jarayoniga integratsiya qilishning ta'lim sifatini oshirishdagi muhim rolini ko'rsatdi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va kreativ fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik metodlar nafaqat o'quvchilarning ta'limdagi faolligini oshirishga, balki ularning o'zini ifoda etish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvlarni rivojlantirishga ham yordam berdi. O'qituvchilarni innovatsion pedagogik yondashuvlarga moslashtirish, shuningdek, texnologik malakalarini oshirish ta'lim jarayonining samaradorligini yanada oshiradi.

Xulosa va takliflar. Zamonaviy pedagogika, innovatsiyalar va texnologiyalarning ta'lim tizimiga integratsiyasi o'quv jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, texnologiyalarning qo'llanilishi, ayniqsa virtual haqiqat (VR), kengaytirilgan haqiqat (AR), sun'iy intellekt (AI) va gamifikatsiya kabi innovatsiyalar o'quvchilarning faolligini oshirishda, ularning shaxsiy ehtiyojlariga mos ta'lim usullarini tanlashda samarali vositaga aylanishi mumkin.

Shuningdek, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va ijodiy fikrlashni rivojlantirish pedagogik jarayonni yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, o'zini ifoda etish imkoniyatlarini kengaytirish, innovatsion pedagogik metodlar orqali amalga oshirilishi o'quv jarayonining sifatini sezilarli darajada oshiradi. O'qituvchilar uchun texnologik malakalarni oshirish va yangi pedagogik metodlarga o'tish jarayoni ham o'zining ahamiyatini ko'rsatdi.

Ta'lim tizimida virtual haqiqat (VR), kengaytirilgan haqiqat (AR), sun'iy intellekt (AI) va gamifikatsiya kabi zamonaviy texnologiyalarni kengroq joriy etish kerak. Bu texnologiyalar o'quvchilarga interaktiv va samarali ta'lim olish imkoniyatini taqdim etadi.

Ta'lim tizimida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni yanada rivojlantirish lozim. O'quvchilarga individual yondashuv, o'z ehtiyojlariga mos ta'lim metodlarini tanlash imkoniyatini yaratish, ta'lim jarayonini samarali va mazmunli qilishga yordam beradi.

O'qituvchilarni zamonaviy pedagogik metodlar va texnologiyalar bilan tanishtirish, ularning texnologik va didaktik malakalarini oshirish zarur. Bu o'qituvchilarni zamonaviy pedagogik talablar va innovatsion metodlarga moslashtirishda yordam beradi.

O'qitish metodlari va ta'lim texnologiyalariga oid tadqiqotlar davom ettirilishi kerak. O'quvchilarning innovatsion texnologiyalar va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim bilan bog'liq ehtiyojlari va talablariga doimiy ravishda o'rgatuvchi tajriba va yangiliklarni kiritish zarur.

Ta'lim tizimi global tendensiyalar bilan moslashib, o'quvchilarga dunyo miqyosida sifatli ta'lim imkoniyatlarini taqdim etishi kerak. Masofaviy ta'lim va onlayn resurslardan keng foydalanish, ta'limni yanada global va samarali qilishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari va takliflar ta'lim tizimini zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar yordamida rivojlantirishning muhimligini ko'rsatadi. Bu o'quvchilarning ta'lim olish jarayonini yanada sifatli va samarali qilishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Maxsudova, S. (2024). OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL ETISHDA XALQARO TAJRIBALARDAN FOYDALANISH TENDENSIYALARI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 1(12), 646-649.
2. Anderson, J. (2019) – "Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim: nazariya va amaliyot" 24-29
3. Muzaffarxo'jaevna, M. S. (2023). DIFFERENSIAL TENGLAMALAR FANINI O'QITISHDA PEDAGOGNING KASBIY KOMPETENTSIYASINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOSINING NAZARIY TAHLILI. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(12), 74-78.
4. Jones, S., & Brown, T. (2020) – "Innovatsion ta'lim texnologiyalari va ularning samaradorligi" 58-94.
5. Muzaffarkhujayevna, M. S. (2021, December). ISSUES OF TEACHING MATHEMATICS IN SECONDARY SCHOOLS. In *Archive of Conferences* (pp. 69-70).
6. Smith, P. (2021) – "Digital Education and the Future of Learning" 72-114
7. Maxsudova, S. (2020). ON A BOUNDARY PROBLEM FOR AN EQUATION OF SHIFTED TYPE WITH DIFFERENT ORDERS OF DEGENERACY. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(1), 36-39.
8. Green, M. (2022) – "Pedagogik malakalarni rivojlantirish va innovatsion metodlar" 34-65.
9. Abdurahmonova, D., & Maxsudova, S. (2024). INTERAKTIV DARSLAR ORQALI BO'LAJAK MATEMATIKA O'QITUVCHILARINING TADQIQOTCHILIK KO'NIKMALARINI OSHIRISH. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 1(12), 520-524.
10. Miller, R., & Anderson, J. (2023) – "Global Education Trends" 49-82.
11. To'xtayev N. (2019). Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va ularni qo'llash usullari. 15-42, pedagogik texnologiyalarning ahamiyati haqida.
12. Xasanov, M. (2020) – "Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning ta'limdagi o'rni" 87-115.
13. Abduvaxidov, I. (2021) – "Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim: metodologik yondashuvlar" 41-78.

- 14 Saidov, T. (2022) – "O'qituvchilarning malakalarini oshirish: pedagogik innovatsiyalar" 102-136.
15. Ibragimov, R. (2023) – "Ta'lim tizimining global miqyosda integratsiyasi va yangi tendensiyalar" 65-98.
16. Journal of Educational Technology & Society. (2022). Innovatsion texnologiyalar va ta'limni global rivojlantirish. 34-57.
17. International Journal of Educational Research. (2021). Ta'lim jarayonidagi zamonaviy pedagogikaning tamoyillari. 17-48.
18. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi nashrlari. (2023). Milliy ta'lim tizimidagi innovatsion o'zgarishlar. 10-36.
19. "Ta'lim texnologiyalari" ilmiy jurnali. (2020). Pedagogik texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi samaradorligi. 22-67
20. Saydullayeva, G. (2024). Matematika o'qituvchisining pedagogik mahorati va kasbiy sifatleri. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 1(12), 528-530.

YANGI O'ZBEKISTONNING IJTIMOIIY TARAQQIYOTIDA TINCHLIK VA BARQARORLIKNI MUSTAHKAMLASHGA OID MEXANIZIMLARINI SHAKLLANTIRISHDA INSON OMILI

Qo'chqorov Sobirjon Ahadjonovich

*Farg'ona davlat universiteti
harbiy ta'lim fakulteti o'qituvchisi*

Qodirov Samandar Bobir o'g'li

*Farg'ona davlat universiteti
harbiy ta'lim fakulteti talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqola yangi O'zbekistonning ijtimoiy taraqqiyotida tinchlik va barqarorlikni mustahkamlashga oid inson omilining ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan. Ishda ijtimoiy taraqqiyotga ta'sir qiluvchi nazariy jihatlar, metodlar va mexanizmlar ko'rib chiqiladi, shuningdek, jamiyatdagi barqarorlikni ta'minlash va ijtimoiy aloqalarni kuchaytirish bo'yicha samarali yondashuvlar tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor inson kapitali, ta'lim va ijtimoiy tashabbuslar ta'siriga qaratilgan bo'lib, ular jamiyatdagi barqarorlik va tinchlikka asos bo'luvchi omillar sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda sifatli va miqdoriy metodlar, jumladan, mavjud adabiyot va statistik ma'lumotlar tahlili qo'llanilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, barqarorlikni ta'minlashda asosiy omillar — ta'lim darajasining oshirilishi, ijtimoiy ta'minotning yaxshilanishi va milliy qadriyatlar asosidagi jamoat ongini rivojlantirishdir. Tadqiqotning yangiligi shundaki, inson potentsialini barqarorlikni mustahkamlashdagi asosiy omil sifatida tahlil qilishga kompleks yondashuv qo'llanilgan.

Kalit so'zlar: inson omili, tinchlik, barqarorlik, ijtimoiy taraqqiyot, O'zbekiston, inson kapitali, ta'lim, ijtimoiy tashabbuslar.

РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ФАКТОРА В УКРЕПЛЕНИИ МИРА И СТАБИЛЬНОСТИ В СОЦИАЛЬНОМ РАЗВИТИИ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА

Аннотация. Статья посвящена исследованию роли человеческого фактора в укреплении мира и стабильности в социальном развитии нового Узбекистана. В работе рассматриваются теоретические аспекты, методы и механизмы, которые способствуют социальному прогрессу, а также анализируются эффективные подходы, направленные на укрепление социальных связей и обеспечение устойчивого развития общества. Основное внимание уделяется анализу влияния человеческого капитала, образования и социальных инициатив на общественные процессы, которые формируют основы стабильности и мирного сосуществования в Узбекистане. В ходе исследования были использованы качественные и количественные методы, включая анализ существующей литературы и статистических данных. Результаты работы подтверждают, что ключевыми факторами стабильности являются повышение

уровня образования, улучшение социального обеспечения и развитие общественного сознания, ориентированного на национальные ценности. Новизна исследования заключается в комплексном подходе к анализу человеческого потенциала как фактора, влияющего на укрепление мира и стабильности в контексте современной политической и социальной ситуации в стране.

Ключевые слова: человеческий фактор, мир, стабильность, социальное развитие, Узбекистан, человеческий капитал, образование, социальные инициативы.

HUMAN FACTOR IN SHAPING MECHANISMS FOR STRENGTHENING PEACE AND STABILITY IN SOCIAL DEVELOPMENT OF NEW UZBEKISTAN

Abstract. This paper is dedicated to studying the role of the human factor in strengthening peace and stability in the social development of New Uzbekistan. The work examines the theoretical aspects, methods, and mechanisms that contribute to social progress, analyzing effective approaches aimed at strengthening social ties and ensuring sustainable development of society. The primary focus is on analyzing the impact of human capital, education, and social initiatives on public processes that form the foundations of stability and peaceful coexistence in Uzbekistan. Qualitative and quantitative methods were used in the research, including literature analysis and statistical data review. The results confirm that the key factors for stability are the improvement of education, better social security, and the development of a public consciousness based on national values. The novelty of the study lies in the comprehensive approach to analyzing human potential as a factor influencing the strengthening of peace and stability in the context of the current political and social situation in the country.

Keywords: human factor, peace, stability, social development, Uzbekistan, human capital, education, social initiatives.

Kirish. Ijtimoiy barqarorlik va tinchlik masalalari hozirgi zamonning eng dolzarb masalalaridan biriga aylangan. Ayniqsa, globalizatsiya sharoitida barqarorlikni saqlash uchun davlatlar, xususan, O'zbekiston kabi markaziy Osiyo mamlakatlari ko'plab ichki va tashqi tahdidlarga duch kelmoqdalar. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda inson kapitali, milliy identiklik va ma'naviyatning o'rni juda katta. Ammo mavjud ilmiy tadqiqotlar ko'proq siyosiy va iqtisodiy omillarga qaratilgan bo'lib, ijtimoiy va madaniy jihatlarning barqarorlikka ta'siri yetarlicha o'rganilmagan [1].

Tadqiqot sohasida olib borilgan ishlarda asosan davlatlarning ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli va milliy xavfsizlik masalalari ko'rib chiqilgan.

Biroq, ushbu tadqiqotlar ko'pincha ijtimoiy dinamikani, ya'ni inson kapitali va milliy identiklikning jamiyat barqarorligiga ta'sirini inobatga olishda cheklangan. Shuningdek, yoshlarning jamiyatdagi roli va uning barqarorlikka ta'siri masalalari ham tadqiqotlar obyekti bo'lib, lekin ko'p hollarda faqat nazariy jihatdan yoritilgan [2]. Ijtimoiy barqarorlikka nisbatan milliy g'oya va patriyotizmning ta'siri esa hali etarli darajada o'rganilmagan [3].

Hozirgi ilmiy adabiyotda ijtimoiy barqarorlik va tinchlikni ta'minlash masalasi ko'plab nuqtai nazarlardan yoritilgan bo'lsa-da, ijtimoiy va madaniy omillarning alohida o'rganilishi zarurati hali to'liq e'tirof etilmagan. Shu bilan birga, xalqaro tadqiqotlar ijtimoiy barqarorlikning iqtisodiy va siyosiy jihatlari haqida keng fikrlar bildirsa ham, milliy identiklik va inson kapitali kabi omillarning jamiyat barqarorligiga ta'sirini o'rganish zaruriyati hali o'z dolzarbligini saqlamoqda [4].

Tadqiqotning asosiy masalalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Globalizatsiya va ijtimoiy struktura o'zgarishlarining O'zbekiston ijtimoiy barqarorligiga ta'siri qanday?
- Inson kapitali va yoshlarning jamiyat barqarorligiga ta'siri qanday shakllanmoqda?
- Milliy g'oya va patriyotizm O'zbekiston ijtimoiy barqarorligiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

Ushbu tadqiqotda inson kapitali, milliy identiklik va patriyotizmning jamiyat barqarorligiga ta'siri o'rganiladi. Tadqiqotning yangiligi shundaki, bu masala iqtisodiy va siyosiy jihatlardan tashqari, ijtimoiy va madaniy aspektlarda ham chuqur o'rganilmoqda. Tadqiqotda inson kapitali va milliy identiklikning barqarorlikka qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qilish orqali, O'zbekiston uchun yangi yondashuvlar taklif etiladi [5].

Tadqiqotning gipotezasi quyidagicha: inson kapitali va milliy identiklik jamiyat barqarorligini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi, bu esa uzoq muddatli ijtimoiy rivojlanishni ta'minlashga yordam beradi.

Tadqiqotning maqsadi - O'zbekistonda inson kapitali va milliy identiklikning ijtimoiy barqarorlikka ta'sirini o'rganish va bu jarayonlarning asosiy omillarini aniqlashdir.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Globalizatsiya jarayonlarining O'zbekiston ijtimoiy barqarorligiga ta'sirini tahlil qilish.
- Inson kapitalining ijtimoiy rivojlanishdagi o'рни va barqarorlikka ta'siri.
- Milliy identiklik va patriyotizmning jamiyat barqarorligiga ta'siri.
- O'zbekiston davlatining yoshlar siyosati va uning barqarorlikka ta'siri.

Tadqiqotning tuzilmasi quyidagicha bo'ladi: birinchi bo'limda ijtimoiy barqarorlikning nazariy asoslari, mavjud modellari va tushunchalari ko'rib chiqiladi. Ikkinchi bo'limda inson kapitali va milliy identiklikning jamiyat barqarorligiga ta'siri tahlil qilinadi. Uchinchi bo'limda O'zbekistondagi yoshlar siyosati va uning ijtimoiy barqarorlikka ta'siri o'rganiladi. Tadqiqot yakunida esa, olib borilgan ishlar asosida xulosalar va tavsiyalar beriladi.

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqotda ijtimoiy barqarorlik va tinchlikni ta'minlash masalalarini o'rganishda bir nechta metodologik yondashuvlar qo'llanildi. Tadqiqotning maqsadi va vazifalari bo'yicha tanlangan metodlar va usullar quyidagicha taqdim etilgan.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — O'zbekiston ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda inson kapitali va milliy identiklikning ta'sirini o'rganish. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- Globalizatsiyaning O'zbekiston ijtimoiy barqarorligiga ta'sirini tahlil qilish.
- Inson kapitali va milliy identiklikning ijtimoiy barqarorlikka ta'sirini aniqlash.
- Yoshlar siyosatining jamiyat barqarorligiga ta'sirini o'rganish.

Tadqiqotda ishlatilgan metodologik yondashuvlar sifat va miqdoriy metodlar asosida qurilgan. Bunda quyidagi metodlar muhim ahamiyatga ega:

• **Kvantitativ metodlar:** Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi omillarni o'lchash va statistik tahlil qilish uchun anketalar va so'rovnomalar orqali olingan ma'lumotlar qo'llanildi. Bu metod ijtimoiy barqarorlikka ta'sir qiluvchi faktorlarning miqdoriy baholashini ta'minlaydi.

• **Sifatli metodlar:** Intervyular va ekspert fikrlarini yig'ish orqali ijtimoiy barqarorlikka ta'sir qiluvchi madaniy, ijtimoiy va siyosiy omillarni chuqur tahlil

qilishga imkon berdi. Bu metod jamiyatning o'zgaruvchan dinamikasini va uning barqarorlikka ta'sirini aniqlash uchun qo'llanildi.

• **Komparativ tahlil:** O'zbekistondagi ijtimoiy barqarorlikni boshqa mamlakatlardagi o'xshash jarayonlar bilan solishtirish orqali global miqyosda kuzatilayotgan tendensiyalarni aniqlash.

Tadqiqotda to'plangan ma'lumotlar asosan ikkita manbaga tayanadi:

• **Ilmiy adabiyotlar tahlili:** Ijtimoiy barqarorlik, milliy identiklik, inson kapitali va globalizatsiya kabi masalalar bo'yicha mavjud ilmiy ishlanmalar tahlil qilindi. Bu jarayon maqsadga muvofiq bo'lgan nazariy asoslarni shakllantirish va mavjud ilmiy "bo'shliqlarni" aniqlash imkonini berdi.

• **Empirik ma'lumotlar yig'ish:** So'rovnomalar, intervyular va ekspert baholashlaridan olingan empirik ma'lumotlar asosida barqarorlikning turli jihatlari o'rganildi. So'rovnomalar ijtimoiy barqarorlikka ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish uchun ishlatilgan bo'lib, intervyular va ekspert fikrlari orqali bu omillarning qanday ifodalanishi o'rganildi.

Tadqiqotda qo'llanilgan metodlarning bir nechta cheklovlari mavjud. Birinchi navbatda, ijtimoiy barqarorlikning ba'zi omillarini aniq o'lchash qiyinligi bu metodlarning ishonchliligiga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, milliy identiklik va inson kapitalining ijtimoiy barqarorlikka ta'siri subyektiv baholashlarga asoslanadi va bu o'zgaruvchanlikni keltirib chiqaradi. Ikkinchidan, empirik ma'lumotlarning to'plash jarayonida vaqtinchalik hududiy farqlar va respondentlarning shaxsiy fikrlari metodologik cheklovlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, tadqiqot natijalari ko'proq tendensiyalarni ko'rsatadi, umumiy xulosalar olishda ehtiyotkorlik talab etiladi.

Tadqiqotda yangi metodik yondashuv sifatida ijtimoiy barqarorlikning madaniy va siyosiy omillarini tahlil qilishda "integratsion tahlil" metodi qo'llanildi. Bu metod bir vaqtning o'zida bir nechta omillarni o'rganishga imkon berib, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi tarmoq effektlarini ko'rsatishda foydali bo'ldi. Ushbu yondashuv jamiyatdagi turli qatlamlarning o'zaro ta'sirini tahlil qilishda qo'llanilib, barqarorlikni ta'minlashdagi kompleks omillarni aniq ko'rsatdi.

Natijalar. Tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekiston ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda inson kapitali va milliy identiklikning ta'sirini o'rganish bo'lib, quyidagi natijalar olingan. Tadqiqotda qo'llanilgan metodlar va usullar yordamida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda eng muhim omillar sifatida globalizatsiya, inson kapitali va milliy identiklik o'rtasidagi bog'liqlik aniqlangan.

Globalizatsiya jarayonlarining O'zbekiston ijtimoiy barqarorligiga ta'siri katta ekanligi kuzatildi. Global integratsiya jarayonlari milliy identiklikni yo'qotish xavfini tug'dirgan bo'lsa-da, shu bilan birga iqtisodiy va madaniy o'zaro ta'sirlar jamiyatning yangi qadriyatlar tizimiga moslashuvini ta'minlamoqda. Shu bilan birga, globalizatsiya jarayonlarining aksariyat qismlari ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishga olib keladi, bu esa ijtimoiy barqarorlikka salbiy ta'sir qiladi.

Inson kapitalining ijtimoiy barqarorlikka ta'siri ham muhim ahamiyatga ega. Yuqori darajadagi inson kapitaliga ega jamiyatlar o'zgaruvchan ijtimoiy sharoitlarga moslashish imkoniyatiga ega bo'lib, bu jamiyatda barqarorlikni saqlashga yordam beradi. Tadqiqotda inson kapitali omillari, xususan ta'lim, sog'liqni saqlash, kasb-hunar malakasi va ijtimoiy faollik jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni kuchaytirishga ta'sir qiladigan asosiy faktorlardan biri ekanligi aniqlangan.

Milliy identiklikning ijtimoiy barqarorlikka ta'siri tadqiqotning yana bir asosiy yo'nalishi bo'ldi. Milliy identiklikning zaiflashishi, ayniqsa yoshlar orasida, ijtimoiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shunday bo'lsa-da, milliy identiklikni mustahkamlash ijtimoiy barqarorlikni oshirishga yordam beradi. Tadqiqotda milliy identiklikning o'zgarishiga ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy omillar ta'sir ko'rsatayotgani kuzatildi.

Yoshlar siyosatining ijtimoiy barqarorlikka ta'siri ham muhim o'rinda turadi. Yoshlarning jamiyatdagi siyosiy va iqtisodiy jarayonlarga faol ishtiroki ularning ijtimoiy faoliyatini kengaytiradi, bu esa jamiyatdagi ijtimoiy tenglikni oshiradi va barqarorlikni saqlashga yordam beradi. Yoshlar siyosatining samarali amalga oshirilishi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga katta hissa qo'shadi.

Tadqiqot davomida olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, globalizatsiya va inson kapitali ijtimoiy barqarorlikka eng kuchli ta'sir ko'rsatadigan omillar bo'lib, milliy identiklik va yoshlar siyosatining ahamiyati hamda ularning o'zgarishi ijtimoiy

barqarorlikka sezilarli darajada ta'sir qiladi. Bu omillarning o'zaro bog'liqligi va ular o'rtasidagi o'zgarishlar jamiyat barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqot natijalarining muhokamasi. Tadqiqotning natijalari globalizatsiya, inson kapitali va milliy identiklik o'rtasidagi bog'liqlikning O'zbekiston ijtimoiy barqarorligiga ta'sirini ko'rsatadi. Ushbu topilmalar bir qancha ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar bilan taqqoslanishi kerak, chunki ular mavjud bilimlarga yangi nuqtai nazar kiritadi. Shuningdek, olingan natijalar bo'yicha ilgari qilingan tadqiqotlar va mavjud adabiyotlar bilan solishtirish zarur. Bunday taqqoslash nafaqat natijalarni tasdiqlash, balki yangi yondashuvlar va izlanishlar uchun asos bo'lishi mumkin.

Avvalo, globalizatsiya jarayonlari haqida olib borilgan tadqiqotlar, shu jumladan Xo'jayev va Norov (2020) tomonidan amalga oshirilgan ishlar, O'zbekiston ijtimoiy barqarorligiga global omillarning katta ta'sirini ko'rsatadi. Ular global integratsiya va iqtisodiy o'zgarishlar ijtimoiy barqarorlikni kuchaytirishi mumkinligini ta'kidlagan. Ammo, bu tadqiqotlar globalizatsiyaning salbiy ta'siri, xususan, milliy identiklikning zaiflashuvi, ijtimoiy beqarorlikka olib kelishi haqida kamroq fikr yuritgan. Bizning tadqiqotimizda bu jihatni yanada chuqurroq o'rganishga harakat qilindi, natijada globalizatsiyaning ikki tomonlama ta'siri — ijtimoiy barqarorlikni oshirish va milliy identiklikni xavf ostiga qo'yish — ko'rsatildi.

Inson kapitalining o'rni ham tadqiqotda alohida ta'kidlandi. Shunday qilib, O'zbekistonni o'rganish asosida Asqarov (2019) inson kapitalining ta'lim, sog'liqni saqlash va mehnat bozoridagi o'zgarishlarga ta'siri haqida gapirgan. Biroq, bizning tadqiqotimizda inson kapitalining ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyati yanada aniqroq va miqdoriy tarzda ko'rsatilgan. Inson kapitali ta'lim va malakani rivojlantirish orqali jamiyatdagi tengsizlikni kamaytirish va iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshirishga xizmat qiladi, bu esa ijtimoiy barqarorlikka yordam beradi.

Milliy identiklikni saqlashning ijtimoiy barqarorlikka ta'siri haqida ilgari qilingan izlanishlar, xususan, Mahmudov (2017) tomonidan olib borilgan ishlar, milliy identiklikning ijtimoiy barqarorlikni oshirishga qanday yordam berishini ko'rsatgan. Biroq, uning tadqiqotida milliy identiklikning yoshlar orasida zaiflashuviga e'tibor qaratilmagan edi. Bizning tadqiqotda bu masala muhim

ahamiyat kasb etadi, chunki yoshlarning milliy identiklikka bo'lgan qarashlari jamiyat barqarorligini ta'minlashda katta rol o'ynaydi.

Shuningdek, yoshlar siyosati va uning ijtimoiy barqarorlikka ta'siri haqida mavjud adabiyotlar, masalan, Abdullayev (2020) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar, yoshlarning siyosiy va iqtisodiy jarayonlarga faol ishtirokini ijtimoiy barqarorlikni oshirishga xizmat qiladigan omil sifatida ko'rsatgan. Bizning tadqiqotda yoshlarning siyosatdagi roli aniqroq tarzda tahlil qilindi va ularning faol ishtiroki jamiyatdagi tenglik va barqarorlikni kuchaytirishga yordam beradi, deb topildi.

Shunday qilib, bu tadqiqotda olingan natijalar bir qator ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar bilan tasdiqlanadi, ammo yangi nuqtai nazar kiritilgan. Natijalarimizni boshqa tadqiqotlar bilan solishtirish ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda globalizatsiya, inson kapitali va milliy identiklik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Bu esa O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun muhim ilmiy xulosalar va amaliy takliflar beradi.

Tadqiqotda keltirilgan natijalar, shuningdek, kelajakda amalga oshiriladigan tadqiqotlar uchun yangi yo'nalishlar ochadi. Milliy identiklik va inson kapitali o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yanada chuqurroq o'rganish, globalizatsiya jarayonlarining salbiy ta'sirini kamaytirish va yoshlar siyosatini yanada samarali yo'lga qo'yish bo'yicha yangi tadqiqotlar olib borish zarurligi tushuniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –Toshkent: Adolat, 2023.
2. "Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. –Toshkent: O'zbekiston, 1997.
3. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. –Toshkent: "O'zbekiston".
4. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustivorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: "O'zbekiston".
5. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: "O'zbekiston".
6. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: "O'zbekiston",
7. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi.– Toshkent: "O'zbekiston", 2022.

РОЛЬ ПЕДАГОГА В ФОРМИРОВАНИИ ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У УЧАЩИХСЯ

*Тухтасинова Хуршида Хайрулло кизи, магистрант
Наманганский государственный педагогический институт
Gmail: xurshida1207@gmail.com*

Аннотация: В данной статье рассматривается роль учителя в процессе формирования лингвострановедческой компетенции у учащихся. Описываются ключевые аспекты, методы и подходы, которые могут способствовать успешному развитию этой компетенции.

Ключевые слова: лингвострановедение, язык, культура, межкультурная коммуникация, межкультурное взаимодействие, лингвострановедческая компетенция, традиции и обычаи, контекстуализация языка.

THE ROLE OF THE TEACHER IN THE FORMATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL COMPETENCE IN STUDENTS

*Tukhtasinova Khurshida Khairullo kizi
Master's student at Namangan State Pedagogical University
Gmail: xurshida1207@gmail.com*

Abstract: This article examines the teacher in the process of developing students' linguistic and cultural competence. It describes key aspects, methods and approaches that can contribute to the successful development of this competence.

Key words: linguistic and cultural studies, language, culture, , intercultural communication, intercultural interaction, linguistic and cultural competence, traditions and customs, contextualization of language.

O'QUVCHILARDA LINGVOMAMLAKATSHUNOSLIK KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGNING ROLI

*To'xtasinova Xurshida Xayrullo qizi
Namangan davlat pedagogika instituti magistranti
Gmail: xurshida1207@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarda lingvomamlakatshunoslik ko'nikmasini shakllantirish jarayonida pedagogning roli va o'zni qay darajada ekanligi xususida so'z boradi. Ushbu ko'nikmani muvaffaqiyatli rivojlantirishga yordam beradigan asosiy jihatlar, usullar va yondashuvlar tavsiflanadi.

***Kalit so'zlar:** linguomamlakatshunoslik, til, madaniyat, madaniyatlararo muloqot, madaniyatlararo o'zaro ta'sir, linguomamlakatshunoslik ko'nikmasi, an'ana va urf-odatlar, tilni kontekstuallashtirish.*

ВВЕДЕНИЕ

Человеческий язык, представляя собой социальное явление, являясь важнейшим средством человеческого общения, вполне закономерно несет на себе отпечаток духовной и материальной культуры определенной нации. Поэтому для каждого языка характерны национально-культурные особенности, обусловленные жизнью и развитием конкретного общества, то есть то, что составляет его национально-культурное содержание. В последнее время обращение к проблемам изучения иностранного языка и культуры приобретает все большее значение. Овладение иностранным языком неразрывно связано с приобщением к иноязычной культуре.

Лингвострановедение – это научная дисциплина, которая изучает взаимосвязь между языком и культурой, а также влияние этой связи на коммуникацию и взаимодействие между людьми. Предметом лингвострановедения является анализ и исследование социокультурных аспектов языка, таких как языковые особенности, обычаи, традиции, стереотипы, ценности и нормы, характерные для определенной страны или культуры.

Лингвострановедение представляет собой интеграцию языковых и культурных знаний, что делает его важным элементом в обучении иностранным языкам. Педагог играет центральную роль в формировании лингвострановедческой компетенции, которая включает в себя знание о стране изучаемого языка, ее культуре, традициях и социальных нормах.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ И МЕТОДЫ

Роль педагога в формировании лингвострановедческой компетенции у учащихся в процессе обучения русскому языку имеет свои особенности и включает ряд ключевых аспектов. Педагог должен знакомить учащихся с русской культурой, традициями, историей и современными реалиями. Это может быть достигнуто через изучение литературы, искусства, музыки и кино.

Погружение в культуру является важным аспектом изучения русского языка, так как оно помогает учащимся не только освоить язык как систему, но и понять его как средство общения в культурном контексте. Эти основные элементы способствуют эффективному погружению в культуру при изучении русского языка:

1. Аутентичные материалы. Использование фильмов, книг, статей, песен и театральных постановок позволяет учащимся увидеть, как язык функционирует в реальной жизни и как он связан с культурными нормами и традициями.
2. Изучение традиций и обычаев. Обсуждение русских праздников, обычаев и традиций помогает учащимся понять культурные ценности и нормы поведения, что способствует более глубокому восприятию языка.
3. Кулинарные традиции. Проведение кулинарных мастер-классов с использованием русской кухни помогает создать атмосферу погружения и позволяет учащимся изучать лексику, связанную с кулинарией и культурой питания.
4. 4.Ролевые игры и театральные постановки. Организация ролевых игр на основе известных русских сказок или литературных произведений помогает учащимся практиковать язык в контексте, который отражает культурные аспекты.
5. Интеграция предметов. Связывание изучения языка с другими дисциплинами, такими как история, искусство и музыка, помогает учащимся увидеть взаимосвязь между языком и культурой.

Погружение в культуру при изучении русского языка не только обогащает языковые навыки, но и способствует формированию более глубокого понимания русской идентичности и менталитета. Это делает процесс обучения более увлекательным и эффективным.

Важно объяснять языковые структуры и лексические единицы в контексте культурных особенностей. Например, обсуждение фразеологизмов, связанных с русскими праздниками или обычаями, помогает учащимся лучше понять язык.

Контекстуализация языка — это важный метод обучения, который позволяет учащимся связывать языковые структуры и лексические единицы с

культурными особенностями. Педагог может реализовать это в классе с помощью разных способов:

1. Фразеологизмы и выражения.

Обсуждение фразеологизмов, связанных с русскими праздниками, такими как "за столом" или "на коне", помогает учащимся понять не только значения слов, но и культурные контексты, в которых они используются.

2. Тематические уроки.

Проведение уроков, посвященных определённым праздникам (например, Масленица или Новый год), позволяет учащимся изучать соответствующую лексику и грамматические конструкции в контексте.

3. Литература и фольклор.

Анализ русских литературных произведений или народных сказок, где используются определённые языковые структуры, помогает учащимся увидеть, как язык отражает культурные реалии и менталитет.

4. Кросс-культурные сравнения.

Сравнение русских культурных особенностей с традициями других стран помогает учащимся лучше понять, как язык связан с культурой. Например, можно обсудить различия в праздновании Нового года в России и других странах.

5. Проектная деятельность.

Создание проектов, посвящённых русской культуре, позволяет учащимся исследовать и представлять информацию о праздниках, обычаях и традициях, используя язык в контексте.

Контекстуализация языка через культурные аспекты делает обучение более осмысленным и увлекательным, а также помогает учащимся развивать не только языковые, но и культурные компетенции.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ

Педагог действительно играет ключевую роль в формировании лингвострановедческой компетенции учащихся. Педагог создает атмосферу, в которой учащиеся чувствуют себя вовлеченными и мотивированными. Это достигается через:

- Интерактивные методы обучения, такие как ролевые игры и групповые проекты.

- Использование интересных и актуальных тем, связанных с русской культурой.

Педагоги применяют разнообразные методы оценки, которые учитывают не только языковые навыки, но и культурную осведомленность. Это позволяет:

- Определять уровень понимания учащимися культурных аспектов.

- Предоставлять конструктивную обратную связь для дальнейшего развития.

Педагоги стремятся к постоянному обновлению своих знаний о языке и культуре, что позволяет им:

- Передавать актуальные и точные знания учащимся.

- Адаптировать обучение к современным тенденциям и изменениям в языке и культуре.

Учитель должен быть в курсе новых тенденций в русской культуре и языке, чтобы передавать актуальные знания учащимся.

Постоянное обновление знаний педагога о новых тенденциях в русской культуре и языке является ключевым аспектом эффективного обучения. С помощью следующих способов педагоги могут поддерживать свою осведомленность и передавать актуальные знания учащимся:

1. Чтение профессиональной литературы.

- Книги и статьи: Педагоги могут читать специализированные книги, журналы и статьи, посвященные современным тенденциям в языке и культуре, чтобы оставаться в курсе новых подходов и методов обучения.

- Научные публикации: Исследования в области лингвистики и культурологии могут дать понимание изменений в языке и культурных практиках.

2. Посещение семинаров и конференций.

- Обучающие мероприятия: Участие в семинарах, вебинарах и конференциях позволяет педагогам обмениваться опытом с коллегами и узнавать о новых методах и ресурсах.

- Курсы повышения квалификации: Регулярное участие в курсах поможет педагогам обновить свои знания и навыки.

3. Следование за актуальными событиями.

- Новости и медиа: Педагоги могут следить за русскоязычными новостями, блогами и социальными сетями, чтобы быть в курсе текущих событий, трендов и изменений в языке.

- Культурные события: Посещение выставок, концертов и театральных представлений поможет лучше понять современную культуру.

4. Использование онлайн-ресурсов.

- Вебинары и онлайн-курсы: Платформы с образовательными курсами предоставляют возможность изучать новые темы и подходы в удобном формате.

- Форумы и сообщества: Участие в онлайн-сообществах и форумах для педагогов русского языка позволяет обмениваться опытом и получать советы от коллег.

5. Сотрудничество с носителями языка.

- Обмен опытом: Сотрудничество с носителями языка или участие в языковых обменах помогает педагогам углубить понимание культурных нюансов и практик.

- Интервью и беседы: Общение с носителями языка может дать ценные инсайты о современных языковых изменениях и культурных особенностях.

ВЫВОДЫ

Постоянное обновление знаний о языке и культуре позволяет педагогам предоставлять своим учащимся актуальную и качественную информацию. Это создает условия для более глубокого и содержательного изучения русского языка и способствует развитию у учащихся интереса к культуре. Таким образом, педагог играет центральную роль в формировании лингвострановедческой компетенции, создавая условия для глубокого и осмысленного изучения русского языка в контексте русской культуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Верещагин Е. М., Костомаров В. Г.** Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Рус. яз., 1990. – 246 с.
2. **Воробьев В. В.** Культурологическая парадигма русского языка: теория описания языка и культуры во взаимодействии. – М., 1994.
3. **Зиновьева Т.А.** Роль формирования лингвострановедческой компетенции школьников на среднем этапе обучения иностранным языкам. – М., 2015.
4. **Персикова Т. Н.** Межкультурная коммуникация и корпоративная культура: Учебное пособие. – М., 2002.
5. **Тер-Минасова С. Г.** Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово, 2008.
6. **Убайдуллаев Ш. Н.** Ўзбек ва немис тилларидаги мақолларда “меҳнат” концептини вербаллашуви //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – Т. 16. – №. 3. – С. 93-101.
7. **Фурманова В.П.** Межкультурная коммуникация и лингвокультуроведение в теории и практике обучения иностранным языкам. –М., Изд-во Мордовского ун-та, 1993.
8. **Щукин А. Н.** Методика преподавания русского языка как иностранного: учебное пособие для вузов. М.: Высшая школа, 2003. – 334 с.

MULTIPLATFORMA ORQALI O'QUVCHILARNING MATNNI TAHLIL QILISH VA MUHOKAMA QILISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Tajibayeva Ma'mura Tojidinovna

*Pedagogika mahorat markazi pedagogika, psixologiya va
amaliy fanlar kafedrası o'qituvchisi*

mamuratajibayeva86@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada multiplatforma ta'limining o'quvchilarning matnni tahlil qilish va muhokama qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi roli o'rganilgan. Maqola, raqamli texnologiyalar va interaktiv platformalarning ta'lim jarayonida samarali qo'llanilishi orqali o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, muloqot qilish va mustaqil o'rganish ko'nikmalarining qanday yaxshilanayotganini tahlil qiladi. Maqola yakunida multiplatforma ta'limining o'quvchilarning umumiy akademik rivojlanishiga, shuningdek, ularning ijtimoiy va professionallik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan muhim afzalliklari keltirilgan. Tadqiqot natijalari multiplatforma ta'limining ta'lim tizimidagi samaradorligini va uning o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga ta'sirini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: multiplatforma ta'limi, matnni tahlil qilish, muhokama qilish, tanqidiy fikrlash, muloqot ko'nikmalari, interaktiv platformalar, raqamli texnologiyalar, o'quvchilar, ta'lim samaradorligi, mustaqil o'rganish, ijtimoiy ko'nikmalar, o'quv materiallari, ta'lim jarayoni.

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАВЫКОВ АНАЛИЗА И ОБСУЖДЕНИЯ ТЕКСТА С ПОМОЩЬЮ МУЛЬТИПЛАТФОРМЕННОСТИ

Аннотация. В этой статье исследуется роль мультиплатформенного обучения в развитии у учащихся навыков анализа и обсуждения текста. В статье анализируется, как улучшаются навыки критического мышления, общения и самостоятельного обучения учащихся за счет эффективного использования цифровых технологий и интерактивных платформ в образовательном процессе. В конце статьи перечислены важные преимущества мультиплатформенного обучения для общего академического развития учащихся, а также для развития их социальных и профессиональных навыков. Результаты исследования показывают эффективность мультиплатформенного обучения в системе образования и его влияние на будущие успехи учащихся.

Ключевые слова: мультиплатформенное обучение, анализ текста, обсуждение, критическое мышление, коммуникативные навыки, интерактивные платформы, цифровые технологии, учащиеся, эффективность обучения, независимое обучение, социальные навыки, учебные материалы, образовательный процесс.

METHODOLOGY FOR FORMING STUDENTS ' TEXT ANALYSIS AND DISCUSSION SKILLS THROUGH MULTIPLATFORM

Annotation. *This article explores the role of multiplatform education in developing students ' text analysis and discussion skills. The article analyzes how students ' critical thinking, communication and independent learning skills are improved through the effective application of digital technologies and interactive platforms in the educational process. At the conclusion of the article, the important advantages of multiplatform education are presented to the general academic development of students, as well as the development of their social and professional skills. The results of the study show the effectiveness of multiplatform education in the educational system and its impact on the future success of students.*

Key words: *multiplatform Education, text analysis, discussion, critical thinking, communication skills, interactive platforms, digital technologies, learners, educational effectiveness, independent learning, social skills, teaching materials, educational process.*

Kirish (Introduction). Zamonaviy ta'limda texnologiyalar va internetning kuchli rivojlanishi ta'lim jarayonini tubdan o'zgartirib, yangi pedagogik uslublarning joriy etilishiga olib keldi [1]. Multiplatforma ta'limi — bu turli raqamli vositalar, onlayn resurslar, mobil ilovalar va interaktiv platformalar orqali ta'lim berish usulidir. Ushbu yondashuv o'quvchilarga matnni tahlil qilish va muhokama qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Bu maqolada multiplatforma orqali o'quvchilarning matnni tahlil qilish va muhokama qilish ko'nikmalarini qanday rivojlantirish mumkinligi haqida batafsil tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Multiplatforma orqali o'quvchilarning matnni tahlil qilish va muhokama qilish ko'nikmalarini rivojlantirish mavzusida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar va adabiyotlar tahlili ta'lim jarayonidagi texnologiyalarning o'quvchilarga qanday ta'sir ko'rsatishini, shuningdek, multiplatforma ta'limining afzalliklarini, uning samaradorligini va o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdagi o'rnini ko'rsatadi.

Keller (2015) esa o'zining ishlarida multiplatforma ta'limining ta'lim samaradorligini oshirishda, o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirishda va ularning faolligini oshirishda katta ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlagan. **Mayer (2014)** multiplatformaning interaktiv va vizual o'quv materiallari orqali o'quvchilarning matnni yaxshiroq tahlil qilishiga imkon yaratishini aniqladi.

Kirkpatrick (2017) esa multiplatforma ta'limining o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishiga urg'u bergan. **Facione (2011)** o'zining "Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction" asarida tanqidiy fikrlashni o'quvchilarni qaror qabul qilishda, savollarni to'g'ri qo'yishda va turli nuqtai nazarlarni tushunishda yordam beruvchi muhim ko'nikma deb ta'riflagan. Bundan tashqari, **Paul & Elder (2014)** tanqidiy fikrlash jarayonini o'rganish va rivojlantirishda matnni tahlil qilishning asosiy vosita ekanligini ta'kidlagan [4]. **Brookfield (2012)** esa tanqidiy fikrlashni muhokama qilish jarayonida o'quvchilarga bir-birining fikrlarini tinglash, o'z fikrlarini aniq ifodalash va bahs-munozaralarda qatnashishni o'rgatish orqali rivojlantirish mumkinligini ta'kidlaydi. **Zhu Turel (2018)** multiplatforma yordamida o'quvchilarni tahliliy va muhokama qobiliyatlarini rivojlantirishda ijtimoiy tarmoqlar va forumlardan foydalanishning samarali ekanligini ko'rsatgan. **Cochrane (2016)** o'zining tadqiqotlarida multiplatformaning video materiallar va multimedia vositalari yordamida matnni yanada chuqurroq tahlil qilish imkonini yaratishini ko'rsatdi. **Siemens (2014)** esa o'z tadqiqotida multiplatforma ta'limining o'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyatini oshirishdagi rolini ta'kidlab, bu metodning o'quvchilarga yangi bilimlarni topish va tahlil qilishda yordam berishini aniqladi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Multiplatforma ta'limi, avvalo, ta'lim jarayonini yanada boyitadi va o'quvchilarga ko'proq imkoniyatlar yaratadi. Ushbu metodda o'quvchilar nafaqat an'anaviy sinfda o'qish, balki turli xil raqamli resurslar orqali bilim olishadi. Bu metodda onlayn platformalar, mobil ilovalar va boshqa elektron vositalar yordamida o'quvchilarni ta'lim jarayoniga jalb qilish va ularning faolligini oshirish mumkin.

Multiplatformaning asosiy afzalligi shundaki, o'quvchilarga matnni tahlil qilish va muhokama qilishda turli xil interaktiv vositalardan foydalanish imkoniyati taqdim etiladi. Bu esa o'quvchilarning bilim olish jarayonini faqat o'qish bilan cheklamaydi, balki ular o'rganganlarini amalda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, multiplatforma ta'limi o'quvchilarning muloqot, fikrlash va muammolarni hal qilish kabi ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

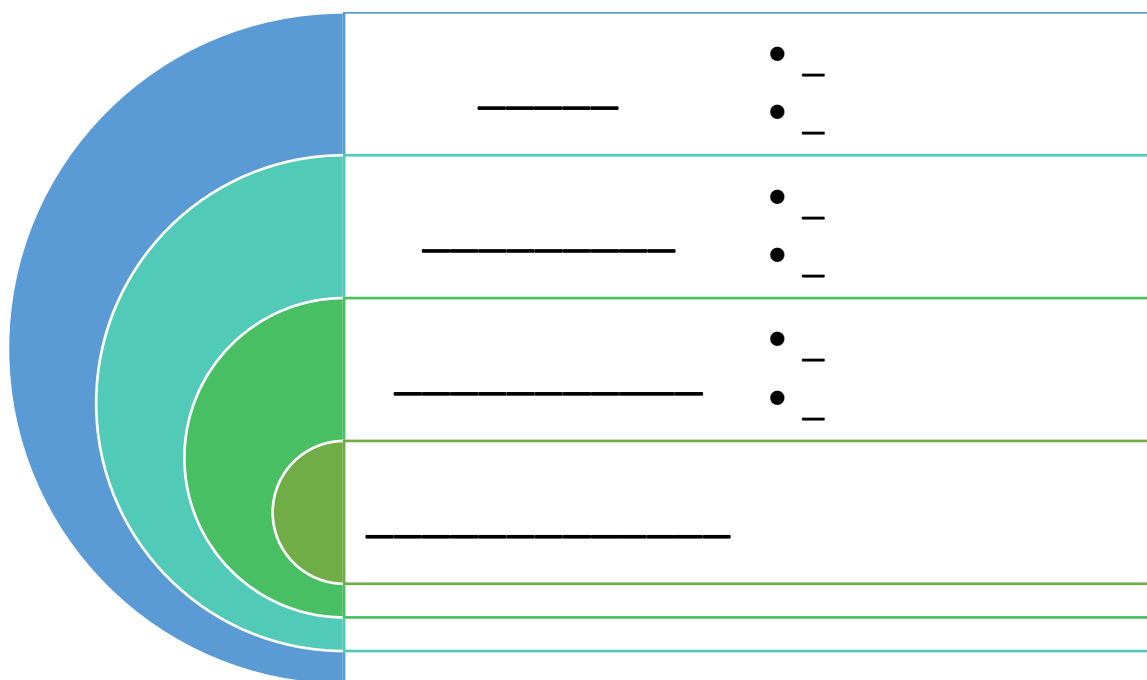
Matnni tahlil qilish-bu o'quvchining o'qigan matnni chuqur anglash, uning mazmunini tahlil qilish, o'qilgan materialni turli nuqtai nazardan baholash va undan xulosalar chiqarish jarayonidir. Ushbu ko'nikma o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi, mantiqiy yondashuvni o'rgatadi va ularga mustaqil qarorlar qabul qilish imkoniyatini yaratadi. Matnni tahlil qilish nafaqat o'quvchilarning akademik muvaffaqiyatlarini oshirishga yordam beradi, balki ularni real hayotdagi muammolarni hal qilishda ham qo'llaydi.

Multiplatforma ta'limi matnni tahlil qilishda o'quvchilarga turli xil interaktiv vositalar va manbalarni taqdim etadi. Masalan, onlayn testlar, viktorinalar, raqamli kartalar yoki interaktiv o'quv materiallari orqali o'quvchilar matnni yanada chuqurroq tahlil qilishlari mumkin [3]. Bu usullar o'quvchilarning tahliliy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Matnni muhokama qilish o'quvchilarning fikrlarining shakllanishi, muloqot qobiliyatlari va bir-biriga hurmat bilan yondoshuvni rivojlantirishga yordam beradi. Multiplatforma yordamida o'quvchilar matnlarni onlayn muhokama qilish, o'z fikrlarini ifoda etish va boshqalarning fikrlariga e'tibor berish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini oshirish, empatiya tuyg'usini rivojlantirish va turli nuqtai nazarlarni tushunish qobiliyatini mustahkamlashga yordam beradi.

Onlayn forumlar, ijtimoiy tarmoqlar, bloglar va videokonferensiyalar orqali o'quvchilar matnni muhokama qilishlari mumkin. Misol uchun, YouTube, Zoom yoki Google Meet kabi platformalar orqali o'quvchilar o'zaro muloqot qilishi, o'qilgan matn bo'yicha fikrlarini almashishi va o'z fikrlarini jonli ravishda bildirishlari mumkin [4]. Bu esa o'quvchilarga yangi g'oyalarni o'rganish va o'z fikrlarini inoyat bilan ifoda etish imkoniyatini yaratadi.

Multiplatforma orqali matnni tahlil qilish va muhokama qilishda ko'nikmalarni rivojlantirishning samarali usullari

1. **Onlayn Interaktiv mashqlar va viktorinalar:** O'quvchilar matnni tahlil qilishni mustahkamlash uchun onlayn viktorinalar va testlardan foydalanishlari mumkin. Masalan, Quizlet, Kahoot va boshqa platformalar orqali matnni o'rganish va uni tahlil qilish qiziqarli va samarali bo'ladi. Bu jarayon o'quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

2. **Forumlarda muhokama va fikr almashish:** Onlayn forumlarda matnlarni muhokama qilish, o'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifoda etish imkonini beradi. Bu platformalar orqali o'quvchilar bir-birining fikrlarini tinglab, yangi g'oyalar bilan tanishadilar. Shu tarzda, o'quvchilar empatiya va hurmatga asoslangan konstruktiv munozara yondoshuvini o'rganadilar.

3. **Onlayn videokonferensiyalar va webinarlar:** Videokonferensiyalar va webinarlar orqali o'quvchilar real vaqt rejimida o'qituvchilar yoki mutaxassislar bilan muloqot qilishlari mumkin. Bu usul matnni tahlil qilishda o'quvchilarga aniq va samarali yo'nalishlarni ko'rsatadi. O'quvchilar o'z savollarini berib, mutaxassislarning fikrlarini tinglashlari, shuningdek, boshqalar bilan o'z fikrlarini muhokama qilishlari mumkin.

4. **Mobil ilovalar va raqamli platformalar:** Mobil ilovalar orqali o'quvchilar matnlarni o'rganish, tahlil qilish va muhokama qilishda yanada interaktiv usullardan foydalanishlari mumkin. Masalan, Google Docs, Notion kabi

platformalar o'quvchilarga birgalikda ishlash va matnni yanada samarali tahlil qilish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Tahlil natijasida multiplatforma ta'limi o'quvchilarning matnni tahlil qilish va muhokama qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali metod ekanligi aniqlandi. Raqamli texnologiyalar, interaktiv platformalar va onlayn resurslar o'quvchilarga matnni chuqurroq tahlil qilish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va o'z fikrlarini aniq va ravon ifodalash imkonini beradi. Multiplatforma yordamida o'quvchilarni muhokama jarayonlariga jalb qilish esa ularning muloqot, empatiya va ijtimoiy ko'nikmalarini oshiradi.

Shuningdek, multiplatforma ta'limi o'quvchilarni mustaqil o'rganishga va o'z bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Bu metodda o'quvchilar turli xil o'quv materiallaridan foydalanib, ularning tanqidiy tahlilini amalga oshiradilar va yangi g'oyalar yaratishda faol ishtirok etadilar. Bu ta'lim usulining afzalliklaridan biri shundaki, u o'quvchilarga shaxsiy yondashuv va individual ta'lim olish imkoniyatini yaratadi, bu esa o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirishiga turtki beradi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, multiplatforma ta'limi o'quvchilarning umumiy akademik rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi va ularning kelajakdagi ta'lim va ijtimoiy faoliyatida muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi. Bu metodni keng qo'llash ta'lim tizimining sifatini oshirishga va o'quvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishlarini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Multiplatforma ta'limi o'quvchilarning matnni tahlil qilish va muhokama qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda yangi va samarali imkoniyatlar yaratadi. Raqamli vositalar, interaktiv resurslar va onlayn platformalar yordamida o'quvchilar nafaqat o'qilgan matnni chuqurroq anglaydilar, balki o'z fikrlarini ifoda etish, boshqalar bilan samarali muloqot qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu esa ularning umumiy bilim darajasini oshirishga, shuningdek, jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlariga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent. 2021 yil

2. Abduqodirova, G. Boshlang'ich ta'limda matnni tushunish metodlari. Toshkent: O'qituvchi. 2022.
3. Karimova, R. Multiplatforma texnologiyalari va o'qish jarayoni. Samarqand: Ilm. 2021.
4. **Ismoilova, L. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning matnni tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish. Toshkent. O'qituvchi. 2023.**
5. Mavlonova R.A., To'rayev O.T., Xasanboyeva O., Xoliqberdiyev K.M. Pedagogika. – Toshkent, O'qituvchi, 1998.

UDK: 54.54.05

KIMYO FANLARINI ISHLAB CHIQRISH JARAYONIGA INTEGRATSIYALASHDA VIRTUAL LABORATORIYALARNING AHAMIYATI

*Rahmatova Nargiza Islomjon qizi¹,
Abdullayev Nodirxon Jo'raxonovich²*

¹Namangan davlat pedagogika instituti, magistr talabasi,

²Namangan davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi Phd

+998978281789

ORCID: 0009-0003-2505-3985

Annotatsiya: Kimyoviy ishlab chiqarish va texnologik jarayonlardagi murakkab reaksiya mexanizmlarni, issiqlik chiqishi, yutilishi va elektr toki ishtirokidagi sodir bo'ladigan hodisalarga kimyoviy texnologiya, elektrokimyo kabi fanlarda duch kelamiz. Bu esa, laboratoriya va amaliy mashg'ulot darslarida bilim va ko'nikmani to'liq tasavvur hosil qilishni murakkablashtirmoqda. Ushbu muammolarni yechimi sifatida maqbul usullardan biri kimyoda virtual laboratoriyalardan foydalanish xisoblanadi. Maqolada kimyo ta'limida virtual laboratoriyalarning ahamiyati, ta'lim jarayonini interaktiv va samarali tashkil etish imkoniyatlarini to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan. Kimyo laboratoriya ishlarini virtual laboratoriyalar orqali ko'rsata olish, ularni qo'llash orqali yutuqlar va kamchiliklar fanni to'liq tushunishga oid muammolar va yechimlarni tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: kimyoviy texnologiya, texnologik jarayon, virtual laboratoriya, kimyo ta'limi, interaktiv texnologiya, ta'lim samaradorligi.

ЗНАЧЕНИЕ ВИРТУАЛЬНЫХ ЛАБОРАТОРИЙ ДЛЯ ИНТЕГРАЦИИ ХИМИЧЕСКИХ НАУК В ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРОЦЕССОВ

*Рахматова Наргиза¹,
Абдуллаев Нодирхон²*

¹Наманганский государственный педагогический институт, магистр,

²старший преподаватель кафедры естественных наук Наманганского
государственного педагогического института, доктор философии по

химическим наукам

+998978281789

ORCID: 0009-0003-2505-3985

Аннотация: В химическом производстве и технологических процессах мы сталкиваемся со сложными механизмами реакций, выделением и поглощением тепла, а также явлениями, происходящими с участием электрического тока, что изучается в таких науках, как химическая технология и электрохимия. Это усложняет полное

понимание знаний и формирование практических навыков на лабораторных и практических занятиях.

Одним из наиболее приемлемых методов решения этих проблем является использование виртуальных лабораторий в химии. В данной статье представлена информация о значении виртуальных лабораторий в химическом образовании, а также о возможностях организации учебного процесса в интерактивной и эффективной форме. Проведен анализ демонстрации лабораторных работ по химии с использованием виртуальных лабораторий, их преимуществ и недостатков, а также проблем, связанных с полным пониманием предмета, и возможных решений.

Ключевые слова: химическая технология, технологический процесс, виртуальная лаборатория, химическое образование, интерактивные технологии, эффективность обучения.

THE IMPORTANCE OF VIRTUAL LABORATORIES FOR INTEGRATING CHEMICAL SCIENCES INTO MANUFACTURING PROCESSES

**Rahmatova Nargiza¹,
Abdullayev Nodirkhon²**

¹Namangan State Pedagogical Institute, Master's student,
Senior lecturer department of Natural Sciences, Namangan State Pedagogical
Institute, Doctor of philosophy in chemical sciences
+998978281789
ORCID: 0009-0003-2505-3985

Annotation: In chemical production and technological processes, we encounter complex reaction mechanisms, heat release and absorption, as well as phenomena involving electric current, which are studied in disciplines such as chemical technology and electrochemistry. This makes it difficult to fully comprehend knowledge and develop practical skills in laboratory and practical training sessions.

One of the most effective solutions to these challenges is the use of virtual laboratories in chemistry. This article provides information on the importance of virtual laboratories in chemistry education and the opportunities they offer for organizing the learning process interactively and efficiently. An analysis is conducted on demonstrating chemistry laboratory work through virtual laboratories, their advantages and disadvantages, as well as the problems related to a complete understanding of the subject and possible solutions.

Keywords: chemical technology, technological process, virtual laboratory, chemistry education, interactive technology, educational effectiveness.

KIRISH

Hozirgi kunda zamonaviy o'qish tendensiyalaridan biri bu dars jarayonlarini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali o'tish xisoblanadi. (AKT) jadal

rivojlanishi bugungi kunda ta'lim, tarbiya va o'quv-tarbiya jarayoniga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu jarayonlarni yanada rivojlantirish bo'yicha asosiy vazifalardan biri bu texnologiyani o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda o'quv jarayoniga olib kirish hamda joriy etishdan iboratdir.

Bundan kelib chiqadiki, AKT vositalari o'quvchilar uchun ilmiy tushunchalarni o'rganish va keyinchalik tushunishda foydali bo'lishi mumkin.

Ta'limda AKTdan foydalanish usullaridan biri virtual laboratoriyalar bo'lishi mumkin.

Kimyo fanlarini o'qitishda to'liq tushunchalarni shakllantirish, kimyoviy jarayonlar to'g'risida o'quvchilarda ko'nikmalar xosil qilishda virtual laboratoriyalarni qo'llash bo'yicha jahonda qator ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda [1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Adabiyotda [2] talabalar auditoriyada, sinfda yangi mavzuga tayyorgarlik jarayonida olgan bilimlarini tekshirish uchun virtual laboratoriyalar bilan hattoki, uyda ishlashlari mumkin. Virtual laboratoriyalar talabalar uchun asosiy ma'lumot manbai bo'lib ham xizmat qilishi to'g'risida ma'lumot keltirilgan.

Virtual laboratoriya - bu haqiqiy o'rnatish bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqa qilmasdan yoki uning to'liq yo'qligida eksperimentlarni o'tkazish imkonini beruvchi dasturiy-apparat majmuasi [3]. Kompyuter texnologiyalaridan foydalanish talabalarning mustaqilligini rivojlantirishga yordam beradi. Interfaol usullardan darsning turli bosqichlarida foydalanish mumkin. Masalan, yangi materialni tushuntirish, o'rganilayotgan mavzuni mustahkamlash, mustaqil ishlarni o'tkazish va tahlil qilish, o'tilgan mavzularni takrorlash, virtual amaliy ishlarni bajarish kabilardir. Shuningdek, virtual laboratoriyalardan talabalarni ilmiy-amaliy anjumanlarga tayyorlash uchun xam auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda ham foydalanish mumkin.

Kimyoni fanini o'qitishda virtual laboratoriya o'qituvchiga o'quv materialini aniq ko'rish (vizual) jarayonida, ayniqsa mikrodunyoni (atomning tuzilishi, molekulalar), "kimyoviy bog'lanish", "elektromanfiylik", "gibridlanish" kabi muhim

kimyoviy tushunchalarni, zaharli modda (galogenlar, oltingugurt va b) lar ishtirokidagi kimyoviy reaksiyalar, uzoq muddatli kimyoviy tajribalar (gidrokislotalar) va boshqalarni tushunish uchun zarur bo'lgan asosiy tushunchalarni shakllantirishda yordam beradi [4].

Virtual laboratoriyalarning eng muhim tomoni shundan iboratki, kimyoviy idish va reaktivga ega bo'lmasdan, virtual laboratoriya ichida tajriba o'tkazish imkoniyatiga ega bo'linadi. Shu bilan birga, talabalarining kognitiv qiziqishlari, kuzatish, asosiy fikrlarni ajratib ko'rsatish va kuzatishlari asosida xulosa chiqarish qobiliyati oshadi.

Amalda, an'anaviy kimyoviy laboratoriya ishlarini tashkil etish ko'pincha qimmat uskunalar, xavfsizlik masalalari va vaqt bilan bog'liq qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ushbu muammolarini xal etishda tabiiy fanlar, hususan, kimyo fanida xam virtual laboratoriyalarni ishlab chiqish muhim vazifalardan biri xisoblanadi.

Tadqiqot ishi [5] da virtual laboratoriyalar yordamida kimyo o'qitishning hozirgi holatini tasvirlashga harakat qilinadi va bu texnologiyaning afzalliklari va kamchiliklari ko'rib chiqiladi.

Virtual laboratoriyalar – bu kompyuter dasturlari yoki onlayn platformalar bo'lib, ular orqali talabalar laboratoriya ishlarini simulyatsiya qilishi, tajribalar o'tkazishi va kimyoviy jarayonlarni o'rganishi imkoniyatiga ega bo'linadi [6].

Virtual laboratoriyada talabalar laboratoriya ishining kutilayotgan kursidan chetga chiqishlari, eksperimental masalani yechish usulini mustaqil tanlash va o'zlari tanlagan natijani ko'rish imkoniyatiga ega bo'lishlari mumkin. Ular hatto xavfsizlik qoidalarini buzishi va sog'liqqa yoki jihozlarga zarar yetkazmasdan o'z harakatlarining mumkin bo'lgan oqibatlarini ko'ribgina qolmay, balki tegishli xulosalar chiqarishi mumkin. Shuningdek, haqiqiy laboratoriyada ba'zi bir noto'g'ri harakatlar (yoki xavfsizlik qoidalarining buzilishi) o'qituvchi tomonidan e'tiborga olinmasa VL tizimi doimiy ravishda tajriba o'tkazish jarayonini kuzatishi va sharhlashi mumkin.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Kimyo fanini o'qitishda virtual laboratoriyalarni nima uchun qo'llash kerak? Kimyo fanining asosini laboratoriya va amaliy vazifalar tashkil etadi. Bu esa, odatda qimmatbaho uskuna va reagentlarni talab qiladi.

Virtual laboratoriyada ko'p bosqichli sintezni o'tkazgandan so'ng, talabalar reaksiya mahsulotini analizatorga joylashtirish va moddalar yoki ionlar ro'yxati ko'rinishidagi tarkibni tahlilini olish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Oliy ta'lim kimyo bakalavr bosqichi talabalarining o'quv rejasida keltirilgan kimyoviy texnologiya, elektrokimyo fanlaridagi mavzular bevosita ishlab chiqarish jarayonlariga mos keladi. Bundan tashqari, organik kimyo, analitik kimyo va kolloid kimyo fanlaridagi amaliy, laboratoriya ishlarida toksik va zaharli moddalar bilan bajariladigan tajriba ishlari mavjud.

Shuni e'tiborga olgan xolda, virtual laboratoriyalar kimyonini o'rganish jarayonini interaktiv, xavfsiz va qiziqarli xisoblanadi.

Kimyoviy texnologik jarayonlar (sulfat kislota ishlab chiqarish) va qurilma (elektrolizyor) larni ishlash prinsipini talabalarga tushuntirish va tasavvur o'yg'otish uchun "PhET" kabi dasturlar "VirtuLab" va "OLabs" talabalarga virtual tajribalar o'tkazish va natijalarini tahlil qilish imkonini beruvchi imkoniyatni taqdim etadi.

Ushbu virtual kimyo laboratoriyalaridan foydalanish bo'yicha ko'rsatmalarni keltirish mumkin.

Ta'lim jarayonida talabaning kompyuter bilan o'zaro ta'siri pedagogik dasturiy vosita (PDV) yuqori darajadagi interaktivlik mezonlariga javob bersagina, samarali bo'ladi, bu esa texnika va foydalanuvchi o'rtasida to'liq huquqli, intellektual muloqotni nazarda tutadi. Talabalarda kompyuter bilan ishlashga ixtiyoriy qiziqishni rivojlantirish va bu birgalikda ijodkorlik jarayonida o'quv va tadqiqot muammolarini hal qilish uchun barqaror kognitiv motivatsiyani rivojlantirish uchun o'quvchining monitor ekranida rivojlanayotgan voqealarning bevosita ishtirokchisiga aylanishi uchun sharoit yaratish kerak, ya'ni o'quv faoliyatiga to'laqonli munosabatda bo'lish uchun sharoit yaratish kerak.

Maqolada oliy ta'lim bosqichlarida masofaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish ulardan foydalanishning ijobiy tajribasi va ta'lim sifati ko'rsatkichlarini oshirish bilan birga tahlillar olib borildi.

3-kurs kimyo yo'nalishi talabalari ishtirokida kimyoviy texnologiya fani doirasida "Sintetik ammiak ishlab chiqarish" mavzusiga doir virtual laboratoriya ishlaridan foydalanildi.

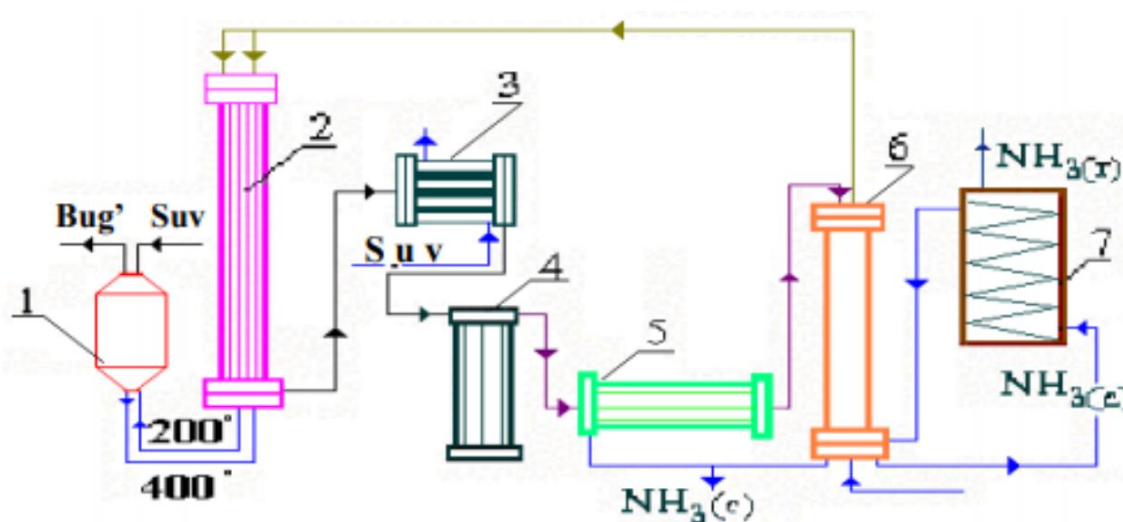
Ammiak ishlab chiqarishning sanoat usuli vodorod va azotning bevosita o'zaro ta'siriga asoslangan:

Bu Haber jarayoni deb ataladi. Reaksiyada issiqlik chiqishi va hajmning pasayishi bilan sodir bo'ladi. Shuning uchun Le Shatele prinsipiga asoslanib, reaksiya mumkin bo'lgan eng past haroratlarda va yuqori bosim ostida amalga oshirilishi kerak, shunda muvozanat o'ng tomonga siljiydi. Ammo past haroratlarda reaksiya tezligi o'zgarmaydi, yuqori haroratda esa teskari reaksiya tezligi oshadi. Reaksiyani juda yuqori bosimlarda o'tkazish uchun yuqori bosimga bardosh beradigan maxsus uskunalar yaratilishi va shuning uchun katta mablag' sarflanishi kerak.

Kimyoviy reaksiyani 500 °C, 350 atmosfera bosimi va katalizator ishtirokida olib boriladi.

Ushbu jarayonni laboratoriya sharoidida olish imkonsiz. Shu sababli aynan dars jarayonida virtual laboratoriya ishini qo'llash eng maqbul usul xisoblanadi.

1-rasm ammiak ishlab chiqarishning texnologik sxemasi [7]

Ushbu dasturlar laboratoriya ishlarini istalgan joyda va istalgan vaqtda bajarish imkoniyatini beradi. Shuningdek o'quv laboratoriyalarida etishmayotgan modda degan tushuncha umuman kuzatilmaydi, chunki mukammal dasturlar orqali istalgan modda jarayonni aks ettirish mumkin, misol tariqasida <https://chem.libretexts> [8] chemistry lab App dasturini keltirish mumkin, ushbu dastur orqali istalgan anorganik, organik moddalarni virtual topiladi va dars jarayonida qo'llaniladi.

Natijada, ushbu kimyoviy va texnologik jarayonlarni talabalar tomonidan o'zlashtirish va eslab qolish ko'nikmasi shakllantiriladi.

Aralash usuldagi ta'limni joriy qilish orqali virtual laboratoriyalarni real laboratoriya mashg'ulotlari bilan uyg'unlashtirishga erishiladi. Bunda nafaqat virtual balki qisman real holdagi natijalarni ham olish mumkin va virtual dasturlar uchun ham mablag' tejallishi va tabiiy resurslarni ham qisman tejashga erishiladi.

Quyidagi e'tiborga olgan holatda bir nechta takliflar mavjud.

1. Virtual laboratoriyalarning milliy platformasini yaratish loyihasini ishlab chiqish.
2. O'quv dasturlariga mos keluvchi simulyatsiyalarni o'z ichiga oluvchi mobil ilovalar ishlab chiqish.
3. Virtual laboratoriyalarda blokcheyn texnologiyasidan foydalanib, o'quv natijalarini sertifikatlashtirish tizimini joriy qilish.
4. Foydalanuvchilar uchun interaktiv ma'lumot bazalarini shakllantirish va doimiy yangilab borish.

XULOSA

Bugungi kunda, kimyo fanlarini o'qitish va laboratoriya ishlari to'g'ri hamda sifatli tashkil etishda virtual laboratoriyalardan foydalanish orqali talabalarni AKT savodxonligini oshishiga xam erishiladi. Virtual laboratoriyalar kimyo ta'limida yangi bosqichni boshlab beradi. Ularning joriy qilinishi bilim olish jarayonini engillashtiradi.

Shuningdek, real rejimdagi mavjud muammolarni hal qilishda ushbu texnologiyalarning samaradorligi yanada oshirilishi muhim hisoblanadi

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Brychta, P., & Janik, T. (2021). Virtual Laboratories in Chemistry Education: A Review. *Journal of Educational Technology Research*, 12(3), 45-59.
2. Sweeney, J., & Paradis, P. (2020). Implementing Virtual Labs in STEM Education. *International Journal of Online Learning*, 15(2), 89-101.
3. Гавронская Ю.Ю., Оксенчук В.В. Методика создания виртуальных лабораторных работ по химии // *Современные проблемы науки и образования*. – 2015. – № 2-2
4. Ю. Ю. Гавронская, В. В. Оксенчук. Виртуальные лаборатории и виртуальный эксперимент в обучении химии // *Журнал Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена* 2015 -С.178 183
5. Heradio R., de la Torre L., Galan D., Cabrerizo F.J., Herrera-Viedma E., Dormido S. Virtual and remote labs in education: a bibliometric analysis. // *Computers & Education*, 2016, 98, p. 14–38.
6. Potkonjak V., Gardner M., Callaghan V., Mattila P., Guetl C., Petrovic V.M., Jovanovic K. Virtual laboratories for education in science, technology, and engineering: A review. // *Computers & Education*, 2016, 95, p. 309–327.
7. K. Kattayev., *Kimyoviy texnologiya*. Toshkent «Yangiyul poligraph service» 2008, 188-189
8. Toth E.E., Morrow B.L., Ludvico L.R. Designing blended inquiry learning in a laboratory context: A study of incorporating hands-on and virtual laboratories. // *Innovative Higher Education*, 2009, 33(5), p. 333–344.

XULQIDA OG'ISHISHI BO'LGAN O'SMIRLAR PSIXOLOGIYASINING O'ZIGA XOSLIKLARI: ILMIY-NAZARIY TAHLIL

Xolmirzayev Shavkat Abdulazizovich

Namangan davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi.

Annatasiya: Ushbu maqolada O'smirlik davri inson hayotida muhim bosqich bo'lib, bu davrda nafaqat biologik, balki psixologik o'zgarishlar haqidaham fikrlar keltirilgan. Xulqida og'ishishi bo'lgan o'smirlar bilan ishlash psixologik va pedagogik sohalarda dolzarb masala hisoblanadi. Ularning psixologik o'ziga xosliklarini chuqur tahlil qilish, bu yoshdagi bolalarning ijtimoiy muhitga moslashishini va o'z-o'zini anglashini yaxshilash uchun zarurligi mufassal ko'rib chiqilgan.

Kalit sozlar: Hamkorlik pedagogikasi, Xulqida og'ishish, O'smirlar psixologiyasi, Pedagogik metodika, 14-15 yoshli o'quvchilar, Psixologik yordam, Ijtimoiy moslashuv, Ijtimoiy pedagogika, Psixoterapevtik yordam, Individual yondashuv.

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИИ ПОДРОСТКОВ С ОТКЛОНЕНИЯМИ В ПОВЕДЕНИИ: НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация: В статье излагаются представления о подростковом возрасте - важном этапе в жизни человека, а также не только биологических, но и психологических изменениях, происходящих в этот период. Работа с подростками с нарушениями поведения является актуальной проблемой психолого-педагогического направления. Подробно обсуждается необходимость углубленного анализа их психологических особенностей для улучшения адаптации детей этого возраста к социальной среде и их самосознания.

Ключевые слова: Коллаборативная педагогика, Поведенческие отклонения, Психология подростков, Педагогическая методика, Учащиеся 14-15 лет, Психологическое сопровождение, Социальная адаптация, Социальная педагогика.

CHARACTERISTICS OF THE PSYCHOLOGY OF ADOLESCENTS WITH BEHAVIORAL DEVIATIONS: A SCIENTIFIC-THEORETICAL ANALYSIS

Abstract: The article presents ideas about adolescence an important stage in a person's life, as well as not only biological but also psychological changes that occur during this period. Working with adolescents with behavioral disorders is a pressing issue in the psychological and pedagogical field. The need for an in-depth analysis of

their psychological characteristics to improve the adaptation of children of this age to the social environment and their self-awareness is discussed in detail.

Keywords: *Collaborative pedagogy, Behavioral deviations, Adolescent psychology, Pedagogical methodology, Students aged 14-15, Psychological support, Social adaptation, Social pedagogy.*

KIRISH. O'smirlik davri inson hayotining eng murakkab va o'zgaruvchan bosqichlaridan biridir. Ushbu davrda jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishdagi keskin o'zgarishlar o'smirning ichki dunyosiga katta ta'sir ko'rsatadi. O'smirlar o'zligini aniqlash, jamiyatga moslashish va o'zining ijtimoiy roli haqida yangi tasavvurlarni shakllantirish jarayonida turli xil muammolarga duch keladilar. Bu davrda o'smirning xulqida og'ishishlar, ya'ni ijtimoiy va shaxsiy munosabatlardagi muammolar ko'proq uchraydi. Xulqida og'ishishi bo'lgan o'smirlar o'zlarini va boshqalarni tushunishda qiyinchiliklarga duch keladilar, bu esa ularning psixologik rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'smirlikdagi xulqiy og'ishishlar o'zaro bog'liq bo'lgan turli omillar, jumladan, biologik o'zgarishlar, ijtimoiy va oilaviy muhit, shaxsiy hissiyotlar va stresslar ta'siri ostida yuzaga keladi. Bunday o'zgartirishlar o'smirning o'ziga bo'lgan munosabati, boshqalar bilan aloqalari, hissiy holati va qarorlar qabul qilish jarayonlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu o'zgarishlar nafaqat o'smirning psixologik holatiga, balki uning atrof-muhit bilan bo'ladigan o'zaro ta'sirlariga ham katta ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur maqolada o'smirlarning xulqidagi og'ishishlarning psixologik xususiyatlari ilmiy-nazariy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. O'smirlik davridagi psixologik o'zgarishlar, shuningdek, xulqning o'zgarishi va uning ijtimoiy hayotdagi ahamiyati haqida chuqurroq tushuncha hosil qilish maqsad qilingan. Tadqiqotlar asosida xulqida og'ishishi bo'lgan o'smirlar uchun samarali psixologik yordam va ijtimoiy moslashuv strategiyalarini ishlab chiqishning muhimligi ta'kidlanadi. Bu tahlil o'smirlar psixologiyasini yaxshiroq tushunish va ularning rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan yangi yo'llarni izlashga yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Adabiyotlar tahlili O'smirlik davri psixologiyasini o'rganish bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar mavjud. Ushbu davrda xulqiy og'ishishlarning yuzaga kelishi,

ularning sabablari va oqibatlari bo'yicha turli nuqtai nazarlar mavjud. Shuningdek, o'smirlar psixologiyasining o'ziga xos xususiyatlari, shu jumladan, xulqning buzilishi, agressiya, depressiya, o'zini past baholash kabi holatlar psixologik va ijtimoiy tadqiqotlarda keng muhokama qilingan.

M. X. Muxamedov (2005) o'zining "O'smirlik psixologiyasi" asarida o'smirlik davridagi psixologik o'zgarishlar va xulqiy og'ishishlarning asosiy omillarini ko'rib chiqadi. U o'smirlarning ijtimoiy moslashuvi, o'zligini anglash jarayonida yuzaga keladigan psixologik muammolarni tahlil qilgan. Shuningdek, uning izlanishlarida o'smirlarning ruhiy salomatligi va ijtimoiy integratsiya jarayonida kuzatiladigan to'siqlar ham o'rganilgan.

N. S. Lobanov (2010) o'z asarlarida o'smirlarning shaxsiy rivojlanishidagi ijtimoiy muhitning ahamiyatini ta'kidlaydi. Uning fikricha, o'smirlik davridagi xulqiy og'ishishlarning ko'payishi ko'pincha oilaviy munosabatlar va ijtimoiy ta'sirlar bilan bog'liq bo'ladi. Lobanov, shuningdek, o'smirlarning o'zaro aloqalaridagi muammolarni yengish uchun psixologik yordam va profilaktik choralar ko'rish zarurligini ta'kidlaydi.

D. E. Yelagin (2012) o'smirlarning ruhiy salomatligini o'rganishda xulqiy og'ishishlarni klinik va psixoterapevtik nuqtai nazardan ko'rib chiqadi. U o'smirlar orasida ko'payib borayotgan psixologik buzilishlarning va xulqiy og'ishishlarning shakllanishida biologik va psixologik omillarning o'zaro ta'sirini tushuntiradi. Yelaginning tadqiqotlarida o'smirlarning hissiy holati va psixologik o'zgarishlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, o'smirlarning xulqiy og'ishishlarini tushunishda kognitiv-psixologik va emosional yondoshuvlar ham dolzarb hisoblanadi. Xulqdagi og'ishishlar ko'pincha o'smirning ichki hissiy holati, stressga bo'lgan javoblari, o'z-o'zini anglashdagi qiyinchiliklar bilan bog'liqdir (Zimbardo, 2008). Xulqning og'ishishi va ijtimoiy xulqni shakllantiruvchi omillar o'smirlik davrida ko'p o'rganilgan va psixologik yordam usullarini ishlab chiqishda asos bo'lgan.

Metodologiya: Maqolada keltirilgan tahlilning asosiy metodologik asosi sifatida tizimli yondashuv, psixologik diagnostika va eksperimental tadqiqotlar qo'llaniladi. Ushbu metodologiya asosiy maqsadi o'smirlarning xulqida

og'ishishlarning sabablarini aniqlash, ularning psixologik holatini tahlil qilish va ijtimoiy moslashuv jarayonidagi o'zgarishlarni ko'rsatishdir.

1. **Tizimli yondashuv.** Ushbu yondashuv o'smirlarning xulqidagi og'ishishlarni o'smirning ichki psixologik jarayonlari, shaxsiy va ijtimoiy omillar bilan bog'liq holda o'rganishga qaratilgan. O'smirning xulqiy muammolari va ichki ruhiy holatini tushunish uchun ularning oilaviy, ijtimoiy va madaniy muhitini tahlil qilish zarur. Shuningdek, tizimli yondashuvda o'smirning hissiy va intellektual rivojlanishini bir butun sifatida ko'rib chiqish talab qilinadi.

2. **Psixologik diagnostika.** O'smirlarning xulqiy og'ishishlari bo'yicha tadqiqotlar o'tkazishda psixodiagnostik metodlar (sorovnomalar, intervyular, testlar) qo'llaniladi. Bu metodlar o'smirlarning psixologik holatini baholashda, ularning hissiy va kognitiv jarayonlarini o'rganishda muhim vositalardir. O'smirlarning shaxsiyati, o'zini anglash darajasi, stressga bo'lgan munosabati va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari bu diagnostika vositalari yordamida aniqlanadi.

3. **Eksperimental tadqiqotlar.** O'smirlarning xulqidagi og'ishishlar bo'yicha eksperimentlar o'tkazish, turli xil psixoterapevtik va profilaktik choralar qo'llashning samaradorligini o'rganish ham metodologiyaning asosiy qismlaridan biridir. Eksperimentlar orqali o'smirlarning hissiy holati, ijtimoiy moslashuv darajasi va xulqiy og'ishishlarni kamaytirish uchun samarali usullarni ishlab chiqish mumkin.

Bundan tashqari, o'smirlar psixologiyasining rivojlanishiga oid mavjud ilmiy nazariyalar va metodologik yondashuvlar bu tadqiqotlarning metodologik asosi sifatida xizmat qiladi. O'smirlarning xulqiy og'ishishlarini tushunish, ularni bartaraf etish va ijtimoiy moslashuvni yaxshilash uchun ushbu metodologiyalarni to'g'ri qo'llash zarur bo'ladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

Muhokama O'smirlik davri insonning eng murakkab va o'zgaruvchan bosqichlaridan biri hisoblanadi. Ushbu davrda shaxsiyatning shakllanishi, jismoniy va ruhiy rivojlanishdagi keskin o'zgarishlar va ijtimoiy muhitdagi ta'sirlar o'smirning xulqiga bevosita ta'sir qiladi. Xulqida og'ishishlar bo'lgan o'smirlarning psixologiyasini o'rganish, bu jarayonning sabablarini aniqlash va ularning ijtimoiy

moslashuvini yaxshilash maqsadida olib boriladigan tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega.

O'smirlarning xulqida og'ishishlar turli omillar, jumladan, biologik, psixologik va ijtimoiy ta'sirlar natijasida yuzaga keladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlarning psixologik holati ularning ijtimoiy muhitiga, ayniqsa, oila va tengdoshlari bilan munosabatlariga bog'liqdir. O'smirlikdagi xulqiy og'ishishlar, ko'pincha, oilaviy munosabatlardagi muammolar, o'smirning o'zligini anglashdagi qiyinchiliklar yoki stressli holatlar bilan bog'liq bo'ladi. O'smirlikdagi o'zgarishlarning psixologik yondoshuvlari bu davrda xulqning buzilishi yoki stressning intensivligiga qarab farqlanadi.

Ba'zi tadqiqotchilar (Muxamedov, 2005; Lobanov, 2010) xulqidagi og'ishishlarning asosan oilaviy va shaxsiy omillar bilan bog'liq ekanligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, o'smirlar o'zini tushunishda va ijtimoiy moslashishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa ularning xulqini beqarorlashtirishi mumkin. O'smirlikda oilaviy ta'sir juda katta ahamiyatga ega, chunki o'smirning psixologik holati ko'pincha oilaviy muhit va ota-onalar bilan bo'lgan munosabatlardan kelib chiqadi. O'smirlarning xulqidagi og'ishishlar ko'pincha o'shanday ta'sirlarning natijasi sifatida yuzaga keladi.

Xulqdagi og'ishishlar o'smirlarning ijtimoiy muhitdagi o'zaro aloqalarini ham qiyinlashtiradi. Bunday o'smirlar ko'pincha tengdoshlar bilan munosabatlarida muammolarga duch keladilar, ular o'zini ijtimoiy guruhlarda izolyatsiya qilingan his qilishlari mumkin. Xulqiy og'ishishlar, shuningdek, o'smirning o'ziga bo'lgan ishonchining pasayishiga, depressiya yoki agressiv xulqlarga olib kelishi mumkin. O'smirlarning ruhiy holati va xulqiy og'ishishlari jamiyatda keng tarqalgan psixologik muammolarning bir qismi sifatida ko'rilishi kerak. Bu masalalarni hal qilish uchun ilg'or psixologik yordam, ijtimoiy moslashuv dasturlari va profilaktik choralar zarur.

Bundan tashqari, o'smirlarning xulqidagi og'ishishlarni tushunishda psixologik yordamning muhimligi alohida ta'kidlanadi. Psixoterapevtik yondashuvlar, individual va guruh terapiyalari, o'smirlarning ichki psixologik jarayonlarini va hissiy holatini yaxshilashda samarali vosita bo'lishi mumkin.

Shuningdek, o'smirlarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish va ular bilan ishlashda multidisipliner yondoshuvlar qo'llanilishi zarur. O'smirlarning xulqiy og'ishishlarini tahlil qilish va ularga mos psixologik yordam ko'rsatish, o'smirlarning ijtimoiy integratsiyasini yaxshilashga, stressli vaziyatlarni yengishga yordam beradi.

Psixologik yordamning samaradorligini oshirish uchun o'smirlarni ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga yordam beradigan dasturlarni ishlab chiqish muhimdir. Bu dasturlar o'smirlarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish, hissiy va intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, xulqiy muammolarni oldini olishda samarali vositalar bo'lishi mumkin. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, o'smirlarning ijtimoiy muhitga moslashishi va xulqidagi og'ishishlar ularning psixologik yondoshuvlar va moslashuv strategiyalariga qarab turlicha namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, o'smirlar psixologiyasida xulqiy og'ishishlarning tahlili va ularni bartaraf etish yo'llari o'smirlarning salomatligi, ijtimoiy integratsiyasi va shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Xulqdagi o'zgarishlarni tushunish va unga to'g'ri yondashuvni ishlab chiqish o'smirlarning hayotidagi muvaffaqiyat va ijtimoiy moslashuvni ta'minlashda zarurdir. O'smirlar bilan ishlashda samarali psixologik yordam va yondoshuvlar ular uchun yanada sog'lom, baxtli va muvaffaqiyatli kelajakni yaratishga yordam beradi.

Natijalar Tadqiqot davomida o'smirlarning xulqidagi og'ishishlarning psixologik, ijtimoiy va hissiy omillar bilan bog'liqligi aniqlanib, ularning xulqiy og'ishishlarining sabablarini va ularni bartaraf etish usullarini ko'rib chiqishning ahamiyati ta'kidlandi. O'smirlarning xulqidagi og'ishishlarning asosiy sabablari o'smirning oilaviy muhitidagi, tengdoshlar bilan munosabatlaridagi, shaxsiy o'zgarishlar va ichki stresslarga bog'liq ekanligi ko'rsatildi.

1. **Xulqdagi og'ishishlarning asosiy sabablari.** Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'smirlarning xulqidagi og'ishishlarning eng muhim sabablaridan biri oila ichidagi muammolar, ota-onalar bilan bo'lgan munosabatlardagi nomutanosiblik va o'smirning o'zligini anglashdagi qiyinchiliklardir. Shuningdek, o'smirlar ijtimoiy guruhlarda o'zlarini izolyatsiya qilishlari yoki tengdoshlari bilan to'qnashuvlarda bo'lishlari mumkin. O'smirlarning xulqidagi og'ishishlar ko'pincha ularning hissiy

holati, o'ziga bo'lgan ishonchining pastligi, stressga bo'lgan javoblari va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar bilan bog'liqdir.

2. **Psixologik va ijtimoiy ta'sirlar.** O'smirlarning xulqiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish jarayonida biologik, psixologik va ijtimoiy omillar bir-biri bilan chambarchas bog'langanligi aniqlangan. Ijtimoiy ta'sirlar, jumladan, o'smirning tengdoshlari bilan aloqalari, oila va jamiyatdagi ijtimoiy muhit, uning xulqiga bevosita ta'sir qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'smirlar orasida ijtimoiy o'rganish jarayonlarida ko'rsatiladigan psixologik yordam va profilaktik chora-tadbirlar ularning xulqidagi og'ishishlarni kamaytirishga yordam beradi.

3. **Psixologik yordam va samaradorligi.** O'smirlarning xulqidagi og'ishishlarni bartaraf etish uchun samarali psixologik yondoshuvlar muhimdir. Tadqiqot davomida, o'smirlarni ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga yordam beruvchi turli psixoterapevtik yondoshuvlar, guruh terapiyasi va individual maslahatlar samarali ekanligi aniqlangan. O'smirlarning psixologik salomatligini qo'llab-quvvatlash va xulqiy muammolarni yengishda multidisipliner yondoshuvlarni qo'llash zarurati ta'kidlandi.

4. **Ijtimoiy moslashuv va xulqiy og'ishishlar.** O'smirlarning ijtimoiy moslashuvi ularning xulqiy og'ishishlarining kamayishiga yordam berishi mumkin. Ijtimoiy moslashuvning rivojlanishi, o'smirlarning ijtimoiy ko'nikmalarini, o'zini anglash darajasini va o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'smirlar orasida ijtimoiy integratsiya va guruhdagi aloqalar yaxshilanganda, ularning xulqiy og'ishishlari kamayadi.

5. **Profilaktik chora-tadbirlar.** O'smirlar uchun xulqiy og'ishishlarning oldini olish maqsadida oilaviy va ijtimoiy yordam dasturlarini ishlab chiqish zarur. O'smirlarni psixologik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ularning hissiy barqarorligini ta'minlash va stressga qarshi turish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun samarali dasturlar muhim ahamiyatga ega. Bu dasturlar o'smirlarning hayot sifatini yaxshilash va ularning ijtimoiy moslashuvini osonlashtirishga yordam beradi.

XULOSA: Maqolada o'smirlik davrida xulqning o'zgarishi va og'ishishi bilan bog'liq psixologik jihatlar chuqur tahlil qilingan. Xulqdagi og'ishish o'smirning ichki va tashqi omillari, shuningdek, ularning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga qanday

ta'sir ko'rsatishi ko'rib chiqilgan. O'smirlar o'zini anglash va identifikatsiya qilish jarayonida ko'plab qiyinchiliklarga duch keladilar, shu bilan birga, turli ijtimoiy omillar, masalan, ota-onalar, do'stlar, va maktab muhitida yuzaga keladigan stresslar xulqning og'ishishiga olib kelishi mumkin. Xulqdagi og'ishish psixologik holatlarda, shaxsiy va ijtimoiy muammolarda o'z aksini topadi. Shuningdek, o'smirlarning rivojlanishi va ularning xulqidagi og'ishishlarga qarshi kurashishda ijtimoiy xizmatlar, psixoterapiya va ta'lim muhitining ahamiyati ta'kidlangan. Maqolada o'smirlar psixologiyasini o'rganishda zamonaviy ilmiy yondashuvlar, psixologik nazariyalar, shuningdek, bu sohadagi tajribaviy izlanishlar tahlil qilindi. O'smirlik davrida xulqdagi o'zgarishlarning asosiy sabablarini aniqlash va ularning oldini olish bo'yicha samarali chora-tadbirlar ishlab chiqish zarurligi haqida xulosa qilindi. Shu bilan birga, ota-onalar va pedagoglarning o'smirlarning psixologik holatini yaxshilashda muhim rol o'ynashlari kerakligi ko'rsatildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Adams, G. R., & Berzonsky, M. D. (2003). The Blackwell Handbook of Adolescence. Blackwell Publishing.
2. Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and Crisis. Norton & Company.
3. Harter, S. (2012). The Construction of the Self: A Developmental Perspective. Guilford Press.
4. Kohlberg, L. (1981). Essays on Moral Development, Vol. 1: The Philosophy of Moral Development. Harper & Row.
5. Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (1998). Developmental Models of Juvenile Delinquency. Journal of Abnormal Child Psychology, 26(6), 319-332.
6. Miller, P. H. (2011). Theories of Developmental Psychology (5th ed.). Worth Publishers.
7. Steinberg, L. (2008). Adolescence (8th ed.). McGraw-Hill Education.
8. Zuckerman, M. (2007). Sensation Seeking and Risky Behavior. American Psychological Association.
9. Kazdin, A. E. (2017). Adolescent Development and Psychopathology: A Developmental Psychopathology Approach. Cambridge University Press.

O'ZBEKISTONDA PISA 2025 XALQARO TADQIQOTI NATIJALARINI BASHORATLASH

G'ayniddinov Shayxislom Tolibjon o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti, Aniq fanlar kafedrası o'qituvchisi.

shayxislomgayniddinov95@gmail.com

+998950014595

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada PISA (Programme for International Student Assessment) xalqaro tadqiqotlari haqida hamda O'zbekistonda o'n besh yoshli o'quvchilarning PISA -2022 xalqaro tadqiqotidagi ishtiroki, ularning erishgan natijalari va bunga sabab bo'luvchi ayrim omillar bayon qilingan. Hamda bu omillar 2025-yil aprel oylarida o'tkazilishi rejalashtirilayotgan PISA 2025 xalqaro tadqiqot natijalariga qay darajada ta'sir qilishi mumkinligi haqida xulosalar keltirilgan. Ushbu maqolada PISA 2022 xalqaro tadqiqotida berilgan matematik masalalar tahlil qilingan bo'lib, yuzaga kelayotgan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tavsiya etilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi kelgusida O'zbekistonda o'quvchilarning xalqaro tadqiqotlar dasturlarida yaxshi natijalarga erishish uchun samarali metod hamda tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir. Ushbu tadqiqot natijasi shuni ko'rsatdiki, o'quv dasturlamizni qayta ko'rib chiqishimiz hamda ayrim mavzularni hozirgi holatidan oldinroq o'rgatishimiz va ayrim mavzularga ko'proq dars soatlari ajratishimiz lozimligini ko'rishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: PISA, xalqaro tadqiqotlar, xalqaro baholash, OECD, O'qish savodxonligi, funktsional savodxonlik, tanqidiy fikrlash, STEM, tanqidiy fikrlash, minimal daraja, o'rta daraja, yuqori daraja.

ПРОГНОЗ РЕЗУЛЬТАТОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ PISA 2025 В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация: В данной научной статье описывается международное исследование PISA (Программа международной оценки образовательных достижений учащихся) и участие пятнадцатилетних учащихся Узбекистана в международном исследовании PISA-2022, их результаты, а также некоторые факторы, которые к этому привели. В нем также приводятся выводы о том, в какой степени эти факторы могут повлиять на результаты международного исследования PISA 2025, проведение которого запланировано на апрель 2025 года. В статье анализируются математические задачи, поставленные в международном исследовании PISA 2022, и предлагаются возникающие проблемы и пути их преодоления. Основной целью исследования является разработка эффективных методов и рекомендаций для достижения хороших результатов в будущих международных учебных программах для студентов в Узбекистане. Результаты этого исследования показывают, что нам, возможно, следует пересмотреть нашу учебную программу и посмотреть, нужно ли нам преподавать некоторые темы раньше, чем мы это делаем сейчас, и выделять больше учебных часов на некоторые темы.

Ключевые слова: PISA, международные исследования, международная оценка, ОЭСР, грамотность чтения, функциональная грамотность, критическое мышление,

STEM, критическое мышление, минимальный уровень, средний уровень, продвинутый уровень.

FORECAST OF RESULTS OF THE INTERNATIONAL STUDY PISA 2025 IN UZBEKISTAN

Annotation: *This research paper describes the international PISA (Programme for International Student Assessment) study and the participation of fifteen-year-old students of Uzbekistan in the international PISA-2022 study, their results, and some of the factors that led to this. It also provides conclusions on the extent to which these factors may influence the results of the international PISA 2025 study, which is scheduled for April 2025. The article analyzes the mathematical problems set in the international PISA 2022 study and suggests the emerging problems and ways to overcome them. The main objective of the study is to develop effective methods and recommendations for achieving good results in future international curricula for students in Uzbekistan. The results of this study suggest that we may need to review our curriculum and see if we need to teach some topics earlier than we do now and allocate more teaching hours to some topics.*

Keywords: *PISA, international studies, international assessment, OECD, reading literacy, functional literacy, critical thinking, STEM, critical thinking, minimum level, intermediate level, advanced level.*

KIRISH

Ta'lim sifatini baholash xalqaro darajada muhim masalalardan biri hisoblanadi. Shu sababli, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan 2000-yildan boshlab har uch yilda bir marotaba PISA (Programme for International Student Assessment) tadqiqoti o'tkazilib kelinmoqda. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik darajasini aniqlash va baholashdan iborat.

PISA dasturining yaratilishi XX asr oxirida ta'lim tizimlarini xalqaro miqyosda taqqoslash ehtiyojining ortishi bilan bog'liq. Mazkur tadqiqot dasturiy o'quv rejalaridan mustaqil holda o'quvchilarning kundalik hayotga moslashish qobiliyatlarini baholashga qaratilgan. Birinchi tadqiqot 2000-yilda amalga oshirilgan bo'lib, unda 32 ta davlat qatnashgan. Bugungi kunga kelib, PISA tadqiqotida 80 dan ortiq mamlakat ishtirok etmoqda.

PISA tadqiqoti ta'lim sifatini baholashning innovatsion metodologiyalaridan foydalangan holda olib boriladi. Tadqiqot uch asosiy yo'nalish bo'yicha baholash olib boradi:

O'qish savodxonligi – o'quvchilarning matnlarni tushunish, sharhlash va ulardan ma'lumot olish qobiliyatlarini baholaydi.

Matematika savodxonligi – matematik konseptlarni amaliy hayotda qo'llash, muammolarni tahlil qilish va yechim topish imkoniyatlarini o'lchaydi.

Tabiiy fanlar savodxonligi – ilmiy metodlarni tushunish, tajribalarni tahlil qilish va dalillarga asoslangan qaror qabul qilish ko'nikmalarini aniqlaydi.

PISA tadqiqotida test topshiriqlari turli shaklda bo'lib, ular quyidagi turlarga bo'linadi:

Ko'p tanlovli savollar – o'quvchilarga bir nechta javob varianti taqdim etiladi va to'g'ri javobni tanlash talab etiladi.

Ochiq javobli savollar – o'quvchilar o'z fikrlarini yozma shaklda izohlashlari kerak.

Murakkab muammolar – real hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar, bunda o'quvchilar tahliliy fikrlash qobiliyatlarini namoyon etishlari lozim.

PISA tadqiqoti nafaqat test topshiriqlaridan iborat bo'lib, balki o'quvchilarning oilaviy va ijtimoiy muhitini o'rganish maqsadida so'rovnomalar ham o'tkaziladi. Bu esa o'quvchilarning ta'lim natijalariga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish imkonini beradi.

PISA tadqiqotining asosiy baholash mezonlari quyidagi omillarga asoslangan:

Funktsional savodxonlik – o'quvchilarning nazariy bilimlarni real hayotda qo'llash qobiliyati.

Tanqidiy fikrlash – o'quvchilarning murakkab muammolarni tahlil qilish va yechim topish qobiliyati.

Innovatsion yechimlar – turli fanlar doirasidagi bilimlarni integratsiya qilish va amaliyotda qo'llash.

Axborotni qayta ishlash qobiliyati – o'quvchilarning berilgan ma'lumotlar asosida xulosa chiqarish va qaror qabul qilish darajasi.

Ushbu mezonlar yordamida PISA tadqiqoti har bir ishtirokchi mamlakatning ta'lim tizimidagi kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi. Natijalar asosida davlatlar o'z ta'lim strategiyalarini takomillashtirish uchun zarur bo'lgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'ladi.

PISA tadqiqotining natijalari ta'lim tizimining rivojlanishi va strategik rejalashtirishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot quyidagi jihatlar bo'yicha ta'lim tizimining samaradorligini baholashga yordam beradi:

Davlatlar ta'lim tizimlarini taqqoslash – PISA orqali turli mamlakatlarning ta'lim tizimi natijalari qiyosiy tahlil qilinadi.

O'quv dasturlarining samaradorligini o'rganish – qaysi ta'lim metodlari o'quvchilarning yuqori natijalarga erishishiga hissa qo'shishi aniqlanadi.

O'qitish metodologiyasini takomillashtirish – ta'lim jarayonida yangi pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlarni joriy etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotga ta'siri – ta'lim sifati jamiyatning kelajakdagi iqtisodiy va innovatsion rivojlanishiga ta'sir etuvchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston 2022-yilda ilk marotaba PISA tadqiqotida ishtirok etdi. Ushbu jarayonda quyidagi asosiy qadamlar amalga oshirildi:

O'quv dasturlarini xalqaro mezonlarga moslashtirish;

O'qituvchilarni malaka oshirish kurslari bilan ta'minlash;

O'quvchilarni funksional savodxonlik bo'yicha tayyorlash.

O'zbekistonda PISA tadqiqotlari bo'yicha quyidagi normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni – "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" tasdiqlangan bo'lib, unda mamlakatning 2030-yilga kelib PISA reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishi maqsad qilib qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi 997-son qarori – "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash milliy tizimini yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi ushbu qarorda PISA va TALIS xalqaro tadqiqotlarida ishtirok etish yuzasidan chora-tadbirlar belgilangan.

PISA natijalari O'zbekiston ta'lim tizimining qaysi yo'nalishlarda takomillashtirish zarurligini aniqlashga yordam beradi. O'zbekiston ta'lim tizimi quyidagi yo'nalishlar bo'yicha rivojlanishi lozim:

Tanqidiy fikrlash va mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish;

STEM fanlarini rivojlantirish va amaliy mashg'ulotlarni ko'paytirish;

O'qituvchilarning zamonaviy ta'lim metodikalari bo'yicha malakasini oshirish.

O'zbekiston 2022-yilda ilk bor PISA (O'quvchilarning xalqaro baholash dasturi) tadqiqotida ishtirok etdi. Ushbu tadqiqotda mamlakatimiz o'quvchilari quyidagi natijalarni qayd etdi:

Matematika bo'yicha:

O'zbekiston o'quvchilari o'rtacha 364 ball to'pladi, bu OECD mamlakatlari o'rtacha ko'rsatkichidan pastdir.

O'g'il bolalar qizlarga nisbatan yuqoriroq natija ko'rsatdi.

Shahar maktablari o'quvchilari qishloq maktablariga qaraganda yaxshiroq natijaga erishdi.

O'qish savodxonligi bo'yicha:

O'zbekiston o'quvchilari o'rtacha 387 ball to'pladi, bu ham OECD mamlakatlari o'rtacha ko'rsatkichidan pastdir.

Tabiiy fanlar bo'yicha:

O'zbekiston o'quvchilari o'rtacha 382 ball to'pladi, bu OECD mamlakatlari o'rtacha ko'rsatkichidan pastdir.

Umumiy tahlil:

Matematika bo'yicha o'quvchilarning faqat 19% minimal darajadagi savodxonlikka (2-daraja yoki undan yuqori) ega bo'lib, bu OECD mamlakatlari o'rtacha ko'rsatkichidan (69%) ancha pastdir[8,10,11].

O'qish bo'yicha esa o'quvchilarning 14% minimal darajadagi savodxonlikka ega bo'lib, bu ham OECD o'rtacha ko'rsatkichidan (74%) pastdir.

Hech bir o'zbekistonlik o'quvchi matematika, o'qish yoki tabiiy fanlar bo'yicha 5 yoki 6-darajaga erisha olmadi, bu yuqori darajadagi bilim va ko'nikmalarni anglatadi.

Ushbu natijalar O'zbekiston ta'lim tizimida bir qator muammolar mavjudligini ko'rsatadi. Kelgusida ta'lim sifatini oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

ADABIYOTLAR TAHLILI VA MATODLAR

O'quv dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirish va o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish kabi ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirish hamda o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish lozimligini ko'rsatadi. Sababi shundaki 2022-yilda tushgan savollarni tahlil qilganimizda "Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika" bo'limlarga doir savollar ko'p uchraganini ko'rishimiz mumkin. "Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika" bo'limlari esa qisman to'rtinchi sinflarga qolgan qismlari esa o'n birinchi sinflarga o'tiladi. Boshlang'ich sinflarda matematika darsini boshlang'ich sinf o'qituvchilari olib boriladi. Oliy ta'lim muassasalari Boshlang'ich ta'lim ta'lim yo'nalishi o'quv dasturlarini tahlil qilganimizda esa ularda "Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika" bo'limlari mavzulari o'tilmasligini ko'rishimiz mumkin. Bundan kelib chiqadiki, Boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'zi ma'lumotga ega bo'lmagan mavzularni o'quvchilarga tushuntirishda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar[1-2].

PISA xalqaro tadqiqotining savollari ichida yana ko'p uchraydiga masalalar "Arifmetik progressiya hamda sonli ketmaketliklar" mavzulariga tegishlidir. "Arifmetik progressiya hamda sonli ketmaketliklar" mavzulari esa sakkizinchi sinf Algebra darsligining oxirgi bo'limlarida berilgan. PISA xalqaro tadqiqotlari tadqiqot o'tkazish davrida o'n to'rt yoshu olti oy dan o'n besh yoshu uch oy gacha bo'lgan o'quvchilardan olinishini hisobga olsak yanvar, fevral hamda mart va aprel oylarida to'g'ilgan o'quvchilar mos ravishda o'n to'rt yoshu to'qqiz oy, o'n to'rt yoshu sakkiz oy hamda o'n to'rt yoshu yeti oy va o'n to'rt yoshu olti oyga to'lgan demak ular ham tadqiqotda ishtirok etishadi. Lekin ular hali "Arifmetik progressiya hamda sonli ketmaketliklar" mavzulari haqida ma'lumotga ega emas. Bunday omillar ham natijaning pastlashishiga olib keladi[3-5].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Mavzularni bir-biriga bog'lash, mavzularga beriladigan topshiriqlarni hayotiy misollar bilan boyitish hamda mavzularga ajratilgan soatlar taqsimotini qayta ko'rib

chiqish lozim. PISA xalqaro tadqiqotlari savollari tahlil qilinganda bitta masalaning ichida “sonlarning prosentini toppish”, “sonlarning ulushini toppish” hamda ularni taqqoslash kabi masalalar ko‘p uchramoqda. Shundan kelib chiqqan holda darsliklardagi mavzularning o‘zaro uzviyligini masalalar orqali ta‘minlash lozim. Mavzularga beriladigan topshiriqlarni ko‘proq matnli masalalar ko‘rinishida berish, harakatga doir masalalar bilan boyitish lozim. Yana bunday misollarni yetarlicha keltirish mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bakalavr bosqichi, Boshlang‘ich ta‘lim ta‘lim yo‘nalishi talabalari o‘quv dasturlaridagi Oliy matematika fanlariga “Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika” bo‘limlarini kiritish lozim. Yoki, bu mavzularni beshinchi, oltinchi yoki sakkizinchi sinf o‘quv dasturlariga qo‘shish lozim. O‘qituvchilarni ushbu mavzular bo‘yicha malaka hamda ko‘nikmalarini oshirish uchun malaka oshirish kurslarida ham ushbu mavzularga ko‘proq soat ajratish lozim. “Arifmetik progressiya va sonli ketma-ketliklar” mavzusini ham sakkizinchi sinf birinchi yoki ikkinchi choraklarida o‘tilishi lozim. Bundan kelib chiqadi 2022 –yilgi PISA xalqaro tadqiqoti natijalariga ko‘ra o‘quvchilarmizning past natija ko‘rsatganligidan ularni savodsiz deb xulosa chiqarish xato deb hisoblayman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abbas Akmalov, Jamoladdin Sarapboyev, Dilmurod Boytillayev, Ergash Karimov, Muradjon Xodjaniyazov. Algebra 7. Toshkent 2022. 190b.
2. Sh. A. Alimov, O.R.Xolmuhamedov, M.A.Mirzaahmedov Algebra umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 9- sinfi uchun darslik. Toshkent 2014. 207b.
3. “AHA Matematika” 5-sinf darslik.
4. “AHA Matematika” 6-sinf darslik.
5. Sh. A. Alimov, O.R.Xolmuhamedov, M.A.Mirzaahmedov Algebra umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 8- sinfi uchun darslik. Toshkent 2019. 201b.
6. A.A. Rahimqoriyev, M.A. Toxtaxodjayeva Geometriya 8. Toshkent 2019.
7. B. Xaydarov, E. Sariqov, A. Qo‘chqorov GEOMETRIYA 9 Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 9- sinfi uchun darslik. Toshkent — 2019. 178b.
8. https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-i-and-ii-country-notes_ed6fbcc5-en/uzbekistan_2bb94bf1-en.html
9. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI XALQARO DASTURLAR PISA, PIRLS, TIMSS, TALIS, EGMA VA EGRA ASOSIDA O‘QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISHNING TASHKILIYPEDAGOGIK XUSUSIYATLARI Husenova Aziza Sharipovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Buxoro davlat universiteti. Dissertatsiya.

10. <https://www.oecd.org/en/about/programmes/pisa.html>
11. https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-i_53f23881-en.html
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.
13. Xo'jamqulova Nafisa Ro'ziqulovna, Umumta'lim maktablarida xalqaro dasturlar asosida o'qish savodxonligini oshirish metodikasini takomillashtirish. Dissertatsiya. Chirchiq – 2024. 185b.

UDK: 372.3:371.3

BOSHLANG'ICH SINFLARDA IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING INNOVATSION USULLARI

Nuraliyeva Kamola Isaqali qizi

Namangan davlat pedagogika instituti katta o'qituvchi (PhD)

knuraliyeva4980@gmail.com +998934974980

Zokirjonova Guljaxon Baxodir qizi

Namangan davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash ta'lim jarayonining muhim qismi ekanligi, bunday o'quvchilar yuqori intellektual salohiyatga ega bo'lib, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan foydalanish zarurligi, iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashning innovatsion usullari yoritilgan.

Kalit so'zlar: iqtidor, o'quvchi, ta'lim, tarbiya, jamoa, innovatsiya, texnologiya, axloq, ehtiyoj, maktab, o'qituvchi.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ РАБОТЫ С ТАЛАНТЛИВЫМИ УЧЕНИКАМИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация: В данной статье показано, что работа с одаренными учащимися в младших классах является важной частью образовательного процесса, что такие учащиеся обладают высоким интеллектуальным потенциалом, и для развития их способностей необходимо использовать современные педагогические технологии и инновационные подходы, а также выделены инновационные методы работы с одаренными учащимися.

Ключевые слова: талант, ученик, образование, подготовка, коллектив, инновация, технология, мораль, потребность, школа, учитель.

INNOVATIVE METHODS OF WORKING WITH TALENTED STUDENTS IN PRIMARY CLASSES

Annotatsion: This article shows that working with gifted students in elementary grades is an important part of the educational process, that such students have high intellectual potential, and it is necessary to use modern pedagogical technologies and innovative approaches to develop their abilities, and innovative methods of working with gifted students are highlighted.

Key words: talent, student, education, training, team, innovation, technology, morality, need, school, teacher.

KIRISH

Davrning hayotiy ehtiyojlari maktablarda ta'lim-tarbiya ishlari darajasini yuqori bosqichga ko'tarishni, har tomonlama puxta bilim olgan, fan va texnika asoslari bilan qurollangan kelajak avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishni talab qiladi. Prezident Shavkat Mirziyoyev "Bizning vazifamiz – to'plangan tajriba va ilg'or xalqaro amaliyotga suyanan holda, o'zimizning taraqqiyot va yangilanish modelimizni qat'iy amalga oshirishdan iborat. Shu borada yaqin va o'rta muddatga belgilangan marralarga erishish uchun qat'iyat bilan harakat qilishimiz zarur"[1] deb ta'kidlaganlari bejiz emas. Negaki, taraqqiyotga erishishda mamlakat jtimoiy tizimining barcha sohalari faol bo'lmoqligi shart.

Bugungi kunda ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish sohasining tez sur'atda jadallik bilan rivojlanishi barcha ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya sifatini mazmunan yangi bosqichga ko'tarishni talab etmoqda. Bu esa yoshlar bilan olib borilayotgan ishlar ta'sirchanligini oshishiga xizmat qiladi. O'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazish, muammolariga mas'uliyat bilan yondashish iqtidorli bolalar orqali komil insonni tarbiyalab, voyaga yetkazish bugungi kun talabiga aylanmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

O'qituvchi bu jarayonda shaxsiy rivojlanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratiladi. Interfaol metodlarni boshlang'ich sinf darsliklaridagi mashqlar bilan qo'llash orqali ham iqtidorlilik qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin.

"Qalin" va "yupqa" savollar metodi.

Ta'lim jarayonida savollardan foydalanishda ularni ikki turga: oddiy va murakkab savollarga ajratish qabul qilingan. Bunda oddiy savollar "ha" yoki "yo'q" yoxud boshqa birorta so'zlar bilan javob berish mumkin bo'lgan savollardan iborat. Ularni boshqachasiga qisqa yoki ixcham obrazli qilib esa, ingichka savollar deb ham atash mumkin. Murakkab savollar ularga bir nechta so'zlar, iboralar, gaplar yoki tegishlicha bayon qilish, tushuntirish bilan javob berish lozim bo'lgan savollardan iborat. Ularni boshqachasiga to'liq yoki yoyiq obrazli qilib esa, qalin savollar deb atash ham mumkin. Shunga ko'ra, ushbu "qalin" va "ingichka" savollar metodining nomini boshqachasiga "to'liq" va "qisqa" yoki "yoyiq" va "ixcham" savollar metodi deb

ham atash mumkin. Bu metoddan o'quvchilarning o'zlashtirishini tezkor nazorat qilish hamda faolliklarini oshirish maqsadlarida mashg'ulotning turli bosqichlarida foydalanish mumkin. Buning uchun o'qituvchi darsning mavzusiga tegishli "qalin" va "ingichka" savollar jadvalini oldindan tuzib olishi kerak.

Namuna.

Mavzu: JONLI SAVATCHA (Tarbiya, 2-sinf).

"Yupqa" savollar	"Qalin" savollar
Kapalak nima uchun jo'jaga yordam bera olmadi?	"Jonli savatcha" ertagi haqida qanday fikrdasiz?
Chumchuq nima uchun jo'jaga yordam bera olmadi?	Jo'janing o'rnida bo'lganingizda siz nima qilar edingiz?
Chuvalchangning maslahati nima uchun foyda bermadi?	Siz jo'jaga qanday yordam bergan bo'lar edingiz?
Chumoli qanday qilib jo'jaga yordam berdi?	Ertakdagi asosiy qahramon kim? Nima uchun?
Tumshug'ini tuxumga tinmay kim uraverdi?	Ahillikda, birlikda, haqrost, ko'pdir so'zlar mazmunini izohlang?

"Plyus va minus tomonlari" o'yini.

O'yinning maqsadi: o'quvchilarni bir-birlariga bo'lgan ijtimoiy harakatlarini aniqlash, shuningdek, ijobiy va salbiy fikrlashga o'rgatish.

O'yinning borishi: o'quvchilarning har biri uchta alohida qog'ozchalarga o'zining uchta ijobiy va uchta salbiy jihatlarini yozib qo'yadi. Keyin barcha qog'ozchalar aralashtirilib, sinf o'rtasida joylashtiriladi. Bolalar aylana bo'lib o'tirishib, navbatma-navbat bittagina qog'ozchani olib, ovoz chiqarmay o'qib, ularning fikriga ko'ra bu kim to'g'risida yozilgan bo'lsa, o'sha odamning oldiga (matnni teskari qilgan holda) qo'yadilar. Keyin hamma o'z oldiga qo'yilgan qog'ozlarni o'qishadi. Xohishga ko'ra sharhlar beriladi.

Namuna.

Mavzu: Yoz (Ona til va o'qish savodxonligi, 1-sinf).

Yoz mavzusida har bir o'quvchi 3ta ijobiy va 3ta salbiy fikrlarni aytishadi.

IJOBIY:

1. Yoz – yilning eng issiq fasli.
2. Bu faslda juda ko'p mevalar pishadi.
3. Yoz kelishi bilan ta'til boshlanib, bolalar oromgohlarga boradilar.

SALBIY:

1. Yozda hamma yer juda ham isib ketadi.
2. Ko'p bolalar cho'milaman deb cho'kib ketadi.
3. Kun uzun tun qisqa bo'lganligi uchun uyquga to'yish juda qiyin bo'ladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Boshlang'ich ta'lim uzluksiz ta'limning asosiy qismi hisoblanadi. U bolaning sog'lom va rivojlangan shaxs bo'lib shakllanishini ta'minlab, o'qishga bo'lgan ishtiyoqini uyg'otib, tizimli o'qitishga tayyorlab boradi. Bola, avvalo, oilada tarbiyalanadi, unga ota-onasidan juda ko'p qobiliyatlar o'tadi. Ammo bolaning iste'dodini, qobiliyatini, iqtidorini rivojlantirishda hamma oilalarda ham yetarlicha e'tibor bo'lavermaydi. Ana shu kamchilikni to'ldirish, ya'ni o'quvchining iste'dodini aniqlash va rivojlantirishda maktabning, sinf rahbarining o'rne beqiyosdir. Sinf rahbari sinf o'quvchilarini o'rganish jarayonida individual suhbat, guruh bilan ishlash, birgalikdagi faoliyatni tashkil qilish, so'rovnomalar olish va ota-onalar bilan suhbatlar uyushtirish jarayonida bu faoliyatni yo'lga qo'yadi.

Iqtidorli o'quvchilarni uchta guruhini ajratish mumkin.

- aqliy qobiliyatlarning rivojlanish darajasi juda yuqori bo'lgan,
- o'rtacha darajadan aniq bo'lgan maktab o'quvchilari;
- maqsadga erishishda ijodiy yondashuv va qat'iyatlilik.

Iqtidorli bolalarda shakllangan adolat tuyg'usi va juda keng shaxsiy qadriyat tizimlari mavjud. Maktab o'quvchilari ma'lum bir bilim sohasidagi maxsus aqliy qobiliyatli belgilarga ega, ma'lum bir faoliyat turiga jalb qilishni afzal ko'rishadi, lekin atrofdagi his-tuyg'ularning nutqiy bo'lmagan ko'rinishlariga haddan tashqari moyil bo'lishadi. Ba'zi sabablarga ko'ra o'qishda muvaffaqiyatga erishmagan, ammo aniq bilim faoliyati, o'ziga xos aqliy zehniga, ijodkorligi, samarali fikrlashi va yetakchilik qobiliyatiga ega bo'ladi.

Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda ularning qobiliyat va ehtiyojlarini inobatga olish muhim.

Shu sababli:

- O'quvchilarni bilim darajasiga qarab kichik guruhlariga ajratish;
- Murakkab topshiriqlar va ijodiy vazifalarni ishlab chiqish;
- Kreativlik, kritik fikrlash, kommunikativlik, kollabaratsiya kabi ko'nikmalarni rivojlantirish.

Ota-onalar va o'qituvchilar hamkorligi

Ota-onalar va pedagoglarning vazifasi yosh avlodni aqlan yetuk, jismonan sog'lom, axloqan pok, barkamol inson qilib tarbiyalashdan iboratdir. Iqtidorli o'quvchilar bilan samarali ishlash uchun ota-onalar va pedagoglarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar va o'qituvchilarning muvaffaqiyatli hamkorligi o'quvchilar uchun ta'lim natijalarini yaxshilaydi. Ota-onalar ta'limning muhim ishtirokchilaridir. Ular farzandlarining ta'limga bo'lgan munosabatiga bevosita ta'sir qiladi va uyda bolaning o'qib o'rganishi uchun sharoit hozirlaydi. Shuni ta'kidlash joizki, bola tarbiyasi bilan jiddiy shug'ullangan ota-onalarning farzandlari ta'lim muassasasida o'z imkoniyatlarini mashg'ulot jarayonida qiynalmasdan ko'rsata oladi. Oila va ta'lim muassasalarining o'zaro hamkorlik hamda hamjihatlikda ish olib borishlari bolani nafaqat jismoniy va aqliy jihatdan rivojlantiradi, balki uning ma'naviy shakllanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Buning uchun:

- Maxsus qo'shimcha ta'lim dasturlari ishlab chiqish;
- Ota-onalar uchun seminar va treninglar tashkil etish;
- O'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish uchun qo'shimcha resurslar bilan ta'minlash.

IQTIDORLI O'QUVCHI QANDAY ANIQLANADI?

"Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va o'qitish uslubiyoti, psixologik – pedagogik va tashkiliy sharoitlarni yaratiladi.

Bu usul orqali:

- O'quvchilarga ochiq va yopiq savollar taqdim etish orqali;

- Muammoli vaziyatlar yaratilib, ularni hal qilish uchun kreativ yechimlar izlashga undash orqali;
- Tadqiqot ishlarini olib borish orqali ilmiy tafakkurni rivojlantirishga yordam berish orqali;
- Interfaol metodlardan foydalanish orqali;
- Darsni faollashtiruvchi o'yinlardan foydalanish orqali;
- Bahs-munozaralar uyushtirish orqali;

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, o'qituvchining iqtidorli bolalar bilan ishlashi juda murakkab va hech qachon tugallanmaydigan jarayon. Bu o'qituvchilar va o'qituvchilardan shaxsiy o'sishni, iqtidorli odamlarning psixologiyasi va ularni o'qitish sohasidagi yaxshi, doimiy ravishda yangilanib turadigan bilimlarni, shuningdek psixologlar, boshqa o'qituvchilar, ma'muriyat va albatta, iqtidorli otalar bilan yaqin hamkorlikni talab qiladi. Boshlang'ich sinflarda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash uchun innovatsion usullardan foydalanish juda muhimdir. Iqtidorli o'quvchilarni qobiliyatini rivojlantirishda turli interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarni qobiliyatini tizimli ravishda rivojlanishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –Toshkent: O'zbekiston NMIU, 2016.
2. Molokov D.S. Iqtidorli bolalar bilan chet elda ishlash uchun o'qituvchilarni tayyorlash/Elektron resurs. Kirish tartibi: [<http://www.eaicy-dar.ru/stati/Statya6.html>]
3. Davletshin M.G. va boshqalar. Qobiliyat va uning diagnostikasi. - T.:O'qituvchi, 1997.
4. Dostmuhamedova SH.A.,Nishanova Z.T. va boshqalar.Yosh davrlari va pedagogik psixologiya - Toshkent:" Oqituvchi", 2013
5. Nishonova Z.T. Mustaqil ijodiy fikrlash. - Toshkent: Fan.- 2003

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI O'QISH DARSLARIDA BOG'LANISHLI NUTQINI RIVOJLANTIRISH

Abduraxmonova Gulasal Ravshanovna

NamDPI "Boshlang'ich ta'lim innovatsiyalari" kafedrası o'qituvchisi
gulasalabdurahmonova50@gmail.com +99899 694 01 87

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish darslari jarayonida bog'lanishli nutqini rivojlantirish masalasi yoritilgan. O'quvchilarning izchil va mantiqiy fikr yuritish ko'nikmalarini shakllantirish uchun samarali usullar taklif etilgan. Xususan, matnni qayta hikoya qilish, savol-javob usuli, rolli o'yinlar, guruhli ishlash va ijodiy topshiriqlardan foydalanishning ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada bog'lanishli nutqni rivojlantirishning o'quvchilarning muloqot madaniyati va tafakkurini kengaytirishdagi o'рни ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, o'qish darslari, bog'lanishli nutq, matnni qayta hikoya qilish, savol-javob usuli, rolli o'yinlar, ijodiy topshiriqlar, o'quvchilarning nutqiy rivojlanishi, mantiqiy fikrlash.

РАЗВИТИЕ СВЯЗНОЙ РЕЧИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА УРОКАХ ЧТЕНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос развития связной речи учащихся начальных классов в процессе уроков чтения. Предложены эффективные методы формирования у учащихся навыков последовательного и логического рассуждения. В частности, анализируется значение пересказа текста, метода вопрос-ответ, ролевых игр, групповой работы и творческих заданий. В статье также освещена роль развития связной речи в расширении коммуникативной культуры и мышления учащихся.

Ключевые слова: начальные классы, уроки чтения, связная речь, пересказ текста, метод вопрос-ответ, ролевые игры, творческие задания, речевое развитие учащихся, логическое мышление.

DEVELOPING CONNECTED SPEECH OF PRIMARY STUDENTS IN READING LESSONS

Annotation. This article discusses the development of coherent speech in primary school students during reading lessons. Effective methods for forming students' skills in logical and sequential reasoning are proposed. In particular, the importance of text retelling, the question-and-answer method, role-playing games, group work, and creative tasks is analyzed. The article also highlights the role of coherent speech development in expanding students' communication culture and thinking.

Keywords: *primary school, reading lessons, coherent speech, text retelling, question-and-answer method, role-playing games, creative tasks, students' speech development, logical thinking.*

KIRISH

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'qish darslari nafaqat matnlarni o'qish va ularni tushunish bilan cheklanmay, balki bolalarning bog'lanishli nutqini shakllantirish va rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. O'quvchilar matn mazmunini tushunish jarayonida o'z fikrlarini mantiqiy va izchil ifodalashni o'rganadilar, bu esa ularning kelajakdagi muloqot qobiliyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bog'lanishli nutq – o'quvchilarning fikrlarini tartibli, tushunarli va mantiqiy ketma-ketlikda ifoda eta olish qobiliyatidir. Bu ko'nikma o'quvchilarning nafaqat dars jarayonida, balki kundalik hayotda ham o'z fikrlarini aniq va ravon bayon qilishiga yordam beradi [7]. O'qish darslarida nutq rivojlantirishga qaratilgan turli metod va usullardan foydalanish, o'quvchilarning tafakkurini kengaytirib, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Boshlang'ich sinflarda bog'lanishli nutqni rivojlantirish uchun o'qituvchilar o'quvchilarga matnni qayta hikoya qilish, savol-javob usuli orqali tahlil qilish, rolli o'yinlar, juftlik va guruhda ishlash kabi samarali metodlarni qo'llaydilar. Ushbu yondashuvlar nafaqat o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish, balki ularning eslab qolish qobiliyatini ham mustahkamlashga xizmat qiladi. Matn asosida mustaqil fikr yuritish, qahramonlar harakatlarini baholash va shaxsiy munosabat bildirish orqali o'quvchilar tahliliy va tanqidiy fikrlashni o'rganadilar. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining bog'lanishli nutqini o'qish darslari orqali rivojlantirishning ahamiyati va bu jarayonda qo'llaniladigan samarali usullar haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, turli metodlarning o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish, nutq madaniyatini shakllantirish va muloqotga bo'lgan ishonchini oshirishdagi o'rni tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bog'lanishli nutqning rivojlanishi insonning o'z fikrlarini aniq va tushunarli bayon qilishiga yordam beradi. Ayniqsa, bolalar uchun bu jarayon muhim bo'lib, ularning tafakkuri va muloqot qobiliyatining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Bog'lanishli nutq rivojlangan bolalar matn mazmunini yaxshiroq tushunadi va uni

qayta hikoya qilish qobiliyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, ular o'z fikrlarini mantiqiy ketma-ketlikda ifodalash imkoniyatiga ega bo'lib, yozma nutq madaniyati ham rivojlanadi[9]. Bunday bolalar ijtimoiy muhitda o'z fikrlarini ravon ifoda eta oladilar, bu esa ularning shaxs sifatida o'sishiga va jamiyatda muvaffaqiyatli muloqot qilishiga yordam beradi. O'quvchilarning nutqini rivojlantirishda o'qish darslarining o'рни juda katta. Bu jarayonda turli metodlar va matn ustida ishlash usullari qo'llaniladi. O'qish darslari nafaqat ma'lumot olish vositasi, balki nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni hamdir. O'quvchilar matn mazmunini tushunib, uni qayta so'zlash orqali so'z boyligini oshiradilar va nutq madaniyatini shakllantiradilar. Shuningdek, har bir o'quvchi uchun individual yondashuv qo'llanilganda, ularning qiziqishlari va qobiliyatlariga mos keladigan usullar tanlanadi. Bu esa ularning o'z fikrlarini mustaqil va mantiqiy bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Matn ustida ishlash jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga tushunarsiz so'zlarni izohlash, asosiy fikrlarni ajratish va matnni mustaqil tahlil qilish kabi vazifalarni bajarishga yo'naltiradi. Bu esa bolalarning fikrlash qobiliyatini kengaytirib, mantiqiy va izchil gapirishga o'rgatadi. Bundan tashqari, bahs-munozaralar, matn asosida savol-javob usullari, rolli o'yinlar va ijodiy yozuv mashqlari ham bog'lanishli nutqni rivojlantirishga xizmat qiladi[3]. Bog'lanishli nutqning rivojlanishi nafaqat o'quv jarayonida, balki hayotning turli jabhalarida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yaxshi rivojlangan nutq muloqotda ishonchni oshirib, shaxsning o'z fikrlarini samarali ifoda etishiga yordam beradi. Shu sababli, ta'lim jarayonida bolalarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

O'qish darslarida bog'lanishli nutqni rivojlantirish o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda turli usullar qo'llanilib, o'quvchilarning so'z boyligi kengayadi, fikrlash qobiliyati rivojlanadi va nutq izchilligi mustahkamlanadi. O'qituvchilar o'quvchilarning bog'lanishli nutqini rivojlantirish uchun bir qancha samarali metodlardan foydalanishlari mumkin. Matnni qayta hikoya qilish usuli o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Bu usul yordamida ular o'qilgan matnni mustaqil ravishda yoki

o'qituvchi yo'nalishiga asoslangan holda qayta hikoya qilishga o'rganadilar[6]. Bunday mashqlar o'quvchilarning fikrlarini mantiqiy va ketma-ket ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirib, ularning eslab qolish qobiliyatini ham oshiradi. Matnni qayta hikoya qilish jarayonida asosiy voqealarni ajratib ko'rsatish, qahramonlarning harakatlarini izohlash va matnga nisbatan shaxsiy fikr bildirish ko'nikmalari shakllanadi. Savol-javob usuli o'quvchilarning matn mazmunini yanada chuqurroq anglashlariga va nutq madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi. O'qituvchi matn asosida turli savollar berib, o'quvchilarni javoblarni izchil va aniq shakllantirishga undaydi[8]. Masalan, matndagi asosiy qahramon kim ekanligi, u qanday qiyinchiliklarga duch kelgani yoki o'quvchining o'zi shu vaziyatda qanday yo'l tutishi mumkinligi haqida savollar berish orqali ularning tanqidiy fikrlash qobiliyati oshiriladi. Bu metod o'quvchilarni faol fikrlashga undaydi va ularning mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradi. Rolli o'yinlar va dramatizatsiya metodi o'quvchilarning bog'lanishli nutqini rivojlantirishda eng samarali usullardan biri hisoblanadi. Ushbu metod orqali bolalar hikoyalardagi qahramonlar roliga kirib, ularning so'zlash uslubini va harakatlarini taqlid qiladilar. Natijada, ular o'z fikrlarini erkin va ravon ifodalashni o'rganadilar, nutq boyligi ortadi va ijodiy tafakkuri rivojlanadi. Dramatizatsiya jarayonida o'quvchilar turli sahnalarni jonlantirib, o'zlarining his-tuyg'ularini nutq orqali ifodalashga intiladilar. Juftlik va guruhli ishlash metodi ham bog'lanishli nutqni shakllantirishda samarali usullardan biri hisoblanadi. O'quvchilar kichik guruhlarga yoki juftliklarga bo'linib, matn asosida suhbatlashadilar, o'zaro savollar beradilar va fikr almashadilar. Bu usul ularning fikrlarini izchil ifodalashiga, muloqot jarayonida o'zlarini erkin his qilishiga va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Guruhli ish jarayonida o'quvchilar jamoa bilan ishlashni o'rganib, o'z fikrlarini aniq va tushunarli tarzda bayon qilishga intiladilar. Ijodiy topshiriqlar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishga va ularning bog'lanishli nutqini rivojlantirishga yordam beradi. Bunday topshiriqlarga matnning davomini mustaqil yozish, qahramonlar nomidan xat yozish yoki hikoyaga muqobil yakun o'ylab topish kabi mashqlar kiradi. Ushbu topshiriqlar orqali o'quvchilar nafaqat matnni chuqur tahlil qilishga, balki o'zlarining ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga ham o'rganadilar. Tasviriy

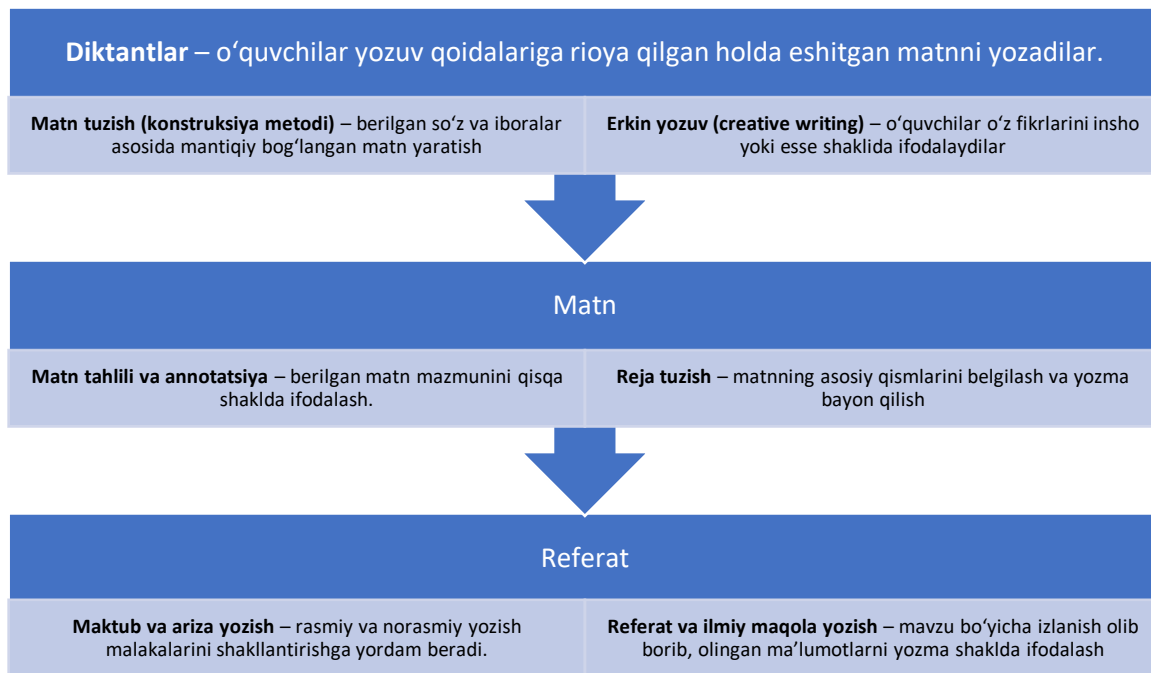
vositalardan foydalanish ham bog'lanishli nutqni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Rasmlar, kitoblardan, multfilmlar va videolavhalardan foydalanish o'quvchilarning vizual idrokini rivojlantirib, ularga matnni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Tasviriylar materiallari orqali o'quvchilar o'qilgan matnni tasavvur qilish imkoniyatiga ega bo'ladi va voqealarni o'z so'zlari bilan hikoya qilishga o'rganadilar. Bu metod ayniqsa yosh bolalar uchun juda foydali bo'lib, ularning nutqiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Bog'lanishli nutqni rivojlantirish uchun o'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan ushbu usullar o'quvchilarning muloqot qobiliyatini shakllantirishga, so'z boyligini kengaytirishga va ularga mustaqil fikrlash ko'nikmalarini singdirishga xizmat qiladi. Shu sababli, o'qish darslarida ushbu metodlardan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Og'zaki va yozma nutqni shakllantirishga xizmat qiluvchi metodlarga quyidagilarni misol qilib keltirish mumkin:

Og'zaki nutqni shakllantirish metodlari:

Yozma nutqni shakllantirish metodlari:

XULOSA

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bog'lanishli nutqini rivojlantirish o'qish darslarining muhim vazifalaridan biridir. O'qituvchilar turli metodlardan foydalangan holda bolalarning og'zaki va yozma nutqini shakllantirishlari lozim. Matnlarni o'qish, qayta hikoya qilish, savol-javoblar, rolli o'yinlar va ijodiy topshiriqlar o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi, mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi va ularni nutqiy jihatdan faol shaxs sifatida tarbiyalaydi. Shu sababli, o'qish darslarini rejalashtirishda bog'lanishli nutqni shakllantirishga alohida e'tibor berish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akramova M., Yo'ldoshev U. **"Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini shakllantirish"** – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Rasulova D. **"O'qish darslarida innovatsion metodlardan foydalanish"** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
3. Hasanboyeva O. **"Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini rivojlantirish usullari"** – Toshkent: Istiqol, 2020.
4. Karimova G. **"Nutq madaniyati va uni shakllantirish metodikasi"** – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2018.
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. **"Boshlang'ich ta'lim standarti"** – Toshkent, 2022.
6. Abduraxmonova Gulasal Ravshanovna. (2024). O'qish darslari orqali o'quvchilarning bog'lanishli nutqini rivojlantiruvchi texnologiyalar. Proceedings of International Conference

- on Educational Discoveries and Humanities, 3(2), 40–46. Retrieved from <https://econferenceseries.com/index.php/icedh/article/view/3676>
7. Abduraxmonova Gulasal Ravshanovna. (2024). Ona tili-o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning bog'lanishli nutqini rivojlantirish. "PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA" xalqaro ilmiy-metodik jurnal. №7(15) 2024.,156-159 betlar.
8. Abduraxmonova Gulasal Ravshanovna, G'ayratliyeva Ruxshona Mirzohid qizi. Bog'lanishli nutqning ta'lim samaradorligini oshirishda va o'quvchi shaxsini rivojlantirishdagi ahamiyati. 23-yanvar_2025-yil, 85-90 betlar. <https://scientific-jl.org/tal/issue/view/245>
9. www.ziyonet.uz – Ta'limga oid ilmiy-metodik materiallar.
10. www.edu.uz – O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining rasmiy veb-sayti.

BO'LAJAK PEDAGOGLARNING METODIK MALAKALARINI RIVOJLANTIRISHNING ZARURATI.

Maqulov Shuxratjon Xolmatjonovich

*Namangan davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim kafedrası katta
o'qituvchisi*

E-mail: shuxratjonmaqulov@gmail.com. Tel: +99894 153 55 85

Аннотация. Ushbu maqolada bo'lajak pedagoglarining metodik malakalarini rivojlantirish komponentlari haqida fikr yuritilgan, ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyati haqida bayon etilgan. Bo'lajak pedagoglarni metodik malakalarini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha metodlar, tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Калит so'zlar: Metodik malaka, komponent, o'qituvchi faoliyati, matematika o'qitish metodikasi, tadqiqot.

THE NECESSITY OF DEVELOPING METHODOLOGICAL SKILLS IN FUTURE TEACHERS

Maqulov Shuxratjon Xolmatjonovich

*Senior Lecturer, Department of Primary Education,
Namangan State Pedagogical Institute*

E-mail: shuxratjonmaqulov@gmail.com | Tel: +99894 153 55 85

Abstract: This article discusses the components of developing the methodological skills of future teachers and emphasizes their significance in the educational process. It presents methods and recommendations for improving the mechanisms for enhancing the methodological skills of future teachers.

Keywords: Methodological skills, components, teacher activity, mathematics teaching methodology, research.

НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗВИТИЯ МЕТОДИЧЕСКИХ НАВЫКОВ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Макилов Шухратжон Холматжонович

*Старший преподаватель кафедры начального образования
Наманганский государственный педагогический институт
E-mail: shuxratjonmaqulov@gmail.com | Тел: +99894 153 55 85*

Аннотация: В статье рассматриваются компоненты развития методических навыков будущих педагогов и подчеркивается их значение в

образовательном процессе. Представлены методы и рекомендации по улучшению механизмов развития методических навыков будущих педагогов.

Ключевые слова: Методические навыки, компоненты, деятельность учителя, методика преподавания математики, исследование.

KIRISH

Bugungi kunda oliy ta'lim muasasalarida pedagog kadrlar tayyorlash sifatini ilg'or xalqaro standartlar asosida takomillashtirish va oliy ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya jarayonini yangi bosqichga ko'tarishning asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Mamlakatimizda ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar natijasida yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Shu bois, O'zbekistonda pedagogik ta'lim sohasini yanada takomillashtirish, zamonaviy bilim va pedagogik texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalariga ega, mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda munosib hissa qo'shuvchi yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash uchun professional pedagog kadrlar etkazib berish, sohaga ilg'or ta'lim texnologiyalarini joriy qilish maqsadida pedagogika ta'lim sohasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari belgilandi. Pedagogik ta'lim sohasini rivojlantirishda tarbiya va o'qitish usullari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda xorijiy tillarni puxta o'zlashtirgan, ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalariga ega professional pedagog kadrlar tayyorlash; yuksak madaniyatli, amaliy kasbiy ko'nikmaga ega, tarbiya, o'qitish metodlari va baholash mezonlarini puxta egallagan zamonaviy pedagog kadrlarni shakllantirish jarayonlari samaradorligini oshirish ustuvor yo'nalishlar qatorida ko'rsatib o'tildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ta'lim jaryonini turli bosqichlarida bo'lajak o'qituvchilarning metodik malakalari kompetentligini rivojlantirish R.X.Djurayev, M.M.Vaxobov, N.N.Azizxodjayeva, N.A.Muslimov, X.F.Rashidov, O'.Q.Tolipov, Sh.S.Sharipov, Z.K.Ismailova, Q.T.Olimov, M.B.Urazova, N.Raxmonkulova, D.O.Ximmataliyev, B.A.Nazarova, B.Y.Sobirovlar tomonidan tadqiqotlar olib borishgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Pedagogik jarayonda metodik malakalarni rivojlantirish bo'lajak pedagoglar uchun muhim vazifa bo'lib, ular ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va o'quvchilarning tarbiya tizimiga to'g'ri yondashuvlarni ta'minlashda asosiy rolni o'ynaydi. Tarbiya fani o'quvchilarning axloqiy va ma'naviy qadriyatlarini shakllantirish, ular uchun ijtimoiy normalarni o'rgatish, o'zligini tanish va jamiyatga foydali shaxs bo'lishga tayyorlashda muhim o'rin kasb etadi. Bu jarayonda tarbiya fani, ya'ni yosh avlodni ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan shakllantirishga qaratilgan fan, o'qituvchidan faqat bilim emas, balki o'quvchilarni tarbiyalashda metodik malakalar, innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni qo'llashni talab qilmoqda. O'qituvchining vazifasi nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarni to'g'ri tarbiyalash, ularning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishdir. Bo'lajak pedagoglar esa ushbu masalalarni amalga oshirishda o'z metodik malakalarini doimiy ravishda rivojlantirishlari lozim. Bo'lajak o'qituvchilar uchun metodik malakalar, eng avvalo, o'quvchilarning individual xususiyatlariga mos keladigan usullarni tanlash, o'quv jarayonida turli xil metod va texnikalarni muvaffaqiyatli qo'llay olish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Tarbiya fani o'qitish jarayonida metodik malakalarni rivojlantirish uchun pedagoglar o'z bilimlarini yangilab turishlari, ilg'or pedagogik texnologiyalarni o'rganishlari va amaliyotda qo'llashlari zarur. Pedagogik jarayonlarni oqilona boshqarish va qarorlarni qabul qilish ko'nikma va malakalarga ega, pedagogik bilim bilan qurollangan, o'z ustida ishlab kasbiy mahoratini oshirishga qodir, innovatsion va ta'lim texnologiyalarini pedagogik faoliyatiga joriy eta oladigan pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyoj kundan kunga oshib bormoqda.

Bo'lajak pedagoglarning metodik malakalarini rivojlantirishda bir nechta innovatsion texnologiyalar va metodlar qo'llanilishi zarur. Bu texnologiyalar nafaqat pedagoglarning o'z malakalarini oshirishi, balki o'quvchilarga ham sifatli ta'lim va tarbiya berish imkonini yaratadi. Quyida tarbiya fanini o'qitishda metodik malakalarni rivojlantirishning asosiy texnologiyalari keltirilgan:

Kompetensiyaviy yondashuv - bo'lajak pedagoglarni nafaqat nazariy bilimlarga, balki amaliy ko'nikmalarni egallashga ham yo'naltiradi. Tarbiya fanini

o'qitishda bu yondashuv o'quvchilarda axloqiy, ijtimoiy va ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Pedagoglar o'z bilimlarini faqat o'qitish emas, balki o'quvchilarda kerakli kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirishi kerak. Masalan, o'qituvchi o'quvchilarda mas'uliyat, hamjihatlik, o'z-o'zini hurmat qilish kabi fazilatlarni rivojlantirishga qaratilgan metodlarni qo'llashi lozim.

Interaktiv o'qitish metodlari - o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqotni samarali tashkil etishga yordam beradi. Bu metodlar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlab, ularning tarbiyaviy jarayonga faolligini oshiradi. Misol uchun, guruhli ishlar, munozaralar, ko'rgazmali vositalardan foydalanish o'quvchilarning fikrlashini rivojlantiradi. Tarbiya fanini o'qitishda interaktiv yondashuvlarni qo'llash o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali qiladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash - pedagoglarning metodik malakalarini oshirishda katta rol o'ynaydi. Tarbiya fanini o'qitishda multimedia vositalari, elektron darsliklar, onlayn kurslar va boshqa texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning tarbiyaviy jarayonga qiziqishini oshiradi va ularga zamonaviy bilimlarni taqdim etadi. AKTni qo'llash nafaqat o'quvchilarning bilim olishini samarali qiladi, balki pedagoglarning o'zini o'zi rivojlantirish imkonini ham yaratadi.

Individual yondashuv - Tarbiya fanini o'qitishda har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish zarur. O'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlari, ularning qiziqishlari va o'rganish uslublariga mos keladigan metodlarni tanlash pedagogning metodik malakalarini rivojlantirishga yordam beradi. Misol uchun, ba'zi o'quvchilar vizual materiallar orqali, ba'zilar esa amaliy mashg'ulotlar orqali yaxshiroq o'rganishadi. Shu bois, pedagog o'quvchilarni tahlil qilib, ularning ehtiyojlariga mos metodlarni tanlashni o'rganishi kerak.

Refleksiya va o'zini baholash - Tarbiya fanini o'qitishda pedagoglar o'z faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilib borishlari zarur. O'zini baholash va refleksiya yordamida pedagoglar o'z metodlarini qayta ko'rib chiqadilar, ularni takomillashtiradilar va o'z metodik malakalarini rivojlantiradilar. Bu jarayon o'qituvchilarning kasbiy o'sishini ta'minlaydi va o'quvchilarga yanada samarali ta'lim berishga imkon yaratadi.

TAHLIL VA NATIJALAR.

Tarbiya fanining mazmuni jamiyat taraqqiyoti, ma'naviy-ahloqiy qadriyatlar, madaniy meros va pedagogik an'analar bilan uzviy bog'liq. Jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy o'zgarishlar, madaniy-ma'rifiy jarayonlar, global axborot almashinuvi va ilmfanning jadal rivoji bo'lajak pedagogdan tarbiya masalalarini chuqur tushunish, ularning nazariy jihatlarini o'ziga xos metodik yondashuvlarda qo'llay olishni talab etadi. Shuning uchun ham tarbiya jarayoniga yaxlit tizim sifatida qarash zarur hisoblanadi. Bizning fikrimizcha, tarbiya jarayoniga yaxlit yondashuv nafaqat dars jarayonida nazariy bilim berish, balki o'quvchilarni turli ijtimoiy, psixologik, ma'naviy muhitga moslashishlariga ko'mak beradigan metodik vositalar orqali ham amalga oshirishni ko'zda tutadi. Shu sababli bo'lajak pedagog shaxsning o'zida tarbiya usullarini, pedagogik-psixologik qonuniyatlarni, didaktik materialdan to'g'ri foydalanishni, zamonaviy interfaol texnologiyalardan unumli foydalanish yo'llarini shakllantirishi kerak.

Ayni paytda tarbiya fanini o'qitish jarayonida milliy-ma'naviy qadriyatlarga alohida e'tibor qaratish, ularni turli yosh davrlarida samarali qo'llash zarur. Masalan, A. B. Mamarasulovich o'zining "Yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash–xalqimiz tarbiyaviy an'alarining o'ziga xos jihatlari sifatida" maqolasida avlodlar o'rtasidagi uzviylik, oilada tarbiya, maktab va mahalla hamkorligi, shuningdek, milliy qadriyatlarning ijtimoiy ahamiyati haqida atroflicha ma'lumot beradi. Ushbu yondashuv, ya'ni tarbiya jarayonini turli muhit va sharoitlar bilan bog'liq holda "yaxlit tizim" sifatida o'rganish bo'lajak pedagoglarga katta nazariy hamda amaliy ko'mak beradi. Bo'lajak pedagog uchun "yaxlit tizim" tushunchasi shundan iboratki, tarbiya jarayonini faqatgina ma'ruza, seminar yoki dars bilan cheklash mumkin emas. Bunda o'qitishning butunligi va uzviyligi ta'minlanishi, tarbiya materialini taqdim etish, uni mustahkamlash, baholash, ijodiy yondashuvda qo'llash, yoshi va psixologik xususiyatlarini hisobga olish kabilar bir butun sikl shaklida tushunilishi lozim. Bo'lajak pedagog tarbiya jarayonini puxta rejalashtira olishi, reja va maqsadlarga mos metodik vositalarni tanlay bilishi, darsdagi faoliyatni izchil tashkil etishi va natijani tahlil qila olishi shu jarayonda metodik mahoratini namoyon etishning muhim omilidir.

Bo'lajak pedagoglarni metodik malakalarini rivojlantirishda asosiy omillar. Metodik malaka – bu nafaqat kitobiy bilim, balki nazariy qarashlar, psixologik-lingvistik kompetensiyalar, pedagogik ssenariy tuzish, darsni rejalashtirish, sinfdagi muhitni boshqarish, baholash, aks sado (feyedback) yig'ish, tahlil qilish, korreksiyalash kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladigan keng qamrovli tushunchadir. Mazkur jarayon bo'lajak pedagogning oliy ta'lim muassasasida olgan nazariy bilimlari va amaliyotidagi faoliyatini birlashtirishi orqali samarali shakllanadi. Tarbiya fanini o'qitish metodikasi bo'yicha malaka hosil qilishda quyidagi asosiy omillar muhim ahamiyatga:

Nazariy bilim asoslari. Tarbiya jarayonining nazariy asoslarini puxta bilish, pedagogik-psixologik qonuniyatlarni o'rganish, metodik prinsiplarga tayanuvchi bilim bazasiga ega bo'lish.

Praktik ko'nikmalar. Turli sinf darajalarida o'quvchilar bilan ishlash usullarini egallash, interfaol metodlarni tanlash va qo'llash, dars jarayonini baholash me'zonlarini tushunish.

Innovasion texnologiyalarni bilish. Hozirgi kunda tarbiya jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalari joriy qilinmoqda. Masalan, masofaviy ta'lim, onlayn platformalar va elektron resurslardan foydalanish.

Tahliliy salohiyat. O'ziga xos dars tahlili, muntazam ravishda ta'limiy jarayonni baholash, rejalashtirishni takomillashtirish, muammolarni aniqlash va ularga ijodiy yechim topish.

Refleksiv yondashuv. Bo'lajak pedagog qanday metodlarni ishlatganini, darsdagi o'quvchilarning reaksiyasini, erishilgan natijalarni doimiy tahlil qilish orqali o'z malakasini yanada rivojlantirib boradi.

Metodik malaka darajasining o'sishi ta'lim jarayonida bo'lg'usi pedagogni yangi ijtimoiy va kasbiy vazifalarni bajara olishga, ya'ni tarbiya jarayonini mukammal o'tkazishga tayyorlaydi. Aynan shunday tayyorgarlik pirovardida jamiyatga ma'naviy-etuk, mustaqil tafakkurli, faol fuqarolarni yetishtirish imkonini beradi. "Tarbiya fanini o'qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida" yondashuvi bo'lajak pedagoglarni metodik malakalarini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ushbu jarayonda nazariy bilim va amaliy malaka uzviyligi ta'minlanadi, bo'lajak

o'qituvchi o'quvchilarga faqatgina ma'lum bir mavzuni yetkazish bilan cheklanmaydi, balki ularning dunyoqarashi, shaxsiy pozitsiyasi, xulq-atvori va intellektual salohiyatini yuqori bosqichga olib chiqishda faol ishtirok etadi.

XULOSALAR.

Olib borilgan ilmiy-pedagogik tadqiqot natijalari tahlili va yakunlariga asoslangan holda quyidagi xulosalarga kelindi:

Tarbiya fanini o'qitishda bo'lajak pedagoglarning metodik malakalarini rivojlantirish texnologiyasi ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Kompetensiyaviy yondashuv, interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash, individual yondashuv va refleksiya metodlari bo'lajak o'qituvchilarning metodik malakalarini oshirishda samarali vositalardir. Bu texnologiyalar o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga, o'quvchilarning axloqiy va ma'naviy jihatdan to'g'ri shakllanishiga katta hissa qo'shadi. Shuning uchun, pedagoglar o'z faoliyatida ushbu metodlarni qo'llashga harakat qilishlari kerak.

Mazkur ish davomida ilgari surilgan metodik qoida va dastur bo'lajak pedagoglarga quyidagilarni ta'minlashni nazarda tutadi:

-To'liq ko'lamli rejalashtirish: O'quvchilarning yosh xususiyatlari, guruh muhiti, dars vaqti, mavzuning kengligi, interfaol texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari va boshqalar hisobga olinishi.

-Faol ishtirok: O'quvchilar amaliy mashg'ulotlarda, munozaralarda, ijodiy ishlar va tahlillarda faol qatnashishi, mustaqil xulosa chiqara olishi.

-Baholash va refleksiya: Har bir bosqichda erishilgan natijalar baholanib, tahlil qilinishi, zarur korektivlar kiritilishi orqali jarayonni takomillashtirish.

-Innovation yondashuv: Zamonaviy texnik vositalardan foydalanish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, virtual yoki masofaviy dars formatlari bilan integratsiya qilish, o'quvchilarning rag'batini oshiruvchi usullarni doimiy izlab borish.

Shuningdek, "Tarbiya fanini o'qitish metodikasi" doirasida yangi yondashuv sifatida kiritilgan "Yaxlit tizim moduli" bo'lajak pedagoglarning chuqur nazariy bilim, yuqori darajadagi amaliy malaka hamda refleksiv kompetensiyalarini

rivojlantirishga xizmat qiladi. Qolaversa, ijtimoiy va ma'naviy ehtiyojlarni qondiradigan, shaxsni har tomonlama kamol toptirishga yo'naltirilgan tarbiya metodikasini shakllantirish imkonini beradi. Natijada, bo'lajak pedagogning kasbiy mahorati oshadi, u dars jarayonida ijodkorlik bilan yondashadi, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirishga intiladi. Shuningdek, pedagogik faoliyatda nazariy qarashlar va amaliy tajriba uyg'unlashuvi ta'minlanadi. Bu metodika orqali yaratilayotgan muhitda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi aloqalar faqat "ustoz–shogird" doirasida cheklanmay, balki hamkorlik, o'zaro ishonch va o'qish jarayonida birgalikda izlanish tamoyillariga asoslanadi. Bunday tamoyillar kelajakda jamiyatda mustahkam ijtimoiy aloqalar, ma'naviy barkamollik va yuqori salohiyatli avlodni kamol toptirishda muhim rol o'ynaydi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, har qanday metodika takomillashib boradigan jarayon bo'lib, bo'lajak pedagog o'z faoliyatida mazkur yondashuvni ko'p marotaba sinab, yangi g'oyalar bilan to'ldirib borishi, ijodiy integratsiyalarni amalga oshirishi, shuningdek, zamonaviy texnologik taraqqiyotdan kelib chiqib metodik vositalarini kengaytirishi lozim. Shundagina "Tarbiya fanini o'qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida" tamoyili to'laqonli ro'yobga chiqadi, bo'lajak pedagog esa kasbiy faoliyatida mustahkam poydevor va yuzaga chiqayotgan ehtiyojlarga mos yondashuvga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 27 февралдаги «Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4623-сонли Қарори.
2. Мавлонова Р., Тўраева О., Холиқбердиев К. Педагогика. – Т.: Ўқитувчи, 2001. – 175 б. (510)
3. Худайберганаова З. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини тайёрлашда ҳаётий вазиятларни имитациялаш методларидан фойдаланиш.// Таълим ва инновацион тадқиқотлар (2022 йил №10). 184-188-бетлар.
4. Yusupova M. Tarbiya nazariyasiga doir ilmiy-nazariy qarashlar va raqamli dunyoda tarbiya masalalarining nazariy-metodik asoslari //MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI. – 2025. – T. 3. – №. 1.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 20202 yil 27 fevraldagi «Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-4623-sonli Qarori.

6. Mamarasulovich A. B. Yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash–xalqimiz tarbiyaviy an'analarining o'ziga xos jihatlari sifatida //Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies. – 2023. – T. 2. – №. 1. – C. 273-281.
7. Hafizaxon U. Tarbiya Fani O'qituvchilarining Metodik Kompetentligini Rivojlantirishning Nazariy Asoslari //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2023. – C. 393-397.¹ Xudayberganova Z. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda hayotiy vaziyatlarni imitatsiyalash metodlaridan foydalanish.// Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar (2022 yil №10). 184-188-betlar.

UDK: 796.422.093.3:015.363

YUNON-RIM KURASHCHILARINI TIK TURGAN HOLATDAN QO'LINI TORTIB PARTER HOLATIGA O'TGAZISH USULINI KINEMATIC ASOSLARI (TEXNIK HARAKAT CHAP TOMONGA BAJARILISHI ASOSIDA)

Tashnazarov Djasur Yuldashevich

*Jismoniy tarbiya va sport ilmiy tadqiqotlar institutining Ilmiy kotibi, dotsent
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

d.tashnazarov88@gmail.com

Anotatsiya. Keltirib o'tilgan maqolada yunon-rim kurashchilarning o'quv-mashg'ulot jarayonlarida tik turgan holatdan qo'lini tortib parter holatiga o'tgazish harakatini biomexanik tahlil qilish asosida harakatdagi xatoliklarni korrektsiyalash hisobiga kurashchilarning texnik tayyorgarligini takomillashtirishdan iboratdir. Shu qatorda murabbiy va mutaxassislarning fikr mulohazalari keltirib o'tishdan tashqari, yunon-rim kurashida aylanma harakatlar dasturi tadbiq qilingan.

Kalit so'zlar: texnik tayyorgarlik, yunon-rim kurashida biomexanik tahlil qilish, harakatlar kinematikasi, harakatlarni korrektsiyalash

КИНЕМАТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕТОДА ПЕРЕВОДА ГРЕКО-РИМСКОГО БОРЦА ИЗ ПОЛОЖЕНИЯ СТОЯ В ПАРТЕР С ПОВОРОТОМ ВЛЕВО (ТЕХНИЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ ВЫПОЛНЯЕТСЯ НА ОСНОВЕ ПОВОРОТА ВЛЕВО)

Ташназаров Джасур Юлдашевич

Научный секретарь Института научных исследований физической культуры и спорта, доцент, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам

d.tashnazarov88@gmail.com

Аннотация. Целью статьи является совершенствование технической подготовки борцов греко-римского стиля путем исправления ошибок в движении на основе биомеханического анализа движения переводов в партер в положение лежа во время тренировки. Помимо обратной связи от тренеров и экспертов, в греко-римской борьбе была внедрена программа вращательных движений.

Ключевые слова: техническая подготовка, биомеханический анализ в греко-римской борьбе, кинематика движений, коррекция движений.

KINEMATIC PRINCIPLES OF THE METHOD FOR TRANSITIONING GRECO-ROMAN WRESTLERS FROM STANDING TO PARTERRE

POSITION (BASED ON PERFORMING THE TECHNICAL MOVEMENT TO THE LEFT)

Tashnazarov Djasur Yuldashevich

*Scientific Secretary of the Institute of Physical Education and Sports Research,
Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences
d.tashnazarov88@gmail.com*

Annotation. *The article aims to improve the technical training of Greco-Roman wrestlers by correcting errors in the movement based on the biomechanical analysis of the movement of the hand from a standing position to the ground position during training. In addition, in addition to providing feedback from coaches and experts, a program of rotational movements in Greco-Roman wrestling is introduced.*

Keywords: *technical training, biomechanical analysis in Greco-Roman wrestling, kinematics of movements, correction of movements.*

KIRISH

Bugungi kunda olimpia o'yinlari ichida eng qadimgi sport turlaridan biri bo'lib turgan yunon-rim kurashi o'zining qaltis harakatlardagi yuqori amplitude bilan mahoratli texnik-taktik xujum va himiya harakatlarini namoyish etib barchani o'ziga jalb etishda davom etmoqda. Lekin mazkur harakatlarni bajarish juda katta masuliyatli o'quv-mashg'ulot yuklamalariga sabir bardosh ila matonatli bolib chidash hammani xam qo'lidan kelavermaydi. Kurash texnikasi - kurashchilarning muvofiqlashtirish va konditsionerlik imkoniyatlaridan oqilona foydalanishga asoslangan va yuqori sport natijalariga erishishga qaratilgan musobaqa mashqlari tizimi. Kurashdagi barcha motor harakatlarini kinematik xarakteristikalar va dinamik parametrlar bilan tavsiflash mumkin. Kurashdagi asosiy vazifa qarshilik ko'rsatuvchi raqibning tanasini qandaydir boshlang'ich holatdan qoidalarda ko'rsatilgan yakuniy holatga o'tkazish bo'lganligi sababli, maqsadga yo'naltirilgan harakatni tashkil etishning asosiy printsiipi "kerakli kelajak modeli" ni shakllantirishdir. Shu borada yurtimiz sportchilarni nufuzli musobaqalarda yuqori o'rinlarni egallab turishlari va davomiligini saphashga xizmat qiluvchi mashg'ulot dasturlari zamonning dolzar masalalaridan bo'lib qolmoqda. Shu boisdan biz ilmiy tadqiqotda quyidagi maqsad ilgari surildi.

Tadqiqotning maqsadi Yunon-rim kurashchilari tik turgan holatdan qo'lni tortib parter holatiga o'tgazish va uning harakatlarini knematika asosida hatolarni korrektsiyalash bilan texnik tayyorgarligini takomillashtirishdan iborat bo'ladi.

Tadqiqotning ob'yekti olimpiya va paralimpiya sport turlariga tayyotlash markazi yunon-rim kurashchilari bilan olib boriladigan mashg'ulot jarayoni hisoblanadi.

Tadqiqotning predmeti Yunon-rim kurashchilarining o'quv mashg'ulot jarayoni va musobaqa bellashuvlaridagi texnik harakatlari hisoblanadi.

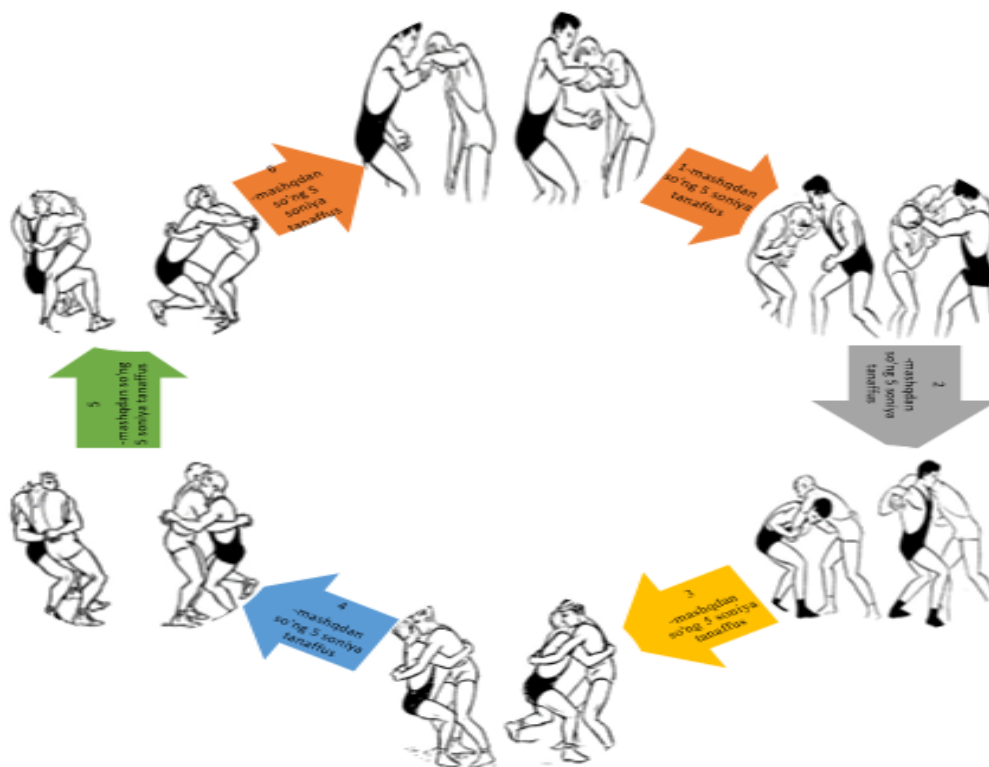
Tadqiqotning usullari. Tadqiqotda ilmiy-uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirish, pedagogik kuzatish, pedagogik tajriba, matematik statistika tahlili usullaridan foydalanilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

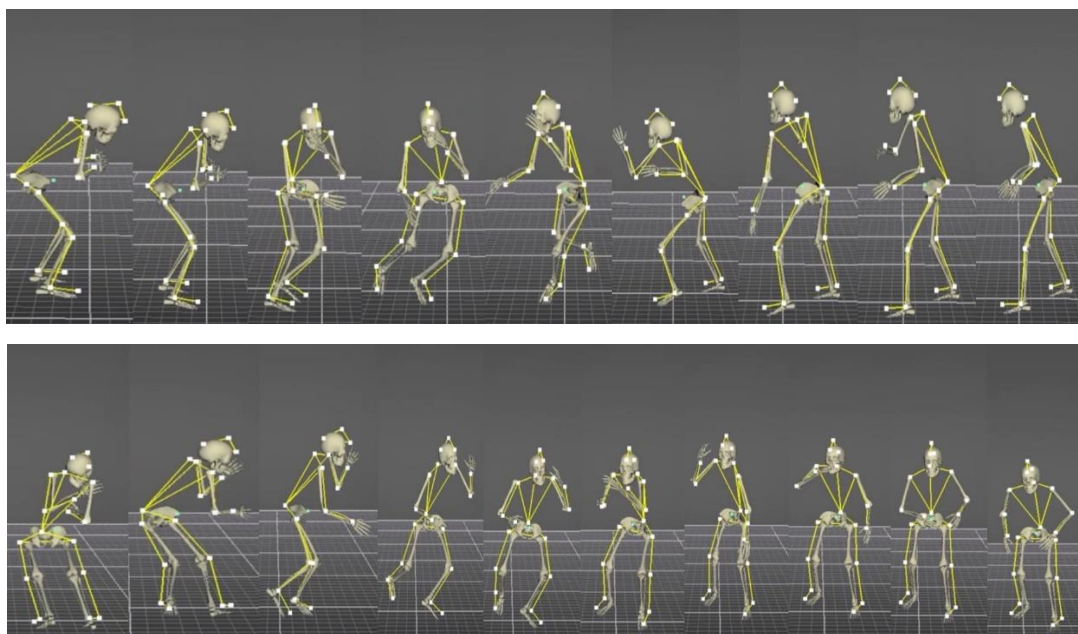
So'ngi yillarda Yunon-rim kurashida tik turgan holatda bellashishdan ko'ra parter holatiga o'tib bellashish hamda texnik harakatlar umumiy jihatdan bir maqsadga (yani musobaqa qonuniyati asosida bellashish, texnik usullarni bajarish hisobiga g'alaba qozonish yoki raqib ustidan ustunlikga erishishga) qaratilgan bo'lsada, ularni bajarishdagi harakatlar turlichadir. Har qanday vazn va jismoniy rivojlanishdan kelib chiqib texnik harakatlarni bajarish tezligi, muozanatning markaziy o'qining joylashish nuqtasi o'zgarib turishi kuzatiladi.[1,2,3,6]

Sportda biomexanik tahlil qilish aniq maqsadni ilmiy asoslashdan iboratdir. Biomexanik tahlillar asosida olingan natijalar keying ilmiy ishlarda xam asosi vazifalarni ochishga xizmat qiladi. Sport turlari ichida yakkakurash turlarini biomexanik tahlil qilish juda qiyin shunki, harakatlarni ketma-ketligi bir biridan tubdan farq qilishidadur.[1,2,3,6]

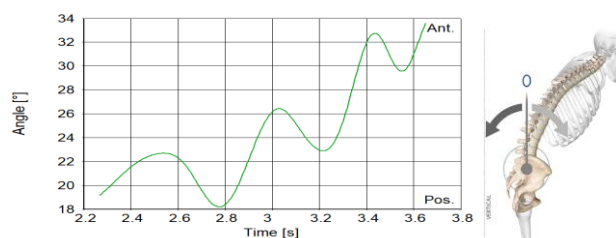
Qachonki sport kurash turlari bilan shug'ullanmoqchi ekansan, unda o'zining jismoniy kuch ko'rsatkich darajalarini rivojlanganligiga e'tibor qaratish asosisi emasdir, bu faqat kuch sifatiga taluqli emas, balki barcha jismoniy sifatlarning rivojlanish darajasiga urg'u beradi. O'quv-mashg'ulot jarayonida bu birinchi vazifani umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlik xal qiladi.[1,2,4,5]

1-rasm. Yunon-rim kurashchilarini bellashuv jarayonlarida samarali harakatlanish imkoniyat darajalarini oshirishga qaratilgan dastur

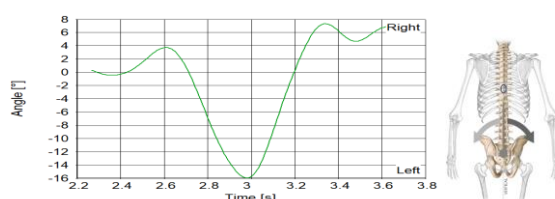
2-rasm. Yunon-rim kurashida tik turgan holatdan qo'lni tortib parter holatiga o'tgazish usulining yondan va oldindan chap tomonga bajarilishdagi tananing bel va bosh qismlarining burilishdagi graduslar farqi

Chap tomonga

3 – rasm. Texnik harakatni bajarishda kurashchi tanasining bel qismi Y o'qi bo'yicha tebranishidagi umumiy farqi

Texnik harakatni bajarishda kurashchi tanasining bel qismi Y o'qi bo'yicha tebranishidagi umumiy farqlari minimumda - 18 gradusgacha bukilganligi kuzatildi. Texnik harakatni bajarishdagi yuqori burchakni maksimumgacha ko'tarilganni – 32 gradusga etgan. Texnik harakatni bajarishdagi burchaklarning yani minimum va maksimumdagi darajalar oralig'idagi farqi – 14 gradusni tashkil etganligi aniqlandi. Texnik harakatni bajarish vaqtida 3 marotaba oldinga egilish harakatini bajarish bilan texnik usulni amalga oshirganligi kuzatildi.

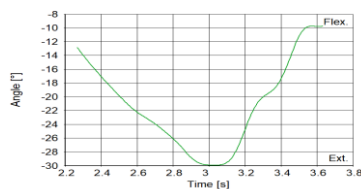

Chap tomonga

4 – rasm. Texnik harakatni bajarishda kurashchi tanasining bel qismi X o'qi bo'yicha tebranishidagi umumiy farqi

Texnik harakatni bajarishda kurashchi tanasining bel qismi X o'qi bo'yicha tebranishidagi umumiy farqlari minimumda - -16 gradusgacha bukilganligi kuzatildi. Texnik harakatni bajarishdagi yuqori burchakni maksimumgacha ko'tarilganni – 7 gradusga etgan. Texnik harakatni bajarishdagi burchaklarning yani minimum va maksimumdagi darajalar oralig'idagi farqi chapga – 23 o'nga - 19 graduslarni tashkil etganligi aniqlandi. Texnik harakatni bajarish vaqtida 1 marotaba yani bajarilayotgan tomonga egilish harakatini bajarish bilan texnik usulni amalga oshirganligi aniqlandi. Bu o'z navbatida texnik harakatni bir tomonga

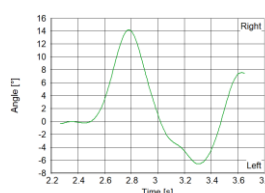
bajarishda X o'qi bo'yicha kurashchilarni mahorati juda yaxshi rivojlanganligini bildiradi.

Chap tomonga

5 – rasm. Texnik harakatni bajarishda kurashchi tanasining bosh qismi Y o'qi bo'yicha tebranishidagi umumiy farqi

Texnik harakatni bajarishda kurashchi tanasining bosh qismi Y o'qi bo'yicha tebranishidagi umumiy farqlari minimumda - -30 gradusgacha bukilganligi kuzatildi. Texnik harakatni bajarishdagi yuqori burchakni maksimumgacha ko'tarilganni – 0 gradusga etgan. Texnik harakatni bajarishdagi burchaklarning yani minimum va maksimumdagi darajalar oralig'idagi farqi chapga – 29 gradusni tashkil etganligi aniqlandi. Kurashchilar tomonidan tik turgan holatdan qo'lini tortib parterga o'tgazish usulini chap tomonga texnik usulni bajarish vaqtida boshni Y o'qi bo'yicha 1 marotaba orqaga egilish harakatini bir biriga yaqin graduslarda bajarilganligi aniqlandi. Bu o'z navbatida texnik harakatni bir tomonga bajarishda boshni Y o'qi bo'yicha kurashchilarni mahorati juda yaxshi rivojlanganligini bildiradi.

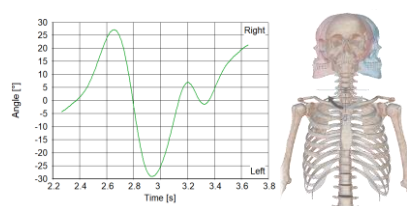

Chap tomonga

6 – rasm. Texnik harakatni bajarishda kurashchi tanasining bosh qismi X o'qi bo'yicha tebranishidagi umumiy farqi

Texnik harakatni bajarishda kurashchi tanasining bosh qismi X o'qi bo'yicha tebranishidagi umumiy farqlari minimumda - -7 gradusgacha bukilganligi kuzatildi.

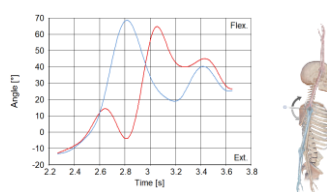
Texnik harakatni bajarishdagi yuqori burchakni maksimumgacha ko'tarilganni – 14 gradusga etgan. Texnik harakatni bajarishdagi burchaklarning yani minimum va maksimumdagi darajalar oralig'idagi farqi chapga – 20 gradusni tashkil etganligi aniqlandi. Texnik harakatni bajarishda X o'qi bo'yicha bir tomonga katta burchak ostida bukilganligi kuzatildi. Bu o'z navbatida texnik harakatni bir tomonga bosh bilan xujum va himoya harakatlarini qay darajada bajarish mahoratiga ega ekanligini aniqlash imkonini beradi.

Chap tomonga

7 – rasm. Texnik harakatni bajarishda kurashchi tanasining bosh qismi X o'qi bo'yicha burilishdagi umumiy farqi

Texnik harakatni bajarishda kurashchi tanasining bosh qismi Y o'qi bo'yicha burilishdagi umumiy farqi shuni aniqlash imkonini berdiki yani chap tomonga minimumda - -30 gradusgacha bukilganligi kuzatildi. Texnik harakatni bajarishdagi yuqori burchakni maksimumgacha ko'tarilganni – 27 gradusga etgan. Texnik harakatni bajarishdagi burchaklarning yani minimum va maksimumdagi darajalar oralig'idagi farqi chapga – 56 gradusni tashkil etganligi aniqlandi. Texnik harakatni bajarishda X o'qi bo'yicha chap tomonga texnik usulni bajarishdagi boshni chapga burilishi chap tomonga -30 gradusgacha burilishi kuzatildi. Bu o'z navbatida texnik harakatni chap tomonga bajarishdagi mahorati yaxshi rivojlanganligi bilan baholanadi.

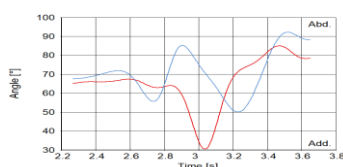

Chap tomonga

8 – rasm. Texnik harakatni bajarishda kurashchi qo'llarning oldingi

tomodan tepaga va pastga harakatlanishi bo'yicha umumiy farqi

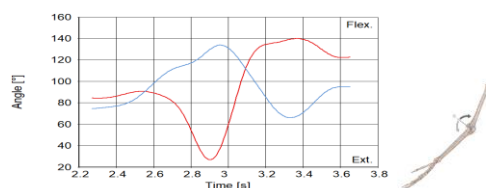
Texnik harakatni bajarishda kurashchi qo'llarining oldingi tomondan tepaga va pastga harakatlanishining umumiy farqi shuni aniqlash imkonini berdiki yani chap tomonga bajarilganda minimumda – chap qo'l -4 gradusga tushganligi o'ng qo'l 18 gradusga ko'tarilganligi kuzatildi. Texnik harakatni bajarishdagi yuqori burchakni maksimumgacha ko'tarilgani – chap qo'l 64 gradusgacha o'ng qo'l esa 68 gradusgacha ko'tarilgan. Texnik harakatni bajarishdagi qo'llarni oldinga ko'tarilib tushishdagi harakatlar kombinatsiyasi minimum va maksimumlarning oralig'idagi farqlari texnik usul bajarilganda – chap qo'l 68 gradusga ko'tarilgan bolsa, o'ng qo'l 49 gradusga ko'tarildi. Texnik harakatni bajarishda o'ng va chap qo'llarni harakatlar kombinatsiyasining qisman farqlanishi kuzatildi.

Chap tomonga

9 – rasm. Texnik harakatni bajarishda kurashchi qo'llarning yon tomondan tepaga va pastga harakatlanishi bo'yicha umumiy farqi

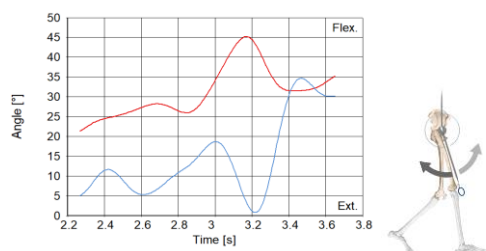
Texnik harakatni bajarishda kurashchi qo'llarining yon tomondan tepaga va pastga harakatlanishining umumiy farqi minimumda – chap qo'l 30 gradusga, o'ng qo'l esa 50 gradusga ko'tarilgan bo'lsa shu texnik harakatni o'ng tomonga bajarishda esa – chap qo'l 34 gradusga, o'ng qo'l 23 gradusga ko'tarilganligi kuzatildi. Texnik harakatni bajarishdagi yuqori burchakni maksimumgacha ko'tarilgani – chap qo'l 85 gradusgacha o'ng qo'l xam 85 gradusgacha ko'tarilgan. Texnik harakatni bajarishdagi qo'llarni oldinga ko'tarilib tushishdagi harakatlar kombinatsiyasi minimum va maksimumlarning oralig'idagi farqlari texnik usul bajarilganda – chap qo'l 54 gradusga ko'tarilgan bolsa, o'ng qo'l 35 gradusga ko'tarildi. Texnik harakatni chap tomonga bajarishda o'ng va chap qo'llarni harakatlar kombinatsiyasining qisman farqlanishi kuzatildi.

Chap tomonga

10 – rasm. Texnik harakatni bajarishda kurashchi bilaklarining bukilishi bo'yicha umumiy farqi

Texnik harakatni bajarishda kurashchi bilaklarini bukilishining umumiy farqi minimumda – chap qo'l 26 gradusga, o'ng qo'l esa 66 gradusga bukilganligi kuzatildi. Texnik harakatni bajarishdagi burchakni maksimum – chap qo'l 140 gradusgacha o'ng qo'l 133 gradusgacha bukilganligini ko'rsatdi. Texnik harakatni bajarishdagi bilaklarni oldinga bukilishi harakatlar kombinatsiyasi minimum va maksimumlarning oralig'idagi farqlari – chap qo'l 113 gradusga, o'ng qo'l esa 67 gradusga farqlanishi aniqlandi. Texnik harakatni bajarishda bilaklarning harakatlar kombinatsiyasida qisman farqlanish kuzatildi. Parterga tortib o'tgazish texnik usulini barishda bilaklar yonma-yan bir xil harakatlanishi mazkur usulni bajarish mahorat darajasi yaxshi takomillashganligi bilan izohlanadi.

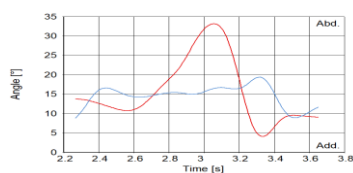

Chap tomonga

11 – rasm. Texnik harakatni bajarishda kurashchi oyoqlarining oldinga va ortga harakatlanishi bo'yicha umumiy farqi

Texnik harakatni bajarishda kurashchi oyoqlarining oldinga va ortga harakatlanishining umumiy farqi minimumda – chap oyoq 31 gradusga oldinga harakatlanganligi kuzatilgan bo'lsa, o'ng oyoq 0 gradusdan qo'zg'almaganligi aniqlandi. Texnik harakatni bajarishdagi yuqori burchakni maksimumi – chap oyoq 45 gradusgacha, o'ng oyoq esa 34 gradusgacha oldinga harakatlangan. Texnik

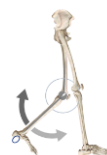
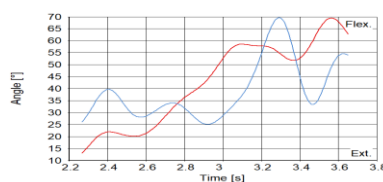
harakatni bajarishdagi oyoqlarni oldinga ko'tarilib tushishdagi harakatlar kombinatsiyasi minimum va maksimumlarning oralig'idagi farqlari texnik usul bajarilganda – chap oyoq 13 gradusga ko'tarilgan bolsa, o'ng oyoq 33 gradusga ko'tarildi. Texnik harakatni bajarishdagi harakatlar kombinatsiyasi bir xil harakatlanishi chap tomonga bajarish mahorat darajasi yaxshi takomillashganligi bilan izohlanadi.

Chap tomonga

12 – rasm. Texnik harakatni bajarishda kurashchi oyoqlarining yon tomonlarga tebranishining umumiy farqi

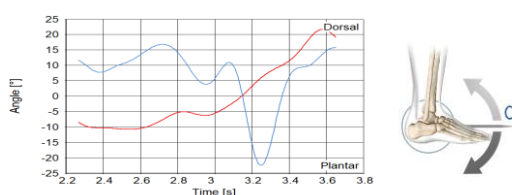
Texnik harakatni bajarishda kurashchi oyoqlarining yon tomonlarga tebranishining umumiy farqi minimumda – chap oyoq 4 gradusga, o'ng oyoq esa 8 gradusga qayrilgan. Texnik harakatni bajarishdagi yuqori burchakni maksimumgacha ko'tarilgani – chap oyoq 33 gradusgacha, o'ng oyoq xam 19 gradusgacha qayrilgan. Texnik harakatni bajarishdagi oyoqlarni oldinga ko'tarilib tushishdagi harakatlar kombinatsiyasi minimum va maksimumlarning oralig'idagi farqlari texnik usul bajarilganda – chap oyoq qayrilishi 29 gradusgacha qayrilgan bolsa, o'ng oyoq esa 10 gradusga qayrilganligi bilan farqlanadi. Texnik harakatni bajarishdagi oyoqlarning tizza qismini yon tomonlarga harakatlanishi bir xil ekanligi aniqlandi.

Chap tomonga

13 – rasm. Texnik harakatni bajarishda kurashchi oyoq boldirining oldinga va orqaga bukilishlarining umumiy farqi

Texnik harakatni bajarishda kurashchi bilaklarini bukilishining umumiy farqi minimumda – chap oyoq 51 gradusga, o'ng oyoq esa 25 gradusga oldinga ko'tarilgan. Texnik harakatni bajarishdagi maksimum – chap oyoq 69 gradusgacha o'ng oyoq 69 gradusgacha oldinga ko'tarilgan. Texnik harakatni bajarishdagi oyoq boldirining oldinga va orqaga bukilishi harakatlar kombinatsiyasi minimum va maksimumlarning oralig'idagi farqlari – chap oyoq 17 gradusga, o'ng oyoq esa 49 gradusga farqlanishi aniqlandi.

Chap tomonga

14 – rasm. Texnik harakatni bajarishda kurashchi oyoq uchini o'ng va chap tomonlarga burilishi umumiy farqi

Texnik harakatni bajarishda kurashchi oyoqlarining yon tomonlarga tebranishining umumiy farqi minimumda – chap oyoq uchi 0 gradusda qolgan bo'lsa, o'ng oyoq uchi esa 23 gradusga burulgan. Texnik harakatni bajarishdagi yuqori burchakni maksimumga – chap oyoq uchi 0 gradusda qolgan bo'lsa, o'ng oyoq uchi esa 16 gradusgacha o'ng tomonga burilganligi aniqlandi. Texnik harakatni bajarishdagi oyoqlar uchlarining yon tomonlarga burilish harakatlarining minimum va maksimumlardagi oralig' farqlari – chap oyoq uchi qo'zg'almaganligini bildirib 0 gradusni qayt etgan bo'lsa, o'ng oyoq uchi esa 39 gradusga qayrilganligi bilan farqlanadi. Texnik harakatni bajarishdagi oyoqlarning tizza qismini yon tomonlarga harakatlanishi bir xil ekanligi aniqlandi.

XULOSALAR

Biz tomonimizdan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari yunon-rim kurashida U20, U23, kattalar va yosh malakali murabiylar tomonidan tik turgan holatda qo'lni tortib parter holatiga o'tkazish texnik harakatini bajarish mahorati o'rganilib quydagi texnik harakatlar kinematikasi asosida tananing harakatlanishdagi gradus meyyor o'lchamlari aniqlandi. Unga ko'ra: Ilmiy tadqiqotga jalib etilgan U20 dagi

yunun-rim kurashchilari tik turgan holatdan qo'lini tortib parter holatiga o'tgazish texnik harakatini bajarishdagi mahorat darajasi tadqiqot boshida nazorat guruhidagi aniqlangan bazi bir harakatlarni meyyor darajasi bo'yicha taqqoslaganda qoniqarsiz bajarilganligi kuzatildi, bu holat tajriba guruhida ham qayt etildi. Tadqiqot oxiriga kelib mazkur texnik harakatlarni bajarish imkoniyatlari nazorat guruhi chap tomonga 6% ga o'sganligi kuzatildi. Tajriba guruhida esa bu holat bajarish mahorati chap tomonga 12% ga yaxshilanganligi aniqlandi.

Ilmiy tadqiqotga jalib etilgan U23 dagi yunun-rim kurashchilari tik turgan holatdan qo'lini tortib parter holatiga o'tgazish texnik harakatini bajarishdagi mahorat darajasi tadqiqot boshida nazorat guruhidagi aniqlangan bazi bir harakatlarni meyyor darajasi bo'yicha taqqoslaganda qoniqarsiz bajarilganligi kuzatildi, bu holat tajriba guruhida ham qayt etildi. Tadqiqot oxiriga kelib mazkur texnik harakatlarni bajarish imkoniyatlari nazorat guruhi chap tomonga 4% ga o'sganligi kuzatildi. Tajriba guruhida esa bu holat chap tomonga 8% ga yaxshilanganligi aniqlandi.

Ilmiy tadqiqotga jalib etilgan kattalardagi yunun-rim kurashchilari tik turgan holatdan qo'lini tortib parter holatiga o'tgazish texnik harakatini bajarishdagi mahorat darajasi tadqiqot boshida nazorat guruhi aniqlangan bazi bir harakatlarni meyyor darajasi bo'yicha taqqoslaganda qoniqarsiz bajarilganligi kuzatildi, bu holat tajriba guruhida ham qayt etildi. Tadqiqot oxiriga kelib mazkur texnik harakatlarni bajarish imkoniyatlari nazorat guruhi chap tomonga 5% ga o'sganligi kuzatildi. Tajriba guruhida esa bu holat chap tomonga 12% ga yaxshilanganligi aniqlandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Kermov F.A. Sportda ilmiy tadqiqotlar darslik Toshkent : Ilmiy texnika axboroti - press nashriyoti 2023-380 b
2. Туманян Г.С. Стратегия подготовки чемпионов: настольная книга тренера [Текст] / Г. С. Туманян. – М. : Советский спорт, 2006. – 494 с.
3. Комарова Н. А., Кокурин А. В., Трескин М. Ю., Акамов В. В. Биомеханика единоборств : учебное пособие / авт.-сост.: Н. А. Комарова, А. В. Кокурин, М. Ю. Трескин, В. В. Акамов ; Мордов. гос. пед. ин-т. – Саранск, 2019. – 188 с.
4. Шулики Ю.А., Иванов И.И., Кузницов А.С., Самургашев Р.В., Борьба Греко-римская. Учебник для СДЮШОР, спортивных факультетов педагогических институтов, / Серия "Образовательные технологии в массовом и олимпийском спорте" – Ростов н/Д: "Феникс" 2004. - 800 с.

5. Tastanov N.A. Yunon-rim kurashi nazariyasi va uslubiyati o'quv qo'llanma Toshkent-2014 yil 270 b
6. Tashnazarov Dj.Yu Sport pedagogik mahoratini oshirish (yunon-rim kurashi bo'yicha) Darslik Jildi 2 Dj.Yu Tashnazarov .Toshkent: "Behzodbek print" 2023-188 b.

UDK: 373.091.3:811.512.133

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ONA TILI FANLARINI O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH LINGVODIDAKTIK MUAMMO SIFATIDA

Djakbarova Mahliyo Ibraximjonovna,
NamDPI, Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar
kafedrası o'qituvchisi, PhD.
mahliyoibraximjonovna@gmail.com

Annotatsiya. Tadqiqot maqsadi. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limda ona tili fanlarini o'qitish metodikasini takomillashtirishning lingvodidaktik muammo sifatida tahlili olib borilgan. O'quvchilarning ona tilini samarali o'zlashtirishidagi muammolar, ayniqsa, o'qish va yozish ko'nikmalarining rivojlanishi, metodik materiallarning eskirishi, shuningdek, ijodiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi qiyinchiliklar ko'rsatilgan.

Tadqiqot metodlari. Maqolada ushbu muammolarni hal qilish uchun interaktiv metodlar, shaxsiy yondashuv, zamonaviy texnologiyalar va ijodiy vazifalar kabi lingvodidaktik yondashuvlar taklif etilgan.

Tadqiqot natijalari. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishini oshirish, nutq madaniyatini rivojlantirish va amaliy til ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Maqola boshlang'ich ta'limda ona tili fanini o'qitish jarayonini samarali tashkil etishda muhim metodik tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ona tili, o'qitish metodikasi, lingvodidaktika, interaktiv metodlar, shaxsiy yondashuv, zamonaviy texnologiyalar, nutq madaniyati, ijodiy fikrlash, mantiqiy fikrlash, o'quvchilarning ko'nikmalari, o'qish va yozish, metodik takomillashtirish.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ РОДНОМУ ЯЗЫКУ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация. Цель исследования. В статье анализируется совершенствование методики преподавания предметов родного языка в начальной школе как лингводидактическая проблема. Выделены проблемы в эффективном овладении учащимися родным языком, особенно в развитии навыков чтения и письма, устаревание методических материалов, а также трудности в развитии творческого и логического мышления.

Методы исследования. В статье предлагаются лингводидактические подходы к решению этих проблем, такие как интерактивные методы, личностный подход, современные технологии, творческие задания.

Результаты исследования. Эти подходы способствуют повышению интереса учащихся к языку, развитию культуры речи и укреплению практических языковых навыков.

Заключение. В статье содержатся важные методические рекомендации по эффективной организации процесса обучения родному языку в начальной школе.

Ключевые слова: начальное образование, родной язык, методика обучения, лингводидактика, интерактивные методы, личностный подход, современные технологии, культура речи, творческое мышление, логическое мышление, навыки учащихся, чтение и письмо, методическое совершенствование.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING MOTHER LANGUAGE IN PRIMARY EDUCATION AS A LINGUISTIC PROBLEM

Abstract. *Research purpose. This article analyzes the improvement of the methodology of teaching the native language in primary education as a linguodidactical problem. Problems in the effective mastery of the native language by students are highlighted, especially the development of reading and writing skills, the obsolescence of methodological materials, as well as difficulties in the development of creative and logical thinking.*

Research methods. The article proposes linguodidactical approaches to solving these problems, such as interactive methods, an individual approach, modern technologies and creative tasks.

Research results. These approaches serve to increase students' interest in the language, develop speech culture and strengthen practical language skills.

Conclusion. The article contains important methodological recommendations for the effective organization of the process of teaching the native language in primary education.

Keywords: elementary education, native language, teaching methodology, linguodidactics, interactive methods, personal approach, modern technologies, speech culture, creative thinking, logical thinking, students' skills, reading and writing, methodological improvement.

KIRISH

Ona tili ta'limi har bir xalqning tarixi, madaniyati va ma'naviyatining poydevori hisoblanadi. M. Sobirovaning ta'kidlaganidek: "Ayni paytda ona tili ta'limi oldiga qo'yiladigan ijtimoiy buyurtma o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglashga va shu fikr mahsulini og'zaki va yozma shaklda savodli bayon qila olishga, ya'ni kommunikativ savodxonlikni rivojlantirishga o'rgatishdan iboratdir". [3; 107]

O'zbek tili bo'yicha boshlang'ich ta'limda sifatli o'qitish metodikasining takomillashishi zarurati bugungi kunda dolzarb muammolardan biridir. Ta'lim jarayonining samaradorligi, o'quvchilarning ona tilini mukammal o'zlashtirishi, nafaqat grammatika va imloviy bilimlariga, balki nutq madaniyati, mantiqiy

fikrlash, ifodali va ijodiy nutqni rivojlantirishga ham bog'liqdir. Shu nuqtayi nazardan, boshlang'ich ta'limda ona tili fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish lingvodicidik muammo sifatida qaralishi kerak.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Boshlang'ich ta'limda ona tilini o'qitish metodikasining takomillashishi, o'quvchilarga to'g'ri va samarali bilimlarni yetkazish jarayonini yaxshilash uchun zarurdir. Bu o'zgarishlar lingvodicidiktikaning asosiy yo'nalishlariga, ya'ni til o'rgatishda nazariy va amaliy yondashuvlarni qo'llashga tayanadi. Lingvodicidiktika til o'rganishning nazariy asoslarini o'rganadi, tilni o'qitish jarayonini ilmiy asoslaydi va metodik usullarni ishlab chiqadi. O'quvchilarning ona tilini o'rganish jarayonida qo'llanadigan metodlar ularning tilga nisbatan qiziqishlarini, shuningdek, o'rganilgan bilimlarning samaradorligini ta'minlaydi.

N. Jo'rayevaning ta'kidlashicha, boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fani quyidagi 4 bo'limni o'z ichiga oladi:

1. Savod o'rgatish metodikasi, ya'ni elementar o'qish va yozishga o'rgatish. Bolalarga savod o'rgatish pedagogika fanidagina emas, balki ijtimoiy hayotda ham juda jiddiy masalalardan hisoblanadi. Chunki xalqning savodxonligi mustaqillik uchun, siyosiy onglik uchun, madaniyat uchun kurash qurolidir.

2. O'qish metodikasi. Boshlang'ich sinflarda o'qish predmetining vazifasi bolalarni to'g'ri, tez (me'yorida), ongli va ifodali o'qish malakalari bilan qurollantirish hisoblanadi.

3. Grammatika, fonetika, so'z yasallishini o'rganish metodikasi. Bu bo'lim elementar to'g'ri yozuvga va husnixatga o'rgatishni, grammatik tushunchalar, boshlang'ich imlo malakalarini shakllantirishni nazarda tutadi.

4. Nutq o'stirish metodikasi. Bu bo'lim boshlang'ich sinflarda alohida o'rin tutadi. Bolalar birinchi navbatda tilni, nutqni o'quv predmeti sifatida anglyadilar, ular xohlagan va qiziqarli narsalarnigina emas, balki zaruriy narsa va hodisalar haqida o'ylab, rejali nutq tuzish zarurligini ham tushuna boshlaydilar. Ular o'zining grafik shakli bilangina emas, balki leksikasi, sintaktik va morfologik shakli bilan ham og'zaki nutqdan farq qiladigan yozma nutqni ham egallaydilar. [4; 120]

Metodika bolalar nutqini boyitishi, sintaktik va bog'lanishli nutqini o'stirishni ham ta'minlashi kerak. Shuni aytib o'tish kerakki, bog'lanishli nutq maktablarda alohida bo'lim sifatida o'rganiladi, u til fanining boshqa bo'limlari bilan bog'langan holda shakllantiriladi.

Boshlang'ich ta'limda ona tili fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish lingvodidaktik muammo sifatida katta ahamiyatga ega, chunki til o'rgatish faqat grammatika va lug'atni o'rgatishdan iborat emas, balki shaxsni to'liq rivojlantirishga, uning fikrlash va muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. O'zbekistonda tilni o'qitish metodikasini takomillashtirishga oid fikrlarni ilgari surgan olimlardan biri Zayniddinov "ona tili – nafaqat kommunikativ vosita, balki fikrlashni va tafakkurni rivojlantirishning ham bir vositasidir" deb ta'kidlaydi. Ushbu fikrni kengaytiradigan bo'lsak, ona tilini o'rgatish nafaqat til bilimi, balki o'quvchilarning dunyoqarashi, madaniyati, fikrlash tarzini shakllantirishga ham katta ta'sir ko'rsatadi.

O'qitish jarayonida zamonaviy metodlar va texnologiyalardan foydalanish, shaxsiy yondashuv va interaktiv usullarni qo'llash til o'rganish jarayonining samaradorligini oshiradi. Interaktiv usullar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlab, ularning fikrlarini erkin ifoda etish, muloqotda bo'lish va guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ko'plab tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan tadqiqotda interaktiv metodlar yordamida o'quvchilarning nutq madaniyati va ijodiy fikrlash qobiliyatlari ancha rivojlanishi ta'kidlangan. Ushbu metodlar o'quvchilarni faqat bilim olish bilan cheklanmay, balki o'z fikrini izchil va lo'nda ifodalashga, muammolarni hal qilishga, kreativ fikrlashga undaydi.

Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni o'quv jarayoniga tatbiq etish o'quvchilarning tilni amaliy ravishda o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi. Masalan, multimedia vositalari, interaktiv dasturlar va internet resurslari yordamida o'quvchilarga o'qish, yozish, tinglash va gapirish ko'nikmalarini shakllantirishda keng imkoniyatlar yaratiladi. O'qituvchilar tomonidan interaktiv ta'lim texnologiyalarining qo'llanishi o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularni tildan amaliy foydalanishga rag'batlantiradi.

Bundan tashqari, shaxsiy yondashuv va o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish o'qitish jarayonini samarali o'tkazishning muhim shartlaridan biridir. "Har bir o'quvchi o'zining o'rganish usulini va tezligini tanlaydi" deb yozadi A. Davronov [2; 149]. Shaxsiy yondashuv yordamida o'quvchilar o'zlari uchun eng qulay bo'lgan metodlarni tanlab, o'rganish jarayonida yuqori natijalarga erishishlari mumkin.

Natijada, zamonaviy metodlar, texnologiyalar va interaktiv yondashuvlarni qo'llash, shaxsiy yondashuvni ilgari surish til o'rgatish jarayonini yanada samarali qiladi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning til bilimlarini mukammallashtirish, nutq madaniyatini rivojlantirish va ijodiy fikrlashni rag'batlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limda ona tili fanini o'qitish metodikasida bir qancha muammolar mavjud. Ularning asosiylari quyidagilar:

1. **O'quvchilarning o'qish va yozish ko'nikmalarining yetarli darajada rivojlanmasligi** – ko'plab o'quvchilar ona tilini to'g'ri talaffuz qilishda va yozish mashqlarini bajarishda qiynalishadi. Bu esa ularning tildan foydalanish imkoniyatlarini cheklaydi.

2. **Metodik usullar va materiallarning eskirishi** – o'qituvchilar ko'pincha eski va an'anaviy metodlarga tayanishadi, bu esa zamonaviy talablarga javob bermaydi. Misol uchun, o'quv kitoblaridagi materiallar o'quvchilarning shaxsiy qiziqishlariga va ehtiyojlariga javob bermaydi.

3. **O'quvchilarning mantiqiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishning yetishmasligi** – o'qitish jarayonida o'quvchilarning ijodiy fikrlashini, nutq madaniyatini rivojlantirishga yetarlicha e'tibor berilmaydi.

Boshlang'ich ta'limda ona tilini o'qitish metodikasini takomillashtirish uchun lingvodidaktik yondashuvlarni qo'llash muhimdir. Buning uchun quyidagi asosiy yo'nalishlar taklif etiladi:

Interaktiv metodlar – o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash uchun interaktiv metodlarni qo'llash zarur. Bunga guruh ishlari, munozara, rolli o'yinlar va interaktiv o'quv dasturlari kiradi. Bunday yondashuv o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va nutq madaniyatini rivojlantiradi.

Shaxsiy yondashuv – Har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos metodlarni tanlash zarur. Bu o'quvchilarning ona tiliga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ular uchun o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

Multimedialar va texnologiyalardan foydalanish – Zamonaviy texnologiyalarni, masalan, kompyuter o'yinlari, interaktiv ta'lim dasturlari va audiovizual materiallarni qo'llash, o'quvchilarning ongini yangi shaklda rivojlantirishga yordam beradi. Bu usullar, ayniqsa, tildan amaliy foydalanishni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Ijodiy vazifalar va mantiqiy mashqlar – O'quvchilarga mantiqiy va ijodiy vazifalar berish, ularning tildan o'ylab foydalanish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, tasavvurga asoslangan hikoyalar tuzish, tahlil qilish va mulohaza yuritish orqali o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlari oshadi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Boshlang'ich ta'limda ona tili fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish lingvodidaktik muammo sifatida katta ahamiyatga ega. O'qitish jarayonida zamonaviy metodlar va texnologiyalardan foydalanish, shaxsiy yondashuv va interaktiv usullarni qo'llash, o'quvchilarning tildan amaliy foydalanishini, nutq madaniyatini va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi. Bu, o'z navbatida, tilni o'rganish jarayonining samaradorligini oshiradi va o'quvchilarning til bilimlarini mukammallashtirishga xizmat qiladi.

So'zlash, eshitish, ko'rish, o'qish va yozish vositalari orqali fikrni tushunish amalga oshiriladi. Bu barcha vositalar nutqni tashkil etadi va ular yozma hamda og'zaki shakllarda mavjud bo'ladi. Nutqning o'zgacha vositalari, birliklari va ularni ishlatish qonun-qoidalari mavjud bo'lib, ularning me'yorlari belgilangan.

Ona tilini o'rganishda nutqiy me'yorlarni rivojlantirish va ularni amalga oshirish, "til – me'yor – nutq" tushunchalarini aniqlab olish juda muhimdir. Til, muayyan so'zlar, qo'shimchalar va ularning o'zaro birlashtirilishi, shuningdek, fikrni shakllantirish uchun ishlatiladigan usullar haqidagi qonun-qoidalarini qamrab oladi.

Me'yor, til imkoniyatlaridan foydalanishning ko'rsatkichlarini ifodalaydi va uning oliy shakli milliy adabiy tilning uslubiy mezonlarida namoyon bo'ladi. Milliy adabiy til muayyan uslubiy shakllarda yuzaga chiqadi.

Nutq – tafakkurning mahsulotidir. Fikrni bayon qilish jarayoni tafakkur va tilning o'zaro hamkorligi orqali amalga oshadi. Tafakkurning rivojlanishi bilan talabaning og'zaki va yozma fikr bayon qilish qobiliyati ham rivojlanadi.

Boshlang'ich ta'limda ona tili fanlarini o'qitishda bir qator lingvodidaktik muammolar mavjud bo'lib, ular quyidagicha tasniflanadi:

Alifbo va yozuv tizimining o'ziga xosligi

O'zbek tili yozuvi lotin alifbosiga asoslangan bo'lsa-da, muammolar quyidagicha ko'rinadi:

1. Harflarning tovushlar bilan mos kelishi va o'qish qoidalarini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar. Bolalar uchun "x", "h", "o", "u", "k", "q", "g" kabi o'ziga xos tovushlarni farqlash va to'g'ri talaffuz qilish murakkab bo'lishi mumkin.

2. Lotin yozuviga o'tish jarayonining uzoq davom etishi. Bu holat turli avlodlar o'rtasida yozuv farqlari va o'quv materiallaridagi nomuvofiqlikka olib keladi.

Nutq madaniyati va adabiy til o'rtasidagi tafovut

1. O'zbek tilida rasmiy va norasmiy nutq uslublarining farqi katta. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun adabiy tilni kundalik suhbat tilidan ajratib o'rganish qiyinchilik tug'diradi.

2. Mumtoz adabiyot matnlarining murakkabligi. Alisher Navoiy yoki boshqa mumtoz yozuvchilar asarlaridan berilgan parchalarning o'qitilishi zamonaviy bolalar nutqidan uzilib qolganlik hisini berishi mumkin.

Testga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvi

1. O'quv dasturlari ko'pincha imtihonlarga tayyorgarlikka qaratilgan bo'lib, grammatika qoidalarini yodlash va so'z boyligini kengaytirishga urg'u beriladi. Bu

tilni ijodiy foydalanish va tanqidiy fikrlash vositasi sifatida rivojlantirishga to'sqinlik qiladi.

2. Matn yaratishda an'anaviy qoliplardan foydalanish. Bu o'quvchilarning o'ziga xos uslubini shakllantirish imkoniyatini cheklaydi.

Zamonaviy texnologiyalarning ta'siri

1. Internet va ijtimoiy tarmoqlarda qisqartmalar va oddiy tilning keng tarqalishi. Bu yoshlarning grammatik qobiliyatlari va to'g'ri yozish ko'nikmalariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

2. Texnologiyaga tayanib qo'lda yozish va diktant mashqlari ahamiyatini yo'qotmoqda. Bu esa harf va so'zlarni eslab qolish qobiliyatini pasaytiradi.

Mahalliy shevalar va dialektlarning ta'limdagi o'rni

O'zbekistonda "qipchoq", "qarluq", "o'g'iz" kabi shevalar mavjud bo'lsa-da, ta'limda faqat standart o'zbek tili qo'llaniladi. Bu mahalliy madaniy xilma-xillikni yo'qotish xavfini keltirib chiqaradi va shevada so'zlashuvchi bolalar uchun tilni o'zlashtirishni qiyinlashtiradi.

O'qituvchilar malakasi va metodik yondashuv

1. Ta'limda an'anaviy usullarga (masalan, mashqlar va matn o'qish) ko'proq tayaniladi. Zamonaviy interaktiv metodlar – loyihalar, munozaralar yoki guruh ishlari kam qo'llaniladi.

2. Lingvodidaktika sohasidagi zamonaviy tadqiqotlar va innovatsion usullardan foydalanish darajasi past.

Ijtimoiy o'zgarishlarning ta'limda aks etishi

1. Ota-onalarning bolalar bilan muloqot vaqtining qisqarishi. Bu bolalarning so'z boyligi va mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi.

2. Globalizatsiya ta'sirida xorijiy tillarga (ingliz, rus) e'tibor ortib, ona tili darslariga ajratilgan vaqt va qiziqish kamaymoqda.

Boshlang'ich ta'limda ona tili fanlarini o'qitishda mavjud muammolarni tahlil qilib, quyidagi takliflarni yechim sifatida tavsiya qilamiz:

1. Ona tili o'qitishda vizual va interaktiv usullarni (ilova, o'yinlar) joriy qilish orqali harf va so'zlarni o'rganishni qiziqarli tashkil etish.

2. Mahalliy shevalarni madaniy meros sifatida darslarda qisman kiritish.

3. Nutq madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan ijodiy mashqlar va loyihalarni ko'paytirish.

Buning uchun o'quv dasturlarining mazmunini davr va global ta'lim talablariga mos ravishda tahrir qilish, o'qituvchilar malakasini oshirish va zamonaviy texnologiyalarni ta'limga moslash mexanizmlarini yaratish va ularni uzviylik asosida amalga oshirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Назарова С. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – Б. 9–21.
2. Sh A., Davronov A. Shaxslararo munosabatda profaylingning verbal va nonverbal muloqotda qo'llanilishi //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – T. 2. – №. 3. – С. 147-154. <https://tipi.uz/>
3. Sobirova M.Y. Ona tilining ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyati. Zamonaviy filologiya va lingvodidaktikaning dolzarb masalalari. 2024-yil, 23-24-aprel. <https://cspu.uz/>
4. Jo'rayeva N. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasining dolzarb masalalari. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES. 2021/2. 118-121-betlar. www.ares.uz
5. Очилова Ф. Роль социально-гигиенического воспитания и профилактики вредных привычек у студенческой молодежи //O'zbekiston Milliy universiteti xabarлари, 2024,[1/11] Issn 2181-7324.
6. Хамидова Шахло Пулат кизи. (2024). Эффективность использования интерактивных методов в обучении учащихся младших классов. Journal of new century innovations, 65(2), 7-10. <https://scientific-jl.org/new/article/view/3159>

UDK: 378.147

KLASTERLI YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARIDA MAS'ULIYATNI RIVOJLANTIRISH

Feruza Xusanova

Namangan davlat pedagogika instituti
o'qituvchisi, PhD

E-mail-feruza.xusanova81@mail.com, +998991418125

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarida mas'uliyatni rivojlantirishning klasterli yondashuvi muhokama qilingan. Klasterli yondashuv, o'qituvchilarni pedagogik va psixologik jihatdan o'z vazifalariga mas'uliyatli yondashishga o'rgatish va ularni kasbiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishga qaratilgan yondashuvdir. Ushbu maqolada mas'uliyatni rivojlantirishda o'qituvchilarni bir-biriga o'rnak bo'lishlari, tajriba almashish va muammolarni hal etishda hamkorlik qilishning ahamiyati ko'rsatib o'tilgan. Klasterli yondashuv yordamida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mas'uliyatini oshirish va ularning kasbiy salohiyatini kengaytirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Klasterli yondashuv, boshlang'ich sinf o'qituvchisi, mas'uliyatni rivojlantirish, pedagogik salohiyat, kasbiy rivojlanish, ijtimoiy mas'uliyat, hamkorlik, pedagogik faoliyat, klasterli ta'lim metodlari, ta'lim jarayoni, kasbiy kompetensiya

РАЗВИТИЕ ОТВЕТСТВЕННОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ КЛАСТЕРНОГО ПОДХОДА

Аннотация: В статье рассматривается кластерный подход к развитию ответственности у учителей начальных классов. Кластерный подход направлен на обучение педагогов и психологов ответственному подходу к выполнению своих обязанностей и оказание влияния на их профессиональное развитие. В статье подчеркивается важность взаимного обмена опытом, сотрудничества и примера, который учителя могут подать друг другу, а также решения проблем совместными усилиями в процессе развития ответственности. С помощью кластерного подхода предлагаются рекомендации по увеличению ответственности учителей начальных классов и расширению их профессионального потенциала.

Ключевые слова: Кластерный подход, учитель начальных классов, развитие ответственности, педагогический потенциал, профессиональное развитие, социальная ответственность, сотрудничество, педагогическая деятельность, кластерные методы обучения, образовательный процесс, профессиональная компетенция.

DEVELOPING RESPONSIBILITY IN FUTURE PRIMARY TEACHERS BASED ON A CLUSTER APPROACH

Abstract: *The article discusses the cluster approach to developing responsibility among primary school teachers. The cluster approach is aimed at training educators and psychologists to adopt a responsible attitude towards their duties and to influence their professional development. The article emphasizes the importance of mutual exchange of experiences, cooperation, and the example teachers can set for each other, as well as solving problems through collective efforts in the process of developing responsibility. Using the cluster approach, recommendations are provided for increasing the responsibility of primary school teachers and expanding their professional potential.*

Keywords: *Cluster approach, primary school teacher, development of responsibility, pedagogical potential, professional development, social responsibility, cooperation, pedagogical activity, cluster teaching methods, educational process, professional competence.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi faqat o'quvchilarda bilim va ko'nikmalarni shakllantirish bilan cheklanmaydi. Bugungi kunda ta'lim jarayoni, o'quvchilarda axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarni, shuningdek, mas'uliyat hissini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. Mas'uliyat hissi — bu o'quvchilarning nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy javobgarlikni ham his qilishlarini ta'minlaydigan muhim pedagogik omildir. Bu jarayon, o'z navbatida, bo'lajak avlodning jamiyatda muvaffaqiyatli, oqilona va faol fuqarolar bo'lib shakllanishiga zamin yaratadi.

Bo'lajak avlodning mas'uliyatli va axloqiy jihatdan yetuk fuqarolar sifatida tarbiyalanishi, ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari bu jarayonda alohida o'rin tutadi, chunki ular nafaqat o'quvchilarga bilim berish, balki ularda to'g'ri yo'l-yo'riq, axloqiy qadriyatlarni singdirish, ijtimoiy mas'uliyatni his qilishni o'rgatishda ham muhim rol o'ynaydilar. O'quvchilarda axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish, ularning kelajakdagi hayotida muvaffaqiyatga erishishlari uchun zarur bo'lgan muhim qobiliyatlarni shakllantirishga yordam beradi [6].

Shuning uchun, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida mas'uliyat hissini rivojlantirish ta'lim jarayonining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu o'qituvchilarning nafaqat pedagogik, balki axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatlarini ham o'z zimmasiga olishni ta'minlaydi, ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni [2], 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909- son "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori [1] hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish va klasterli yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida mas'uliyatni rivojlantirish bo'yicha tushunchalar ko'rsatilgan.

Klasterli yondashuv, o'quvchilarning jamoaviy ishlashini rag'batlantiruvchi va o'zaro hamkorlikni mustahkamlovchi pedagogik usul sifatida ta'lim jarayonida muhim o'rin tutadi. Ushbu yondashuv nafaqat o'quvchilarda jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishni ta'minlaydi, balki o'zaro mas'uliyatni his qilishni shakllantiradi. O'quvchilarning birgalikda yechim izlash, fikr almashish va o'zaro muloqot qilish imkoniyati ularning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi, bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini yuqori darajaga ko'taradi.

Klasterli yondashuvning bo'lajak o'qituvchilarida mas'uliyatni rivojlantirishdagi ahamiyati katta. Aynan bu yondashuv orqali o'qituvchilar nafaqat o'z pedagogik faoliyatlarini samarali tashkil etishga erishadilar, balki o'quvchilarda ham mas'uliyat hissini mustahkamlashga yordam beradi. O'qituvchilarning o'zaro hamkorlikda ishlashlari, bir-birlaridan o'rganishlari, va jamoaviy maqsadlarga erishish yo'lida mas'uliyatni o'z zimmasiga olishlari, ta'lim tizimida ijobiy o'zgarishlarga olib keladi[6].

Ushbu maqolada klasterli yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida mas'uliyatni rivojlantirish jarayonining maqsadlari, metodlari va usullari ko'rib chiqiladi. Klasterli yondashuvning ta'lim tizimidagi qo'llanilishi va uning o'qituvchilarda mas'uliyatni shakllantirishdagi roli, kelajakda samarali pedagoglarni tayyorlash uchun katta ahamiyatga ega. Bunday yondashuv o'qituvchilarni nafaqat bilim, balki axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatga ega, muvaffaqiyatli pedagoglar bo'lib shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA NATIJALAR

Klasterli yondashuv ta'lim jarayonida o'quvchilar yoki o'qituvchilarni ma'lum guruhlariga bo'lishga asoslangan, ularning o'zaro aloqalari va hamkorliklarini

rivojlantirishni maqsad qilgan metodologiyadir. Bu yondashuv, o'z navbatida, guruhlarda hamkorlik qilish, tajriba almashish, bilimlarni chuqurlashtirish va o'rganishni rag'batlantirish orqali ta'lim samaradorligini oshiradi. Klasterli yondashuvni boshlang'ich ta'limda qo'llash, o'qituvchilarda yangi pedagogik metodologiyalarni o'zlashtirish, ijtimoiy va kasbiy mas'uliyatni his qilishga qaratilgan imkoniyatlarni yaratadi. Bu jarayon, o'z-o'zini rivojlantirish va innovatsion pedagogik yondashuvlarga ochiqlikni ta'minlaydi.

S.L.Rubinshteyn qobiliyatlar shaxsdagi umumlashgan ruhiy faoliyatlar tizimiga biriktirilgan, qobiliyatlarning ko'nikmalardan farqi harakatlar usullarini mustahkamlash natijasi emas, balki harakatlar orqali boshqariladigan faoliyatlarning ruhiy jarayonlaridir deb hisoblaydi [8].

T. A. Bunyatova (2018) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda klasterli yondashuvning ta'lim jarayonidagi o'rni chuqur tahlil qilingan. Uning natijalariga ko'ra, klasterli yondashuv o'qituvchilarning o'zgaruvchan va doimiy ravishda rivojlanayotgan pedagogik muhitga moslashuvchanliklarini oshiradi, bu esa ularda ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishga hamda ta'lim jarayonining samarali tashkil etilishiga xizmat qiladi. Shunday qilib, klasterli yondashuv nafaqat o'qituvchilarni kasbiy jihatdan rivojlantiradi, balki ularning jamiyatdagi mas'uliyatli va faol fuqarolar sifatida shakllanishiga yordam beradi.

Mas'uliyatni rivojlantirish metodlari:

- Guruhlarga bo'lish va hamkorlikni rivojlantirish: O'qituvchilarning klasterli yondashuv asosida guruhlariga bo'linishi, o'zaro hamkorlikni rag'batlantiradi va mas'uliyatni ta'minlaydi.

- Mas'uliyatni o'rganish: O'qituvchilarga o'z ishlariga nisbatan mas'uliyatni o'rganish, pedagogik faoliyatda harakatlarning ahamiyatini tushunish, o'zgarishlarga qarshi turish va xatoliklardan o'rganish kabi metodlarni taqdim etish.

Pedagogik usullar va metodlar:

- Diskussiyalar va tahlil: O'qituvchilar o'z ishlarida duch keladigan muammolarni muhokama qilish va tahlil qilish orqali mas'uliyatni rivojlantirish.

- Refleksiya va o'zini tahlil qilish: O'qituvchilarga o'z faoliyatlarini tahlil qilish, xatolarni tan olish va o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan mas'uliyatni oshirish.

- Interaktiv metodlar: O'qituvchilar o'rtasidagi interaktiv faoliyatlar (mashg'ulotlar, seminarlar) yordamida o'zaro fikr almashish va bir-birlarining pedagogik yondashuvlariga nisbatan mas'uliyatni rivojlantirish.
- Amaliyotga yo'naltirilgan metodlar: Mas'uliyatni rivojlantirish uchun o'qituvchilarni amaliy mashg'ulotlar, sinfda o'tkaziladigan klasterlarga asoslangan faoliyatlar orqali rag'batlantirish.
- Samarali tashkilotlar: O'qituvchilar o'zlarini va boshqalarni o'rganish uchun samarali tashkil etilgan guruhlar, seminarlar va treninglar orqali o'z mas'uliyatlarini kuchaytiradilar.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Klasterli yondashuv asosida o'qituvchilarda mas'uliyatni rivojlantirish samaradorligi turli amaliy tadqiqotlar va tahlillar orqali chuqur o'rganilgan va natijalar aniq ko'rsatilgan. Klasterli yondashuv yordamida o'qituvchilar o'z ishlariga nisbatan yuqori darajada mas'uliyat hissini rivojlantirdilar. Bu, ayniqsa, sinfda guruh ishlarini tashkil etishda, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirishda hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda o'z ifodasini topdi. Klasterli metodlar orqali o'qituvchilar o'rtasidagi o'zaro fikr almashish, tajriba o'rganish va guruhlarda ishlash ko'nikmalari sezilarli darajada kuchaydi, bu esa o'qituvchilarning bir-birlariga yordam berishiga va ta'lim jarayonini yaxshilashga olib keldi.

Bundan tashqari, o'qituvchilar o'z faoliyatlarini tahlil qilish, muvaffaqiyatlar va xatoliklardan o'rganish imkoniyatlariga ega bo'lishdi. Interaktiv metodlar, diskussiyalar va refleksiya yordamida ular o'z pedagogik faoliyatlarini baholash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirdilar. Klasterli yondashuv, o'qituvchilarga nafaqat o'zlariga, balki o'quvchilarning ta'limi va umumiy rivojlanishiga nisbatan ham mas'uliyat hissini kuchaytirishga yordam berdi. O'qituvchilar endi faqat o'z faoliyatlarini emas, balki guruhning umumiy ishini ham ko'zdan kechirishga, natijalar uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishga tayyor bo'lishdi.

Klasterli yondashuvning boshlang'ich sinf o'qituvchilariga qo'llanilishi, ta'lim jarayonini ancha samarali qilishga olib keldi. Guruhlarga bo'lish va o'zaro hamkorlikka asoslangan ishlar o'qituvchilarning mas'uliyatini rivojlantirishda

muhim rol o'ynadi. Bunday yondashuv, o'qituvchilarni o'zaro ta'lim berish, o'quvchilarga mos yondashuvlarni izlash va birgalikda ijtimoiy mas'uliyatni his qilishga undadi. Klasterli yondashuvni sinfda qo'llash o'qituvchilarning o'z faoliyatlarini tahlil qilishda yanada yuqori darajadagi mas'uliyatni his qilishlariga sabab bo'ldi. O'qituvchilar o'z ishlarini, o'quvchilarga ta'lim berishda duch kelgan muammolarni va o'zgarishlarni boshqarish mas'uliyatini o'z zimmasiga olishdi.

Bundan tashqari, klasterli yondashuv asosida mas'uliyatni rivojlantirish uchun o'qituvchilarga yangi metodlar va vositalar taqdim etildi. Diskussiyalar, refleksiya va o'z-o'zini baholash metodlari o'qituvchilarni faqat o'z o'quvchilari, balki o'z ta'lim faoliyatlariga nisbatan ham mas'uliyatli bo'lishga undadi. Klasterli yondashuvning muhim jihatlaridan biri o'qituvchilarning o'zaro hamkorligini rag'batlantirishdir. Biroq, har bir o'qituvchining guruh ishlariga moslashuvi va samarali ishlashni ta'minlash uchun qo'shimcha vaqt va resurslar talab qilinadi. Ba'zi o'qituvchilar yangi yondashuvlarga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin, shuning uchun ular uchun qo'shimcha treninglar va qo'llanmalar zarur bo'lishi mumkin.

Umuman olganda, klasterli yondashuv orqali mas'uliyatni rivojlantirish, ta'lim tizimining umumiy sifatini oshirishga yordam berdi. O'qituvchilar o'z ishlariga nisbatan yuqori javobgarlikni his qilishdi, bu esa ta'lim sifatini oshirishi va o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil qilish imkonini yaratdi. Klasterli yondashuvda ta'limda ishtirok etgan barcha mutaxassislarining mas'uliyatni his qilishini ta'minlash, o'zgarishlarni kiritish va yangi metodlarni qo'llash zarurligini ko'rsatdi. Bu, o'z navbatida, ta'lim tizimining takomillashuviga va pedagogik sifatning yaxshilanishiga yordam beradi.

XULOSA

Klasterli yondashuv asosida bo'ladigan boshlang'ich sinf o'qituvchilarida mas'uliyatni rivojlantirish ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va o'qituvchilarni kasbiy jihatdan rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv, o'qituvchilarni o'zaro hamkorlikda ishlashga rag'batlantirib, ularga o'z pedagogik faoliyatlariga mas'uliyatni his qilish imkonini yaratadi. Klasterli metodlar yordamida o'qituvchilar o'z ishlariga nisbatan yuqori javobgarlikni his qilib, birlariga yordam berishga, ta'lim sifatini yaxshilashga va o'quvchilarga samarali

ta'lim berish uchun yangiliklarni o'zlashtirishga intiladilar. Bu jarayon, o'z navbatida, o'quvchilarning ta'lim olish jarayonida yuqori sifatli natijalarga erishishlariga turtki beradi.

O'qituvchilar klasterli metodlar yordamida o'zlarini bir butun guruh sifatida ko'rishadi, bu esa umumiy maqsadlarga erishish uchun o'zaro fikr almashish, tajriba o'rganish va hamkorlikda ishlash kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi. Mas'uliyat hissi va o'z-o'zini tahlil qilish orqali ular o'z pedagogik faoliyatlarini yaxshilashga intilishadi, bu esa o'z navbatida ta'limning sifatini oshiradi. Klasterli yondashuv, o'qituvchilarni faqat o'z ishlariga mas'uliyatli bo'lishga, balki ularning jamiyatdagi roli va o'quvchilarga ta'lim berishda mas'uliyatni his qilishga ham undaydi.

Shu bilan birga, klasterli yondashuvni to'liq amalga oshirish uchun qo'shimcha resurslar, o'qituvchilarni treninglar orqali tayyorlash va yangi pedagogik metodlarni ishlab chiqish zarur bo'ladi. Yangi metodlarni qo'llash va o'qituvchilarga zarur bilim va ko'nikmalarni taqdim etish, klasterli yondashuvning samarali ishlashini ta'minlaydi. Buning natijasida, klasterli yondashuv asosida mas'uliyatni rivojlantirish boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy o'sishi va ta'lim tizimining samaradorligini oshirishda muhim bir qadam bo'lib, uzoq muddatda ta'lim sohasida ijobiy o'zgarishlarga olib keladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909- son "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori
2. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni
3. Mirziyoev SH.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – T.: O'zbekiston, 2016.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmonlari.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi 4947- son Farmonining 1-ilovasi «2017-2021 yillarda Fzbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi» // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda

6. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. O'quvchilarning savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturi haqida qo'llanma. –T.:2019.7- bet
7. [Gazeta.uz/oz/2020/09/14/education/](https://gazeta.uz/oz/2020/09/14/education/)
8. Xusanova, F. (2024). TALABALARNI TO'GARAKLAR ORQALI IJODIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING BUGUNGI KUNDAGI XOLATI. *Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan*, 2(7), 90–96. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/journal-science-innovative/article/view/36047>

UDK 372.891

“OLIIY TA'LIM TIZIMINI INTEGRATSIYALASHDA MILLIY KONTENTDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI”

Mirzaakbarov Abdurasul Mirzaakbarovich

Namangan davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Email: abdurasulmirzaakbarov95@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada milliy kontent tushunchasi va uning oliy ta'lim tizimidagi o'рни tahlil qilinadi. Tadqiqotda milliy kontentni pedagogika ta'limi jarayoniga integratsiyalashning metodologik asoslari va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Maqolada milliy kontentning talabalarning milliy qadriyatlar, madaniyat va tarix bilan tanishishidagi ahamiyati, shuningdek, ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati ko'rsatilgan. Tadqiqot natijalari milliy kontentni ta'lim tizimiga samarali integratsiya qilish uchun pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: milliy kontent, ta'lim tizimi, pedagogika, milliy madaniyat, ta'limda innovatsiyalar, metodika, madaniyatlararo muloqot.

ПОНЯТИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО СОДЕРЖАНИЯ И ЕГО РОЛЬ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Мирзаакбаров Абдурасул Мирзаакбарович

Преподаватель Наманганского

государственного педагогического института

Электронная почта: abdurasulmirzaakbarov95@gmail.com

Аннотация: В статье анализируется понятие национального контента и его роль в системе высшего образования. В исследовании рассматриваются методические основы и практические аспекты интеграции национального контента в процесс педагогического образования. В статье подчеркивается важность национального контента в приобщении учащихся к национальным ценностям, культуре и истории, а также в повышении качества образования. Результаты исследования указывают на необходимость совершенствования педагогических подходов для эффективной интеграции национального контента в систему образования.

Ключевые слова: национальный контент, система образования, педагогика, национальная культура, инновации в образовании, методика, межкультурный диалог.

THE CONCEPT OF NATIONAL CONTENT AND ITS ROLE IN THE EDUCATION SYSTEM

Mirzaakbarov Abdurasul Mirzaakbarovich

Teacher of Namangan State Pedagogical Institute

Email: abdurasulmirzaakbarov95@gmail.com

Annotation: *This article analyzes the concept of national content and its role in the higher education system. The study examines the methodological foundations and practical aspects of integrating national content into the process of pedagogical education. The article shows the importance of national content in familiarizing students with national values, culture and history, as well as in improving the quality of education. The results of the study indicate the need to improve pedagogical approaches for the effective integration of national content into the education system.*

Keywords: *national content, education system, pedagogy, national culture, innovations in education, methodology, intercultural dialogue.*

Kirish. Ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning samaradorligi bevosita milliy qadriyatlar, tarixiy meros va madaniy xususiyatlar bilan bog'liqdir. Zamonaviy ta'lim tizimi globallashtirish va madaniyatlararo integratsiya jarayonida doimiy o'zgarishlarga duch kelayotgan bir paytda, har bir millat o'zining milliy o'ziga xosligini saqlab qolish zaruriyatiga duch kelmoqda. Shu boisdan, milliy kontentni ta'lim jarayoniga integratsiyalash orqali nafaqat o'quvchilarning bilim saviyasini oshirish, balki ularning ijtimoiy-madaniy dunyoqarashini ham shakllantirishga erishish mumkin [1]. Ta'lim tizimida milliy kontent tushunchasi keng qamrovli bo'lib, u o'quv dasturlarida milliy qadriyatlar, tarixiy voqealar, urf-odatlar va an'analar aks etishini anglatadi. Shu bilan birga, milliy kontent asosida shakllantirilgan ta'lim modeli yosh avlodni ijtimoiy jihatdan barqaror, ma'naviy yetuk va vatanparvar shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili (Literature review//Литературный обзор). Milliy kontentning ta'lim tizimidagi o'rni haqida bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, bu masala zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Sh Karimovning ta'lim jarayoniga milliy kontentni kiritish nafaqat o'quvchilarning milliy qadriyatlar bilan tanishishiga xizmat qiladi, balki ularning madaniy ongini rivojlantirish, ijtimoiy-madaniy identifikatsiyasini mustahkamlash va o'z millatiga bo'lgan hurmatini oshirishga ham katta ta'sir ko'rsatadi [3]. Tadqiqotlarda milliy kontentni ta'lim jarayoniga integratsiyalash muhim ilmiy muammo sifatida ko'rib chiqilgan. M Saidov o'z tadqiqotida milliy kontentni ta'lim

jarayoniga qo'shish orqali o'quvchilarning dunyoqarashi sezilarli darajada kengayishini, ularning madaniy tafakkuri shakllanishida ushbu omilning beqiyos ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlagan[4]. I Bekmurodov tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda milliy kontentning ta'lim tizimidagi o'rnini samarali belgilash uchun pedagogik jarayonni moslashtirish kerakligi qayd etilgan[5].

Tadqiqot metodologiyasi (Research methodology//Методология исследования). Mazkur tadqiqotda milliy kontentning ta'lim tizimiga integratsiyasini o'rganishda sifatli tadqiqot metodlaridan keng foydalanildi. Xususan, holat tahlili, ekspert baholash, so'rovnoma va kontent-tahlil kabi metodologik yondashuvlar qo'llanildi. Ushbu metodlar orqali milliy kontentning o'quv jarayoniga kiritilish darajasi, o'quvchilar va pedagoglarning unga bo'lgan munosabati, shuningdek, amaldagi ta'lim dasturlarining milliy xususiyatlarga mosligi chuqur tahlil qilindi. Birinchi navbatda, kontent-tahlil usuli yordamida ta'lim tizimida milliy kontentdan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilindi. Jumladan, umumta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalari uchun ishlab chiqilgan darsliklar, metodik qo'llanmalar va o'quv dasturlari o'rganilib, ularning mazmunida milliy qadriyatlar, an'analar va madaniy merosga oid materiallarning ulushi aniqlandi. Ikkinchidan, holat tahlili metodidan foydalanilib, milliy kontentdan samarali foydalanayotgan ta'lim muassasalari tajribasi o'rganildi. Bunda innovatsion yondashuvlar qo'llanilayotgan maktablar va universitetlarning pedagogik faoliyati tahlil qilindi. Shuningdek, tadqiqotda so'rovnoma usulidan ham foydalanildi. So'rovnomalar orqali o'quvchilar va pedagoglarning milliy kontentni ta'lim jarayoniga qo'shish bo'yicha fikrlari, mavjud materiallarning yetarli yoki yetarli emasligi, shuningdek, dars jarayonida qanday pedagogik yondashuvlardan foydalanish lozimligi haqida ma'lumotlar to'plandi. Tadqiqotda 200 nafar o'qituvchi va 500 nafar o'quvchi ishtirok etdi. Olingan natijalarga ko'ra, aksariyat o'qituvchilar milliy kontentni dars jarayoniga kiritish zarurligini ta'kidlagan bo'lsa-da, bu borada yetarli metodik materiallarning yo'qligini muammo sifatida qayd etganlar. Bundan tashqari, ekspert baholash usulidan foydalanilib, pedagogika sohasidagi mutaxassislarning milliy kontentni ta'lim tizimiga integratsiya qilish bo'yicha fikrlari tahlil qilindi. Tadqiqot davomida milliy kontentni o'quv jarayoniga

muvaffaqiyatli kiritish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu tavsiyalar qatoriga quyidagilar kiradi:

- O'qituvchilar uchun milliy kontentni ta'lim jarayonida qo'llash bo'yicha maxsus metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish va joriy etish;
- Dars jarayonida milliy kontentga asoslangan interfaol va innovatsion o'qitish metodlaridan foydalanish;
- Zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida milliy kontentni ta'lim materiallariga kiritish va multimediya resurslari orqali uning ta'sirchanligini oshirish [3].

Ushbu metodologik yondashuvlar asosida o'tkazilgan tadqiqot natijalari milliy kontentning ta'lim tizimidagi o'rnini yanada aniqlik bilan baholashga yordam berdi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, milliy kontentning ta'lim jarayoniga integratsiyasi o'quvchilarning madaniy va ijtimoiy tafakkurini shakllantirishga, ularning milliy identifikatsiyasini mustahkamlashga hamda ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi. Shu bilan birga, tadqiqot milliy kontentni samarali qo'llash uchun pedagoglarning metodik tayyorgarligini oshirish va o'quv materiallarini yangilash zaruriyatini ko'rsatdi.

Tahlillar va natijalar (Analyses and results//Анализы и результаты).

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, milliy kontentning ta'lim tizimiga kiritilishi nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini oshirishga, balki ularning milliy ong va madaniy identifikatsiyasini shakllantirishga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim jarayonida milliy kontentdan foydalanish o'quvchilarning ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, milliy kontent asosida ta'lim olgan o'quvchilarda o'z xalqining tarixi, tili, san'ati va an'analari haqidagi bilimlari ancha mustahkamlanadi. Shu bilan birga, ularning jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarni anglash qobiliyati ham ortadi. Bundan tashqari, milliy kontentning ta'lim jarayonida qo'llanishi o'quvchilarning madaniy ongini rivojlantirish va ularda milliy g'ururni shakllantirish uchun muhim vositalardan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, milliy kontent asosida o'qitilgan o'quvchilar o'zining milliy identifikatsiyasini yanada teranroq anglaydi va global madaniyat bilan milliy qadriyatlar o'rtasidagi uyg'unlikni tushunishga intiladi.

Biroq tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, milliy kontentni ta'lim tizimida keng joriy etishda bir qator muammolar va to'siqlar mavjud. Jumladan:

- Ta'lim tizimida milliy kontentni qo'llash bo'yicha yetarli metodik materiallarning yo'qligi;
- Pedagoglarning milliy kontentdan samarali foydalanish bo'yicha malaka va tajribasining yetarli emasligi;
- Milliy kontentni zamonaviy o'qitish texnologiyalariga integratsiya qilishdagi qiyinchiliklar;
- Globballashuv jarayonida milliy kontentning o'quv dasturlaridan siqib chiqarilishi xavfi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida quyidagi takliflar ilgari surildi:

1. Milliy kontent asosida ishlab chiqilgan metodik qo'llanmalarni kengaytirish va ularni ta'lim tizimida keng qo'llash. Bu borada ilmiy-tadqiqot institutlari va pedagoglar hamkorligida milliy qadriyatlarni ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha innovatsion metodlar ishlab chiqilishi lozim.
2. O'qituvchilar malakasini oshirish va ularni milliy kontentdan samarali foydalanishga tayyorlash. Bu borada maxsus seminarlar, treninglar va o'quv dasturlari tashkil etilishi zarur.
3. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanib, milliy kontentni interfaol o'qitish tizimlariga integratsiya qilish. Masalan, elektron darsliklar, mobil ilovalar va virtual ta'lim platformalari orqali milliy kontent asosida ta'lim berish samaradorligini oshirish mumkin.
4. Milliy kontentni ta'lim tizimida kengroq targ'ib qilish uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash dasturlarini ishlab chiqish.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari milliy kontentning ta'lim tizimiga integratsiyasi o'quvchilarni milliy madaniyat, tarix va qadriyatlar bilan tanishtirish, ularda milliy g'urur va madaniy tafakkurni shakllantirish, global madaniyat bilan milliy qadriyatlar o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash, shuningdek, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa (Conclusion//Заключение) sifatida shuni aytish mumkinki, milliy kontentning ta'lim tizimiga integratsiyasi o'quvchilarning milliy qadriyatlar va

madaniyat bilan tanishishini ta'minlash, shuningdek, ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Kelajakda milliy kontentni ta'lim jarayoniga samarali integratsiya qilish uchun pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish va zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov Sh. *Milliy kontent va ta'lim jarayonida uning o'рни*. Toshkent: Fan nashriyoti. (2017). – bet 23-30. (Sh. Karimov. National content and its place in the educational process. Tashkent: Science publishing house. (2017) - bet 23-30).
2. Karimov Sh. *Milliy kontent va ta'lim jarayonida uning o'рни*. Toshkent: Fan nashriyoti. (2019). – bet 45-52. (Karimov Sh. National content and its place in the educational process. Tashkent: Science publishing house. (2019). - page 45-52)
3. Saidov M. *Milliy kontentning ta'lim tizimidagi roli: nazariy va amaliy tahlil*. Toshkent: Fan va texnologiyalar. (2020). – bet 12-18. (Saidov M. The role of national content in the educational system: theoretical and practical analysis. Tashkent: Science and technology. (2020). - page 12-18)
4. Bekmurodov I. *Ta'limda milliylik va madaniyatlararo muloqot: innovatsion yondashuvlar*. Samarqand: Ilm-fan. (2021). – bet 78-85. (Bekmurodov I. Nationality and intercultural communication in education: innovative approaches. Samarkand: Science. (2021). - page 78-85)
5. Hasanov A. *Milliy kontentni ta'lim tizimiga integratsiya qilishdagi muammolar va ularni hal etish yo'llari*. Buxoro: BuxDU nashriyoti. (2022). – bet 55-63. (Hasanov A. Problems in the integration of national content into the educational system and ways to solve them. Bukhara: BuxDU publishing house. (2022). - page 55-63)
6. Nurmatov A. *Ta'lim jarayonida milliy kontentni joriy etish metodologiyasi va innovatsiyalari*. Nukus: Qoraqalpoq davlati nashriyoti. (2023). – bet 34-40. (Nurmatov A. Methodology and innovations of introducing national content in the educational process. Nukus: Karakalpak State Publishing House. (2023). - page 34-40)

UDK: 53.371-373.1

FANLARARO ALOQADORLIK ASOSIDA FIZIKA O'QITISH JARAYONINI TASHKIL ETISH

Boyturayeva Gulbahor Kamoliddin qizi

Namangan davlat universiteti doktoranti, gulbaxorboyturayeva@gmail.com

Zaxidov Ibroximjon Obidjonovich

Namangan davlat universiteti, fizika kafedrası dotsenti, p.f.n.

Alijanov Dilmurod Azamjon o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti, dotsenti

e-mail: dilmurod0413@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3376-7836

Annotatsiya. Yetakchi pedagogik tadqiqotlarga ixtisoslashgan markazlarda amalga oshirilayotgan ishlar e'tirof etilgan holda fanlararo aloqadorlik asosida o'qitish jarayonining samaradorligini oshirish masalalariga etibor qaratilgan bo'lib, mashhur olimlarning ilmiy-metodik ishlari fanlararo aloqadorlikka bergan ta'riflari ushbu maqolada o'rganib chiqilgan. Fanlararo ta'lim konsepsiyalari, didaktik va metodik yondashuvlar tahlil qilinib, ularning fizika darslarida qo'llanilishi o'rganilgan va tadqiqot natijalariga ko'ra uning ta'rifi hamda fanlararo aloqadorlik asosida o'qitish jarayonini tashkil etish sxematik ko'rinishi berilgan. Fizikani fanlararo aloqadorlik asosida o'qitish samaradorligini oshirishning axborot-metodik ta'minoti va "Tabiiy fanlar" fani orqali o'rganilgan fizik bilimlar va ularni fanlararo aloqadorligini ta'minlash, o'quvchilarning olgan bilimlari kelajakda kasb tanlashlarida yordam berishi, pedagogik jarayondagi integratsiya intensivligini oshirish bo'yicha fizik bilimlarni turdosh fanlar bilimlari bilan tushuntirish orqali o'quvchilarda ilmiy xabardorlik kompetensiyasini rivojlantirish va uning o'qitish samaradorligini oshirish fanlar integratsiyasi asosida takomillashtirish haqidagi tajribalari yoritilgan. Fizika fanini boshqa tabiiy va aniq fanlar bilan integratsiyalash orqali o'quvchilarning bilish faolligi va fizik tafakkuri rivojlanishi ta'lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish imkonini berishi, olingan ilmiy natijalar asosida fizika ta'limining sifatini oshirishi, olib borilgan tajriba - sinov ishlarining matematik taxlili va erisilgan samaradorlik bayon etilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik tadqiqotlar, o'qituvchi, o'quvchi, fanlararo aloqadorlik, fanlararo ta'lim, fizika kursi, o'quv materiallari, tabiat hodisalari, o'quv jarayoni, maqsad, fanlararo aloqadorlik asosida o'qitish, jarayonni tashkil etish, tajriba - sinov, samaradorlik.

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ ФИЗИКЕ НА ОСНОВЕ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ

Аннотация. В статье рассматривается повышение эффективности процесса обучения на основе межпредметных связей с опорой на работы ведущих центров, специализирующихся на педагогических исследованиях. Рассматриваются определения межпредметных связей, представленные в научно-методических трудах видных ученых. Анализируются понятия межпредметного образования и различные

дидактические и методические подходы, а также рассматривается их применение в преподавании физики. На основе результатов исследования дается определение межпредметных связей и схематическое изображение того, как организовать процесс обучения с использованием этих связей. В статье освещается информационно-методическое обеспечение повышения эффективности обучения физике на основе межпредметных связей, а также способы интеграции знаний по физике на уроках «Естествознания» для развития межпредметности. Подчеркивается, как полученные знания помогают студентам в выборе будущей карьеры, исследуются способы повышения интенсивности интеграции в педагогический процесс и объясняется, как развивать компетенции научного сознания студентов путем объяснения концепций физики с использованием смежных дисциплин. Показано, что интеграция физики с другими естественными и точными науками повышает познавательную активность студентов и развивает их физико-ориентированное мышление, тем самым делая образовательный процесс более эффективным и интересным. Кроме того, приводится математический анализ экспериментальной работы и достигнутой эффективности в повышении качества образования по физике.

Ключевые слова: педагогическое исследование, учитель, ученик, межпредметная связь, межпредметное образование, курс физики, учебные материалы, природные явления, образовательный процесс, цель, обучение на основе межпредметной связи, организация процесса, эксперимент, эффективность.

ORGANIZATION OF THE PHYSICS TEACHING PROCESS BASED ON INTERDISCIPLINARY RELATIONSHIPS

Abstract. This article focuses on enhancing the effectiveness of the teaching process on the basis of interdisciplinary connections, drawing on the work carried out at leading centers specializing in pedagogical research. It examines the definitions of interdisciplinary connections provided in the scientific and methodological works of prominent scholars. The concepts of interdisciplinary education and various didactic and methodological approaches are analyzed, and their application in teaching physics is explored. Based on the research findings, a definition of interdisciplinary connections and a schematic representation of how to organize the teaching process using these connections are provided. The article highlights the information-methodological support for improving the effectiveness of teaching physics on the basis of interdisciplinary connections, as well as the ways in which "Natural Sciences" lessons integrate physics knowledge to foster interdisciplinarity. It underscores how the acquired knowledge helps students in future career choices, explores ways to increase the intensity of integration in the pedagogical process, and explains how to develop students' scientific awareness competencies by explaining physics concepts using related disciplines. The integration of physics with other natural and exact sciences is shown to increase students' cognitive activity and develop their physics-oriented thinking, thereby making the educational process more effective and engaging. Moreover, a mathematical analysis of the experimental work and the achieved effectiveness in improving the quality of physics education is provided.

Key words: pedagogical research, teacher, student, interdisciplinary connection, interdisciplinary education, physics course, teaching materials, natural phenomena,

educational process, goal, learning based on interdisciplinary connection, process organization, experiment, efficiency.

KIRISH. Ko'plab rivojlangan mamlakatlar Finlandiya, AQSh, Malaziya, Singapur, Germaniya, Yaponiya va boshqa ko'plab mamlakatlarda maktab o'quvchilariga fizika o'qitishda fanlararo aloqadorlik asosida o'qitishni yanada rivojlantirish va amaliyotga tatbiq qilinishining o'quv-metodik ta'minotini takomillashtirish hamda rivojlantirish bo'yicha tizimli ishlar olib borilmoqda. Shuningdek, dunyoning yetakchi pedagogik tadqiqotlarga ixtisoslashgan markazlarida (Network of International Education Associations (NIEA), Inter-association Network on Campus Internationalization (INCI), Eurorean Association for International Education (EAIE), NAESA: Association of International Educators va boshqalar) maktab ta'limida fizika ta'limi strategiyalari va mexanizmlarini, metodologik asoslarini takomillashtirish, fizika fanini fanlararo aloqadorlikda o'qitish, o'quvchilarning fizikaviy tafakkurini, ijodiy bilish faoliyatini rivojlantirishning metodik va didaktik ta'minotini modernizatsiyalash borasida tadqiqotlar olib borilmoqda. Fanlarni fanlararo aloqadorlik asosida o'qitishda, avvalo o'qituvchining turdosh fanlar bo'yicha bilimni rivojlantirish, o'quv jarayonini takomillashtirishda uning pedagogik jarayon va pedagogik-psixologik muhitga integratsiyalash, o'quvchilarning erkin, mustaqil fikrlash, atrofdagi voqelikka ongli munosabatda bo'lish, daxldorlik va ijtimoiy faollik kabi sifatlarini rivojlantirishning strategik va taktik maqsadlarni belgilash hamda ularning amalga oshirilishi jarayonini takomillashtirishga alohida ahamiyat qaratilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Yosh avlodga fan asoslaridan chuqur va puxta bilim berishning samarali yo'llarini ishlab chiqish pedagogikaning bosh masalalaridan biridir. Turli fanlarni o'zaro bog'liq holda o'qitish yana shunday yo'llardan biridir. Maktabda o'qitiladigon tabiat haqidagi fanlar - tabiatshunoslik, geografiya, fizika, kimyo, biologiya, matematika va boshqalarning o'zaro aloqadorlik masalalarini hal etish asosida o'quvchilarga tabiat hodisalari haqida chuqur bilim berish ularda olgan bilimlarini amalda qo'llay bilish ko'nikmalari va malakalarini hosil qilish hozirgi zamon didaktikasining asosiy masalalaridir.

Amerikaning mashhur "Interdisciplinary research process and theory" kitobida quyidagi faraz keltirilgan [1]. Integrativ tadqiqotlar va fanlararo bir xil chegaralarga ega bo'lmasa-da, ular bir-biriga mos keladigan muhim nuqtalarni baham ko'radi. Integratsiya, ehtimol fanlararo tadqiqot jarayonidagi eng muhim qadam, hayotimizning barcha jabhalarida talab qilinadi. Fanlararo o'quvchilar o'zlashtiradigan integratsiya ko'nikmalari hayotda ko'proq foydalidir. O'quvchilar hayotdagi balki bugungi kundagi murakkab muammolarni hal qilish o'z jamiyati a'zolari sifatida ishtirok etishga ham yaxshiroq tayyorlanishlari ta'kidlab o'tilgan.

Yana bir adabiyotda Interdisciplinary Education (Literature Review and Landscape Analysis)da "Fanlararo ta'lim" atamasi tadqiqotchilar va amaliyotchilar tomonidan qabul qilingan yagona ta'rifga ega emasligi aytilgan [2].

Applebee ta'kidlaganidek, "turli fanlarning bir-biri bilan qanday bog'liqligini tasvirlash uchun atamalar va ta'riflar bo'yicha juda kam consensus (kelishilgan) mavjud va fanlararo tadqiqotlardagi muammolarni hal qiluvchi mualliflar o'rtasida juda kam o'zaro havolalar mavjud". Adabiyotda ushbu konsensusning yo'qligi fanlararo ta'limni aniqlash va amalga oshirishni qiyinlashtiradi. Nihoyat, ko'plab olimlar fanlararo ta'lim intizomiy integratsiyaning uzluksizligida mavjudligini ta'kidlaganligi sababli, fanlararo ta'limning ta'rifi va amalga oshirilishini yanada aniqlaydigan bir nechta kontinuumlarning tavsifi bilan yakunlanadi. Ushbu adabiyotda fanlararo ta'limni aniqlashning ikkita yondashuvini o'rganadi. Birinchidan, asosiy e'tibor fanlararo ta'limning asosiy ta'rifiga qaratilgan bo'lib, unda fanlararo ta'lim nima ekanligini tavsiflaydi [3].

Newell (2013, 24-bet) fanlararo ta'limni "savolga javob berish, muammoni hal qilish yoki mavzuni hal qilish jarayoni" deb ta'riflaydi. Ushbu ta'rif bir nechta asosiy komponentlarga ega, jumladan a) fanlararo ta'lim - bu jarayon, b) fanlararo yondashuvni asoslash - o'rganilayotgan har qanday narsaning kengligi yoki murakkabligi; va c) mo'ljallangan natijani har tomonlama tushunishdir (Newell, 2013). Shuni ta'kidlash kerakki, fanlararo ta'lim fanlarni birlashtirmaydi yoki fanlarga asoslanmaydi [4].

Moser K. M., Ivy, J., & Hopper, L. M. Harrison, E. Hurd, & K. Brinegar (Eds.), (2020) fanlararo ta'limni fanlararo ta'lim bo'yicha tadqiqotlarda "bir fan yoki soha

doirasidan tashqarida fundamental tushunishni rivojlantirish", ikki yoki undan ortiq fanlarni o'z ichiga olgan holda aniqlash uchun ushbu ta'rifning jihatlariga tayanadi [5].

Drake va Berns (2004) shunga o'xshash ta'rifni yozadilar: "fanlararo yondashuv ikki yoki undan ortiq fanlarga teng e'tibor beradi va tanlangan sohalaridagi tushunchalarni aniq o'zlashtirishni o'z ichiga oladi" [6].

Nihoyat, Boix Mansilla (2005, 16-bet) fanlararo ta'limning quyidagi ta'rifini beradi: "Ikki yoki undan ortiq fanlardan olingan bilim va fikrlash usullarini kognitiv rivojlanishga erishish uchun birlashtirish qobiliyati - masalan, hodisani tushuntirish, muammoni hal qilish. Muammo, mahsulot yaratish yoki yangi savolni ko'tarish - bitta intizomiy vosita orqali mumkin bo'lmagan usullarda [7].

Konsensus ta'rifiga ko'ra bir oz boshqacha tilni o'z ichiga olgan bo'lsa-da, ushbu ta'riflarning har birida umumiyliklar mavjud bo'lib, ular paydo bo'layotgan konsensus ta'rifiga ishora qiladi. Birinchidan, fanlararo ta'lim fanlarni talab qiladi, chunki ular tushunchalar va o'rganish uchun asosdir. Ikkinchidan, u o'zining asosiy yo'nalishining bir qismi sifatida bir nechta intizomga tayanishi kerak (ya'ni, diqqat markazida bittadan ko'proq istiqbol kerak bo'lishi kerak). Uchinchidan, fanlararo ta'lim fanlarni aniq birlashtirishni o'z ichiga olishi kerak, shunda o'quvchi muammoni hal qiladi, savolga javob beradi, hodisani tushuntiradi yoki yangi mahsulot yaratadi [8].

METODLAR. Ma'lumki, fizika kursida o'quvchilarning tabiat haqidagi dastlabki ilmiy bilimlari shakllantiriladi. Fizika darslari boshlangunga qadar o'quvchilar tabiatshunoslik, geografiya kabi tabiiy fanlar tarkibiga kiruvchi fanlar darslarida oddiy tabiat hodisalari bilan tanishgan bo'ladilar. Shuning uchun fizika fanini ularga tanish bo'lgan hodisalarning fizik nazariyalari elementlarini tadbiq qilib, tushuntirishdan boshlash lozim. Natijada o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish hamda tabiat to'g'risidagi ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish uchun keng imkoniyat paydo bo'ladi.

O'rganiladigan fanlarning o'quv materiallari umumiy fizik g'oyalar atrofida birlashtirish asosida tanlab olingan. O'quv materiallarining mazkur prinsip asosida taqdim etilishi muayyan afzalliklarga ega. Bu esa, birinchidan, fizika kursini

o'qitishda deduktiv metoddan foydalanishga sharoit yaratadi. Ikkinchidan, o'quv materiallarini bunday tanlash fundamental fizik nazariyalarning ahamiyatini oshirishga olib keladi. Natijada, o'quvchilar nazariy bilimlarga asoslanib hodisalarning sababini aniqlashga, bu esa ularning fizika faniga bo'lgan qiziqishlarining ortishiga olib keladi. Bunda quyidagilarni amalga oshirish mumkin deb hisoblaymiz: fizikani fanlararo aloqadorlik asosida o'qitish samaradorligini oshirishning axborot-metodik ta'minotini va "Tabiiy fanlar" orqali o'rganilgan fizik bilimlar va ularni fanlararo aloqadorlikda o'qitish uzviyligini rivojlantirish; fizik bilimlarni fanlararo aloqadorlikda o'qitish orqali o'quvchilarning olgan bilimlari kasb tanlashida yordam berishini ko'rsatib berish; fanlararo aloqadorlik asosida o'qitishni takomillashtirishning tarkibiy tuzilmasi komponentlarining pedagogik jarayondagi integratsiyasi intensivligini oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish; fizik bilimlarni o'qitish orqali o'quvchilarda ilmiy xabardorlik kompetensiyasini rivojlantirish yo'llarini va uning o'qitish samaradorligini oshirishning didaktik tuzilmasini tabiiy fanlar integratsiyasi asosida takomillashtirish lozimdir.

NATIJALAR. Nazariy bilimlarning amaliy ko'nikmalar bilan aloqasi prinsipi falsafaning bilish jarayonida nazariya va amaliyotning birligi haqidagi ta'limotiga asoslanadi. Mazkur qoidani qo'llash umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi fizika ta'limining asosiy vazifalaridan biridir. Fizika ta'limi o'quvchilarga fan sohasida chuqur bilim berish bilan birgalikda ularda fizikaviy tushuncha va qonuniyatlarni tushunish, ular orasidagi uzviylikni idrok etishni ham o'rgatmog'i lozim.

Eng avvalo, o'quvchida atrofdagi barcha tabiat hodisalariga uning fizikasini ko'ra oladigan darajada sinchkovlikni, qiziquvchanlikni uyg'otmoq lozim. Toki unda "har qadamda fizika" degan mustahkam bir fikr tug'ilsin. Eng muhimi o'quvchida bunday fikr fizika fanini o'qitishning dastlabki bosqichidayoq uyg'onishiga asos yaratish zarur.

Fizikani fanlararo bog'lanishidan foydalanib o'qitish muhim ahamiyatga ega. Chunki fizika fani taraqqiyoti tabiat hodisalarning asl mohiyatini o'rganadi. Tabiiy va boshqa fanlarga bog'lab o'qitish bilan amalga oshiriladi. Ammo o'quv jarayonida

fanlararo bog'lanish o'z-o'zidan hosil bo'lmaydi. Bu masala ko'p qirrali bo'lib uni faqat ma'lum maqsadga qaratilgan yo'nalishlardagina amalga oshirish mumkin.

Fanlararo aloqadorlik asosida o'qitishda o'qituvchining o'zi fanlararo bilimga ega bo'lishi kerak. Fanlararo aloqadorlikni amalga oshirishda: kompyuter va axborot texnologiyalarini qo'llash orqali fizik bilimlarni o'qitish; interfaol metodlarni qo'llash orqali fanlararo aloqalarni rivojlantirish; o'quvchilarning olam haqidagi yaxlid tasavvurlarini shakllantirish lozim bo'ladi. Ta'limda fanlararo aloqalar - o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik, bilimlarni puxta va ongli o'zlashtirishning shakllanishi, ijodiy tafakkurning o'sishiga olib keladi va boshqa fanlarni qanday darajada o'zlashtirganligi ko'rsatadi va o'rganilayotgan materiallarning mohiyatini to'la va chuqur anglab, tushunib yetishini ta'minlaydi. Shuning uchun fizika o'qitishda fanlararo aloqadorlikdagi darslarni tashkil etish, unga doir dars ishlanmalarini tayyorlash va uning yangidan yangi o'qitish uslubini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etib borish kerak. Dars davomida o'quvchilarning fizik bilimlaridan tashqari boshqa fanlardan ham olgan bilimlarini baholash imkoni bo'ladi. Natijada, bilimlar nafaqat o'ziga xos balki umumlashtirilgan bo'lib, bu bilimlarni yangi vaziyatlarga o'tkazish va amaliyotga qo'llash imkoniyati bo'ladi.

O'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda o'quvchilarga turmush va texnika haqida o'rgangan bilimlar, axborot kommunikatsiyalari internet texnologiyalari tarmog'idan olgan ma'lumotlar, kuzatgan tabiat hodisalari va jarayonlar, tabiiy fanlar, matematika, axborot texnologiyalari va informatika kabi fanlardan o'zlashtirgan bilimlar asosida dars mashg'ulotlarini rejalashtirish, fanlararo o'qitishni tashkil etish yuqori ta'lim sifatiga erishish omili hisoblanadi. Fizikani fanlararo o'qitishni amalga oshirish turdosh fanlarga oid materiallarni o'zaro bog'lanishini soddalashtiradi, o'quvchilarda tizimli va mustahkam bilim, ko'nikma va malakalar shakllanadi, yangi texnologiyalar yaratish g'oyalari rivojlanadi, barkamol avlodni tarbiyalashdagi yuqori bosqichga ko'tarilishni ta'minlaydi.

Maktab fizika kursida o'quvchilarning fizika fanini o'rganishga qiziqishlarini oshirish, olgan bilimlarini ishlab chiqarish texnologiyalariga qo'llay bilish haqidagi tassavvurlarni o'quvchilar ongida shakllantirish, bilish qobiliyati, zamonaviy bilim,

ko'nikma va malakalarni rivojlantirish va kelgusida kasb tanlashlarida muhim omil hisoblanadi.

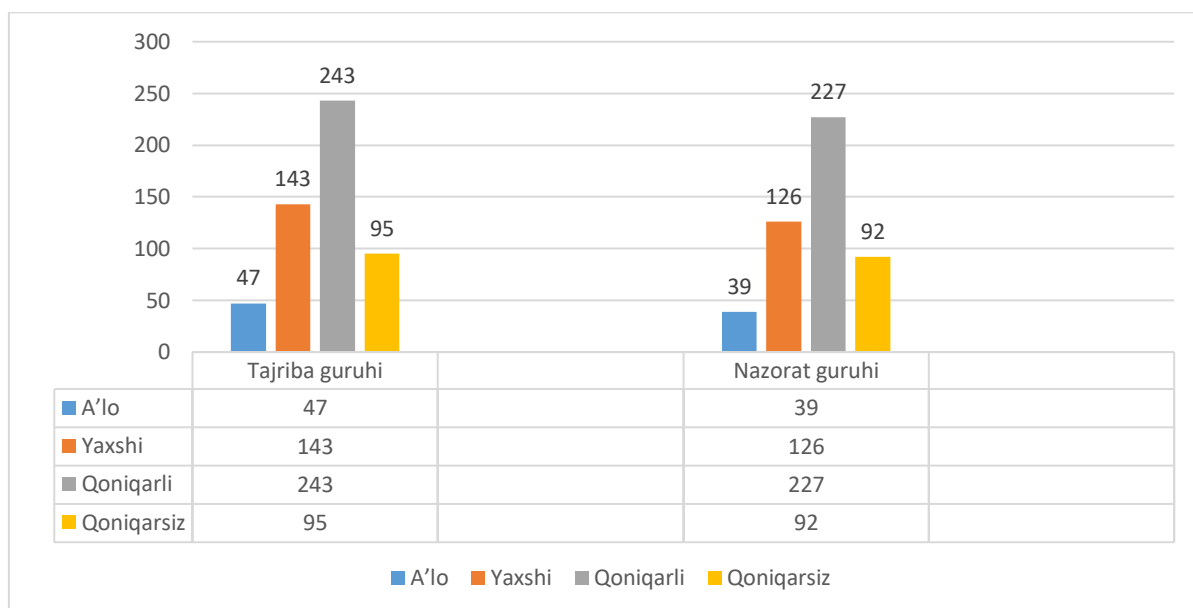
Maktablarda fizika fani 7-sinfdan boshlab o'qitilganligi va bungacha o'quvchilar tabiat haqidagi (fizik) bilimlarni "Tabiiy fanlar" darsligidan o'zlashtirib kelayotganligini e'tiborga olgan holda tajriba - sinov natijasida tajriba va kuzatuv guruhi o'quvchilarining fizika fanidan o'zlashtirish samarasi va bilim darajasining o'zgarishini aniqlash yo'li bilan tasdiqlandi. Tajriba - sinov ishlari uchun umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinflari belgilab olindi. Tajriba - sinov ishlarida Toshkent shahri umumta'lim maktablari, Namangan viloyati umumta'lim maktablari, va Farg'ona viloyati umumta'lim maktablarining 1012 nafar o'quvchilari (1 - jadval) ishtirok etdilar.

1-jadval

Fizika kursini fanlararo aloqadorlik asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish bo'yicha tajriba-sinov ishlarining avvalidagi natijalar tahlili (son va foizlarda)

Guruhlar	O'quvchilar soni	O'zlashtirish natijalari (% da)			
		a'lo	yaxshi	qoniqarli	qoniqarsiz
Tajriba guruhlar	528	47 9	143 27	243 46	95 18
Nazorat guruhlar	484	39 8	126 26	227 47	92 19

Tajriba-sinov avvalidagi natijalarga ko'ra, tadqiqot jarayoniga jalb etilgan tajriba guruhidagi o'quvchilarning nazorat guruhidagi o'quvchilarga nisbatan bilim, ko'nikma va malakalar orasidagi farqlar sezilarli emasligi aniqlandi. Bu diagrammada quyidagi (1-rasm) ko'rinishni oldi.

1-rasm. Fizika kursini fanlararo aloqadorlik asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish bo'yicha boshlang'ich diagrammasi

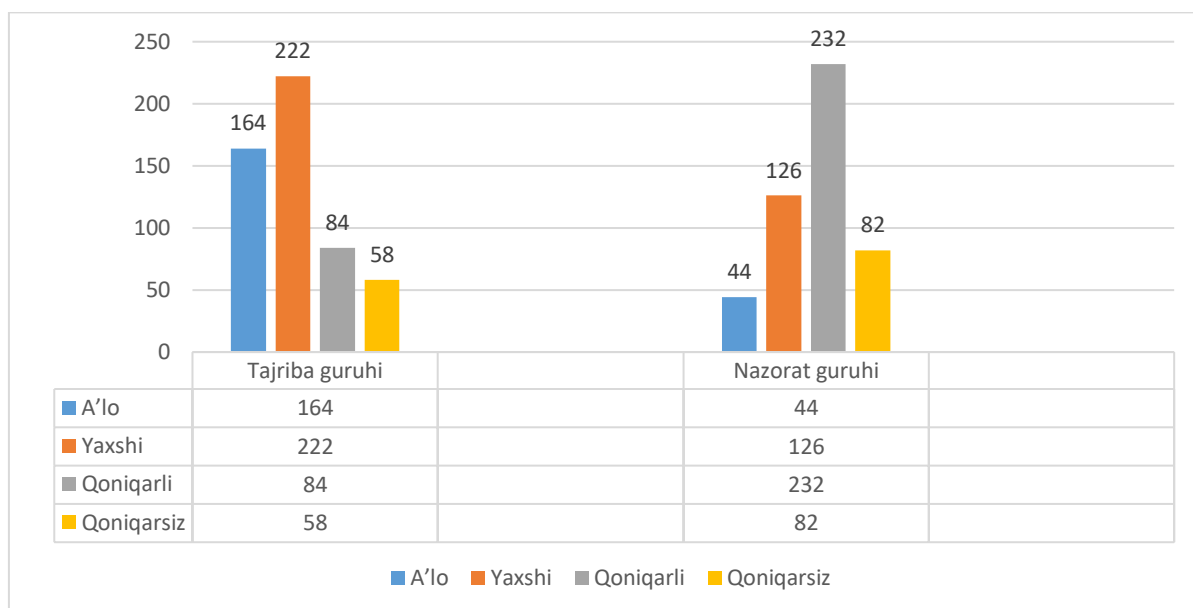
Diagrammadan ko'rinib turibdiki, tajriba guruhidagi a'lo va yaxshi ko'rsatkichlar nazorat guruhi ko'rsatkichlaridan sezilarli farq qilmas ekan. 2-jadvalda o'quvchilarni o'zlashtirgan darajasi a'lo ko'rsatkichni 5 ball bilan, yaxshi ko'rsatkichni 4 ball bilan, qoniqarli ko'rsatkichni 3 ball bilan va qoniqarsiz ko'rsatkichni esa 2 ball bilan belgilangan. Tajriba guruhidagi a'lo va yaxshi ko'rsatkichlar nazorat guruhi ko'rsatkichlaridan yuqori ekan.

2-jadval

Fizika kursini fanlararo aloqadorlik asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish bo'yicha tajriba-sinov natijalarining yakuniy tahlili (son va foizlarda)

Guruhlar	Talabalar soni	O'zlashtirish natijalari (% da)			
		a'lo	yaxshi	qoniqarli	qoniqarsiz
Tajriba guruhlari	528	164 31	222 42	84 16	58 11
Nazorat guruhlari	484	44 9	126 26	232 48	82 17

Bu diagrammada (2-rasm) quyidagi ko'rinishni oldi.

2-rasm. Fizika kursini fanlararo aloqadorlik asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish bo'yicha yakuniy diagrammasi

Diagrammadan (2-rasm) ko'rinib turibdiki, tajriba guruhidagi a'lo va yaxshi ko'rsatkichlar nazorat guruhi ko'rsatkichlaridan yuqori ekan. Chizilgan diagrammalarning har biri statistik jadval normal taqsimotga ega bo'lgan bosh to'plamlardan olinganligi haqidagi faraz-gipotezani oldinga surish mumkin ekanligini ko'rsatadi. Endi 2 - jadval ma'lumotlarini matematik - statistik tahlil qilinadi. Tajriba guruhlaridagi statistik baholash ko'rsatkichlari nazorat guruhlaridagi statistik baholash ko'rsatkichlar va o'quvchilar sonini mos ravishda belgilab, statistik guruhlengan variatsion qatorlar tuziladi. Shuningdek, a'lo ko'rsatkichni 5 ball bilan, yaxshi ko'rsatkichni 4 ball bilan, qoniqarli ko'rsatkichni 3 ball bilan va qoniqarsiz ko'rsatkichni esa 2 ball bilan belgilanadi.

Tajriba-sinov ishlaridan tajriba guruhlaridagi o'quvchilar soni $n=528$ nafar, nazorat guruhlaridagi o'quvchilar soni $m=484$ nafar bo'lib, biz bu sonlarni matematik tahlillardan so'ng tajribadan keyindagi o'rtacha o'zlashtirish 13,2% ga yuqori ekanligi aniqlangan.

Bu esa tajriba guruhlarida nazorat guruhlariga qaraganda ilmiy-pedagogik tajribaning yakuniy bosqichida fizika predmetini fanlararo aloqadorlik asosida o'qitish vositasida o'quvchilardagi (7-sinflar kesimida) bilim, ko'nikma va malakalarni shakllanganlik darajasini ifodalovchi ko'rsatkichlar dastlabki bosqich

ko'rsatkichlardan farq qilishi (13,2ga) to'g'risidagi fikrni to'la tasdiqlaydi. Bu holat o'z navbatida ilmiy-pedagogik tajribani tashkil etishdan ko'zlangan maqsadga erishilganligining yorqin ifodasi sanaladi.

Munozaralar. Tajribaviy sinflardagi o'quvchilarning ishini kuzatish natijasida ulardagi qiziquvchanlik va bilish qobiliyati, ijodiy mustaqillikka erishish, eng optimal yechimlarni topish ko'nikmalari ortganligini ta'kidlash maqsadga muvofiqdir. Bu bilan fizika fanini fanlararo o'qitish jarayonida har bir o'quvchida tashabbuskorlik va mustaqillikni talab etuvchi tafakkurning o'sishiga yordam berishi isbotlanadi.

Fanlararo aloqadorlik asosida tashkil etilgan o'quv mashg'uloti - o'quvchining o'qituvchi kutgan darajada shug'ullanishiga qaratilgan o'quv jarayoni bo'lib, o'qituvchi mavzu maqsadidan kelib chiqqan holda didaktik niyat bilan harakat qiladi va u bilim va ko'nikmalarni fanlararo bog'lanishni tashkil etuvchi aniq faoliyatga kiritadi. Shuningdek, o'quvchilarning keng qamrovli bilim olishi va ularga o'quv jarayonining samaradorligini ta'minlovchi maqsadga eltuvchi sharoit yaratish uchun o'qituvchi tomonidan amalga oshiriladigan optimal tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Fanlararo aloqadorlik - o'tilayotgan mavzu maqsadiga doir bilimlarni bilishga bo'lgan intilishni, ularni birlashtirishni, farqlar va o'xshashliklarni, sabab va oqibatlar o'rtasidagi qonuniyat yoki bog'lanishlarni rag'batlantiruvchi, shuningdek o'quvchilarni muammolarga yechim topishda nostandart fikrlashga undovchi kognitiv harakatlarni talab qiladigan didaktik tamoyildir.

Tajriba-sinov natijalari o'quv jarayonida fanlararo aloqadorlik asosida o'qitish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tadbiq qilish o'quvchilarning fizika mavzusiga boshqa fanlar tushuncha va bilimlarini qo'llash bo'yicha nazariy bilimlarning chuqurlashganligini, ular amaliy ko'nikma va bilimlarni yetarli darajada egallaganligini, eng muhimi o'quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyatlarining rivojlanganligini ko'rsatdi [9-10]. Fanlararo tadqiqotlar ko'pincha uning samaradorligiga to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan muhim muammolarga ya'ni, o'xshash tushunchalar yoki ma'lumotlarga turli xil talqinlarni qo'llashganda paydo bo'ladi. Boshqa fandagi olgan bilimlarni umumlashtirishda ehtiyotkorlik bilan muvofiqlashtirishni talab qilinadi.

Xulosa. Fanlararo aloqalar ta'lim oluvchilarda fanlar bo'yicha birlamchi bilim va ko'nikmalarni shakllantirish uchun ularni ilmiy bilish qobiliyatlarining o'sishi va asosiy bilimlar manbai bo'lishini ko'rsatadi. Fanlararo aloqadorlik murakkab savollarni o'rganish uchun turli fanlardan olingan bilimlar, nazariyalar va metodologiyalarni birlashtirishni o'z ichiga oladi. Fizika, matematika, kimyo, tabiiy va biologiya fanlaridagi tushunchalarni birlashtirib, o'quvchilarga o'rgatilyotgan mavzuni yanada kengroq tushunishga erishishlari mumkin.

Fanlararo aloqadorlik asosida dars o'tilganda mashg'ulotlarning tuzilishi muayyan maqsad va vazifalarga, o'rganish lozim bo'lgan o'quv materialining xususiyatlari va o'quvchilarning tayyorgarlik darajasiga bog'liq holda tuzib chiqilishi kerak. O'qituvchi muayyan imkoniyatlarni hisobga olgan holda fizika va boshqa fanlar bo'yicha umumiy tushunchalar hamda ularni bir fan darslarida o'quvchilar ongida shakllangan bilimlarning ikkinchi fan darslarida qo'llash bilan fanlararo aloqasini ko'rsatilishi muhim. Shundagina o'rganilyotgan materialni mohiyatini to'la va chuqur anglab tushunib yetishni ta'minlaydi.

Faqat bitta fan doirasida bilim berish o'qituvchiga metodik va ijodiy yondashuv imkoniyatini cheklashi mumkin. Albatta bu taklif etilyotgan tavsiyalarning qay darajada bajarilishi va uning samaradorligi o'qituvchining bilimi, turdosh fanlarni bilish darajasi va uning malakasiga bog'liq bo'ladi. Fanlararo o'qitishda o'quv rejasi soatlariga hech qanday o'zgartirishlar kiritilmaydi, balki darsda innovatsion texnologiyalarni qo'llash, mavzu maqsadi nuqtai nazaridan u yoki bu fanga "tegishli" bilimlarni singdirib borish, shuningdek o'quvchilar mustaqil ta'limini tashkil etish va uy vazifalarini berishda e'tibor qaratilishi yaxshi samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Allen F. Repko, Rick Szostak "Interdisciplinary research process and theory" 3 edition Los Angeles: Sage, 2017
2. Interdisciplinary education literature review and landscape analysis Prepared for Lucas Education Research RTI International 701 13th Street NW, Suite 750 Washington, DC 20005-3967 Siri Warkentien Jacquie Goeking Rita Dilig Laura Knapp Rebecca Stanley Contact Siri Warkentien swarkentien@rti.org 202-728-2467 February 2022
3. Applebee, A. N., Burroughs, R., & Cruz, G. (2000). Curricular conversations in elementary school classrooms: Case studies of interdisciplinary instruction. In S. Wineburg

- & P. Grossman (Eds.), *Interdisciplinary curriculum: Challenges to implementation* (pp. 93–111). Teachers College Press.
4. Newell, W. H. (2013). The state of the field: Interdisciplinary theory. *Issues in Interdisciplinary Studies*, 31, 22–43.
 5. Moser, K. M., Ivy, J., & Hopper, P. F. (2020). In L. M. Harrison, E. Hurd, & K. Brinegar (Eds.), *Integrative and interdisciplinary curriculum in the middle school: Integrated approaches in teacher preparation and practice* (pp. 113–128). Routledge Research in Education.
 6. Drake, S. M., & Burns, R. C. (2004). Meeting standards through integrated curriculum. ASCD.
 7. Boix Mansilla, V. (2005). Assessing student work at disciplinary crossroads. *Change Magazine*, 37(1), 14–21.
 8. Szostak, R. (2015). Extensional definition of interdisciplinarity. *Issues in Interdisciplinary Studies*, 33, 94–116.
 9. Alijanov D., Zaxidov I. Таълимда фанлараро боғланишларнинг функциялари // *Science and innovation*. – 2022. – Т. 1. – №. В7. – С. 1406-1411.
 10. Boyturayeva G. Fizika kursida fanlararo aloqadorlik asosida o'qitishning ahamiyati // *Fergana state university conference*. – 2023. – С. 154-154.

TECHNIQUES FOR DEVELOPING GRAMMATICAL COMPETENCE OF 5TH AND 6TH-GRADE STUDENTS USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Azamatova Xilolaxon Quyoshbek qizi

Master's degree student of Namangan State Institute of Foreign Languages

azamatovahilola27@gmail.com

UDC 372.881.111.1

Abstract: *This research explores the effectiveness of innovative technologies in developing grammar competence among 5th and 6th-grade students. Conducted at the 7th State School in Namangan City, the study investigated the impact of contextual learning, gamified instruction, and explicit teaching techniques supported by digital tools. Contextual learning integrated grammar into reading and writing tasks, gamified instruction engaged students through interactive games and quizzes, and explicit teaching utilized visual aids and multimedia for complex grammar topics. An experimental approach was adopted, with 30 students divided into two groups per grade: one taught using traditional methods and the other using technology-enhanced techniques. Results revealed that the experimental groups demonstrated higher grammar competence, greater engagement, and improved application skills compared to the traditional groups. This article provides insights into how digital tools and interactive methods address cognitive diversity, enhance engagement, and foster lifelong language skills in grammar instruction.*

Keywords: *grammar competence, innovative technologies, contextual learning, gamified instruction, explicit teaching, digital tools, student engagement, language acquisition, interactive learning.*

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ГРАММАТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ 5- ГО И 6-ГО КЛАССОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Азаматова Хилолахон Куёшбек кызы

*студент магистратуры Наманганский Государственный Институт
Иностранных Языков*

Аннотация: *Данное исследование изучает эффективность использования инновационных технологий для развития грамматической компетенции у учащихся 5-х и 6-х классов. В рамках исследования, проведенного в 7-й государственной школе города Наманган, рассматривались такие методы, как контекстное обучение, геймифицированный подход и явное преподавание, дополненные цифровыми инструментами. Контекстное обучение интегрировало грамматику в задания по чтению и письму, геймифицированный подход вовлекал учащихся через интерактивные игры и викторины, а явное преподавание использовало визуальные и мультимедийные материалы для сложных грамматических тем.*

Экспериментальный подход включал разделение 30 учащихся в каждом классе на две группы: одна обучалась традиционными методами, другая — с применением технологий. Результаты показали, что экспериментальные группы достигли более высоких результатов в грамматической компетенции, вовлеченности и практическом применении навыков по сравнению с традиционными группами. Статья анализирует, как цифровые инструменты и интерактивные методы помогают решить проблемы когнитивного разнообразия, повышают вовлеченность и способствуют развитию языковых навыков на всю жизнь.

Ключевые слова: грамматическая компетенция, инновационные технологии, контекстное обучение, геймифицированный подход, явное преподавание, цифровые инструменты, вовлеченность учащихся, освоение языка, интерактивное обучение.

5 VA 6-SINF O'QUVCHILARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB GRAMMATIK MALAKALARNI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Azamatova Xilolaxon Quyoshbek qizi

Namangan Davlat Chet Tillari Instituti Magistratura talabasi

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot zamonaviy texnologiyalarning 5 va 6-sinf o'quvchilari orasida grammatik malakalarni rivojlantirishdagi samaradorligini o'rganadi. Namangan shahridagi 7-maktabda o'tkazilgan tadqiqotda kontekstual o'qitish, o'yinlashtirilgan yondashuv va raqamli vositalar yordamida qo'llab-quvvatlangan aniq o'qitish texnikalari o'rganildi. Kontekstual o'qitish grammatikani o'qish va yozish vazifalariga integratsiya qildi, o'yinlashtirilgan yondashuv interaktiv o'yinlar va viktorinalar orqali o'quvchilarni jalb qildi, va aniq o'qitish murakkab grammatik mavzular uchun vizual ko'rgazmalar va multimedia vositalaridan foydalandi. Tadqiqot eksperimental yondashuv asosida tashkil etilib, har sinfda 30 o'quvchi ikkita guruhga bo'lindi: biri an'anaviy usullar bilan, ikkinchisi esa texnologiyalarga asoslangan usullar yordamida o'qitildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, eksperimental guruhlar grammatik malakalar, ishtirok etish va qo'llash ko'nikmalari bo'yicha an'anaviy guruhlariga nisbatan yuqori natijalarga erishdi. Ushbu maqola grammatikani o'qitishda raqamli vositalar va interaktiv usullar kognitiv xilma-xillikni qanday hal qilishini, ishtirokni oshirishini va umrbod til ko'nikmalarini rivojlantirishini yoritadi.

Kalit so'zlar: grammatik malakalar, innovatsion texnologiyalar, kontekstual o'qitish, o'yinlashtirilgan yondashuv, raqamli vositalar, o'quvchilarni jalb qilish, tilni o'zlashtirish, interaktiv o'qitish.

Introduction. In the evolving landscape of education, technology has become an indispensable tool for transforming teaching methodologies and enhancing learning experiences. One such innovation is the integration of advanced digital tools

in grammar instruction, which fosters engagement, critical thinking, and practical language application. This article explores how innovative technologies contribute to the development of grammar competence among 5th and 6th-grade students, focusing on their benefits, implementation strategies, and impact on student engagement and language acquisition.

Innovative technologies encompass a range of tools and methods, including gamified platforms like Quizizz and Kahoot!, contextual learning through multimedia resources, and explicit instruction supported by visual aids and digital models. These technologies are designed to make grammar learning interactive, engaging, and meaningful. For example, gamified activities motivate students through competitive tasks, while contextual learning connects grammar rules to real-world scenarios, and explicit instruction simplifies abstract concepts using visual and multimedia supports. By integrating these tools, educators create an inclusive and stimulating environment where students can actively participate and internalize grammar concepts. The implementation of these technologies involves carefully structured activities tailored to the needs and cognitive levels of 5th and 6th graders. For instance, grammar quizzes on gamified platforms encourage friendly competition and immediate feedback, while digital storytelling tasks enable students to apply grammar rules in creative contexts. Explicit instruction leverages multimedia, such as animated visuals and interactive charts, to clarify complex rules and enhance comprehension.

The effectiveness of these innovative technologies in grammar instruction can be assessed through various methods, including tracking student engagement, analyzing the quality of their grammar application in written and verbal tasks, and gathering feedback on their experiences. Improvements in grammatical accuracy, sentence structure, and motivation provide valuable insights into the impact of these methods. This article aims to elucidate how digital tools and interactive methods revolutionize grammar instruction, addressing common teaching challenges and fostering lifelong language skills among young learners.

Literature Review. The integration of innovative technologies into grammar instruction has been widely recognized as an effective approach for improving student

engagement and comprehension. Researchers emphasize that digital tools, when used strategically, can support grammar acquisition by providing interactive, structured, and meaningful learning experiences. Studies highlight that these technologies enhance motivation, allow for differentiated instruction, and facilitate the application of grammatical rules in real-world contexts.

Gamified learning has been shown to be particularly effective in increasing student motivation and grammar retention. Sık & Razi [8] found that students who engaged in gamified grammar activities demonstrated higher levels of participation and improved accuracy in grammar exercises compared to those who followed traditional instruction. Their research highlights the effectiveness of interactive digital tools such as Quizizz and Kahoot! in reinforcing grammar concepts through competition and engagement. Similarly, Gaparova & Sydykova [3] emphasized that incorporating gamification into English language learning encourages active participation, enhances memory retention, and allows students to apply grammar rules in meaningful contexts, such as role-playing and structured quizzes.

In addition to gamification, explicit instruction has been found to be an essential component of effective grammar teaching. Aman [1] investigated the role of structured, teacher-led grammar instruction and found that explicit explanations combined with visual aids and multimedia resources significantly improved students' understanding of sentence structure and verb tense usage. Similarly, Liu [4] argued that grammar instruction is most effective when it is contextualized within meaningful language activities, allowing students to internalize rules rather than simply memorizing them. The use of step-by-step explanations, guided practice, and interactive digital models has been shown to facilitate student comprehension and retention.

Another widely studied approach is contextual learning, which embeds grammar instruction into reading and writing activities. Sekelj & Rigo [7] found that students who learned grammar through structured reading comprehension and writing tasks were better able to apply grammatical structures accurately in both written and spoken communication. Their study suggests that authentic language exposure, rather than isolated rule memorization, is key to long-term grammar

retention. Similarly, Turakulova [9] explored the development of grammar competence in primary school students and found that students exposed to real-world linguistic contexts, such as interactive stories and peer-reviewed writing assignments, demonstrated greater accuracy in grammar application. These findings reinforce the argument that contextualized grammar instruction promotes deeper understanding and long-term skill development.

Researchers agree that a combination of gamified instruction, explicit teaching, and contextual learning provides the most effective framework for enhancing grammar competence. Aman [1] and Turakulova [9] emphasize that innovative technologies help create an inclusive, engaging, and interactive learning environment, ensuring that students not only memorize grammar rules but also understand how to apply them effectively in real communication settings. By incorporating structured digital exercises, multimedia explanations, and real-world applications, educators can significantly improve grammar instruction in primary school settings.

Methodology: The growing reliance on technology in education and the increasing demand for effective language instruction have highlighted the need for innovative teaching methods that actively engage students in the learning process. This study explores the use of contextual learning, gamified instruction, and explicit teaching techniques supported by digital tools to improve grammar competence among 5th and 6th-grade students. Conducted at the 7th State School in Namangan City, the research employed a structured methodology to evaluate the effectiveness of these innovative approaches. This study adopted an experimental approach to compare the outcomes of traditional grammar instruction with those of technology-enhanced methods. Participants were divided into two groups for each grade: group "a," which received instruction using innovative technologies, and group "b," which followed traditional teaching methods. The study focused on two classes: 5th grade (5-'A') and 6th grade (6-'B'), each divided into two subgroups of 14 students. Over an eight-week period, the experimental groups engaged in activities incorporating digital tools, while the control groups experienced teacher-centered, lecture-based grammar lessons.

Innovative Teaching Techniques

- 1. Gamified Grammar Activities**
Gamified platforms like Quizizz and Kahoot! were used to create interactive grammar exercises that transformed traditional drills into engaging and competitive tasks. For example, students participated in quizzes to reinforce subject-verb agreement and verb tense usage, earning points and badges for correct answers. These activities motivated students to collaborate and compete in a friendly environment, fostering both engagement and retention of grammar rules.
- 2. Contextual Grammar Learning through Writing and Reading**
Grammar was integrated into meaningful reading and writing tasks to help students see its practical applications. For instance, students in group "a" analyzed grammatical structures within selected passages from short stories and articles. In writing assignments, they were tasked with creating descriptive paragraphs, focusing on accurate use of modifiers and punctuation. These activities connected grammar instruction to authentic contexts, enhancing comprehension and application.
- 3. Explicit Instruction with Multimedia Tools**
Explicit teaching techniques were supported by digital aids, such as interactive sentence diagrams, animated grammar tutorials, and visual flowcharts. Complex grammatical concepts, like conditional clauses and sentence restructuring, were presented in a step-by-step manner using multimedia resources. Students worked through structured activities to practice these rules, receiving immediate feedback to reinforce learning.

Sample Activities

- **Interactive Grammar Treasure Hunt:** Students were divided into small groups and given a set of grammar clues to solve, using digital resources such as online grammar guides and apps. Each correct answer led to the next clue, culminating in a group reward. This activity encouraged collaboration and problem-solving while reinforcing grammatical rules.
- **Digital Storytelling with Grammar Focus:** Students created digital stories using platforms like Canva or PowerPoint, integrating specific grammar elements

into their narratives. For example, 5th graders focused on verb tense consistency, while 6th graders worked on using complex sentences with conjunctions. This activity fostered creativity alongside grammar learning.

- **Peer-Review and Feedback Sessions:** Students collaborated in pairs to review each other's written assignments, identifying and correcting grammatical errors. A rubric was provided to guide their feedback, ensuring consistency and accuracy.

The effectiveness of the methods was measured using pre-tests and post-tests that evaluated grammatical accuracy, sentence construction, and application of grammar rules. Additionally, classroom observations were conducted to assess engagement and participation during activities. Surveys were administered at the end of the study to gather student feedback on their experiences with the innovative approaches.

These methods were chosen for their ability to actively involve students in the learning process while addressing common challenges in grammar instruction, such as disengagement and cognitive diversity. Gamified tasks made learning enjoyable and competitive, contextual learning demonstrated the real-world relevance of grammar, and explicit instruction provided clarity for complex topics. This comprehensive approach ensured that students not only understood grammar rules but could also apply them effectively in both academic and practical settings. By combining these strategies, the study aimed to develop a framework for integrating innovative technologies into grammar instruction that can be adapted for diverse educational contexts.

Results and Discussion: As mentioned earlier, the study adopted an experimental approach to evaluate the effectiveness of innovative technologies in teaching grammar to 5th and 6th-grade students. Two groups per grade participated: one group received traditional grammar instruction, while the other engaged in activities using contextual learning, gamified methods, and explicit instruction supported by digital tools. Results were analyzed based on pre-test and post-test scores, classroom observations, and student feedback.

Students in the experimental groups ("a") demonstrated substantial improvements in grammar competence compared to their peers in the traditional groups ("b"). Pre-

test scores in the experimental groups averaged 58%, while post-test scores rose to 76%, marking a 18% improvement. In comparison, the traditional groups showed a modest increase from 60% to 67%. Activities like peer-review tasks and gamified quizzes helped students in the experimental groups apply grammar rules more effectively, particularly in sentence construction and error identification.

Classroom observations revealed that students in the experimental groups were significantly more engaged during lessons. Gamified platforms like Quizizz encouraged active participation, with students competing to solve grammar challenges and earn rewards. Contextual learning activities, such as analyzing grammar in short stories or creating digital narratives, fostered a collaborative and enjoyable learning environment. In contrast, students in the traditional groups displayed lower engagement levels, often showing signs of disinterest during repetitive drills.

Student projects in the experimental groups showcased creativity and critical thinking. For instance:

- **Comprehension of Tasks:** Students demonstrated a strong understanding of grammar rules, as reflected in their accurate application in writing assignments and collaborative tasks.
- **Task Completion:** Their work was thorough and aligned with the objectives, incorporating credible sources and relevant examples.
- **Outcome Quality:** Projects were well-organized, with logical presentations and clear evidence of critical analysis. For example, 6th graders used present and past tense sentences effectively in their digital stories, reflecting a deeper grasp of complex grammar structures.
- **Creative Approach:** Students used digital tools like WordBricks and Canva to create visually appealing and grammatically accurate outputs.

Surveys indicated that over 85% of students in the experimental groups found the lessons enjoyable and helpful. One student noted, "The grammar games made learning fun, and I learned better with instant feedback." However, a few students mentioned initial challenges in adapting to the use of digital tools, highlighting the need for gradual integration of such technologies.

While both traditional and innovative methods yielded learning outcomes, the technology-driven approaches proved more effective in fostering engagement, comprehension, and application of grammar rules. The traditional methods helped reinforce memorization but lacked the dynamic and interactive elements needed to captivate and motivate students in today's digital era.

Conclusion; This study demonstrates the transformative potential of innovative technologies in grammar instruction. By incorporating gamified platforms, contextual learning strategies, and explicit instruction supported by digital tools, educators can address traditional challenges such as student disengagement and inconsistent prior knowledge. The experimental groups showed significant improvements in grammar competence, engagement, and creativity compared to their peers taught through traditional methods. These findings underscore the value of integrating digital tools into grammar teaching to create an inclusive, interactive, and effective learning environment. Technologies like Quizizz, WordBricks, and multimedia aids not only enhance grammatical accuracy but also foster critical thinking, collaboration, and lifelong language skills. While traditional methods have their merits, the dynamic nature of innovative technologies makes them particularly suited for today's learners. As technology continues to advance, its integration into grammar instruction offers even greater opportunities for educators to engage students and enhance learning outcomes. Despite initial challenges, the benefits of these methods make them indispensable tools for modern education. Future research can explore expanding these approaches to other language skills and contexts to further understand their impact on language learning.

References

1. Aman, N. (2020). *Teaching Grammar: Issues and Challenges*. JELTIM (Journal of English Language Teaching Innovation and Materials). 10-14 p.
2. Baytar, R. (2014). Explicit Grammar Instruction in English Language Teaching. *Grammar and SLA Review*,
3. Gaparova, G. I., & Sydykova, T. M. (2024). *Innovative Methods of Teaching English in Primary Schools*. Вестник Исык-Кульского университета.
4. Liu, Xiu-juan (2011). *How to Teach English Grammar Effectively in Primary Schools*. Journal of Dalian Education University..

5. Pham, H. (2023). The Effectiveness of Gamified Grammar Quizzes in ESL Learning. *Contemporary Educational Technology*.
6. Rahimy, R., & Jamnani, P. (2016). Explicit Grammar Teaching and its Impact on EFL Learners' Writing Performance. *Modern Journal of Language Teaching Methods*, 6, 334–335 p.
7. Sekelj, A., & Rigo, I. (2011). *Teaching English Grammar in Primary School*.
8. Sık, K., & Razi, S. (2023). *Innovative Instructional Tools in Vocabulary and Grammar Teaching*. *International Journal of Innovative Approaches in Education*. 34–38 p.
9. Turakulova, L. X. (2024). *Development of Grammar Competence in Primary School Students*. *European International Journal of Pedagogics*. 29-39 p.
10. Wach, A. (2011). Grammar Instruction in ELT: Insights from the Classroom. *Journal of Language Teaching*.

UDK 378.091.3:37.013

ILMIY BILIMLARNI RIVOJLANTIRISHDA O'QITISH METODLARINING ZAMONAVIY TRANSFORMATSIYASI

Abdulxayev Abduvohid Abdulbori o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Email: abdulxayevabduvoxid2025@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola ilmiy bilimlarni rivojlantirishda o'qitish metodlarining zamonaviy transformatsiyasini o'rganishga bag'ishlanadi. Tadqiqotda o'zbek pedagogik an'analari va jahon tajribasi asosida zamonaviy ta'lim usullarining o'zgarishi tahlil qilinadi. Raqamli ta'lim, kompetensiyaga asoslangan yondashuv va loyiha asosidagi o'qitish kabi metodlarning ilmiy bilimlarni shakllantirishdagi samarasi ko'rib chiqiladi. Tarixiy yondashuvning bu jarayondagi o'рни alohida e'tiborga olinadi. Natijalar O'zbekiston ta'lim tizimida ushbu metodlarni joriy etish imkoniyatlarini ko'rsatadi va amaliy takliflar beradi.

Kalit so'zlar: Ilmiy bilimlar, zamonaviy ta'lim, o'qitish metodlari, transformatsiya, raqamli ta'lim, kompetensiya, loyiha asosidagi o'qitish, tarixiy yondashuv, o'zbek pedagogikasi.

СОВРЕМЕННАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В РАЗВИТИИ НАУЧНЫХ ЗНАНИЙ

Абдулхаев Абдувахид Абдулбориевич

Преподаватель Наманганского

государственного педагогического института

Электронная почта: abdulxayevabduvoxid2025@gmail.com

Аннотация: Данная статья посвящена изучению современной трансформации методов обучения в развитии научных знаний. В исследовании анализируются изменения современных образовательных методов на основе узбекских педагогических традиций и мирового опыта. Рассматривается эффективность таких методов, как цифровое обучение, компетентностный подход и проектное обучение, в формировании научных знаний. Особое внимание уделяется роли исторического подхода в этом процессе. Результаты демонстрируют возможности внедрения этих методов в систему образования Узбекистана и предлагают практические рекомендации.

Ключевые слова: научные знания, современное образование, методы обучения, трансформация, цифровое обучение, компетентность, проектное обучение, исторический подход, узбекская педагогика.

MODERN TRANSFORMATION OF TEACHING METHODS IN THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE

Abdulkhayev Abduvokhid Abdulbori ugli

Teacher at Namangan State Pedagogical Institute

Email: abdulxayevabduvoxid2025@gmail.com

Abstract: This article is dedicated to studying the modern transformation of teaching methods in the development of scientific knowledge. The research analyzes the evolution of contemporary educational methods based on Uzbek pedagogical traditions and global experience. The effectiveness of methods such as digital education, competency-based approaches, and project-based learning in shaping scientific knowledge is examined. Special attention is given to the role of the historical approach in this process. The results highlight the possibilities of implementing these methods in Uzbekistan's education system and provide practical recommendations.

Keywords: scientific knowledge, modern education, teaching methods, transformation, digital education, competency, project-based learning, historical approach, Uzbek pedagogy.

KIRISH

Jahonda ta'lim tizimiga e'tibor barcha mamlakatlar uchun iqtisodiyotni rivojlantirish, jamiyat farovonligini ta'minlash kafolati ekanligi e'tirof etilgan. Hozirda yangicha ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy munosabatlar, ilm-fan va texnika yutuqlari asosida aniq fanlarni o'qitish jarayoni texnologiyalashtirilmoqda. Xizmatlar sohasida axborot texnologiyalari fanini o'qitish sifatini oshirish tendensiyalarining amaliyotga keng tatbiq etilishi talabalarning axborot bilan ishlash mahoratini oshirishga, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Bugungi kun pedagoglarimiz hamda ota-onalarimizdan yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor beribgina qolmay balki ular bilan ko'proq suhbatlashish hamda shu bilan bir qatorda yoshlarimizni tanqidiy fikrlashga undash kerakligini talab qilmoqda. Bu borada mamlakatimiz ta'lim-tarbiya sohasida bir qancha islohotlar amalga oshirilyapti. Buning yaqqol misoli sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yildagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy

Ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5847-son Farmoni[1], O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 20.02.2019 yildagi "Prezident maktablarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4199-son Qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 06.11.2020 yildagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ4884-son Qarorlari ta'lim tizimini yanada rivojlantirish va takomillashtirish uchun xizmat qilayotganini ko'rishimiz mumkin.

Ta'lim jamiyatning rivojlanishida muhim vosita bo'lib, har bir davr o'ziga xos talablarni keltirib chiqaradi. Bugungi kunda ilmiy bilimlarni rivojlantirish uchun o'qitish metodlari zamonaviy transformatsiyaga uchramoqda. Globallashtirish, texnologik yangiliklar va ijtimoiy ehtiyojlar ta'limdan nafaqat bilim berishni, balki talabalarni mustaqil fikrlashga, muammolarni hal qilishga va tadqiqotga jalb qilishni talab qilmoqda. O'zbekistonda ham ta'lim islohotlari doirasida bu o'zgarishlar sezilmoqda. Maqola ilmiy bilimlarni rivojlantirishda o'qitish metodlarining transformatsiyasini o'rganishga qaratilgan. Maqsad-zamonaviy usullarni aniqlash, ularning O'zbekiston sharoitidagi imkoniyatlarini baholash va tarixiy yondashuv bilan bog'lashdir. Tadqiqot adabiyotlar tahlili, taqqoslash va pedagogik kuzatish usullariga asoslanadi. Ilmiy bilimlarni rivojlantirishda o'qitish metodlarining zamonaviy transformatsiyasini o'rganish, ularning O'zbekiston ta'lim tizimidagi qo'llanilish imkoniyatlarini baholash va tarixiy yondashuv asosida bu metodlarni boyitish yo'llarini aniqlashdir. Tadqiqot zamonaviy usullarning samaradorligini o'zbek va jahon tajribasi asosida tahlil qilib, ta'limda ilmiy-pedagogik ko'nikmalarni shakllantirish uchun amaliy yo'nalishlarni taklif qilishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Adabiyotlar tahlili tadqiqotning asosiy bosqichi sifatida keng qamrovda olib borildi. O'zbek va jahon olimlari asarlari o'rganilib, o'qitish metodlarining transformatsiyasi tarixiy va zamonaviy nuqtai nazardan ko'rib chiqildi. O'zbek pedagogik fikrining asoschilaridan Abdulla Avloniy ta'limning ilmiy va axloqiy asoslarini birlashtirishni taklif qilgan. Uning "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarida o'qitishda sodda va tushunarli usullardan foydalanish, talabalarni mustaqil fikrlashga undash g'oyalari ilgari surilgan [2]. Avloniy o'z davrida o'zbek bolalariga

mos darsliklar yozib, ta'limni keng ommaga yetkazishga harakat qilgan. Bu g'oyalar bugungi raqamli ta'lim va loyiha asosidagi o'qitish bilan uzviy bog'liqdir.

O'zbek pedagogik fikrining asoschilaridan Abdulla Avloniy ta'limni "millatni uyg'otish" vositasi deb bilgan [2]. Uning fikricha, o'qituvchi talabada bilim va axloqni birlashtirishi kerak edi. Munavvarqori Abdurashidxonov esa ta'limni zamon talablari bilan boyitishni taklif qilgan [3].

Munavvarqori Abdurashidxonov ta'limni jamiyatni yuksaltirish vositasi deb bilgan. Uning "Taraqqiy" gazetasidagi maqolalarida ta'limda amaliy bilimlarni rivojlantirish, yoshlarni fan va ma'rifat bilan qurollantirish zarurligi ta'kidlanadi [3]. Abdurashidxonovning zamonaviylik va milliy o'zlikni birlashtirish g'oyasi kompetensiyaga asoslangan ta'limga mos keladi. Mahmudxo'ja Behbudiy esa o'qituvchilarni jamiyatning yetakchisi deb hisoblab, ta'limning ijtimoiy jihatlariga e'tibor bergan [4]. Uning usullari raqamli ta'limning jamoaviy hamkorlik imkoniyatlarini rivojlantirishda qo'llanilishi mumkin.

Jahon tajribasida Jon Dyui ta'limni "tajriba orqali o'rganish" jarayoni deb ta'riflagan. Uning "Demokratiya va ta'lim" asarida talabalarni faol ishtirokchiga aylantirish, amaliy mashg'ulotlarga urg'u berish g'oyalari ilgari suriladi. Bu yondashuv loyiha asosidagi o'qitishning asosini tashkil qiladi. Lev Vygotskiy "Fikrlash va nutq" asarida ijtimoiy o'zaro ta'sirning ta'limdagi rolini tahlil qilib, "proximal rivojlanish zonasi" tushunchasini taklif qilgan. Bu nazariya zamonaviy ta'limda hamkorlik va o'qituvchi yordamiga asoslangan metodlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy tadqiqotlarda raqamli ta'limning ta'siri alohida e'tiborga olingan. Janubiy Koreyada raqamli texnologiyalar ta'limda keng qo'llaniladi, o'quvchilarning 90% dan ortig'i onlayn resurslardan foydalanadi [6]. Finlyandiyada kompetensiyaga asoslangan ta'lim tizimi talabalarni mustaqil tadqiqotga yo'naltiradi.

O'zbek va jahon tajribasi o'rtasidagi o'xshashliklar shuni ko'rsatadiki, Avloniy va Dyui talabani faol ishtirokini ta'minlashda bir xil maqsadni ko'zlagan. Behbudi va Vygotskiyning ijtimoiy hamkorlikka urg'u berishi esa raqamli ta'limning jamoaviy imkoniyatlarini boyitadi. Shu bilan birga, o'zbek ta'limining milliy xususiyatlari-

masalan, jadidlarning oddiy tushunchalardan murakkabga o'tish usuli-zamonaviy metodlarni O'zbekistonga moslashtirishda muhim rol o'ynaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda bir nechta usullar qo'llanildi: adabiyotlar tahlili, taqqoslash va pedagogik kuzatish. O'zbek olimlari-Avloniy, Abdurashidxonov va Behbudi asarlari o'rganildi. Jahon tajribasi uchun Dyui, Vygotskiy va zamonaviy hisobotlar tahlil qilindi. Pedagogik kuzatish Toshkentdagi oliy o'quv yurtlarida olib borildi, talabalarning faolligi va metodlarning samarasi sinovdan o'tkazildi.

O'zbek olimlari-Avloniy, Abdurashidxonov, Behbudiy asarlari o'rganildi. Avloniy o'qitishda sodda usullarni, Abdurashidxonov amaliy bilimlarni, Behbudiy ijtimoiy hamkorlikni ta'kidlagan. Jahonda Dyui tajriba asosidagi ta'limni, Vygotskiy ijtimoiy o'zaro ta'sirni, zamonaviy tadqiqotlar raqamli transformatsiyani o'rgangan. Toshkentdagi oliy o'quv yurtlarida 50 dan ortiq dars kuzatildi. Raqamli platformalar (Zoom, Moodle), kompetensiyaga asoslangan topshiriqlar va loyihalar sinovdan o'tkazildi. Talabalarning faolligi, o'qituvchilarning malakasi baholandi. Masalan, bir guruh talabalar "O'zbek xalq ertaklaridan dars rejasi" loyihasini tayyorladi.

TAHLILLAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tadqiqot jarayonida olingan natijalar tahlil qilinadi va umumlashtiriladi. Maqsad-ilmiy bilimlarni rivojlantirishda o'qitish metodlarining zamonaviy transformatsiyasini o'rganish, ularning O'zbekiston ta'lim tizimidagi qo'llanilish imkoniyatlarini baholash va tarixiy yondashuv asosida bu metodlarni boyitish yo'llarini aniqlashdir. Zamonaviy metodlarning uch yo'nalishda transformatsiyasini aniqlandi:

Raqamli ta'lim:

O'zbekistonda: "Kundalik" platformasi maktablarda, Zoom va Moodle oliy ta'limda qo'llaniladi. Kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, talabalarning 70% online darslardan foydalanadi, lekin o'qituvchilarning 40% platformalarni to'liq boshqara olmaydi. Avloniy ta'limni ommaga yetkazishni targ'ib qilgan [2], bugun bu raqamli vositalar orqali amalga oshirilmoqda.

Jahonda: Janubiy Koreyada o'quvchilarning 90% onlayn resurslardan foydalanadi [6]. OECD hisobotlari raqamli ta'lim ilmiy bilimlarni oshirishini tasdiqlaydi.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv:

O'zbekistonda: Kuzatishlarda talabalarga "didaktika" fanidan amaliy topshiriqlar berildi. 60% talaba mustaqil yechim taklif qildi. Abdurashidxonov hayotiy tajribani ta'kidlagan. O'quv dasturlari hali nazariy bilimlarga asoslangan.

Jahonda: Finlyandiyada talabalar nazariyani amalda qo'llaydi. Vygotskiy hamkorlikni rivojlantirishni taklif qilgan [5].

Loyiha asosidagi o'qitish:

O'zbekistonda: Talabalar "O'zbek xalq pedagogikasi" loyihasini tayyorladi, ijodiy fikrlash 50% oshdi. Avloniy faol usullarni taklif qilgan. Hali keng tarqalmagan.

Jahonda: Dyui bu usulning asoschisi. Finlyandiyada loyihalar ta'limning 30% ni tashkil qiladi.

Tadqiqot jarayonida aniqlangan raqamli ta'lim, kompetensiyaga asoslangan yondashuv va loyiha asosidagi o'qitishning transformatsiyasi nafaqat ta'lim jarayonini modernizatsiya qilishga xizmat qiladi, balki talabalarning ilmiy-pedagogik ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Raqamli ta'limning zamonaviy ta'limdagi o'rnini global miqyosda o'sib bormoqda. O'zbekistonda "Kundalik" platformasi va onlayn darslarning joriy etilishi ta'limni keng ommaga yetkazishda muhim qadam bo'ldi. Pedagogik kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, talabalarning 70% online resurslardan foydalanadi, lekin o'qituvchilarning 40% ushbu platformalarni samarali boshqara olmaydi. Bu holat infratuzilma va malaka yetishmovchiligidan dalolat beradi. Abdulla Avloniy o'z davrida ta'limni ommaga yetkazish uchun darsliklar yozish va sodda usullardan foydalanishni targ'ib qilgan edi [2]. Bugungi raqamli vositalar uning g'oyalarini yangi shaklda davom ettiradi. Jahon tajribasida Janubiy Koreya misoli diqqatga sazovor: bu davlatda raqamli ta'lim tizimi o'quvchilarning ilmiy bilimlarini oshirishda 90% samaradorlikka erishgan [6]. O'zbekistonda bu metodning to'liq samara berishi uchun o'qituvchilarning texnologik savodxonligini oshirish zarur. Shu bilan birga, OECD hisobotlari raqamli ta'limning talabalarning analitik qobiliyatlarini

rivojlantirishga ta'sirini tasdiqlaydi.[7] Ushbu metodning O'zbekiston sharoitida muvaffaqiyatli qo'llanilishi uchun infratuzilmani yaxshilash, internet tezligini oshirish va o'qituvchilarni qayta tayyorlash dasturlarini joriy etish lozim.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv ilmiy bilimlarni hayotiy kontekstda qo'llash imkonini beradi. O'zbekistonda olib borilgan pedagogik kuzatishlar natijasida aniqlandiki, talabalarga amaliy topshiriqlar berilganda, ularning mustaqil fikrlash ko'nikmalari 60% ga oshgan. Masalan, "didaktika" fanidan talabalarga sinfda muammo yechishga oid vazifalar topshirilganda, ular nazariy bilimlarni amalda qo'llashga muvaffaq bo'ldi. Munavvarqori Abdurashidxonov ta'limda hayotiy tajribaning muhimligini ta'kidlagan edi [2]. Uning g'oyalari bugungi kompetensiyaga asoslangan ta'limga mos keladi, chunki bu yondashuv talabalarni real hayotga tayyorlashga xizmat qiladi. Jahon tajribasida Finlyandiya misoli ko'zga tashlanadi: bu davlatda talabalar nazariy bilimlarni amaliy vazifalar bilan birlashtirib, ilmiy-pedagogik ko'nikmalarini rivojlantiradi [7]. Lev Vygotskiy ham o'qituvchi yordamida talabani rivojlantirishni taklif qilgan [5]. O'zbekistonda bu metodning samarasi o'quv dasturlarining an'anaviy tuzilishi tufayli cheklanmoqda. Dasturlarni yangilash, amaliy mashg'ulotlarni ko'paytirish va talabalarni muammoga yo'naltirilgan vazifalar bilan ta'minlash orqali ushbu yondashuvning samaradorligini oshirish mumkin.

Loyiha asosidagi o'qitish talabalarni mustaqil tadqiqotga jalb qilishda muhim ahamiyatga ega. Toshkentdagi oliy o'quv yurtlarida olib borilgan sinovlarda talabalarga "O'zbek xalq pedagogikasini zamonaviy ta'limda qo'llash" mavzusida loyihalar berildi. Natijada, talabalarning ijodiy fikrlash ko'nikmalari 50% ga oshdi, ular o'zbek xalq ertaklari va maqollardan foydalanib dars rejalarini ishlab chiqdi. Avloniy o'qitishda faol usullarni qo'llashni taklif qilgan edi, bu g'oya bugungi loyiha asosidagi ta'limga mos keladi. Jahon tajribasida Jon Dyui bu metodning asoschisi sifatida tanilgan. Finlyandiyada loyiha asosidagi o'qitish ta'lim jarayonining 30% ni tashkil qilib, talabalarning ilmiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. O'zbekistonda bu metod hali keng tarqalmagan, ammo sinov natijalari shuni ko'rsatadiki, u ilmiy bilimlarni shakllantirishda samarali bo'lishi mumkin. Buning uchun talabalarga

real hayotdan olingan vazifalar berilishi, o'qituvchilar esa loyiha jarayonini boshqarish bo'yicha maxsus tayyorgarlikdan o'tishi zarur.

O'zbekiston ta'lim tizimida ushbu metodlarni joriy etishning imkoniyatlari va muammolari ham tahlil qilindi. Raqamli ta'lim uchun davlat tomonidan infratuzilmaga sarmoya kiritilmoqda, ammo viloyatlarda internet tezligi pastligi va o'qituvchilarning texnik bilimlari yetishmasligi qiyinchilik tug'dirmoqda. Masalan, kuzatishlar davomida viloyat oliy o'quv yurtlarida onlayn darslarning sifati shaharlar bilan solishtirganda 30% past bo'lgani aniqlandi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvni kengaytirish uchun o'quv dasturlarining 50% amaliy mashg'ulotlarga yo'naltirilishi kerak, ammo hozirgi dasturlarda nazariy bilimlar ustunlik qiladi. Loyiha asosidagi o'qitishni rivojlantirishda esa O'zbekistonning boy madaniy merosidan foydalanish imkoniyati mavjud. Masalan, talabalarga "Jadidlar usullarini zamonaviy sinflarda qo'llash" kabi loyihalar berilishi mumkin, bu nafaqat ilmiy bilimlarni oshiradi, balki milliy o'zlikni mustahkamlaydi.

Tarixiy yondashuv zamonaviy metodlarni boyitishda alohida ahamiyatga ega. O'zbek ta'limining jadidlar davridagi tajribasi-masalan, Avloniy taklif qilgan "soddadan murakkabga o'tish" usuli-loyiha asosidagi o'qitishda talabalarni bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi [2]. Mahmudxo'ja Behbudi o'qituvchilarni jamiyat bilan bog'lashni taklif qilgan edi [4], bu g'oya raqamli ta'limning ijtimoiy ta'sirini kuchaytirishi mumkin. Vygotskiy ijtimoiy o'zgarishlarni hisobga olib, hamkorlikka asoslangan ta'limni rivojlantirgan [5]. O'zbekistonda jadidlar merosidan foydalanish zamonaviy metodlarni milliy asosda mustahkamlash imkonini beradi. Masalan, jadidlarning maktab tashkil qilish tajribasi virtual sinflarni mahalliy sharoitga moslashtirishda qo'llanilishi mumkin.

Aniqlangan muammolarni yechish yo'llari ham muhokama qilindi. Raqamli ta'lim uchun o'qituvchilarning malakasini oshirish zarur. Masalan, har bir o'qituvchi uchun 30 soatlik raqamli savodxonlik kurslari tashkil qilinishi mumkin. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvni rivojlantirish uchun o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish, amaliy mashg'ulotlarni 50% ga yetkazish lozim. Loyiha asosidagi o'qitishni kengaytirish uchun talabalarga real hayotiy vazifalar berilishi, o'qituvchilar esa loyiha boshqaruvi bo'yicha tayyorgarlikdan o'tishi kerak. Tarixiy

yondashuvni integratsiya qilish uchun jadidlar tajribasi o'quv dasturlariga kiritilishi, masalan, "O'zbek ta'lim tarixi" kursi sifatida o'qitilishi mumkin.

Ushbu metodlarning kelajak istiqbollari ham muhim ahamiyatga ega. Raqamli ta'lim ta'limni keng ommaga yetkazishda davom etadi, kompetensiyaga asoslangan yondashuv talabalarni hayotga tayyorlaydi, loyiha asosidagi o'qitish esa ijodiy fikrlashni oshiradi. Tarixiy yondashuv bu jarayonlarni milliy asosda mustahkamlaydi. O'zbekistonda ushbu metodlarning muvaffaqiyatli qo'llanilishi ta'lim tizimini global standartlarga yaqinlashtiradi va milliy o'zlikni saqlab qoladi.

XULOSA

Tadqiqot ilmiy bilimlarni rivojlantirishda o'qitish metodlarining zamonaviy transformatsiyasini o'rganishga qaratildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli ta'lim, kompetensiyaga asoslangan yondashuv va loyiha asosidagi o'qitish O'zbekiston ta'lim tizimida ilmiy-pedagogik ko'nikmalarni shakllantirishda samarali vositalardir. Ushbu metodlarning har biri o'ziga xos afzalliklarga ega bo'lib, talabalarning analitik, ijodiy va amaliy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tarixiy yondashuv-xususan, o'zbek ta'limining jadidlar davridagi tajribasi-ushbu metodlarni mahalliy sharoitga moslashtirish va milliy asosda boyitishda muhim rol o'ynaydi.

Raqamli ta'lim ta'lim jarayonini modernizatsiya qilib, bilimlarni keng ommaga yetkazish imkonini beradi. O'zbekistonda "Kundalik" platformasi va onlayn darslarning joriy etilishi bu jarayonning boshlang'ich bosqichi sifatida muhim ahamiyatga ega. Abdulla Avloniy o'z davrida ta'limni ommalashtirish uchun sodda usullar va darsliklardan foydalanishni taklif qilgan edi. bugungi kunda esa raqamli vositalar bu g'oyani yangi darajada amalga oshiradi. Jahon tajribasida Janubiy Koreya raqamli ta'limning samaradorligini isbotlagan, ammo O'zbekistonda infratuzilma va malaka muammolari bu metodning to'liq qo'llanilishini cheklamoqda.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv talabalarni nazariy bilimlarni amalda qo'llashga tayyorlaydi. Tadqiqot davomida aniqlandiki, amaliy topshiriqlar talabalarning mustaqil fikrlashini oshiradi. Munavvarqori Abdurashidxonov ta'limda hayotiy tajribaning ahamiyatini ta'kidlagan, bu g'oya Finlyandiya tajribasida ham

muvaffaqiyatli qo'llanilgan. O'zbekistonda o'quv dasturlarini yangilash va amaliy mashg'ulotlarni ko'paytirish orqali bu metodning samarasi oshirilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5847-son Farmoni.- <https://lex.uz/docs/-4545884>
2. Avloniy, A. *Turkiy Guliston yoxud axloq*. Toshkent: Matbaa Islomiya. 1910
3. Abdurashidxonov, M. "Ta'lim va tarbiya masalalari". *Taraqqiy* gazetasidagi maqolalar.-1906
4. Behbudiy, M. "O'zbek xalqining ta'lim masalalari". *Oyna* jurnali, 1913. № 5, 12-15-betlar
5. Vygotsky, L. S. *Mind in Society*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1978
6. Kim, H. (2015). "Digital Transformation in South Korean Education". *Asian Education Review*, 12(3).
7. www.ziyonet.uz

UDK 378.091.3:37.013

ZAMONAVIY TA'LIMDA ILMIY-PEDAGOGIK BILIMLARNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB YO'NALISHLARI

Uzoqboyev Xojiakbar Qobuljon o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Email: xojiakbaruzoqboyev1@gmail.com

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim tizimi globallashtirish va texnologik o'zgarishlar ta'sirida yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Ushbu maqola pedagogika yo'nalishidagi talabalarning ilmiy-pedagogik bilimlarini shakllantirishda dolzarb yo'nalishlarni o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotda o'zbek pedagogik an'analarining asoschilari- Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi mutafakkirlarning ta'lim haqidagi qarashlari tahlil qilinadi va ularning zamonaviy ta'limga mosligi ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, Jon Dui, Lev Vygotskiy kabi jahon olimlarining nazariyalari asosida global tendensiyalar o'rganiladi. Maqolada tarixiy yondashuvning ushbu yo'nalishlarni boyitishdagi o'рни alohida e'tiborga olinadi. Natijalar O'zbekiston ta'lim tizimida zamonaviy usullarni joriy etish imkoniyatlarini ko'rsatib, kelajak uchun takliflar beradi.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, ilmiy-pedagogik bilimlar, tarixiy yondashuv, raqamli ta'lim, kompetensiya, loyiha asosidagi o'qitish, o'zbek pedagogikasi, global tendensiyalar, ta'lim metodikasi.

АКТУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНО- ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Узокбоев Ходжиакбар Кабулжанович

Преподаватель Наманганского

государственного педагогического института

Электронная почта: xojiakbaruzoqboyev1@gmail.com

Аннотация: Современная система образования под воздействием глобализации и технологических изменений требует новых подходов. Данная статья посвящена изучению актуальных направлений формирования научно-педагогических знаний у студентов педагогических специальностей. В исследовании анализируются взгляды на образование основоположников узбекских педагогических традиций, таких как Абдулла Авлони и Мунавваркори Абдурашидханов, а также рассматривается их соответствие современному образованию. Кроме того, на основе теорий таких мировых ученых, как Джон Дьюи и Лев Выготский, изучаются глобальные тенденции. Особое внимание в статье уделяется роли исторического подхода в обогащении этих направлений. Результаты указывают на возможности внедрения современных методов в систему образования Узбекистана и предлагают рекомендации для будущего.

Ключевые слова: современное образование, научно-педагогические знания, исторический подход, цифровое образование, компетенции, проектное обучение, узбекская педагогика, глобальные тенденции, методика образования.

CURRENT DIRECTIONS IN SHAPING SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL KNOWLEDGE IN MODERN EDUCATION

Uzoqboyev Khojiakbar Qobuljon ugli

Teacher at Namangan State Pedagogical Institute

Email: xojiakbaruzoqboyev1@gmail.com

Annotation: The modern education system, influenced by globalization and technological changes, demands new approaches. This article is dedicated to exploring relevant directions in shaping the scientific-pedagogical knowledge of students in pedagogical fields. The study analyzes the educational perspectives of the founders of Uzbek pedagogical traditions, such as Abdulla Avloniy and Munavvarqori Abdurashidxonov, and evaluates their relevance to contemporary education. Additionally, global trends are examined based on the theories of world-renowned scholars like John Dewey and Lev Vygotsky. The article places special emphasis on the role of the historical approach in enriching these directions. The findings highlight opportunities for introducing modern methods into Uzbekistan's education system and provide recommendations for the future.

Keywords: modern education, scientific-pedagogical knowledge, historical approach, digital education, competence, project-based learning, Uzbek pedagogy, global trends, educational methodology.

KIRISH

Ta'lim har qanday jamiyatning rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda dunyo bo'ylab ta'lim tizimlari jadal o'zgarishlarga duch kelmoqda: raqamli texnologiyalar, ijtimoiy-iqtisodiy talablar va xalqaro integratsiya jarayonlari pedagogik yondashuvlarni yangilashni taqozo etmoqda. O'zbekistonda ham ta'lim islohotlari davom etar ekan, pedagogika yo'nalishidagi talabalarni nafaqat nazariy bilimlar bilan ta'minlash, balki ularda ilmiy-pedagogik ko'nikmalarni shakllantirish dolzarb vazifaga aylandi. Bu jarayonda milliy ta'lim an'analari bilan zamonaviy global tajribani uyg'unlashtirish muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik tizim deganda murakkab, ko'p bosqichli, dinamik, axborot tizimi, turli bog'lanishlar va qonuniyatlar mavjud. Tizimli qonunlarga qo'shimcha ravishda, u tartib parametrlarini o'zgartiradigan maxsus va o'ziga xos qonunlarga ega. Ta'lim

jarayonining elementar tarkibiy birligi - talaba shaxsining "shakllanish momenti". Ta'lim tizimining maqsadi - betartiblik sharoitida ham o'z-o'zini takomillashtirish, o'z-o'zini murakkablashtirishga qodir bo'lgan barkamol shaxsni shakllantirish uchun sharoit yaratishdir. O'zbek xalqining boy pedagogik merosiga nazar tashlasak, Abdulla Avloniy ta'limni "millatni uyg'otish vositasi" deb bilganini ko'ramiz [2]. Uning fikricha, o'qituvchi shunchaki bilim uzatuvchi emas, balki talabada o'ziga xos dunyoqarashni tarbiyalovchi shaxsdir. Avloniy o'z davrida maktablarning zamonaviy usullar bilan ishlashi uchun darsliklar yozgan va o'qitishda faol usullarni qo'llashni targ'ib qilgan. Shu bilan birga, jadidlar harakatining yetakchilaridan Munavvarqori Abdurashidxonov ta'limda milliy o'zlikni saqlab, uni zamon talablari bilan boyitishni taklif qilgan [2]. U o'zbek yoshlarini fan va ilm bilan qurollantirish orqali jamiyatni yuksaltirish mumkin, deb hisoblagan. Bu fikrlar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Jahon tajribasiga e'tibor qaratsak, amerikalik pedagog Jon Dyui ta'limni "tajriba orqali o'rganish" jarayoni sifatida tasvirlaydi [4]. Uning yondashuvi talabalarni passiv qabul qiluvchidan faol ishtirokchiga aylantirishga qaratilgan edi. Shu bilan birga, sovet psixologi Lev Vygotskiy ta'limda ijtimoiy o'zaro ta'sirning muhimligini ta'kidlab, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishga urg'u bergan [5]. Ushbu nazariyalar zamonaviy ta'limning asosiy yo'nalishlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda raqamli ta'lim vositalari keng joriy etilmoqda. Masalan, onlayn platformalar, virtual sinflar va interaktiv darsliklar o'quv jarayonini yanada qulay va samarali qilmoqda. Shu bilan birga, kompetensiyaga asoslangan ta'lim yondashuvi talabalardan nafaqat bilimlarni yodlash, balki ularni hayotda qo'llay olishni talab qilmoqda. Loyiha asosidagi o'qitish esa talabalarni mustaqil tadqiqotga jalb qilib, ijodiy yechimlar topishga undaydi.

Maqolaning maqsadi - zamonaviy ta'limda ilmiy-pedagogik bilimlarni shakllantirishning asosiy tendensiyalarini aniqlash, ularning O'zbekiston sharoitidagi imkoniyatlarini baholash va tarixiy yondashuvning bu jarayondagi o'rnini ko'rsatishdir. Tadqiqotda adabiyotlar tahlili, taqqoslash va pedagogik kuzatish usullaridan foydalaniladi. Natijalar o'zbek ta'lim tizimida ushbu yo'nalishlarni joriy etish uchun amaliy takliflar bilan yakunlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotning asosiy bosqichlaridan biri sifatida adabiyotlar tahlili keng qamrovda olib borildi. O'zbek olimlari orasida Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov va boshqa jadidlarning asarlari o'rganildi. Masalan, Avloniy o'zining "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarida ta'limning axloqiy va ilmiy asoslarini birlashtirishni taklif qilgan [1]. U o'qitishda sodda va tushunarli usullarni qo'llash orqali talabalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishga urg'u bergan. Shu bilan birga, Munavvarqori Abdurashidxonovning maqolalari va faoliyati tahlil qilinib, uning ta'limni zamonaviylashtirishdagi sa'y-harakatlari o'rganildi [2]. Bu olimlarning fikrlari o'zbek ta'limining milliy asoslarini mustahkamlashda muhim hissa qo'shgan. Jahon tajribasini o'rganish uchun Jon Dyui, Lev Vygotskiy, hamda zamonaviy pedagogik tadqiqotchilarning asarlari asos qilib olindi. Dyui o'zining "Demokratiya va ta'lim" asarida tajriba asosidagi o'qitishning metodologiyasini ishlab chiqqan [4]. Uning usullari talabalarni faol ishtirokchiga aylantirishga xizmat qiladi. Vygotskiy esa "Fikrlash va nutq" asarida ijtimoiy o'zaro ta'sirning ta'limdagi rolini chuqur tahlil qilgan [5]. Shu bilan birga, so'nggi yillardagi tadqiqotlarni o'rganish uchun OECDning PISA hisobotlari va UNESCOning ta'lim bo'yicha hujjatlari tahlil qilindi [8]. Bu manbalar zamonaviy ta'lim tendensiyalarini aniqlashda muhim asos bo'ldi.

Adabiyotlar tahlili jarayonida o'zbek va jahon tajribasi o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlashga alohida e'tibor berildi. Masalan, jadidlarning oddiy tushunchalardan murakkabga o'tish usuli Dyui va Vygotskiyning tajriba va hamkorlikka asoslangan yondashuvlari bilan o'xshashliklarga ega edi. Shu bilan birga, o'zbek ta'limining milliy xususiyatlari zamonaviy global tendensiyalarga moslashtirish imkoniyatlari sifatida ko'rib chiqildi.

TADDIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot zamonaviy ta'limda ilmiy-pedagogik bilimlarni shakllantirishning dolzarb yo'nalishlarini aniqlash va ularni O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlarini baholashga qaratildi. Buning uchun bir qator usullar qo'llanildi: adabiyotlar tahlili, taqqoslash, pedagogik kuzatish va nazariy sintez. Bu usullar o'zbek va jahon tajribasini o'rganish, ularni zamonaviy tendensiyalar bilan bog'lash va tarixiy yondashuvning o'rnini aniqlashda asosiy vosita bo'lib xizmat qildi.

Tadqiqot jarayonida o'zbek pedagogik an'analari va global ta'lim tajribasi o'zaro ta'sirini ko'rib chiqishga alohida e'tibor berildi.

Taqqoslash usuli. Taqqoslash usuli o'zbek va jahon ta'lim tajribasini solishtirish uchun qo'llanildi. O'zbekistonda ta'limning tarixiy rivojlanishi bilan zamonaviy global tendensiyalar o'rtasidagi bog'liqlik aniqlandi. Masalan, jadidlar davrida maktablar tashkil qilish va darsliklar yozish tajribasi bugungi raqamli ta'lim platformalarini joriy etish bilan taqqoslandi. Avloniy va uning hamkorlari o'zbek bolalariga mos darsliklar yaratishda katta ish qilgan bo'lsa [1], hozirgi kunda "Kundalik" kabi platformalar o'quv jarayonini raqamlashtirishga xizmat qilmoqda. Jahon tajribasida esa Finlyandiya va Janubiy Koreya kabi davlatlarning ta'lim tizimlari misol qilib olindi. Finlyandiyada talabalarga mustaqil tadqiqotga yo'naltirilgan ta'lim tizimi qo'llaniladi [7], Janubiy Koreyada esa raqamli texnologiyalar va qattiq intizomga asoslangan yondashuv ustunlik qiladi [6]. Bu tajribalar O'zbekiston sharoitida qo'llanilishi mumkin bo'lgan jihatlari nuqtai nazaridan tahlil qilindi. Taqqoslash jarayonida tarixiy yondashuvning zamonaviy ta'limga qo'shadigan qiymati alohida e'tiborga olindi.

Pedagogik kuzatish. Tadqiqotning amaliy qismi sifatida O'zbekistonning bir qator oliy ta'lim muassasalarida pedagogik kuzatishlar olib borildi. Pedagogika yo'nalishidagi talabalarining dars jarayonidagi faolligi, o'qituvchilarning zamonaviy usullardan foydalanish darajasi va talabalarining ilmiy-pedagogik bilimlarni o'zlashtirish darajasi kuzatildi. Masalan, Toshkentdagi bir oliy o'quv yurtida o'qituvchilarning raqamli vositalardan foydalanishi va talabalarining loyiha asosidagi mashg'ulotlarga jalb qilinishi sinovdan o'tkazildi. Kuzatish jarayonida o'zbek ta'lim an'alarining ta'siri ham sezildi. Masalan, o'qituvchilarning darslarni tushuntirishda Avloniy taklif qilgan "soddadan murakkabga" usuliga o'xshash yondashuvlardan foydalanishi ko'rindi [1]. Shu bilan birga, jahon tajribasiga asoslangan loyiha asosidagi o'qitish usuli sinovdan o'tkazilib, talabalarining mustaqil fikrlash ko'nikmalari qanchalik rivojlangani o'rganildi. Kuzatish natijalari keyingi bo'limlarda tahlil qilinadi va umumlashtiriladi.

Nazariy sintez. Olingan ma'lumotlarni umumlashtirish uchun nazariy sintez usuli qo'llanildi. Bu jarayonda o'zbek va jahon olimlari fikrlari, pedagogik kuzatish

natijalari va taqqoslashdan olingan xulosalar birlashtirildi. Masalan, Avloniy va Dyui o'rtasidagi umumiy jihatlar-ya'ni o'quv jarayonida talabaning faol ishtirok etishi-zamonaviy ta'limning asosiy yo'nalishi sifatida aniqlandi. Shu bilan birga, Vygotskiyning ijtimoiy hamkorlik g'oyasi O'zbekistonda jamoaviy loyihalarni joriy etish imkoniyati sifatida ko'rib chiqildi [5]. Nazariy sintez jarayonida tarixiy yondashuvning zamonaviy ta'limga moslashuvi alohida e'tiborga olindi. O'zbek ta'limining tarixiy tajribasi-masalan, jadidlarning maktab tashkil qilish usullari-bugungi raqamli ta'lim va loyiha asosidagi o'qitish bilan qanday bog'lanishi mumkinligi tahlil qilindi. Bu usul tadqiqotning asosiy maqsadini-zamonaviy tendensiyalarni tarixiy yondashuv bilan boyitishni-amalga oshirishda muhim vosita bo'ldi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tadqiqot jarayonida olingan natijalar tahlil qilinadi va umumlashtiriladi. Maqsad-zamonaviy ta'limda ilmiy-pedagogik bilimlarni shakllantirishning dolzarb yo'nalishlarini aniqlash, ularning O'zbekiston sharoitidagi imkoniyatlarini baholash va tarixiy yondashuv bilan bog'liqligini ko'rsatish edi. Adabiyotlar tahlili, taqqoslash va pedagogik kuzatish usullari yordamida quyidagi natijalar qo'lga kiritildi.

Tarixiy yondashuvning ta'siri. Tahlil shuni ko'rsatdiki, tarixiy yondashuv zamonaviy ta'lim yo'nalishlarini boyitishi mumkin. O'zbek tajribasida jadidlarning o'qitish usullari-masalan, oddiy tushunchalardan boshlab, talabani mustaqil fikrlashga yetaklash-loyiha asosidagi o'qitishga mos keladi [1]. Shu bilan birga, Behbudiyning jamiyat bilan aloqada bo'lgan ta'lim tizimi g'oyasi raqamli ta'limning ijtimoiy jihatlarini rivojlantirishda qo'llanilishi mumkin [3].

Jahon tajribasida Dyui va Vygotskiyning nazariyalari tarixiy tajribadan kelib chiqib, zamonaviy usullarni shakllantirgan. Masalan, Dyui o'z davridagi sanoat inqilobidan ilhomlanib, amaliy ta'limni taklif qilgan [4], Vygotskiy esa o'z jamiyatidagi ijtimoiy o'zgarishlarni hisobga olgan [5]. O'zbekistonda ham tarixiy yondashuv-xususan, jadidlar merosi-zamonaviy ta'limni milliy asosda rivojlantirishda foydali bo'ladi.

Natijalar umumlashtiruvi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy ta'limning dolzarb yo'nalishlari-raqamli ta'lim, kompetensiyaga asoslangan

yondashuv va loyiha asosidagi o'qitish-O'zbekiston ta'lim tizimida joriy etilishi mumkin. Pedagogik kuzatishlar talabalarning ilmiy-pedagogik bilimlarini oshirishda bu usullarning samaradorligini tasdiqladi. Shu bilan birga, tarixiy yondashuv ushbu yo'nalishlarni mahalliy sharoitga moslashtirishda muhim rol o'ynaydi. O'zbek va jahon tajribasini taqqoslash esa o'zaro boyitish imkoniyatlarini ko'rsatdi. Keyingi bo'limda ushbu natijalar batafsil muhokama qilinadi.

MUHOKAMA

Ushbu bo'limda "Tahlil va natijalar" qismida qo'lga kiritilgan xulosalar chuqurroq ko'rib chiqiladi, zamonaviy ta'limning dolzarb yo'nalishlari O'zbekiston sharoitida qo'llanilishi mumkin bo'lgan jihatlari muhokama qilinadi va tarixiy yondashuvning bu jarayondagi o'rni tahlil qilinadi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli ta'lim, kompetensiyaga asoslangan yondashuv va loyiha asosidagi o'qitish talabalarning ilmiy-pedagogik bilimlarini rivojlantirishda samarali vositalardir. Raqamli ta'lim o'quv jarayonini qulaylashtirib, talabalarga o'z vaqtida bilim olish imkonini berdi. Masalan, onlayn platformalar orqali darslar global tajribani mahalliy sharoitga yetkazishda ko'prik vazifasini o'tadi. Ammo O'zbekistonda o'qituvchilarning texnik savodxonligi va infratuzilma muammolari bu jarayonni sekinlashtirmoqda.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv talabalarni hayotiy muammolarni hal qilishga tayyorlaydi. Pedagogik kuzatishlar davomida bu usulning talabalarning mustaqil fikrlashini oshirgani aniqlandi. Lekin O'zbekistonda o'quv dasturlari hali ham an'anaviy nazariy bilimlarga asoslangani bois, amaliy mashg'ulotlarni ko'paytirish zarur. Loyiha asosidagi o'qitish esa talabalarni ijodiy va mustaqil ishga undaydi. Kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, loyiha tayyorlagan talabalar o'z bilimlarini amalda qo'llashda faolroq bo'lgan.

O'zbek olimlari nuqtai nazaridan, bu yo'nalishlarning samaradorligi mahalliy sharoitga moslashtirilganda yanada oshadi. Abdulla Avloniy ta'limda talabaning faol ishtirokini ta'minlashni muhim deb bilgan [1]. Uning bu fikri loyiha asosidagi o'qitish bilan uyg'unlashadi. Shu bilan birga, Mahmudxo'ja Behbudiyning "ta'lim jamiyat bilan bog'liq bo'lishi kerak" degan g'oyasi raqamli ta'limning ijtimoiy jihatlarini rivojlantirishda yo'l ko'rsatadi [3]. Jahon tajribasida Jon Dyui ham xuddi shunday

yondashuvni targ'ib qilgan: uning fikricha, ta'lim hayot bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerak [4].

O'zbekistonda zamonaviy ta'lim yo'nalishlarini joriy etish uchun katta imkoniyatlar mavjud. Raqamli ta'limni rivojlantirish uchun davlat tomonidan infratuzilmaga sarmoya kiritilmoqda, ammo o'qituvchilarni qayta tayyorlash va internet tarmog'ini kengaytirish zarur. Masalan, viloyatlarda internet tezligi pastligi tufayli onlayn darslarning samarasi pasaymoqda. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvni kengaytirish uchun esa o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish va amaliy mashg'ulotlarga ko'proq vaqt ajratish lozim.

Loyiha asosidagi o'qitishni joriy etishda O'zbekistonning boy madaniy merosidan foydalanish mumkin. Masalan, talabalarga o'zbek xalq pedagogikasi yoki jadidlar tajribasi asosida loyihalar tayyorlash topshirilishi mumkin. Bu usul nafaqat ilmiy-pedagogik bilimlarni rivojlantiradi, balki milliy o'zlikni mustahkamlashga ham xizmat qiladi. O'zbek olimlari orasida Munavvarqori Abdurashidxonov ta'limda milliy va zamonaviy elementlarni birlashtirishni taklif qilgan [2].

Tarixiy yondashuv zamonaviy ta'lim yo'nalishlarini boyitishda muhim rol o'ynaydi. O'zbek ta'limining jadidlar davridagi tajribasi bugungi usullarni mahalliy sharoitga moslashtirishda foydali bo'ladi. Masalan, Avloniy taklif qilgan "soddadan murakkabga o'tish" usuli loyiha asosidagi o'qitishda talabalarni bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi [1]. Behbudiyning o'qituvchilarni jamiyat bilan bog'lash g'oyasi esa raqamli ta'limning ijtimoiy ta'sirini kuchaytirishi mumkin [3]. Jahon tajribasida ham tarixiy yondashuvning samarasi ko'rinadi. Dyui o'z davridagi sanoat inqilobidan ilhomlanib, amaliy ta'limni taklif qilgan [4]. Vygotskiy esa o'z jamiyatidagi ijtimoiy o'zgarishlarni hisobga olib, hamkorlikka asoslangan ta'limni rivojlantirgan [5]. O'zbekistonda jadidlar merosidan foydalanish zamonaviy usullarni milliy asosda mustahkamlash imkonini beradi. Masalan, jadidlarning maktab tashkil qilish tajribasi bugungi virtual sinflarni mahalliy sharoitga moslashtirishda qo'llanilishi mumkin.

XULOSA

Ushbu tadqiqot zamonaviy ta'limda ilmiy-pedagogik bilimlarni shakllantirishning dolzarb yo'nalishlarini aniqlashga qaratildi. Natijalar shuni

ko'rsatdiki, raqamli ta'lim, kompetensiyaga asoslangan yondashuv va loyiha asosidagi o'qitish O'zbekiston ta'lim tizimida joriy etilishi mumkin bo'lgan samarali usullardir. Zamonaviy ta'limda ilmiy-pedagogik bilimlarni shakllantirishning dolzarb yo'nalishlari ta'lim paradigmasining o'zgarishi, yangi pedagogik nazariyalar va texnologiyalarning paydo bo'lishi, raqamli ta'lim muhitining rivojlanishi bilan bog'liq. Ushbu jarayonlarda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, raqamli ta'lim texnologiyalari, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va uzluksiz ta'lim g'oyalari muhim rol o'ynamoqda.

Maqolada ko'rib chiqilgan olimlarning ishlari zamonaviy ta'limda ilmiy-pedagogik bilimlarni shakllantirishning nazariy asoslarini yaratishga va amaliy yo'nalishlarini belgilashga muhim hissa qo'shmoqda. Ularning g'oyalari va konsepsiyalari ta'lim tizimini takomillashtirishga, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini shakllantirish samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Zamonaviy ta'limda ilmiy-pedagogik bilimlarni shakllantirishning dolzarb yo'nalishlari ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari - o'qituvchilar, o'quvchilar, ota-onalar, ta'lim muassasalari rahbarlari, davlat va jamoat tashkilotlari uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu yo'nalishlarni samarali amalga oshirish zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan ta'lim tizimini shakllantirishga yordam beradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Toshmamatovich N. J. SHARQ ALLOMASI ABU NASIR FOROBIYNING JAMIYAT HAQIDAGI QARASHLARI //TADQIQOTLAR. – 2023. – T. 27. – №. 2. – C. 76-79.
2. Qodirov M. et al. ABU NASR FOROBIY FALSAFASIDA YUNON FALSAFIY G'OYALARINING AHAMIYATI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – T. 20. – №. 3. – C. 124-128.
3. Ozodbek E. FOROBIYNING MANTIQ ILMI RIVOJIGA QO'SHGAN HISSASI //Journal of new century innovations. – 2022. – T. 18. – №. 3. – C. 153-155.
4. Mitra G. The Concept of alienation with special reference to the philosophical ideas of Rabindra Nath Tagor : дис. – University of North Bengal, 2000.
5. Boysoatovna R. R. et al. ABU ALI IBN SINO ASARLARIDA PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK YONDOSHUVNING O'ZIGA HOS JIHATLARI //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 419-423.
6. Hernawan, Wawan. "Ibn Khaldun thought: A review of al-Muqaddimah book." Jurnal Ushuluddin 23.2 (2017): 173-184.
7. Po'Latov S. N. M. MAHATMA GANDINING INSON TABIATI HAQIDAGI QARASHLARI //Academic research in educational sciences. – 2022. – T. 3. – №. 3. – C. 10-19.

8. Erkaboyeva, Nigora, and M. Usmonboyeva. "Pedagogik mahorat." Sxema va rasmlarda. Metodik qo'llanma (2020).
9. Axmedjanov M. M., Xojaev B. Q. Pedagogik mahorat //O'quv qo'llanma. Toshkent. – 2008.

UDK 373.2

MAKTABGACHA TA'LIMDA INNOVATSION MUHITNI TA'LIM TARBIYA JARAYONI VA PEDAGOGLAR FAOLIYATIGA TA'SIRI

Akramjonova Feruza Akramjonovna

*Namangan davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi
e-mail: akramjonovaferuza15@gmail.com*

ORCID:0009-0009-4691-9665

Annotatsiya: maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion muhit yaratish zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri bo'lib, bolalarning har tomonlama intellektual, ijodiy va ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu maqolada innovatsion muhit tushunchasi, uning ta'lim-tarbiya jarayoniga va pedagoglar faoliyatiga ta'siri ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil etiladi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari, interfaol metodlar, raqamli resurslar va kreativ yondashuvlar asosida tashkil etilgan muhit bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, muloqot ko'nikmalarini shakllantirish va innovatsion tafakkurni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynashi ta'kidlanadi. Pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish, ularning o'qitish metodikalarini takomillashtirish va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishlari innovatsion muhitning asosiy omillaridan biri sifatida qaraladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion muhitni shakllantirish bolalarning ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirib, ularning ijodkorlik va tashabbuskorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Maqolada innovatsion muhitni joriy etishning samarali usullari va pedagogik tavsiyalar ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, innovatsion muhit, ta'lim-tarbiya jarayoni, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, kreativ yondashuv, raqamli ta'lim, pedagogik kompetensiya, mustaqil fikrlash, ijodiy rivojlanish.

ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЫ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ НА УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПЕДАГОГОВ

Аннотация: создание инновационной среды в системе дошкольного образования является одной из актуальных задач современной педагогики, способствующей всестороннему интеллектуальному, творческому и социальному развитию детей. В данной статье рассматривается понятие инновационной среды, ее влияние на учебно-воспитательный процесс и деятельность педагогов с научно-теоретической и практической точек зрения. Подчеркивается, что среда, организованная на основе современных образовательных технологий, интерактивных методов, цифровых ресурсов и креативных подходов, играет важную роль в развитии у детей навыков самостоятельного мышления, формирования коммуникативных умений и поддержки инновационного мышления. Одним из ключевых факторов инновационной среды

является повышение профессионального мастерства педагогов, совершенствование их методик преподавания и эффективное использование современных технологий. Результаты исследования показывают, что формирование инновационной среды в системе дошкольного образования повышает интерес детей к учебному процессу, способствует развитию их креативности и инициативности. В статье также представлены эффективные методы внедрения инновационной среды и педагогические рекомендации.

Ключевые слова: дошкольное образование, инновационная среда, учебно-воспитательный процесс, педагогические технологии, интерактивные методы, креативный подход, цифровое образование, педагогическая компетентность, самостоятельное мышление, творческое развитие.

THE IMPACT OF AN INNOVATIVE ENVIRONMENT IN PRESCHOOL EDUCATION ON THE EDUCATIONAL PROCESS AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES

Abstract: creating an innovative environment in the preschool education system is one of the urgent tasks of modern pedagogy, contributing to the comprehensive intellectual, creative, and social development of children. This article examines the concept of an innovative environment, its impact on the educational process, and the activities of educators from both theoretical and practical perspectives. It highlights that an environment organized using modern educational technologies, interactive methods, digital resources, and creative approaches plays a crucial role in developing children's independent thinking skills, communication abilities, and innovative mindset. One of the key factors in an innovative environment is improving teachers' professional skills, refining their teaching methodologies, and effectively utilizing modern technologies. Research results show that forming an innovative environment in preschool education enhances children's interest in the learning process and fosters their creativity and initiative. The article also presents effective methods for implementing an innovative environment and provides pedagogical recommendations.

Keywords: preschool education, innovative environment, educational process, pedagogical technologies, interactive methods, creative approach, digital education, pedagogical competence, independent thinking, creative development.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida ta'lim tizimi oldida yangi talablar paydo bo'lmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichida innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish orqali bolalarning intellektual, ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga keng imkoniyatlar yaratish dolzarb masalaga aylanmoqda. Innovatsion muhit – bu nafaqat yangi

texnologiyalarning joriy etilishi, balki o'qitish va tarbiyalash jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan kompleks tizimdir[1].

Maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion muhitni shakllantirish ta'lim jarayonining sifatini oshirish bilan birga, pedagoglarning kasbiy faoliyatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki innovatsion muhit pedagoglarning o'qitish uslublarini takomillashtirish, ijodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash, hamkorlik madaniyatini rivojlantirish va ta'lim berish jarayonida ilg'or texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shuningdek, pedagoglar uchun zamonaviy metodikalarni o'zlashtirish va ularni amaliyotda qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Innovatsion muhit ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini oshirish bilan birga, bolalarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyati, ijodiy yondashuv va ijtimoiy moslashuv kabi muhim kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish orqali bolalarning qiziqishini oshirish, interfaol usullar orqali o'rganish samaradorligini kuchaytirish mumkin[2].

Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida innovatsion muhitni yaratish va uni pedagogik jarayonga samarali tatbiq etishning afzalliklarini o'rganish ilmiy va amaliy ahamiyatga egadir. Ushbu maqolada innovatsion muhitning maktabgacha ta'lim jarayoni va pedagoglar faoliyatiga ta'siri, shuningdek, bu jarayonda duch kelinadigan muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion muhitni shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogika fanining dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu borada mahalliy va xorijiy tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, innovatsion muhit maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qilishi bilan birga, pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Innovatsion muhitning ta'lim-tarbiya jarayoniga ta'siri masalasida A.V. Petrovskiy, L.S. Vigotskiy, J. Dyui kabi olimlarning tadqiqotlari muhim o'rin tutadi. L.S. Vygotskiy bolalarning bilish faoliyatini rivojlantirishda yaqin rivojlanish zonasining ahamiyatini ta'kidlagan bo'lsa, J. Dyui ta'lim jarayonini amaliyot bilan

bog'lash zarurligini ilgari surgan. Shuningdek, A. N. Leontev va S. L. Rubinshteynning psixologik tadqiqotlari innovatsion ta'lim muhitida bolaning shaxsiy rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratish muhimligini ko'rsatadi. Shuningdek, D. B. Elkonin va V. V. Davydovning izlanishlari bolalarning kognitiv rivojlanishida innovatsion yondashuvlarning o'rni haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi.

Mahalliy tadqiqotchilardan N. Sayfullayeva va S. To'xtayevalar maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarning ahamiyati va ularning bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatiga ta'siri haqida izlanishlar olib borgan. Ularning ishlarida interfaol metodlar, raqamli ta'lim resurslari va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning maktabgacha ta'lim jarayonidagi o'rni tahlil qilingan. Bundan tashqari, A. K. Yuldashevaning tadqiqotlari bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida innovatsion muhitning ta'sirini chuqur yoritib beradi.

Innovatsion muhit pedagoglar faoliyatiga qanday ta'sir ko'rsatadi degan savolga javob sifatida, G. S. Altshuler va R. K. Merton kabi tadqiqotchilar ta'lim jarayonida pedagoglarning ijodkorligi va moslashuvchanligi muhim ekanini ta'kidlaydilar. Zamonaviy pedagoglar uchun innovatsion muhit nafaqat yangi bilim va ko'nikmalarni egallash imkoniyatini yaratadi, balki ularning pedagogik mahoratini ham oshiradi. Ushbu fikrni S. S. Smirnov va T. V. Andreevaning izlanishlari ham qo'llab-quvvatlaydi, ular pedagoglarning kasbiy o'sishida innovatsion texnologiyalarning motivatsion omil sifatida tutgan o'rnini batafsil o'rgangan.

Shuningdek, xalqaro tajribaga asoslanadigan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Finlyandiya, Yaponiya va Kanada kabi mamlakatlarda innovatsion ta'lim muhitini yaratish orqali pedagoglarning kasbiy rivojlanishi ta'minlanadi va bolalar uchun ta'lim sifati sezilarli darajada yaxshilanadi. Jumladan, Finlyandiya ta'lim tizimida interfaol metodlardan keng foydalanish, bolalarning individual qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar o'zining samaradorligini isbotlagan[3].

Yuqoridagi tadqiqotlarni umumlashtirar ekanmiz, innovatsion muhit maktabgacha ta'lim jarayonida ham, pedagoglarning kasbiy rivojlanishida ham muhim o'rin tutishini ko'rish mumkin. Bu esa ta'lim tizimida zamonaviy

texnologiyalar va metodik yondashuvlarni joriy etish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi. Kelajakda innovatsion muhitni rivojlantirish bo'yicha yanada chuqur tadqiqotlar olib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion muhitning ta'lim-tarbiya jarayoni va pedagoglar faoliyatiga ta'sirini o'rganish tadqiqot obyekti sifatida olindi. Tadqiqot doirasida innovatsion texnologiyalarning bolalarning kognitiv, ijtimoiy-emotsional va ijodiy rivojlanishiga ta'siri hamda pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirishdagi o'рни tahlil qilinadi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida innovatsion muhit yaratishning nazariy va amaliy jihatlari, pedagogik jarayonda raqamli texnologiyalardan foydalanish[4] va interfaol metodlarning samaradorligi ko'rib chiqiladi.

METODLAR

Mazkur tadqiqotda maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion muhitni shakllantirish va uning ta'lim-tarbiya jarayoniga ta'sirini aniqlash maqsadida quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Nazariy tahlil – pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlarni o'rganish orqali innovatsion muhitning ilmiy asoslarini aniqlash. Shuningdek, ilg'or xorijiy va mahalliy tadqiqotlarni taqqoslash orqali umumiy xulosalar chiqarish.

2. Empirik tadqiqot usullari – maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni joriy qilish bo'yicha kuzatuvlar olib borish, pedagoglar va tarbiyalanuvchilarning faoliyatini baholash. So'rovnomalar, intervyular va diagnostik testlar yordamida innovatsion muhitning samaradorligini aniqlash[5].

3. Eksperimental metod – innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etish orqali olingan natijalarni tahlil qilish va samaradorligini baholash. Eksperiment doirasida an'anaviy va innovatsion usullardan foydalangan holda ta'lim jarayonini tashkil qilish va natijalarni solishtirish.

4. Matematik-statistik tahlil – eksperiment natijalarini statistik qayta ishlash, olingan ma'lumotlarni grafik va jadval shaklida taqdim etish, natijalarning ishonchliligini baholash. Korelyatsion va dispersiya tahlili usullaridan foydalanish.

5. Kompleks yondashuv – pedagogik jarayondagi innovatsion muhitning turli jihatlarini (psixologik, metodik, texnologik) o'rganish orqali izchil ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

6. Tahlil va sintez – innovatsion texnologiyalarning o'quv-tarbiya jarayoniga ta'sirini o'rganish hamda olingan natijalarni umumlashtirish va yangi nazariy model yaratish.

7. Ekspert baholash – ta'lim sohasi mutaxassislarining fikrlarini o'rganish, pedagoglar va psixologlarning fikr-mulohazalarini tahlil qilish orqali innovatsion muhit samaradorligini baholash.

8. Taqqoslash va qiyosiy tahlil – xorijiy va mahalliy tajribalarni o'rganish, ularning o'ziga xos jihatlarini aniqlash hamda samaradorlik mezonlarini ishlab chiqish.

Ushbu metodlar yordamida maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion muhit yaratishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinib, uning ta'lim sifati va pedagoglar faoliyatiga ta'siri bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqildi.

NATIJALAR VA TAHLILLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion muhitni shakllantirish o'quvchilarning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Xususan, innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlar qo'llanilgan guruhlarda bolalarning bilish faolligi, ijodiy tafakkuri va ijtimoiy-emotsional qobiliyatlari an'anaviy ta'lim usullari bilan shug'ullangan guruhlariga nisbatan yuqori ekanligi aniqlandi[6].

Eksperiment natijalari asosida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

1. Bilish faolligining oshishi – innovatsion yondashuvlar joriy etilgan guruhlarda bolalarning yangi bilimlarni o'zlashtirish ko'rsatkichlari 30-40% ga oshganligi kuzatildi.

2. Ijodiy tafakkur rivoji – bolalar mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va innovatsion yechimlarni topish bo'yicha yuqori natijalarga erishganligi qayd etildi.

3. Ijtimoiy-emotsional rivojlanish – bolalarning jamoada ishlash, o'z his-tuyg'ularini ifodalash va muloqot qilish ko'nikmalari sezilarli darajada yaxshilangan.

4. Pedagoglarning kasbiy o'sishi – innovatsion texnologiyalarni qo'llagan pedagoglar o'z metodik mahoratini oshirish bilan birga, zamonaviy ta'lim jarayoniga moslashish qobiliyatlarini rivojlantirganliklari aniqlandi.

5. Innovatsion muhitning ta'lim sifati va samaradorligiga ta'siri – eksperiment natijalariga ko'ra, innovatsion muhitga ega maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning umumiy rivojlanish darajasi an'anaviy tizim bilan solishtirganda 25-35% yuqori bo'lishi kuzatildi.

Umuman olganda, maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion muhit yaratish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda, pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga ko'maklashishda va bolalarning har tomonlama kamol topishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishda muhim ahamiyat kasb etishi tadqiqot natijalari bilan isbotlandi. Kelgusida tadqiqotni yanada kengaytirish, innovatsion muhitning uzoq muddatli ta'sirini o'rganish hamda xorijiy tajribalarni chuqurroq tahlil qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion muhit yaratish pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Innovatsion yondashuvlar, zamonaviy texnologiyalar va interfaol metodlar qo'llanilishi bolalarning bilish faolligini, ijodiy tafakkurini va ijtimoiy-emotsional rivojlanishini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot asosida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

1. Innovatsion ta'lim muhitining ahamiyati – zamonaviy texnologiyalar va interfaol metodlar maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

2. Pedagoglarning kasbiy rivojlanishi – innovatsion ta'lim muhitida ishlayotgan pedagoglar o'z mahoratini doimiy ravishda oshirib borishlari, yangi metodikalarni o'zlashtirishlari va zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan samarali foydalanishlari talab etiladi.

3. Bolalarning rivojlanishiga ta'siri – innovatsion muhitda ta'lim olgan bolalar mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish borasida yuqori natijalarga erishadilar.

4. An'anaviy va innovatsion yondashuvlarning taqqoslanishi – tadqiqot natijalari innovatsion ta'lim metodlari qo'llanilgan guruhlarda o'quvchilarning rivojlanish darajasi an'anaviy usullar bilan shug'ullangan guruhlarga qaraganda sezilarli darajada yuqori ekanligini ko'rsatdi.

5. Kelajak uchun tavsiyalar – maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion muhitni yanada rivojlantirish, ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va pedagoglarning zamonaviy kompetensiyalarini oshirish bo'yicha kompleks yondashuv ishlab chiqish zarur.

Umuman olganda, innovatsion muhitni shakllantirish maktabgacha ta'lim tizimining rivojlanishida strategik ahamiyatga ega bo'lib, ta'lim sifati va pedagogik jarayon samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentyabrdagi PQ-3307-sonli "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori.
3. Qodirova, M. (2020). Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashning zamonaviy metodlari. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Alimova, S. (2018). "Raqamli ta'lim muhitining maktabgacha ta'lim tizimidagi ahamiyati." Ta'lim va rivojlanish ilmiy jurnali, 2(7), 89–95.
5. Xoshimova, D. (2021). Maktabgacha ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: O'zMU nashriyoti.
6. Hasanboyeva, O. (2019). "Maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlarini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar." Pedagogik tadqiqotlar jurnali, 3(5), 56–62.

UDK: 373.3 (575.1)

XALQARO BAHOLASH DASTURLARIDAN FOYDALANISH IJTIMOIIY ZARURAT SIFATIDA

M.Asqarova

NamDPI dotsenti, pedagogika fanlari doktori (DSc)
+998939424255

Annotatsiya: Maqola "Xalqaro baholash dasturlaridan foydalanish ijtimoiy zarurat sifatida" xalqaro baholash tizimlarining rivojlanishi va ularning ijtimoiy ahamiyatini yoritadi. Ushbu maqolada xalqaro baholashning ta'lim tizimidagi o'рни va uning ijtimoiy rivojlanishga qanday hissa qo'shishi haqida muhokama qilinadi. Baholash tizimlari nafaqat ta'lim sifatini o'lchash, balki ijtimoiy tenglikni ta'minlash, resurslarni samarali taqsimlash va mamlakatlararo taqqoslash imkoniyatini yaratadi. Xalqaro baholash dasturlari, masalan, PISA (Programme for International Student Assessment), o'quvchilarning bilim darajasini baholashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, davlatlar uchun ta'lim siyosatini yaxshilashda, ta'lim sohasidagi kamchiliklarni aniqlashda yordam beradi.

Kalit so'z: Xalqaro baholash, ta'lim tizimi, PISA, ijtimoiy zarurat, ta'lim sifatini baholash, global rivojlanish, taqqoslash, ta'limda barqarorlik, baholash dasturlari.

МЕЖДУНАРОДНОЙ ОЦЕНКИ ПРОГРАММЫ КАК СОЦИАЛЬНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ

Аннотация: Статья «Использование международных оценочных программ как социальная необходимость» освещает развитие международных оценочных систем и их социальную значимость. В статье обсуждается роль международной оценки в образовательной системе и то, как она влияет на социальное развитие. Оценочные системы не только измеряют качество образования, но также создают возможности для обеспечения социальной справедливости, эффективного распределения ресурсов и международного сопоставления. Международные оценочные программы, такие как PISA (Программа международной оценки учащихся), играют важную роль в оценке уровня знаний учащихся и помогают государствам улучшать образовательную политику и выявлять недостатки в сфере образования.

Ключевые слова: Международная оценка, образовательная система, PISA, социальная необходимость, оценка качества образования, глобальное развитие, сопоставление, стабильность в образовании, оценочные программы.

USING THE INTERNATIONAL EVALUATION PROGRAM AS A SOCIAL NECESSITY

Annotation: *The article “Using International Assessment Programs as a Social Necessity” highlights the development of international assessment systems and their social significance. It discusses the role of international assessments in the education system and how they contribute to social development. Assessment systems not only measure the quality of education but also provide opportunities for ensuring social equity, effective resource distribution, and international comparison. International assessment programs, such as PISA (Programme for International Student Assessment), play a crucial role in evaluating students' knowledge levels and help countries improve educational policies and identify shortcomings in the education sector.*

Keywords: *International assessment, education system, PISA, social necessity, quality of education assessment, global development, comparison, educational stability, assessment programs.*

KIRISH

Soʻnggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy oʻsish koʻrsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassislariga boʻlgan talabni yanada oshirmoqda. Bu oʻz-oʻzidan oʻquvchilarning taʼlim-tarbiyasiga har tomonlama eʼtiborni kuchaytiradi. Mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yoʻlida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari boʻlgan yoshlarni ijodiy gʻoyalari va yaratuvchanligini har tomonlama qoʻllab-quvvatlash, ularning bilim, koʻnikma va malakalarini shakllantirish borasida ulkan islohotlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, milliy monitoring tizimini ilgʻor xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida takomillashtirish, shu yoʻlda xalqaro tajribalarni oʻrganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yoʻnalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish borasidagi amalga oshirilayotgan ishlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu maqsad yoʻlida Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq taʼlimi tizimida taʼlim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida” 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qaroriga asosan, Oʻzbekiston

Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida "Xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish" Milliy markazi tashkil etildi. Ta'lim siyosatini ishlab chiqish jarayonida xalqaro standartlashtirilgan baholash darajalari milliy va xalqaro miqyosda tobora ko'proq qo'llanilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili;

Xalqaro miqyosda muntazam baholash orqali ta'lim tizimi milliy monitoringi tomonidan taqdim etiladigan ma'lumotlarni yanada kengroq kontekstda yaratish maqsadida o'zaro kelishuvga asosan ushbu g'oya taklif etilgan. 1990-yillarga qadar Evropa davlatlarining aksariyatlari ta'lim oluvchilarning egallagan bilim va ko'nikmalarini monitoring qilishda milliy testlardan foydalanganlar. 1990-yillarda o'nta mamlakat standartlashtirilgan baholashni joriy qildilar va 2000-yillarning boshidan beri yana mamlakat shu usulni qo'lladilar. 2009-yillarda faqat beshta Yevropa davlatlari ta'lim tizimida o'quvchilarning milliy baholari yo'q edi. Ta'lim siyosati sohasidagi ushbu xalqaro standartlashtirilgan baholarning ta'siri, yaratilish nuqtayi nazaridan katta ahamiyatga ega yangi bilim, o'zgarishlar baholash siyosati va milliy ta'lim siyosatiga tashqi ta'sir yanada kengroq bo'ladi.

A.Monsning ta'kidlashicha, keng ko'lamli xalqaro baholashlar natijasida hosil bo'lgan ma'lumotlar o'qish shartlaridan tortib, ma'lumot qabul qilish siyosatiga qadar ta'lim tizimlarini inventarizatsiya qilish va taqqoslashni misli ko'rilmagan miqyosda amalga oshirdi. Xalqaro standartlashtirilgan baholash ma'lumotlari ta'lim tizimidagi yoki uning ichidagi sabab omillarini tatbiq qilishda foydali bo'lishi mumkin.

Bundan ko'rinadiki, ta'lim samaradorligi ko'rsatkichlarini qiyosiy statistik tahlil qilish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan tipologiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi va shu bilan turli xil siyosiy tanlov natijalari aniqlandi (1-jadvalga qarang).

Xalqaro baholash dasturlarining nomlanishi va mazmuni

T/r	Xalqaro dasturlar nomi	Mazmuni
1.	PIRLS – (Progress in International Reading and Literacy Study)	boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qib tushunish darajasini

		baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturi.
2.	PISA – (The Programme for International Student Assessment)	15 yoshli o'quvchilarning savodxonligini (o'qish, matematika, tabiiy fanlar) amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi test.
3.	TIMSS-(Trends in International Mathematics and Science Study)	15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash dasturi.
4.	EGRA va EGMA	boshlang'ich sinflarda o'qish hamda matematika bo'yicha ko'nikmalariga baho beradi.
5.	STEAM	ta'lim dasturlari bo'yicha kengaytirishga qaratilgan asosiy kompetensiya, bilish (kognitiv) faoliyati usullarini egallash, ijodiy fikrlashni rivojlantirish va o'quv faoliyatidagi mustaqillik.

PIRLS – boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qib tushunish darajasini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturidir. Mazkur xalqaro dastur ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma'lumotlarni taqdim etadigan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi axborotlarni xalqaro miqyosda taqqoslashga imkon beruvchi, o'qish va o'qitish sifatini yaxshilash maqsadida tashkil etilgandir. 2016-yildan boshlab qo'shimcha tanlov asosida PIRLS tizimi joriy qilingan bo'lib, u o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholashga mo'ljallangan. Shuningdek, PIRLS dasturi o'quvchilar tomonidan maktabda va maktabdan tashqari ta'lim olishning katta qismini tashkil etgan, ya'ni badiiy tajriba orttirish, axborot olish va undan foydalanish ko'nikmalarini baholash kabi ikkita keng qamrovli maqsadlarni ifodalaydi.

2021-yilda o'tkaziladigan tadqiqotda o'quvchilarga birinchi marta raqamli formatdagi topshiriqlarni taqdim etish rejalashtirilganligini buning yaqqol dalilidir. Raqamli formatga o'tish bilan birga, internet muhitida boshqariladigan PIRLS onlayn o'qishni kompyuterda baholash kabi o'zgarishlar ko'zda tutilgan. Davlatlar PIRLS xalqaro dasturidan quyidagi maqsadlarda foydalanadilar: global miqyosida ta'lim tizimi darajasidagi yutuqlarning tendentsiyalarini kuzatib borish, yangi yoki qayta ko'rib chiqilgan ta'lim siyosatining ta'sirini kuzatib borish, ta'limning zaif nuqtalarini belgilash va o'quv islohotini amalga oshirish, PIRLS ma'lumotlarini tadqiq va tahlil qilish orqali o'qitish va o'qishni takomillashtiriladi.

PISA – turli davlatlarda 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligini (o'qish, matematika, tabiiy fanlar) va bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi test bo'lib, 2000-yilda testlarda 32 ta, 2003-yil 43, 2006-yilda 57 davlat qatnashgan bo'lsa, 2015-yilda ularning soni 72, 2018-yilda esa 78 taga yetgan. Test sinovlariga har bir mamlakatdan 4 ming 500 dan 10 ming nafargacha o'quvchi jalb etiladi.

PISA dasturida o'quvchilarning matematik savodxonligi 54 ta topshiriq (84 ta savol), o'qish savodxonligi 8 ta topshiriq (28 ta savol), tabiiy fanlardan 13 ta topshiriq (35 ta savol), shu yo'nalishlar bo'yicha o'quvchilarning kompetentligi, muammolarni yecha olish ko'nikmalari 10 ta topshiriq (19 ta savol) yordamida aniqlanadi. Savollarning 50 foizi javobi tanlanadigan (test) bo'lsa, 12 foiz savollarning javoblari o'quvchi tomonidan aniq so'z yoki raqamlar vositasida ifodalanishi, savollarning qolgan qismiga o'quvchi erkin javob yozishi kerak. Ba'zi topshiriqlar aynan bir hayotiy vaziyatga doir, turli murakkablikka ega bir necha savoldan iborat bo'ladi. Testlar bir necha variantda tuziladi. Bunda bir guruhdagi topshiriqlar bir necha variantga kiritilishi mumkin.

PISA standartlariga muvofiq, tadqiqot davriga mos ravishda 15 yosh-u 3 oylikdan, 16 yosh-u 2 oylikka to'lgan hamda yettinchi va undan yuqori sinfda o'qiyotgan o'quvchilar mazkur tadqiqot yoshidagi o'quvchilar hisoblanadi. Tajriba-sinov (Field trial) jarayoni 42 kalendar kuni hamda asosiy tadqiqotlar (Main survey) 56 kalendar kuni davomida amalga oshiriladi.

Dissertatsiya yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar jarayonida shu tushuncha aniq bo'ldiki, PISA baholash dasturi asosida ona tili va o'qish savodxonligini

baholash vositalari an'anaviy monitoring vositalaridan keskin farqlanadi. Bu borada Rossiya natijalari ham 2018-yilda bir oz yomonlashganligi ilmiy jurnallarda ta'kidlab o'tildi. Shuningdek, o'quvchilarning test sinovlarini baholash uchun yangi baholash formati (kompyuter platformasi) joriy qilinibgina qolmay, balki o'quvchilarga butunlay boshqa matnlar: ko'p o'lchovli matnlar, ziddiyatlarni aniqlash, nuqtayi nazarni yoki manbalar sifatini aniqlash kerak bo'lgan matnlar taklif etildi. Lekin matematika va tabiiy fanlardan Qozog'iston, Ozarbayjon va Gruziya kabi mamlakatlar ham dastlabki bosqichlarda yaxshi natija ko'rsatganlar.

TIMSS dasturi "Bilim yutuqlarini baholash" Xalqaro uyushmasi (IEA) tomonidan tashkil etilgan bo'lib, ushbu tadqiqot 4 yilda bir marta o'tkaziladi. Shu kunga qadar 1995, 1999, 2003, 2007, 2011 va 2015-yillarda, 6 marta o'tkazilgan. 1995-yildan 3 marotaba (oxirgisi 2015-yilda) maktab bitiruvchilarining (Rossiyada 11-sinf, AQSHda 12-sinf) yutuqlarini aniqlashni o'z ichiga olgan holda kengaytirilgan tadqiqot ishlari (Advanced TIMSS) olib borilgan.

TIMSSda har 4 yil davomida 4- va 8-sinf o'quvchilarining nafaqat fanlarga bilim, balki ko'nikmalari hamda ta'lim yutuqlariga baho berib boriladi, ushbu fanlarga munosabati, qiziqishi va ta'limga bo'lgan motivatsiyasini solishtirish imkoni yuzaga keltiradi. Tadqiqot o'tkazuvchi davlatlarda matematika va tabiiy fanlarning maktablardagi o'qitilish holati, mazkur ta'lim yo'nalishlarining mazmun-mohiyati, o'quv jarayoni hamda ta'lim muassasasi, o'qituvchilar, o'quvchilar, ularning oilalari bilan bog'liq omillar qo'shimcha ravishda o'rganiladi. Xalqaro test sinovlariga qo'shimcha sifatida tadqiqotda ishtirok etuvchi maktab ma'muriyati, o'quvchilar va o'qituvchilar so'rovnomadan o'tkaziladi.

STEAM - ta'limda o'quvchilarning ilmiy usullarni amalda qanday qo'llashni tushunishga kirishadigan aralash muhitni nazarda tutadi. Ushbu dastur bo'yicha o'quvchilar, matematika va fizika bilan bir qatorda, o'z ishlab chiqaradigan robotlarini asosiy qismlarini o'rganadilar hamda darslarda maxsus texnologik uskunalari ishlatiladilar. STEAM yondashuvi o'quvchilarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi o'quvchilarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda

birlashtirishga imkon beradi va universitetga kirish va keyingi o'qishni osonlashtiradi.

Tadqiqot methodologysi;

Oliy ta'limda kadrlar tayyorlashga barvaqt e'tibor qaratish, xalqaro talablarga mos ravishda ta'lim kontentlari, o'quv dasturlari, darslik-qo'llanmalarni yaratish, mavjud didaktik ta'minotni tubdan takomillashtirish o'qituvchilarning, eng birinchi navbatda, malakasini oshirish, ularga fanlar bo'yicha metodik yordam ko'rsatish masalalari bugungi kunning eng dolzarb masalalariga aylanmoqda.

EGRA va EGMA - umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilarini savodxonlik va hisoblash ko'nikmalarini baholashga mo'ljallangan ilmiy asoslangan modellarga tayanadi. Bugungi kunga qadar EGRA va EGMA baholash tadqiqotini 40 dan ortiq mamlakatda o'tkazib, to'plangan ma'lumotlar ushbu mamlakatlarga o'z o'quvchilarining o'qish va matematika bo'yicha asosiy ko'nikmalarini yaxshilashga yordam bergan. O'zbekiston bo'ylab 3- va 5-sinf o'quvchilarining o'qish va matematik ko'nikmalarini baholashga yordam beradi. Baholash ushbu fanlar bo'yicha o'quv dasturlarini takomillashtirish va shu fanlarni o'qitishga to'g'ri investitsiya kiritish imkonini beradi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, PISA va PIRLS xalqaro tadqiqotlarida muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun o'qituvchilar va ular ishlaydigan, foydalanadigan materiallarni tayyorlashga jiddiy e'tibor qaratiladi, buning uchun esa yangi o'quv materiallarini yaratish lozimdir.

Xalqaro tadqiqotlardagi natijalarni yaxshilash uchun o'qituvchilarni maqsadli tayyorlash va ta'lim jarayonida o'qitish metodikasining ustuvor tamoyillarini o'zgartirish zarur, bu uchun o'qituvchilarni tayyorlash, rivojlantiruvchi ta'limning faol tizimini tatbiq etishish va o'qituvchilarni ta'lim jarayonida yanada muvaffaqiyatli foydalana oladigan materiallar bilan ta'minlash kerak. PISAda ishtirok etish O'zbekistonga ko'plab imkoniyatlarni yaratadi. 2023-yilning oxirida PISA natijalarining e'lon qilinishi ko'plab davlatlarga xalqaro standartlar nuqtayi nazaridan tashqi baho berilishini ta'minladi. Masalan, Rossiya 2000-yildan beri xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etib kelmoqda va PISA bo'yicha bizning natijalar o'rtacha xalqaro darajadan past edi. Faqat 18 yil davomida ta'limga katta sarmoya

kiritish orqali PISA tadqiqotidagi natijalar Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining o'rtacha ko'rsatkichlariga yaqinlashdi. Bu ko'proq fan natijalariga, ya'ni yosh avlodga yaxshi, chuqur va uzoq muddatli bilimlarni berishga e'tibor qaratganligi bilan izohlandi. O'quvchilar tomonidan turli hayotiy vaziyatlarda egallangan bilimlarni ishlatilishini baholash orqali ijodkorlikni rivojlantirishga erishildi.

Baholash natijalariga ko'ra yangi o'quv dasturlari, o'qitish uslubi va yondashuvlar O'zbekiston yoshlarining yaxshi natija ko'rsatishi uchun moslashtiriladi. Bu loyihalar o'quvchi-yoshlarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, egallagan bilimlarini hayotda qo'llay olish, layoqatiga turli xil topshiriqlar orqali baho berish va keyinchalik bu ko'nikmalar rivojlanishiga turtki berishga xizmat qiladi.

Dunyoda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv yutuqlarini xalqaro baholash tizimlaridan biri matnni o'qish va tushunish sifatini xalqaro tadqiqoti PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) hisoblanadi. Mazkur tadqiqot dunyoning turli davlatlaridagi boshlang'ich sinf o'quvchilarining turli matnlarni o'qish va tushunish darajasini baholash va taqqoslash hamda milliy tizimlarning o'ziga xos xususiyatlaridagi tafovut va farqlarni aniqlash imkonini bergan. Mazkur tadqiqotda boshlang'ich ta'lim 4-sinf o'quvchilarining o'qish va matnni tushunish darajalari baholanadi. Tadqiqotda ishtirok etadigan maktablar ikkita parallel sinfi bo'lgan umumiy maktablar orasidan maxsus metodologiya asosida kompyuter yordamida tasodifiy tanlanadi.

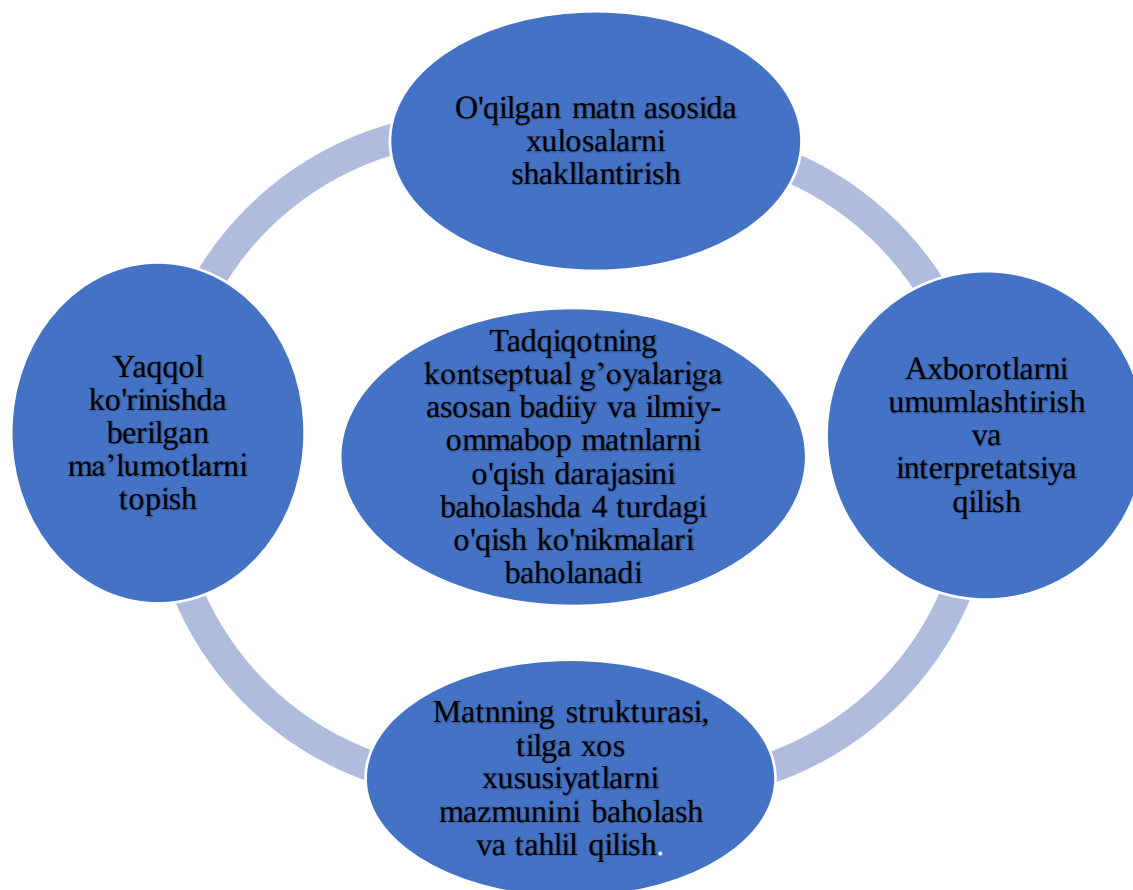
PISA va PIRLS kabi xalqaro tadqiqotlarga qo'yilgan eng muhim talablardan biri qiyosiy tahlil qilish imkonini beradigan topshiriqlardan foydalanish hisoblanadi, shu sababli topshiriqlarni shakllantirish jarayonida o'tgan yillarda foydalanilgan nazorat materiallari blokidan foydalanilgan. Shuningdek, asosiy e'tibor tadqiqot jarayonini standartlashtirishga qaratiladi. Bu jarayoni xalqaro koordinatsiya markazi nazoratida amalga oshirilib, tadqiqotning har bir bosqichi maktablarni tanlash, mavzularni tanlash, moslashtirish va tarjima qilish, testlarni o'tkazish, natijalarni tekshirish jarayoni xalqaro ekspertlar tomonidan to'liq nazorat qilinadi. Tarjimalar tekshirilib, maktablarda xalqaro kuzatuvchilar ishtirok etadilar. Ochiq

turdagi nazorat topshiriqlari ekspert o'qituvchilar tomonidan tekshirilgandan so'ng yana boshqa mutaxassislarni jalb etib, qayta tekshirib, natijalar taqqoslab ko'riladi.

PIRLS tadqiqoti jarayonida ikki turdagi o'qish baholanadi:

- adabiy o'qish tajribasini egallashga qaratilgan o'qish;
- ma'lumotlarni o'zlashtirish va ulardan foydalanish maqsadiga qaratilgan o'qish.

Tadqiqotning konseptual g'oyalari asosan badiiy va ilmiy-ommabop matnlarni o'qish darajasini baholashda 4 turdagi o'qish ko'nikmalari baholanadi. Ta'lim siyosatini va o'quv dasturlarini isloh qilish uchun turli darajadagi ballar bilan bog'liq bo'lgan kompetentsiyalarni tushunish muhimdir (*qarang 2-rasm*).

2-rasm. PIRLS xalqaro baholash dasturiga asosanlan o'qish ko'nikmalari.

Xalqaro baholash dasturida badiiy va ilmiy-ommabop matnlarni o'qish darajasini baholashda mazkur turdagi o'qish ko'nikmalarining amaliy jihati

shundan iboratki, miqdor va sifat ko'rsatkichlari asosida quyidagi baholash tizimidan foydalaniladi:

- javobini tanlashga oid topshiriqlar uchun 1 ball;
- voqea va hodisalarning ketma-ketligiga oid topshiriqlar va qarorlar uchun 1 ball;
- javobi yoziladigan ochiq turdagi konstruktiv xarakterdagi topshiriqlar uchun 1 ball;
- matnning strukturasi, tilga xos xususiyatlari, mazmunini baholash va tahlil qilishning qiyinchilik darajasiga ko'ra 1 balldan 3 ballgacha baholanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ona tili va o'qish savodxonligi darslarida matnni tushunishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Ko'p o'quvchilar ba'zi holatlarda beparvo va kam o'qiydilar, ular uchun o'qish zerikarli bo'lib qoladi, buning asosiy sababi: o'qishga bo'lgan qiziqishning umumiy pasayishi, kitoblardan tashqari ko'plab ma'lumot manbalarining mavjudligidir. Ammo ushbu jarayonning asosiy sababi hali ham o'qishni, o'qitishning nomukammalligi, o'quvchilarning o'qish faolligini maqsadli shakllantirish tizimining yo'qligidir.

Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning bilimlarini baholashda qo'llangan savol, test va topshiriqlar ularning o'quv materialini qanday o'zlashtirayotganligini aniqlash orqali bilim, ko'nikmalar va malakalarini rivojlantirishga erishiladi. O'quvchilarning savodxonligini aniqlashga qaratilgan xalqaro baholash dasturi doirasida ularning bilim va ko'nikmalarini hayotiy vaziyatlarda qo'llash, fikrlash va ona tilida erkin muloqot qilish qobiliyatlarini aniqlashga qaratiladi. Shu bilan birga, bu hech qanday o'quv dasturini belgilamaydi, targ'ib qilmaydi va umumiy e'tirof etishni taqozo etmaydi.

PISA dasturining nazariy jihatida shundaki, a'zo mamlakatlarni ta'lim siyosatiga oid ma'lumotlar bilan ta'minlash, qarorlar qabul qilishda ularni qo'llab-quvvatlashdan iborat bo'ladi. Tadqiqotning har uch yilda o'tkazilishi mamlakatlarga siyosiy qarorlar va tegishli dasturlarning ta'sirini hisobga olish uchun ma'lumot va tahlillarni ichiga olgan holda o'z vaqtida axborot berish imkoniyatini yaratadi. Jumladan, mamlakatlar bu davr davomida o'z ta'lim tizimida kelajakda erishishi ko'zda tutilgan maqsadlarni aniqlab olishiga imkon beradi.

PISA va PIRLS xalqaro baholash dasturlarini tatbiq qilishda undagi tanlangan matnlar o'quvchilarda to'g'ri o'qish me'yorlarini shakllantiradi hamda ona

tilining o'ziga xos xususiyatlarini, jumladan, o'qigan materialini qaysi darajada tushunganligini bilish imkoniyatini beradi. Matnlarni tanlashda o'quvchining yoshi va psixologik xususiyatlarini inobatga olish tavsiya etiladi.

Mazkur xalqaro baholash dasturlarida kontekstlar ham alohida ahamiyatga ega. Kontekstlar - PISA topshiriqlarining asosi sanaladi. Kontekst - bu hayotiy muammoli vaziyatlar aks etgan topshiriqlar bo'lib, o'z navbatida, ular shaxsiy, mahalliy va milliy (global) darajalarga bo'linadi. Mazkur jihat shaxsiy, mahalliy va global muammolarga doir o'quvchilarning fikrlari o'rganilishi hamda taqqoslanishini ifoda etadi.

PISA topshiriqlari darajalarini aniqlashda topshiriqni bajarish uchun talab etiladigan intellektual fikrlash qobiliyatiga ko'ra ular uchta kognitiv darajaga ajratiladi:

1. Quyi daraja – bir bosqichli amallar;
2. O'rta daraja – hodisalarni tavsiflash;
3. Yuqori daraja – murakkab ma'lumotlarni tahlil qilish.

PIRLS va PISA xalqaro baholash dasturlarini tatbiq qilishda undagi tanlangan matnlar o'quvchilarda ona tilida to'g'ri so'zlashish qoidalarini, muloqotga kirisha olish va o'qish me'yorlarini egalash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, o'qigan materialni qaysi darajada tushunganligini bilish imkoniyatini beradi. Mazkur xalqaro baholash dasturlari ta'limda noan'anaviy o'qitish usullaridan foydalanishni talab etibgina qolmay, darslarning samaradorligini oshiradi hamda quyidagi ta'limiy yutuqlarga erishishni kafolatlaydi:

- o'quvchilarga mustaqil fikrlashni o'rgatish;
- bilimlarni o'zlashtirishga yordam berish;
- darsning samaradorligini oshiradi;
- o'quvchilarning ona tili xususiyatlarini kengroq bilish darajasini kengaytirish;
- tafakkurni rivojlantirish;
- o'quvchilarning matnni tushunish ko'nikmasini shakllantirish;
- ixtiyoriy va ixtiyorsiz xotirani kuchaytirish;
- matn bo'yicha axborotlarni tahlil qilish;
- o'quvchilarni o'z ustida ishlashga erishish.

Pirovardida o'quvchilarda ona tili savodxonligini oshirish va o'qish orqali kommunikativ ko'nikmalarni shakllanishi, muloqotga kirishish hamda nutq madaniyatini rivojlanishiga erishiladi.

Mamlakatlarning rivojlanishi zamonaviy iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta'lim dasturlari va yangi davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqilishiga ko'p

Yuqorida ko'rsatilgan natijalarga maktab o'quvchilarini tafakkur sa'y-harakatlariga o'rgatishda ikkita faoliyatli o'qitish nazariyasi keng qo'llanishga ega bo'ladi: maktab o'quvchilarini intellektual salohiyatini shakllantirish va rivojlantirish nazariyasini ishlab chiqadi. Bu nazariyaning bosh g'oyasi bilimlarni o'zlashtirish o'quvchilar tomonidan faqat ma'lum sa'y-harakatlar tizimi bajarilishi natijasida yuzaga keladi. Ikkinchisi: sa'y-harakat o'z ustida bajarilayotgan predmet bilan funktsional bog'langan, o'z ichiga mazkur predmetni o'zgartirish maqsadini va bunday o'zgartirish vositasini oladi. Bularning barchasi birgalikda shakllantirilayotgan sa'y-harakatning ijro qismini tashkil etadi. Demak, o'quvchilarda oddiy xulosalar bilan birga, matndagi g'oyalar va axborotlarni talqin qilish, uyg'unlashtirish, bog'lay olish ko'nikmalari rivojlanib boradi degan xulosaga kelish mumkin.

Foydalanilagan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish choratadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli Qarori.
2. Международная программа по оценке образовательных достижений учащихся PISA (Электрон. ресурс). – режим доступа <http://www.centeroko.ru/pisa15/pisa15.html>
3. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. O'quvchilarning savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturi haqida qo'llanma. –T.:2019.6-7 bet.
4. Результаты международного исследования PISA-2015. (Электрон. ресурс). доступа http://www.centeroko.ru/pisa15/PISA_15_res.htm.
5. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. O'quvchilarning savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturi haqida qo'llanma. –T.:2019.7- bet
Gazeta.uz/oz/2020/09/14/education/
6. M. Ahadov. Kimyo fanidan xalqaro baholash dasturlari PISA va PIRLS: nazariya va amaliyot. Pedagogik ta'lim klasteri: muammo va yechimlar.Konferentsiya materiallari. 2023. 28-bet.

7. Э.Винокурова. PIRLS, TIMSS, PISA – что за исследование, что которых участвуют школьники из Россия. https://mel.fm/ucheba/fakultativ/9058732-all_tests.
8. Гвиздок Л.В. Развитие и оценка функциональной грамотности школьников на основе международных исследований PISA, PIRLS. 2015. [funktsionalnaya_gramotnost.doc](#)

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI KONTEKSTIDA TURIZM TERMINLARINING LUG'AVIY JIHATLARI

Odilboyeva Umida Zafarjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

odilboyevaumida96@gmail.com ,

+99897 259 44 76

Annotatsiya: *Turizm sohasining global rivojlanishi turli sohalarni, jumladan, mehmonxona xizmatlari, transport, madaniyat va kommunikatsiyani o'z ichiga olgan terminologiyani yaratishga olib keldi. Har bir til o'zining madaniy, ijtimoiy va tarixiy kontekstida ushbu terminlarni o'zlashtirish, integratsiya qilish yoki o'zlashtira olishni o'ziga xos tarzda amalga oshiradi. Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillarida turizm terminologiyasining lug'aviy asoslarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, ikki til orasidagi o'xshashliklar va farqlarni taqqoslash, globalizatsiya ta'sirida mahalliy terminlarning o'zgarishini tahlil qilish va tilning turizm sohasidagi rolini muhokama qilishni maqsad qilgan.*

Kalit so'zlar: *lug'at, terminologiya, terminlar, atamalar, lingvistik omillar, yasama terminlar, affiks, suffiks, sayyohlik terminlari kategoriyalari, turizm, semantika, integratsiya, foydalanish, hosil qilish, lingvokulturologiya, til, madaniyat, o'zlashtirilgan so'zlar.*

ЛЕКСИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТЕРМИНОВ ТУРИЗМА В КОНТЕКСТЕ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

Аннотация: *Глобальное развитие туристической отрасли привело к созданию терминологии, охватывающей различные сферы, включая гостиничные услуги, транспорт, культуру и коммуникации. Каждый язык в своем культурном, социальном и историческом контексте по-своему осуществляет заимствование, интеграцию или адаптацию этих терминов. Данная статья посвящена изучению лексических основ туристической терминологии в английском и узбекском языках, сравнению сходств и различий между двумя языками, анализу изменений местных терминов под влиянием глобализации и обсуждению роли языка в сфере туризма.*

Ключевые слова: *словарь, терминология, термины, термины, лингвистические факторы, производные термины, аффикс, суффикс, категории туристических терминов, туризм, семантика, интеграция, использование, образование, лингвокультурология, язык, культура, заимствованные слова.*

LEXICAL ASPECTS OF TOURISM TERMINOLOGY IN THE CONTEXT OF ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Abstract: *The global development of the tourism industry has led to the creation of terminology encompassing various spheres, including hospitality services, transportation, culture, and communications. Each language, within its cultural, social, and historical context, uniquely borrows, integrates, or adapts these terms. This article is devoted to examining the lexical foundations of tourism terminology in English and Uzbek languages, comparing similarities and differences between the two languages, analyzing changes in local terms under the influence of globalization, and discussing the role of language in the tourism sphere.*

Keywords: *dictionary, terminology, terms, terms, linguistic factors, derived terms, affix, suffix, categories of tourism terms, tourism, semantics, integration, use, formation, linguoculturology, language, culture, borrowed words.*

KIRISH

Turizm – dunyo bo'ylab katta ahamiyatga ega bo'lgan, ko'plab sohalarni o'z ichiga olgan dinamik sanoatdir. Bu sanoatning rivojlanishi natijasida, turizmga oid atamalar maxsus soha sifatida shakllandi va turli xizmatlar, joylar va faoliyatlarni ifodalashda ishlatiladi. Ingliz tili global turizmning rasmiy tili bo'lsa-da, har bir davlat ushbu terminlarni o'z tiliga moslashtirib, o'z madaniy va lingvistik strukturasi doirasida foydalanadi. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi turizm terminologiyasining lug'aviy xususiyatlari, ularning leksik va semantik tuzilmalari o'rganiladi. Har bir mamlakat turizm sohasining rivojlanishiga o'z hissasini qo'shayotgan bo'lsa-da, til bu jarayonda muhim vosita sifatida o'z rolini o'ynaydi. Ingliz tili global turizm sohasining asosiy aloqa tili sifatida keng tarqalgan bo'lsa, o'zbek tili o'z madaniyati va milliy xususiyatlariga mos ravishda turizmga oid atamalarni shakllantirishda o'ziga xos yondashuvni taqdim etadi.

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi turizm terminlarining lug'aviy jihatlari o'rganiladi. Har ikki tildagi asosiy turizm atamalari va ularning semantik mazmuni tahlil qilinadi. Boshqa tillardan olingan leksik elementlarning mahalliyashtirilishi, shuningdek, turizm sohasining rivojlanishi va xalqaro miqyosda aloqalar o'rnatilishiga xizmat qiladigan turizm tilining yasaliishi jarayonlarida qanday o'zgarishlar yuz berayotganini ko'rib chiqamiz. Maqola ingliz

va o'zbek tillarida turizm terminologiyasining leksik jihatlarini taqqoslashga va ularning madaniy kontekstdagi rolini o'rganishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Turizm terminologiyasi va uning lug'aviy jihatlarini haqida ko'plab ilmiy ishlar mavjud bo'lib, bu sohada turli tillarda olib borilgan tadqiqotlar o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ingliz va o'zbek tillaridagi turizm terminlari bo'yicha tadqiqotlar tilshunoslik, madaniyatshunoslik, va kommunikatsiya sohalarida e'tiborga molikdir.

Fan tili millatning umumadabiy tili asosida shakllanadi va rivojlanadi. Shu bois fan, ilm tili poydevorini umumadabiy tilning leksikasi yani leksikografiyasi, so'z yasalishi va grammatikasi tashkil qiladi. X. Xyuellning qayd etishiga ko'ra, terminologiya muayyan fanga oid terminlar yoki texnika sohasida qo'llanadigan so'zlar yig'indisidir. Biz terminlar ma'nosini qayd etish orqali ular ifodalaydigan tushunchalarni ham qayd etamiz. Termin so'zini turlicha tushunchalari mavjud. Chunonchi, mantiqshunoslar (logiklar) uchun termin bu aniq obyektga tegishli tavsif (yoki tavsiflar) yig'indisini nazarda tutuvchi va unda tatbiq etiluvchi so'z hisoblanadi. Har qanday tildagi istalgan so'z termin bo'lishi mumkin. Fan va texnikada termin sun'iy o'ylab topilgan yoki tabiiy tildan olingan maxsus so'z sanaladi. Bunday so'zlarning qo'llanish sohasi u yoki bu ilmiy maktab vakillari tomonidan aniqlashtiriladi yoxud chegaralanadi. Umumtil terminlaridan farqli o'laroq, ilm-fan, texnikaga xos terminlar iyerarxik birliklar sifatida terminologik sistemalarga birlashadi, ular o'z ma'nolariga faqat ayni sistema ichida erishadi, bu sistemada ularga mantiqiy (tushunchaga oid) terminologik maydon mos keladi.

Fandagi har qanday rivojlanish, taraqqiyot ilmiy terminlarning yuzaga chiqishi yoki oydinlashishidan darak beradi. Termin va terminologik leksika tushunchalarini bir-biridan farqlash zarur. Terminlarning qo'llanish, tarqalish ko'lamini muayyan terminologik sistema bilan cheklangan bo'lib, ular insonning faoliyati doirasidagi aniq uslubda harakat qiladi, voqelanadi. Terminologik leksika o'z tarkibiga tor mutaxassislik doirasidan ommaviy muloqot doirasiga ko'chgan noprofessional nutqiy kontekstda keng qo'llanadigan so'z va so'z birikmalarini qamrab oladi. Umumadabiy til doirasiga o'tgan termin o'z terminologiyasi, terminologik maydoni va sistemasidan yiroqlashadi, terminlik xarakteristikasidan

ajralib qoladi. Termin ta'rfi xususida ilmiy adabiyotlarda ko'pdan ko'p mulohazalar bildirilgan. Deyarli barcha ta'riflarda termin maxsus ilmiy-texnikaviy tushunchani ifodalovchi so'z yoki so'z birikmasi tarzida tavsiflanadi.

O.Vinokurning fikricha, termin har doim aniq va ravshan bo'ladi. Terminlar sistemasi tili ongli shakllantiriladi. Zero, termin o'z-o'zidan, stixiyali tarzda paydo bo'lmaydi, balki zarurligi, jamiyatda unga ehtiyoj mavjudligi bois yaratiladi. A.Gerdning mulohazasiga ko'ra, termin ilm-fan taraqqiyotining muayyan bosqichida mavjud tushunchalarning asosiy xususiyatlarini aniq va to'laligicha aks ettiruvchi maxsus terminologik ma'noga ega tabiiy va sun'iy til birligi, ya'ni so'z yoki so'z birikmasidir. O.Axmanovanning ta'kidlashicha, terminologiya qaysidir fan o'z taraqqiyotining oliy darajasiga erishgandagina yuzaga chiqadi, ya'ni termin muayyan tushuncha aniq ilmiy ifoda kasb etgandan so'ng tan olinadi. Terminni notermindan farqlashning muhim vositasi uni ilmiy asosda ta'riflashning mumkin emasligidadir. V.G.Gak terminning ta'rifini berish bilan birga, uning mohiyatini ochib bergan va uning fikricha termin biror bir til so'z boyligidagi ma'lum o'rinni egallaydi. U ilmiy ishlarda terminga lug'aviy birliklarning alohida turi tarzida qaralishiga e'tiroz bildiradi hamda termin-funksiya, leksik birliklar qo'llanishining bir ko'rinishi, degan g'oyani ilgari suradi. V.P.Danilenkoning e'tirof etishicha, jamiyatda sodir bo'ladigan har qanday jarayonning in'ikosi dastavval terminologiyada o'z ifodasini topadi yoki muayyan terminlarning transformatsion o'zgarishi oqibatida voqealanadi. D.Lottening ishlarida terminga alohida belgi sifatida emas, balki aniq sistemaning a'zosi shaklida qarash, munosabatda bo'lish zarurligi ta'kidlangan. Uning fikriga terminlarning terminlar sistemasidagi o'rni, mavqei muayyan tushunchaning tushunchalar sistemasidagi o'rni, mavqei bilan aniqlanadi. Terminologiya turli-tuman maktab, ilmiy yo'nalish va aniq fikrlarga xos kategorial apparatni ifodalovchi, terminlar sistemasiga birlashgan maxsus tushunchalar yig'indisi, majmui tarzida qaraladi.

Imiy qarashlarni nazariy jihatdan ko'rib chiqqan holda terminlarni ingliz va o'zbek tillaridagi o'niga nazar tashlaymiz. So'nggi yillarda tillarga jumladan ingliz tiliga bo'lgan e'tibor tobora kuchayib bormoqda, bu esa o'zbek tilida shuningdek ingliz tilida sohalarga oid atamalar ya'ni terminlar bilan ishlash ehtiyojini yuzaga keltirdi.

Terminning ma'nosi, mohiyati, uning nomidan kelib chiqadi. Demak, "Terminus" lotincha "chegara, chek" so'zlaridan olingan bo'lib, bundan ko'rinib turibdiki termin chekli, chegaralangan yani, termin muayyan sohaga oid, aniqrog'i bir ma'noli so'zdir. Ingliz va o'zbek tillarida turizm sohasiga oid terminlarning lug'aviy jihatlari chuqur tahlil qilindi va globalizatsiya jarayonida ular qanday o'zgarishlarga uchraganligi, mahalliyashtirilishi va madaniy kontekstda qanday ishlatilishi o'rganildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ushbu tadqiqotning natijalari ingliz va o'zbek tillarida turizm terminologiyasining o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatadi va globalizatsiya ta'sirida qanday o'zgarishlar yuz berayotganini ochib beradi. Ingliz tili global turizm sohasining rasmiy tili sifatida faol rol o'ynaganligi sababli, uning atamalari ko'plab boshqa tillarda, shu jumladan o'zbek tilida keng qo'llanilmoqda. O'zbek tiliga ingliz tilidan olingan turizm atamalari ko'plab misollarni keltiradi, ammo bu jarayonda mahalliy til va madaniyatga moslashtirish zarurati doimo mavjud.

O'zbek tilida inglizcha terminlarning bevosita o'girilishidan tashqari, ular o'zbek madaniyatiga xos semantik qatlamlar bilan boyitiladi. Bu esa, turizm sohasidagi atamalarni anglashda tilning nafaqat leksik, balki madaniy jihatlarni ham inobatga olish zarurligini ta'kidlaydi. Masalan: "*mehmondo'stlik*" atamasi inglizcha "*hospitality*" so'zining o'rni barchasini qamrab oladigan, kengroq tushunchaga ega. Bu o'zbek tilidagi turizm terminologiyasining milliy va madaniy o'ziga xosligini aks ettiradi.

Shu bilan birga, ingliz tilining ta'siri ba'zida o'zbek tilida yangi atamalarni yaratish, eski atamalarga yangilik kiritish va o'zlashtirilgan so'zlarni yangi semantik qatlamlar bilan to'ldirishga olib keladi. Bu jarayon, o'zbek tilidagi turizm terminologiyasining rivojlanishini va global turizm sanoatiga integratsiyasini ta'minlashga xizmat qiladi.

Natijada, ingliz va o'zbek tillaridagi turizm terminologiyasining lug'aviy jihatlari turizm sanoatining global va lokal o'zaro aloqalarini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Bu terminlar nafaqat sayohat va turizm sohasidagi xizmatlar va mahsulotlarni tavsiflashda, balki har ikki til va madaniyatning o'zaro ta'sirini ham

ifodalaydi. Shunday qilib, turizm terminologiyasining lug'aviy tahlili tilshunoslikda, madaniyatshunoslikda va turizm sohasidagi aloqalarda yuksak ahamiyatga ega.

XULOSA

Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillarida turizm terminologiyasining lug'aviy jihatlarini o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, globalizatsiya jarayonlari va madaniy aloqalar kontekstida tilning qanday rivojlanishini ko'rsatdi. Maqola davomida ingliz tilidan o'zbek tiliga o'girilgan turizm atamalarining leksik va semantik o'zgarishlari, mahalliyashtirish va moslashtirish jarayonlari, shuningdek, terminlarning madaniy kontekstdagi rolga e'tibor qaratildi. Ingliz tilining global tili sifatida turizm sohasidagi terminlarni yaratish va tarqatishda muhim rol o'ynaganligi ta'kidlandi. Ingliz tilidan olingan ko'plab atamalar, *"tourism"*, *"hotel"*, *"visa"*, va *"tourist"* kabi so'zlar o'zbek tiliga bevosita o'girilgan yoki fonetik o'zgarishlar bilan qo'llanilmoqda. Biroq, ba'zi atamalar o'zbek tilida semantik jihatdan boyitilib, madaniy kontekstda yangi ma'nolarni ifodalaydi.

Shuningdek, o'zbek tilida inglizcha turizm terminlari mahalliyashtirilgan, bu jarayon esa til va madaniyatning o'zaro ta'sirini, shuningdek, global turizm sanoatiga integratsiyani ta'minlashga xizmat qiladi. O'zbek tilida turizm sohasiga oid terminlar, ingliz tilidagi atamalarga nisbatan o'ziga xos semantik qatlamlar va madaniy kontekstlar bilan boyitilgan.

Bunday tahlillar, ingliz va o'zbek tillarida turizm terminologiyasining rivojlanishini, madaniyatlararo aloqalarni va tilshunoslikdagi yangi yondashuvlarni ko'rsatib beradi. Shu bilan birga, turizm sohasida samarali kommunikatsiya va xizmat ko'rsatish uchun tilning rolini tushunish muhimdir. Maqola, turizm terminologiyasining lug'aviy tahlilini olib borish orqali global va mahalliy til o'rtasidagi bog'liqlikni yanada chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Sobirova Z. R. O'zbek sayyohlik terminlarining ingliz tiliga tarjimasida uchraydigan ayrim muammolar //So'z san'ati xalqaro jurnali. Toshkent . 2020. -B 128
2. Abduqodirov U. N. Turizmga oid atamalarining lingvokulturologik xususiyatlari. International Conference on Research in Humanities, Applied Sciences and Education, Germany. 2022. -B 234

3. Yunusova F. J. Ingliz va O'zbek tillarida turizm terminologiyasi va uning rivojlanish bosqichlari. Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot. Onlayn konferensiya materiallari 2022.-B. 225
4. Conway B. E., Birss V., Wojtowicz J. The role and utilization of pseudocapacitance for energy storage by supercapacitors //Journal of power sources. – 1997. – T. 66. -B.114.
5. Kuchrarova G. Turizm terminologiyasining nazariy masalalari va tadqiqi. Academic Research in Educational Sciences. 2022.-B.580
6. Belan E. Osobennosti formirovaniya novix terminosistem.Avtoref.diss. kand. filol. nauk. – Moskva, 2009.-B.156
7. Mirzayev M., Aliyeva M. Turizm asoslari. – Toshkent, 2011.-B. 129
8. Ashurov.N.O. Abdullayeva.F.S. Ingliz va o'zbek tillarida biznes va turizm terminlarini ishlatish metodikasi. Science and Education. Scientific Journal. 2022. P.605-610

INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINING AUTOPEdagogIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Raximov Hasanboy Umarjon o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi

hasanboyrahimov4474@gmail.com,

+99897 259 44 75

Annotatsiya: Bugungi kunda pedagogik ta'limda innovatsion yondashuvlar muhim o'rin tutmoqda. Tasviriy san'at o'qituvchilarining autopedagogik kompetentligi, ya'ni o'z-o'zini o'rgatish va rivojlantirish qobiliyati, o'quv jarayonida samarali natijalar olish uchun zarur bo'lgan asosiy komponentlardan biridir. Ushbu maqolada tasviriy san'at o'qituvchilarining innovatsion yondashuvlar asosida autopedagogik kompetentligini rivojlantirishning pedagogik muammolari va yechimlari tahlil qilinadi..

Kalit so'zlar: innovatsion yondashuv, autopedagogika, kompetentlik, professional, kasbiy-ijodiy, tasviriy san'at, badiiy asar, badiiy-estetik, motivatsion, shaxsiy, kasbiy, psixologik, axloqiy.

РАЗВИТИЕ АУТОПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОДХОДА КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация: В настоящее время инновационные подходы играют важную роль в педагогическом образовании. Аутопедагогическая компетентность учителей изобразительного искусства, то есть способность к самообучению и саморазвитию, является одним из ключевых компонентов, необходимых для достижения эффективных результатов в учебном процессе. В данной статье анализируются педагогические проблемы и пути развития аутопедагогической компетентности учителей изобразительного искусства на основе инновационных подходов.

Ключевые слова: инновационный подход, самопедагогика, компетентность, профессиональная, профессионально-творческая, изобразительное искусство, художественный труд, художественно-эстетическая, мотивационная, личностная, профессиональная, психологическая, этическая.

DEVELOPMENT OF AUTOPEdagogICAL COMPETENCE OF FUTURE FINE ARTS TEACHERS BASED ON AN INNOVATIVE APPROACH AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Abstract: At present, innovative approaches play an important role in pedagogical education. Autopedagogical competence of fine art teachers, that is, the ability to self-study and self-development, is one of the key components necessary to achieve effective results in the

educational process. This article analyzes pedagogical problems and ways of developing autopedagogical competence of fine art teachers based on innovative approaches.

Keywords: *approach, self-pedagogy, competence, professional, professional-creative, fine arts, artistic work, artistic-aesthetic, motivational, personal, professional, psychological, ethical.*

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlar va pedagogik metodlarni qo'llash zaruriyati tobora ortib bormoqda. Bu o'zgarishlar faqatgina umumiy ta'lim sohasida emas, balki maxsus fanlar, jumladan tasviriy san'at ta'limida ham muhim ahamiyatga ega. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining autopedagogik kompetentligini rivojlantirish, ayniqsa, innovatsion yondashuvlar asosida, ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarga chuqur, keng qamrovli bilimlarni taqdim etish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Autopedagogika – o'z-o'zini ta'limlash, o'qituvchining o'z pedagogik faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilish, yaxshilash va samarali metodlarni ishlab chiqish jarayoni bo'lib, bu jarayon o'qituvchilarning pedagogik va shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydi. Innovatsion yondashuvlar asosida tasviriy san'at o'qituvchilarining autopedagogik kompetentligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari ham mavjud.

Innovatsion yondashuv asosida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida autopedagogik kompetentlikni rivojlantirishning o'ziga xosligi ta'lim muassasalarida tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi ta'limi sohalarida ishlash hamda uni o'qitishda o'quvchilarning autopedagogik kompetentlikni shakllantirish borasida bajarilishi muhim hisoblangani "Tasviriy san'at tarixi" fani orqali ijodiy asarni baholash hamda unga taalluqli mezonlar aniq bo'lsa, demak, autopedagogik kompetentlikni rivojlantirish hamda uni baholash tasviriy san'at fani o'qituvchisi uchun ham dolzarb muammo hisoblanadi.

Hozirda ta'limga doir qator me'yoriy hujjatlarda ta'lim sifatini oshirishning muhim shartlaridan biri shaxsni ma'naviy tarbiyalash maqsadida axloqiy tamoyillar va standartlarni shakllantirish hamda rivojlantirish vositasi sifatida san'atning axloqiy salohiyatidan yanada kengroq foydalanish lozimligi ko'p bor tilga olinadi. Mazkur talab o'sib kelayotgan avlodning estetik madaniyatini shakllantiradigan

badiiy pedagogik ta'lim va o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi sohasidagi strategik reja asosida yotadi hamda innovatsion yondashuv asosida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida autopedagogik kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha talabalarni tayyorlash sohasidagi asosiy kasbiy ta'lim dasturining maqsadi bilan bevosita bog'liqdir. Bunday yondashuvlar o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida kreativlik, yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o'z-o'zini anglash va pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish qobiliyatlarini oshiradi. Ushbu maqolada innovatsion yondashuvlar asosida bo'ladigan tasviriy san'at o'qituvchilarining autopedagogik kompetentligini rivojlantirishning pedagogik muammolari ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Pedagogika oliy ta'lim muassasalari "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" ta'lim yo'nalishi talabalari tabiatdagi olam go'zalligini baholashning aniq mezonlari hisoblangan badiiy ijod va badiiy ijod jarayoniga yo'nalgan bo'lishlari kerak. "Tasviriy san'at tarixi" fani orqali talabalarda autopedagogik kompetentlikni rivojlantirishda nafaqat pedagogik mahoratni ilmiy-nazariy asoslarini o'zlashtirishi, balki ular badiiy va estetik madaniyatning targ'ibotchisi bo'lishlari lozim. Shuning uchun tasviriy san'at tarixi fani orqali talabalarlarning autopedagogik kompetentlikni rivojlantirishda badiiy-estetik tayyorgarligi tushunchasi mazmuni va tuzilmasi hamda oliy ta'lim jarayoni sharoitida uni rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlashtirishga alohida zaruriyat mavjudir.

Pedagogik faoliyatga kasbiy-ijodiy tayyorgarlik muammolari ko'plab olimlarning ilmiy tadqiqotlaridan joy olgan. Jumladan, B.X.Raximov - bo'lajak o'qituvchida kasbiy-madaniy munosabatning shakllanishi, N.A.Muslimov - o'qituvchini kasbiy shakllantirishning pedagogik asoslari, M.B.Urazova - kasbiy ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarni loyihaviy faoliyatga tayyorlash, F.R.Yuzlikaev - bo'lajak o'qituvchilarning didaktik tayyorgarligini jadallashtirish, S.R.Zoxidova - o'qituvchilarni kasbiy ijtimoiylashtirish jarayonlarini takomillashtirish va boshqalar yuqorida yo'nalishlar bo'yicha izlanishlarni amalga oshirishgan.

“Pedagogik faoliyatga tayyorlik boshqa har qanday faoliyatdan farq qilmaydi, bu shaxsning o‘z qobiliyatiga bo‘lgan ishonchi, motivatsiyasini anglashi va barcha harakatlarning maqsadlarga erishishga yo‘nalganligini anglatadi” deb ta’kidlaydi A.T.Puni. Bizning nazarimizda bu fikr albatta, bir oz munozarali, chunki, tayyorlik oddiy harakatlarga qaraganda ancha murakkab kategoriyadir va ko‘p bosqichli, qirrali tizim bo‘lib, uning mohiyati faoliyatning o‘ziga xos ijodiy qobilyatlari bilan belgilanadi. M.T.Mirsolieva esa kasbiy-ijodiy tayyorgarlikka professionalning o‘ziga xos va jamoaviy ilmiy ishlarni tashkil etish qobiliyati, innovatsion kelajakni ko‘rish, o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini anglash va o‘z-o‘zini baholash kabi fazilatlarni kiritish mumkinligini tadqiqotlarida ko‘rsatib o‘tgan.

Shunday qilib, mazkur masala bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish ma’lum xulosalar chiqarish imkonini beradi. Jumladan, (1) kasbiy-ijodiy tayyorgarlik tadqiqotchilar tomonidan faoliyatning natijasi; (2) kasbiy-ijodiy vaziyatga doir muammolarni hal qilishga munosabatni o‘rnatadigan sifat; (3) maqsadli faoliyat uchun shart-sharoitlar; kabi murakkab tarkibiy asosga ega faoliyat turidan kelib chiqadigan shaxsning faol holati sifatida talqin etilgan.

Ilmiy adabiyotlarda pedagogik faoliyatga tayyorlashning ta’rifi tadqiqot yondashuviga qarab izohlanadi. Shu sababli pedagogik faoliyatga tayyorlashning bir nechta turlari va shakllari ajratiladi: shaxsiy, kasbiy, psixologik, axloqiy, motivatsion va boshqalar.

Shunday ekan, bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy-ijodiy faoliyatga tayyorligini uchta tarkibiy asosini ajratib ko‘rsatish mumkin: birinchidan, ijodiy faoliyat davomida mustahkam poydevorning yaratilganligi; ikkinchidan, talabalar, rassomlar bilan va pedagogik jarayondagi o‘zaro munosabatlarda aks etadigan shaxs sifati, qobiliyati, ustuvor yo‘nalishlarining rivojlanganligi; uchinchidan, o‘z-o‘zini namoyon qilish, o‘z-o‘zini anglash, o‘z-o‘zini baholash va o‘z-o‘zini rivojlantirishning qat’iy asosga ega ekanligi.

Ta’kidlash joizki, yuqoridagi fikrlar ba’zi mutaxassisliklar uchun, masalan, tasviriy san’at o‘qituvchilari uchun mukammallik kasb etmaydi, chunki tasviriy san’at tarixi fani orqali bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarida autopedagogik

kompetentlikni rivojlantirishga qo'yiladigan talablar uning faoliyat yo'nalishiga qarab belgilanishi kerak.

Tasviriy san'at tarixi fani orqali bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida autopedagogik kompetentlikni rivojlantirishda, alohida tarkibiy qismiga tasviriy san'at asarlarning o'zi, san'atshunoslik elementlari, tasviriy san'at nazariyasi, badiiy asarlarni tahlil qilishga kiradi. Tasviriy san'at tarixi fani orqali bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida autopedagogik kompetentlikni rivojlantirishning mazmuni tasviriy san'at asarlarini idrok etish va o'rganishni shakllantirishga, atrofdagi borliqqa va kreativ munosabatni rivojlantirishga qaratilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari tasviriy san'at o'qituvchilarining autopedagogik kompetentligini rivojlantirish jarayonida innovatsion yondashuvlarning ahamiyatini ochib, pedagogik faoliyatda yangicha yondashuvlar va metodlar qo'llanilishi, o'qituvchilarning o'z-o'zini tahlil qilish qobiliyatini oshirib, kasbiy faoliyatda samarali natijalarga erishishga yordam beradi. Innovatsion texnologiyalarni joriy qilish, masofaviy o'qitish va interaktiv metodlar tasviriy san'at o'qituvchilarining pedagogik kompetensiyalarini yanada mustahkamlashga imkon yaratadi.

Bundan tashqari, o'qituvchilarning autopedagogik kompetentligini rivojlantirishda shaxsiy rivojlanish va doimiy o'qish jarayonining ahamiyati katta. O'qituvchilar o'z pedagogik usullarini doimiy ravishda tahlil qilib, yangi g'oyalarni sinovdan o'tkazish orqali o'z faoliyatlarini takomillashtirishga erishadilar. Bu jarayon o'quvchilarga yanada sifatli va ta'sirchan ta'lim berishga yordam beradi. Shu bilan birga, autopedagogik kompetentlikni rivojlantirish jarayonida ba'zi muammolar ham yuzaga kelishi mumkin. Bular orasida o'qituvchilarning yangi texnologiyalarni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar, o'qituvchilarni yangiliklarga moslashtirish uchun qo'shimcha o'quv dasturlarining zarurligi va autopedagogik faoliyatni nazorat qilishni rivojlantirish masalalari mavjud.

Umuman olganda, innovatsion yondashuvlar asosida tasviriy san'at o'qituvchilarining autopedagogik kompetentligini rivojlantirish, ularning pedagogik faoliyatini samarali qilish, o'quvchilarga individual yondashuvni ta'minlash va ta'lim jarayonini takomillashtirishga katta hissa qo'shadi. Shu bilan birga, bu jarayonni

amalga oshirishda pedagogik amaliyotdagi turli muammolarni hal etish zarurati ham muhimdir. Bu esa, o'qituvchilarning kompetentliklarini yanada rivojlantirish va ta'lim sifatini oshirish uchun zaruriy shartlarni yaratadi.

XULOSA

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, shuni alohida qayd etib o'tish lozimki, tasviriy san'at tarixi fani orqali bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida autopedagogik kompetentlikni rivojlantirishda kasbiy-ijodiy tayyorgarlikning muhim yo'nalishi hisoblanib, uni shakllantirish o'quvchilarning estetik va madaniy faoliyati jarayonida bevosita jalb etiladigan milliy xususiyatlar, etnik an'analarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim. Shuningdek, autopedagogik kompetentlikni rivojlantirish o'qituvchilarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi, yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishga va o'z faoliyatlarini doimiy ravishda yaxshilashga imkon beradi. Autopedagogik kompetentlikni rivojlantirish jarayonida o'qituvchilarga qo'shimcha o'quv dasturlari va metodik qo'llanmalarni joriy qilish zarurligini ko'rsatdi.

Bundan tashqari, innovatsion pedagogik yondashuvlar va texnologiyalarni joriy qilishda ba'zi qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin, lekin bu muammolarni hal qilish orqali ta'lim jarayonini takomillashtirish va o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish mumkin. Umuman olganda, tasviriy san'at o'qituvchilarining autopedagogik kompetentligini rivojlantirishning innovatsion yondashuvlari ta'lim sifatini oshirishda, pedagogik jarayonni samarali tashkil etishda va o'quvchilarga sifatli ta'lim berishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Boltaboyev A. Color Relationships in Paintings //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN. – 2023.
2. Taxirovich S. N. et al. BADIY TASVIR VOSITALARIDA METONIMIYANING LINGVISTIK TAVSIFI //PEDAGOGS jurnali. – 2023. – T. 34. – №. 3. – C. 42-45.
3. Rakhimov, H. U. (2023). ANALYZING THE PROFESSIONAL QUALITIES OF FUTURE FINE ARTS TEACHERS BASED ON ART STUDIES. Экономика и социум, (1-1 (104)), 50-53.
4. Pulatov, D. S., & Kh, R. U. (2019). On fine arts and its varieties. Вестник магистратуры, (4-4 (91)), 89-90.

RANGTASVIRCHI RASSOMLAR ASARLARI TAHLILI ASOSIDA MAVZULI KOMPOZISIYA YARATISH

Komoldinov Sirojiddin Jomoldin o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti

Art pedagogika kafedrasi katta o'qituvchisi

sirojiddinkomoldinov705@gmail.com

Anotatsiya: Maqolada o'tmishdagi buyuk musavvirlar yetuk rangtasvir asarlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shundan kelib chiqqan holda yangi rangtasvir kompozitsiyalari uchun ilmiy va amaliy maslaxatlar berilgan.

Kalit so'zlar: kolorit, nisbat, xomaki tasvir, chiziq, manzara, kompozisiya, tasviriy san'at, faktura, tasvir, shakl, munosabat.

СОЗДАНИЕ ТЕМАТИЧЕСКОЙ КОМПОЗИЦИИ НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА ПРОИЗВЕДЕНИЙ ХУДОЖНИКОВ-ЖИВОПИСЦЕВ

Аннотация: В статье проведен научный анализ зрелых живописных произведений великих художников прошлого. На основе этого анализа даны научные и практические рекомендации по созданию новых живописных композиций.

Ключевые слова: колорит, пропорция, эскиз, линия, пейзаж, композиция, изобразительное искусство, фактура, изображение, форма, соотношение.

CREATING A THEMATIC COMPOSITION BASED ON THE ANALYSIS OF WORKS BY PAINTERS

Abstract: The article scientifically analyzes the mature paintings of great artists from the past. Based on this analysis, scientific and practical recommendations for creating new painting compositions are provided.

Keywords: color palette, proportion, sketch, line, landscape, composition, fine art, texture, image, form, relationship.

KIRISH

Tasviriy va amaliy san'at sohalarida milliy merosimizni tiklash, Kamoliddin Behzodning boy ijodiy merosini xalqimizga to'la yetkazish, soha rivojiga katta hissa qo'shgan atoqli rassom va xalq ustalari xotirasini abadiylashtirish, ijodiy yo'nalishda oliy o'quv yurtidan keyingi ta'limni tashkil etish, kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish hamda mamlakatimizda tasviriy va amaliy san'at hamda dizayn sohasi samaradorligini yanada oshirish maqsadida bir qator ishlar olib borilmoqda

desak mubolag'a bo'lmaydi. O'zbek xalqining tarixi, madaniyati durdonalarini har tomonlama o'rganish va tahlil-talqin etish g'oyat muhimdir. Tasviriy san'at tushunchasi tur va janrlarining ta'lim tarbiyadagi ilmiy mohiyatini tasviriy san'atning nazariy masalalariga murojaat qilishimizning o'ziga xos maqsad va sabablari mavjud. Avvalo shuni aytish joizki, u masala ilmiy pedagogik jihatdan, ayniqsa, o'zbek tilida batafsil tadqiq va talqin qilingan deb bo'lmaydi.

Shuning uchun ko'pgina ilm vakillari, ziyolilarimiz, jumladan, pedagoglar ham tasviriy san'atning tur, janrlari va o'ziga xos ko'rinishlarini ajrata olish bilimiga ega emaslar. Ayniqsa, bu narsa tasviriy san'at o'qituvchilari va pedagoglarimiz oldiga yanada mas'uliyatli vazifalar yuklandi. Umuman san'at tarixi va san'atshunoslik muammolari deyarli hamma sohadagi o'qituvchi kadrlar tayyorlashda muhim va dolzarb muammolardan biri sanaladi. Rivojlangan xorijiy davlatlarda bu sohaga jiddiy e'tibor berilganini ko'ramiz. Amerikada ta'limning ilmiy asoslangan o'ziga xos jihatlari bo'lib, mavzumizga tegishli shunday dalillarni misol keltirish maqsadga muvofiq. "Bo'lajak o'qituvchilar o'zlari tanlangan asosiy predmetlardan tashqari yana o'quv metodikasi, ta'lim psixologiyasi, musiqa, san'atshunoslik kabi predmetlarni ham o'rganadilar"[2]. O'z-o'zidan ko'rinib turibdiki, eng ilg'or davlatlardan bo'lmish AQSHda deyarli hamma fan o'qituvchilari san'atshunoslikdan bilim olar ekanlar. O'zbekistondagi tasviriy san'at o'qituvchilarni tayyorlash masalasini nazardan chetda qoldirib bo'lmaydi. Eng achinarli tomoni shundaki, san'atshunoslik ilmiy tadqiqot institutida ham tasviriy san'atning tur va janrlari kompozisiya muammolari, badiiy tarbiya nazariyasining asoslarini ilmiy pedagogik jihatdan alohida o'rganadigan bo'lishlari mavjud emas.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Pedagogika fanining bu mazmuni ilmiy jihatdan o'rganishga keladigan bo'lsak, tasviriy san'at o'qituvchilari mukammal nazariy bilimlarsiz bu borada ta'lim-tarbiya olib borishlari mumkin ham emas. Har bir xalq, millat jahon san'atining ravnaqiga qaysidir darajada o'z ulushini qo'shib kelgan. Yangi ijodiy izlanishlar evaziga san'at namunalari vujudga kelmoqda. Xalqlar, millatlar, shuningdek, davrlar san'ati bir-biriga qo'shilib borib rivojlanadi, o'zgacha namunalarni yuzaga keltiradi. Shuning uchun ham san'atda yangicha oqimlar, yo'nalishlar, uslublar

shakllanmoqda. Tasviriy san'at tushunchasi uning zamonaviy namunalaridan orqada qolmasdan o'zlashtirmog'imiz, o'quvchi va yoshlarga ulashmog'imiz darkor. Tabiiyki, bu masalani yechish pedagogika fani uchun mas'uliyatli vazifadir. Shu nuqtai nazardan tasviriy san'at pedagogikasining oldiga qo'yilgan muammo va talablarni tasviriy san'atning nazariy asoslarini ilmiy jihatdan imkon qadar o'rganishga e'tibor qaratilmoqda.

Madaniyat taraqqiyoti natijasida xalqlar o'rtasidagi, ma'naviy aloqalar rivojlanib borar ekan, san'atga bo'lgan talab kundan-kunga oshib bormoqda. Ma'lumki, umumiy ma'naviyat oshgan sari san'atga bo'lgan istemol qilish hissi kuchayadi. Bu borada oddiy bir misol sifatida bozorlar va savdo do'konlardagi narsa va buyumlarni qanchalik rang-barang tasvirlar bilan bezatilishini bir ko'z oldimizga keltiraylik. Bularning hammasi tasviriy san'at vakillarining mehnat va ijodiy ishlari natijasidir. Haqiqatdan ham, rassomlar mehnatiga har kuni, har qadamda duch kelamiz. Ammo bu ijodkorlar faoliyatining ko'p jihatlari haqida deyarli ko'pchilik yaxshi bilmaydi. Shunday qilib, insonlarning kundalik turmush tarzida keng qo'llaniladigan barcha narsa va buyumlarning nafis va go'zal bo'lishiga odamlar qanchalik intilayotganligini o'zi bu mavzuning zaruriyatiga yetarli dalildir. Tasviriy san'at borasidagi nazariy bilimlarni ilmiy pedagogik jihatdan talqin etish masalasiga tasviriy san'at tushunchasining o'zini tahlil qilish orqali yondashish maqsadga muvofiqdir. Odamlar tomonidan biror-bir ish, narsa, buyum va hokazolarning mohirlik bilan bajarilishi va maromiga yetishi inson mehnatining san'atkorona bajarilganligini bildiradi. Demak, pedagogning ham o'z mehnatini puxta, chiroyli, kam-ko'stsiz bajarishi tasviriy san'at namunasi bo'lib hisoblanadi. Musavvir, haykaltarosh, me'mor, kulol, bastakor, yozuvchi va boshqa ijodkorlar yaratgan asarlarni esa, shubxasiz, san'at asari deymiz.

Tasviriy san'at asari qaysi ko'rinishda bo'lmasin kishilarning his-tuyg'usiga, ruhiyatiga ta'sir etuvchi ma'naviy go'zallik, ezigulik sifatida namoyon bo'ladi. Har-bir ijodkor o'zgacha izlanadi, o'zgacha mehnat qiladi. Ana shuning uchun ham san'atning o'ziga xos turlari mavjud. Adabiyot, musiqa, teatr, kino, sirk, me'morchilik, tasviriy, amaliy bezak va boshqa san'at turlari bor. Tasviriy san'at tushunchasi borasida insoniyat azaldan amaliy, ijodiy ishlar va nazariy fikrlarni

bildirib kelganlar. Biz ularning hammasini tahlil va talqin qilib maqsadimiz chuqurroq va mukammal o'rganishdir. O'zbekiston tasviriy san'at tarixi namunalariga jiddiy yondoshib o'rganishini ham taqozo etmoqda. -eng qadimgi haykallar, ularning ishlanish darajasi, ya'ni shu haykallardagi to'laqonli namunalarning foydalanish mumkin bo'lgan uslubiy jihatlarini tahlil qilgan holda amaliyotda qo'llashning yo'l yo'riqlarini ilmiy va nazariy, amaliy jihatdan asoslash; - amaliy san'at buyumlari, shuningdek, tasviriy san'atni o'rganishda san'at ashyosi bo'la oladigan boshqa turli mahalliy materiallar, narsa va buyumlarni amalda keng qo'llash; -o'tmish devoriy rasmlardagi ishlanish an'analari va miniatyura tasvirlar, kitoblarga, muraqqa (albom)larga ishlangan tasviriy san'at sirlarini o'rganish yo'l-yo'riqlarga, har bir davrning ilg'or maktablari haqidagi fikrlarni zamonaviy O'zbekiston pedagogika faniga imkon qadar kengroq olib kirish kabi muammolar ham a'lohida dolzarb masaladir.

Tasviriy san'at muammosiga va uning yangicha shakllariga o'zining xolisona fikrini bildirgan yevropalik olim Xosse Ortega-n-Gassetning ushbu so'zlarini keltiramiz: "Inson qalbida muammo bor, u ko'tarinki, fojeiy. Inson nimaiki qilmasin, uning hamma xatti-harakati shu muammo bilan belgilanadi. Ularning hammasi shu muammoni hal qilish yo'lida qo'yilgan qadamlardir. Bu muammo shu qadar ulkanki, bir marotabada uni bartaraf qilishning iloji yo'q, uni bo'laklarga bo'lib tashlab unga xukmronlik qil [1]" degan matalga amal qilish, odam muammoni bo'lak-bo'laklarga ajratadi-da, asta-sekin, qism-baqism hal qiladi. Ilm-inson muammosini hal qilish yo'lidagi birinchi bosqich, axloq – ikkinchi bosqich, san'at eng xufiya, eng ardoqli qatlamga yetib borishga urinishdir.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Darxaqiqat, shunday ekan badiiy ta'lim va tarbiyani shakllantirishda yana bir qator vazifalar dolzarbligini ko'ramiz. Birinchidan, jamiyatimizdagi hozirgi taraqqiyot darajasi yuksalayotganligi tufayli o'tmishning turli san'at sirlariga va dunyoqarashlariga nisbatan adolatli munosabat, to'g'ri va tubdan ilmiy yondoshishlar vujudga keldi. Shunday sharoitda tasviriy san'at va uning tarixidagi namunalari yoshlarni har tomonlama tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, ilm-fan, san'at sirlarini har jihatdan o'rganishga da'vat qiladi.

Ikkinchidan, tasviriy san'at asarlarining badiiy qimmatini tahlil va talqin qila bilish va talabalarda badiiy idrok qilish bilimini, shuningdek, mukammal xarakterga ega bo'lgan san'at asarlarini ajrata olish saviyasiga ega bo'lishlari uchun ta'lim mazmunini takomillashtirib borishni ham taqozo etadi. Uchinchidan, har qanday san'at asari ijtimoiy fikr mahsuli bo'lib, u o'zida insoniy qadriyatlarni aks ettiradi. Bo'lajak pedagog rassomlardagi bilim va tushunchalar saviyasini ana shu nuqtai nazardan to'la shakllantirishga erishish ham dolzarb masala. Ma'lumki, har qanday san'at turi badiiy yetuklik maktablarining qonuniyatlariga ega bo'ladi. Ana shunday qonuniyatlar mavjudligini o'zi san'at sirlari barhayotligining bosh omilidir.

Rangtasvirda kompozisiya-tuzish, joylashtirish, ijod qilish natijasida san'atning alohida qismlarini mantiqan bir butunlikka keltirishini anglatadi. Tasviriy san'atda kompozisiya juda keng ma'noga va o'ziga xos muhim jihatlarga ega. Tasviriy san'atning har bir turi yoki janrida kompozision tuzilish ma'lum darajada bir-biridan o'ziga xos farqli jihatlarni talab qiladi. Kompozision tugal tasviriy san'at asarida rassomning maqsadi, o'y fikrlari, niyati, o'z oldiga qo'ygan jiddiy vazifasi, ya'ni dunyoqarashi o'ziga xos uslubda ifoda etiladi va shu asar orqali ezgulik sari da'vat qilinadi. Inson obrazini, odamlarning ma'naviy ruhiy qiyofalarini yaratilayotgan kompozisiyalarda to'la-to'kis yoritib berishda rassom insonning plastik anatomiyasini qay darajada o'zlashtirilganligi yaqqol sezilib turadi. Darhaqiqat, bo'lajak rassom-pedagoglarni shakllantirishda bu masalaga e'tibor qaratish muhimdir. Aks holda sohani yuzaki o'zlashtirish, ya'ni chalasavodlik yuzaga keladi. O'zbekistonda tasviriy san'ati tarixi namunalarini o'rganish jarayonida kompozisiya jihatidan mukammal, badiiy qimmatga ega asarlar mavjud ekanligini ko'ramiz. Respublikamiz hududidan topilgan qadimgi haykallardagi badiiy va anatomik tuzilishlarini tahlil qilib yaratilgan. San'at ustasiga tan berasan. Dalvarzintepada topilgan "Devatto boshi" haykalida bir qarashda nafis va nozik xislatlar ifodalangandek ko'rinadi, yuz qiyofasini astoydil kuzatish natijasida ichki ruhiy kechinmalar bilan burkangan jiddiy va salobatli obraz ko'z oldimizda gavdalanadi. Haykal sochlaridagi jingalak tasvirlar asarlar go'zalligini boyitibgina qolmasdan, ma'naviy psixologik jihatlarni o'zida yashirib turgandek ma'noni beradi. Kampirtepada topilgan budda haykalining bejirim qiyofasida esa o'ychanlik va

donishmandlik mahorat bilan tasvirlangan. Gap haykalning ishlanish uslubidagi kompozisiya yutuqlari haqida ketar ekan, insonning bosh qismi tasvirlangan bu asarlar kalla suyagining anatomik tuzilishi jihatlariga javob bera olishini aniqlab ko'rish maqsadga muvofiqdir.

Har bir davrning o'z xarakteri, o'z ruhiyati mavjud. Tasviriy san'atda o'sha jarayonlarni ko'zguda ko'rgandek ko'rish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Bu o'rinda qadimgi tasvirlardan Afrosiyob devoriy suratlarda aks ettirilgan odamlarning qiyofasi ham ishonchli, asosli dalillardandir. Miniatyura san'atiga xos portretlarda ham o'zgacha bir izlanishlar nomoyon bo'ladi. Masalan, Komoliddin Bexzodning mashhur portretlaridan biri – Sulton Husayn Boyqaro asari so'zimizga dalil bo'la oladi. Sharqning bu mumtoz musavvirining inson qiyofasini yaratish borasida tengsiz san'atkor ekanligi barcha portretlari orqali isbotlangan. Jumladan, Alisher Navoiy, Sulton Husayn Boyqaro, Muhammad Shayboniyxon, Abdurahmon Jomiy kabi asarlarini misol keltirish mumkin. Kamoliddin Behzodning eng katta tuhfaridan bir o'tmish ajdodlarimizning ma'naviy qiyofasini har tomonlama jonlashtirib tasvirlab berilganligidir. Zamonaviy rassomlar ijodiy asarlarini o'rganish jarayonida ham kompozisiya tushunchasi haqidagi fikrimiz yanada boyiydi va bu mavzuning yangi-yangi qirralari bilan tanishamiz. O'zbekiston xalq rassomi Malik Nabiyeu o'zbek diyorining mehnatkash xalqini, uning boy tarixi va buyuk siymolari obrazlarini kompozisiya jihatidan mukammal va o'ziga xos talqin eta olgan, atoqli mo'yqalam sohiblaridan biridir. Tarixiy shaxslar portreti borasida uzoq yillar davomidagi ijodiy tajriba, bilim va malakalar evaziga yuzaga kelgan "Sohibqiron" siymosi jamlangan portretda takrorlanmas obrazni ko'ramiz va bu chinakam izlanishlari natijasidir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ijodiy asar yaratish jarayonida faqatgina rasm chizishni o'zi bilan emas, balki kompozitsiya fanini rivojlantirish tarixi bilan tanishib, imkoniyat darajasida mavjud fanga tegishli ma'lumotlarni tartibli ravishda o'rganib, kompozitsiya nazariyasi xaqida hamda rassomlar asarlarini chuqur tahlil qilishni ham o'rganishimiz lozim. Zero, rassomlar ijodiy faoliyatini asarlarini o'rganish, rangtasvirda portret, natyurmort, manzara va shu kabi boshqa janrlarda ham

rangtasvirda yangi mavzuli kompozitsiyalar yaratishda buyuk rassomlar asarlarini tahlil va talqin qilish bo'lajak rassom-pedagoglarni kompozitsiya ishlashdagi muhim jihatlardan biri bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xosse Ortega-n-Gasset. Odam ato jannatda. Tafakkur jurnali №1, 1996 yil, 118 bet (Ozod Obid tarjimas)
2. Yo'ldoshev J.G'..Xorijda ta'lim. -Toshkent: "Sharq", 1995. 25 bet
3. O'G'Likomoldinov, S. J., & Abdirasilov, S. F. (2023). ON THE INTEGRITY OF ILLUSTRATION IN PAINTING LESSONS AND ITS RELATIONSHIP WITH COMPOSITION ACTIVITY. *Экономика и социум*, (3-2 (106)), 168-171.
4. Jomoldin o'g'li, K. S. (2022, April). RANGTASVIRDA MANZARA ISHLASHNING AMALIY AHAMIYATI. In *International Conference on Research Identity, Value and Ethics* (pp. 101-104).
5. Sattarov, F. (2024). SCIENTIFIC-THEORETICAL FOUNDATIONS OF LEARNING THE RULES OF COMPOSITION AND DEPICTION IN PAINTING. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(10), 379-382.
6. Farxod, S. (2023). STILL LIFE GENRE CHARACTERISTICS AND EDUCATION PLACE IN THE PROCESS. *Academia Science Repository*, 4(04), 416-422.
7. Komoldinov, S., & Sattarov, F. (2024). Ijodiy asar yaratish bo'yicha metodik tavsiyalar. *Scientific-theoretical journal of International education research*, 2(1), 42-46.
8. Sattarov, F. I. (2024). Techniques and Methods of Creating Fine Art Works. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education*, 2(3), 269-271.
9. Adhamjon o'g'li, O. M. (2025). NATYURMORT TUZISH VA UNI TASVIRLASH USULLARI. INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS, 3(33), 75-80.
10. Adhamjon o'g'li, O. M. (2024). QAYSI BIRI YAXSHIROQ: NATURADANMI YOKI FOTOSURATDANMI?. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 3(31), 222-225.
11. Komoldinov, S. (2023, December). QALAMTASVIR MASHG'ULOTLARIDA KOMPOZITSIYANING AHAMIYATI. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic: "Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions"* (Vol. 1, No. 01).
12. Rakhimov, K. (2023). THE PLACE OF GRAPHICS IN THE FINE ARTS. Solution of social problems in management and economy, 2(2), 5-8.
13. Rakhimov, K. (2023). THE SIGNIFICANCE OF SCULPTURE IN THE DEVELOPMENT OF MODERN FINE ART OF UZBEKISTAN. *Current approaches and new research in modern sciences*, 2(2), 5-9.
14. Rakhimov, H. U. (2023). ANALYZING THE PROFESSIONAL QUALITIES OF FUTURE FINE ARTS TEACHERS BASED ON ART STUDIES. *Экономика и социум*, (1-1 (104)), 50-53.
15. Раҳимов, Х. (2023, December). ТАСВИРИЙ САНЪАТ НАМУНАЛАРИ ОРҚАЛИ САНЪАТШУНОСЛИК СОҲАСИГА ТАЙЁРЛАШ. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC*

AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic: "Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions" (Vol. 1, No. 01).

16. Boltaboyev, A. (2023). O'QUV JARYONIDA QALAMCHIZGI VA QORALAMALARNI BAJARISHDA TALABALARNI KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLATNIRISH TEXNALOGIYASI. *Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi*, (7), 553-559.

17. Boltaboyev, A. (2024). TALABALARNI KASBIY-PEDAGOGIK QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING MECHANIZMI VA USULLARI. *Академические исследования в современной науке*, 3(8), 140-146.

18. Boltaboyev A. BO'LAJAK O'QITUVCHINING KASBIY-PEDAGOGIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH SHART-SHAROITLARI //INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic: "Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions" . 2023. T. 1. – №.

19. Babur, N., Muazzam, N., & Shahrizoda, A. (2024). THE UNIQUENESS OF WORKING WITH GEOMETRIC OBJECTS IN PENCIL DRAWING CLASSES. *Western European Journal of Linguistics and Education*, 2(2), 62-66.

20. Nabyev, B. (2022). NATYURMORT KOMPOZITSIYASINI TUZISH VA TASVIRLASHDA BOSQICHLAR ASOSIDA ISHLASHNING AHAMIYATI. *Academic research in educational sciences*, 3(12), 334-338.

21. Бобур, А. Ў. Н. (2022). Тасвирий санъат асарларини яратишда композиция қонунларининг илмий асосларидан фойдаланиш. *Science and Education*, 3(2), 1087-1095.

22. O'G'li, B. A. A., Lutfullayeva, S. N. Q., & Olimjonova, O. J. Q. (2024). Rangtasvirda kompozitsiya ishlashning qonun-qoidalari, uslublarini o'rganishning nazariy va amaliy asoslari. *Science and Education*, 5(12), 214-218.

23. O'G'li, B. A. A. (2024). Talabalarning figurali kompozitsiya ishlashda naturadan qarab ishlashning ahamiyati. *Science and Education*, 5(12), 229-232

24. Adhamjon o'g'li, O. M. (2024). BOLALARNING TASVIRIY FAOLIYATLARINI RIVOJLANTIRISH, USLUB VA YO'NALISHLARI, SINFDa TASVIRIY FAOLIYATNI TASHKIL ETISH. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 2(20), 115-121.

25. Sh, B. D. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE VISUAL ARTS TEACHERS THROUGH GRAPHICS. *Экономика и социум*, (1-1 (104)), 8-11.

TA'LIM ERGONOMIKASI

Abdullayev Safibullo Xabibullayevich,
NamDPI, Aniq fanlar kafedrası professori, (DSc).
safibullo.abdullaev@gmail.com, +998905982070

Annotitsiya: Globallashuv jarayonlarida pedagoglar jamoasi va pedagogika fani oldida butun pedagogik jarayon sifatini oshirish bo'yicha yangi vazifalar yuzaga keladi. Ushbu vazifalarni hal qilishda ergonomika ilmiy fan sohasi va ergonomik yondashuvdan hamda ergonomikaning optimal mehnat sharoitlarini yaratishga qaratilgan yutuqlaridan foydalanish yuqorida zikr etilgan murakkab vazifalarni hal qilish imkonini beradi. Maqolada ta'lim ergonomikasi, ta'lim jarayoni xavfsizligi, samaradorligi va unumdorligini ortishi, ta'lim jarayoni subektlarining salomatligini saqlanishi va talabalarning barkamol rivojlanishini ta'minlanish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ergonomika, ergonomik yondashuv, optimal, mehnat sharoitlari, salomatlikni saqlash, barkamol rivojlanish.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ЭРГОНОМИКА

Аннотация: В процессе глобализации перед педагогическим сообществом и педагогической наукой возникают новые задачи по повышению качества всего педагогического процесса. При решении этих проблем научное направление эргономики и использование эргономического подхода и достижений эргономики, направленных на создание оптимальных условий труда, позволяет решать комплекс перечисленных выше задач. В статье рассматриваются вопросы эргономики образования, повышения безопасности, эффективности и производительности образовательного процесса, сохранения здоровья субъектов образовательного процесса, обеспечения гармоничного развития обучающихся.

Ключевые слова: эргономика, эргономический подход, оптимальные, условия труда, сохранение здоровья, гармоничное развитие.

EDUCATIONAL ERGONOMICS

Abstract: In the process of globalization, new tasks arise for the teaching staff and the pedagogical science to improve the quality of the entire pedagogical process. In solving these tasks, the use of the scientific discipline of ergonomics and the ergonomic approach, as well as the achievements of ergonomics aimed at creating optimal working conditions, allows solving the above-mentioned complex tasks. The article discusses educational ergonomics, increasing the safety, efficiency and productivity of the educational process, preserving the health of the subjects of the educational process and ensuring the harmonious development of students.

Keywords: ergonomics, ergonomic approach, optimal, working conditions, health maintenance, harmonious development.

Kirish. Dunyodagi ilmiy-texnik taraqqiyot va ishlab chiqarishning barcha sohalarida doimiy o'zgarib borayotgan mehnat sharoitlari yuqori malakali oliy ma'lumotli mutaxassislarni tayyorlash jarayoniga jiddiy tuzatishlar kiritishni taqozo etmoqda. Mamlakatimizda modernizatsiyalashuv jarayonlarida ta'lim tuzilmasini qayta ko'rib chiqish, puxta nazariy bilim va amaliy ko'nikmaga ega bo'lgan mutaxassislarni zamonaviy darajada tayyorlashni ta'minlash zarur. Shunday qilib, globallashtirish jarayonlarida pedagoglar jamoasi va pedagogika fani oldida butun pedagogik jarayon sifatini oshirish bo'yicha yangi vazifalar turibdi.

Ushbu ishda ta'lim jarayonlarining sifat muammolarini hal qilishda ergonomik yondashuvdan foydalanish ergonomikaning optimal mehnat sharoitlarini yaratishga qaratilgan ilmiy fan sohasi ekanligi bilan izohlanadi, buning natijasida yuqorida zikr etilgan murakkab muammo hal qilinadi: ta'lim jarayoning samaradorligi va unumdorligi ortadi. Ta'lim jarayoni subektlarining salomatligi saqlanadi va o'quvch talabalarning barkamol rivojlanishi ta'minlanadi. Shu munosabat bilan ergonomika fanining yutuqlaridan ishlab chiqarish hamda ishlab chiqarishdan tashqari faoliyat sohalarida ya'ni ta'lim tizimida ham foydalanishning ijtimoiy ahamiyati ortib bormoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Ergonomikaning paydo bo'lishi inson faoliyati to'g'risidagi ma'lum ilmiy bilimlarni va ishning samaradorligi, intensivligi va ishonchliligi bog'liq bo'lgan omillarni bilishning tabiiy jarayonidir. Ushbu muammolarni hal qilish uchun ergonomika o'zining rivojlanishining boshida ijtimoiy, tabiiy va texnika fanlari yutuqlarini sintez qildi va murakkab fan xususiyatlariga ega bo'ldi. Murakkablik – alohida qo'llaniladigan fanlarning hech birida hal qilib bo'lmaydigan muayyan masalalarni hal qilishda alohida fanlarning turli usullari va yutuqlaridan foydalanish orqali namoyon bo'ladi[5, 9].

Ergonomik tadqiqot predmetining o'ziga hosligi ushbu fanning alohida bo'limlarga bo'linishiga olib keldi: sanoat ergonomikasi, kosmik ergonomika, tibbiy ergonomika, pedagogik ergonomika va boshqalar. Ta'lim ergonomikasi pedagogika va psixologiyaning vazifalari, lekin tabiiy ravishda yangi bilim sohasining paydo bo'lish jarayoni hisoblanadi. Ta'lim ergonomikasi pedagogika va psixologiya fanlari bilan birgalikda ta'lim tizimini takomillashtirish jarayoniga hissa qo'shishga

mo'ljallangan fan sohasidir[1]. Ya'ni ta'lim ergonomikasining asosiy vazifalaridan kelib chiqadiki, amaliy fan sifatida o'qituvchilar va talabalarning jismoniy va psixologik imkoniyatlarini o'rganuvchi, ularning faoliyati uchun inson salomatligini asrash, mehnatni yuqori samarali va ishonchli qilishning maqbul sharoitlarni yaratish maqsadida minimal xarajatlar, biologik resurslar, asab energiyasi, vaqt va moddiy resurslarini optimallashtirishni o'rganadi[2]. Bunday maqbul sharoitlar talabalarning kasbiy, ma'naviy va jismoniy jihatdan kamol topishi uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Ta'lim ergonomikasini rivojlantirishning ushbu bosqichidagi tadqiqot dasturi yetarlicha nazariy ishlab chiqilmagan va ergonomik tasdiqlangan usullar va tegishli tadqiqot uskunalari yo'qligi nazariy jihatdan ishlab chiqilishi zarur bo'lgan quyidagi muammolar mavjudligini bildiradi:

- 1) pedagogik ergonomikaning ilmiy asoslarini ishlab chiqish;
- 2) tadqiqot usullarini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish;
- 3) pedagogika, psixologiya va boshqa fanlar bilan aloqalarini aniqlash.

Amalda bu quyidagilarni anglatadi:

- 1) o'qituvchilar va talabalarning ta'lim jarayonlarida samarali, ishonchli va barqaror ishlashiga erishish uchun vositalar va usullarni ishlab chiqish va joriy etish;
- 2) charchoq, stress va hissiy holat fonida ishning o'qituvchi va talabaning jismoniy va aqliy imkoniyatlariga muvofiqligini o'rganish;
- 3) pedagogik jarayonda ta'lim subyektlarining vaqtini, jismoniy energiyasini va asabiy tarangligini optimallashtirish;
- 4) ta'lim subyektlarining ijodiy ehtiyojlarini qondirish va shaxsning barkamol rivojlanishi uchun vositalar va usullarni ishlab chiqish va amalga oshirish;
- 5) ta'lim jarayonidagi ish cho'qqilarida haddan tashqari zo'riqish natijasida ishda charchoqni aniqlash va sog'liqning oldini olish uchun vositalar va usullarni ishlab chiqish va amalga oshirish.

Ta'lim ergonomikasi mehnatni ilmiy tashkil etish[8] va sanoat ergonomikasining ilmiy ishlanmalari asosida vujudga kelgan.[10]. Uning shakllanishiga o'quv jarayonini ilmiy tashkil etish yordam berdi[7]. V.P.Zinchenko, V.M. Munipov[6] tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, mehnatni

ilmiy tashkil etish va ergonomika umumiy maqsadlar - mehnat unumdorligini oshirish, sog'liqni saqlash va shaxsiy rivojlanishga yordam berish bilan bog'liq. Ular, shuningdek, mehnat jarayonlarini o'rganish va loyihalash, ish joylarini tashkil etish va saqlashni takomillashtirish, mehnat sharoitlarini yaxshilash bilan bog'liq bo'lgan tadqiqot yo'nalishlarida ham umumiy jihatlariga ega[5]. Shu bilan birga, mehnatni ilmiy tashkil etish va ergonomika ish jarayonlarini o'rganish hamda loyihalashning turli darajalarida, ular o'rtasida ma'lum munosabatlar shuningdek bir darajadan ikkinchisiga o'tishning mavjud imkoniyatlarini o'rganadi[3]. Har bir darajada o'ziga xos qonuniyatlar o'rnatiladi, bu ma'lum bir nazariya, tushunchalar va kategoriyalar tizimida aks etadi[6]. Yuqorida aytilganlarning barchasi ta'lim ergonomikasiga va o'quv jarayonini ilmiy tashkil etishga teng darajada qo'llaniladi.

Natijalar va muhokama. Shunday qilib, pedagogik ergonomika va o'quv jarayonini ilmiy tashkil etish ta'lim tizimidagi ilmiy va amaliy faoliyatning ikkita mustaqil, lekin organik ravishda o'zaro bog'langan sohalarini ifodalaydi. Kelajakda ularning o'zaro ta'siri va o'zaro rivojlanish jarayonini uchta asosiy yo'nalishda rivojlantirish rejalashtirilgan:

1) nazariy asoslarni ishlab chiqish, birinchi navbatda loyihalash, guruh va individual ish jarayonlari muammolari va ta'lim ergonomikasining tadqiqot natijalarini o'quv jarayoniga joriy etish;

2) o'quv jarayonini ilmiy tashkil etish va ta'lim ergonomikasining meyorlari va talablarini ishlab chiqishda ta'lim ergonomikasi va mehnatni ilmiy tashkil etish mutaxassislarining birgalikdagi sa'y-harakatlarini qo'llash (bu yo'nalishda olib borilayotgan ishlar sezilarli kengaytirish va ilmiy asoslashni talab qiladi).

O'quv jarayonini ilmiy tashkil etish ta'lim muassasasining ajralmas qismi sifatida ta'lim ergonomikasining ishlab chiqilgan amaliy faoliyatiga yondashuv bo'lib, boshqa tomondan, o'quv jarayonini ilmiy tashkil etish ta'lim ergonomikasining mazmunini tashkil etuvchi aniq muammolarni ham hal qiladi va ularni quyidagi turlarga bo'lish mumkin:

Iqtisodiy. Moddiy va mehnat resurslaridan samarali foydalanishga yordam beradigan o'quv jarayonini tashkil qilishni oldindan belgilab beradi. Shu bilan birga, vaqtni tejash, samaradorlik va imkoniyatlarni oshirish qonunlariga tayanish juda

muhimdir. Vaqtni tejash ta'lim muassasasi uchun hayotiy muhim muammo bo'lib, u o'qituvchilar va yordamchi xodimlar mehnatini taqsimlash va muvofiqlashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish, o'qituvchilar va talabalarning vaqt byudjetini yaxshilash, shuningdek, ish uslublari va vositalarini takomillashtirish, ish faoliyatini tashkil etish orqali ta'minlanadi. Ish joylari, mehnat va dam olish rejimlarini oqilona tashkil etish, ushbu tizimning barcha qismlari faoliyatining sifati va samaradorligini oshirish uchun xizmat qiladi.

Psixofiziologik. O'quv jarayonini ilmiy asosda tashkil qilishni amalga oshirish uchun inson, uning salomatligi, psixikasi va fiziologik funktsiyalarini o'rganish mavzusi bo'lgan fanlarni tushunishni talab etadi. Mehnat va dam olishni yaxshilash muammolarini hal qiladigan mehnat psixologiyasini o'rganish kadrlarni joylashtirish, akademik guruhlarni kadrlar bilan ta'minlash, kasbga yo'naltirish va talabalarni kasbiy tanlashni tashkil etish, kadrlar tayyorlash va malakasini oshirishni muvaffaqiyatli hal qilish imkonini beradi. Bunga insonni yangi sharoitlarga moslashtirish, ish joylarini tashkil qilishni takomillashtirish, oqilona va yangi mehnat usullarini joriy etish yo'llarini o'rganadigan mehnat fiziologiyasi ham yordam beradi. Sanitariya va mehnat gigienasi bo'yicha tavsiyalarni o'rganish yuqori samaradorlikni saqlash va odamlarning sog'lig'ini saqlash uchun atrof-muhitning holatini yaxshilashga imkon beradi.

Pedagogik, keng ma'noda, talaba o'quvchilarni tarbiyalash, o'qitish va o'qitish tizimini tashkil etishdir. Aniqroq aytganda, bu quyidagilarni anglatadi: muayyan bilimlarni talabalarga o'tkazish; o'quv qiziqishlari va motivlarini rivojlantirish; mustaqil aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish; tahlil, sintez va boshqa aqliy operatsiyalar ko'nikmalarini rivojlantirish; ilmiy asoslangan qarashlarni shakllantirish; hissiy jihatdan qimmatli munosabat va e'tiqodlarni tarbiyalash. Bu vazifalarni ta'lim tizimida amalga oshirish ta'lim jarayoni qonuniyatlarini chuqur bilish, o'qitish va tarbiyalashning oqilona shakl va usullarini ishlab chiqish bilangina mumkin bo'ladi.

Ijtimoiy. Bu muammolarning yechimi talabalarning doimiy intellektual takomillashuvi, har tomonlama barkamol bo'lib kamol topishi, shuningdek, pedagogik kadrlarning g'oyaviy-siyosiy yuksalishi, kasbiy mahoratini oshirishi

uchun shart-sharoit yaratishdan iboratdir. Jamoaning barcha a'zolarining ijodiy tashabbusini rivojlantirish, shaxslararo munosabatlarni yaxshilash, ijobiy his-tuyg'ularni shakllantirish, qulay axloqiy va psixologik muhitni yaratish o'quv jarayonini ilmiy asosda tashkil qilishning ham ijtimoiy, ham psixologik vazifalari deb hisoblanishi mumkin.

Ergonomik. Ular orasida ta'lim jarayoni ish joylarining qulayligini ta'minlashga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqish, shuningdek, o'quv binolari va jihozlarini, ish joylarini, mebellarni va texnik o'quv vositalarini loyihalash jarayonida maqsadga muvofiq va tejamkor harakatlar va pozitsiyalardan foydalanish kiradi. Kengroq ma'noda ular oliy ta'lim tizimining ergonomik tahlilini (elementlar, ushbu elementlarning ishlash tuzilishi, ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va munosabatlar) va asosiy didaktik muammolarni hal qilishda ergonomik yondashuvni (ta'lim muassasalari faoliyatini optimallashtirish va takomillashtirishni) anglatadi. O'quv jarayoni doirasida o'qituvchilar va talabalarning xavsiz va qulay, qoniqish hosil qiluvchi ta'limiy ish sharoitlari yaratish ergonomik muammoni tashkil etadi, bu ta'lim tizimidagi o'quv jarayonini ilmiy asosda tashkil qilishning yaxlit muammosining bir qismidir.

Shunday qilib, ta'lim ergonomikasining mazmuniga quyidagilar kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- 1) pedagog kadrlarni tanlash, tayyorlash va malakasini oshirish;
- 2) kasb-hunarga yo'naltirish, o'quvchilarni kasbiy tanlash va moslashtirish;
- 3) ta'lim jarayonida mehnat taqsimoti va kooperatsiyasining oqilona shakl va usullarini ishlab chiqish va joriy etish;
- 4) o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish va o'quvchilarning o'quv bilish faolligini oshirish;
- 5) o'quv-tarbiya faoliyatini tashkil etish va ularni boshqarishni takomillashtirish;
- 6) ta'lim muassasalarida mehnat sharoitlarini yaxshilash;
- 7) mehnatni standartlashtirish va nazorat qilish, ta'lim tizimida mehnatning ijodiy va innovatsion xarakterini rag'batlantirish.

Xulosa. Ta'lim ergonomikasining asosiy maqsadi nafaqat ta'lim muassasasining o'quv jarayonida o'qitish va talabalar faoliyatini to'g'ri tashkil etishdir. Texnik jihozlar, boshqa jihozlar, mebellar assortimentini muhandislik-psixologik va ergonomik loyihalash nafaqat o'qitish texnologiyasini, balki mehnat faoliyati jarayonida maqbul sharoitlarni yaratish uchun inson omilining talablarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak. Umuman ish joyida yoki uning alohida qismlarida, qolaversa, ta'lim salohiyatining samaradorligini oshirishda tashkiliy, iqtisodiy va ijtimoiy-psixologik omillarni hisobga olish, mehnatni samarali rag'batlantirish, har qanday ishni bajarishda mas'uliyat va tartib-intizomni hisobga olgan holda mumkin bo'ladi. Bu shuni ko'rsatadiki, ta'lim ergonomikasi ta'lim muassasasi hayotining barcha jabhalariga bevosita ta'sir qiladi. Aytish kerakki, ko'rib chiqilayotgan mavzuning yangiligi bilan bog'liq muammolarni taqdim etish tabiati an'anaviydan farq qiladi, bu noaniqliklarni taxmin qilish, dalillarning to'liq emasligi yoki ko'tarilgan masalalarni muhokama qilish bilan bog'liq, shuning uchun hal qilinmagan masalalar faqat yanada rivojlantirishni talab qiladigan muammolar sifatida taqdim etiladi va ayrim hollarda ularni hal qilishning taklif qilingan yo'llari va vositalari ko'rsatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллаев С. Х. Ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш муҳитини ташкил этиш тизими ва технологияси //Современное образование (Ўзбекистан). – 2021. – №. 9 (106). – С. 28-36.
2. Абдуллаев С. Х., Турсунова Ш. Б. Технологик таълим сифатини оширишда бўлажак ўқитувчи касбий компетенциясининг ўрни //Ижодкор ўқитувчи. Тошкент. – 2021. – С. 347-355.
3. Абдуллаев С. Х. Педагогик эргономика ва ўқитувчи эргономик маданиятининг ташкилий асослари //Современное образование (Ўзбекистан). – 2020. – №. 8 (93). – С. 61-68.
4. Abdullayev S. Ergonomik yondashuv asosida bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchisi ergonomik kompetentligini takomillashtirish metodikasi //Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi. – 2023. – №. 6. – С. 842-846.
5. Алексеев Н. Г., Шейн А. Б. Методический анализ эргономического знания в разработке программы исследования. — Труды ВНИИТЭ. Эргономика. М., 1984, ЛБ 26. — С. 21—35.
6. Зинченко В. П., Мунипов В. М. Основы эргономики. — М.: Изд-во МГУ, 1979. — 344 с.

7. Марквардт К. Г. Вопросы научной организации учебного процесса в техническом вузе. — М.: Знание, 1971. — I 32 с.
8. Обозов Л. Н. Рациональный отбор и комплектование учебных групп, коллективов в вузе. — В кн.: Современные психолого-педагогические проблем' высшей школы. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1976, вып. 3. — С. 58—61.
9. Семенов И. Н., Алексеев Н. Г., Шейн А. В. Методологические средства эргономики, — Труды ВНИИТЭ. Эргономика. — М., 1979, вып. 17. — С. 68—80.
10. Эргономика. Проблемы приспособлении условий труда к человеку (Под общ. ред. В. Ф. Венда.) — М.: Мир, 1971. — 421.

UDK:379.4

PEDAGOGIKA YO'NALISHI TALABALARINI TURIZM FAOLIYATIGA YO'NALTIRISHDA MUZEY PEDAGOGIKASI FANINING IMKONIYATLARI

Dadaboyev Suhrob Mansurjonovich

Namangan davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: dadaboyevsuhrob89@gmail.com, +998913444999

Annotatsiya. Ushbu maqolada muzey pedagogikasining pedagogika yo'nalishi talabalari uchun turizm faoliyatiga tayyorlashdagi imkoniyatlari tahlil qilingan. Muzeylar ta'lim jarayonida nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham shakllantirishga xizmat qiladi. Maqolada muzey pedagogikasining ta'lim jarayonidagi o'рни, uning turizm faoliyatiga ta'siri, shuningdek, amaliyotda yuzaga keladigan muammolar va ularni hal etish yo'llari ko'rib chiqilgan. Muzeylar orqali talabalarga turistik xizmatlar, kommunikatsiya va madaniy merosni targ'ib qilish bo'yicha o'quv kurslari, ekskursiyalar va master-klasslar o'tkazilishi ta'kidlangan. Shuningdek, ta'lim muassasalari va muzeylar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish zarurligi hamda amaliy o'quv kurslarini tashkil etish masalalari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: muzey pedagogikasi, turizm faoliyati, ta'lim jarayoni, turizmga tayyorlash, muzeylar va turizm, amaliy o'quv kurslari, master-klasslar, ekskursiyalar, turistik xizmatlar, innovatsion ta'lim texnologiyalari.

THE POSSIBILITIES OF THE SUBJECT OF MUSEUM PEDAGOGY IN THE DIRECTION OF STUDENTS OF THE PEDAGOGICAL DIRECTION TO TOURISM ACTIVITIES.

Annotation. This article analyzes the possibilities of museum pedagogy in preparing for tourism activities for students of the pedagogical direction. Museums serve to form not only theoretical knowledge, but also practical skills in the educational process. The article examines the role of museum pedagogy in the educational process, its impact on tourism activities, as well as the problems that arise in practice and ways to solve them. Through museums, it is emphasized that students will receive training courses, excursions and master classes on tourist services, communication and promotion of cultural heritage. The issues of strengthening cooperation between educational institutions and museums, the need for the introduction of new technologies and the organization of practical training courses are also outlined.

Keywords: Museum pedagogy, tourism activities, educational process, preparation for tourism, museums and tourism, practical training courses, master classes, excursion

ВОЗМОЖНОСТИ МУЗЕЙНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДИСЦИПЛИНЫ В ОРИЕНТАЦИИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ НА ТУРИСТСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Ключевые слова: музейная педагогика, туристская деятельность, образовательный процесс, подготовка к туризму, музеи и туризм, практические образовательные курсы, мастер-классы, экскурсии

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida va xalqaro ilmiy tadqiqot markazlarida muzey pedagogikasining nazariy asoslarini konseptual rivojlantirish, muzeylar faoliyatini yanada professionallashtirish bilan birga, bu sohaga qiziqishni oshiruvchi ta'sir vositalarini takomillashtirish orqali insonlarni yo'naltirish vazifalariga doir tadqiqotlar amalga oshirilmoqda va bu asosda xalqaro standartlar ishlab chiqilmoqda. Rivojlangan davlatlar amaliyotida muzey pedagogikasi yoshlarni turizm faoliyatiga yo'naltirishning muhim vositasi sifatida rivojlanib, uning tarbiyaviy va qiziqtiruvchanlik funksiyalari takomillashtirilmoqda. Shu bois dunyoning ta'lim salohiyati yuqori hisoblangan mamlakatlarda muzey pedagogikasiga doir pedagogik imkoniyatlarning samarali usullarini topish va bu orqali aksiologik, informativ, regulyativ va gnoseologik funksiyalarini amalga oshirishning maqsadli mexanizmini ishlab chiqishga bo'lgan ehtiyoji kundan-kunga ortib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasining 2008-yil 12-sentabrdagi O'RQ-177-sonli "Muzeylar to'g'risida"gi qonunida hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu maqola muayyan darajada xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida turizm sohasi nafaqat iqtisodiy rivojlanishning muhim omili, balki madaniy merosni saqlash va targ'ib qilishning samarali vositasi sifatida ham e'tirof etilmoqda. Bu jarayonda muzeylar alohida o'rin tutadi, chunki ular tarixiy, madaniy va ilmiy bilimlarni jamlagan holda, ta'lim va tarbiyaning muhim maskanlari hisoblanadi. Muzey pedagogikasi esa ushbu maskanlarning ta'limiy salohiyatini oshirishga qaratilgan fan sifatida shakllanib, talabalarni turizm faoliyatiga tayyorlashda keng imkoniyatlarga ega.[1]

Muzey pedagogikasi orqali talabalar nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham egallaydilar. Muzeylarda tashkil etiladigan ekskursiyalar, interaktiv ko'rgazmalar va boshqa ta'limiy tadbirlar talabalarni turizm sohasidagi faoliyatga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, muzeylar orqali talabalar madaniy merosni o'rganish, uni targ'ib qilish va saqlash bo'yicha zarur ko'nikmalarni hosil qiladilar.[2]

Ushbu maqolada pedagogika yo'nalishi talabalarini turizm faoliyatiga yo'naltirishda muzey pedagogikasi fanining imkoniyatlari batafsil tahlil qilinadi. Muzey pedagogikasining ta'lim jarayonidagi o'rni, uning turizm faoliyatiga ta'siri, shuningdek, amaliyotda yuzaga keladigan muammolar va ularni hal etish yo'llari ko'rib chiqiladi. Maqolada, shuningdek, ta'lim muassasalari va muzeylar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish zarurligi hamda amaliy o'quv kurslarini tashkil etish masalalari ham yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ushbu ilmiy maqolada pedagogika yo'nalishi talabalarini turizm faoliyatiga yo'naltirishda muzey pedagogikasi fanining imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada muzey pedagogikasining ta'lim jarayonidagi o'rni, uning turizm faoliyatiga ta'siri, shuningdek, amaliyotda yuzaga keladigan muammolar va ularni hal etish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Mavzuga oid ilmiy manbalarni tahlil qilish jarayonida muzey pedagogikasining turizm ta'limidagi o'rni va ahamiyati bo'yicha bir qator tadqiqotlar mavjudligi aniqlandi. Masalan, Baydjanov B.X. va Ubaydullayev S.S. tomonidan yozilgan "Muzey pedagogikasi vositasida talabalarning turizm faoliyatiga

tayyorlanishining amaliyotdagi holati" nomli maqolada muzeylarning ta'lim jarayonidagi roli va turizmga ta'siri tahlil qilingan.

Shuningdek, "Muzey pedagogikasi innovatsion pedagogik texnologiya sifatida" nomli maqolada muzey pedagogikasining ta'limdagi innovatsion yondashuvlari va uning turizm ta'limiga integratsiyasi masalalari yoritilgan.[3]

Bundan tashqari, "Bo'lajak o'qituvchilarni muzey pedagogikasi vositasida turizm faoliyatiga tayyorlashning mazmuni va didaktik imkoniyatlari" nomli maqolada muzey pedagogikasining bo'lajak o'qituvchilarni turizm faoliyatiga tayyorlashdagi didaktik imkoniyatlari tahlil qilingan

Ushbu tadqiqotda quyidagi ilmiy-tadqiqot metodlaridan foydalaniladi:

- Adabiyotlarni tahlil qilish: Mavzuga oid ilmiy manbalar, maqolalar va monografiyalar o'rganilib, ularning mazmuni tahlil qilinadi.
- Taqqoslash usuli: Turli tadqiqotlarda keltirilgan ma'lumotlar va natijalar solishtirilib, umumiy xulosalar chiqariladi.
- Empirik tadqiqot: Muzey pedagogikasining turizm ta'limidagi amaliy qo'llanilishi bo'yicha mavjud tajribalar o'rganilib, ularning samaradorligi baholanadi.
- Intervyu va so'rovnomalar: Pedagogika yo'nalishi talabalari va o'qituvchilari bilan intervyu va so'rovnomalar o'tkazilib, ularning fikr-mulohazalari tahlil qilinadi.

Ushbu metodlar orqali muzey pedagogikasining pedagogika yo'nalishi talabalarini turizm faoliyatiga yo'naltirishdagi imkoniyatlari chuqur tahlil qilinadi va tegishli xulosalar chiqariladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Muzey pedagogikasi o'zining ilmiy va amaliy ahamiyati bilan talabalarga turli sohalarda, jumladan, turizmga chuqur bilim va ko'nikmalarni berishda katta rol o'ynaydi. Turizm faoliyati uchun zarur bo'lgan bilimlar va ko'nikmalarni olishda muzeylarning ta'lim berish imkoniyatlari nihoyatda muhimdir. Mazkur maqolada muzey pedagogikasi vositasida talabalarning turizm faoliyatiga tayyorlanishining amaliyotdagi holati tahlil qilinadi va shu sohada muammolar va istiqbollar ko'rib chiqiladi. Muzey pedagogikasi, asosan,

muzeylarda olib boriladigan ta'lim jarayonlarini o'rganadi. Bu jarayonlar orqali talabalarga o'rganilayotgan ob'ektlar va ko'rgazmalar orqali bilimlar taqdim etiladi. Turizm sohasiga kelsak, muzeylar nafaqat tarixiy, madaniy, san'atshunoslik yoki tabiiy boyliklar haqida bilimlar taqdim etadi, balki talabalarga turistik xizmatlar, qo'llanmalar va turizm yo'nalishlari bo'yicha ham tajriba oshirish imkoniyatini beradi. Ushbu tadqiqotda pedagogika yo'nalishi talabalarini turizm faoliyatiga yo'naltirishda muzey pedagogikasi fanining imkoniyatlari o'rganildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, muzey pedagogikasi talabalarining turizm sohasidagi bilim va ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Natijalar: Muzeylarda o'tkazilgan ekskursiyalar va interaktiv mashg'ulotlar talabalar uchun turizmga oid amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda samarali vosita bo'ldi. Bu jarayonlarda talabalar turistik xizmatlar, kommunikatsiya va madaniy merosni targ'ib qilish bo'yicha tajriba orttirdilar.

Muzeylar orqali talabalar o'z xalqining va boshqa millatlarning madaniy merosi bilan yaqindan tanishib, turizmga zarur bo'lgan madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini rivojlantirdilar.

Innovatsion texnologiyalarni qo'llash. Muzey pedagogikasida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish talabalarining turizm sohasidagi innovatsiyalar bilan tanishishiga imkon yaratdi. Masalan, virtual ekskursiyalar va raqamli ko'rgazmalar orqali talabalar turizmning yangi shakllarini o'rgandilar.

Muhokamalar: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, muzey pedagogikasi talabalarining turizm faoliyatiga tayyorgarligini oshirishda katta salohiyatga ega. Biroq, amaliyotda ba'zi muammolar ham mavjud. Masalan, ta'lim muassasalari va muzeylar o'rtasidagi hamkorlikning yetarli darajada emasligi, resurslarning cheklanganligi va yangi texnologiyalarning yetarlicha qo'llanilmasligi kabi muammolar aniqlangan.

Bu muammolarni hal etish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

Hamkorlikni kuchaytirish: Ta'lim muassasalari va muzeylar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash orqali o'quv jarayonini boyitish va talabalarga ko'proq amaliy tajriba berish mumkin.

Resurslarni kengaytirish: Muzey pedagogikasini qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan resurslarni, jumladan, o'quv qo'llanmalari va texnik vositalarni ta'minlash lozim.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish: Ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan, masalan, virtual va interaktiv platformalardan foydalanishni kengaytirish kerak.

Muzey pedagogikasi pedagogika yo'nalishi talabalarini turizm faoliyatiga tayyorlashda samarali vosita bo'lib, uning imkoniyatlaridan to'liq foydalanish uchun yuqoridagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

XULOSA

Muzey pedagogikasi pedagogika yo'nalishi talabalarini turizm faoliyatiga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan. Muzeylar orqali talabalar turizm sohasida zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni egallab, madaniy merosni o'rganish va targ'ib qilishda faol ishtirok etadilar. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali ta'lim jarayonini boyitish imkoniyati mavjud.

Biroq, ta'lim muassasalari va muzeylar o'rtasidagi hamkorlikning yetarli darajada emasligi, resurslarning cheklanganligi va yangi texnologiyalarning yetarlicha qo'llanilmasligi kabi muammolar mavjud. Ushbu muammolarni hal etish uchun ta'lim muassasalari va muzeylar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va amaliy o'quv kurslarini tashkil etish zarur.

Xulosa qilib aytganda, muzey pedagogikasi pedagogika yo'nalishi talabalarini turizm faoliyatiga tayyorlashda keng imkoniyatlarga ega bo'lib, uning samarali qo'llanilishi talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining 2008-yil 12-sentabrdagi O'RQ-177-sonli "Muzeylar to'g'risida"gi qonuni.
2. Xo'jaev.M.T.Muzey pedagogikasiga kirish, Toshkent, 2017.

3. Baydjanov B.X. va Ubaydullayev S.S. "Muzey pedagogikasi vositasida talabalarning turizm faoliyatiga tayyorlanishining amaliyotdagi holati" Farg'ona metodika maktabi. 2024-yil 1-son, 175-183 b
4. Rahmonov A.S. Turizm va madaniyat: o'quv qo'llanma. Toshkent, 2020.3. Mustafayev R.R. Muzey pedagogikasi va ta'lim jarayonidagi o'rni. "Pedagogika" jurnali, 2018.
5. Dadaboyev S.M. Bo'lajak o'qituvchilarda innovatsion kompetensiyani rivojlantirishda muzey pedagogikasining o'rni. UrDU. Ilm sarchashmalari. 2024-yil 12/2-son
6. Dadaboyev S.M. Bo'lajak o'qituvchilarning kognitiv faoliyatini rivojlantirishda muzey pedagogikadan foydalanish. // Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, [2024-12]. 2024-yil. ISSN: 2181-1458
7. www.Ziyonet.uz
8. www.pedagog.uz.

ELEKTROLITIK DISSOTSIYALANISH NAZARIYASIGA OID MASALALAR YECHISH

Alisher Nodirov Avazovich

Namangan davlat pedagogika instituti katta o'qituvchi, PhD.

Xoldorova Ruxsora Soyibjon qizi

Namangan Davlat pedagogika institutining 1-kurs magistri

Annotatsiya. Ushbu maqola kimyo fanining dissotsiyalanish nazariyasi mavzusi bo'yicha o'rganuvchilarning bilimlarini mustahkamlash va ularda kimyodan masalalar ishlashga bo'lgan ko'nikmalarini yanada oshirishga xizmat qiladi. Maqolada elektrolitik dissotsiyalanish nazariyasiga oid ayrim yangi turdagi masalalar va ularning yechimini matematik va formula asosida ishlaniishi keltirilgan bo'lib, o'rganuvchilarning fikrlash qobiliyatlarini yanada oshirishga va ushbu mavzuni mustahkam o'rganishgan yordam beradi.

Kalit so'zlar: Dissotsalanish darajasi, elektronlar soni, kation, dissotsalanish konstantasi, anion, Ostvoldning suyultirish qonuni, proporsiya.

РЕШЕНИЕ ЗАДАЧ, СВЯЗАННЫХ С ТЕОРИЕЙ ЭЛЕКТРОЛИТИЧЕСКОЙ ДИССОЦИИ

Аннотация. Эта статья поможет студентам закрепить свои знания по теории диссоциации в химии и улучшить свои навыки решения задач по химии. В статье представлены некоторые новые типы задач, связанных с теорией электролитической диссоциации, и их решения, основанные на математике и формулах, которые помогут студентам и дальше совершенствовать свои мыслительные навыки и закреплять понимание этой темы.

Ключевые слова: Степень диссоциации, число электронов, катион, константа диссоциации, анион, закон разбавления Оствальда, пропорция.

SOLVING PROBLEMS RELATED TO THE THEORY OF ELECTROLYTIC DISSOCIATION

Annotation. This article serves to strengthen the knowledge of students on the topic of dissociation theory of chemistry and to further improve their skills in solving problems in chemistry. The article presents some new types of problems related to the theory of electrolytic dissociation and their solution based on mathematics and formulas, which will help students to further improve their thinking skills and solidify their study of this topic.

Keywords: Degree of dissociation, number of electrons, cation, dissociation constant, anion, Ostwald's dilution law, proportion.

KIRISH

“Eng katta boylik bu — aql-zakovat va ilm, eng katta meros bu — yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik bu — bilimsizlikdir. Taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu — ilm-fan, ta’lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug’ istiqboli, birinchi navbatda, ta’lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog’liq”,—degan edi O`zbekiston prezidenti Shavkat Mirziyoyev[1]

Zamonaviy fan va texnika taraqqiyoti umumta’lim maktablarida kimyo fanini o’qitishga yangicha yondashuvni, o’quvchilarning bu fandan o’zlashtirishi lozim bo’lgan bilim va ko’nikmalarining mazmuni va darajasiga yuqori talablarni qo’ymoqda.[2] Bugungi kunga kelib, o’quv axborotlari hajmining haddan tashqari ko’payib ketganligi o’quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularni “o’qish va o’rganishga o’rgatish”ni talab qilayapti.[3] Jadallik bilan o’zgarib va rivojlanib borayotgan axborotlashgan jamiyatda faoliyat ko’rsatish va yashash o’quvchilardan nafaqat shunchaki tayyor bilimlarni o’zlashtirishni, balki turfa ko’rinishdagi ma’lumotlarni mustaqil izlab topish va qayta ishlashni hamda ulardan turli hayotiy vaziyatlarda samarali foydalanishni taqozo etmoqda.[4] Maqolamizda kimyo fanida elektrolitik dissotsiyanish mavzusi alohida o’rin tutadi. Elektron dissotsiyanish nazariyasi elektrolitlarning suvdagi eritmalarida boradigan reaksiyalarning hammasi ionlararo reaksiyalar ekanligini tasdiqlaydi. Reaksiyalarning ionli tenglamalarini tuzishda kam dissotsiyanadigan, kam eriydigan va gaz holidagi moddalar molekulalar tarzida ifodalanadi. Kimyo fanining ko’plab mavzularida masalalar ishlanadi va buni dissotsiyanish nazariyasi bilan bog’laymiz.[5]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Adabiyotlarda quyidagi turdagi masalalar berilgan:

1. CH_3COOH ning 0,01 M li eritmasining dissosilanish darajasi 2% bulsa, H^+ ionlari konsentrasiyasini toping?
2. Elektrolitning 173 ta molekulasidan 86 tasi ionlarga ajralgan bo’lsa, uning dissosiyalanish darajasi necha % ga teng?

3. NH_4OH ning 0,00001 N li eritmasining dissosiyalanish konstantasi – $1,8 \cdot 10^{-5}$ ga teng. Uning dissosiyalanish darajasini toping.

4. 0,24 l suvdagi vodorod ionlari soni $3,01 \cdot 10^{15}$ ga teng. Ionlarga dissosiyalangan suv molekulasining bittasiga nechta dissosiyalanmagan suv molekulasi to'g'ri keladi.

Quyida biz "Elektrolitik dissotsalanish nazariyasi" mavzusi bo'yicha yangi turdagi masalalar va ularning yechimlarini ko'rib chiqamiz.

MUHOKAMA

1 – masalani quyidagi 2-xil usulni ko'rib o'tamiz.

1-usul: 1) Dastlab moddani Dissosiyalanish tenglamasi yoziladi: $CH_3COOH \rightleftharpoons CH_3COO^- + H^+$ 1 mol H^+ ionlari hosil bo'lishini hisobga olib, quyidagi formulaga qo'yiladi: (Berilgan foiz, doimo ulush hisobida olinadi)

$$2) C_{ion} = \alpha \cdot C_M \cdot n = 0,02 \cdot 0,01 \cdot 1 = 2 \cdot 10^{-4}$$

2-usul: Eritmalarda molyar konsentrasiya berilgan moddaning 1 l eritmadagi mollar sonini ifodalaydi. Shuni bilgan xolda quyidagi proporsiyani tuzish mumkin:

$$0,01 \text{ M} \text{ — } 100\%$$

$$X \text{ — } 2\%$$

$$X = 2 \cdot 10^{-4}$$

$$\text{Javob: } 2 \cdot 10^{-4}$$

2 – masala. Bu misolni ham 2-xil usulda proporsiya va formula asosida ishlaymiz

Yechish: I-usul: proporsiya orqali:

$$173 \text{ — } 100\%$$

$$86 \text{ — } X$$

$$X = 49,7\%$$

2-usul: formula orqali topiladi: $\alpha = \frac{n}{N} \cdot 100\%$

Bu erda N-umumiy molekulalar soni;

$$n\text{-dissosiyalangan molekulalar soni; } \alpha = \frac{86}{173} \cdot 100\% = 49,7\%$$

$$\text{Javob: } 49,7\%$$

3 – masala. Bu masalada Ostvoldning suyultirish qonunidagi formuladan kelib chiqib hisoblanadi.

Yechish:

Bu masalani echishda quyidagi formuladan foydalaniladi:

$$\alpha = \sqrt{\frac{K}{C}} = \sqrt{\frac{1,8 \cdot 10^{-5}}{0,00001}} = \sqrt{1,8} = 1,34 \%$$

Javob: 1,34%

NATIJA

Yechish: 1) Suvning zichligi 1 ga tengligidan foydalanib berilgan suv hajmini massaga o'tkazib olinadi.

$$0,24l = 240g$$

2) Berilgan suv massasidan foydalanib umumiy suv molekullari soni topiladi.

$$240 \text{ — } X$$

$$18 \text{ — } 6,02 \cdot 10^{23} \quad X = 8,026 \cdot 10^{24}$$

3) Shundan so'ng berilgan vodorod ionlari sonidan foydalanib dissosiyalangan suv molekullari soni topiladi

$$3,01 \cdot 10^{15} \text{ — } X$$

$$6,02 \cdot 10^{23} \text{ — } 6,02 \cdot 10^{23} \quad X = 3,01 \cdot 10^{15}$$

4) ionlarga dissosiyalanmagan suv molekullari soni topiladi: $8,026 \cdot 10^{24} - 3,01 \cdot 10^{15} = 8,025 \cdot 10^{24}$

4) Ionlarga dissosiyalangan va dissosiyalanmagan suv molekullari sonini bir biriga nisbati aniqlanadi:

$$3,01 \cdot 10^{15} \text{ — } 8,025 \cdot 10^{24}$$

$$1 \text{ — } X \quad X = 2,66 \cdot 10^9$$

Javob: 1: $2,66 \cdot 10^9$ nisbatda bo'ladi.

XULOSA

Bu kabi masalalar kimyo fanini o'rganuvchilarning fikrlash doirasini kengaytirishga va dissotsalanish darajasi, dissotsalanish konstantasiga oid masalalarni tushunishda yordam beradi deb hisoblayman. Bu esa mavzuni o'zlashtirish samaradorligini oshiradi va ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 32 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2023 yil 7 dekabr /Sh.M.Mirziyoyev. – Toshkent: "O'zbekiston", 2024. – 48 b.
2. I. R. Asqarov, Sh. H. Abdullayev, O. Sh. Abdullayev. "Oliy o'quv yurtlariga kiruvchilar uchun qo'llanma" Toshkent: Ilm-Ziyo-Zakovat, 2017, 150-b.
3. I. A. Tashev, I. I. Ismoilov, R. R. Ro'ziyev. "Anorganik kimyodan mashq va masalalar to'plami" O'qituvchi.Toshkent – 2005, 103 – b.
4. В. В. Щербаков, Н. Н. Барботина, К. К. Власенко. Общая химия.Сборник задач. Москва.Юрайт – 2019, с -100.
- 5.Kimyo fani o'qituvchilari faoliyatida hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish yo'llari uo'k: 372.854 doi: 10.34920/so/vol_2023_issue_9_6 sarimova d.s. kimyo fani o'qituvchilari faoliyatida hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish yo'llari

TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM KREDITLARINI YIG'ISHLARIDA MUSTAQIL ISHLAR VA ULARNI BAJARISH TURLARI

Toshmatov G'ulomjon Olimjonovich

Namangan davlat pedagogika instituti,

ART pedagogika kafedrası katta o'qituvchisi

e-mail: toshmatovgulomjon138gmail.com, tel: +99894-905-12-08

Annotatsiya. Mazkur maqolada musiqa ta'limi yo'nalishi talabalarning musiqiy fanlar bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda mustaqil ta'limning o'rnini, musiqiy fanlardan nazariy va amaliy bilim olishda auditoriyadan tashqari mustaqil ta'lim mashg'ulotlarni tashkil etish, auditoriyada olingan bilimlarini mustaqil ta'lim bilan mustahkamlab rivojlantirib borish orqali kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, mustaqil ish, kredirt soatlari, kredit ballari, mustaqil ijodiy faollik, TMI an'anaviy shakllari, TMI elektron shakllari, mustaqil ta'limda masofaviy ta'lim turlari.

САМОСТОЯТЕЛЬНЫЕ РАБОТЫ И ВИДЫ ИХ РЕАЛИЗАЦИИ В НАКОПЛЕНИИ СТУДЕНТАМИ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КРЕДИТОВ

Annotatsiya. В статье рассматривается роль самостоятельного обучения в формировании знаний, умений и навыков студентов музыкального образования по музыкальным дисциплинам, организация самостоятельной учебной деятельности вне учебных занятий по получению теоретических и практических знаний по музыкальным дисциплинам, формирование профессиональных компетенций путем закрепления и развития знаний, полученных на занятиях, в процессе самостоятельного обучения.

Ключевые слова: самостоятельное обучение, самостоятельная работа, зачетные часы, зачетные баллы, самостоятельная творческая деятельность, традиционные формы ТМИ, электронные формы ТМИ, виды дистанционного обучения при самостоятельном обучении.

INDEPENDENT WORKS IN THE COLLECTION OF STUDENTS' INDEPENDENT EDUCATIONAL CREDITS AND TYPES OF THEIR

Annotatsion. This article discusses the role of independent learning in the development of knowledge, skills and qualifications of students of the music education major in musical disciplines, the organization of independent learning activities outside the classroom in obtaining theoretical and practical knowledge in musical disciplines, the

formation of professional competencies by consolidating and developing the knowledge gained in the classroom with independent learning.

Keywords: *independent learning, independent work, credit hours, credit points, independent creative activity, traditional forms of TMI, electronic forms of TMI, Types of distance learning in independent learning.*

KIRISH. Mamlakatimizda Oliy ta'lim o'quv yurtlari o'qitishning kredit modul tizimiga o'tib faoliyat yurita boshlagandan son'g ta'lim tizimida qator islohotlar amalga oshdi. Auditoriya mashg'ulotlari qatori mustaqil ta'lim mashg'ulotlarini o'rni va ahamiyati oshib auditoriyadan tashqari ta'lim faoliyatiga e'tibor yanada kuchaytirildi. Chunki kredit modul tizimining o'quv reja va dasturlarida talabaning yig'ishi kerak bo'lgan o'quv kredit soatlarining umumiy yig'indisida mustaqil ta'lim soatlarining ulushi 60 % ni tashkil etilishishini taqsimlab qo'yildi. Bu o'qitish tizimi orqali talabalarni mustaqil ta'lim olishga bo'lgan qiziqishlari va mas'uliyatlarini oldingi o'qitish tizimiga nisbatan anchagina oshirdi. Shu bilan birgalikda o'qituvchi rahbarligidagi mustaqil ta'lim faoliyati rivojlandi. Xo'sh, mustaqil ta'lim bu qanday ta'lim? Kredit modul tizimida u qanday tashkil etiladi? Musiqa ta'limida musiqiy fanlardan nazariy va amaliy mashg'ulotlarda ayniqsa mustaqil ta'lim hamda mustaqil ishlar qanday amalga oshiriladi. Talabalar kredit soatlarini to'plashliklari uchun qanday mustaqil ishlarni bajarishlari kerak bo'ladi kabi qator savollarga javob berish maqsadida quyidagi ma'lumotlarni yoritishga harakat qildindi.

Mustaqil ta'lim bu talaba tomonidan o'quv materialini mustaqil o'zlashtirish, murakkablik darajasi turlicha bo'lgan topshiriqlar, amaliy vazifalarni auditoriya hamda auditoriyadan tashqarida ijodiy va mustaqil bajarish asosida nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Mustaqil ish - o'qituvchining topshirig'i va rahbarligida o'quv vazifasini hal etadigan talimning faol metodi hisoblanadi. Mustaqil ta'lim qo'yilgan maqsad bilan bog'liqlikda talabalarning aniq faoliyatini tashkil etish va amalga oshirishdir. Talabaning mustaqil ishlari uning yuqori darajadagi faollik, ijodiylik, mustaqil tahlil, tashabbuskorlikka hamda barcha vazifalarni o'z vaqtida va mukammal tarzda bajarishga asoslangan faoliyatidir.

Ushbu maqolada kredit modul tizimining musiqa ta'limida musiqiy fanlardan talabalarning mustaqil ta'lim kreditlarini yig'ishda mustaqil ishlar va ularning

turlari haqida soʻz boradi. Talabalar oʻqitilayotgan fanlardan mustaqil ishlarni bajarishlari orqali oʻzlarining ijodiy qobiliyatini rivojlantirishi va ijrochilik texnik mahoratlarini oshirishlarida mustaqil taʼlimning oʻziga xos oʻrni haqida fikr yuritiladi. Shuningdek mustaqil taʼlim topshiriqlarini bajarish orqali semester davomida yigʻishlari kerak boʻlgan kredit ballarini miqdori hamda talabaning fanlar boʻyicha ozʻlashtirish koʻrsatkichlarini koʻtarilishida mustaqil taʼlimning foydali tomonlari yoritib berilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Respublikamizda musiqa taʼlimi taʼlim tizimida qator olimlar ilmiy tadqiqot ishlari bilan shugʻullanganlar. Jumladan talabalarning mustaqil taʼlimini tashkil etish mexanizmlarini amaliyotga joriy etish, mustaqil taʼlim orqali talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish, taʼlim sifati va samaradorligini oshirish, shu jumladan, musiqiy nazariy va amaliy fanlarni oʻqitishda mustaqil taʼlimni metodik asoslarini takomillashtirish, musiqiy fanlarning axborot taʼlim resurslarini samarali tashkil etish va boshqarish, talabalarda mustaqil axborotlar bilan ishlash madaniyatini shakllantirish boʻyicha koʻpgina masalalarni tadqiq etgan respublikamiz pedagog olimlari Q.Panjiyev, F.Safoyeva, U.Yuldashev, H.Nurmatov, G.Sharipova, F. Xalilov kabi olimlarizmizning ilmiy tadqiqot ishlarida, shuningdek musiqiy fanlar boʻyicha tayanch va fanga oid kompetensiyalarni loyihalash, talabalar kompetentligini rivojlantirishga yoʻnaltirilgan taʼlim texnologiyalarini ishlab chiqishga oid fikrlar U.Inoyatov, D.M.Mamatqulov, A.Raximov, J.Tolipova, N.Turdiyev, J.Usarov, O.Qoʻysinov va boshqalarning ilmiy tadqiqot ishlarida oʻz aksini topgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdoʻstligi (MDH) mamlakatlarida talabalarda mustaqil taʼlim olish kompetentligini rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari, tayanch kompetensiyalarni shakllantirish, talabalarning mustaqil ishlarini bajarish kompetentligini rivojlantirishning didaktik asoslari haqida V.I.Baydenko, E.Zeyer, I.Zimnyaya, N.Manko, A.Markova, YE.Nikiforova, I.Frumin, G.Xamatgaleyeva, A.V.Xutorskiy, E.Sharipova kabi olimlarning tadqiqotlarida kuzatish mumkin. Shu bilan birgalikda mahalliy olimlar tomonidan ham mustaqil taʼlimga oid bir qator mavzular doirasida ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, G.M.Musaxanova

“Mustaqil ta’lim jarayonida talabalarning tashkilotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish”, Sh.Sh.Aripova “Ingliz tilini o’qitishda talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirishning metodologik asoslari”, M.G.Oratova “Talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda mustaqil ta’limdan foydalanish metodikasini takomillashtirish” (biologiya o’qitish metodikasi fani misolida), A.J.Janabergenova “Axborotlashgan ta’lim muhitida talabalarning mustaqil ishini tashkil etish metodikasini takomillashtirish” mavzularida ilmiy tadqiqot ishlarini bajarganlar.

NATIJALAR. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki mustaqil ta’lim tizimini o’rganishimiz natijasida bu tizimga oid qator ma’lumotlar hamda bu tizimni talabalar tomonidan amalda bajarish uchun ishlab chiqilgan qoidalar, yo’riqnoma va ko’rsatmalar ishlab chiqilganligi aniqlandi. Jumladan, “Mustaqil ta’lim” - bu talabaning o’z oldiga qo’yan maqsadlariga erishish yo’lidagi faoliyati bo’lib, u pedagog rahbarligida yoki mustaqil ravishda amalga oshiriladi. Musiqa ta’limida mustaqil mashg’ulotlar quyidagi afzalliklarga ega hamda talabaning shaxsiy mas’uliyatini oshiradi.

Musiqa ta’limining o’ziga xos ijodiy va amaliy xususiyatlarini e’tiborga olgan holda talabalarning mustaqil ta’limi har bir modul bo’yicha o’qituvchi rahbarligida va mustaqil tarzda quyidagi shakllar orqali amalga oshiriladi. O’qituvchi rahbarligidagi talabaning mustaqil ta’limida o’qitiladigan fanlardan me’yorlashtirilmaydigan musiqiy fanlardan kreditlarni belgilash va o’tkazish shakllari rejalashtirilgan bo’lib, ular har bir amaliy mashg’ulot bo’yicha yakuniy hisobot shaklida qabul qilinadi. Kredit-modul tizimida musiqiy fanlaridan mustaqil ta’limni amaliy mashg’ulotda yoki undan keyin amalga oshirilishi mumkin. Har bir amaliy mashg’ulotdan so’ng masofaviy ta’lim platformasida musiqa ta’limi ta’lim yo’nalishi talabalarida mustaqil ta’lim uchun o’qituvchining maslahat darslari tashkil etiladi.

Talabaning mustaqil ta’limini bajarish turlari va mustaqil ta’lim shakllariga o’qituvchi tomonidan hech qanday ko’rsatma berilmaydi va baholanmaydi, balki talabaning o’zi qiziqishlaridan kelib chiqib ularni amalga oshiradi. Fanni o’qitishda quyidagi talabaning mustaqil ta’limlari shakllari qo’llaniladi. Ya’ni, talabaning

mustaqil ta'lim mashg'ulotlari hajmi, talabalar bilimni nazorat qilish va baholashda fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda shakllantirish maqsada muvofiq hisoblanadi.

Talabalarning mustaqil ta'limi bu – talabaning o'quv dasturidagi aynan mustaqil o'zlashtirishi lozim bo'lgan faoliyat turi bo'lib, musiqiy-nazariy va amaliy fanlardan musiqa savodxonligini takomillashtirish uchun mustaqil ta'lim topshiriqlarini bajarishga qaratilgan faoliyatdir. Shu tariqa talabalarning o'zlarining kasbiy fanlaridan muayyan bilimlarini oshirishga yo'naltiriladi.

Talabalar mustaqil ta'limi mazmuni mantiqiy fikrlashni, ijodiy faollikni, o'quv materialini o'zlashtirishda tadqiqotchilik yondlashuvini shakllantirishga imkon beruvchi amaliy topshiriqlarni bajarish bilan bog'liq bo'ladi.

Odatda musiqiy fanlardan mustaqil ta'limi talabaning to'la mustaqil faoliyati bilan birgalikda auditoriyadan tashaqari bajariladigan o'qituvchi rahbarligidagi talabaning mustaqil ta'limni o'z ichiga oladi.

Kunduzga ta'lim shaklida bakalavriatda musiqa fanlaridan talabaning mustaqil ta'limining umumiy soatlari fan hajmining yarmini (50/50) yoki (40/60) tashkil etish kerak. Sirtqi yoki masofali ta'lim shklida fanga ajratilgan umumiy o'quv yuklamaning 4/3 qismini tashkil etishi maqsadga muvofiqdir.

MUHOKAMALAR. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki mustaqil ta'lim tizimini o'rganishimiz natijasida bu tizimga oid bir qator muhokama qilinishi kerak bo'lgan mavzular jaroyonlar ham aniqlandi. Talabaning mustaqil ta'limini tashkil etish oliy ta'lim tashkilotining asosiy me'yoriy hujjatlari, jumladan ishchi o'quv dasturlari (sillabus)da hamda alohida mustaqil ta'lim dasturida fan modullarini mustaqil o'rganish qismi aks ettiriladi. Yevropa kredit-modul tizimida talabalar mustaqil ta'lim soatlari uchun professor-o'qituvchi mehnatiga haq to'lash tizimi joriy etilgan. Biroq, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimi vaqt me'yorlarida mustaqil ta'lim soatlari professor-o'qituvchining asosiy o'quv yuklamasi sifatida kiritilmagan. Buning asosiy sababi kredit-modul tizimidagi vaqt me'yorlari e'tiborga olingan me'yoriy talablar ishlab chiqilmaganligidandir.

Talaba va o'qituvchilarda umumiy o'qish yuklamasining aynan qancha qismi dars, auditoriya yoki mustaqil ta'lim soatlariga to'g'ri kelishi bo'yicha Yevropa kredit-

modul qoidalarida ushbu masala bo'yicha aniq talab yoki chegara belgilamagan. Bunga ko'p sabablarni keltirish mumkin. Masalan, ta'lim jarayonlari yoki modul har doim ham o'z tarkibiga auditoriya soatlarini qamrab olavermaydi. Bunga misol qilib o'quv dasturidagi o'quv amaliyoti, bitiruv oldi amaliyoti, bitiruv malakaviy ishi va shu kabi o'qish elementlari va modullarni keltirishimiz mumkin. Ko'rib turganingizdek, bunday o'qish elementlarida auditoriya soatlari bo'lmaydi.

Bugungi kredit-modul tizimida faoliyat yuritadigan ko'pgina oliy ta'lim tashkilotlari amaliyotini tahlil qilganimizda, ularning aksariyatida auditoriya soatiga ega bo'lgan fan va modullarda auditoriya va mustaqil o'qish soatlari nisbati o'rtacha 40/60 foiz ekanligini kuzatishimiz mumkin. Bu nisbat boshqacha qilib aytganda:

$1=1.5$ to'g'ri keladi. Ya'ni, talaba muayyan fan bo'yicha belgilangan har 1 soat dars uchun unga darsdan tashqarida bir yarim soat mustaqil o'qishi, tayyorlanishi kerak bo'ladi. 6 Kredit = 180 soatli fanning o'quv yuklamasi (40% auditoriya soatlar / 60% mustaqil o'qish soatlar) dan iborat, Bunda OTT 1 kredit uchun 30 soatlik o'qish yuklamasi belgilagan bo'lsa, undan 12 soati ($30 \cdot 40\% = 12$) auditoriya soatlari, 18 soati ($30 \cdot 60\% = 18$) esa talabaning mustaqil o'qish soatlariga to'g'ri keladi. Ushbu taqsimot asosida 6 kreditlik fan o'qish yuklamasini aniqlaydigan bo'lsak, talaba ushbu fan bo'yicha belgilangan kreditlarni qo'lga kiritish uchun semestr davomida 72 soat ($((30 \cdot 6) \cdot 40\% = 72)$) auditoriya darslarini, 108 soat ($(30 \cdot 6) \cdot 60\% = 108$) uyda va ARMda mustaqil o'qish yuklamasini bajarishi kerak bo'ladi. Kredit-modul tizimida bir auditoriya akademik soat 40-45 minutga teng.

Yuqoridagi qoidalardan shuni tushunishimiz mumkinki, kredit-modul tizimida talabaning bilim olish vaqti tushunchasi dars vaqti tushunchasi bilan cheklanib qolmasdai, talaba o'qish uchun sarflagan umumiy vaqt bilan o'lchanadi. Unda yana bilimning manbai faqat o'qituvchi yoki auditoriya emasligiga ishora qilinadi. Qisqacha aytganda, kredit-modul tizimida o'qish vaqti tushunchasiga o'qituvchi nuqtai nazaridan emas balki talaba nuqtai nazaridan yondashiladi.

Talaba o'qish yuklamasining bu tarzda taqsimlanishi ta'lim olish jarayonida mas'uliyatni ma'lum darajada o'z yelkasiga olishi, fan bo'yicha darsda va darsdan tashqarida muntazam ravishda o'qib borishi kerakligini bildiradi. Eslatib o'tamiz, 1

soat auditoriya vaqti uchun talaba 1.5 soat uyda va kutubxonada o'qishi zarur. Lekin bu jarayon ko'p jihatdan o'qituvchining mas'uliyagiga ham bog'liq. Chunki, talabalarni o'z vaqtlaridan samarali foydalanish uchun ularga darsdan tashqarida o'qish uchun qiziqarli materiallar va muammolar berib borish o'qituvchining vazifasidir. Chunki, bunday material va muammolarsiz talaba darsdan tashqarida fan bo'yicha nimani o'qishi yoki o'rganishi mumkinligi aniqlashga qaratilgan bo'ladi.

Kredit ta'lim tizimi sharoitida sirtqi ta'limda o'quv jarayonini tashkil qilishning o'ziga xosligi shundaki, u talabalarning umumiy mehnat sig'imini, auditoriya va mustaqil ta'lim nisbatini, o'quv yilidagi kontakt haftalar sonini aniqlash bilan bog'liqdir.

Talabalarning shaxsiy ta'lim trayektoriyalarini rejalashtirish sirtqi ta'lim shaklini tashkil qilishning quyidagi xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan ishchi o'quv rejalar asosida amalga oshiriladi:

sirtqi ta'limning ishchi o'quv rejasi o'z mazmuniga va umumiy mehnat sig'imiga ko'ra kunduzgi ta'lim shaklidagi o'quv rejasi bilan mos bo'lishi shart;

sirtqi ta'lim shakli bo'yicha ham bakalavriat ta'lim dasturini o'zlashtirish uchun 3/4 o'quv yiliga qarab, 180/240 kredit ajratiladi. Auditoriya va mustaqil ta'lim uchun ajratilgan kreditlarning umumiy nisbati mos ravishda 20-25% va 75-80% bo'lishi tavsiya etiladi. Kontakt soatlar miqdori semestr davomiyligiga karrali bo'lishi zarur, semestr davomiyligi odatda bir yilda 6-8 haftani tashkil etadi. Semestr ikkita sessiyaga – o'quv (3-4 hafta) va imtihon (3-4 hafta) ajratilishi mumkin;

Sirtqi ta'lim shaklda o'qishning me'yoriy muddati – 5 yil, biroq bu muddat oliy o'quv yurti tomonidan 4 yilgacha etib belgilanishi lozim deb hisoblaymiz. Chunki, musiqa ta'limi bakalavriat ta'lim yo'nalishida kunduzgi ta'lim shaklida o'qish muddati 3 yil. Bu qisqa fursat. Bu fursatda umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun malakali mutaxassis musiqa o'qituvchilarini tayyorlash qiyin. Chunki, musiqa ta'limiga asosan o'qishga kiriuvchilarning aksariat qismi havaskorlardan iborat bo'ladi.

Kunduzgi ta'limdan farqli ravishda sirtqi ta'limi talabalari uchun oraliq nazorat imtihonlari semestr yakunida fan bo'yicha yakuniy nazorat imtihongacha

bo'lgan davrda mustaqil ta'lim topshiriqlari professor-o'qituvchi, tyutor tomonidan bir marotaba o'tkaziladi.

Yevropa kredit-modul tizimi sirtqi ta'lim shaklida talabaning ma'lumotnomayullanmasi va o'quv-uslubiy majmuasi taqdim etiladi, unda talabaning shaxsiy o'quv rejasi, tanlov fanlari katalogi, sillabus, amaliy mashg'ulotlar rejasi, faol tarqatma materiallar, talaba mustaqil ta'limi uchun uslubiy materiallar, masofaviy ta'lim materiallari jamlangan bo'ladi. O'quv-uslubiy materiallarda talabaning o'qituvchi bilan virtual aloqaga chiqishi uchun amaldagi murojaat manzillari ko'rsatilishi lozim. Boshqacha aytganda talaba elektron platformalar bilan ishlash malakasiga ega bo'lishi kerak.

Masofaviy ta'lim zamonaviy axborot va telekommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan, masofadan turib o'qituvchi va talaba o'rtasida bevosita muloqot mavjud bo'lmagan holda ta'lim berishga imkon beruvchi ta'lim jarayonini tashkil qilish usulidir. Masofaviy ta'lim jarayoni masofaviy ta'lim portali, keys-texnologiyalar, Internet- texnologiyalar va TV-texnologiyalar vositasida amalga oshirilishi mumkin.

Masofaviy ta'lim platformalari keyingi davrlarda O'zbekiston oliy ta'lim tizimida keng ommalashgan Moodle LMS, HEMIS, Google Classroom, o'qituvchilarning shaxsiy saytlari, "Ye-MINBAR" platformasi, axborot yetkazish va nazoratni amalga oshirishga imkon beruvchi "bulutli texnologiyalar" orqali amalga oshirilishi mumkin. Keys texnologiyalar odatda fanlar mazmuni bilan batafsilroq tanishishga va o'z bilimini tekshirish bo'yicha qator nazorat tadbirlarini o'tkazishga imkon beruvchi o'quv-uslubiy hujjatlar majmualari vositasida amalga oshiriladi.

Musiqqa fanlaridan talabaning mustaqil ta'limi quyidagi shakllarda o'tkazilishi mumkin:

1). Talabaning bevosita o'zi tomonidan mobil qurilmalar orqali bajaradigan mustaqil ta'lim:

✓ darsga tayyorlanish – ma'ruza matnlari, vodkastlar, video materiallari, audio yozuvlarni o'rganish, tayyorlash;

- ✓ axborot izlash – o'z qiziqishlaridan kelib chiqib taqdim qilingan dayjest orqali internet materiallarini o'rganish;
- ✓ FAQ (ko'p so'raladigan savollar) – o'zini qiziqtiradigan muammolarga o'rgatuvchi dasturlar vositasida javob izlash, o'rganish;
- ✓ Forum – fan mavzulari bo'yicha telegramm kanallari yoki masofaviy ta'lim platformalarida fikr almashish;
- ✓ test yechish – o'rgatuvchi test dasturlarida mashq qilish orqali fan moduliga oid materiallarni mustahkamlash;
- ✓ taqdimot – berilgan mavzu bo'yicha slayd va video materiallar vositasida chiqish qilish.

2) An'anaviy shaklda o'qituvchi rahbarligidagi talabaning mustaqil ta'limi:

- cholg'u asarini mashq qilish – amaliy (ijodiy) yondashgan holda cholg'u asarini mukammal ijro etishni mustaqil bajarish;
- xonandalik asarini mashq qilish – amaliy (ijodiy) yondashgan holda xonandalik asarini mukammal ijro etishni mustaqil bajarish;
- musiqiy-nazariy fanlardan referat tayyorlash – muammoning yozma bayoni, bunda adabiy manbalar sharhlanadi, o'quv adabiyotlar vositasida tahlili bayon qilinadi. Referat hajmi odatda 12-16 betlar atrofida, kirish, bitta bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat holda tashkil etiladi;
- kollokvium – o'quv modulining nazariy qismini o'zlashtirilganligini tekshirish maqsadida suhbat uyushtirish;
- esse – dolzarb mavzu bo'yicha shaxsiy fikrini tanqid, publitsistik va boshqa janrlarda yozma bayon qilish;
- keys-stadi – o'quv jarayonidagi muammoli vaziyatlar bo'yicha belgilangan shakldagi topshiriqlar bo'yicha yechim izlash;
- ish o'yinlari – kasbiy faoliyat jarayonlarini imitatsiya qilish, sahnalashitirish, rollarni musiqiy asarlar vositasida ijro etish orqali kasbiy ko'nikmalar ortirish;
- glossariy – berilgan mavzu bo'yicha atamalarni qisqa izohlash;

➤ kurs ishi – fan yoki fanlar majmuasi (musiqa tarixi, musiqa nazariyasi, o'zbek xalq musiqa ijodi, cholg'u ijrochiligi, an'anaviy xonandalik, vokal ijrochiligi, xor va xorshunoslik va hokazo) mavzu muammosi bo'yicha o'quv-metodik qo'llanmalar asosida tayyorlanadigan yozma ish hisoblanadi. Odatda, kurs ishi ma'lum bir muammo mavzusini tahliliga bag'ishlanadi. Uning tarkibi kirish, asosiy qism, xulosa, glossariy, foydalangan adabiyotlar ro'yxatidan iborat holda 20 betdan kam bo'lmagan holda shakllantiriladi;

➤ amaliyot hisoboti – o'tkazilgan o'quv amaliyot (kuzatuv, o'quv-pedagogik, malakaviy)lari natijalari bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar asosida tayyorlanadigan yozma ish usuli;

➤ fan to'garaklarida ishtirok etish – talabaning fan to'garaklarida o'zlashtirish lozim bo'lgan asar repertuari ustida mustaqil ishlash;

➤ tanlov, festival, bayram tadbirlarida tayyorgarlik ko'rish – talaba mustaqil, konsertmeyster, musiqa rahbari hamrohligida musiqa asarini tayyorlash uchun tayyorgarligi;

➤ fan olimpiadasiga qatnashish – musiqiy-nazariy hamda musiqa tarixi fan olimpiadasiga mustaqil, konsertmeyster, musiqa rahbari hamrohligida tayyorgarlik ko'rish;

➤ ilmiy anjumanlarda ma'ruza qilish – fanning dolzarb muammosi hamda uning yechimiga bag'ishlangan mavzu yuzasidan taqiqot ishini bajarish;

➤ ilmiy tezis va maqolalar tayyorlash – fanning biror bir dolzarb muammoasi va uning yechimiga bag'ishlangan tadqiqot. Uning tarkibida kirish, asosiy qism, xulosa bo'ladi.

3). Elektron shakldagi talabalar mustaqil ta'limi:

➤ Link – internet havolasini ochib unda keltirilgan video yoki matn shaklidagi materialni belgilangan hajmda izohlash;

➤ Chart – jadval, diagramma va sxemalarni cheklangan hajmda tahlil qilish.

➤ Q/A – masofaviy ta'lim platformasida o'qituvchi tomonidan berilgan savollarga belgilangan hajmda yozma javob berish. Bunda o'zi ijro etgan asarlarning video-audio yozuvlari ham kiritiladi;

- Reviyew – taqdim qilingan manbaga annotatsiya yozish.
- SWOT – talaba biror tushunchani cheklangan hajmda SWOT-tahlil qiladi;
- Interviyew – muammoni tadqiq qilish bo'yicha suhbat uyushtirish va unimasofaviy ta'lim platformasiga yuklash;
- Google Apps – Google Classroom platformasida hamkorlikda slaylar, jadvallar, matnlar shaklidagi topshiriqlarni bajarish;
- Dayjest – berilgan mavzu bo'yicha internet-havolalar to'plamini keltirish, kartoteka tuzish va ularni qisqa izohlash;
- Report – talabalar laboratoriya mashg'ulotlari bo'yicha hisobotlarini masofaviy ta'lim platformasiga kiritish.

Mustaqil ishlash har bir talabadan ma'lum bir tizimga rioya qilishni, tirishqoqlikni, maqsad sari intilishini talab etadi. Shuning uchun ham ko'pchilik talabalarda oliy o'quv yurtidagi kundalik hayotni to'g'ri tashkil qilish muammosi paydo bo'ladi. Ba'zi birinchi kurs talabalari o'rganilayotgan materiallarni yetarli o'zlashtirib olish uchun vaqt yetishmasligidan, yuklamalar ko'pligi uchun kam dam olayotganliklaridan shikoyat qiladi.

Bunday vaziyat o'z vaqtini to'g'ri taqsimlay olmagan, har bir daqiqasining qadriga yetmagan talabalardagina sodir bo'ladi. Shunga ko'ra, mustaqil ishlashda kun tartibiga qat'iy rioya qilgan holda ish boshlash to'g'ri va maqsadga muvofiqdir. Kun tartibini maqsadga muvofiq tarzda tuzish uchun quyidagicha ish yuritish kerak:

Bir sutkani bir qancha zaruriy ulushlarga bo'lish kerak: bunga ishlash, ovqatlanish, badan tarbiyasi, hordiq chiqarish, xo'jalik ish lari va shu kabilar kiradi. Kun tartibini tuzishdan maqsad har bir talabaning ma'lum tartibda ish olib borishiga, hech narsani esdan chiqarmay, hamma narsaga vaqt ajratish, har bir ishni o'z muddatida bajarishga o'rgatishdan iboratdir. Kun tartibini har bir kishi o'zining shaxsiy fiziologik imkoniyatlarigagina emas, balki umuminsoniy qonun-qoidalariga qarab ham tuzishi mumkin.

Vaqtini to'g'ri taqsimlash va mustaqil ishlashni oqilona tashkil etish, mustaqil ishlashning forma va metodlarini aniqlab olish muhim ahamiyat kasb etadi. U yoki bu fanlardan uyga berilgan vazifalarni bajarish mustaqil ishning oddiy shakli

hisoblanadi. Murakkab shakliga esa o'tilgan darslar-ma'ruzalar va amaliy mashg'ulotlar, seminar va laboratoriyalar, bo'limlar yuzasidan adabiyotlarni mustaqil ravishda tahliliy o'rganib chiqish, ayrim savollarga aniq javoblar topish kiradi. Manbalarni mustaqil o'qish yo'li bilan qo'yilgan savollarga bir necha adabiyotlarni umumlashtirib javob topishga o'rgatib borish amalda yaxshi natijalar beradi.

XULOSA. Kredit modul tizimida musiqiy fanlardan mustaqil ta'lim jarayonidagi mustaqil ishlar talabalarning musiqiy-nazariy fanlarni o'rganishdagi qiziqishini oshirib, nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog'lashga yordam beradi. Shuningdek, ijodkorlikni rivojlantirib va zamonaviy innovatsion ta'lim texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek mustaqil ta'lim orqali fan kreditlarini to'plash talabalarga vaqt va mablag' tejamkorligi, shaxsiylashtirilgan ta'lim, chuqur o'rganish va mas'uliyatni oshirish kabi ko'plab afzalliklarni beradi. Mustaqil ishlar ta'lim sifatini oshiradi va talabalarning bilim darajasini yuqoriga ko'tarishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 31.12.2020 yildagi 824-son (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 31.12.2020-y., 09/20/824/1689-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 05.04.2022-y., 09/22/153/0266-son)
2. Tosheva, R. (2023). Oliy ta'lim tizimida mustaqil ta'limning ahamiyati. *Yosh tadqiqotchi jurnali*, 2(3), 157-162.
3. Botirkhanovich, Shokirkhanov Bakhtiyorkhon. "The Structure of Kashkar Rubab, And Methods of Their Execution." *Central asian journal of arts and design* 5.1 (2024): 19-22.
4. Gaziye J. J., Aliyeva N. R. Dmitriy dmitrievich shostakovich life and work //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – T. 10. – №. 10. – C. 1181-1185.
5. Syfiddinovich, Axmedov Baxodirxon. "Musiqi cholg'ularining ilk shakl va turlari." *journal of innovations in scientific and educational research* 7.2 (2024): 92-96.
6. Тошматов, Г., & Даминова, Г. (2022). Принципы организации самостоятельного обучения в кредитно-модульной системе. *Общество и инновации*, 3(5/S), 50-57.
7. Тошматов, Гуломжон, and Гулмира Даминова. "Кредит-модуль тизимида мустақил таълимни ташкил этиш тамойиллари." *Общество и инновации* 3.5/S (2022): 50-57.
8. Difuza, N. (2024, april). Ta'lim jarayonidagi mustaqil ta'lim shaklini rivojlantirishda sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish. In *Proceedings of International Educators Conference* (Vol. 3, No. 4, pp. 250-252).

9. Turopova, N., & Boltayev, A. (2024). Oliy ta'lim muassasalarida kreativ yondashuv asosida mustaqil ta'limni tashkil etishning didaktik imkoniyatlari. *Молодые ученые*, 2(9), 16-23.
10. Таджибаев А.Б. Аниқ ва табиий фанлар интеграциясига асосланган ягона графикавий таълим тизимини амалиётга жорий этишнинг педагогик механизмлари // Наманган давлат университети илмий ахборотномаси. – Наманган, 2019 й. – 344-349-бетлар.
11. Tadjibayev A.B. Chizmachilikdan ilmiy-tadqiqotning shakl, mazmun, metodlar uzviyligi // Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. – Namangan, 2024 y. 5-son. – 910-913-бетлар.
12. Toshmatov, G. O, & To'rabayeva, M. (2024). Talabaning musiqiy fanlardan mustaqil ta'lim topshiriqlarini bajarish ko'nikmalarini shakllantirish. *Journal of universal science research*, 2(11), 72-78.
13. Олимжонович, Т. Ф. (2023). Мусиқий таълим жараёнида талабалар мустақил ишларининг ўрни ва аҳамияти. *Journal of Intellectual Property and Human Rights*, 2(6), 32-37.

FUTBOLCHILARNI TEXNIK XARAKATLARINING SIFATINI EMOTSIONAL HOLATLARIGA BOG'LIQLIGINI BAHOLASH METODLARI

Satiyev Shuxrat Komilovich.

*Namangan davlat pedagogika instituti Jismoniy madaniyat va sport kafedrası
katta o'qituvchisi. suhratsatiyev@gmail.com*

Annotatsiya: Maqolada futbolning - bu nafaqat jismoniy tayyorgarlik va strategiyaning o'yini, balki psixologik jihatlarning ham katta ahamiyatga ega bo'lgan sport turi ekanligi. Futbolchilarning texnik harakatlari, to'pni boshqarish, dribling, zarba berish va pas berish kabi amaliyotlarning samaradorligi ularning emotsional holatiga bog'liqligi va maqolada futbolchilarning texnik harakatlari va emotsional holatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: futbolchilarning texnik harakatlari va emotsional holatlar, stresslar, stressga chidamlilik.

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ СВЯЗИ ТЕХНИЧЕСКИХ ДЕЙСТВИЙ ФУТБОЛИСТОВ С ИХ ЭМОЦИОНАЛЬНЫМИ СОСТОЯНИЯМИ.

Сатиев Шухрат Комилович,

*старший преподаватель кафедры физической культуры и спорта,
Наманганский государственный педагогический институт.*

suhratsatiyev@gmail.com

Аннотация: В статье рассматривается, что футбол — это не только игра физической подготовки и стратегии, но и вид спорта, в котором психологические аспекты имеют большое значение. Технические действия футболистов, такие как управление мячом, dribling, удары и передачи, их эффективность зависит от эмоционального состояния игроков. В статье проанализирована взаимосвязь между техническими действиями футболистов и их эмоциональными состояниями.

Ключевые слова: технические действия футболистов и эмоциональные состояния, стрессы, стрессоустойчивость.

THE METHODS FOR ASSESSING THE CONNECTION BETWEEN TECHNICAL ACTIONS OF FOOTBALL PLAYERS AND THEIR EMOTIONAL STATES.

Satiyev Shukhrat Komilovich,

*Senior Lecturer at the Department of Physical Culture and Sports, Namangan State
Pedagogical Institute. suhratsatiyev@gmail.com*

Abstract: *The article discusses that football is not only a game of physical preparation and strategy, but also a sport in which psychological aspects play a significant role. The technical actions of football players, such as ball control, dribbling, shooting, and passing, depend on their emotional state. The article analyzes the interrelationship between the technical actions of football players and their emotional states.*

Keywords: *technical actions of football players and emotional states, stress, stress resilience.*

KIRISH

Futbol o'yini O'zbekistonda ommabop va sevimli sport turlaridan hisoblanib, jismoniy tarbiya va sport sohasida alohida ahamiyatga ega va Davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilayotgan sport turlaridan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan futbolni rivojlantirish to'g'risida bir qator qaror va farmonlar qabul qilindi. Jumladan 2006 yil O'zbekiston respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov tomonidan "O'zbekistonda futbolni rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" farmoni, 2011-yil 19-yanvardagi "2011-2013-yillarda Respublikada futbolning moddiy-texnika bazasini yanada mustahkamlash va uni rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-1466-son qarori shuningdek O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2018-yil 16-martdagi "Futbolni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-3610-son qarori, 2017 yil 3 iyun, Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3031-son, 2018 yil 5 martdagi "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5368-sonli farmon va qarorlarida yurtimizda futbolni rivojlantirish va aholining barcha qatlamlarida ommalashtirish hamda yoshlarni sog'ligini mustahkamlash jismoniy tayyorgarligini oshirish, sog'lom turmush tarzini shakllantirishga oid masalalarga e'tibor qaratilgan.

Albatta oxirgi yillarda futbol bo'yicha Milliy chempionatlar obro'si va darajasini oshirish bo'yicha ishlar etarlicha olib borilmayotganligi, yuqori malakali va sport zahiralari tayyorgarligini tashkil etish va mazmuniga etarli darajada ahamiyat berilmayotganligi ko'p bor bayon etilgan. O'quv-mashg'ulot jarayoni va viloyatlarda bolalar-o'smirlar jamolalari orasida musobaqalarni past darajada tashkil etish, alohida hududlarda jismoniy tarbiya va sport bo'limlari ishining yaxshi

yo'lga qo'yilmaganligi bilan bog'liqdir. Bunday kamchiliklar belgilangan, davlat darajasidagi yuqorida bayon etilgan xujjatlar, futbol rivoji uchun imkoniyat yaratmoqda.

Prezidentimizning 2023 yil 7 apreldagi "Ommaviy va professional futbolni har tomonlama rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida" qarori ham futbolning ommaviyligini yanada oshirish, istiqbolli va iqtidorli futbolchilarni tanlash hamda professional darajada tayyorlashning yangi tizimini yo'lga qo'yish, trener (murabbiy) va hakamlarni xalqaro talablar asosida tayyorlash va mahoratini yuksaltirish, futbol infratuzilmasini yaxshilash hamda o'rnatilgan standartlarga moslashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Qaror bilan futbolni yanada ommalashtirish va rivojlantirishning qo'shimcha yo'nalishlari belgilandi.

Har yili O'zbekiston futbol assosiasiyasi mablag'lari hisobidan mart-iyun oylarida mahalla yoshlari hamda qizlari o'rtasida "Ommaviy futbol" dasturi doirasida futbol festivallari, 10 dekabr – Butunjahon futbol kuni munosabati bilan aholi o'rtasida ommaviy "fleshmob" tadbirlari, sentyabr-may oylarida umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Maktablarda futbol" dasturi doirasida futbol musobaqalari, mahorat saboqlari va festivallari o'tkazib boriladi. Har yili sentyabr-may oylarida oliy ta'lim muassasalarida O'zbekiston talabalar sporti assosiasiyasi mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan "Talabalar ligasi" dasturi doirasida uch bosqichli respublika futbol musobaqalari o'tkaziladi.

Bundan tashqari, xalqaro tajribalarni o'rganish va ularni olib kirish maqsadida Xorvatiya, Yaponiya va boshqa davlatlarning tajribasi o'rganilib o'zbek futboliga tatbiq etiladi. Bunda, O'zbekiston futbol assosiasiyasi hamda hududiy bolalar-o'smirlar futbol akademiyalarining "texnik direktor" lavozimiga xorijiy davlatlarning tajribasi va tizimini joriy qilish bo'yicha malakali mutaxassislar jalb qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Futbolchilarning o'yin faoliyati faqat sakrash, yugurish va yurishdan iborat emas, balki ularning harakati anchagina murakkab bo'lib, bu jarayonda ular raqib bilan kurashishi, eng katta tezlikda yugurishi, murakkab taktik vazifalarni bajarish, futbolchilarning jismoniy tayyorgarligi ularning o'yin faoliyatida psixologik tayorgarligini hisobga olgan holda, texnik va taktik mahoratini takomillashtirish

bo'yicha E.G'.G'oziev, **Z.G.Gapparov**, R.D. Xolmuhammedov, A.R.Akromovlar futbolchining texnik tayyorgarligi, jismoniy qobiliyatni har tomonlama tarbiyalash, umumiy ish qobiliyatini oshirish vazifalarini hal qilinishi va umumiy rivojlantiruvchi mashqlarning shug'ullanuvchilar organizmiga umumiy ta'sir ko'rsatuvchi sportning boshqa turlarida psixologik tayyorgarligini rivojlantirish bo'yicha Z.G'aziyeva, J.M.Ishtaev, Sh.U.Abidov, A.U.Sadikov, M.N.Umarov, G.M.Xasanova, N.M.Yusupov, R.I.Nurimov, F.A.Po'latov singari yetuk olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borishgan. Mustaqil davlatlar hamdo'stligi mamlakatlari olimlardan V.M.Genkovskaya A.P.Zolotarev, V.Z. Ivasevlar futbol va boshqa sport turlarini ommalashtirish, sog'lom turmush tarziga o'rgatish, mahallalarda istiqomat qiluvchilar orasidan istiqbolli va iqtidorli bolalar va yoshlarni tanlab olish (selektsiya) ishlarini tashkil etish, A.P.Yelisseyev, K.Izard. V.Klarin, B.M.Kogan, Dj.Grinberg, R.M.Zagaynov, M.Z.Gaziyeva, G.D.Babushkin singari psixodiagnostikaning yetuk olimlari, ilmiy uslubiy adabiyotlarda sportchilarni psixologik tayyorlash va emotsional stresslarning xususiyatlari yuzasidan, o'z tadqiqotlari natijalari bilan o'rtoqlashganlar.

Jaxon olimlaridan kanadalik patafizolog psixologiyada stressning turlarini kashf etgan R.S.Weinberg, D.Gould, R.H.Cox, T.Orlick, L.Hardy, G.Jones, D.Gould kabi olimlar Spilberg-Xanin metodi asosida takomillashtirilgan, "SEXB" - (sportchilarni emotsional holatini baholash) metodini ishlab chiqish va tajribada sinab ko'rish, futbolchilarning emotsional holatini baholash, texnik-taktik tayorgarligini sifatini nazorat qilish hamda harakat faoliyatini samaradorligini aniqlashda psixologik faoliyat va stresslarni xususiyatlarini o'z ilmiy adabiyotlarida yoritganlar.

Tadqiqotning maqsadi: futbolchilarning harakat faoliyatini, texnik-taktik harakatlarining xususiyatlarini va emotsional holatini baholash bo'yciha taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

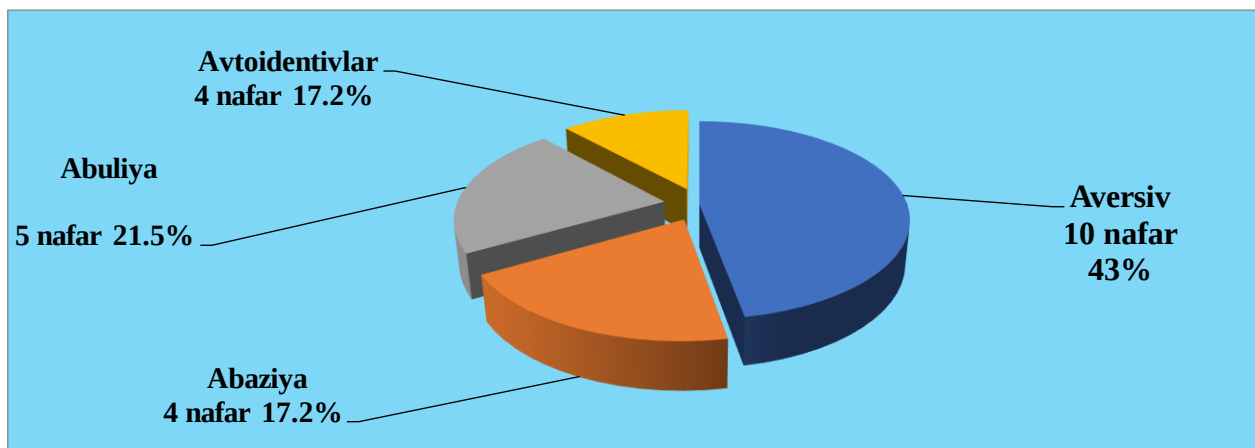
Tadqiqot usullari: Tadqiqotda ilmiy-uslubiy adabiyotlar taxlili, so'rovnoma va psixologik test, pedagogik nazorat, pedagogik tajriba, matematik statistika usullaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR .

Futbolchilarni musobaqalarga psixologik tayyorlashdagi ta'sir etuvchi faktorlar va tavsiyalar ishlab chiqilgan va taqdim etilgan, futbolchilarning maydondagi aniq vazifalarni hal qilish bilan bog'liq o'yindagi vazifalari amplualari, ma'lum darajada, jamoaning raqobatbardosh faoliyati tarkibiga ta'sir qiladi. Shu sababli, ma'lum o'yin amlualar o'yinchilari juda aniq texnik va taktik xarakteratlarni bajarishda yuqori darajadagi taktik va texnik ko'nikmalarga muhtoj bo'lib, bu ularga o'zlariga yuklangan funktsiyalarni samarali bajarishga imkon beradi. Ushbu pozitsiyalardan kelib chiqib, turli ampuadagi o'yinchilar uchun o'ziga xos texnikaning ahamiyatini aniqlash alohida ahamiyatga ega. Shubhasiz, bunday ma'lumotlar aniq sportchilarning raqobatbardosh faoliyatining qayd etilgan ko'rsatkichlarini ob'ektiv baholashga, ixtisoslashtirilgan o'quv vositalarini tanlashni individuallashtirishga, shuningdek, jamoaga o'yinchilarni tanlashni optimallashtirishga imkon beradi. Hozirgi vaqtda raqobat faoliyatining namunaviy xususiyatlarini ishlab chiqish masalasiga uch xil yondashuv mavjud. 1) individual farqlarni yoki mumkin bo'lgan tebranishlar diapazonini ko'rsatadigan etakchi sportchilarning ma'lumotlarini oddiy o'rtacha hisoblash. 2) sport mahorati darajasi va u yoki bu ko'rsatkichdagi o'zgarishlar dinamikasi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rnatgan holda, turli malakadagi sportchilarning sezilarli populyatsiyasini o'rganish. 3) alohida stressga bardoshli sportchilarning qat'iy miqdoriy parametrlarini olish va u yoki bu ko'rsatkichning maksimal mavjud qiymatlarini ro'yxatdan o'tkazish.

Ish futbol akademiyalari tadqiqot rejasiga muvofiq amalga oshirildi. Namangan va Andijon Futbol akademiyalari futbolchilarining texnik-taktik harakatlarining namunaviy xususiyatlarini aniqlash va ularni bir-biri bilan solishtirish zarurligi aniq. Shu munosabat bilan Futbol akademiyalari turli ohrindagi o'yinchilarning individual, guruh va jamoaviy harakatlarini pedagogik kuzatishlar ohtkazdik. O'yin davomida turli roldagi o'yinchilar tomonidan bajarilgan barcha harakatlar ro'yxatga olinishi kerak edi. Keyin matematik statistikaning umume'tirof etilgan usullaridan foydalangan holda qiyosiy tahlil o'tkazildi. Olingan natijalar taxliliga ko'ra futbol akademiyalari tarbiyalanuvchilari U-16-17 yoshlilar guruhlarining tadqiqot guruhi bulgan Namangan futbol akademiyasi tarbiyalanuvchilarida o'tkazilgan tajribalar

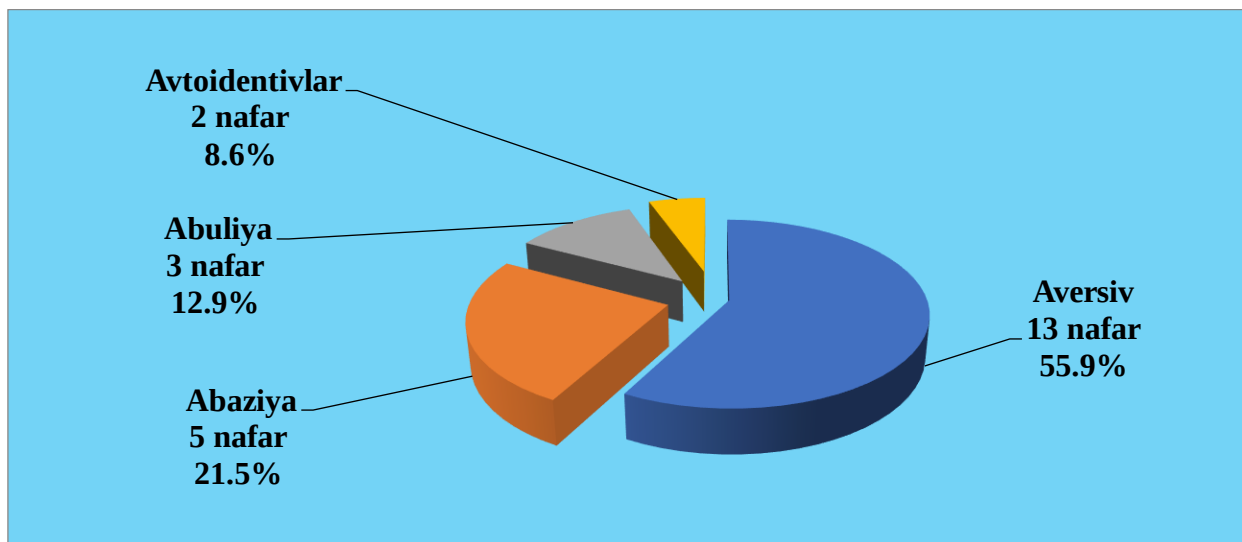
va kuzatuvlar shuningdek yuqorida keltirilgan 6 bosqichli psixodiagnostik metod (ilova) asosidagi tadqiqot quyidagicha natijalarni ko'rsatdi. (1-diagrammaga qarang).

**1-diagramma. Namangan futbol akademiyasi U-16 SEXB
baholashning oxirgi natijasi 2021 y, mart.(n=23)**

3-diagrammadan ko'rinib turibdiki 14 balldan yuqori 16 ballgacha "Adaptatsiya" (Stressga bardoshlilar guruhi) Avtoidentifikatsiya.stresslarga berilmaslik,Xotirjamlik o'z pozitsiyasi talablarini bajara olish.psixologik tayyorgarligi mavjud sharoitga moslasha olishni bajara oladigan futbolchilar 4 nafar n=23 /4 17.2%ni tashkil etdi va bu ko'rsatkich dastlabki olingan natijaga nisbatan 8.6. % yaxshilangan. 9 balldan 13.8 balgacha "Abuliya" (Xavotirlanuvchilar guruhi) Asta xavotirda, tug'ri qaror qila olmaslik, texnik xatolar mavjud va undan chiqib ketish extimoli bor futbolchilar 6 nafar n=23 /5 21.5%ni tashkil etdi va bu ko'rsatkich dastlabki olingan natijaga nisbatan 4.3 % ga yaxshilangan. 5 balldan 8-balgacha " Abaziya ".(Stress tormozlar guruhi)Harakatlarni oxiriga yetkazmasligi yoki to'xtab qolish,xayajonlanish ,oyoq qo'llarni xolsizlanishi va o'ziga bo'ysunmasligi.Faoliyatida texnik xatolarga ko'p yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan futbolchilar 4 nafar n=23 /4 17.2%ni tashkil etdi va bu ko'rsatkich dastlabki olingan natijaga nisbatan 1 nafarga kamaygan 4.3% ga yaxshilangan 0,2 balldan 4 ballgacha "Aversiv") (Stressga bardoshsizlar guruhi) Xolsizlanish, xoldan toyish, nafratlanish, har bir vaziyatdan nolish,dipressiyaga tushish.xavflilik darajasini ortib borishi va janjallashishgacha borish.jazo olish mumkin bo'lgan(sariq qizil qartochkalar)

futbolchilar 10 nafar $n=23/10$ 43%ni tashkil etdi va bu ko'rsatkich dastlabki olingan natijaga nisbatan 2 nafarga kamaygan.8.6% ga yaxshilangan (2-diagrammaga qarang).

2-diagramma. Andijon futbol akademiyasi U-16 SEXB baholashning oxirgi natijasi 2021 mart, $n=23$

Nazorat guruhida esa 14 balldan yuqori 16 ballgacha "Adaptatsiya".(Stressga bardoshlilar guruhi) Avtoidentifikatsiya.stresslarga berilmaslik,xotirjamlik.o'z pozitsiyasi talablarini bajara olish.psixologik tayyorgarligi mavjud sharoitga moslasha olishni bajara oladigan futbolchilar 2 nafar $n=23/2$ 8.6 %ni tashkil etdi va bu ko'rsatkich dastlabki olingan natijaga nisbatan 4.3 % yaxshilangan. 9 balldan 13.8 balgacha "Abuliya" (Xavotirlanuvchilar guruhi) Asta xavotirda, tug'ri qaror qila olmaslik, texnik xatolar mavjud va undan chiqib ketish extimoli bor futbolchilar 3 nafar $n=23/3$ 12.9%ni tashkil etdi va bu ko'rsatkich dastlabki olingan natijaga nisbatan 0 % o'zgarishsiz qolgan. 5 balldan 8-balgacha "Abaziya".(Stress tormozlar guruhi) Harakatlarni oxiriga yetkazmasligi yoki to'xtab qolish, xayajonlanish, oyoq qo'llarni xolsizlanishi va o'ziga bo'ysunmasligi. Faoliyatida texnik xatolarga ko'p yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan futbolchilar 5 nafar $n=23/5$ 21.5%ni tashkil etdi va bu ko'rsatkich dastlabki olingan natijaga nisbatan 0 % o'zgarishsiz qolgan. 0,2 balldan 4 ballgacha "Aversiv") (Stressga bardoshsizlar guruhi) Xolsizlanish,xoldan toyish,nafratlanish,har bir vaziyatdan nolish,dipressiyaga tushish.xavflilik darajasini ortib borishi va janjallashishgacha borish.jazo olish mumkin bo'lgan(sariq

qizil qartochkalar) futbolchilar 13 nafar $n=23$ /13 **55.9%**ni tashkil etdi va bu ko'rsatkich dastlabki olingan natijaga nisbatan kamaygan **0.1%** ga yaxshilangan va bu quyidagi jadvalda shunday ko'rinishga ega bo'lgan.

1-jadval

Namangan, Andijon, Farg'ona viloyalariti futbol akademiyalari U-16 yoshli o'smirlar jamoasining stressga bardoshlilik darajasining umumjamoaviy ko'rsatkichi farqlari (tadqiqot oxirida)

Futbol Akademiyasi jamoalari	K3	K2	R musobaqa va o'yinlar soni	N ishtirokchilar soni	K1	1+p stress vaziyatlarni kaytarilish soni (*austress yoki *distress)	K3,K2,R,N yigindisi	K1,p yigindisi	Sex bali
Namangan	13,4	13,4	10	23	13,3	3,1	4403,34	16,5	12,3
Andijon	10,2	10,2	10	23	10,9	5,3	2773,5	15,2	8,3
Farg'ona	10,0	10,1	10	23	10,5	6,1	2763,6	14,0	8,0
Farqlar	3.2	3.2	0	0	2.1	-3.6	1630	1.4	4.0

Tadqiqotlar yakuniga va yuqorida berilgan umumiy emotsional holatlarni baholash koefitsentlari va kriteriylari asosidagi jadval va diagramma dan ko'rishimiz mumkinki unda Namangan va Andijon futbol akademiyalari futbol guruhlarini emotsional holatlarini baholash metodikasi natijalari ballari o'rtasiga farqlar ko'rindi. Jumladan: K1 koefitsent baholashdagi ballar Namangan FA da 13.3 ball ,Andijon FA da esa 10.9 ball ko'rsatkichlar orasidagi farq 2.1 ballni tashkil etdi. K2 koefitsent baholashdagi ballar Namangan FA da 13.4 ball ,Andijon FA da esa 10.2 ball ko'rsatkichlar orasidagi farq 3.2 ballni tashkil etdi. K3 koefitsent baholashdagi ballar Namangan FA da 13.3 ball ,Andijon FA da esa 10.2 ball ko'rsatkichlar

orasidagi farq 3.2 ballni tashkil etdi. SEXB umumiy emotsional holatni baholash natijalari esa koefitsentlar yig'indisi o'rtachasida Namangan FA da 12.3 ball ,Andijon FA da esa 8.3 ball va Farg'ona FA da 8.0 ballar ko'rsatkichlari orasidagi farq 4 ballni tashkil etdi. Dastlabki olingan natijalar orasidagi farqlar bir muncha yaxshilanganini ko'rsatdi (2-jadvalga qarang).

2-jadval

Tadqiqot va nazorat guruhlarini yosh futbolchilarning emotsional holatini baholashning darajalarini ko'rsatkichlari tajriba oxirida qiyosiy statistik taxlili, (n=46)

Koefitsentlar	Tadqiqot guruxi(n=23)		Nazorat guruxi(n=23)		T	P
	($X \pm m$)	V	($X \pm m$)	V		
K1	13,3 $\pm$ 0,8	2.7	10.9 $\pm$ 1.3	2.8	2.7	P<0.01
K2	13,4 $\pm$ 1,9	3.2	10,2 $\pm$ 2,6	3.8	3.7	P<0.01
K3	13,4 $\pm$ 1.8	2.8	10,2 $\pm$ 0,3	2.2	2.6	P<0.05
1+p *austress *distress)	16,5 $\pm$ 4.6	21.6	7.4 $\pm$ 2,3	12.1	9.6	P<0.01
Sexb	12,3 $\pm$ 6,6	3.6	8,3 $\pm$ 2.6	3.1	3.3	P<0.01

Shuningdek kuzatuvga olingan tadqiqot ba nazorat guruhi futbolchilarining (umuiy soni 46 nafar) va ularni oxirgi kuzatuv natijalariga asosan statistik taxliliga ko'ra; K1 koefisenti baholashdagi ballar, Namangan FA da 13,3 $\pm$ 0,8ball, 3.3 ballga yaxshilanish V=2.7, Andijon FA da esa 10.9 $\pm$ 1,3ball V=2.8. tashkil etdi. t=2.7 (p<0.01) ni tashkil etdi.K2 koefitsennit baholashdagi ballar, Namangan FA da 13,4 $\pm$ 1,9 ball, 3.2 ballga yaxshilanish V=3.7, Andijon FA da esa 9,8 $\pm$ 1,3ball V=3.8. tashkil etdi. t=3.7 (p<0.01) ni tashkil etdi.K3 koefitsenti baholashdagi ballar Namangan FA da 13,3 $\pm$ 1.8 ball, 3.1 ballga yaxshilanish V=2.8, Andijon FA da esa 10,2 $\pm$ 0,3ball V=2.2. tashkil etdi. t=2.6 (p<0.01) ni tashkil etdi.SEXB umumiy emotsional holatni baholash natijalari esa koefitsentlar yig'indisi Namangan FA da

12,3± 6,6 ball 3.5 ballga yahshilanish $V=2.7$, Andijon FA da esa 8,3±2.6 ball $V=3.1$ ni tashkil etdi. $t=3.3$ ($p<0.01$) ni tashkil etdi. Har ikkala jamoalarning dastlabki emotsional holatini baholash shkalasi bo'yicha 12,3ball va "Abuliya" Asta xavotirda, tug'ri qaror qila olmaslik, texnik xatolar mavjud va undan chiqib ketish extimoli bor (Xavotirlanuvchilar guruhi) va 8,3 ball " Abaziya " Harakatlarni oxiriga yetkazmasligi yoki to'xtab qolish, xayajonlanish, oyoq qo'llarni xolsizlanishi va o'ziga bo'ysunmasligi. Faoliyatida texnik xatolarga ko'p yo'l qo'yilishi. (Stress tormozlar guruhi) ekanligi ma'lum bo'ldi.

Ish futbol akademiyalari tadqiqot rejasiga muvofiq amalga oshirildi. Namangan va Andijon futbol akademiyalari futbolchilarining texnik-taktik harakatlarining namunaviy xususiyatlarini aniqlash va ularni bir-biri bilan solishtirish zarurligi aniq. Shu munosabat bilan Futbol akademiyalari turli o'rindagi o'yinchilarning individual, guruh va jamoaviy harakatlarini pedagogik kuzatishlar o'tkazdik. O'yin davomida turli roldagi o'yinchilar tomonidan bajarilgan barcha harakatlar ro'yxatga olinishi kerak edi. Keyin matematik statistikaning umume'tirof etilgan usullaridan foydalangan holda qiyosiy tahlil o'tkazildi. Tadqiqot natijalari.

Darvozabonlar Namangan FA har bir o'yinda sezilarli darajada ko'proq ($p<0,01$) oldinga qisqa va o'rta to'p uzatishni amalga oshiradilar va Andijon FA darvozabonlarning umumiy brak darajasi pastroq ($p<0,01$), lekin soni bo'yicha NamanganFA darvozabonlardan past ($p<0,01$) uzun to'pning oldinga o'tishi (3-jadvalga qarang)

3-jadval

Namangan va Andijon futbol akademiyalari darvozabonlarning texnik-taktik ko'rsatkichlarining oxirgi natijalari (nuqsonlar)

№	Raqobat faolligi ko'rsatkichlari	Harakat miqdori NamanganFA harakatlar n=3	Harakat miqdori Andijon FA harakatlar n = 3	p
		$\bar{X} \pm m$	$\bar{X} \pm m$	

1.	To'pni ushlab olish	14,8±1,28	16,8±0,99	p>0,05
2.	Qisqa va o'rta oldinga uzatmalar (qo'l bilam)	13,0±1,6	15,2±1,31	p< 0,01
4.	Uzoq oldinga uzatmalar(o'yoq)	12,0±2,1	15,3±1,87	p< 0,01
	O'rtacha jami	39,8±2,10	47,3±2,37	p>0,05
	Nuqson (brak)%	13,2±3,41	15,7±3,78	p< 0,01

Himoyachilar har bir o'yinda kamroq to'pni qabul qiladilar ($p < 0,001$), uzoq oldinga uzatmalar ($p < 0,001$), raqibning driblinglari ($p < 0,001$), to'p bilan urish ($p < 0,001$). Himoya chizig'ining o'yinchilari to'pning qisqa va o'rta oldinga uzatilishida ($p < 0,001$), to'pni qabul qilishda ($p < 0,001$), bo'ylab uzoq uzatmalarda ($p < 0,01$), jang san'atida ($p < 0,001$) ayol futbolchilardan kam. ($p < 0,001$), oyoq bilan darvozaga zarba berishda ($p < 0,001$), yon chiziqdan to'pni maydonga tushirishda ($p < 0,001$) natijaga erishdilar. (4-jadval gaqarang).

4-jadval

Namangan va Andijon futbol akademiyalari himoya chizig'i futbolchiilarining texnik-taktik ko'rsatkichlarining oxirgi natijalari

T/r	Raqobat faolligi ko'rsatkichlari	Harakat miqdori NamanganFA (n=5) %	Harakat miqdori Andijon FA (n=5) %	p
		$\bar{X} \pm m$	$\bar{X} \pm m$	
1.	To'pni qabul qilish	13,0±1,15	14,9±0,59	p< 0,001
2.	Qisqa va o'rta oldinga uzatmalar	25,5±0,36	29,9±0,43	p< 0,001
3.	Qisqa va maydon bo'ylab to'pni uzatish	11,0±2,64	13,4±2,90	p>0,05

4.	Uzoq masofaga uzatmalar	12,0±0,36	14.2±0,11	p< 0,001
5.	Maydon bo'ylab uzun uzatmalar	1,0±0,5	2,8±0,07	p< 0,01
6.	Yakkakurashlar	4,0±0,46	5,5±0,22	p< 0,001
7.	Raqibni aldab o'tish	2,5±0,50	4,8±0,22	p< 0,001
8.	To'pni ushlab egalik qilish	6,5±0,6	7,3±0,16	p< 0,001
9.	To'pni olib qo'yish	5,0±0,99	7,2±0,17	p< 0,001
10.	Darvozaga oyoq bilan zarbalar	10,0±0,3	11.2±0,03	p< 0,001
11.	Maydon yon chizigidan tashlashlar	6,0±0,78	7,1±0,12	p< 0,001
O'rtacha jami		96.5±6,51	118.3±7.98	p>0,05
Nuqsonlar (brak) %		19.3±1.48	24.6±2,83	P<0,001

Yarim himoyachilar) to'pning oldinga va bo'ylab qisqa va o'rta uzatmalari soni (p< 0,001), oldinga va bo'ylab uzoq uzatmalar (p< 0,001), yakkakurashlar, dribling, to'pni ushlab turish, tanlash, oyoq bilan zarbalar va burilishlar, texnik va taktik usullarni bajarish miqdori va sifati berilgan (5-jadvalga qarang).

5-jadval

Namangan va Andijon futbol akademiyalari o'rta chiziq (yarim ximoya)futbolchilarining texnik-taktik ko'rsatkichlarining oxirgi natijalari

№	Raqobat faolligi ko'rsatkichlari	Harakat miqdori Namangan FA(n=5) %	Harakat miqdori Andijon FA (n=5) %	p
		$\bar{X} \pm m$	$\bar{X} \pm m$	
1.	To'pni qabul qilish	10,0±0,75	15,92±0,78	p< 0,001
2.	Qisqa va o'rta oldinga uzatmalar	11,0±0,45	13,28±0,72	p< 0,001
3.	Qisqa va maydon bo'ylab to'pni uzatish	14,0±0,54	16,57±0,64	p< 0,001

4.	Uzoq masofaga uzatmalar	8,0±0,6	9.9±0,15	p< 0,001
5.	Maydon bo'ylab uzun uzatmalar	4.6±0,25	5,6±0,04	p< 0,001
6.	Yakkakurashlar	6.4±0,35	7.8±0,11	p< 0,01
7.	Raqibni aldab o'tish	5,0±1,0	7,18±0,17	p< 0,01
8.	To'pni ushlab egalik qilish	4.9±0,25	5,00±0,16	p< 0,001
9.	To'pni olib qo'yish	9,0±1,03	11.3±0,59	p< 0,01
10.	Darvozaga oyoq bilan zarbalar	6,0±0,2	8.0±0,13	p< 0,001
11.	Maydon yon chizigidan tashlashlar	5,0±0,78	7.2±0,12	p< 0,001
	O'rtacha jami	83.9±6,35	107.5±7.45	p> 0,05
	Nuqsonlar %(brak)	16.8±1,15	21,5±1,75	p< 0,001

Hujumchilar (ayollar) har bir o'yinda ko'proq jang san'atlarini bajaradilar raqibning zarbalari, raqibdan to'pni ushlab turish, darvozaga tepish. Ular to'pni qabul qilishda, bo'ylab uzoq uzatmalarda, TTXni bajarishda nuqsonlar(brak) darajasida past (6-jadvalga qarang)

6-jadval

**Namangan va Andijon futbol akademiyalari hujum chizig'i
futbolchiilarining ko'rsatkichlarining oxirgi natijalari.**

T/r	Raqobat faolligi ko'rsatkichlari	Harakat miqdori Namangan FA (n=4)	Harakat miqdori Andijon FA (n=4)	p
		$\bar{X} \pm m$	$\bar{X} \pm m$	
1.	To'pni qabul qilish	10,5±0,61	14,9±2,23	p< 0,001
2.	Qisqa va o'rta oldinga uzatmalar	7,0±0,27	8,8±0,7	p>0,05

3.	Qisqa va maydon bo'ylab to'pni uzatish	8,0±0,50	10,2±1,12	p>0,05
4.	Uzoq masofaga uzatmalar	2,0±0,24	3,6±0,19	p>0,05
5.	Maydon bo'ylab uzun uzatmalar	3,0±0,5	4,5±0,21	p< 0,001
6.	Yakkakurashlar	9.3±0,26	11.3±0,20	p< 0,001
7.	Raqibni aldab o'tish	10,0±0,34	12,9±0,53	p< 0,001
8.	To'pni ushlab egalik qilish	3,5±0,06	4.5±0,07	p>0,05
9.	To'pni olib qo'yish	12.0±0,20	13.2±0,34	p< 0,05
10.	Darvozaga oyoq bilan zarbalar	10.0±0,45	13.2±0,14	p< 0,001
11.	Maydon yon chizigidan tashlashlar	0,24±0,05	0,30±0,04	p>0,05
	jami	75.54±2,1	96.9±1,9	p>0,05
	nuqsonlar%	18.8±0,54	24.2±0,47	p< 0,001

Xammasi bo'lib Namangan FA jamoasi har bir o'yinda o'rtacha 75.54±2,1 TTX ko'rsatkichi bilan 18.8±0,54 % nuqsonlar(brak) ko'rsatkichini qayd etadi Andijon. FA jamoa har bir o'yinda o'rtacha 96.9±1,9TTX o'tkazadi, nuqsonlar (brak) darajasi 24.2±0,47% bo'lib, bu Namangan FA jamoalariga qaraganda ancha kam (p< 0,001). Olingan ma'lumotlar ushbu kontingent uchun aniqlanadi, jamoalar chempionat va chempionatning ma'lum bir segmentida hal qiladigan vazifalar bilan belgilanadi, tayyorgarlik darajasiga, turnirdagi pozitsiyasiga, raqib jamoaga, o'yinga bo'lgan munosabatiga, mashg'ulotlarning muayyan naqshlariga bog'liq jarayon va boshqalar. Zamonaviy taktik konstruksiyalar va futbolni universallashtirishning umumiy tendentsiyalaridan kelib chiqib, jamoa o'yinchilarining turli rollarga bo'linishi nisbatan shartli. Turli jamoalarning futbolchilarini maksimal tezlikda yugurishlarining turli natijalarini o'rtacha ko'rsatkichlari aniqlanadi. Maksimal tezlikda «Namangan viloyati FA U-16»jamoasining yarim himoyachilari o'yin davomida X=868m, jamoasining yarim himoyachilari X=795m natijasini «Farg'ona viloyati FA U-16»jamoasining yarim hamoyachilari X=735m natijalarini qayd etishgan. Turli jamoalarning hujumchilari ham har xil natijalarni qayd etishgan. «Namangan viloyati FA U-16»jamoasining hujumchilari X=889m, «Andijon viloyati

FA U-16» jamoasining hujumchilari $X=722m$, «Farg`ona viloyati FA U-16» jamoasining hujumchilari o`yin davomida esa $X=503m$ natijalrni qayd etishgan. Shu jamoalarning himoyachilari o`yin davomida ham turli natijalarni ko`rsatishgan. «Namangan viloyati FA U-16» jamoasining himoachilarining natijalari $X=590m$, «Andijon viloyati FA U-16» jamoasining himoyachilarini natijalari $X=639m$, «Farg`ona viloyati FA U-16» jamoasining natijalari $X=425m$ masofani tashkil etadi.

Hulosa qilib aytsak, «Namangan viloyati FA U-16» jamoasining birgina ampulasida, ya`ni himoyachilarda maksimal tezlikda to`p bilan, to`psiz harakatlanish natijalari kam kuzatilgan. «Andijon viloyati FA U-16» jamoasining himoyachilari, boshqa jamoa himoyachilaridan maksimal tezlikda yugurish natijalarini yaxshi ko`rsata olgan. Tez yugurish natijalari turli jamoa o`yinchilarini natijalarini aniqlaydigan bo`lsak, «Namangan viloyati FA U-16» jamoasining yarim himoyachilarini to`p bilan, to`psiz tez yugurish ko`rsatkichlari  $X=1519m$ , «Andijon viloyati FA U-16» jamoasining yarim himoyachilarini ko`rsatkichlari $X=1084m$, «Farg`ona viloyati FA U-16» jamoasining yarim himoyachilari  $X=1134m$  natijalarini ko`rsatishgan. «Namangan viloyati FA U-16» jamoasining hujumchilarini natijalari $X=1174m$, «Andijon viloyati FA U-16» jamoasining ko`rsatkichlari  $X=942m$ , «Farg`ona viloyati FA U-16» jamoasining o`yin davomidagi ko`rsatkichlari $X=798m$ masofaga to``ri keladi. «Namangan viloyati FA U-16» jamoasining himoyachilarini o`yin davomida tez yugurish natijalarini  $X=823m$ , «Andijon viloyati FA U-16» jamoasining ko`rsatkichlari esa $X=743m$, «Farg`ona viloyati FA U-16» jamoasining o`yin davomida $X=799m$ natijalarni qayd etishgan. Bundan hulosa qilish keraki, futbolchilarni o`yin davomi hamma ampulada o`ynaydigan futbolchilari boshqa tabaqa jamoalarining futbolchilaridan yuqori natijalarini qayd etishgan. Birinchi tabaqada ishtirok etuvchi «Andijon viloyati FA U-16» jamoasining yarim himoyachilari va hujumchilari «Namangan viloyati FA U-16» jamoasidan keyingi natijalarini egallashgan.

7-jadval

Turli jamoa futbolchilarni ampulasiga qarab harakat faoliyatini o`rtacha ko`rsatkichlari, (n-11)

No	Harakatlanishlari	Namangan viloyati FA U-16	Andijon viloyati FA U-16	Farg'ona viloyati FA U-16
Maksimal tez yugurishlari.		n-11	n-11	n-11
1	Yarim himoyachilar.	889	798	750
2	Hujumchilar.	896	735	515
3	Himoyachilar.	600	500	436
Tez yugurish		X	X	X
1	Yarim himoyachilar	1550	1094	1150
2	Hujumchilar.	1194	952	800
3	Himoyachilar.	860	753	805
Sekin yugurish		X	X	X
1	Yarim himoyachilar.	2081	1952	1525
2	Hujumichlar.	1970	1355	1344
3	Himoyachilar.	1450	1346	1430
Umumiy harakatlinish faoliyati		X	X	X
1	Yarim himoyaichlar.	4502	3890	3390
2	Hujumchilar.	4040	2995	2460
3	Himoyachilar.	2881	2752	2658

Jamoalarning umumiy hamma yugurishlarini (maksimal tezlikda yugurish, tez yugurish, sekin yugurish) hisoblanganda, «Namangan viloyati FA U-16» jamoasining yarim himoyachilari o'yin davomida $X=4502m$ natijani, «Andijon viloyati FA U-16» jamoasining yarim himoyachilariniki esa o'yin davomida $X=3890m$ natijani, «Farg'ona viloyati FA U-16» jamoasining yarim himoyachilari esa o'yin davomida $X=3329m$ natijalarini qayd etishgan.

«Namangan viloyati FA U-16» jamoasining hujumchilari esa o'yin davomida $X=4040m$ natijani, «Andijon viloyati FA U-16» jamoasining hujumchilari $X=2995m$ natijani, «Farg'ona viloyati FA U-16» jamoasining o'yin davomida ko'rsatgan natijalari esa $X=2460m$ masofani turli harakatlar bilan bosib o'tgan. .

Futbol akademiyalari O'zbekiston chempionatida ishtirok etuvchi «Namangan viloyati FA U-16» jamoasining himoyachilari o'yin davomida $X=2881m$ natijani «Andijon viloyati FA U-16» jamoasining himoyachilari esa o'yin davomida $X=2995m$ natijani, «Farg'ona viloyati FA U-16» jamoasining himoyachilari o'yin davomida $X=2658m$ natijani qayd etishgan.

Bundan ko'rinib turibdiki, harakat faoliyati taba'ani turli bo'lishiga ham bo'liq bo'ladi. Ikkinchi tabakada ishtirok etuvchi jamoasini natijalari o'yin davomida yuqori emas. Lekin tabaqani ko'tarilishi bilan o'yinchilarning harakat faoliyati ham ko'tarilib borar ekan.

XULOSALAR

1. Mavzu bo'yicha adabiyotlarni o'rganish, tahlil qilish va pedagogik kuzatuv natijalari shuni ko'rsatdiki psixologik tayyorgarlikning asosiy vazifasi - yuqori psixologik-irodaviy sifatlarni tarbiyalash. Psixologik tayyorgarlik vazifalarini rivojlantirish: jarayonlarni idrok qilishni (to'pni, vaqtni, bo'shliqni his qilishni) rivojlantirish; diqqatni rivojlantirish; kuzatishni rivojlantirish; kuzatishni rivojlantirish (qiyin o'yin sharoitida orientastiya); eslash qobiliyati (pamyat), fikrlashni (o'yin faoliyati xususiyatlari) rivojlantirish; o'zini tuta bilishni (emostiya) boshqarishni rivojlantirish; taktik fikrlashni rivojlantirish (o'yin holatini baholash va samarali natijani qabul qilish demakdir.

2. Futbolchilarning raqobatbardoshlik faoliyatining texnik-taktik ko'rsatkichlari monitoringi o'yinchilarning texnik-taktik tayyorgarligi darajasini nazorat qilish tizimining zarur elementi hisoblanadi. Raqobat faolligining namunaviy ko'rsatkichlari sifatida futbol bo'yicha jahonning yetakchi jamoalari futbolchilarining texnik-taktik harakatlarining hajmi va bajarish sifati parametrlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

3. Ta'riflangan texnik-taktik tayyorgarlik texnikasini tahlil qilish malakali futbolchilarning texnik-taktik tayyorgarligi darajasi va raqobatbardosh faoliyati

samaradorligini oshirishga yordam beradi, bu esa o'yinning miqdoriy va sifat ko'rsatkichlarining sezilarli yaxshilanishi bilan ifodalanadi. bir qator tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, malakali futbolchilarning raqobatbardosh faoliyatidagi texnik va taktik harakatlari va jismoniy tayyorgarlik darajasining oshishi

4. Sportchilarning individual psixosomatik va shaxsiy xususiyatlarini, ularning raqobatbardosh faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini va ichki va tashqi tabiatning ustun bo'lgan stress omillarini hisobga olishga asoslangan turli xil vositalar, usullar va psixologik mashg'ulotlardan foydalanish shakllanishiga yordam beradi. sport raqobatbardosh faoliyatida stressni muvaffaqiyatli engish uchun javob beradigan zarur shaxsiy xususiyatlar. Va sportchiga psixologik yordam qanday qilib o'z vaqtida va malakali ravishda tashkil etilishiga, uning sport hayoti, jismoniy va ruhiy farovonligi, muvaffaqiyati, o'zidan va sport natijalaridan qoniqish, o'ziga bo'lgan ishonch va sportdagi qobiliyati va undan tashqarida bog'liqdir.

5. Kuzatuvga olingan tadqiqot ba nazorat guruhi futbolchilarining (umuiy soni 46 nafar) va ularni oxirgi kuzatuv natijalariga asosan statistik taxliliga ko'ra; K1 koefisenti baholashdagi ballar, Namangan FA da $13,3 \pm 0,8$ ball, 3.3 ballga yaxshilanish $V=2.7$, Andijon FA da esa $10.9 \pm 1,3$ ball $V=2.8$. tashkil etdi. $t=2.7$ ($p<0.01$) ni tashkil etdi. K2 koefitsennit baholashdagi ballar, Namangan FA da $13,4 \pm 1,9$ ball, 3.2 ballga yaxshilanish $V=3.7$, Andijon FA da esa $9,8 \pm 1,3$ ball $V=3.8$. tashkil etdi. $t=3.7$ ($p<0.01$) ni tashkil etdi. K3 koefitsentni baholashdagi ballar Namangan FA da $13,3 \pm 1.8$ ball, 3.1 ballga yaxshilanish $V=2.8$, Andijon FA da esa $10,2 \pm 0,3$ ball $V=2.2$. tashkil etdi. $t=2.6$ ($p<0.01$) ni tashkil etdi. SEXB umumiy emotsional holatni baholash natijalari esa koefitsentlar yig'indisi Namangan FA da $12,3 \pm 6,6$ ball 3.5 ballga yaxshilanish $V=2.7$, Andijon FA da esa $8,3 \pm 2.6$ ball $V=3.1$ ni tashkil etdi. $t=3.3$ ($p<0.01$) ni tashkil etdi. Har ikkala jamoalarning dastlabki emotsional holatini baholash shkalasi bo'yicha 12,3ball va "Abuliya" Asta xavotirda, tug'ri qaror qila olmaslik, texnik xatolar mavjud va undan chiqib ketish extimoli bor (Xavotirlanuvchilar guruhi) va 8,3 ball " Abaziya " Harakatlarni oxiriga yetkazmasligi yoki to'xtab qolish, xayajonlanish, noyoq qo'llarni xolsizlanishi va

o'ziga bo'ysunmasligi. Faoliyatida texnik xatolarga ko'p yo'l qo'yishi (stress tormozlar guruhi) ma'lum bo'ldi.

6. Pedagogik kuzatuv natijalari shuni ko'rsatdiki, sport jamoalarida psixologik tayyorgarlikni amalga oshiruvchi mutaxassislarni yo'qligi bu jarayonni past darajada rivojlanganligini ko'rsatdi. Faqat murabbiygina ayrim hollarda futbolchilarni psixologik tayyorlashga intiladi. Kelajakda sportchilarni psixologik tayyorgarligini mutaxassilar amalga oshirsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, hozirgi kunda futbolchilarni tayyorlash tizimida yangi vositalarni qo'llash orqali futbolchilarni harakat faolligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Futbolchilarni texnik-taktik tayyorgarligini maqsadli rivojlantirish hamda mashg'ulot va musobaqalar jarayonida emotsional holatini baholash metodlari ishlab chiqish ta'labini qo'ymoqda. Futbolchilarning texnik harakatlari emotsional holatlariga bevosita bog'liqdir. Ularning o'yin samaradorligi ko'pincha ularning ruhiy holatlariga, motivatsiyasiga, stress darajasiga va diqqatini jamlash qobiliyatiga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun futbolchilar uchun nafaqat jismoniy tayyorgarlik, balki psixologik tayyorgarlik ham juda muhimdir. Emotsional holatni boshqarish va o'z ustunliklarini eng yaxshi tarzda ishlatish uchun futbolchilar o'zlarini tayyorlashlari zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абабков В.А., Перре М. Адаптация к стрессу. - СПб.: «Речь», 2010.- С 169.
2. Абабков В.А. Проблема научности в психотерапии. СПб.: Изд-во СПбГУ, 1998. Попов А.Л. Психология спорта (учебное пособие). – М.: Флинта 1998г. 89-100 -С
3. Абрамова Г.С. Практическая психология. Учебник для высшей школы. -- Москва: Академический проект, 2005 128-15 - С
4. Akramov R. «Futbol» darslik. 2006 y B-156-175
5. Komilovich S. S. Musobaqaning stressli holati va sportchilarda tayyorgarlik va musobaqadan oldingi ruhiy stressning o'ziga xos belgilari //Scientific aspects and trends in the field of scientific research. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 3-7.
6. Андреев С.Н. Особенности оборонительных действий в футболе: метод, рекомендации. М.: Книга, 1997. 31- С.
7. Б.А.Вяткин. Роль темперамента в спортивной деятельности . Москва : "Физкультура и спорт", 2000.-С120-136
8. Брайент ДЖ. Кретти. Психология в современном спорте. -М: ФиС, 1988 г. 120-152-С.

9. Komilovich S. S. Futbolchilarda psixik zo'riqishni yuzaga keltiruvchi sabablar va ularni psixologik tayyorlash printsplari //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 7. – С. 255-261
10. Брайт, Джонс - Стресс. Мифы, теории, исследования. - СПб.: Прайм-еврознак, 2003. 214-219– С.

TALABALARNING IJODIY QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHDA XOMAKI TASVIRLAR ISHLASHNING USTUVORLIGI

Boltaboyev Azizbek Xasanboy o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

azizbekboltaboyev1994@gmail.com

+998943082603

Annotatsiya: Talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda xomaki tasvirlar ishlash muhim ahamiyatga ega. Xomaki tasvirlar – bu g'oyalarni tezkor ifodalash, tajriba o'tkazish va vizual tafakkurni rivojlantirish jarayoni bo'lib, talabalarga o'z fikrlarini erkin ifodalash imkoniyatini beradi.

Kalit so'zlar: Xomaki tasvir, stereotipik, kompozitsiya, dizayn, qobiliyat.

ПРИОРИТЕТ ПРОРАБОТКИ КОНКРЕТНЫХ ИЗОБРАЖЕНИЙ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ.

Аннотация: Рисование эскизов имеет важное значение в развитии творческих способностей учащихся. Скетчинг – это процесс быстрого выражения идей, экспериментирования и развития наглядного мышления, который дает учащимся возможность свободно выражать свои идеи.

Ключевые слова: Контур изображения, стереотипизация, композиция, замысел, умение.

THE PRIORITY OF WORKING OUTLINE IMAGES IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE SKILLS.

Abstract: Sketching is important in the development of students' creative abilities. Sketching is a process of rapid expression of ideas, experimentation and the development of visual thinking, which gives students the opportunity to freely express their ideas.

Key words: Outline image, stereotyping, composition, design, ability.

KIRISH

Jamiyat taraqqiyotining zamonaviy sharoitida ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarini, jumladan, oliy ta'limni isloh qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu o'zgarishlarning asosiy maqsadi, ijodiy faoliyatga qodir bo'lgan tashabbuskor shaxsni shakllantirishdir. Ushbu maqsadni amalga oshirish ta'limni insonparvarlik g'oyasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, oliy ta'limning maqsadli tamoyillaridan biri sifatida

bo'lajak o'qituvchining ijodiy qobiliyatini rivojlantirish muammosini dolzarblashtirishni o'z ichiga oladi.

O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida, uning kelajagini belgilovchi yoshlarni har tomonlama yetuk, komil, yuksak madaniyatli va ma'naviyatli bo'lib yetishishini ta'minlash yo'lida amalga oshirilayotgan ulkan bunyodkorlik ishlarining asosiy bo'g'ini sifatida tasviriy san'at ta'limi pedagog xodimlarning yuqori ilmiy metodik bilimlarga, yuksak maxoratga ega bo'lishi hal qiluvchi ahamiyatga egadir.

Taviriy san'atni o'rganishda qalamtasvir fani fundament vazifasini bajaradi.

Qalamtasvir taviriy san'atning poydevori bo'lib, tasviriy san'at o'qituvchisining professional o'sishi uchun zarur bo'lgan asosiy bilim va ko'nikmalarni shakllantiradi. Shu bois tasviriy san'atni chuqur o'rganmoqchi bo'lgan har bir shaxs avvalo qalamtasvirni mukammal o'zlashtirishi lozim.

Qoralama va xomaki chizgilar bevosita bizni o'rab turgan atrof muhitni, borliqni tasvirlashda juda qadim tarixga ega. Insoniyat uni o'rab turgan muhit dunyosini tasvirlashga qadimgi davrlardan intilib kelgan.

Tirik modellarni, qushlar, hayvonlar, odamlarni, ayniqsa, harakatdagi holatini tasvirlashda, naturaga qarab tugallangan chizmatasvir chizish mumkin emas. Hatto naturachini chiroyli harakatdagi murakkab holatini, odatdagi chizmatasvir usulida tasvirlash, o'sha go'zal harakatni, o'sha haqqoniylikni bera olishi qiyin. Ammo bu holat qoralamada o'z yechimini topadi. Nafis harakatni ifodalovchi murakkab holatda, inson 2-3 daqiqa tura olishi mumkin, o'z-o'zidan, keyin holat beixtiyor o'zgaradi, zo'riqadi, soxta holat bo'lib, notabiiy ko'rinish hosil qiladi. Bir so'z bilan aytganda, o'zining dastlabki go'zalligini, haqqoniyligini yo'qotadi. Natijada murakkab holatda turgan inson harakati yuzaki bo'lib qoladi.

Hayotni, borliqni estetik his qilishda, go'zallikni tushunib, sezishda qoralamaning ahamiyati katta. Chiziqlarning nozikligi, shtrixlarning go'zalligi, tasvir shaklining simmetriyasi va nisbati, nafis harakatlar, inson qomatining egiluvchanligini o'rganib, bilimlarni egallashda qoralama yordam beradi.

Talaba qoralamani nimadan boshlashi, o'z oldiga qanday maqsad va talablar qo'yishi, qoralamani qay darajada davom ettirishi va tugatishga o'z diqqatini qaratishi talab qilinadi. Shuni ta'kidlash joizki, mashhur usta rassomlarning chizgan

qoralamalarini, talabalar tomonidan bajarilgan qoralamalar bilan taqqoslaganda shunday xulosaga kelish mumkin. ya'ni ruhiy jarayonlar qisqa fursatdagi tezchizgilar, katta ustalarda ham, yosh rassomlarda ham bir xil qonuniyatga asoslangan. Asosiy farqlari shundaki, katta ustalarda bu jarayonlar yuqori darajada rivojlangan, sifatli qoralamalar bilan belgilanadi.

Qoralama va xomaki chizgilar turlicha usullarda va yo'alishlarda bajariladi. Bu usul, yo'nalishlar avvalo, rassom talabaniing maqsad vazifalari, tasvirlanayotgan shakl, ruhiy jarayonning xarakteri, chizuvchining tasviriy san'atni, qalamtasvirni qay darajada o'zlashtirganligi, badiiy iqtidori bilan aniqlanadi.

Masalan: chovgun, ko'za, meva-sabzavot va hokazolarning tez chizmasini chizishda oddiy qalam yordamida, bir chiziqda yoki chiziqlar va tusda shakllarni ko'rsatish mumkin. Qurilish jarayonida yuk ko'targich kranlar yoki jimjimador temir to'sinlarni tasvirlashda tush-pero yordam beradi, quyosh botishining go'zalligi yo bo'lmasa anhor, sokin ko'lar tasvirini akvarel, sepiya, yumshoq qalamda bajarishning imkoni ko'proq. Yurib ketayotgan odamning holatini ilg'ab olish va hayvonot bog'idagi jonivorlar harakatini tasvirlashni, qalam, tush-pero, ko'mirda bajarish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ko'pincha qoralamalar tasvirdagi obrazni umumlashtirib, uning yagona va tipik xarakter qirralari, psixologiyasi, kompozitsion tugallanganini ifodalovchi, biror syujetni ko'rsatuvchi harakat, tabiat holatini, rassomning o'z hissiyot va sezgisini to'laqonli bera olishi, bajarilgan tasvir tugallanganligidan dalolat berib, alohida mustaqil asar hisoblanadi. Bunday tugallangan asar sifatida qabul qilinadigan qoralamalarni dunyoning mashhur rassomlari qatorida, taniqli o'zbek rassomlarining ham ijodida uchratamiz. Bunga Rembrandt, Dyurer, I.Ye. Repin, V.A.Serov, Shishkin, J.Umarbekov, A.Mirzaev, B.Jalolov, A.Hotamov, A.Mamajonovlarning qoralama, xomaki chizgilarini misol keltirish mumkin. O'zbekiston xalq rassomi Alisher Mirzaevning grafit qalamida bajarilgan "Eski shahar", "Surxondaryo", "Oqtosh", "Gurzuf" turkumlari, zamondoshlarimiz "shoir Aziz Abdurazzoq", "To'ra Sulaymon" portretlarini mukammal, yaxlit tugallangan asarlar qatoriga kiritish mumkin.

Talabalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda xomaki tasvirlarni (eskizlar) ishlash muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon ijodiy tafakkurni shakllantirish, tasviriy san'atga oid ko'nikmalarni rivojlantirish va yangi g'oyalarni amalga oshirish imkonini beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Xomaki tasvirlar orqali talabalar o'z fikrlarini tez va erkin tarzda qog'ozga tushira oladilar. Bu esa ularga yangi g'oyalarni o'ylab topish, ularni eskiz holatida aks ettirish va keyinchalik mukammallashtirish imkonini beradi.

Xomaki tasvirlar orqali talabalar qo'l harakatlarini rivojlantirib, qo'l bilan chizish texnikasini mustahkamlashlari mumkin. Bu esa ularga keyinchalik murakkab kompozitsiyalar yaratishda yordam beradi.

Tezkor eskiz chizish jarayoni talabalarni stereotipik fikrlashdan xalos etib, ularning ijodiy tafakkurini faollashtiradi. Ular an'anaviy yondashuvlardan chiqib, yangicha va original uslublarni sinab ko'rishga harakat qiladilar.

Xomaki tasvirlar ustida ishlash talabalar uchun vaqtni to'g'ri taqsimlash imkonini beradi. Ular o'zlarining fikrlarini tezroq aks ettirishga harakat qilib, ortiqcha tafsilotlarga berilmasdan muhim jihatlarga e'tibor qaratadilar.

Ko'pgina san'at va dizayn yo'nalishlarida dastlabki xomaki tasvirlar keyinchalik kengaytirilgan loyihalar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Talabalar eskizlar yordamida kompozitsion yechimlarni topadilar va o'z g'oyalarni bosqichma-bosqich takomillashtiradilar.

Tez-tez eskiz chizish bilan shug'ullangan talabalar o'z iste'dodlariga ishonch hosil qilib, ijodiy jarayonga dadilroq kirishadilar. Ular xatolardan qo'rqmay, aksincha, ularni ijodiy jarayonning tabiiy qismi sifatida qabul qiladilar.

San'at va dizayn sohasida fikrni vizual shaklda yetkazish juda muhim. Xomaki tasvirlar talabalar uchun o'z fikrlarini grafik shaklda ifodalash va boshqalar bilan muloqot qilish imkonini beradi.

XULOSA

Talabalarning ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda xomaki tasvirlarni ishlash muhim pedagogik vosita hisoblanadi. U ijodiy tafakkurni shakllantiradi, tasviriy ifodalash qobiliyatini oshiradi va tasviriy san'at yo'nalishida muvaffaqiyatga erishish

uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantiradi. Shuning uchun o'quv jarayonida xomaki tasvirlarni yaratishga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boltaboyev A. X. O'quv jaryonida qalamchizgi va qoralamalarni bajarishda talabalarni kasbiy-pedagogik kompetensiyasini rivojlatnirish texnologiyasi. // Ilmiy axborotnoma. – Namangan, 2023. – № 7. – B. 553–558.
2. Nabiyeu, B. (2022). Natyurmort kompozitsiyasini tuzish va tasvirlashda bosqichlar asosida ishlashning ahamiyati. Academic research in educational sciences, 3(12), 334-338.
3. Mohirjon, O. (2023). Qaysi biri yaxshiroq: naturadanmi yoki fotosuratdanmi?. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(16), 101-103.
4. Komoldinov, S. (2023, December). Qalamtasvir mashg'ulotlarida kompozitsiyaning ahamiyati. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic: "Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions" (Vol. 1, No. 01).
5. Rakhimov, K. (2023). THE PLACE OF GRAPHICS IN THE FINE ARTS. Solution of social problems in management and economy, 2(2), 5-8.
6. Sattarov, F. (2024). Manzaraning ishlash jarayoni va uning ilmiy-nazariy tahlili. Scientific-Theoretical Journal of International Education Research, 2(1), 38-41.
7. Badirdinov D.Sh. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE VISUAL ARTS TEACHERS THROUGH GRAPHICS. Ekonomika i sotsium, №1(104), 8-11.
8. Toxirovich S. N. VISUAL ARTS TEACHING METHODOLOGY AND PROBLEMS AND SOLUTIONS //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – T. 11. – №. 5. – C. 569-571.
9. Xasanboy o'g'li, Boltaboyev Azizbek, and Ahmedov Davlatbek Saloxiddin o'g'li. "Psychological Features of Adolescence." Eurasian Research Bulletin 4 (2022): 25-27.
10. Boltaboyev A. Tasviriyy san'at darslarida talabalarning o'quv jarayonida qoralamalar bajarish texnikalari //Жамият ва инновациялар–Общество и инновации–Society and innovations.–2023.
11. Boltaboyev A. O'QUV JARYONIDA QALAMCHIZGI VA QORALAMALARNI BAJARISHDA TALABALARNI KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLATNIRISH TEXNOLOGIYASI //Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi. – 2023. – №. 7. – C. 553-559.
12. Boltaboyev A. TALABALARNI KASBIY-PEDAGOGIK QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING MECHANIZMI VA USULLARI //Академические исследования в современной науке. – 2024. – Т. 3. – №. 8. – С. 140-146.
13. Boltaboyev A. BO'LAJAK O'QITUVCHINING KASBIY-PEDAGOGIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH SHART-SHAROITLARI //INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic: "Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions". – 2023. – Т. 1. – №. 01.

“UMUMMADANIY KOMPETENTLIK” TUSHUNCHASI VA UNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK MOHIYATI

Olimova Dilrabo Nurali qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim kafedrası

o'qituvchisi

+998977050615 olimovadilraboifora@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu berilgan maqolada kompetentlik yondashuv asosida ta'limda yuz beradigan o'zgarishlar va ularning turlari yoritib berildi. Bo'lajak maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarida kasbiy kompetentligini shakllantirish, ularda umummadaniy kompetentlikni shakllar vositalari haqida batafsil yondashilgan. Yosh avlodni o'z xalqi, jamiyati va yurtiga fidoiylilik ruhida kelajak taqdiri uchun mas'ullikni his eta oladigan, boy milliy madaniy merosimiz va qadriyatimizga hurmat va asrab — avaylash ruhida jamiyatimiz oldida turgan kechiktirib bo'lmaz vazifa ekan, bunda barcha ta'lim — tarbiya ishi bilan shug'ullanish uchun kerak bo'ladigan pedagogic shart sharoitlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Kompetensiya, umummadaniy kompetentlik, umummadaniylik tamoyili, pedagogik texnologiya, innovatsion jarayon, innovatsion faoliyat

ОБЩЕМАДАНИЙ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПОНЯТИЕ И ЕГО ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ

Олимова Дилрабо Нурали кизи

Наманганский государственный педагогический институт

Факультет педагогики Кафедра дошкольного образования

Учитель +998977050615 olimovadilraboifora@gmail.com

Аннотация: В данной статье освещаются изменения в образовании на основе компетентностного подхода и их виды. Подробно рассматривается формирование профессиональной компетентности у будущих воспитателей дошкольных образовательных учреждений, а также средства формирования общей культурной компетентности. Воспитание у молодого поколения чувства ответственности за будущее своей страны, общества и народа, а также уважение и сохранение богатого национального культурного наследия и ценностей является неотложной задачей, стоящей перед нашим обществом. В статье также освещены педагогические условия, необходимые для осуществления всей работы в области образования и воспитания.

Ключевые слова: Компетенция, общекультурная компетентность, принцип общекультурности, педагогические технологии, инновационные процессы, инновационная деятельность

THE CONCEPT OF "GENERAL CULTURAL COMPETENCE" AND ITS PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL ESSENCE

Dilrabo Nurali qizi Olimova,

Teacher at the Department of Preschool

Education, Namangan State Pedagogical Institute

+998977050615 olimovadilraboifora@gmail.com

Abstract: *This article discusses the changes occurring in education based on a competence approach and elaborates on their various types. It focuses on the formation of professional competence among future preschool education educators, particularly emphasizing the methods for developing general cultural competence. Instilling a sense of responsibility in the younger generation towards their nation, society, and homeland is an urgent task for ensuring a dedicated spirit in shaping their future. This involves respecting and preserving our rich national cultural heritage and values. The article presents the essential pedagogical conditions necessary for engaging effectively in educational and developmental activities.*

Keywords: *Competence, general cultural competence, principle of general culturality, pedagogical technology, innovative processes, innovative activities.*

KIRISH

Jahonda umummadaniy kompetensiya va kompetentlikni didaktik birliklar sifatida ko'rish, ta'limning an'anaviy uch elementi (triada) – «bilim – ko'nikma – malaka»ni oltita birlik – «bilim – ko'nikma – malaka – amaliy faoliyat tajribasi – kompetensiya – kompetentlik» tarzida talqin etilishi asosida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash tizimi yangi bosqichga olib chiqishga doir ko'plab yangicha yondashuvlar ishlab chiqilmoqda. Ayniqsa bo'lg'usi mutaxassislarda umummadaniy kompetentlikni rivojlantirish asosida madaniy ko'nikmalarga ega bo'lish, umumbashariy ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatlarni bilish, unga hurmat bilan munosabatda bo'lish, xalqlarning tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini avaylab asrashga yo'naltirilgan pedagogik jarayonni takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Mazkur jarayonda tarix fanini o'qitish tizimini modernizatsiyalash va shu asosida tarixiy xotira va tarixiy tafakkurni, tarixiy ideallarga doir bilimlarni rivojlantirishning zamonaviy metodikasini yaratish orqali umummadaniy kompetentlikni shakllantirishning pedagogik zarurati yuzaga chiqmoqda. Dunyoning ilg'or ilmiy tadqiqot markazlari va institutlarida pedagogik

kompetentlikni rivojlantirish tizimini takomillashtirish, bo'lg'usi kadrlarda umummadaniy kompetentlikni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish asosida tarixiy-madaniy ko'nikmalarni bilish, anglash va ularga ega bo'lish, tarixiy ideallarga doir bilimlarini o'stirish asosida tarixiy haqiqatlarga ob'ektiv munosabatini qaror toptirishga doir ko'plab tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Ushbu tadqiqotlar orqali jamiyatlarning tarixiy xotirasni reallashtirish, tarixiy tafakkurini turli uydirmalardan tozalash, tarixiy ideallarning qahramonligi, vatanparvarligi, ilmfan, san'at, din, boshqaruv va boshqa ijtimoiy munosabatlardagi faolligini yoritish orqali umummadaniy dunyoqarashni shakllantirish ham maqsad qilinmoqda. Bunday xalqaro ilmiy tadqiqotlarga tayangan holda bo'lg'usi o'qituvchilarda tarixiy ideallarga oid bilimlar asosida umummadaniy kompetentlikni rivojlantirishga doir taklif va tavsiyalar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Yangi O'zbekiston strategiyasida tarixiy-ma'naviy omil, ya'ni xalqimizning ulkan madaniy merosi, intellektual salohiyati asosida tarixiy ideallarga oid xolis munosabatni va dunyoqarashni shakllantirish va shu asosida "milliy tarixni xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimizga milliy ruxda yetkazish, ularning qalbiga, shuuriga singdirish" 1 dolzarb ilmiy-pedagogik vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu orqali "o'tmishdagi yutuq va g'alabalardan kuch-quvvat olib, xato va mag'lubiyatlaridan xulosa va saboq chiqarib yashaydigan" 2 umummadaniy dunyoqarashi rivojlangan jamiyatni yaratish zarurati yuzaga kelmoqda. Buning uchun "yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o'rgatish, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirish" 3 orqali umummadaniy bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, bo'lajak kadrlarda ham umummadaniy kompetentlikni shakllantirish tizimini takomillashtirish talab etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son4 , 2019 yil 8 oktabrdagi «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5847-son Farmonlari5 , 2018 yil 14 avgustdagi "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3907-son Qarori, 2018 yil 28

noyabrdagi «O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PQ-4038-sonli Qarorlari mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Bo'lg'usi maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari bilimlar asosida umummadaniy kompetentlikni rivojlantirish muammosini o'rganilishiga aloqador tadqiqot ishlarini ikki qismga ajratgan holda tahlil etish maqsadga muvofiq. Bo'lajak pedagoglarda umummadaniy kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan tadqiqot ishlari ham birmuncha keng va tizimli izlanishlar asosida olib borilganligini ko'rish mumkin. O'zbekistonlik olimlardan M.Aripov E.Yusupov, N.Komilov, X.O.Shayxova, V.Alimasov, M.Jakbarov, E.Umarov, A.Choriyev, A.Qodirovlarning asarlari, E.M.Izzetova, R.R.Burnashev va S.S.Agzamxodjayevaning dissertatsiyalarida ijtimoiy-tarixiy ideal masalalari o'rganilgan. Shuningdek, o'zbek xalqi tarixini puxta bilish, tarixiy jarayonlar mohiyatini to'g'ri anglash, ijtimoiy voqea-hodisalarga ongli munosabat bildirish, xalq qahramonlarining faoliyatidan ibrat olish talabalarning milliy iftixor tuyg'usiga ega bo'lishlariga yordam beradi. Bu o'rinda U.Abduvahobov, A.Abdullayev, T.Abdullayev, D.G.Abuladze, E.Azimov, A.Aliyev, B.Aminov, Sh.Atajonova, A.Ahmedov, B.Ahmedov, X.Bobomirzayev, I.G.Galiulin, I.Mo'minov, X.Samatov, X.Shayxovalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularda milliy-tarixiy jarayon, uning shaxsda milliy-etnik xususiyatlarni shakllantirishga ta'siri, xalq o'tmishi, boy tarixi va uning jahon taraqqiyoti tarixida tutgan o'rniga munosabat masalalari yoritilgan. Bo'lajak pedagoglarda umummadaniy kompetentlikni rivojlantirishning ijtimoiy4 2022 yil 28 yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son 5 <https://lex.uz/docs/-4545884> 7 pedagogik, antropologik va akmeologik masalalarini Z.Ismailova, Sh.Mardonov, O.Musurmonova, N.Ortiqov, B.Raximov, D.Ro'ziyeva, D.Sharipova, Sh.Sharipov, Sh.Shodmonova, N.Egamberdiyeva, M.Quronovlar; bo'lajak o'qituvchilarda ijtimoiy-madaniy faollikni rivojlantirish masalalari M.Raxmanova, M.Quronov, X.Tojiboyeva, G.J.Tulenova, Q.Quranboyev; ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish borasida

N.Abdumuratova, D.Nafasov; ma'naviy va badiiy qadriyatlarning tarixiy-falsafiy, axloqiy-estetik mazmun-mohiyati A.G.Abdunabiyev, B.Abduraximov, S.Sh.Alimov, A.Erkayev, F.A.Babashev, E.Umarov, M.Abdullayev, E.Xakimov, N.Y.Jurabayevlar tomonidan o'rganilgan. Psixolog olimlardan M.Davletshin, V.Karimova, A.Leontev, A.Maslou, Z.Nishonova, L.Rubinshteyn, N.Safayev, E.G'oziyev kabilar tomonidan muammoning psixologik jihatlarini o'rganilgan. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlarida madaniy kompetentlikni ta'limga tatbiq etish, bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy-madaniy kompetentligini shakllantirish masalasi T.B.Alekseyeva, G.M.Galutskiy, I.F.Isayev, Y.N.Shiyanov, V.Davidov, B.Lednev, S.K.Annamuratova, N.M.Egamberdiyeva, C.Z.Goncharova, V.L.Kraynik, N.Y.Shurkova va boshqalar tomonidan ilmiy asosda o'rganilgan. Bo'lg'usi pedagoglarda ijtimoiy-tarixiy ideallarga doir bilimlarini rivojlantirish masalasi ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan va bugunga qadar ham izchil o'rganilib kelinmoqda.

NATIJALAR VA TAHLILLAR

Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasiga qo'yiladigan davlat talablarini bajarish O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat ko'rsatayotgan mulkchilik shakli va idoraviy bo'lishidan qat'i nazar barcha ta'lim muassasalari uchun majburiydir. Rejalashtirilgan barcha ishlarni amalga oshirish ko'p jihatdan yoshlarimiz, fuqarolar va ularning vatanparvarligi, insoniyligiga bog'liq ekanini ta'kidladi: «Biz mamlakatimizning istiqboli yosh avlodimiz qanday tarbiya topishi, qanday ma'naviy fazilatlar egasi bo'lib voyaga yetishiga, farzandlarimizning hayotiga nechog'li faol munosabatda bo'lishiga, qanday oliy maqsadlarga xizmat qilishiga bog'liq ekanini hamisha yodda tutmog'imiz kerak». Yosh avlodni o'z xalqi, jamiyati va yurtiga fidoiylilik ruhida kelajak taqdiri uchun mas'ullikni his eta oladigan, boy milliy madaniy merosimiz va qadriyatimizga hurmat va asrab — avaylash ruhida jamiyatimiz oldida turgan kechiktirib bo'lmas vazifa ekan, bunda barcha ta'lim — tarbiya ishi bilan shug'ullanuvchi xodimlardan katta- katta ishlarni bajarishni talab etadi.

Forobiyning fikricha, insonda go'zal fazilatlar ikki yo'l-ta'lim va tarbiya orqali hosil qilinadi: "Ta'lim nazariy fazilatlarni birlashtirsa, tarbiya esa tug'ma

fazilat – nazariy bilimlar va amaliy kasb-hunar, xulq-odob fazilatlarini birlashtiradi, ta'lim so'z va o'rganish bilan, tarbiya esa amaliy ish, tajriba bilan amalga oshiriladi, har ikkalasi birlashsa, etuklik namoyon bo'ladi...". Demak, Forobiy ta'lim-tarbiyani o'zviy birlikda olib borish haqida ta'lim bergan bo'lsa ham, har birining insonni kamolga etkazishida o'z o'rnini va xususiyatini borligini alohida ta'kidlaydi.

Kompetensiya tushunchasi mano jihatidan ko'nikma, muayyan bilim va yohud malakalar majmuasi. Kompetensiya – biror bir sohada samarali faoliyat olib borish uchun zarur bo'lgan mutaxassisning ta'limiy tayyorgarligiga qo'yilgan talabdir. U davlat ixtiyorida bo'lgan, oldindan belgilangan ijtimoiy talab bo'lib, kompetensiya o'quvchi yoki ishchining muayyan sohada samarali faoliyat ko'rsatishi uchun zarur bo'lgan ta'limiy tayyorgarligiga nisbatan qo'yiladi. Bundan tashqari, ta'limda har bir o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarda, shu fanning o'ziga xosligi va mazmunidan kelib chiqqib, sohaga tegishli xususiy kompetensiyalar ham shakllantiriladi. Mavzumizdan kelib chiqqan holatda Milliy va umummadaniy kompetensiya deganda — vatanga sadoqatli, insonlarga mehr-oqibatli hamda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga e'tiqodli bo'lish, badiiy va san'at asarlarini tushunish, orasta kiyinish, madaniy qoidalarga va sog'lom turmush tarziga amal qilish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. O'zaro bog'liq va rangbarang dunyoda talabalarni milliy va madaniy kompetensiyalar bilan jihozlantirish juda muhimdir. Ushbu imkoniyatlar talabalarga turli xil madaniy kontekstlarni tushunish, qadrlash va navigatsiya qilish, o'zaro hurmat va samarali muloqotni rivojlantirishga imkon beradi. Pedagogik kompetensiyalar deganda o'qituvchilar o'rganishni samarali osonlashtirish va o'quvchilarning rivojlanishiga ko'maklashish uchun ega bo'lgan bilim, ko'nikma va qobiliyatlar tushuniladi. Ushbu vakolatlar keng imkoniyatlarni o'z ichiga oladi, shu jumladan o'qitish dizayni, sinfni boshqarish, baholash va fikr-mulohazalar, aloqa va ijobiy o'quv muhitini rivojlantirish. Bu erda o'qituvchilar uchun zarur bo'lgan ba'zi asosiy pedagogik vakolatlar mavjud: Mustahkam poydevor qo'yish uchun milliy va madaniy vakolatlarni targ'ib qiluvchi pedagogic strategiyalar bo'yicha tegishli adabiyotlarni o'rganish juda muhimdir. Ilmiy asarlar talabalarning madaniy ongi va sezgirligini tarbiyalashda ko'p

madaniyatli ta'lim, madaniyatlararo kompetentsiya va madaniy ta'sirchanlikning ahamiyatini ta'kidlaydi. Ular talabalarning turli madaniyatlar haqidagi tushunchalarini shakllantirishda va o'z milliy o'ziga xosligini hurmat qilishda inklyuziv o'quv dasturlari, madaniy jihatdan tegishli o'quv materiallari va tajribaviy ta'lim imkoniyatlarining rollariini ta'kidlaydilar. Pedagogik kompetentsiyalarni turli usullar va yondashuvlar orqali rivojlantirish hamda yanada takomillashtirish mumkin. O'qituvchilarda pedagogik kompetentsiyalarni tarbiyalashning ba'zi samarali usullariga quidagilarni misol qilamiz: Malaka oshirish bo'yicha seminarlar va kurslar: seminarlar, seminarlar va malaka oshirish kurslarida qatnashish o'qituvchilar uchun yangi pedagogik kompetentsiyalarni egallashning samarali usuli hisoblanadi. Bu kabi imkoniyatlar aniq o'qitish strategiyalari, o'qitish texnologiyalari, sinflarni boshqarish texnikasi, baholash usullari va boshqa aloqador mavzular bo'yicha chuqur o'qitishni ta'minlaydi. Kasbiy rivojlanish o'qituvchilarga ta'lim sohasidagi so'nggi tadqiqotlar va ilg'or tajribalar bilan rivojlanishga imkon beradi. Tengdoshlarni kuzatish va fikr-mulohazalar: tengdoshlarni birgalikda kuzatish va fikrmulohazalar pedagogik kompetentsiyalarni rivojlantirish uchun samarali usul bo'lishi mumkin. O'qituvchilar o'z hamkasblarining o'qitish amaliyotini kuzatishi va kelishilgan mezonlar asosida konstruktiv fikr bildirishi mumkin. Tengdoshlarni kuzatish o'qituvchilarga yangi istiqbollarni egallashga, samarali o'qitish strategiyalarini baham ko'rishga va o'zlarining o'qitish amaliyotlari to'g'risida fikr-mulohazalarni olishga imkon beradi. Bu kollegiallik madaniyatini targ'ib qiladi va doimiy kasbiy o'sishni qo'llabquvvatlaydi. Ushbu usullarni birlashtirib, o'qituvchilar o'zlarining pedagogik vakolatlarini doimiy ravishda rivojlantirishlari va takomillashtirishlari mumkin. Bu davom etayotgan professional o'sishini rag'batlantiradi qo'llab-quvvatlovchi va hamkorlikdagi muhitini yaratish uchun muhim ahamiyatga ega, bu muhit bizga mulohaza va ta'limni beradi. Oxir oqibat, ushbu sa'y-harakatlar yuqori sifatli o'quvtajribalarini yaratishga va talabalarning ijobiy natijalarini rivojlantirishga yordam beradi. Milliy kompetentsiyalarni targ'ib qilish uchun o'qituvchilar o'z mamlakatlari tarixi, an'analari va qadriyatlarini o'rganadigan tadbirlarni loyihalashlari ham samaralidir. Milliy o'ziga xoslik va fuqarolik bo'yicha tanqidiy fikrlash va muloqotni

rag'batlantirish tegishlilik hissi va faol fuqarolik faolligini oshiradi. Xuddi shunday, madaniy kompetentsiyalar talabalarni turli xil madaniy amaliyotlar, bayramlar va tillarga ta'sir qiladigan, ularga turli xil madaniy meroslarni qabul qilish va qadrlash imkoniyatini beradigan tadbirlar orqali ham rivojlanishi mumkin. Umumiy madaniy kompetensiya ko'plab zamonaviy pedagog va psixologlarning asarlarida qayd etilgan. Ular bilim olishning ma'nosini izlash va o'qitish usullarini tanlashda ma'lum bosqichlar muhim ekanligiga ishonch hosil qilishadi: Bolaning o'rganilayotgan tabiiy yoki ijtimoiy ob'ektlarga nisbatan shaxsiy ijodi, ular turli ta'lim sohalariga muvofiq taqsimlanadi. Talabanning o'z tajribasi, umumiy madaniy ob'ektlar va qadriyatlarni o'rganish jarayonida olgan bilimlaridan xabardorligi. Lavozim, shuningdek, ijtimoiy tajriba va umumiy madaniy bilimlarga shaxsiy munosabat. Umumiy madaniy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish bolaga jamiyatdagi o'z o'rnini anglash, o'z-o'zini rivojlantirish va takomillashtirishga intilishga yordam beradi. Ta'limga kompetentsiyalar kabi elementlar kiritilgandan so'ng, ikkinchi avlod ta'lim standartlari ishlab chiqilgani bizga malum.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda ta'lim mazmuni bo'yicha kompetensiyalar meta-predmet, predmetlararo, predmetga bo'linadi. Meta-mavzu istalgan fan sohalari uchun xosdir, lekin fan kompetensiyasi o'quv intizomi uchun ajratilgan. Ta'limning har bir bosqichida o'quvchilarning psixologik va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda talablarning o'ziga xos variantlari ajratiladi. Umumiy madaniy kompetensiya milliy xususiyatlar va umuminsoniy madaniyat, inson hayotining ma'naviy-axloqiy asoslari bilan bog'liq. U alohida xalqning va butun insoniyatning oilaviy, ijtimoiy, ijtimoiy an'analari va urf-odatlari asoslarini ko'rib chiqadi. Aynan shu kompetensiya dinning jamiyat taraqqiyotiga, aholi o'rtasida ma'naviyat shakllanishiga ta'sirini tushuntirish bilan bog'liq. Bundaymilliy va umummadaniy kompetensiyalar talabanning kelajak hayotda o'z o'rnini topishiga, milliyligini unutmagan holda rivojlanishiga yordam beradi desak mubolag'a bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR;

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasi / Xalq so'zi, 2018-yil, 28-dekabr.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli qarori. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017- y.,1-son, 11-modda, 35-son, 923-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 31.07.2018 y.
3. "Bo'lajak tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishning pedagogik tizimini shakllantirish" mavzusidagi ilmiy maqola. Ta'lim,Fan va Innovatsiyalar 5-son, 2024-yil D.N.Olimova
4. Qodirova F.R, Toshpo'latova Sh.Q, Kayumova N.M., Agzamova M.N. "Maktabgacha pedagogika" T.: Tafakkur, T- 2019. Darslik.
5. Axmedjanov M.M., Xo'jayev B.Q., Hasanova Z.D. Pedagogik mahorat- Buxoro Davlat universiteti, 2014
6. Tarbiyachilarning umummadaniy kompetentligini shakllantirish tamoyillari. Ilmiy maqola D. N. Olimova

INKLYUZIV TA'LIMDA INTEGRATSIYANI AMALGA OSHIRISH YO'LLARI

Asranbayeva Munojatxon Halimjanovna

NamDPI dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada nogironlikka ega bolalarning integratsiyasini amalga oshirish yo'llari, maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishidagi nuqsonlarining asosiy turlari, rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarning muammolari: tibbiy va ijtimoiy modellari, rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarning ijtimoiylashuvi muammolari, integratsiyaning shakli va turlari, maktabgacha yoshdagi bolalar integratsiyasi, horijda integratsiyalashgan ta'lim-tarbiya, integratsiyaning samarali mezonlari, nogironlikka ega bolalarni integratsiyasining ijtimoiy-psixologik sharoitlari haqida ma'lumotlar berilgan. Maqola talabalar, pedagoglar, inklyuziv ta'lim muammosi bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: adekvatlik, mikroijtimoiy, kompleks, ustanovka, taraqqiyot

ПУТИ РЕАЛИЗАЦИИ ИНТЕГРАЦИИ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Асранбаева Муножатхон Халимджановна

доцент НамДПИ, доктор педагогических наук

Аннотация: В статье представлена информация о способах реализации интеграции детей с ограниченными возможностями, основных видах нарушений развития у детей дошкольного возраста, проблемах детей с ограниченными возможностями: медико-социальные модели, проблемах социализации детей с ограниченными возможностями, формах и видах интеграции, интеграции дошкольников, интегрированном образовании за рубежом, эффективных критериях интеграции, социально-психологических условиях интеграции детей с ограниченными возможностями. Статья рассчитана на студентов, преподавателей и специалистов, занимающихся проблемой инклюзивного образования.

Ключевые слова: адекватность, микросоциальный, комплекс, институт, развитие

WAYS TO IMPLEMENT INTEGRATION IN INCLUSIVE EDUCATION

Asranbayeva Munojatkxon Halimzhanovna

Associate Professor of the NamDPI, Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)

Abstract: This article provides information on the ways to implement the integration of children with disabilities, the main types of developmental disorders of preschool children,

the problems of children with developmental disorders: medical and social models, problems of socialization of children with developmental disorders, forms and types of integration, integration of preschool children, integrated education abroad, effective criteria for integration, socio-psychological conditions for the integration of children with disabilities. The article is intended for students, teachers, specialists dealing with the problem of inclusive education.

Keywords: adequacy, microsocial, complex, institution, development

KIRISH

Mamlakatimizda istiqbolli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularning iqtidorini ro'yobga chiqarish, ilmiy-tadqiqot va innovasion faoliyatini samarali yo'lga qo'yish uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda.

Hozirda rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ta'lim-tarbiya, ijtimoiy moslashuvi va integratsiyasi muammosi eng dolzarb va murakkab nazariy va amaliy muammolardan biridir. Bir tomondan nogironlikka ega odamlarga ularni jismoniy, psixik va intellektual imkoniyatlaridan qat'iy nazar ijtimoiy e'tiborni oshishi, ikkinchi tomondan demokratik, fuqarolik jamiyatiga xos bo'lgan shaxs qadr-qimmatini va huquqlarini himoyalash zaruriyatini oshishi – mazkur guruh odamlarini psixologik-pedagogik ishi dolzarbligini belgilaydi.

Nogironlik muammosini tarixida jismoniy bartaraf etish, salbiy munosabat, "kamchilikli, majruh a'zolari" jamiyatdan chetlatishdan imkoniyati cheklangan shaxslarni integratsiyalash hamda to'siqlarsiz hayot faoliyati muxitini yaratish zarurati tomon rivojlanishi kuzatilmoqda. Boshqacha qilib aytganda, hozirgi kunda nogironlik – bir inson yoki odamlar guruhi emas, butun jamiyat muammosidir.

2000 yilga kelib O'zbekiston Respublikasida yashovchi 16 yoshgacha bo'lgan nogiron bolalar soni taxminin 150 mingga yetdi. Sog'liqni saqlash vazirligi ma'lumotlariga ko'ra O'zbekistonda dunyoga kelayotgan bolalarning har to'rtinchisida rivojlanish kamchiliklari aniqlanadi. Mazkur muammoni yanada to'liq tushunish uchun Dunyo Sog'liqni Saqlash Tashkiloti tomonidan qabul qilingan nizomga ko'ra nogironlik tushunchasiga ta'rif beramiz. Nogironlik tushunchasi uch sifatni o'z ichiga oladi:

- 1) Impairments – psixik, fiziologik yoki anatomik xususiyat va funksiyalarni yetishmasligi, ya'ni cheklanganligi yoki meyordan chetga chiqishi.
- 2) Impairments – biron-bir faoliyatni meyoriy deb sanaladigan usul yoki chegaralarda amalga oshirish qobiliyatini cheklanishi yoki yo'qolishi.
- 3) Handicap – jamiyat tomonidan taklif etiluvchi xizmat yoki imkoniyatlarda namoyon bo'luvchi ijtimoiy ustanovkalar bilan to'qnashish natijasida yuzaga keluvchi omadsiz yoki sekinlashgan ijtimoiylashuv, ijtimoiy dezadaptatsiya.

ADABIYOTLAR TAHLILI:

Bolalarni psixik va jismoniy kamchiliklarini ko'rinishi va darajasi sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda xayot kechirishiga to'siq bo'la olmaydi.

Maktabgacha tarbiya yoshi rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolani sog'lom tengdoshlari jamoasiga integratsiyalash uchun eng qulay davr hisoblanadi. Bu vaziyatda bolalar individual va ijtimoiy ko'nikmalar(tajriba) shakllantirib, keyinchalik ular xayotiy vaziyatlarni xal etish vositasiga aylanadi. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni sog'lom bolalar bilan birgalikda yashashi natijasida ularda turli vaziyatlarda ko'nikma va malakalarini shakllantirish va ularni ko'rsata olish, yordam berish va yordam qabul qilish, boshqalarni nuqtai nazarini tushunish, o'z qiziqishlarini shakllantirishi va himoya qilishni o'rganadilar.

Integratsiya muammosiga pozitivistik-antropologik yondashuvni 20 yil mobaynida faoliyat ko'rsatib keluvchi va professor T.Xelbryugge (Myunxen) tomonidan boshqarib kelinuvchi bolalar ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya markazida vujudga keltirilgan. Myunxen bolalar markazi guruxi 20-25ta boladan iborat bo'lib, bolalarning uchdan biri psixik yoki jismoniy rivojlanish kamchiliklariga ega. Bolalar bilan ishlash M.Montessorining sensomotor metodiga asoslangan. Bolalar uy-ro'zg'orda kerak bo'lgan oddiy mashqlarni bajarishadi. Keyinchalik esa bolalar terapevt yoki onasi yordami asosida didaktik materialda diqqat to'plashga o'rganadilar.

N.D.Shmatkoning fikricha, integratsiya bo'yicha maqsadga muvofiq ish olib borishda ham oddiy, ham maxsus guruhlariga ega kombinatsiyalashgan maktabgacha tarbiya muassasalari eng qulaydir. Mazkur muassasada quyidagi integratsiya modellari amalga oshirilishi mumkin:

– Kombinatsiyalashgan integratsiya – bunda psixik-jismoniy va nutqiy rivojlanishi yosh meyoriga yaqin yoki bir oz past bolalar 1-2 tadan ommaviy guruhlarda tarbiyalanib, maxsus guruh defektolog-o'qituvchisidan doimiy yordam oladi;

– Qisman integratsiya – sog'lom tengdoshlari qatorida ta'limiy standartlarni o'zlashtira olmaydigan rivojlanishida kamchiligi bo'lgan bolalar 1-2 tadan ommaviy guruhlarga yarim kunga (masalan, kunning ikkinchi yarmiga) kiritiladi;

– Vaqtinchalik integratsiya – bunda maxsus guruhning barcha tarbiyalanuvchilari(rivojlanish darajasidan qat'iy nazar) bir oyda kamida 2 marta tarbiyaviy tadbirlar o'tkazish maqsadida birlashadi;

– To'liq integratsiya – psixik-jismoniy va nutqiy rivojlanishi darajasi bo'yicha yosh meyoriga mos va sog'lom tengdoshlari bilan ta'lim-tarbiya olishga psixologik jixatdan tayyor bolalar uchun qo'llanadi. Bunday bolalar 1-2 tadan uyiga yaqin ommaviy bolalar bog'chalariga qabul qilinib, shu bilan birga yashash yoki o'qish joyi bo'yicha yoki turli xil markazlarda korreksion yordam olishlari shart bo'ladi[1].

L.S.Vigotskiyning yozishicha: "Shaxs taqdirini hal etishda nuqsonning o'zi emas, u orqali yuzaga keluvchi ijtimoiy oqibatlar, uning ijtimoiy-psixologik realizatsiyasi eng asosiy rolni o'ynaydi. Shu kabi kompensatsiya jarayoni ham kamchilikni to'g'ridan-to'g'ri to'ldirishga emas, u sababli kelib chiqqan muammolarni bartaraf etishga yo'naltiriladi"[2].

Shunday qilib, bir xil psixik yoki jismoniy kamchilikga ega ikki bola jamiyatda bir-biridan tubdan farq qiluvchi rollarga ega bo'lishlari mumkin: biri jamiyatning faol a'zosi, jamiyat rivojiga xissa qo'shib va to'laqonli hayot kechirsa, ikkinchisi boshqalardan to'liq qaram, o'zini inkor qilingan deya xis qilib hayot kechirishi mumkin.

Jamiyat ongida va ommaviy aloqa vositalari inikosida nogiron bolalar muammosi ko'p xollarda bolani turli jismoniy va aqliy kasalliklar bilan mummosi, dunyoga kelishi oila uchun katta jaroxat bo'lgan achinarli va baxtsiz mavjudot sifatida aks etadi.

Nogironlik falsafasi va kopsepsiyasi 60-yillarning boshidayoq kuchli tanqidga uchragan. Buning sabablari qatorida diskriminatsiya va inson huquqlarini amalga

oshirilmasligi, turli belgilar osishga qarshilik va eng asosiysi nogironlikning ekologik tomonlarini anglash va tan olish hamda interaktiv konsepsiyani tasdiqlanishini kiritish mumkin. Interaktiv konsepsiyaning mazmuni rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bola boshidan kechiruvchi qiyinchiliklar ko'pgina omillarni o'zaro ta'siri natijasida yuzaga kelib, mazkur omillar qatoriga bevosita bola organizmining o'ziga xos xususiyatlari va shu bilan birga atrof olam bilan bog'liqlari, masalan, ta'lim olish uchun qulay bo'lmagan sharoitlar, ta'lim berishning past darajasi va noto'g'ri baxolash meyorlari ham mansub bo'lishidan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada nogironlikga ega bolalarning integratsiyasini amalga oshirish yo'llari, maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishidagi nuqsonlarining asosiy turlari, rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarning muammolari: tibbiy va ijtimoiy modellari, rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarning ijtimoiylashuvi muammolari, integratsiyaning shakli va turlari, maktabgacha yoshdagi bolalar integratsiyasi, horijda integratsiyalashgan ta'lim-tarbiya, integratsiyaning samarali mezonlari, nogironlikka ega bolalarni integratsiyasining ijtimoiy-psixologik sharoitlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Maqola talabalar, pedagoglar, inklyuziv ta'lim muammosi bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar uchun mo'ljallangan.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiylashuv jarayonida yuzaga keluvchi qiyinchiliklarini taxlil etish hamda mavzuga oid ilmiy adabiyotlarni tizimlashtirish asosida samarali integratsiyaning quyidaga me'zonlari ajratib olindi:

1. Bolaga erta yordam ko'rsatish, ijtimoiylashuvga maxsus tayyorlov.

N. N. Malofeyev, N. D. Shmatko kabi mualliflar nuqsonlarni erta (bola hayotining birinchi yilidayoq) aniqlash va bola hayotining dastlabki oylaridanoq korreksion ishlarni amalga oshirishni muxim va zarurligi haqida ta'kidlab o'tishadi[4]. Chunki, mazkur tadbir va muolajalar asosida kompensatsion imkoniyatlardan to'liq foydalangan holda bola rivojlanishi yanada yuqoriroq, ya'ni ommaviy ta'lim-tarbiya muassasalarida ta'lim olish imkonini beruvchi darajaga ko'tarish mumkin bo'ladi [3].

Kamchiliklarni erta korreksiyasini amalga oshirish maktabgacha yoshdagi rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni integratsiyasi imkonini ta'minlovchi shart bo'lsa-da, Sankt-Peterburgdagi mazkur guruh odamlariga yordam ko'rsatishning kompleks modelini yaratish bo'yicha Palmov O. I, Muxamedraximov R. J.lar boshchiligidagi mualliflar guruhi Erta Tashxis Xizmatini ishini mazkur guruh bolasini meyorda rivojlanayotgan tengdoshlari muxitiga integratsiyasi jarayonining muxim tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqadi. Mazkur ish asosida bolada integratsiyalashgan ta'lim-tarbiyaga tayyorgarlik shakllanadi [5].

N.N.Malofeyev, N.D.Shmatko tayyorgarlikni samarali integratsiyaning "ichki" ko'rsatkichlari sifatida ta'riflab, unga quyidagilarni kiritadi [3]:

- Bolani psixik-jismoniy va nutqiy rivojlanish darajasini yosh meyorlariga mos yoki unga yaqin bo'lishi;

- Umumta'limiy standartlarni o'zlashtira olish;

- Bolani integratsiyalangan ta'limga psixologik tayyorgarligi.

A. M. Zotova ham bolani integratsiyalangan ta'limga psixologik tayyorgarligini muxim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlab o'tadi. Palmov O. I, Muxamedraximov R. J va boshqalar o'z ilmiy ishlarida bolani integratsiya guruhiga o'tkazishga tayyorligining me'zonlari ko'rsatilgan [6]:

- Boshqa bolalar jamoasi bolani distressga olib kelmaydi.

- Tengdoshlari jamoasida parallel o'ynay olish qobiliyatini namoyon etadi.

- Bolada o'ziga xizmat qilishning ba'zi malakalari shakllangan.

- Bola boshqa katta yoshdagi odam bilan ishonchli munosabatlar shakllantira oladi.

2. Alohida yordamga muhtoj bolalarni ota-onalari bilan psixologik va pedagogik ish olib borish. Mazkur ish asosida ota-onalar farzandini sog'lom bolalar bilan birgalikda o'qitish istagini, ta'lim jarayonida real yordam berishga intilishi va tayyorgarligini shakllantirish va mustaxkamlash joiz.

Mutaxassislarni ta'kidlashicha, bolaga oila muxitida, ota-onalarni korreksion hamda pedagogik ish jarayoniga jalb etgan tarzda tizimlashtirilgan erta pedagogik yordam ko'rsatish bolani rivojlanishini yangi sifat darajasiga ko'tarish bilan birgalikda, alohida yordamga muhtoj odamni jamiyatga integratsiyasi jarayonini

samarasini belgilab berishda katta ahamiyatga ega [6]. Aksariyat g'arb mamlakatlardagi nogironlikga ega bolalar maxsus muassalarda emas, oila sharoitida tarbiyalanishida mazkur me'zonning samaradorligini belgilab beradi.

Alohida yordamga muhtoj bolalarni ota-onalari va qarindoshlari integratsiyalangan tarbiyani amalga oshiruvchi kattalar jamoasining teng xuquqli a'zolaridir.

3. Mutaxassislarni yordam ko'rsatishga va integratsiyalangan ta'lim vaziyatini to'g'ri qabul qilishga tayyorligini amalga oshirish maqsadida mutaxassislar bilan integratsiyalangan ta'lim-tarbiya muammolari bo'yicha ishlash va yordam ko'rsatish.

Integratsiyalangan ta'lim mutaxassislarni nuqtai nazarini e'tiborga olinmay, faqat ota-ona xohishi bilan o'tkazilishi uning samarasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Samarali integratsion ta'lim ham umumtalim, ham maxsus (korreksion) ta'lim muassasalari mutaxassislarni maxsus tayyorlash va qayta tayyorlash sharoitidagina vujudga kelishi mumkin. Mazkur tayyorlovning asosiy maqsadi umumta'lim maktablari o'qituvchilari va ommaviy maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilarini rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolaga malakali ta'lim berish imkonini ta'minlovchi defektologik bilimlar va maxsus pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishidir. O'qituvchi-defektologlar esa yangi sharoit, ya'ni integratsiyalangan ta'lim sharoitida korreksion yordam berish uchun maxsus tayyorgarlikka ega bo'lishi joiz [7].

4. Sog'lom bolalar ota-onalari bilan ishlash.

Integratsiya jarayoni samarali, muvaffaqiyatli amalga oshishi uchun sog'lom bolalarning ota-onalari bilan ish olib borish zarur bo'lib, u ota-onalar bilan muammoga oid targ'ibot-tashviqot ishlari olib borish, emotsional ziddiylik, xavotirlanishni bartaraf etishga qaratiladi.

5. Sog'lom tengdoshlar bilan ishlash.

Sog'lom tengdoshlar nuqsonga salbiy e'tibor bermay, o'ziga xos bola bilan faol munosabatlarga kirishishlari maqsadida kattalar(avvalambor, tarbiyachilar va ota-onalar)ni bu bolaga tolerant munosabat turini namoyon etuvchi xulq-atvor zarur. Alohida yordamga muxtoj bolaning o'ziga xos xususiyatlari tengdoshlarida ko'pgina

savollar tug'dirishi mumkin. Bu vaziyatda tarbiyachi yoki o'qituvchi bu savollarga ehtiyotliq bilan, nogiron bolaning shaxsiyatiga tegmagan holda rost javob berishi kerak.

6. Muhitni fazo va vatqini tashkil etish.

U quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Guruhdagi sog'lom va o'ziga xos rivojlanishga ega bolalar taqsimoti. Integratsiyalagan guruhlarini tashkil etishda asosiy maqsad – alohida yordamga muxtoj bola atrofidagi muxitni maksimal darajada meyorlashtirishdir. Shu sababli, sog'lom va o'ziga xos rivojlanishga ega bolalarni sinfdagi taqsimoti katta sotsiumdagi kabi 9:1 ko'rinishida bo'lishi joiz [8].

- Tartib bilan bog'liq tomonlar: guruhga o'ziga qulay tarzda erkin qatnash imkoni yaratish.

- Jismoniy muxit: Arxitektura (alohida yordamga muxtoj bolalarni muassasada erkin faoliyat yuritishi uchun sharoitlar yaratish).

XULOSALAR

"Integratsiya" tushunchasi ingliz tilidan olingan bo'lib, integrative – qo'shiluvchi, birlashuvchi, integration – qo'shilish, birlashish degan manoni bildiradi. Volferen Bergerninozishicha: "Integratsion ta'lim bu – segregatsion ta'limning aksi bo'lib, bunda maxsus ehtiyojga ega bolalar umumta'lim muassasalari tizimiga kiritiladi".

Integratsiya keng, ma'noda ijtimoiy integratsiya yoki jamiyatga integratsiya va pedagogik integratsiya yoki ta'limga integratsiyani o'z ichiga oladi.

Inklyuziv ta'lim bu – davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus talimga muhtoj bolalarni rivojlanishidagi nuqsonlari yoki iqtisodiy qiyinchiliklaridan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir.

Horiydagi rivojlangan davlatlarda nogiron bolalar bilan ishlashning bo'yicha ma'lum meyorlari, shakllari va metodlari shakllanib bo'lgan. Tabiiy-ki, har bir mamlakatda aholining mazkur kategoriyasiga yordam ko'rsatishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, ular milliy xususiyatlar, ijtimoiy-iqtisodiy shart-

sharoitlar, psixologik-pedagogik an'analar, ma'lum ilmiy yondashuvlarga mo'ljallanganligi kabilar asosida shakllanadi.

Hozirga paytda ko'pgina mamlakatlarda maxsus ehtiyojlarga ega bolalarni imkoniyatlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda alohida ta'lim va tarbiya berishdan to'liq integratsiyaga o'tilmoqda. Mazkur jarayon mamlakatlarni qonunlari tomonidan tartibga solinadi.

Maktabgacha tarbiya yoshi rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolani sog'lom tengdoshlari jamoasiga integratsiyalash uchun eng qulay davr hisoblanadi. Bu vaziyatda bolalar individual va ijtimoiy ko'nikmalar(tajriba) shakllantirib, keyinchalik ular xayotiy vaziyatlarni xal etish vositasiga aylanadi. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni sog'lom bolalar bilan birgalikda yashashi natijasida ularda turli vaziyatlarda ko'nikma va malakalarini shakllantirish va ularni ko'rsata olish, yordam berish va yordam qabul qilish, boshqalarni nuqtai nazarini tushunish, o'z qiziqishlarini shakllantirishi va himoya qilishni o'rganadilar.

Bizni mamlakatimizda rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni differensiyalash yondashuvi tamoillariga asoslangan maxsus ta'lim muassasalaridagi an'anaviy ta'lim-tarbiya tizimi tashkil etilgan.

Biroq, tadqiqotlar asosida (V.V. Gromova, V.K. Zaretskiy, 1995 g.) bunday amaliyot mazkur bolalarning ta'limiy ehtiyojlarining xilma-xilligi va o'ziga xos xususiyatlarini to'liq qondira olmaydi [9].

Nogiron bolani ijtimoiy moslashuvi, uning to'liq integratsiyasi – psixolog va pedagoglar korreksion-rivojlantiruvchi ishining yakuniy maqsadidir. Shuni alohida ta'kidlab o'tish joiz-ki, imkoniyatlari cheklangan bolani ijtimoiy integratsiyasini maqsadga muvofiq amalga oshishi uning ta'lim olish darajasi, hayotiy malakalari va psixologik tayyorligi bilangina emas, integratsiyaning tashqi sharoitlari, ya'ni jamiyatni bunday bolani qabul qilish darajasi, unga sog'lom bolalar bilan teng imkoniyatlarni yaratib bera olish kabilar bilan ham bog'liq.

Hozirga paytda ko'pgina mamlakatlarda maxsus ehtiyojlarga ega bolalarni imkoniyatlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda alohida ta'lim va tarbiya berishdan to'liq integratsiyaga o'tilmoqda. Mazkur jarayon mamlakatlarni qonunlari tomonidan tartibga solinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Шматко Н.Д. Совершенствование коррекционной помощи дошкольникам с отклонениями в развитии. / Материалы международной конференции «Новые подходы и пути обучения, воспитания, коррекции и интеграции детей с проблемами в развитии». 21-23 апреля 1998 г., Бишкек.
2. Л.С.Выготский. Основные проблемы современной дефектологии. Труды 2-го МГУ.- М., 1929. – С. 77-106. Цит. по «Психология детей с нарушениями и отклонениями психического развития. Хрестоматия». Сост. и общая ред. В.М.Астапова, Ю.В.Микадзе. – СПб.: Питер, 2002. С.21.
3. Альманах Института Коррекционной Педагогики РАО № 1 2000 г.
4. Н. Д. Шматко «Для кого может быть эффективным интегрированное обучение»
5. Пальмов О.И., Мухамедрахимов Р.Ж., Валькова И.А., Плешкова Н.Л., Иванова В.Ю., Микшина Е.П., Зигле Л.А., Майорова Н.П. Модель дошкольного образовательного учреждения компенсирующего вида «Центр интегрированного воспитания». Сборник материалов по проекту «Создание комплексной модели помощи людям с нарушениями развития в С-Пб» ГАООРДИ. 2003.,С 17-36.
6. «Зотова А. М. Интеграция ребёнка – инвалида в среду здоровых сверстников как метод социальной адаптации// Дефектология. – 1997. - № 6. С 21-25.
7. Специальная педагогика: Учебн. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л.И. Аксенова, Б.А. Архипов, Л.И. Белякова и др. - М.: Издательский центр "Академия". – 2000) 167с.
8. Шматко Н.Д. Для кого может быть эффективным интегрированное обучение// Дефектология. – 1999. - №1. С. 41-45.
9. Малофеев Н.Н., Гончарова Е.Л. Позиция ИКП РАО в оценке современного этапа развития государственной системы специального образования в России// Альманах Института Коррекционной Педагогики РАО, 2000г. Выпуск 1.
10. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы: Учеб. Пособие для студ. Высш. Учеб. Заведений. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2003. – С.146-153.

PEDAGOGLARNING ASAB TIZIMI KASALLIKLARI: ZAMONAVIY TAHDIDLAR VA SAMARALI PROFILAKTIKA CHORALARI

Kamalova Yoqutxon Bahadirovna

Namangan davlat pedagogika instituti Tabiiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
yoqutoykamalova@gmail.com +998 999771978

[ORCID ID 0009000266281610](https://orcid.org/0009000266281610)

Aliyeva Muharramxon Hakimjonovna

Namangan davlat pedagogika instituti
Tabiiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim sharoitida pedagoglarning asab tizimi kasalliklariga olib keluvchi omillar – ish yuklamasining ortishi, raqamli texnologiyalardan intensiv foydalanish, ijtimoiy bosim va pandemiya ta'siri – chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida so'rovnoma, intervyu va eksperiment usullari qo'llanilib, o'qituvchilarning stress darajasi, ruhiy charchoq va jismoniy holati aniqlanadi. Olingan natijalar asosida, ish yuklamasini optimallashtirish, psixologik yordam xizmatlarini rivojlantirish, sport va jismoniy mashqlarni qo'llab-quvvatlash, shuningdek, raqamli texnologiyalardan me'yorida foydalanish kabi samarali profilaktika choralari ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalari pedagoglarning asab tizimini mustahkamlash, stressni kamaytirish va ta'lim tizimi sifatini oshirishga qaratilgan strategik tavsiyalarni taqdim etadi. Ushbu maqola, pedagog salomatligini yaxshilashga qaratilgan innovatsion yondashuvlar va tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirishda asosiy ilmiy manba sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: pedagog, asab tizimi kasalliklari, stress, burnout sindromi, psixologik yordam, raqamli texnologiyalar, profilaktika choralari, ish yuklamasi, ruhiy salomatlik, autotrening, meditatsiya.

ЗАБОЛЕВАНИЯ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ У ПЕДАГОГОВ: СОВРЕМЕННЫЕ УГРОЗЫ И ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕРЫ ПРОФИЛАКТИКИ

Аннотация. В исследовании представлен глубокий анализ факторов, приводящих к расстройствам нервной системы у учителей в современных образовательных условиях: повышенная нагрузка, интенсивное использование цифровых технологий, социальное давление, а также влияние пандемии. Методология исследования включала анкетирование, интервью и экспериментальный метод определения уровня стресса, умственной усталости и физического состояния учителей. На основании полученных результатов были разработаны эффективные профилактические мероприятия, такие как оптимизация нагрузки, развитие служб психологической поддержки, поддержка спорта и физических упражнений, а также умеренное использование цифровых технологий. Результаты исследования дают стратегические рекомендации, направленные на укрепление нервной системы педагогов, снижение стресса и повышение качества системы образования. Данная

статья является ключевым научным ресурсом для внедрения инновационных подходов и системных мер, направленных на улучшение здоровья учителей.

Ключевые слова: учитель, заболевания нервной системы, стресс, синдром эмоционального выгорания, психологическая поддержка, цифровые технологии, профилактика, нагрузка, психическое здоровье, аутотренинг, медитация.

DISEASES OF THE NERVOUS SYSTEM OF TEACHERS: MODERN THREATS AND EFFECTIVE PROPHYLAXIS MEASURES

Annotation. This study provides an in-depth analysis of the factors that lead to diseases of the nervous system of teachers in modern educational conditions - increased workload, intensive use of digital technologies, social pressure and the impact of the pandemic. The research methodology uses questionnaires, interviews and experimental methods to determine the stress level, mental fatigue and physical condition of teachers. Based on the results obtained, effective preventive measures were developed, such as optimizing the workload, developing psychological support services, supporting sports and physical exercises, as well as the moderate use of digital technologies. The results of the study provide strategic recommendations aimed at strengthening the nervous system of teachers, reducing stress and improving the quality of the education system. This article serves as the main scientific source for implementing innovative approaches and systematic measures aimed at improving the health of teachers.

Keywords: teacher, nervous system diseases, stress, burnout syndrome, psychological support, digital technologies, preventive measures, workload, mental health, autotraining, meditation.

KIRISH.

Bugungi kunda pedagoglarning asab tizimi kasalliklari va ularning oldini olish usullari ta'lim tizimi uchun dolzarb masala hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim muhiti, raqamli texnologiyalarning tez rivojlanishi, onlayn darslarning keng tarqalishi, hamda ortib borayotgan ish yuklamalari pedagoglar uchun qo'shimcha stress, emotsional charchoq va hatto jiddiy ruhiy kasalliklar xavfini oshirmoqda. Tarixiy rivojlanish davomida pedagoglarning roli an'anaviy dars berish vazifalaridan tashqari, o'quvchilarning ijtimoiy, emotsional va psixologik rivojlanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadigan murakkab bir tizimga aylandi. Shu sababli, o'qituvchilar nafaqat bilim beruvchilar, balki o'quvchilarning psixologik holatini boshqaruvchi va qo'llab-quvvatlovchilar sifatida ham xizmat qilmoqda. O'qituvchilarning shaxsiy hayotida yuzaga kelayotgan jismoniy va ruhiy salomatlik muammolari ularning kasbiy faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Stress, ish yuklamasining ortishi va

doimiy bosim sharoiti nafaqat individual sog'liqni yomonlashtiradi, balki butun ta'lim jarayonining sifatini pasaytiradi. Shunday ekan, pedagoglarning asab tizimini mustahkamlash va stressni kamaytirish uchun samarali profilaktika choralari ishlab chiqish zarurati yanada oshmoqda. Ushbu maqolada pedagoglarning asab tizimi kasalliklarining zamonaviy tahdidlari, ularning sabab va oqibatlari, shuningdek, oldini olish bo'yicha taklif etilgan aniq strategiyalar va tadqiqot natijalari tahlil qilinadi. Maqsad – ta'lim muassasalarida ishlayotgan pedagoglar salomatligini yaxshilash, ularning ruhiy va jismoniy holatini mustahkamlash orqali ta'lim tizimining umumiy sifatini oshirishga ko'maklashishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Mahalliy sharoitda o'qituvchilarning stress darajasi va uning oldini olish usullari tadqiq etilgan ushbu asar, maqolada pedagoglarning kundalik ish faoliyatida yuzaga keladigan stress omillarini aniqlash va dam olish, sport hamda psixologik yordam strategiyalarini asoslashda foydalanilgan.[1] Tadqiqotda meditatsiya, autotrening va jismoniy mashg'ulotlar orqali pedagoglarning psixologik barqarorligini oshirish yo'llari ko'rsatilgan. Ushbu manba maqolada pedagoglarning ruhiy salomatligini mustahkamlash bo'yicha tavsiyalarni shakllantirishda yordam berdi [2]. Raqamli texnologiyalarning pedagoglarga yuklatadigan stress ta'sirini o'rganish orqali, bu tadqiqot maqolada raqamli stressni kamaytirish, ish yuklamasini me'yorlash va texnologiyalardan oqilona foydalanish strategiyalarini ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qiladi.[3] Ushbu asarda burnout sindromi – emotsional charchoq, depersonalizatsiya va past o'z-o'zini baholash – tahlil qilinadi. Tadqiqot pedagoglarning professional charchoqini aniqlash va unga qarshi psixologik yordam strategiyalarini shakllantirishda muhim manba bo'lib, maqolada pedagoglar motivatsiyasini oshirish va stressni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni belgilashda qo'llanilgan.[4] Ushbu tadqiqot o'qituvchilarning kundalik stress manbalarini, ularning psixologik salomatligiga ta'sirini va stressni boshqarish usullarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot natijalari maqolada pedagoglarning ish yuklamasi va sinf boshqaruvi kabi omillarni aniqlashda, shuningdek, stressni kamaytirishga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqishda nazariy asos sifatida qo'llanilgan.[5]

Pedagoglarning o'z kasbiga bo'lgan ishtiyoqi pasayishiga sabab bo'luvchi omillar-professional charchoq sindromi. Ular quyidagi bosqichlardan iborat:

1. **Emotsional charchoq** – energiya va motivatsiya yo'qolishi.
2. **Depersonalizatsiya** – o'quvchilarga va ta'lim jarayoniga befarqlilik.
3. **O'zini o'zi past baholash** – pedagog o'z faoliyatini samarasiz deb bilishi.

Professional charchoqning oldini olish uchun ish yuklamasini to'g'ri taqsimlash, pedagoglar uchun motivatsion dasturlar joriy qilish, o'qituvchilarni psixologik maslahat bilan ta'minlash lozim.[6]

NATIJA VA MUHOKAMA.

Pedagoglarning asab tizimiga ta'sir qiluvchi zamonaviy tahdidlarga raqamli texnologiyalar va onlayn ta'limning ortib borishi ham sabab bo'lmoqda. Onlayn ta'limning keng tarqalishi pedagoglarga qo'shimcha vazifalarni yuklaydi. Doimiy ravishda elektron jurnal yuritish, videodarslar tayyorlash va virtual platformalar orqali dars o'tish ruhiy charchashga sabab bo'ladi. Ekranga uzoq vaqt tikilish ko'z zo'riqishi, bosh og'rig'i va uyqusizlik muammolari ortib boradi.

Bugungi kunda ota-onalar ta'lim sifatiga talab qo'yishmoqda, ba'zan esa pedagoglarni asossiz ayblash holatlari ham kuzatiladi. O'qituvchilardan ko'plab qo'shimcha vazifalar bajarish, individual yondashuv, hatto shaxsiy vaqtlarini o'quvchilarga bag'ishlash talab qilinmoqda. Bu esa pedagoglarning ruhiy charchashiga va motivatsiyasining pasayishiga sabab bo'ladi. Ko'pgina mamlakatlarda o'qituvchilar moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelishadi. Kam maosh va yuqori talablarga ega bo'lish o'qituvchilarda doimiy stressni keltirib chiqaradi. Ba'zi o'qituvchilar qo'shimcha ish qilishga majbur bo'lishadi, bu esa ularning uyqu tartibini buzadi va ruhiy tushkunlikni oshiradi.

Tadqiqot metodlari va ishtirokchilar

1-jadval

Tadqiqot usuli	Ishtirokchilar soni	Maqsad
So'rovnoma	100 nafar pedagog	Stress omili va ularning ta'sirini aniqlash

Intervyu	20 nafar pedagog	Stress sabablarini chuqur tahlil qilish
Eksperiment	50 nafar pedagog	Stressni kamaytirish usullarini sinash
Tibbiy ko'rik	30 nafar pedagog	Stress va ruhiy charchashning jismoniy ta'sirini o'rganish

Pedagoglarning stress omili bo'yicha savolnoma natijalari

2-jadval

Stress omili	O'quvchilarning foizi (%)
Ish yuklamasining ortishi	75%
Moliyaviy muammolar	60%
O'quvchilarning intizomsizligi	55%
Ma'muriyat bosimi	50%

Eksperiment natijalari

3-jadval

Stressni kamaytirish usuli	Qo'llangan pedagoglar soni	Natijalar
Psixologik maslaxat	20	70% ijobiy ta'sir
Sport va jismoniy mashqlar	15	65% ijobiy ta'sir
Ish yuklamasini to'g'ri taqsimlash	10	60% ijobiy ta'sir
Autotrening va meditatsiya	5	50% ijobiy ta'sir

XULOSA

Ushbu maqolada pedagoglarning asab tizimi kasalliklari va ularni oldini olish yo'llari zamonaviy ta'lim sharoitida yuzaga kelayotgan murakkab muammolar sifatida yoritildi. Tadqiqotlar va adabiyotlar tahlili asosida aniqlangan asosiy omillar – ortib borayotgan ish yuklamasi, raqamli texnologiyalarning intensiv qo'llanilishi, ijtimoiy bosim – pedagoglarning psixologik va jismoniy salomatligiga sezilarli ta'sir

ko'rsatadi. Maqolada keltirilgan strategiyalar, jumladan, ish yuklamasini optimallashtirish, psixologik yordam xizmatlarini rivojlantirish, sport va jismoniy mashg'ulotlarni rag'batlantirish, shuningdek, raqamli texnologiyalar bilan me'yoriy ishlash, pedagoglarning asab tizimini mustahkamlash va kasbiy charchoqni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu yondashuvlar nafaqat individual sog'liqni yaxshilashga, balki ta'lim tizimining umumiy sifatini oshirishga ham xizmat qiladi. Kelgusida, ushbu strategiyalarning samaradorligini yanada chuqurroq o'rganish va ularni amaliyotga tatbiq etishda ta'lim muassasalari, davlat organlari va jamiyat o'rtasida yanada samarali hamkorlikni ta'minlash zarurligi alohida e'tiborga loyiqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Rasulov, B. "Pedagoglarda stress va uning oldini olish usullari" (2018).
2. Karimova, N. "Pedagogik faoliyatda stressga chidamlilikni oshirish yo'llari" (2020).
3. Yuldasheva, D. "Raqamli ta'limning o'qituvchilarga ta'siri" (2022).
4. Maslach, C. & Leiter, M. P. *Burnout: The Cost of Caring*. Harvard University Press (2016).
5. Kyriacou, C. "Teacher Stress: Directions for Future Research" (2001).
6. G'afforov M. *"O'qituvchilarda professional charchoq sindromi: sabablar va profilaktika"* Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy to'plami.(2021)

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA IJTIMOIIY ONGNI RIVOJLANTIRISHDA O'YIN PEDAGOGIKASINING ROLI

Xudoy nazrova Zulayho Sohibnazar qizi

*Guliston davlat universiteti "Psixologiya va ijtimoiy fanlar" fakulteti
tayanch doktoranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ijtimoiy ongni rivojlantirishda o'yinga asoslangan pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish, yozish va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, ijtimoiy masalalarga nisbatan tanqidiy fikrlashni shakllantirish muhim o'rin tutadi. O'yin pedagogikasi orqali o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda etish, hamkorlikda ishlash va muammoli vaziyatlarga kreativ yechimlar topishni o'rganadilar. Maqolada integrativ yondashuvlar, tanqidiy-tahliliy fikrlash va o'quv jarayonida ijtimoiy ongni rivojlantirishning samarali mexanizmlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy ong, o'yin pedagogikasi, tanqidiy fikrlash, integrativ yondashuv, boshlang'ich ta'lim, ijodiy fikrlash, o'quv jarayoni, ta'lim metodlari.

РОЛЬ ИГРОВОЙ ПЕДАГОГИКИ В РАЗВИТИИ СОЦИАЛЬНОЙ СОЗНАТЕЛЬНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация: В данной статье анализируются подходы к развитию социальной сознания у учащихся начальной школы на основе игровых методов. В учебном процессе важно развивать навыки чтения, письма и творческого мышления, а также формировать критическое мышление по отношению к социальным вопросам. Через игровую педагогику учащиеся учатся свободно выражать свои мысли, работать в сотрудничестве и находить креативные решения в проблемных ситуациях. В статье рассматриваются интегративные подходы, критико-аналитическое мышление и эффективные механизмы развития социальной сознания в учебном процессе.

Ключевые слова: Социальное сознание, игровая педагогика, критическое мышление, интегративный подход, начальное образование, творческое мышление, учебный процесс, методы обучения.

THE ROLE OF GAME PEDAGOGY IN DEVELOPING SOCIAL AWARENESS IN EARLY SCHOOL STUDENTS

Annotation: This article analyzes the approaches to developing social consciousness among primary school students through game-based pedagogical methods. In the educational process, it is essential to enhance reading, writing, and creative thinking skills, as well as to foster critical thinking regarding social issues. Through game pedagogy, students learn to express their thoughts freely, collaborate, and find creative solutions to problematic situations. The article discusses integrative approaches, critical-analytical thinking, and effective mechanisms for developing social consciousness in the educational process.

Keywords: *Social consciousness, game pedagogy, critical thinking, integrative approach, primary education, creative thinking, educational process, teaching methods.*

KIRISH. Boshlang'ich ta'lim jarayoni o'quvchilarning o'qish, yozish, sanash va o'quv faoliyatining asosiy malaka va ko'nikmalarini egallashlariga, ijodiy fikrlash xislatlarini rivojlantirishga, shuningdek, o'zini-o'zi nazorat qilish, nutq va xulq-atvor madaniyatini, shaxsiy gigiena va sog'lom turmush tarzi asoslarini o'rganishlariga qaratilgan. Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim mazmuni va sifatiga zamonaviy talablar qo'yilmoqda. Bu talablar doirasida davlat me'yoriy hujjatlari (Boshlang'ich ta'lim bo'yicha nizomlar, konsepsiyalar, Davlat ta'lim standartlari va ularga mos o'quv dasturlari) ishlab chiqilgan.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar 1-4 sinf davomida bitta o'qituvchi tomonidan o'qitilishi maqsadga muvofiqdir. Bu yondashuv o'quvchilar ongiga muayyan ma'lumotlarni singdirishda uzviylikni ta'minlaydi hamda o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini rejalashtirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada, oddidan murakkabga (osondan qiyinga) qarab bayon qilinayotgan ma'lumotlarni o'rganish uchun mustahkam didaktik asoslar yaratiladi.

Ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchilarda ijtimoiy ongni rivojlantirishning maqsadi "O'quv jarayonining g'oyalari" bilan mazmunan mos keladi. O'quvchilarni tahliliy o'qishga, yangi fikrlarni paydo qilishga, ijodkorlikning elementlarini rivojlantirishga undash, o'qishni faqat o'quv fanlarini o'rganish jarayoni deb emas, balki fikrlashni rivojlantirish, dunyoni bilish va tafakkur qamrovini yuksaltirishning asosiy poydevori deb bilish zarur.

Tanqidiy-tahliliy fikr yuritishga undash pedagogik yondashuv, o'quvchilarni fikrlarini o'zaro baham ko'rishga da'vat etish, ularning faolligini oshirishga xizmat qiladi. Fikrlash jarayonini tashkil etish davomida o'quvchilarning fikrlari va o'z tanqidiy tahlillari qimmatli ekanligini ularning ongiga singdirish muhimdir. O'qituvchi o'quvchilardan muayyan materialni shunchaki qayta ishlashni talab qilganda, tayyor qoliplardan va andozalardan foydalanmasligi lozim. Bu yondashuv o'quvchilarda o'z g'oyalari va fikrlarining qimmatini anglashga yordam beradi.

O'quvchilarning o'z fikrlarining qimmatbaho ekanligiga ishonch hosil qilishlari va masalalarni muhokama qilish jarayonida o'z hissalarini tan olishlari ularning ijtimoiy ongini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, o'quvchilarga o'z fikrlari va tasavvurlarining qimmatini ko'rsatish, ularni muhokama qilish jarayonida faol ishtirok etishga undash orqali ijtimoiy ongni rivojlantirishda o'yin pedagogikasining roli katta bo'ladi. Ushbu yondashuvlar orqali boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy ongini rivojlantirishning samarali mexanizmlari yaratiladi, bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Muhokama jarayoni o'quvchilarning bir-birlari bilan fikr almashishlarini nazarda tutadi. O'zaro fikr almashishda o'quvchilardan diqqat bilan tinglash, o'z qarashlari tizimini boshqalarga majburan o'tkazmaslik va boshqa ishtirokchilarning fikrlarini tuzatmaslik talab etiladi. Bunga javoban o'quvchilar boshqalarning umumiy fikrlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Keng doiradagi munozara natijasida o'quvchilar o'zlariga tegishli g'oyalarni tahlil qilish va aniqlash qobiliyatini oshiradilar, shuningdek, o'z bilimlari va hayotiy tajribalaridan kelib chiqib yaratilgan g'oyalarni tizimga kiritadilar.

Umuman olganda, o'quvchilarning tanqidiy-tahliliy fikrini rivojlantirish, maktablardagi o'quv-tarbiya jarayonida kamol toptiruvchi va tarbiyalovchi prinsiplarga asoslanadi. Bu jarayon o'quvchilarning o'zini o'zi boshqarishiga yordam beradi va natijada, ularning ijtimoiy ongini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Tanqidiy-tahliliy fikrlashda g'oyalar va ularning ahamiyati ko'p fikrlilik nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi va boshqa g'oyalar bilan taqqoslanadi. Bu fikrlashning eng yuqori darajasi bo'lib, unda tahlil, taqqoslash, izohlash, qo'llash, tortishuv, yangilik, muammolarni hal qilish yoki fikrlash jarayonini baholashga alohida e'tibor qaratiladi. Tanqidiy-tahliliy fikrlash muloqot va guruh bilan ishlash malakalarini rivojlantiradi. Tanqidiy-tahliliy fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi shartlar zarur:

- O'quvchida o'ziga xos nuqtai nazarni shakllantirish;
- Bir fikrdan boshqasining afzalligini asoslash mahorati;
- Murakkab muammolarni yechish mahorati;

- Bahsni dalillab olib borish va yagona fikrni ishlab chiqish uchun birgalikda ishlash mahorati;
- Qarashlar va tasavvurlarga hayotiy tajribaning ta'sirini tushunish;
- Tanqidiy fikrlash tajribasini orttirishga vaqt va imkoniyat berish.

O'quvchilarda tanqidiy-tahliliy fikrlashni rivojlantirish oson jarayon emas. Bu jarayon ma'lum bir yosh davrida tugallanishi yoki esdan chiqarilishi mumkin emas, shuningdek, tanqidiy fikrlashga olib boradigan tugallangan yo'l ham mavjud emas. Tanqidiy-tahliliy fikrlash tajribasini egallash uchun o'quvchilarga vaqt va imkoniyat berish zarur. Ya'ni, o'quvchilarga fikr yuritish uchun imkoniyat yaratish, turli g'oya va fikrlarni qabul qilishga tayyor bo'lish va o'quv jarayonida faollikni ta'minlash lozim. Har bir o'quvchining tanqidiy fikr yuritishga qodir ekanligiga ishonch hosil qilish va tanqidiy fikrlashning yuzaga kelishini qadrlash muhimdir. Tanqidiy-tahliliy fikrlash o'quvchilarning ijtimoiy faolligi bilan bevosita bog'liqdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning faol ishtiroki va ta'limga bo'lgan mas'uliyatga tayyorligi, tanqidiy-tahliliy fikrlash strategiyalarini o'zlashtirishda kutilgan natijalarni beradi. Ushbu jarayon o'quvchilarning ijtimoiy ongini rivojlantirishda o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, o'qituvchilarga o'quvchilarni faol muloqotga jalb qilish imkonini yaratadi.

Integrativ yondashuv o'quv-tarbiya jarayonida o'quvchilarda mantiqiy tafakkur, turli tushunchalar, voqea-hodisa va buyumlar o'rtasidagi bog'liqliklarni tushunishga yordam beradi. Bu jarayon ijtimoiy hayotda kuzatuvchanlik, tahlil va sintez qila olish ko'nikmalarini shakllantiradi hamda mustahkamlaydi. O'quvchilar integrativ darslar davomida qarama-qarshiliklarni aniqlash, muammoli vaziyatlarga kreativ yechimlar topish va o'z nuqtai nazarini bildirishni o'rganadilar. Jamiyat hodisalarining barcha vositalari va aloqalarida ko'rish qobiliyati dialektik tafakkurning muhim jihatlaridan biri hisoblanadi.

Integrativ darslarning yana bir muhim jihati shundaki, ular o'quvchilarning kelgusida ma'lum fan tarmog'ini chuqur o'rganish yoki kasbni egallashida muhim bilimlar asosini shakllantiradi. O'quv fanlarining dolzarb mavzular bilan boyitilishi, shuningdek, ularga ilmiy yondashuv orqali yetkazilishi fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga olib keladi.

NATIJA VA TAKLIFLAR. Kichik maktab yoshidan o'quvchilarda o'qishga sog'lom, kuchli va ta'sirchan motivatsiyani shakllantirish, kasb tanlash va kasbiy o'sishni mustaqil rejalashtirishda integrativ yondashuv amaliy xarakterga ega. Zamonaviy innovatsion jamiyat talablariga muvofiqlikni ta'minlash maqsadida umumta'lim davlat ta'lim standartlari tizimini muntazam takomillashtirish, ijtimoiy ong shakllarining rivojlanishi, globallashtirish jarayonlari va jamiyatdagi voqealarni mazmunga singdirish muhimdir.

Jahon pedagogikasida bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lmagan fanlar asosida tuzilgan o'quv dasturlaridan voz kechish va o'quv fanlari sonini optimallashtirish an'anaga aylanib bormoqda. O'quv jarayonida voqealarga ongli munosabat o'quvchilarning ijtimoiy ongini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarning biror faoliyatga, voqelikka yoki holatga munosabat bildirishi va bu munosabatning tahlili ularning refleksiv ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

O'qituvchi tomonidan o'quv dasturida belgilangan mavzular asosida yangi ma'lumotlar tushuntiriladi. O'quvchilarning yangi mavzuga oid hayotiy tajribasi eng foydali manba hisoblanadi. O'quv jarayonini ko'rgazmali tashkil qilish, eshitish va ko'rish orqali o'quv materiallarini idrok qilish, ularni ongli va puxta o'zlashtirish diqqatni barqarorlashtiradi va bilimlarning turmushdagi zaruratini anglashga yordam beradi. O'qituvchining vazifasi darsda tafakkur va faoliyat turlarini to'g'ri uyg'unlashtirishdir. Bunday uyg'unlik dars samaradorligini oshirishning muhim omilidir. O'qituvchi dars muammolariga to'g'ri yondashish uchun ta'lim jarayonining asosiy komponentlarini bilishi, ularni o'zaro bog'liqligini va bir-biriga ta'sirini tushunishi lozim. Ob'ektiv borliqning mavjudligi va mohiyatini bilish ta'limning maqsadlaridan biridir.

Ushbu yondashuvlar orqali kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ijtimoiy ongni rivojlantirishning samarali mexanizmlari yaratiladi, bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim jarayonida bilimlarni o'zlashtirishning asosiy komponentlari quyidagilardan iborat: hodisalarni va narsalarni kuzatish, axborotlarni idrok etish, olingan axborotlarni tahlil qilish, eslab qolish va umumlashtirishning to'g'riligini tekshirish hamda

baholash. O'quvchilarning bilimlarni ongli o'zlashtirishi mavjud faktlarga asoslangan materiallarni to'g'ri tushuntirishdan boshlanadi. Bunda faktlar haqiqatni anglashning "xom ashyosi" sifatida xizmat qiladi, shuning uchun o'quvchilar bu faktlar orqali turli xil xulosa va mazmunlar chiqarishi mumkin.

Ijtimoiy masalalarga oid mavzularda faktlarning talqini muhim ahamiyatga ega, aniq fanlarda esa faktlarga asoslanish zarur. Shuningdek, faktlar voqea va hodisalarning ob'ektiv mohiyatini to'laqonli ochib berishi lozim. O'quv jarayonida o'qituvchi faktlarga ishlov berib, mos keluvchi metodlar va vositalar orqali o'quvchining milliy manfaatlariga mos keluvchi ijtimoiy ongi bilan birgalikda e'tiqodini rivojlantirishga erishadi. Boshqa tomondan, anglangan bilimga formal bilim qarshi turadi. Formal bilimlar ma'no va amaliy ahamiyatini tushunmasdan takrorlanadigan, hayotda foydalanib bo'lmaydigan uzuq-yuluq fikrlardir. O'quvchilarda ilmiy dunyoqarash, ishonch-e'tiqod va ma'naviy g'oyalarni shakllantirishda ijtimoiy ongni shakllantirish metodlari keng qo'llaniladi. Ushbu metodlarga tushuntirish, uqtirish, ishontirish, o'git-nasihat, maslahat berish, iltimos va istak, buyruq va talab, axloqiy suhbat va munozara kiradi. Bu usullar o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish va hayot mazmunini tushunib olishlariga ko'maklashishda katta ahamiyatga ega.

"O'rganishga o'rgatish" tamoyili doirasida, o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni o'rganishga o'rgatishdir. Ijtimoiy ong shakllari tahlilidan ko'rinib turibdiki, o'quvchilar o'rganishi lozim bo'lgan narsalar va tushunchalar cheksizdir va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida qamrab olish imkoniyati mavjud emas. Shu nuqtai nazardan, o'quvchilarni ongli, samarali, ijodkorona va mas'uliyat bilan mehnat qilishga, "o'qib-o'rganish zavqi va uning shaxsiy intellektual kapitaliga" aylanishini his qilishga o'rgatish lozim.

Ijtimoiy ongni rivojlantirishda o'qituvchi har bir o'quvchining maksimal faolligini va fikrlay olish qobiliyatini rivojlantirish shakllarini izlashi zarur. Buning uchun ularning qiziqishlarini orttiruvchi ko'rgazmali qurollar, topshiriqlar va yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash yuzasidan ish olib borishi kerak. O'qituvchi o'quvchilarning hayoti, ularni o'rab turgan real borliq bilan bevosita bog'liq original

va qiziqarli vaziyatlarni topishi muhimdir. O'quv fanlari esa muloqot qilish va o'zaro fikr almashish vositasi bo'ladigan shart-sharoitlarni yaratish zarur.

Ushbu jarayonlar orqali o'quvchilarda ijtimoiy ongni rivojlantirishga qaratilgan o'yin pedagogikasining roli yanada muhim ahamiyat kasb etadi. O'yin pedagogikasining yordamida o'quvchilar ijtimoiy hayotning turli jihatlarini o'rganish, tajriba orttirish va o'zaro muloqot orqali faol ishtirok etishga o'rganadilar. Bunday faoliyatlar o'quvchilarda ijtimoiy ongni shakllantirishga va rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA. Umuman olganda, o'quvchilarga turli g'oya va fikrlarni qabul qilish imkoniyatini yaratish, o'quv jarayonida faol qatnashishga undash, biror vaziyatga o'z fikr va munosabatini bildirish uchun ijobiy muhit yaratish va har bir o'quvchining shaxsiyatini hurmat qilish ijtimoiy ongni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarda ijtimoiy ongni rivojlantirish uchun pedagogik yondashuv o'z-o'ziga ishonchni mustahkamlashga, o'z g'oya va fikrlarining ahamiyatini anglashga va mulohazalarini shakllantirishga yordam beradi. O'yin pedagogikasi o'quv jarayonida ijtimoiy ongni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi, chunki u o'quvchilarga yaratuvchanlik va ijodkorlikni namoyon etish, o'zaro muloqotda faol ishtirok etish va jamiyatdagi turli ijtimoiy vaziyatlarga nisbatan tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. O'yinlar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda etishga, boshqalar bilan fikr almashishga va murakkab muammolarni yechishda innovativ yondashuvlarni qo'llashga o'rganadilar. Shu bilan birga, ijtimoiy ongni rivojlantirish jarayonida o'qituvchining roli juda muhimdir. O'qituvchilar o'quvchilarning fikrlarini tinglash, ularni qo'llab-quvvatlash va ijobiy muhitni yaratishda faol ishtirok etishlari zarur. Bu yondashuvlar o'quvchilarda o'z fikr va g'oyalariga nisbatan ishonchni oshirishga, ijtimoiy mas'uliyat hissini shakllantirishga va kelajakda faol va ma'suliyatli fuqarolar sifatida o'zlarini namoyon etishga yordam beradi. Natijada, o'quv jarayonida o'yin pedagogikasining ahamiyati faqat bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanmaydi, balki o'quvchilarda ijtimoiy ongni rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. O'quvchilar o'zaro hamkorlikda ishlash, ijodkorlik va ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish orqali o'zlarini yanada mukammal shaxs sifatida shakllantiradilar. Bunday yondashuvlar

ularda kelajakda muvaffaqiyatli ijtimoiy hayot kechirish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va qobiliyatlarni rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ayxodjaeva M. O'quvchilarni o'rganishga o'rgatish kerak: "Boshlang'ich ta'limda integratsiyaviy-innovatsion yondashuvlar" mavzusida o'tkazilgan respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2019 yil 6 may. –T.: TDPU, 2019. – 12 b.
2. Oxunov I.A. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ijtimoiy ongini rivojlantirishning pedagogik shartlari, Таълим ва инновацион тадқиқотлар (2022 йил № 3), ISSN 2181-1709 (P), 93-96 b.
3. Ibragimov X., Abdullaeva Sh. Pedagogika nazariyasi. –T.: Fan va texnologiya, 2008. – 107 b.
4. Nazarov Q. Bugungi dunyoning mafkuraviy manzarasi. –T.: Ijod dunyosi, 2002. – 5 b.
5. To'raqulov X.A., To'raqulova I.X., Oslanova K.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faoliyatini yuksaltirishning innovatsion texnologiyalari. –T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2020. -37 B.
6. To'raqulov X.A., To'raqulova I.X., Oslanova K.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faoliyatini yuksaltirishning innovatsion texnologiyalari. –T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2020. -37 b.
7. Nafasov, G., Xudoyqulov, R., & Usmonov, N. (2023). DEVELOPING LOGICAL THINKING SKILLS IN MATHEMATICS TEACHERS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(5 Part 2), 229-233.
8. Xudoynazarova Z.S. Kommunikativ kompetentlikni o'stirish: muammo va yechimlar, "New renaissance international scientific journal" ResearchBib IF-2023: 11.01, ISSN: 3030-3753, Volume 1 Issue 7 ISSN: 3030-3753. VOLUME 1, ISSUE 2, 195-199 b.
9. Xudoynazarova Z.S. Talabalarda kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga innovatsion yondashuvlar, "Zamonaviy ilm-fan ta'lim istiqbollari" ilmiy amaliy konferensiya materiallari. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13831594>, 128-131 b.
10. Xudoynazarova Zulayho Sohibnazarovna. (2024). INNOVATIVE APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN STUDENTS. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13831594>
11. Khudaynazarova Z.S. The role of pedagogical technologies in improving the quality of education, ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE International scientific-online conference, 29-31 page.

IMPROVING INDEPENDENT LEARNING OPPORTUNITIES OF FUTURE MATHEMATICS STUDENTS IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Nafasov Ganisher Abdurashidovich¹

*¹Associate Professor of the Department of Mathematics, Doctor of Philosophy (PhD)
in Pedagogical Sciences, Gulistan State University*

E-mail: gnafasov87@gmail.com

Davlatov O'tkir Tagaevich²

*²Associate Professor of the Department of Physics, Candidate of Physical and
Mathematical Sciences, Gulistan State University*

E-mail: utkir.davlatov.1977@gmail.com

Turopova Gulnoza Nazarqulovna³

³Gulistan state university, department of physical, Gulistan,

Uzbekistan E-mail: gulnoza95@gmail.com

Abstract. *This article highlights the content of using digital technologies in the process of increasing the opportunities for future mathematics teachers to acquire independent knowledge in a credit-module environment, and also determines the level of effectiveness of the results obtained based on experiments.*

Keywords: *talent, motivation, innovation, creativity, critical thinking, problem solving. student work.*

RAQAMLI TA'LIM MUHITDA KELAJAKDAGI MATEMATIKA O'QUVCHILARINING MUSTAQIL O'QITISH IMKONIYATLARINI TASHKILLASH.

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bo'lajak matematika o'qituvchilarining raqamli ta'lim sharoitida mustaqil bilim olish imkoniyatlarini oshirish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish mazmuni yoritilgan, shuningdek, tajribalar asosida olingan natijalarning samaradorlik darajasi aniqlanadi.*

Kalit so'zlar: *iste'dod, motivatsiya, innovatsiya, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilishga o'rgatish. talaba ishi.*

УЛУЧШЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ СТУДЕНТОВ-МАТЕМАТИКОВ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Аннотация. *В данной статье освещается содержание использования цифровых технологий в процессе повышения потенциала будущих учителей математики к самостоятельному обучению в условиях цифрового образования, а также определяется уровень эффективности полученных на основе экспериментов результатов.*

Ключевые слова: талант, мотивация, инновации, креативность, критическое мышление, обучение решению проблем. студенческая работа.

INTRODUCTION

Today In recent years, our country has been working on the transition to a credit-modular education system, integrating the educational process with global standards, making the educational process more open and understandable for students, and developing the foundations of personal and professional standards for organizing independent education for students.

Changing the requirements for the education system involves changing approaches to the organization and management of student activities. Today, a student preparing for future professional activity must be flexible and mobile, quickly respond to constant changes in scientific, practical and research activities. Modern realities pose new problems and tasks for everyone, including future teachers, and they must respond quickly, and for this you need to think creatively, accept new experiences and find non-standard solutions. All this is facilitated by activating the creative component of the personality, developing the ability to work independently with educational literature.

Thus, the problem being developed is very relevant.

Analysis of publications on the topic of the study. Analysis and study of methodological and theoretical rules that reveal the essence of the process of managing students' independent work, reflected in the publications of teachers, psychologists and methodologists of near and far abroad. Credit module of education system security training process to organize Generalizations: M.G. Barakaev, V. U'rinov, N. Suyunov, B.Sh. Usmonov, S.V. Mamatkulov, N.O. Zhu'rauev, researched in scientific works. Thus, in the works of foreign scientists, for example, Slastenin VA. , Asanalieva MK, Choshanova M., Khairullina GT, Polat ES, Bespalko VP, Babansky Yu.K., Kuzmina NV, the laws and principles of the process of organizing and managing independent activity of students and its components are summarized. Based on this knowledge, we made changes to the process of teaching students natural and mathematical sciences in terms of determining the content of

independent work.

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY

The consideration of the problem posed in our study was facilitated by theoretical analysis of sources, organization of targeted observation, practical work, and the use of modeling.

The theoretical and methodological basis of this study is the work of VP Bespalko, NV Kuzmina on the systematic professional training of future teachers, on the basis of which we decided on integrated activity-based and practice-oriented approaches. The use of these approaches in our study allowed us to consider the problem of managing students' independent work in the context of credit-modular education as a process characterized by a certain structure, integrity, in which all components are interconnected. In this process, students participated in specially organized educational, cognitive and practical activities related to the study of the courses "Updated Fundamentals of Mathematical Education for Junior High School Students", "Updated Fundamentals of Natural Science Education for Junior High School Students", "Fundamentals of Art and Artistic Education". work". In the process of studying subjects, students were constantly involved in practical activities, thus the authors adopted a practice-oriented approach - participation in games, solving practical tasks, analyzing situations, and conducting web quests.

The main part. "Independent work involves the maximum cognitive activity of the student, the development of the intellectual, creative, creative and communicative abilities of the individual. It is in independent work that the student's internal motivation, ability and readiness for research and research activities, analysis and synthesis of scientific material, concentration, independence, self-organization can be manifested" [9]. Also, in the process of independent work, skills in working with information are honed. For independent work, students are offered large-scale text materials, that is, publications by scientists, methodologists and teachers on the topic of the module being studied. Students are offered the following types of work with these texts[10]:

Reading and dividing into meaningful chunks, highlighting key words.

Formulate questions for each semantic fragment.

Creating clusters or schemes,

To show the relationship or interdependence of the components of the material.

Work with students is organized in collaboration with text materials that continue the explanation of the theoretical material or supplement it. For this, we use various methods. Here we would like to introduce you to other exercises that are used in working with texts in seminar classes with students.

“Between the Boys” is aimed at developing communication skills of students, not limited to working with the text and participating in discussions. A group of students is divided into microgroups, studying a text that is quite large in size and preparing questions for discussion. In this case, each group member should have his own version of the task being performed. At the next stage of the work, each of the microgroup participants chooses a partner within this microgroup and the search for a common solution continues, which should express the common opinion of these two participants. After that, the four pairs change and the work continues in the same direction. Thus, the use of this strategy gives each group member the opportunity to learn to listen to someone else's opinion, offer their own understanding of the problem and defend the solution found.

In our practice, we often use the “Mailbox” method. Students are offered to formulate questions of various nature: analytical, evaluative, creative. Therefore, when working with the text, students should not limit themselves to simply formulating questions based on the text, but should formulate a series of questions of various nature. Students address questions to someone in a special group or to several classmates. All completed questions are placed in a box. The teacher formulates a question and passes it to the student to whom he is directed. The person who receives such a “Letter” must answer it. In this case, the work can be done orally and in writing. At the end of the lesson, there is always a conversation with students in the format of answering questions: what tasks caused difficulties and why? What questions were you able to answer right away? What helped you answer the questions? Which answers did you like? Why?

The “Tree of Wisdom” exercise is very similar to the described strategy. However, all the questions are attached to a board with a picture of a tree. Students

go up to the board one by one, “tear off” the note and answer the question as loudly as possible. The rest listen carefully and evaluate both the question and the answer. But, of course, before answering the questions, students read the text, compose and reread the text to answer their questions, first of all, evaluate the quality of their questions.

This type of textual engagement encourages students to formulate open-ended questions, analytical and evaluative questions, reconstruction questions, and explanatory questions. This, in turn, encourages students to engage with the words in the text, to look for relationships between the text's components, and to read the text.

Often, when working with texts, we rely on learning styles. At the beginning of the school year, we conduct a small test to determine which learning style students belong to. It was found that most students are people with a concrete -consistent learning style. This style is characterized by clarity, increased attention to detail, and practical thinking. Concrete-dispersed students learning style: able to work independently and in small groups, likes to experiment. The abstract diffuse learning style can be described by words such as developed emotions, imagination and flexibility of thinking. The abstract sequential learning style says that the student has the ability to encode, abstract and generalize verbal and written symbols [9].

It is impossible to say that one method is better or worse than another. If the learning process is structured correctly, all students will master the material. Therefore, when working with texts, we offer students tasks that correspond to their learning style. Sample tasks from the subject “Methodology of teaching the updated content of natural science”

These assignments are given to specific students, according to their learning style. This helps students to approach the study of text material seriously and delve deeper into the study of the subject, which in turn increases information and communication competence, reduces resistance in the learning process, and gives students strength and confidence.

We also create questions with students based on Bloom's taxonomy, i.e. questions related to knowledge, understanding, application, etc.

To assess the level and quality of students' mastery of the learning material, we use criteria that are determined by the learning objective; representing the types of activities to be mastered;

Descriptors describing a student's achievement on each criterion allow the student to independently evaluate their own work.

Updating the content of education, as one of the important components of the training of a future specialist, forms the ideology of updating the organization and management of independent work of students, which requires the development of innovative approaches to its design. Thus, the modular rating technology of the organization is used, in which each module is an integral, complete stage of educational activity. When working with the educational element of the module, students have the opportunity to study the educational material, perform a system of creative tasks that activate their activities and arouse interest in learning. At the same time, it is very important to test the developing self-educational independence and improve the quality of students' knowledge.

CONCLUSION

Experience with a variety of textual materials, the development and use of learning materials that include not only the text but also a study guide, allows students to work individually. The use of a rating system allows you to monitor the extent to which students have mastered the learning elements of the module and, therefore, to manage their independent work. The following descriptors can be used to assess it:

- independent and creative development of the educational text;
- level of oral and written speech;
- level of theoretical preparation in the subjects being studied;
- pedagogical communication style and quality;
- ability to reflect on pedagogical activity.

Timely and high-quality testing of independent work teaches students about science, creates the need to search for new information resources, regularly complete assignments, and thereby determines the solidity of knowledge. At the same time, it develops in the future specialist the desire to develop innovative ideas and apply them

in his practice in accordance with life and professional situations in order to make and implement the right decisions.

Thus, at the stage of preparing students for professional activity, the expected professional qualities are to be effective and creative in professional competence, and therefore self-management and self-realization. The structure of the personal characteristics of the future teacher clearly expresses the ability to organize, control, analyze and evaluate his activities in accordance with the motives that motivate him.

pedagogical consciousness, thinking and specific socio-pedagogical interests.

In general, there should be a common model for organizing and managing students' independent work, in which close creative cooperation between teachers and students is of paramount importance.

REFERENCES

1. Nafasov, G., Kalandarov, A., & Khudoykulov, R. (2023). DEVELOPING STUDENTS' COGNITIVE COMPETENCE THROUGH TEACHING ELEMENTARY MATHEMATICS. Eurasian Journal of Technology and Innovation, 1(5 Part 2), 218-224.
2. Nafasov, G., Khudoykulov, R., & Usmanov, N. (2023). DEVELOPING LOGICAL THINKING SKILLS IN MATHEMATICS TEACHERS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES. Eurasian Journal of Technology and Innovation, 1(5 Part 2), 229-233.
3. Nafasov, GA (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. Genius Repository, 25, 28-32.
4. Nafasov, GA (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. Genius Repository, 25, 28-32.
5. Nafasov, G. (2019). Model of Developing Cognitive Competence at Learning Process Elementary Mathematics. Eastern European Scientific Journal, (1).
6. Abdullayeva, BS, & Nafasov, GA (2019). Current State Of Preparation Of Future Teachers Of Mathematics In Higher Education Institutions. Bulletin of Gulistan State University, 2020(2), 12-17.
7. Abdurashidovich, NG (2021). Theoretical Basis Of Development Of Cognitive Competence Of Students Of Higher Education Institutions In The Process Of Teaching Elementary Mathematics. European Journal of Molecular and Clinical Medicine, 8(1), 789-806.
8. Abdurashidovich, NG REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF CONTENT FOR HEURISTIC TASKS IN THE TEACHING OF ELEMENTARY MATHEMATICS TO FUTURE MATHEMATICS TEACHERS.
9. Narbayev, FS, & Abdurashidovich, NG (2023). Pedagogical Potential Of "Event" Technology In Personal Formation. Genius Repository, 24, 39-41.
10. Nafasov, GA (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. Genius Repository, 25, 28-32.
11. Nafasov, GA (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. Genius Repository, 25, 28-32.

12. Abdurashidovich, NG REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF CONTENT FOR HEURISTIC TASKS IN THE TEACHING OF ELEMENTARY MATHEMATICS TO FUTURE MATHEMATICS TEACHERS.

UDK: 378.014.15

PEDAGOGIKA FANLARI XAMKORLIGI ASOSIDA TALABALARNING EKOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING METODOLOGIK JIHATLARI

Xodjibolayeva Nozima Ma'murovna

Qo'qon davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Orcid ID: 0009-0021-3187-210X

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogika fanlari xamkorligi asosida talabalarning ekologik kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslari, fanlararo hamkorlik asosida talabalarning ekologik kompetentligini rivojlantirishning metodik tizimi, fanlararo hamkorlik asosida talabalarning ekologik kompetentligini rivojlantirish metodikasi samaradorligi pedagogika fanlari misolida tahlil qilingan bo'lib, uning bugungi kundagi zarurati atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: madaniyat, kompetentlilik, ekologiya, ekologik ta'lim-tarbiya, reproduktiv, muqobillashtiruvchi, retrospektiv, ekologik kompetentlik, kompetensiya

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Аннотация: В статье анализируются теоретико-методологические основы совершенствования методики формирования экологической компетентности студентов на основе взаимодействия педагогических дисциплин, методическая система формирования экологической компетентности студентов на основе межпредметного взаимодействия, а также эффективность методики формирования экологической компетентности студентов на основе межпредметного взаимодействия на примере педагогических дисциплин, комплексно освещается ее актуальная потребность.

Ключевые слова: культура, экология, экологическое образование, репродуктивная, альтернатива, ретроспектива, экологическая компетентность, компетентность.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF IMPROVING THE METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' ECOLOGICAL COMPETENCE BASED ON COOPERATION BETWEEN PEDAGOGICAL DISCIPLINES

Abstract: This article analyzes the theoretical and methodological foundations of improving the methodology for developing students' ecological competence based on cooperation between pedagogical disciplines, the methodological system for developing

students' ecological competence based on interdisciplinary cooperation, and the effectiveness of the methodology for developing students' ecological competence based on interdisciplinary cooperation using the example of pedagogical disciplines, and its current need is comprehensively covered.

Key words: culture, ecology, ecological education, reproductive, alternative, retrospective, ecological competence, competence.

KIRISH. Jahonda ekologik ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish asosida jamiyatda ekologik mas'uliyatni yuksaltirish vazifalari dolzarblik kasb etmoqda. Ayniqsa, global ekologik inqirozlar, ijtimoiy-tabiiy muammolar tabiat, atrof-muhitdagi beqarorliklar uzluksiz ta'lim tizimida ekologik bilim va ko'nikmalarni shakllantirish mexanizmlarini yanada takomillashtirish zaruratini ortirib yubormoqda. Amerika Qo'shma Shtatlari, Rossiya, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Italiyada atrof-muhitga insonning antropogen ta'sirini kamaytirish, mutaxassislar ekologik kompetentligini rivojlantirish bo'yicha yirik loyihalarni amalga oshirishga qaratilgan tizimli ishlar olib borilmoqda. Mazkur jihatlar pedagogika fanlari doirasida talabalarning ekologik kompetentligini rivojlantirish zaruratini ko'rsatib beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Ekologik ta'lim asoslarining pedagogik jihatlarini, globallashtirish davrida ekologik xavfning kelib chiqish sabablari, bartaraf etish yo'llari, talabalarda ekologik kompetentlikning ayrim jihatlarini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy tadqiqot ishlari R.Mizusava, F.A.Randriamahafaly, A.Schick, A.Barvin, N.L.Zayas, G.Corsi, M.Steneken, J.Stokken, T.V.Anisimova, A.Gorelov, O.YE.Kalinina, G.A.Paputkova, O.YE.Perfilova, R.Seyitjanova, Q.Abdurahimov, I.X.Ayubova, P.Berdanova, N.Bozorova, R.X.Djurayev, N.Isakulova, Sh.Kamolxo'jayev, A.Malikova, M.E.Musayeva, V.Nikitin, N.O'Nishonova, X.Norbo'tayev, T.Saparov, V.N.Sattorov, X.Tog'ayev, E.O.Turdiqulov, U.Turdiqulov, D.To'xliyev, A.S.To'xtayev, A.Ergashev, A.Nigmatov, L.Abdunazarov, Sh.Yunusovalar tomonidan amalga oshirilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. O'zbekistonning yangi taraqqiyot strategiyasida "atrof-tabiiy muhit, aholi sog'lig'i va genofondiga putur yetkazuvchi ekologik muammolarni bartaraf etish", buning uchun esa, ekologik faoliyat va ekologik ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish va bu orqali ekologik faoliyat

etikasini rivojlantirish, tabiatni asrab-avaylash, unga oqilona munosabatda bo'lish, ekologik axloqiy mas'uliyatni shakllantirish va bu orqali global ekologik halokatni oldini olishga qaratilgan dunyoqarashni shakllantirish vazifalari ustuvorlik kasb etmoqda. Shu bois talabalarda ekologik kompetentlikni rivojlantirish asosida ularda axloqiy mas'uliyatni shakllantirish imkoniyatini beruvchi tizimni takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ekologik faoliyatning asosiy bo'g'ini bo'lgan bo'lajak kadrlar, ekolog mutaxassislarni ekologiyaga axloqiy munosabatni shakllantirish, tabiatni asrab-avaylash, unga oqilona munosabatda bo'lishga o'rgatishga qaratilgan ta'lim metodikasini yaratish zarurati yuzaga chiqmoqda. Shuning uchun ham, "ekologik inqirozning kuchayishi munosabati bilan insonning yer ekotizimidagi o'рни masalasi ekologlar, pedagog olimlar, faylasuflar, madaniyatshunoslarning diqqat markazidagi mavzuga aylandi. Texnologiya rivoji atrof-muhitga antropogen ta'sirning kuchayishi tabiatdan foydalanish va uni himoya qilishning ta'sirchan dasturlarini ishlab chiqishni talab eta boshladi. Bu muammolarni hal etilishi inson va tabiatning uyg'un rivojlanishi ma'lum axloqiy qonun qoidalar talab etadi. Bu esa insonning tabiatga munosabatining axloqiy jihatlari bo'lgan tabiatga muhabbat, uni asrash, himoya qilishning nazariy asoslariga e'tibor qaratishni taqazo qilmoqda.

Ilmiy-nazariy adabiyotlarni hamda talabalar ekologik kompetentligini rivojlantirish bo'yicha amaliyotdagi holatini o'rganish bu muammoning yechimini topishda quyidagi masalalarga e'tiborni qaratishni talab etdi: talabalarda ekologik kompetentlikni rivojlantirish muammosining dolzarbligi va pedagogik imkoniyatlarni kengaytirish; oliy pedagogik ta'lim muassasalarida talabalarning ekologik kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish; talabalarning ekologik kompetentligini rivojlantirish va rivojlanganlik ko'rsatkichlarini aniqlash; ekologik ta'limga oid o'quv qo'llanmalar, darsliklar, uslubiy ko'rsatmalarning yangi avlodini yaratishda dunyodagi yetakchi universitetlar tomonidan to'plangan tajribalardan ijodiy foydalanish.

Ekologik kompetentlikning asosini ekologik bilim, ko'nikma va malakalar tashkil etadi. Shuningdek, ekologik faollik ham uni namoyon qiluvchi omillardan

hisoblanadi. Ekologik faoliyatni maqsad va vazifalariga ko'ra uch guruhga ajratish mumkin:

1) reproduktiv faoliyat – tabiatni muhofaza qilish ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy institutlarning o'zaro munosabatlarini ekologik talablar asosida qayta tashkil qilish va takomillashtirish;

2) muqobillashtiruvchi faoliyat – tabiatni muhofaza qilish ehtiyojlarini qondiruvchi muqobil uslub hamda vositalar, harakatlantiruvchi kuchlar ketma-ketligini, izchilligini belgilash;

3) retrospektiv faoliyat – ekologik qadriyatlarning dialektik inkor va ijodiy vorislik munosabatlarini o'rnatishdan iboratdir.

Dunyoda zamonaviy globallashuv jarayoni tez sur'atlar bilan jadallashib borayotgan bugungi kunda, insoniyat salomatligi uchun ekologik xavfsiz makonda yashash masalasi tobora dolzarb muammoga aylanmoqda. Bugungi kunda dunyoda kechayotgan globallashuv jarayonlari natijasida paydo bo'layotgan global, mintaqaviy va milliy ekologik xavflardan davlatni, jamiyatni va shaxsni himoya qilishga qaratilgan milliy strategiyani shakllantirish hamda bu xavflarning yechimini topish uchun atrof-muhit va inson salomatligi muhofazasini takomillashtirish dolzarbdir. Yangi O'zbekistonni 2030 yilgacha bo'lgan barqaror rivojlanish sohasida milliy maqsad va vazifalarining asosini sog'lom turmush tarzini ta'minlash va barcha yoshlardagi kishilarning farovonligiga ko'maklashish, biologik xilmaxillik va ekotizimlarni saqlash va ulardan oqilona foydalanish, ekologik barqarorlikni ta'minlash masalalari ustuvor etib belgilandi.

Jamiyat va tabiatning zamonaviy holati tashqi muhit yashash chegaralari sifatining buzilishi, biologik hilma-hillik va barqarorlikning izdan chiqishi, biosferaga tartibsiz ko'rsatilayotgan ta'sirlar natijasida falokatli holatlar yuzaga kelishiga sabab bo'layapti. Ilmiy - texnika taraqqiyotining jadallashuvi, ishlab chiqarish texnologiyasining nomukammalligi, tabiatga nisbatan iste'molchilik an'analari - bularning barchasi jamiyat bilan tabiatning o'zaro aloqasidagi ziddiyatlar keskinlashuvining bosh sababidir. Ekologik ta'lim-tarbiya insonning tabiiy qadriyatlarni anglashi, inson va tabiat o'rtasidagi madaniy-biofizikaviy munosabatlari va atrof-muhit haqidagi bilim, ko'nikma va malakalari majmui

deb belgilangan. Ekologik ta'lim-tarbiya tizimini o'rganish jarayonida bir nechta rivojlangan davlatlardagi ekologik ta'lim va tarbiya berish tizimini qiyoslash, ta'lim muassasalarida vujudga keltirilgan innovatsion ta'lim muhiti, zamonaviy o'qitish tizimi va ekologik bilim va ko'nikmalarni yuqori darajada bo'lishiga sabab bo'lgan omillarni o'rganish va mazkur tajribalardan tadqiqot davomida ijodiy foydalanish asosida samarali usullarini yaratish, talabalar ekologik kompetentligini rivojlantirish imkonini berdi.

XULOSA. Jamiyatning yangi rivojlanish bosqichida ekologik muammolarni bartaraf etish va ularning salbiy oqibatlarini oldini olish borasida muayyan tajriba orttirilmoqda. Ammo sohadagi vazifalarning ko'lami mamlakatimiz hamda mintaqada ekologik vaziyatni sog'lomlashtirish muammolarini kompleks hal etishni, bu borada davlat organlari, jamoat birlashmalari, fuqarolik jamiyati institutlari va fuqarolarning sa'y-harakatlarini birlashtirishni talab qiladi. Zotan sog'lom va go'zal atrof-muhit muhofazasi davlatning, jamiyatning va har bir fuqaroning eng muhim vazifasidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Мирзаева Н. Талабаларда экологик компетентликни ривожлантириш тизимини такомиллаштириш методикаси. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси автореферати. –Чирчиқ.: ЧДПУ. 2021. –Б. 47.
2. Хушвақтова Х. Олий таълим муассасаларида “экология ва табиатни муҳофаза қилиш” фанини ўқитишнинг методик асосларини такомиллаштириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси автореферати. –Чирчиқ.: ЧДПУ. 2021. –Б. 44.
3. Саломова Г. Талаба-ёшларда этномаданий компетентликни шакллантиришнинг ижтимоий-психологик хусусиятлари. Психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Тошкент.: ЎзМУ. –Б. 46.
4. Шерқўзиева Г.Ф. ва бошқ. Экология соҳасида этика муаммолари ва уларни ечиш йўллари // Этика ва эстетиканинг долзарб масалалари. Тошкент. 2021. 5-сон, - Б. 22
5. Очилов Ш. Физикани фанлараро ўқитишда ўқувчи экологик компетенциясини ривожлантириш технологиялари. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси автореферати. –Самарқанд.: СамДУ. 2021. –Б. 45.

UDK: 37.013

PEDAGOGIK FAOLIYATNI AMALGA OSHIRISH UCHUN O'QITUVCHINING KASBIY TAYYORGARLIGI

Gulbahor Bekberdiyeva

"University of business and science" nodavlat oliy ta'lim muassasasi o'qituvchisi, E-mail: gulbahorbekberdiyeva@gmail.com. Tel: 93 924 44 32

Pedagogika fanlari doktori, prof. Zamilova R. taqrizi asosida

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'qituvchilarini tayyorlashda ularning kasbiy-pedagogik faoliyatini mazmunli va sifatli tashkil etish, o'quvchilarning bilimini oshirishga yo'naltirilgan zamonaviy texnologiyalardan, rivojlangan xorijiy davlatlar metodlaridan samarali foydalanishga o'rgatishning zaruriy jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf o'qituvchisi, rivojlantirish, bo'lajak pedagog, oliy ta'lim muassasasi, kompetensiya, o'quvchi bilimi, zamonaviy texnologiya, intellekt, ma'naviy salohiyat.

PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS FOR THE IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL ACTIVITIES

Abstract. This article highlights the necessary aspects of training teachers to organize their professional and pedagogical activities in a meaningful and high-quality manner, and to train them to effectively use modern technologies and methods from developed foreign countries aimed at improving students' knowledge.

Keywords: primary school teacher, development, future teacher, higher education institution, competence, student knowledge, modern technology, intellect, spiritual potential.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГА ДЛЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Абстрактный. В данной статье освещены необходимые аспекты содержательной и качественной организации профессионально-педагогической деятельности при подготовке учителей, эффективного использования современных технологий, направленных на повышение знаний учащихся, методов развитых зарубежных стран.

Ключевые слова: учитель начальных классов, развитие, будущий педагог, вуз, компетентность, знания учащихся, современные технологии, интеллект, духовный потенциал.

KIRISH

Globallashuv sharoitida shiddat bilan rivojlanib borayotgan davr davlat, jamiyat va pedagoglar oldiga dolzarbligi va qamrovi kun sayin ortib borayotgan

zamonaviy talablarni qo'ymoqda. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini intellektual va ma'naviy salohiyati yuksak yangi avlod kadrlarini tayyorlash, oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilari zamonaviy kasb egalari bo'lishlari uchun ularda zarur ko'nikma va bilimlarni shakllantirishning ahamiyati, umumiy tamoyillar mazmuni ochib berish muhim hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Pedagogik amaliyot bo'lajak mutaxassisni kasbiy tayyorlash tizimining asosiy va muhim bo'g'inidir. Pedagogik amaliyot talabaning nazariy ta'limi va bo'lajak mustaqil faoliyatini bog'laydigan hamda kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirishni ta'minlovchi jarayon bo'lib, dastlabki tajriba maktabi hisoblanadi.

Pedagogik amaliyot – bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda o'quv pedagogik jarayonining asosiy qismi hisoblanadi. Pedagogik amaliyot namunaviy va ishchi o'quv rejasiga mos ravishda amalga oshiriladi. Pedagogik amaliyotning mazmuni amaliyot turiga qarab, kafedrada ishlab chiqilgan dasturiga mos bo'ladi. Pedagogik amaliyot o'quv mashg'ulotlaridan ajralgan holda tashkil etiladi.

Pedagogik amaliyotning maqsadi – bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, olgan bilimlarini amaliyotda sinab ko'rish, pedagogik faoliyat mas'uliyatini his etish va o'z ustida ishlash ko'nikmasini shakllantirish, shuningdek, tajribali o'qituvchilarning ish faoliyatini o'rganishdan iboratdir.

Pedagogik amaliyot vazifalari:

- Talabalarda o'qituvchi kasbiga qiziqishni tarbiyalash;
- Pedagogik faoliyat haqida bir butun tushunchani shakllantirish;
- Pedagogik ko'nikma va malakalarni shakllantirish;
- Pedagogik faoliyat bo'yicha tajribani yaratish.

Pedagogik amaliyot bo'lajak o'qituvchining o'qituvchilik faoliyatiga qo'yayotgan ilk qadami hisoblanadi. Pedagogik amaliyot – kasb ta'limi yo'nalishlari uchun qo'llaniladi va pedagogik maxoratni oshirishga qaratiladi. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi pedagogik amaliyot bilan birgalikda kechadi. Pedagogik amaliyotning eng muhim vazifalaridan biri bu bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini shakllantirishdir.

Pedagogik amaliyotning samaradorligi quyidagilarda ko'rinadi:

Kasbiy tayyorgarlik – zaruriy kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish asosida yuzaga keluvchi shaxs ijtimoiy kompetentligining o'ziga xos ko'rinishi sifatida izohlanadi. Kasbiy tayyorgarlik o'z-o'zidan yuzaga kelmay, balki aniq maqsadlar asosida rejalashtirilgan muayyan bosqichlarni qamrab oladi.

Shaxsda kasbiy tayyorgarlikning shakllanishi dastlab kasbga xos tasavvur, tushunchalarni tarkib topganligi bilan belgilansa, keyinchalik mutaxassislikka oid bilim, malaka va ko'nikmalarning o'zlashtirilishi, kasbiy sifatlarning qaror topishi hamda kasbiy moslashish darajasi bilan izohlanadi. Oliy ta'lim muassasalari va ulardagi o'quv-tarbiya jarayonini modernizatsiyalash, pedagog mutaxassislar tayyorlash tizimi sifat-monitoringini oshirish, bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish, ularda kasbiy faoliyatga nisbatan akmeologik motivatsiyani shakllantirish pedagog mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini shakllantirish jarayonidagi muhim vazifalardan sanaladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Pedagogik amaliyot talabalarda tanlangan mutaxassislikning o'ziga xosligidan kelib chiqqan holda intellekt va mantiqiy tafakkurni rivojlantirishdan iborat bo'lib, mazkur vazifani bajarish asosida ta'lim oluvchilarning kasbiy tayyorgarligi ta'minlanadi. Bunda kasbiy tayyorgarlikning asosiy mezonlari sifatida bo'lajak mutaxassisning faoliyatga amaliy tayyorgarligi va ixtisoslik doirasidagi bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirish, kasbiy faoliyat talablariga moslashish darajasi belgilanadi.

Kasbiy tayyorgarlik mutaxassisning butun faoliyati davomida ma'naviy-axloqiy hamda kasbiy sifatlarning yanada takomillashishi, kasbiy kompetentlikning shakllanishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar darajasini ifodalaydi. Keltirilgan mazkur vazifalarning amaldagi ijrosi pedagogika oliy ta'lim muassasalari oldiga qo'yiladigan masalalardan eng muhimi, ya'ni bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayoniga nisbatan innovatsion yondashuvlarni talab etadi:

Mehnat bozori talablari hamda ilm-fan, texnika, texnologiya va iqtisodiyotning eng so'nggi yutuqlari asosida uzviy ravishda takomillashtirilib turiladigan kasbiy ta'lim dasturlarini yaratish;

Uzluksiz ta'lim, ilm-fan va ishlab chiqarish orasidagi o'zaro mustahkam

integratsiyani yo'lga qo'yish;

Ta'lim muassasalarini zamonaviy moddiy-texnik baza va o'quv-uslubiy adabiyotlar bilan ta'minlanlash;

Oliy ta'lim tizimiga yuqori malakali o'qituvchi, metodist va muhandis-pedagoglarni jalb etish;

Bo'lajak o'qituvchilarning bilish faolligi, kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish, shuningdek, ularda faol kasbiy motivatsiyani qaror toptirish;

Oliy ta'lim muassasalari o'quv amaliyotiga innovatsion o'qitish texnologiyalarini keng tatbiq etish zaruriy omillardan hisoblanadi [5].

Kasbiy tayyorgarlik – maxsus nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar, shuningdek, ma'naviy-axloqiy sifatlarni o'zlashtirish asosida shaxsning kasbiy faoliyatni olib borishga nisbatan fiziologik, psixologik va jismoniy tayyorgarlik darajasi.

Kasbiy tayyorgarlikni shakllantirish – DTS talablari asosida shaxsda maxsus nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar, shuningdek, ma'naviy- axloqiy sifatlarni shakllantirish, bo'lajak mutaxassisni kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli olib borishga nisbatan fiziologik, psixologik va jismoniy tayyorgarlik jarayonidir. Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik amaliyoti mobaynida ularga kerak bo'ladigan asosiy narsa bu – kasbiy bilimdir.

Kasbiy bilim – aniq mehnat faoliyati doirasida bajariladigan ishlar uchun zarur bo'lgan axborotlar va o'zlashtirilgan nazariy ma'lumotlar birlashmasidir .

Kasbiy ko'nikma va malakalar – amaliy faoliyat jarayonida paydo bo'ladigan, shaxsning o'zlashtirilgan kasbiy bilimlarini anglangan ish harakatlariga aylanishidagi avtomatlashgan usuldur.

O'rta maktab o'qituvchisining ixtisoslashgan tavsifnomasi – professiogrammasini yaratishda N.V. Kuzmina, Z.F. Esarova, M.G. Davletshin, M. Abdullajonova, T. Hamroqulov va boshqalar quyidagi kasbiy malakalarni farqlaydilar[4].

Gnostik malakalar.		
Konstruktiv malakalar.	Kommunikativlik.	Tashkilotchilik malakalari.

TAHLIL VA NATIJALAR

Gnostik (yunoncha “gnosis” – “bilish”) malakalar tarbiyachining bilim sohasiga taalluqli bo‘lib, bolalarning individual-psixologik taraqqiyot darajasini aniqlay bilish, o‘zining tajribasi va pedagogik faoliyatiga reflektiv yondashish, ilg‘or tajribalarni o‘rganish, novatorlik, pedagogik-psixologik adabiyotlardan foydalana bilish, empatiya va pedagogik ziyraklik doirasidagi malakalarni mujassam etadi.

Konstruktivlik (loyihalash qobiliyatiga egalik) – bu tarbiyachining pedagogik jarayonni metodik jihatdan to‘g‘ri loyihalashtirishi va tashkil etishi ko‘zda tutiladi. Bunda ta’lim jarayoni natijalarini prognoz qilish, o‘quv-tarbiya jarayonini maqsadli loyihalash, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlaridan kelib chiqib ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarni to‘g‘ri belgilash va darsning texnologik tuzilmasini aniq belgilash, amalga oshirish bilan bog‘liq malakalar nazarda tutiladi.

Kommunikativlik – bu tarbiyachi-pedagogning alohida xususiyati bo‘lib, unda o‘quvchilar va hamkasblari bilan o‘zaro hamkorlik muloqoti nazarda tutiladi. Bunda tarbiyachining bolalarni o‘ziga jalb etishni bilishi, o‘quvchilar va ota-onalar bilan muloqotni tashkil etishi, boshqarishi va nazorat qilishi, ular bilan pedagogik-psixologik nuqtai nazardan maqsadga muvofiq o‘zaro aloqa bog‘lashga, shaxslararo munosabatlarni faollashtirishga qaratilgan malakalardir. O‘quvchilar bilan muloqotda pedagogik tayyorgarlikning muvaffaqiyatli bo‘lishi ko‘p jihadan o‘qituvchining kommunikativ ko‘nikma va malakalarni uzluksiz ravishda egallab borishi, uni qo‘llay olish layoqatiga bog‘liq.

Tashkilotchilik – tarbiyachining o‘quvchilar jamoasini uyushtira bilishi, jamoani jipslashtira olishi, o‘quvchilarning bilish faolligini faollashtira olishi, shaxsiy tajribasi va ilg‘or pedagogik g‘oyalarni dars jarayoniga tatbiq eta olishi bilan tavsiflanadi[6].

Pedagogik amaliyot ishlarini tizimli yo'lga qo'yish va uning uslubiy ta'minotini yaratish kasbiy moslashtirish jarayonidagi muhim tashkiliy-metodik shart-sharoitlardan biri bo'lib hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa o'rnida shuni aytib o'tish joizki, bo'lajak o'qituvchilarning faoliyatida pedagogik amaliyot beqiyos o'rin tutadi. Har bir pedogog qanday qobiliyatlarga ega bo'lishi va gnostik malakalar, konstruktiv malakalar, kommunikativlik, tashkilotchilik malalkalarni egallashda pedagogik amaliyot muxim ahamiyatga ega. Albatta shuni ham aytish zarurki, talabalarning o'quv davri mobaynida egallagankasbiy ko'nikma va malakalarini amaliyotda qo'llash uchun ham eng qulay fursat pedagogik amaliyot hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Амонов М. Н. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЕ ОРГАНИЗАТОРСКИХ КАЧЕСТВ У УЧАЩИХСЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОЛЛЕДЖЕЙ //Научное пространство: актуальные вопросы, достижения и инновации. – 2020. – С. 9-14.
2. Gulboyev A. T. X. TA'LIMDA PEDAGOGIK QADRIYATLAR //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 7. – С. 349-355.
3. Гулбоев А. Т. АСПЕКТЫ И ОСОБЕННОСТИ ЦЕЛОСТНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА //Вопросы науки и образования. – 2021. – №. 10 (135). – С. 29-32.
4. Гулбоев А. Т. Педагогик ташхис воситасида ўқитувчилар малакасини узлуксиз ошириш.. Педагогика. фан. ном. – 2010.
5. Гулбоев А. Т. Формирование профессиональных компетенций экономистов //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 5-2 (83). – С. 9-11.
6. Жураев Б. Т. Гуманизация дидактических отношений между учителем и учащимся в педагогических идеях Востока //VIII Лазаревские чтения" Лики традиционной культуры в современном культурном пространстве: ренессанс базовых ценностей?". – 2018. – С. 120-122.
7. Жураев Б. Т. Деятельность педагога по гуманизации учебновоспитательного процесса //Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. – 2017. – Т. 31.
8. Жураев Б. Т. Некоторые вопросы наставничества в педагогическом наследии Хусаина Воиза Кошифи //Социально-культурная деятельность: векторы исследовательских и практических перспектив. – 2016. – С. 103-105.
9. ХОДЖАЕВ Б. К., ЖУРАЕВ Б. Т. ПОВЫШЕНИЕ НРАВСТВЕННОЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СЛУШАТЕЛЕЙ ИНСТИТУТА ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ РАБОТНИКОВ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //ЭКОНОМИКА. – С. 1217-1222.
10. Ходжаев Б. К., Ходжаев Б. Б. Подготовка студентов педагогического факультета к формированию эстетической культуры у школьников //Формирование патриотизма у молодежи средствами социально-культурной деятельности: векторы исследовательских

и практических перспектив. – 2016. – С. 184-188.

11. Ortiqov O. R. O'QITUVCHI FAOLIYATIDA PEDAGOGIK DEONTOLOGIYA VA KOMPENTLIKNING ROLI VA AHAMIYATI //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 5. – С. 42-47.

INFOGRAFIKA YORDAMIDA STEAM TIZIMINING INKLYUZIV TA'LIMDAGI IMKONIYATLARINI OSHIRISH

To'g'izboyev Faxriddin Ulashovich

*Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti
mustaqil tadqiqotchisi*

e-mail: tugizboyev0711@gmail.com, tel: +99891-548-66-47

Annotatsiya. Ushbu maqolada infografika texnologiyalarining STEAM tizimida inklyuziv ta'lim imkoniyatlarini kengaytirishdagi roli tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonlarida vizualizatsiya vositalari, xususan, infografikalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish masalalari yoritiladi. Tadqiqot natijalari infografikaning inklyuziv ta'limga qo'shgan hissasini aniqlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: STEAM, inklyuziv ta'lim, infografika, vizualizatsiya, ta'lim metodikasi.

ENHANCING THE POSSIBILITIES OF STEAM IN INCLUSIVE EDUCATION WITH THE HELP OF INFOGRAPHICS

Abstract. This article analyzes the role of infographic technologies in expanding the possibilities of inclusive education in the STEAM system. The issues of increasing the effectiveness of education using visualization tools, in particular infographics, in modern educational processes are highlighted. The results of the study are aimed at determining the contribution of infographics to inclusive education.

Keywords: STEAM, inclusive education, infographics, visualization, educational methodology.

РАСШИРЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ STEAM В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ С ПОМОЩЬЮ ИНФОГРАФИКИ

Аннотация. В статье анализируется роль инфографических технологий в расширении возможностей инклюзивного образования в системе STEAM. Освещен вопрос повышения эффективности обучения с использованием средств визуализации, в частности инфографики, в современных образовательных процессах. Результаты исследования направлены на определение вклада инфографики в инклюзивное образование.

Ключевые слова: STEAM, инклюзивное образование, инфографика, визуализация, образовательная методика.

KIRISH

Ta'limning inklyuziv modeli bugungi kunda zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvda barcha o'quvchilar, jumladan, jismoniy, aqliy yoki boshqa turdagi ehtiyojlarga ega bolalar uchun ta'lim muhitini moslashtirishga urg'u beriladi.

Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyat yaratishga qaratilgan bo'lib, bu jarayonda moslashtirilgan ta'lim metodlari va vositalari katta ahamiyat kasb etadi. STEAM tizimi esa an'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani o'z ichiga olgan kompleks yondashuv bo'lib, o'quvchilarning ijodiy fikrlashini, muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu tizim inklyuziv ta'limda ayniqsa muhim, chunki u turli imkoniyatlarga ega bolalar uchun ta'limni yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Infografika esa ushbu jarayonni qulay va samarali tashkil etishga yordam beruvchi eng samarali vositalardan biri hisoblanadi. Infografika axborotni tushunarli, ixcham va ko'rgazmali shaklda taqdim etish imkonini beradi. Bu usul ayniqsa eshitish, gapirish yoki o'rganishdagi turli qiyinchiliklarga ega o'quvchilar uchun juda foydalidir. Infografika yordamida o'quvchilarga yangi mavzularni tushuntirish, asosiy g'oyalarni ta'kidlash va dars jarayonini yanada jonli qilish imkoniyatlari mavjud.

Infografika — ma'lumot va bilimlarni grafik tarzda taqdim etish usuli bo'lib, bir qator pedagogik vazifalarni hal qiladi. Ulardan eng muhimi — bilish faoliyatini

faollashtirish, ko'rish orqali fikrlashni rivojlantirish, vizual savodxonlikni oshirish va umuman vizual madaniyatni yaxshilashdir[13].

Shunday qilib, ushbu maqolada STEAM tizimida inklyuziv ta'limni takomillashtirishda infografika texnologiyalarining o'rne, ahamiyati va samaradorligi ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, inklyuziv ta'lim uchun infografikalar ishlab chiqish va qo'llash metodlari ham tahlil qilinadi[10].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

STEAM tizimining ta'limdagi ahamiyati ko'plab ilmiy tadqiqotlarda o'rganilgan. Xususan, infografikalar ta'lim jarayonida axborotni oson qabul qilish, tushunish va eslab qolish imkoniyatlarini oshiradi. Tadqiqotda ta'lim metodlari tahlil qilingan hamda inklyuziv ta'lim uchun infografikalarni qo'llash bo'yicha ilg'or tajribalar o'rganilgan. Metod sifatida kontent-tahlil va eksperimental yondashuvdan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, Mayer (2020) tomonidan ilgari surilgan multimedia ta'lim nazariyasi infografikalarni qo'llashning samaradorligini tasdiqlaydi. Ushbu nazariyaga ko'ra, vizual va verbal axborotni birgalikda qo'llash o'quvchilarning bilim olish jarayonini yaxshilaydi[7].

Shuningdek, Sweller (1988) tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv yuk nazariyasi infografikalar orqali axborotni yengillashtirish va o'quvchilar uchun tushunarli qilish muhimligini ta'kidlaydi.

Novak (2010) tomonidan taklif qilingan konseptual xaritalar modeli ham infografikalarni qo'llashga asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu model ta'lim jarayonida vizual vositalarning o'rganishni tezlashtirishdagi o'rnini ta'kidlaydi[2].

Shuningdek, Clark va Lyons (2011) vizual o'quv materiallarining samaradorligi bo'yicha tadqiqotlar olib borib, infografikalar orqali mavzularni tushuntirishning kognitiv jihatdan qulayligini ko'rsatgan.

Shunday qilib, mazkur maqolada infografika texnologiyalarining inklyuziv ta'limdagi o'rnini aniqlash uchun mavjud ilmiy adabiyotlar, kontseptual modellar va zamonaviy tadqiqotlar asosida tahlil qilindi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, infografika texnologiyalaridan foydalanish inklyuziv ta'lim jarayonlarida o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshiradi. Infografikalar yordamida dars jarayonida murakkab mavzularni tushuntirish osonlashadi, vizual elementlar orqali mavzuga oid asosiy tushunchalar mustahkamlanadi. Eksperiment davomida infografikalar qo'llangan sinflarda o'quvchilarning bilim olish faolligi ortgani aniqlandi[12].

Bundan tashqari, tajriba davomida o'quvchilar infografikalar bilan ishlash jarayonida qiziqishlari oshganligi kuzatildi. John Hattie (2012) tomonidan ilgari surilgan "Visible Learning" tadqiqoti natijalari ham vizual ta'lim vositalarining samaradorligini tasdiqlaydi. Infografikalar yordamida axborotni anglash va mustahkamlash jarayoni osonlashib, turli o'quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda moslashtirilishi mumkinligi aniqlangan.

Infografikalar yordamida ta'lim jarayonining individualizatsiyalashuvi va moslashtirilishi natijasida, ayniqsa, maxsus ehtiyojga ega o'quvchilarning dars jarayoniga integratsiyalashuvi yaxshilangan. Ushbu natijalar UNESCO va OECD tomonidan olib borilgan ta'lim tadqiqotlari bilan ham mos keladi.

Bundan tashqari, infografikalar o'quvchilarning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishda ham katta ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Ko'rgazmali materiallar o'quvchilarning vizual xotirasini kuchaytirib, axborotni uzoq muddat eslab qolishlariga yordam beradi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalarini tahlil qilish natijasida, infografikalar STEAM tizimining inklyuziv ta'limdagi o'rnini kuchaytiruvchi muhim omillardan biri ekanligi aniqlandi. Vizual ta'lim vositalarining o'quv jarayonidagi samaradorligi ko'plab tadqiqotlarda o'z tasdig'ini topgan. Xususan, Hattie (2012) tomonidan olib borilgan "Visible Learning" tadqiqotida vizual vositalarning ta'lim sifati va o'zlashtirish ko'rsatkichlariga ijobiy ta'siri qayd etilgan.

Infografikalar ayniqsa maxsus ehtiyojga ega o'quvchilar uchun qulay ta'lim muhitini yaratishga yordam beradi. Sweller (1988) tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv yuk nazariyasiga ko'ra, axborotni grafik shaklda berish ta'lim jarayonini yengillashtiradi va o'quvchilar uchun yanada tushunarli qiladi.

Shuningdek, o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish qobiliyatini oshirishda infografikalarning ahamiyati katta. Clark va Lyons (2011) tomonidan ta'kidlanganidek, vizualizatsiya va grafik materiallardan foydalanish nafaqat o'quv jarayonini qiziqarli qiladi, balki o'quvchilarning axborotni mustahkamlashiga ham xizmat qiladi.

Shunday qilib, infografikalar yordamida STEAM tizimining inklyuziv ta'limdagi imkoniyatlarini kengaytirish mumkinligi isbotlandi. Kelajakda infografikalar yordamida yangi ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va tatbiq etish zarurati mavjudligi aniqlangan.

Ushbu tadqiqot natijalariga asoslanib, infografikalar STEAM tizimining inklyuziv ta'limdagi imkoniyatlarini kengaytirishda muhim vosita ekanligi aniqlangan. Infografikalar ta'lim jarayonini tushunarli, jonli va interaktiv qilish orqali o'quvchilarning bilim olish jarayonini yaxshilaydi. Ayniqsa, maxsus ehtiyojlarga ega o'quvchilar uchun bu usul ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishi kuzatilgan.

Birinchidan, infografikalar yordamida axborot aniq va grafik tarzda taqdim etiladi, bu esa o'quvchilarning mavzuni chuqurroq tushunishiga imkon yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, vizual va grafik materiallardan foydalangan holda ta'lim berish an'anaviy usullarga nisbatan samaraliroqdir. Mayerning

multimedia ta'lim nazariyasiga ko'ra, bunday yondashuv axborotni yaxshiroq qabul qilish va eslab qolish jarayonini tezlashtiradi[15].

Ikkinchidan, infografikalar o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun individual ta'lim yo'nalishlarini ishlab chiqishda infografikalardan foydalanish, ularning bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Clark va Lyonsning tadqiqotlari ham shuni tasdiqlaydiki, grafik va vizual axborotlar ta'lim jarayonini osonlashtiradi va o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

Uchinchidan, inklyuziv ta'lim jarayonida infografikalardan foydalanish muhitni yanada inklyuziv va qulay qiladi. Maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bolalar uchun infografikalar axborotni moslashtirishning samarali usuli bo'lib xizmat qiladi. Swellerning kognitiv yuk nazariyasi asosida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, vizualizatsiya orqali axborot taqdim etish miya faoliyatiga ortiqcha yuk tushirishdan qochishga yordam beradi.

XULOSA

Kelajakda inklyuziv ta'limni yanada rivojlantirish uchun infografikalarning imkoniyatlarini chuqurroq o'rganish va ularni o'quv dasturlariga integratsiya qilish zarur. Xususan, infografikalarni ishlab chiqish jarayonida maxsus ehtiyojga ega o'quvchilar uchun moslashtirilgan modellar yaratish lozim. Buning uchun pedagoglar va ta'lim texnologiyalari mutaxassislari hamkorlikda ishlashi muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, infografikalar yordamida ta'lim jarayonining inklyuzivligi va samaradorligini oshirish mumkinligi aniqlandi. Bu esa nafaqat maxsus ehtiyojga ega bolalar, balki barcha o'quvchilar uchun ta'lim sifati va tushunish darajasini oshirishga xizmat qiladi. Shunday ekan, infografikalardan foydalanish bo'yicha yanada kengroq tadqiqotlar olib borish va ularni ta'lim jarayoniga to'liq joriy etish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bransford, J. D., Brown, A. L., & Cocking, R. R. How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School. National Academy Press. 2000.
2. Novak, J. D. Learning, Creating, and Using Knowledge: Concept Maps as Facilitative Tools in Schools and Corporations. Routledge. 2010.

3. Никулова Г.А. Средства визуальной коммуникации – инфографика и метадизайн / Г.А. Никулова, А.В. Подобное // Международная электрон. журнал КНИТУ «Образовательные технологии и общество» (Educational Technology & Society). - 2010. – Том. 13. № 2. – С. 369-387. – Казань.
4. Jonassen, D. H. Learning to Solve Problems: A Handbook for Designing Problem-Solving Learning Environments. Routledge. 2011.
5. Felder, R. M., & Brent, R. Teaching and Learning STEM: A Practical Guide. Jossey-Bass. 2016.
6. Sousa, D. A. How the Brain Learns. Corwin Press. 2017.
7. Mayer, R. E. Multimedia Learning. Cambridge University Press. 2020.
8. I.B.Aminov., F. Tugizbaev. "Methodology of Using and Developing Infographics In Teaching Students of Pedagogical Universities". Spanish Journal of Innovation and Integrity. June 2, 2022
<https://sjii.indexedresearch.org/index.php/sjii/issue/view/9>
9. Ulashovich , T. F. . (2023). INFOGRAFIKA VA UNING TA'LIMDAGI O'RNI . *FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI*, 513-518. Retrieved from <https://journal.bilig.uz/isepsmj/article/view/1220>
10. Sh.Abduraimov., J.Xolmatov. "STEAM – ta'lim yondashuvi asosida integratsiyalashgan ta'lim mazmunini takomillashtirishning innovatsion shakllari". "TAFAKKUR ZIYOSI" ilmiy-uslubiy jurnali 2023/3-son. 16-20 b.
11. F.U.To'g'izboyev. INFOGRAFIK AXBOROTLARNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI. Buxoro Davlat Universiteti. "PEDAGOGIK MAHORAT" ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2024, № 1
12. Тугизбоев Фахриддин Улашович. (2024). ИНФОГРАФИКА КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО ВИЗУАЛИЗАЦИИ ИНФОРМАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ . *Ta'lim Innovatsiyasi Va Integratsiyasi*, 27(1), 120–124. Retrieved from <https://web-journal.ru/ilmiy/article/view/7283>
13. To'g'izboyev F.U. "Infografika: o'qitish samaradorligini oshiruvchi zamonaviy ta'lim vosita sifatida". 2024-2(4) son. 15.12.2024. 233-240 b.
https://journals.uzfi.uz/media/journals/Fan_va_talim_integratsiyasi_Jurnali_24_2024.pdf
14. To'g'izboyev Faxriddin Ulashovich, & Erkinov Behruz Ne'mat o'g'li. (2025). MATEMATIKA VA DIZAYN O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK: STEAM TIZIMI ORQALI YANGI YONDASHUV. *UNIVERSAL JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES*, 3(21), 13–15

MTT VA OILA INTEGRATSIYASI ASOSIDA BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASH

N.J. Abdusamatova

NamDPI dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlari va oila hamkorligi asosida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash yo'llari, o'ziga xosligi, hamkorlikdagi ishlar mazmuni xususida so'z boradi.

Tayanch tushunchalar. MTT, oila, integratsiya, maktab ta'limiga tayyorlash, mashg'ulotlar, bolalar faoliyati.

ПОДГОТОВКА ДЕТЕЙ К ШКОЛЬНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ НА ОСНОВЕ МТТ И СЕМЕЙНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Н.Ж. Абдусаматова

доцент НамДПИ

Абстрактный. В статье рассматриваются пути подготовки детей к школьному обучению на основе сотрудничества дошкольных образовательных организаций и семьи, их своеобразие, содержание совместной работы.

Основные понятия. МТТ, семья, интеграция, подготовка к школьному обучению, обучение, детские мероприятия.

PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL EDUCATION ON THE BASIS OF MTT AND FAMILY INTEGRATION

N.J. Abdusamatova

dotent of NamDPI

Abstract. This article discusses the ways of preparing children for school education based on cooperation between preschool educational organizations and families, their specificity, and the content of collaborative work.

Key concepts. MTT, family, integration, preparation for school education, classes, children's activities.

"Bolaning bolaligi qanday o'tgani, bolaligida qo'lidan ushlab yurganligi, uning ongi va qalbiga tevarak-atrofdan nimalar kirib kelgani - bugungi bola qanday inson bo'lishini hal qiluvchi darajada belgilaydi."

V. A. Suxomlinskiy

KIRISH

Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti oldiga qo'yilgan eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi, chunki ta'limga bo'lgan talablar yildan-yilga murakkablashib boradi. Tajriba shuni ko'rsatadiki, u yoki bu sabablarga ko'ra erta va maktabgacha yoshdagi bolalik davrida to'liq rivojlanishga erisha olmagan ko'plab bolalar uchun maktab davri va hayotiga moslashish jarayoni qiyin kechishi mumkin. Shu bois, bolalarning maktabgacha yoshdagi davridan maktab hayotiga oson va xavfsiz o'tishini ta'minlash, ta'lim jarayonini tashkil uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish maqsadga muvofiqdir. Ammo bu ulug' va mas'uliyatli ishni oilasiz muvaffaqiyatli amalga oshirishning iloji yo'q, chunki ota-ona farzandining tug'ilgan kunidan boshlab, butun umri davomida uning birinchi va asosiy tarbiyachisi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Boshlang'ich ta'limga bolalarni majburiy bir yillik tayyorlashga bosqichma-bosqich o'tish bo'yicha chora-tadbirlari to'g'risida"gi [1] 999-sonli qarorini ijro etish doirasida davlat o'z zimmasiga 6-7 yoshli bolalarning maktabga to'lovsiz majburiy bir yillik tayyorgarligi bo'yicha majburiyatini oldi. 6-7 yoshli bolalar uchun mo'ljallangan majburiy boshlang'ich ta'limga bir yillik tayyorlash guruhlariga, bolalarini to'liq kunli maktabgacha ta'lim tashkilotiga berish imkoniyatiga ega bo'lmagan yoki muayyan sabablarga ko'ra, bolasini maktabgacha ta'lim tashkilotlariga bermagan ota-onalarning talab-ehtiyojlarini qondirishiga va istisnosiz barcha bolalarning ta'lim olish va rivojlanishga teng imkoniyatga ega bo'lishini ta'minlashga qaratilgan.

Ota-onaning shaxsiy namunasi bolani tarbiyalashda eng muhim tamoyillardan biridir. Bolalarni yuksak axloqli va odobli qilib tarbiyalash qadim zamonlardan barcha xalqlarning orzusi, istagi bo'lib kelgan. Ota-ona bolasiga mehnatsevarlik, kattalarga hurmat, o'zidan kichiklarga shafqatli bo'lish va g'amxo'rlik qilish, yovuzlikka nafrat kabi ijobiy xislatlarni shakllantirishga harakat qilgan. Bugungi kunda ham farzandlarining ehtiyoj va intilishlari asosida yuksak darajada ta'lim-tarbiya berayotgan oilalar juda ko'plab topiladi. Bola har qadamda kattalardan ta'sirlanadi, eshitgan-ko'rganlariga taqlid qiladi. Bola kattalar uni tinglash, u bilan muloqot qilish va u bilan gaplashganda tilni muvaffaqiyatli

egallaydi. Ota-onalaridan muloqot madaniyatini o'rganadi va bu keyinchalik ularning hayot mazmunini begilaydi. Shunday qilib, ular nafaqat tarbiya masalalarida, balki o'qitishda ham bolaning ishonchini qozonishlari mumkin bo'ladi.

USULLAR

Tadqiqotda tahlil, pedagogik kuzatuv, suhbat, modellashtirish, loyihalashtirish, tashxis, pedagogik tajriba-sinov, ma'lumotlarni mujassamlashtirish, taqqoslash, solishtirish, ekspert baholash, umumlashtirish va statistik ishlov berish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Yosh avlodga har tomonlama ta'lim-tarbiya berish maqsadida psixolog olimlardan M.Davletshin, B.Karimova, Z.Nishonova, N.Safayev, E.G'oziyevlar tomonidan muammoning psixologik jihatlari o'rganilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida 6-7 yoshli bolalar uchun mo'ljallangan majburiy boshlang'ich bir yillik tayyorlash guruhlarida bola portfoliosini yaratish orqali bolani maktab ta'limiga tayyorlash va o'sib kelayotgan yosh avlod bilimli va yetuk malakaga egaligini ta'minlaydi. Respublikamizda bu vazifalarni hal qilish borasida bir qator ilmiy-tadqiqot, o'quv-pedagogik, uslubiy va dasturiy ishlar amalga oshirilgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'lim-tarbiyasiga oid yunon olimi Demokrit quyidagi fikrni bildiradi "bilish jarayonini ikki pog'onadan iborat, ya'ni ular sezgi va tafakkur. Ular bir vaqtda paydo bo'ladi va rivojlanadi. Shuning uchun bolalar tafakkur orqali ko'proq ma'lumotga ega bo'ladi. Tarbiya insonga uch narsani berishi kerak: yaxshi fikrlash; yaxshi so'zlash; yaxshi bajarish" [2].

Olim axloqiy tamoyillar insonga tug'ilishidan berilmaydi, balki tarbiya natijasi ekanligini asoslaydi. Shveysariyalik psixolog olim Eduard Klapared bolaning har tomonlama rivojlanishida o'yinning ahamiyati katta ekanligini uqtiradi.

O'yinlarni quyidagi turlarga ajratadi: bolalarni individual xususiyatini rivojlantiruvchi o'yinlar; intellektual o'yinlar (bilish qobiliyatini rivojlantiruvchi); affektiv o'yinlar (hissiyotni rivojlantiruvchi)[2].

D.B.Elkonin va V.V.Davidovlarning ta'kidlashicha "maktabgacha yoshdagi bolalar nazariy tushunchalarni tez tushuna oladilar, ular oldindan o'zlashtiradigan ma'lumotlarni amalda ko'rib guvohi bo'ladilar. Chunki ilk yoshdan bolalarda

predmetli ya'ni buyum va narsalar bilan shug'ullanishni yoqtiradi. Bu esa bolada aqliy qobiliyatni rivojlanishiga turtki beradi" [2].

Bolalar narsa va buyumlar bilan tanishish orqali, ularning belgi xususiyati, vazifalari va tuzilishini o'zlashtiradi. Buyum va narsalarni umumlashtirish ko'nikmasini bola dastlab harakat orqali o'zlashtiradi, keyin esa so'z bilan mustahkamlaydi. Bola buyumlar va ularning vazifalarini o'zlashtirib olgach, turli vaziyatlarda ulardan foydalanishni ham bilib oladi. Bola buyumlar va faoliyatning o'zaro bog'liqligini anglay boshlaydi. Ya'ni harakat bilan buyumlarni o'zgarishini tushunadi. Bunday manipulyativ harakatlar har qanday o'yinchoq va buyumlar bilan bolaning o'ynay olishini ta'minlaydi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarining bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashdagi eng muhim vazifalaridan biri ota-onalarni pedagogik hamkorlikka jalb qilishdir. Pedagog xodimlar ota-onalarga maktabgacha ta'lim tashkiloti bolani tarbiyalash va rivojlantirishda yordamchi ekanligini ammo barcha mas'uliyatni tarbiyachilarga yuklamasliklari va ta'lim jarayonini hamkorlikda tashkil etishlari lozimligini uqtirishlari lozim. O'z navbatida, bolalarni maktabga tayyorlash masalalarida oila manfaatlarini hisobga olish, ota-onalar va tarbiyachilar o'rtasidagi norasmiy, yaqin o'zaro munosabatlar bolalarga ikki tomonlama himoya, hissiy qulaylik yaratishi, maktabgacha ta'lim tashkilotida ham, uyda ham qiziqarli va mazmunli hayotni ta'minlashi mumkin bo'ladi.

Ammo muhim asos shundaki, tarbiyachilar har doim ham bola bilan birga bo'lmaydilar. Maktab ostonasida ular bilan xayrlashadilar va bolalar hayotining keyingi, muhim qismini ota-onasi va boshlang'ich sinf o'qituvchisi bilan o'tkazadilar. Bolalar maktabga kirganlarida hayotlarida ko'p o'zgarishlar yuzaga keladi.

Ota-onalar ko'pincha tarbiyachidan: "Bolani maktabga tayyorlash uchun qancha vaqt ketadi?" Ko'p - bir necha yil, chunki maktabga tayyorgarlik butun maktabgacha yoshdagi bolalik davrida davom etadi. Albatta, ota-onalar oldida juda ko'p juda qiyin vazifalar turadi. Ammo ular haqida o'z vaqtida o'ylaganlari uchun bu ta'lim muammolarini ko'p qo'shimcha vaqt sarflamasdan hal qilish mumkin - kundalik hayotda, kundan-kunga, bola bilan sog'lom muloqotda.

Farzandini maktabga tayyorlayotgan har bir ota-ona uning o'qishga tayyor ekanligiga ishonadi. Ammo ularning har biri bolani o'z sub'yektiv ko'rsatkichlari asosida baholaydi. Ota-onalar uchun birinchi muhim omil bu bolaning o'qish, yozish va hisoblash qobiliyatidir; ikkinchisi - aql-zakovat, aqliy muammolarni tezda hal qilish qobiliyati, mantiqiy fikrlash qobiliyati, uchinchi - aniq bir vazifaga diqqatni jamlash va uni aniq ko'rsatmalarga muvofiq bajarish, kattalarning barcha talablarini bajarish qobiliyati; to'rtinchisi - bolaning xushmuomalaligi, mustaqilligi, motorik ko'nikmalarini yaxshi rivojlanishi va h.k. Har bir bolaning maktab hayoti arafasida bu masalada ota-onalarning malakasi, hissiy oilaviy munosabatlarning ijobiy tajribasi va oila ichidagi munosabatlarning tabiati juda muhimdir. Maktabga tayyorgarlik ko'rayotganda muntazam masalalarga alohida e'tibor beriladi. Kun tartibi nafaqat maktabgacha yoshdagi bolalarning sog'lig'ini mustahkamlash uchun kerak: qat'iy jadval bolalar faoliyatini tashkil qiladi, ularga tartibni o'rgatadi va kelajakdagi maktab o'quvchisi uchun zarur bo'lgan vaqt tuyg'usini rivojlantiradi. Oilada bolalar hayotini ular maqsadli ravishda faol bo'lishlari va dangasalikka olib keladigan bekorchilikka vaqt o'tkazmasliklari uchun tashkil etish muhimdir.

Maktab birinchi sinf o'quvchilariga katta talablar qo'yadi. Bola tizimli ta'lim ishlariga jalb qilingan, u yangi mas'uliyat va tashvishlarga ega bo'ladi. Bola uchun kun tartibini to'g'ri tashkil qilish orqali ota-onalar uni maktabga muvaffaqiyatli tayyorlashlari mumkin. Bolalar uchun to'g'ri tashkil etilgan kun tartibi nafaqat ularning salomatligini saqlash va mustahkamlash, balki muvaffaqiyatli o'qish uchun ham muhim shartlardan biridir.

Bolalarni maktabga tayyorlash har bir bola va uning ota-onasi hayotidagi muhim bosqichdir. Bu jarayon nafaqat hayotda yangi bosqichning boshlanishini bildiradi, balki kelajakdagi akademik muvaffaqiyatlar uchun poydevor qo'yadi. Tayyorgarlikka har tomonlama yondashish, bolaning intellektual rivojlanishi va ijtimoiy moslashuviga e'tibor berish muhimdir.

Bolalarni maktabga tayyorlash bolaning yangi ta'lim muhiti va o'quv jarayoniga muvaffaqiyatli moslashishini kafolatlaydigan asosiy bosqichdir. Bu jarayon quyidagi bir necha omillar muhim ahamiyat kasb etadi:

1. Moslashishni osonlashtirish. Uydan yoki bolalar bog'chasidan maktab hayotiga yengil o'tishi bolaning yangi qiyinchiliklar va mas'uliyatlarga duch kelganida boshdan kechirishi mumkin bo'lgan stress va tashvishlarni kamaytiradi.

2. Kerakli malakalarni shakllantirish. Maktabga tayyorgarlik asosiy akademik ko'nikmalarni (o'qish, yozish, hisoblash), shuningdek sinfdoshlari va o'qituvchilar bilan muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy va hissiy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan.

3. O'rganishga qiziqish va qiziqishni uyg'otish. Tayyorgarlik jarayonida o'rganishning o'yin shakli kognitiv qiziqish va yangi bilimlarni olish uchun motivatsiyani rivojlantirishga yordam beradi.

4. O'ziga ishonchni shakllantirish. Maktab topshiriqlari va ijtimoiy munosabatlarga tayyorligini his qilgan bola yangi muhitda o'ziga ishonadi.

Bolalarni maktabga tayyorlashda ota-onalardan uyda ham qulay muhit yaratish talab etiladi. Uyda bolalarga o'rganish uchun qulay muhit yaratishi, yangi bilim va ko'nikmalarga qiziqish uyg'otishi va bolani tayyorgarlikning har bir bosqichida qo'llab-quvvatlashi kerak. Bu jarayonni samarali tashkil etishda quyidagi tavsiyalarga amal qilish ijobiy natija ko'rsatadi.

1. Ta'lim maydonini yaratish. Farzandingiz diqqatini chalg'itmasdan topshiriqlarga qaratishi mumkin bo'lgan o'quv maydonini belgilang. Kerakli o'quv materiallari va ish yuritish materiallariga kirishni ta'minlang.

2. Kundalik tartibni ishlab chiqish. O'qish, o'yin, dam olish va jismoniy faoliyat uchun vaqt ajratadigan aniq kun tartibini belgilang. Bu bolaga tartib-intizom va tashkilotchilikka ko'nikishga yordam beradi.

3. Harf va tovushlarni o'rganish. Alifbodan boshlang, bolangizga harflarni ajratish va talaffuz qilishni o'rgating, bo'g'inlar va ulardan so'zlarni hosil qiling. Yaxshi eslab qolishingizga yordam beradigan ta'lim o'yinlarini o'ynang.

4. Matematika asoslari. Hisoblash, oddiy matematik operatsiyalar va mantiqiy muammolarni hal qilishni o'rgatish uchun mavjud vositalardan foydalaning. Raqamlar va shakllar bilan o'yinlar ham foydali bo'ladi.

5. Nozik vosita ko'nikmalarini rivojlantirish. Haykaltaroshlik, chizish, qog'ozni kesish va yopishtirish - bularning barchasi yozish uchun muhim bo'lgan qo'llarning nozik motorli ko'nikmalarini rivojlantiradi.

6. Kitob o'qish. Muntazam ravishda ovoz chiqarib o'qish nutq, xotira va e'tiborni rivojlantirishga yordam beradi. Farzandingiz o'qishga undash uchun uning qiziqishlariga mos keladigan kitoblarni tanlang.

7. Tarbiyaviy yurishlar. Atrofingizdagi dunyoni kashf qilish uchun vaqtingizni ochiq havoda foydalaning. Kuzatishlarni muhokama qiling, savollar bering, qiziqishni uyg'oting.

8. Ijtimoiylashtirish. Farzandingiz boshqa bolalar bilan muloqot qilishni o'rganishi uchun bo'lajak sinfdoshlar bilan o'yin kunlarini tashkil qiling yoki bolalar guruhlari mashg'ulotlariga qatnashing.

9. Hissiy yordam. Farzandingizni qo'llab-quvvatlang, uning sa'y-harakatlari va muvaffaqiyatlarini rag'batlantiring. U sizning sevgingizni va uning qobiliyatlariga bo'lgan ishonchingizni his qilishi juda muhimdir.

Uyda maktabga tayyorgarlik nafaqat akademik ko'nikmalarni o'rgatish, balki mustaqillik, mas'uliyat va qiziquvchanlikni rivojlantirishdir. Ushbu maslahatlardan foydalanib, siz bolangizni hayotidagi yangi bosqichga samarali tayyorlashingiz mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga samarali tayyorlash uchun otalar zarur ko'nikma va bilimlarni rivojlantirishga qaratilgan turli vazifalar va o'yinlardan foydalanishlari mumkin. Bu mashg'ulotlar qiziqarli bo'lishi kerak, shunda bola o'quv jarayonida ishtirok etishdan zavqlanadi.

Maktabga tayyorgarlik ko'rish uchun vazifalar va o'yinlar ro'yxati:

- "So'zni to'plash" - magnit yoki kartalardagi harflar bilan o'yin, bu erda boladan alohida harflardan so'z yasash so'raladi.
- "Matematik bog" – predmetlarni sanash, ularning miqdorini solishtirish, o'yinchoqlar yoki tabiiy materiallar yordamida qo'shish va ayirish asoslari bo'yicha topshiriqlar.
- "Labirintlar va boshqotirmalar" – mantiqiy fikrlash, e'tibor va qat'iyatni rivojlantirish.

- "Hikoya aytib bering" – mashhur ertaklar yoki rasmlar asosida o'z hikoyalarinigizni yaratish orqali nutq va tasavvurni rivojlantirish.
- "Qumda yozish" - qo'l motorikasini rivojlantirishga yordam beradigan yozishni o'rgatish uchun qumdan foydalanish.
- "Nozik vosita mahoratini rivojlantirish uchun o'yinlar" - plastilin bilan modellashtirish, chizish, qog'ozdan raqamlarni kesish.
- "Predmetni taxmin qiling" - bola sumkadagi buyumni paypaslash orqali aniqlashi natijasida, qo'l motorikasi va teri tuyush sezgizini rivojlantirish.
- "Suv va boshqa materiallar bilan tajribalar" - qiziquvchanlikni rivojlantirish va oddiy ilmiy tamoyillarni tushunish uchun o'quv eksperimentlari.

Bu topshiriq va o'yinlar farzandingizni nafaqat maktabga tayyorlaydi, balki vaqtingizni foydali va maroqli o'tkazishingizga yordam beradi, oilaviy rishtalaringizni mustahkamlaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bolani maktabga tayyorlash ko'p qirrali jarayon bo'lib, ehtiyotkorlik va har tomonlama yondashuvni talab qiladi. Bunda nafaqat o'qish, yozish va matematika kabi akademik ko'nikmalarni rivojlantirishga e'tibor qaratish, balki bolaning ijtimoiy moslashuvi, hissiy holati va jismoniy rivojlanishiga ham e'tibor qaratish lozim. Ota-onalar bu jarayonni farzandi uchun imkon qadar samarali va qiziqarli qilish uchun uyda ta'lim, ixtisoslashtirilgan kurslar va o'yinga asoslangan ta'lim kabi turli usullar va resurslardan foydalanishlari mumkin.

Maktabga to'g'ri tayyorgarlik kurslarini tanlash, bolaning individual xususiyatlariga e'tibor berish, shuningdek, oiladan yordam va muhabbat maktab hayotiga muvaffaqiyatli moslashishda asosiy rol o'ynaydi. Esda tutingki, har bir bola noyobdir va ularni o'qitishga yondashuv moslashuvchan bo'lishi va ularning shaxsiy ehtiyojlari va manfaatlarini hisobga olishi kerak. G'amxo'rlik va tushunish bolangizga nafaqat maktabga muvaffaqiyatli tayyorgarlik ko'rishga yordam beradi, balki uning keyingi rivojlanishi va ta'lim olishi uchun ishonchli asos bo'ladigan o'quv jarayonini yaxshi ko'radi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi "Boshlang'ich ta'limga bolalarni majburiy bir yillik tayyorlashga bosqichma-bosqich o'tish bo'yicha chora-tadbirlari to'g'risida"gi 999-son Qarori.
2. Xurvaliyeva. T. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda atrof olamning ta'siri. Academic Research in Educational Sciences Volume 3 | Issue 6 | 2022 ISSN: 2181-1385
3. Xasanboyeva O.U. va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T. Ilm ziyo, 2006
4. Sodiqova. Sh.A. Maktabgacha pedagogika. Tafakkur sarchashmalari. T. 2017
5. Qodirova. F. Maktabgacha pedagogika. darslik. T. Tafakkur nashriyoti. 2019
6. Xasanboyeva O.U. va boshq. Oila pedagogikasi. T. Aloqachi, 2007.
7. Asqarova. D.Q. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash metodikasi. O'quv qo'llanma. Namangan 2020.

MUSIQAGA OID TERMINLAR LUG'ATI VA ULARNING TADQIQI MUAMMOLARI

Aripova Gulnoza Tulkunovna
Oriental Universiteti katta o'qituvchisi
Email: aripova-gulnoza@mail.ru
+998998491303

Annotatsiya: Ushbu maqola musiqaga oid terminologiyaning leksikografiyasi va turli lug'atlar orasidagi farqlarni tahlil qiladi. Maqolada Ilyos Akbarovning musiqaga oid lug'ati, Oxford Companion to Music va The Grove Dictionary of Music and Musicians o'rtasidagi farqlar chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda bir nechta metodlar, jumladan taqqoslash metodologiyasi, kontent tahlili va kontekstual tahlil ishlatilgan bo'lib, bu musiqaga oid atamalarni tushunish va izohlashda yondashuvlarni aniq ko'rsatadi. Maqola musiqaga oid terminologiyaning ilmiy va amaliy tadqiqotlarda qanday ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi hamda musiqaning turli janr va kontekstlaridagi atamalarni to'g'ri izohlashning muhimligini ta'kidlaydi. Shunday qilib, har bir lug'atning o'ziga xos yondashuvi musiqaning ilmiy va madaniy jihatlarini tushunish uchun muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Musiqaga oid terminologiya, leksikografiya, musiqiy lug'at, atamalar tarixiy va madaniy kontekst, musiqiy ilm-fan, texnik.

СЛОВАРЬ МУЗЫКАЛЬНЫХ ТЕРМИНОВ И ПРОБЛЕМЫ ИХ ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация: В данной статье анализируется лексикография музыкальной терминологии и различия между разными словарями. В статье глубоко анализируются различия между музыкальным словарем Ильаса Акбарова, Oxford Companion to Music и The Grove Dictionary of Music and Musicians. В исследовании используется несколько методов, в том числе сравнительная методология, контент-анализ и контекстуальный анализ, которые наглядно показывают подходы к пониманию и интерпретации музыкальных терминов. В статье показано значение музыкальной терминологии в научных и прикладных исследованиях, подчеркнута важность правильной интерпретации терминов в разных жанрах и контекстах музыки. Таким образом, уникальный подход каждого словаря важен для понимания научных и культурных аспектов музыки.

Ключевые слова: музыкальная терминология, лексикография, музыкальная лексика, термины, историко-культурный контекст, музыкальная наука, техническая.

DICTIONARY OF MUSIC TERMS AND THEIR RESEARCH PROBLEMS

Abstract: *This article highlights the lexicography of music terminology and the differences between various dictionaries. The article deeply analyzes the differences between Ilyas Akbarov's Music Dictionary, Oxford Companion to Music and The Grove Dictionary of Music and Musicians. In the research is used several methods, including comparative methodology, content analysis and contextual analysis, which clearly expose approaches to understanding and interpreting musical terms. The article highlights the importance of musical terminology in scientific and applied research, emphasizes the significance of correct interpretation of terms in different genres and contexts of music. Thus, the unique approach of each dictionary is important for understanding the scientific and cultural aspects of music.*

Keywords: *musical terminology, lexicography, musical vocabulary, terms, historical and cultural context, musical science, technical.*

"Musiqiy atamalarni tushunish va to'g'ri izohlash har bir musiqashunosning mas'uliyatidir. O'zbek musiqasi o'zining o'ziga xos terminologiyasi bilan ajralib turadi, va bu terminlar nafaqat til, balki madaniyatni ham aks ettiradi."

Ilyos Akbarov

KIRISH

Musika sohasidagi terminologiya va uning leksikografik izohlari, ilmiy va amaliy faoliyatda muhim o'rin tutadi. Musika atamalarining aniq va to'liq tushunilishi, ularni izohlash, standartlashtirish va yangi atamalarni joriy etish zamonaviy ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga, musiqaga oid terminologiyaning to'liq va aniq tasvirlanishi ko'plab muammolarni keltirib chiqarishi mumkin, chunki har bir madaniyatda, tilda va musika yo'nalishida terminlar turlicha talqin qilinishi mumkin. Aynan shu sababli musiqaga oid lug'atlar va soha terminologiyasining leksikografiyasi muhim ilmiy tadqiqot sohasiga aylanadi.

Tadqiqotda aniqlangan muammolar orasida musiqaga oid atamalarni bir xil va tushunarli tarzda izohlashning qiyinligi, soha terminologiyasining turli lug'atlar va manbalarda farqlanishi kabi muammolar mavjud. Bu, o'z navbatida, musiqaning nazariy va amaliy jihatlarining yanada chuqurroq tahlilini talab qiladi. O'rganilmagan muammolar orasida, musiqaga oid terminlarning tarixiy va madaniy kontekstdagi o'zgarishlari, terminlarning global va mahalliy talqinlari, shuningdek,

yangi musiqiy atamalarni yaratish va ularga izoh berish metodologiyasining noaniqliklari mavjud.

Ushbu maqolaning maqsadi musiqaga oid terminologiyaning leksikografiyasini va turli lug'atlar orasidagi farqlarni tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda Ilyos Akbarovning musiqaga oid lug'ati, *Oxford Companion to Music* va *The Grove Dictionary of Music and Musicians* kabi lug'atlar taqqoslanadi, va ularning metodologiyasi, auditoriyasi, maqsadi, qamrovi va xususiyatlari o'rganiladi. Maqolada quyidagi vazifalar belgilangan: musiqaga oid terminlarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, lug'atlar orasidagi farqlarni tahlil qilish, va musiqiy atamalarni izohlashda ishlatilgan metodologik yondashuvlarni aniqlash. Tadqiqot musiqaga oid soha terminologiyasining ilmiy va amaliy ahamiyatini chuqurroq o'rganishga yo'naltirilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Soha terminologiyasining leksikografiyasi va uning tadqiqi muammolari zamonaviy ilm-fan va texnologiyalarning rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir. Bu sohada yuzaga kelgan muammolarni hal qilish uchun aniq va metodologik yondashuvlar zarur. Soha terminologiyasini yaratish, uni izohlash, standartlashtirish va yangi atamalarni kiritish ilmiy va amaliy faoliyatda aniqlik va samaradorlikni ta'minlaydi.

Maqolada musiqaga oid terminologiyaning leksikografiyasi va lug'atlar orasidagi farqlarni tahlil qilishda bir nechta muhim manbalardan foydalanilgan. Ilyos Akbarovning musiqaga oid lug'ati, *Oxford Companion to Music* va *The Grove Dictionary of Music and Musicians* kabi lug'atlar o'rtasidagi farqlar keng ko'lamda muhokama qilinadi. Ilyos Akbarovning lug'ati o'zbek musiqasining maxsus terminologiyasini izohlashga qaratilgan bo'lib, o'zbek tilida musiqaga oid atamalarning aniq va tushunarli bayonini ta'minlashga xizmat qiladi. *Oxford Companion to Music* va *The Grove Dictionary of Music and Musicians* esa xalqaro musiqiy terminlarni qamrab olib, ingliz tilida musiqaning ilmiy va madaniy jihatlarini keng yoritadi. Ushbu lug'atlar musiqaning texnik va estetik jihatlaridan tortib, tarixiy va madaniy kontekstlariga qadar keng qamrovli ma'lumotlarni taqdim etadi. Maqolada olib borilgan tadqiqot quyidagi metodlar asosida amalga oshirilgan:

Maqola musiqaga oid lug'atlarning leksik xususiyatlarini tahlil qilishda leksikografik metoddan foydalanadi. Bu metod lug'atlarni yaratish, ularning atamalarini izohlash va tasvirlashda qo'llanilgan. Ilyos Akbarovning lug'ati, Oxford Companion to Music va The Grove Dictionary of Music and Musicians o'rtasida taqqoslashlar olib borilib, har bir lug'atning o'ziga xos yondashuvi, auditoriyasi va metodologiyasi ko'rsatilgan.

Maqolada uchta turli lug'atning o'zaro taqqoslanishi amalga oshirilgan. Taqqoslash metodi lug'atlarning o'xshashliklarini va farqlarini aniqlashda yordam beradi. Akbarovning lug'ati o'zbek musiqasiga xos terminlarni tushuntirishga qaratilgan, boshqa lug'atlar esa musiqaning global va ilmiy jihatlarini o'rganishga yo'naltirilgan.

Maqolada lug'atlarning mazmuni va taqdimot usuli tahlil qilishda content tahlili metodidan foydalanilgan. Har bir lug'atdagi terminlarning qamrovi, atamalarni izohlash usullari va maqsadi tekshirilgan. Bu metod yordamida lug'atlar orasidagi farqlarni aniqlash va ularning musiqiy bilimlarni tushunishdagi ahamiyatini baholash mumkin bo'lgan.

Ilyos Akbarovning lug'ati o'zbek tilida musiqaning nazariy va amaliy jihatlarini tushuntirishga qaratilgan bo'lib, o'zbek musiqashunosligi va talabalari uchun moslashtirilgan. Bu metod didaktik metod bo'lib, ushbu metod yordamida lug'atning pedagogik ahamiyati va maqsadi ko'rsatilgan.

Bu metodlar yordamida musiqaga oid lug'atlarning ta'riflari va ularning ilmiy, madaniy, va amaliy jihatlar chuqur o'rganiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Maqolada keltirilgan natijalar va muhokama qismini jadval ko'rinishidagi shakli:

Asosiy jihatlar	Ilyos Akbarovning musiqaga oid lug'ati	Oxford Companion to Music	The Grove Dictionary of Music and Musicians

Maqsad	O'zbek musiqasining terminologiyasini izohlash va o'zbek tilida tushuntirish.	Musiqaning umumiy ilmiy va madaniy tasvirini taqdim etish.	Musiqaning har bir jihatini chuqur tahlil qilish.
Auditoriya	O'zbekiston musiqashunoslari va talabalari.	Ingliz tilidagi auditoriya, musiqani ilmiy, tarixiy nuqtai nazardan o'rganadiganlar.	Ilmiy va akademik sohada faoliyat yurituvchi musiqashunoslar.
Metodologiya	Musiqaning nazariy va amaliy jihatlarini o'zbek tilida aniq tushuntirish.	Keng qamrovli ilmiy yondashuv, musiqaning tarixiy va madaniy jihatlarini taqdim etish.	Eng chuqur ilmiy yondashuv, musiqaning har bir aspektini yoritish.
Qamrov va hajm	O'zbek madaniyati va musiqasiga xos atamalarni tushuntirish.	Klassik, jazz, xalq, zamonaviy musiqani o'z ichiga olgan keng qamrov.	Musiqaning barcha tarmoqlarini qamrab olgan eng to'liq manba.
Farqlar	O'zbek musiqasining maxsus atamalariga e'tibor qaratilgan.	Musiqaning tarixiy, madaniy, va ilmiy jihatlari keng ko'lamda tasvirlangan.	Musiqaning xalqaro va ilmiy kontekstida batafsil tahlil.
Lug'atning xususiyatlari	O'zbek tilida tushunishga mo'ljallangan,	Musiqaning umumiy tarixiy va madaniy	Musiqaning ilmiy tahlilini taqdim etadi, xalqaro

	o'zbek musiqasiga xos atamalarni izohlash.	kontekstini yoritadi.	yondashuvni o'z ichiga oladi.

Jadvalda berilgan natijalarga ko'ra:

- Akbarovning lug'ati o'zbek musiqasiga xos atamalarni izohlaydi va asosan o'zbek musiqashunoslari va talabalari uchun mo'ljallangan. Oxford Companion to Music va The Grove Dictionary of Music and Musicians esa musiqaning global kontekstini, ilmiy va madaniy jihatlarini kengroq yoritadi.

- Akbarovning lug'ati o'zbek tilida musiqaning nazariy va amaliy jihatlarini aniq va to'liq tushuntirishga qaratilgan. Boshqa lug'atlar esa musiqaning xalqaro tarmog'ini kengroq qamrab oladi, ilmiy yondashuvni taqdim etadi.

- Akbarovning lug'ati o'zbek musiqasi va madaniyatiga xos atamalarni o'z ichiga olsa, Oxford Companion to Music va The Grove Dictionary of Music and Musicians musiqaning barcha tarmoqlarini (klassik, jazz, xalq musiqasi va boshqalar) qamrab oladi, keng qamrovli manba hisoblanadi.

- Akbarovning lug'ati, o'zbek musiqasini o'rganayotganlar uchun moslashtirilgan bo'lib, o'zbek xalq musiqasining maxsus atamalarini tushuntiradi. Oxford Companion to Music va The Grove Dictionary of Music and Musicians esa musiqaning global va ilmiy jihatlarini, madaniyatlararo farqlarni yoritadi.

Shunday qilib, har bir lug'atning o'ziga xos yondashuvi va auditoriyasi bor, bu esa ularning maqsad va qamroviga ta'sir ko'rsatadi.

XULOSA

Ushbu maqola musiqaga oid terminologiyaning leksikografiyasi va turli lug'atlar orasidagi farqlarni tahlil qiladi. Tadqiqotda Ilyos Akbarovning musiqaga oid lug'ati, Oxford Companion to Music va The Grove Dictionary of Music and Musicians lug'atlari taqqoslanib, har bir lug'atning maqsadi, auditoriyasi, metodologiyasi va qamrovi aniqlangan. Akbarovning lug'ati o'zbek musiqasiga xos terminlarni aniq va tushunarli tarzda izohlashga qaratilgan bo'lib, asosan o'zbek musiqashunoslari va talabalari uchun mo'ljallangan. Oxford Companion to Music va The Grove Dictionary of Music and Musicians lug'atlari esa musiqaning xalqaro jihatlarini keng qamrab

olib, ilmiy va madaniy kontekstlarni yoritadi. Xulosa qilib aytganda, har bir lugʻatning oʻziga xos yondashuvi va maqsadi bor, bu esa ularning musiqaga oid atamalarni tushunishdagi ahamiyatini oshiradi. Ilyos Akbarovning lugʻati oʻzbek musiqasi uchun zarur boʻlsa, Oxford Companion to Music va The Grove Dictionary of Music and Musicians musiqaning global kontekstini oʻrganishga yordam beradi. Ushbu maqola musiqaga oid terminologiyaning ilmiy va amaliy tadqiqotlarda qanday ahamiyatga ega ekanligini koʻrsatadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Akbarov, I. Musiqaga oid lugʻat. – T.: Oʻzbekistan Milliy Akademiyasi, 1987.
2. A. Fitrat. Oʻzbek klassik musiqasi va uning tarixi. – T., 1993.
3. Berns, P. A. Principles of Lexicography. - Oxford: Oxford University Press, 1983.
4. Merriam, A. P. The Anthropology of Music. Evanston, IL: Northwestern University Press, 1964.
5. Rehding, A. Music and Cultural Identity in a Globalized World. -Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
6. Stanley Sadie. The Grove Dictionary of Music and Musicians. – London: Oxford University Press, 1980.
7. Jackson, H. Lexicography. An Introduction. Routledge, 2002.
8. Percy A. Scholes, John Owen Ward. The Oxford Companion to Music. Tenth edition. Oxford University Press, 1970.
9. Wiegand, H. E. Lexicography: A Handbook of Lexicographical Theories and Practice. De Gruyter, 1998.
10. Zagorski, M. "International Music Terminology: Bridging Cultural and Academic Gaps." International Journal of Musicology, 15(3), 121-138., 2012.

O'QUVCHILARGA BADIY MATNNI TUSHUNISH TEXNIKASINI O'RGATISH USULLARI

Tillayeva Rayxona Tuxtasinovna,

*Namangan davlat pedagogika instituti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD),
dotsent e-mail: rayxona_tillayeva_05@mail.ru, +998-94-153-11-13*

ORCID: 0000-0002-0018-5530

Annotatsiya: Amaliyotda adabiyot o'qitishdan bosh maqsad ma'naviy yetuk, estetik jihatdan sezgir shaxsni tarbiyalash, degan fikr qayta-qayta ta'kidlanadi. Bunda kitobxonni tarbiyalash maqsadi emas, balki badiiy adabiyot orqali uning zamiridagi ma'naviy boylikni o'zlashtirish vositasi, yo'li ham muhim hisoblanadi. Shaxs intellektual kamoloti samaradorligiga qaratilgan ilmiy tadqiqotchilik faoliyati o'quvchilarning mantiqiy va ijodiy qobiliyati, erkin fikrlashi, faolligi va mustaqilligini, bir so'z bilan aytganda, kognitiv faolligini oshirishga xizmat qiladi. Kichik tadqiqotlar olib borish o'quvchilarda mantiqiy tafakkurni rivojlantiradi, asosli javob topish jarayonida noto'g'ri vaziyatlarni xotirjamlik bilan hal etish qobiliyati, masalaga xolis munosabatda bo'lish ko'nikmasini shakllantiradi. Natijada o'quvchilarda masalaga nisbatan e'tiborli bo'lish, aniqlik, murakkab vaziyatlarda voqealarni obyektiv baholash ko'nikmalari va ijodkorlik sifatleri rivojlantiriladi. Maqolada mazkur jihatlar xususida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar. Adabiyot, san'at turi, o'quv fani, so'z san'ati, idrok, adabiy kompetensiya, badiiy matn, nutq, muloqot.

METHODS OF TEACHING STUDENTS THE TECHNIQUE OF UNDERSTANDING ARTISTIC TEXT

Abstract: In practice, the idea that the main goal of teaching literature is to educate a spiritually mature, aesthetically sensitive person is repeatedly emphasized. In this regard, not only the goal of educating a librarian is considered important, but also the means and path to mastering the spiritual wealth inherent in him through literary works. Scientific research activities aimed at the effectiveness of the intellectual development of a person serve to increase the logical and creative abilities of students, their free thinking, activity and independence, in a word, cognitive activity. Conducting small research develops logical thinking in students, the ability to calmly resolve incorrect situations in the process of finding a reasonable answer, and the ability to be objective in the problem. As a result, students develop attentiveness to the problem, accuracy, the ability to objectively assess events in complex situations, and creative qualities. The article discusses these aspects.

Keywords. Literature, art form, academic discipline, word art, perception, literary competence, literary text, speech, communication.

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ ТЕХНИКЕ ПОНИМАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Аннотация: На практике неоднократно подчеркивается мысль о том, что главная цель преподавания литературы — воспитание духовно зрелой, эстетически чуткой личности. В этой связи важным представляется не цель воспитания библиотеки, а скорее средство и путь усвоения заложенного в ней духовного богатства посредством литературы. Научно-исследовательская

деятельность, направленная на эффективность интеллектуального развития личности, служит повышению логических и творческих способностей учащихся, свободе мышления, активности и самостоятельности, одним словом, познавательной активности. Проведение небольших исследований развивает у учащихся логическое мышление, умение спокойно разрешать некорректные ситуации в процессе поиска обоснованного ответа, умение подходить к проблеме объективно. В результате у учащихся развиваются внимание к деталям, точность, способность объективно оценивать события в сложных ситуациях и креативность. В статье рассматриваются эти аспекты.

Ключевые слова. Литература, вид искусства, учебная дисциплина, словесное искусство, восприятие, литературная компетентность, литературный текст, речь, коммуникация.

KIRISH

Ma'lumki, kommunikativ munosabatlarga kirishuvchan, o'qish turlarini o'zlashtirgan, turli manbalardan zarur ma'lumotlarni ola biladigan, matn mavzusi va g'oyasi, undagi qo'shumcha ma'lumotlarni aniqlash va idrok etish ko'nikmalariga ega shaxs jamiyatda munosib qadrlanadi. Rus olimasi S.L.Lvovanning fikricha, "Kundalik, shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy hayotda turli yo'llar bilan olingan matn ma'lumotlarin ajratish, tushunish, uzatish va ularni samarali ishlatish shaxsning o'zini o'zi boshqarish qobiliyati deb tushuniladigan funksional savodxonlikni shakllantirishdir". Shu nuqtayi nazardan yondashilganda, matn ustida ishlash adabiy ta'limdagi asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Zero, har qanday bilim va faoliyat usullarini tushunmasdan o'zlashtirish o'quvchilar uchun foydali hisoblanmaydi. Ular bilim va madaniyatning asosiy tashuvchilari bo'lib, jamiyat taraqqiyotini ta'minlashga hissalarini qo'shishadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida adabiyotni fan sifatida o'qitish o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu jihatlar o'quvchilar tomonidan san'at asarini idrok etishda namoyon bo'ladi. Ularning fikrlashlari ma'lum bir tanlangan mavzu uchun xos bo'lgan xususiyatlar bilan belgilanadi, shuning uchun mazkur jarayonda kontekstga tayaniladi.

O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasida mazkur masala U.Dolimov, A.Zunnunov, Q.Yo'ldoshev, S.Matchonov, M.Mirqosimova, Q.Husanboyeva, R.Niyozmetova, V.Qodirov, E.Abduvalitov, N.Yo'ldoshevalarning tadqiqot ishlarida, asosan, adabiyot o'qitishda yangilangan pedagogik tafakkur, o'quvchilarning adabiy tahlil ko'nikmalarini rivojlantirish, mustaqil ishlarni tashkil etish, mustaqil fikrlashga o'rgatish, mumtoz asarlarni o'rganish, vatanparlik ruhida tarbiyalash, adabiyotni qiyosiy yo'sinda o'rganish muammolari doirasida tahlilga tortilgan.

Adabiyotshunoslik, germevtika, adabiyot o'qitish metodikasi yutuqlari asosida badiiy asarda muallif pozitsiyasi konsepsiyasini ishlab chiqishning metodik tizimi nazariy jihatdan asoslangan. U o'z ichiga tayyorgarlik (idrok etishga tayyorgarlik va asarni tushunish), nazariy (adabiy-nazariy tushunchalarni tahlil qilish), shakllantirish (badiiy matn bilan ishlashda muallif pozitsiyasi konsepsiyasini ishlab chiqish,

mikrokontekstlarni tahlil qilish algoritmi) va umumlashtirish kabi faoliyat turlarini o'z ichiga olishi olimlar tomonidan maxsus tadqiq etilgan.

Bu borada ayrim tadqiqotlar amalga oshirilgan. Xususan, badiiy asarlar, xususan, epik asarlarda muallif o'rnini tushunish muammosi rus metodistlari A.M.Antipova, G.I.Belenkiy, O.Yu.Bogdanova, G.A.Gukovskiy, S.A.Zinina, T.F.Kurdyumova, S.A.Leonova, M.A.Ribnikova, L.I.Petriyeva, M.A.Snejnovskaya, V.F.Chertov kabi olimlar tomonidan adabiy ta'limning boshqa masalalari bilan birgalikda ko'rib chiqilgan.

"Muallif pozitsiyasi" tushunchasi L.A.Zabrodina, V.A.Limerova, V.G.Maransman, N.Ya.Meshcheryakova, I.V.Rogojinalarning tadqiqotlarida alohida metodik muammo sifatida o'rganilgan.

Badiiy asarda muallif dunyoqarshining namoyon bo'lishi muammolariga doir adabiy tadqiqotlar M.M.Baxtin, S.A.Baikova, N.S.Valigina, V.V.Vinogradova, V.E.Xalizinalar olib borilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'quvchilarning matn ustida ishlash ko'nikmasini rivojlantirishda kognitiv ta'lim vositalaridan biri sanalgan o'qishni yaxshilash samaradorlik omilidir. Bu borada badiiy matn mazmunini tushunishga doir o'qish texnikasini o'rgatish muhim sanaladi. Professor S.Matchonovning fikricha, "Badiiy asarni o'qish hali hech narsani anglatmaydi. Eng muhimi, nimani o'qish va o'qiganini qanday tushunishdir. Demak, kitobxonlik o'qilgan kitoblar soni bilan belgilanmaydi, balki u tushunib o'qish, ya'ni maqsadli o'qishdir". Bizningcha, savodli kitobxon o'quvchini kamol toptirishda adabiyot o'qituvchisining o'zni alohida bo'lib, u badiiy asar mazmuni va shakli ustida ish olib borishni rejalashtiradigan, unga doir samarali usullarni tanlay biladigan va ta'lim jarayonida qo'llaydigan yagona subyektdir.

Adabiyot o'qituvchisi alohida topshiriqlar tizimi orqali matnni tushunish darajasini aniqlashga imkon beradigan asar mavzusi, g'oyasi, muammosi va muallif nuqtayi nazarini aniqlash malakalarini rivojlantiradi. Matn mavzusi yoki g'oyasini aks ettirishga doir sarlavha tanlash, reja tuzish, o'qiganini tushunish mashqlari shular jumlasidandir. Qayd etilganlar doimo ijobiy natijalarni ta'minlamasligi mumkin. Tajribalarimizda o'quvchilarning matn ustida ishlash ko'nikmalari yetarli emasligi, o'qiganlari mazmunini tushuna olmasiklari ma'lum bo'ldi. Bizningcha, bu boradagi muvaffaqiyatsizliklarning asosiy sabablaridan o'qituvchilarning aksariyati boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning o'qish malakalari shakllangan va matn bilan ishlash jarayonida o'qish savodxonligi o'z-o'zidan sodir bo'ladi deb o'ylashlari natijasidir.

Matn ustida ishlash haqida so'z borganda, adabiyot o'qituvchisi ko'pincha savol-topshiriqlar bilan cheklanadi. Matn mazmunini tushunish, matn mavzusini shakllantirish, matn g'oyasi ustida ishlash usullariga e'tibor bermaydi. Shuningdek, matn ma'lumotlarini qayta ishlash:

matnga savollar berish, sarlavhasini tahlil qilish, ajratib ko'rsatish, lug'at ustida ishlash, kalit so'zlar, matnni fasllarga bo'lish, semantik qismlar, konseptual jummalarni ajratib ko'rsatish; matnni qisqartirish, tasviriy ifoda vositalarini tahlil qilish; o'qishni o'rganish taktikasi: matn rejasini tuzish, matn bilan dialog, matnning semantik xaritasini tuzish kabilar nutq va tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ularni faol ravishda bajarish ehtiyojini uyg'otish maqsadga muvofiq. Metodist S.Kambarovning fikricha, "badiiy asarlarni o'rganishda o'quvchilarning matn mazmunini sayoz yoki yuzaki tushunish holatlari kuzatiladi. Bunga olimlar tomonidan epifenomenal tushuncha deb nom beriladi. Tushunmasdan tushunish tarzida baholanadigan mazkur holatda o'quvchi matn mazmunini tushungandek ko'rinsa ham, aslida buning aksidir. U chuqur mushohada qilmaydi, tushunishga intilmaydi ham, faqat o'z fikrini butun asar kontekstidan olingan misollar orqali ifodalashga harakat qiladi".

Adabiy ta'limda turli xil o'qish strategiyalarini qo'llash zarurati mavjud. Maktab davrida va kelgusi kasbiy jarayonida faoliyatining asosini tashkil etuvchi o'qishni o'rganish strategiyasida zamonaviy shaxs o'zlashtirishi zarur sanalgan matn bilan tanishish, ko'rish va izlash strategiyalari belgilangan. Ko'rinadiki, o'quvchilar matn bilan ishlash jarayonida matnni tushunish usullaridan ongli ravishda foydalanishga o'rgatish muammosi dolzarbdir.

Zamonaviy savodli kitobxonni kamol toptirishda o'quvchilarni axborot oqimida harakatlanishga va turli manbalardan zarur ma'lumotlarni ola bilishga yo'naltirish zarur. Buning uchun badiiy matn ustida ishlash tizimini yaratish, axborotni qayta ishlash va ularni o'qishning individual taktikasiga kiritish, har xil turdagi matnlardan foydalanish zarur. Shuningdek, mazmunli o'qishning ahamiyatini anglatishda o'quv jarayonini subyektiv yondashuvga asoslash, unga ko'ra o'quvchi o'z individual qobiliyati va qiziqishlari bilan darsning markazida bo'lishiga erishish samaralidir.

Ta'lim oluvchilarning kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish intellektual salohiyatini rivojlantirish asosidir. "Mutolaa madaniyatini shakllantirish zarurati o'quvchilarning adabiyotdan qandaydir yangilikni bilib olishi bilangina bog'liq emas. Mustaqil mutolaa jarayonlari milliy o'zlikni, hayotning tub mohiyatini anglatish, fuqarolik burchi va axloqiy nuqtayi nazarini mustahkamlash kabi mushtarak maqsadlar yo'lida takomillashib, ijtimoiy-axloqiy va estetik ideallarni o'zida aks ettiradi".

Jahonda axborot oqimi ortib borayotgan va uni o'zlashtirish texnikasi tobora o'zgarayotgan globallashuv sharoitida matn ustida ishlash bilish va rivojlanishning omili sanaladi. Turli janrdagi

matnlarni o'qish qobiliyatini rivojlantirishga shaxsning axborot madaniyati, kasbiy va shaxsiy rivojlanishi hamda dunyo bilan muloqot o'rnatish sharti sifatida qaraladi. Matn ustida ishlash muammosini hal qilishda matndagi aniq va yashirin ma'lumotlarni aniqlash va ular bilan ishlash kabi axborot o'qishni rivojlantirishga doir yondashuvlarni qo'llash muhim sanaladi.

Adabiy ta'limning boshlang'ich bosqichida semantik o'qish strategiyalari yetakchilik qiladi. So'nggi paytlarda "axborot bilan ishlash madaniyati" va "badiiy matnni o'qish madaniyati" tushunchalarini qo'llashda turlichalik kuzatiladi. Aksariyat hollarda kitobxonlik madaniyati axborot-bibliografik savodxonlik bilan belgilanadi hamda o'qishning o'ziga xos usuli va samaradorlik omili sifatida qaralmaydi.

Axborotlashuv davrida mumtoz asarlarni o'qishga bo'lgan qiziqishning susayishi, "formualalar adabiyoti" (detektiv, fantastik)ga qiziqishlari ortishi o'quvchilarning o'qish madaniyati rivojiga ta'sirini ko'rsatmoqda. Asrlar davomida to'plangan adabiy meros zamonaviy multimedia texnologiyalari dunyosida "erib ketmasligi" uchun zamonaviy o'quvchi nafaqat axborot va funksional savodxonlikka, balki ma'naviy-estetik manba sifatida badiiy matnni o'qish madaniyatiga ham ega bo'lishi, adabiy va badiiy bo'lmagan madaniy matnlarni o'qish strategiyalarini farqlashni o'rganish kerak.

Boshlang'ich ta'lim badiiy matnni o'qish madaniyatini shakllantirish uchun qulay davr hisoblanadi. Bu ezgulik va yovuzlik, inson, tabiat, san'at va hayot haqidagi tasavvurlarni rivojlantirishga chambarchas bog'liq.

"O'qish savodxonligi" tushunchasi bugungi kunda sotsiologiya, kutubxonashunoslik, pedagogika, informatika kabi turli sohalarda faol qo'llaniladi.

Ilmiy o'qish madaniyati va badiiy adabiyotni o'qish madaniyatini bir-biridan ajratib, sezilarli farqlarga qaramay, ular bir-birini to'ldiradi va parallel ravishda boradi. O'qish san'ati kabi o'qish madaniyatining tarkibiy qismi muallif va o'quvchi o'rtasidagi dialog yoki estetik faoliyat hisoblanadi va uning maqsadi o'qishni shakllantirishdir.

O'qish madaniyati deyilganda nimani tushunish kerakligini ilmiy jihatdan aniqlash vazifasi turadi. Ushbu kontsepsiyaning ikki tomonlama tabiati (metodik jihatdan) masalasi e'tiborsiz qolmoqda: avvalo, o'qish kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga qaratilsa, ikkinchidan, u o'qish faoliyatiga asoslanishi va natijani aks ettirishi zarur. Agar o'qish madaniyati o'quvchining individual va yosh xususiyatlariga, har bir davrga xos badiiy asarni talqin qilish modellariga muvofiq o'qish jarayonini muayyan tarzda tartibga soluvchi faoliyat usuli sifatida yuzaga kelsa bu ikki tomonlama yo'qoladi.

Mutolaa madaniyatini rivojlantirishga doir eskirgan talqinlar zamon talablariga javob bermay qo'yg'anligi zamonaviy metodologiya nuqtayi nazaridan yangilanishni taqozo etadi. Har bir davrga xos mutolaa madaniyati talablarini aniqamay turib, bu borada harakat qilish usullarini empirik tarzda o'zlashtirish maqsadga muvofiq. Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish, badiiy matn ustida ishlash muammosi boshlang'ich ta'limda PIRLS mezonlariga asoslanishni tazoqo etadi.

Badiiy matn ustida ishlash metodikasini o'qish kompetensiyasi va tajribasi (idrok etish, tahlil va talqin qilish) o'quvchi adabiy rivojlanishining ko'rsatkichi va natijasi sifatida baholash mumkin. Bu borada metodik shartlarni kompleks va tizimli holda amalga oshirish, tegishli o'quv-metodik majmualardan foydalanish, o'quvchilarning adabiy rivojlanishni diagnostika qilish monitoringi tizimining mavjudligi e'tiborga olinadi. Shuning barobarida zamonaviy adabiy ta'lim tizimining maqsadli strategiyalariga o'zgartirishlar kiritish, o'quvchilarning badiiy matn ustida ishlash malakasini rivojlantirish maqsadini belgilash zarur.

Yuqoridagilar asosida badiiy matn ustida ishlash metodologiyasini takomillashtirishning asosiy shartlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- 1) so'z san'atining organik tabiatini o'rgatish jarayonida innovatsion ta'lim strategiyalaridan foydalanish;
- 2) adabiy o'qish darslarida badiiy matnning axloqiy-estetik imkoniyatlarini yuzaga chiqarish;
- 3) badiiy matn ustida ishlash darslarining maqsad va vazifalarini samarali amalga oshirish imkonini beruvchi, asarni idrok etishga doir metodik vositalar.

Badiiy matn ustida ishlash talablariga ko'ra quyidagi muammolarni hal qilish zarur:

1. Adabiy ta'lim aspektida "Badiiy matn ustida ishlash" tushunchasining mazmunini aniqlash va nazariy asoslash.
2. Ta'lim oluvchilarning o'quv, kognitiv va badiiy matnni o'qishga bo'lgan qiziqishlarini aniqlash.
3. O'quvchilarning adabiy rivojlanishigaoid darslar maqsadini belgilash va amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlarini, kutilayotgan natijalarini, tarbiyaviy ish shakllarini aniqlash va tavsiflash.
4. Adabiy rivojlanish sohasida "Badiiy matn ustida ishlash" kursini tashkil etish va uning o'quv-metodik ta'minotini ishlab chiqish.

Badiiy matn ustida ishlash metodologiyasi – bu ko'p komponentli integratsiyalashgan va dinamik faoliyatga asoslangan bo'lib, u adabiy asarlar ustida ishlashga bo'lgan ehtiyoj, o'qish

sifati, ta'lim oluvchilarning talqin qilish kompetensiyasi va tayyorgarligi, matn bilan muloqot bosqichlaridagi faoliyati, uning natijasi badiiy matn, muallif, kitobxonning atrof-olam va o'zi bilan muloqotini tushunishga bo'lgan qonuniyat, tamoyil, metod, usul va vositalar yig'indisidir.

Badiiy matn ustida ishlash samaradorligi o'quvchilarning adabiy asarni idrok etishi uchun zarur sanalgan qobiliyatlari, asarni o'qishga qiziqish va o'qilganlar haqida muhokama uyushtirish zarurati, so'z ma'nosiga nisbatan hissiy sezgirlik, intonatsiya, nutq uslubi, qahramonlarga hamdardlik, voqelikka munosabat bildirish kabilarga ham uzviy bog'liq. Muallif obrazini o'z tasavvurida qayta gavdalantirish, muallfning qahramonlar va hodisalarga munosabatini aniqlash, o'z nuqtayi nazarini shakllantirish ham matn ustidagi ishlarning muhim elementlaridir. "Men va qahramon", "Men va do'stim – kitob", "Men va boshqa kitobxon" kabi baholovchi dialog ko'nikmasi ham bu borada muhim shartlardandir. Mutolaa qilingan asarni ifodali va sharhli o'qish, illyustratsiya, dramatizatsiya asosida matnni talqin qilish qobiliyati ham kutilgan natijalarni kafolatlaydi. Qayd etilganlar matn ustida ishlash, badiiy asarni idrok etish jarayonida shakllanadi va matnni tushunish mezonini sifatida baholanadi.

XULOSA

O'quvchilarning badiiy matn ustida ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda eng muhim ko'rsatkich va natija – bu adabiy asarni emotsional va obrazli idrok etishdir. Buning uchun o'quvchilarning o'qishdan boshlab to o'zining ijodiy mahsulotini yaratishgacha bo'lgan metodik shartlar taqozo qilinadi.

Badiiy matn ustida ishlashda uning estetik va ma'naviy ta'sirini ro'yobga chiqarish zarur. Bunda o'quvchilarning rekonstruktiv va ijodiy tasavvurlari, so'zga sezgirlik, badiiy tilning qurli qatlamlarini o'zlashtirish yo'llarini tatbiq etish muhim sanaladi.

Xulosa qilganda, badiiy matn ustida ishlashda bir qator metodik vositalar mavjud bo'lib, ular ta'lim oluvchilarning adabiy kompetensiyalari rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ular sirasiga quyidagilar kiradi:

1. Matn tabiatiga mos reproduktiv va tahliliy vazifalar: o'quv matnlari uchun; ijodiy, analitik va tadqiqot – badiiy matnlar uchun; o'quvchidagi erkin assotsiatsiya, hissiy reaksiya va yozish faoliyatiga motivatsiya beruvchi evristik usullar majmuyi.
2. O'quvchilarning badiiy matnni idrok etish darajasini nazorat qilishga qaratilgan diagnostika usullarini tizimli ravishda har bir o'quv yilida 2 – 3 marta o'tkazish.
3. Badiiy asarlarni badiiy-ma'naviy qimmatini, nutqi va til xususiyatlari, o'quvchilarning moyilliklari va dunyoqarashi asosida tanlash va hk.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kambarova S.I. Adabiyotni o'quv fani va san'at turi sifatida o'qitish metododlogiyasi. Ped. fan. dok. (DSc) ... diss. – Toshkent, 2024. – 245 b.
2. Камбарова С.И. Умумий ўрта таълим тизимида ўқувчиларнинг мустақил мутолаа маданиятини шакллантириш технологияси. Пед. фан. фвлс. док. (PhD) ... дисс. – Самарқанд, 2019. – 153 б.
3. Львова С.И. Настольная книга учителя русского языка. 5 – 11 классы / С. И. Львова, И. П. Цыбулько, Ю.Н.Гостева; под. ред. С. И. Львовой. – М.: Эксмо, 2007. – 496 с.
4. Матжон, С. Мактабда адабиётдан мустақил ишлар. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. – 208 б.

UDK: 37

KIMYO FANINI O'QITISHDA MODUL TIZIMIDAN FOYDALANISH

*Mirzaaliyeva Gulira`no mirzaanva qizi¹,
Sattarova Dilfuza Maqsudovna²,*

¹Namangan davlat pedagogika instituti, magistr talabasi,

*²Namangan davlat pedagogika instituti kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD), dotsent*

Annotatsiya. Hozirgi globallashuv jarayoni ta'lim tizimini ham chetlab o'tmayapti. Har bir davlat ta'lim tizimiga aloxida e'tibor qaratgan xolda, o'zining ta'lim tizimini rivojlangan davlatlar o'qitish texnologiyasi bilan bo'g'lashga va uni talabalarda qanday natija berayotganiga e'tibor bergan xolda yaratmoqda. Hozirda yevropa davlatlari modul tizining turli sistemalarda muvaffaqiyatli natijalarga erishmoqda. Ushbu maqolada modulli ta'lim texnologiyalari va kimyo fanini o'qitishdagi ba'zi qilayliklari, o'ziga xosligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Modulli ta'lim, modulli texnologiya, texnologik xarita, pedagogik faoliyat, kimyoviy ta'limda modul.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЫ В ПРЕПОДАВАНИИ ХИМИИ

Г.Мирзаалиева, Д.Саттарова

¹Наманганский государственный педагогический институт, магистрант,

*²Наманганский государственный педагогический институт, доктор
философии (PhD) по химическим наукам, доцент*

Аннотация. В настоящее время процесс глобализации не обходит стороной и систему образования. Каждое государство, уделяя особое внимание своей системе образования, создает её, связывая с технологиями обучения развитых стран и обращая внимание на то, какие результаты она дает студентам. В настоящее время европейские страны достигают успешных результатов в различных системах модульной системы. В данной статье рассматриваются модульные образовательные технологии и некоторые особенности преподавания химии.

Ключевые слова: Модульное обучение, модульная технология, технологическая карта, педагогическая деятельность, модуль в химическом образовании.

USING THE MODULAR SYSTEM IN TEACHING CHEMISTRY

G.Mirzaaliyeva, D.Sattarova

¹Master student at the Namangan State Pedagogical Institute,

²Doctor of Philosophy (PhD) in Chemistry, Associate Professor at the Namangan State Pedagogical Institute

Abstract. *The current process of globalization is not by passing the education system either. Each country is creating its education system while paying special attention to linking it with the teaching technologies of developed countries and observing what results it brings to students. Currently, European countries are achieving successful results with various systems of the modular system. This article discusses modular teaching technologies and some peculiarities in teaching chemistry.*

Key words: *Modular education, modular technology, technological map, pedagogical activity, module in chemical education.*

KIRISH

Kimyo fani o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy tajribalar bilan bog'lashni talab qiladigan fanlardan biridir. An'anaviy ta'lim tizimida barcha o'quvchilar uchun bir xil uslub qo'llanilganligi sababli, individual ta'lim ehtiyojlari yetarlicha hisobga olinmaydi. Shu nuqtai nazardan, modulli o'qitish texnologiyasi talabalarga individual yondoshish imkonini beradi. Ushbu maqolada kimyo fanini modulli ta'lim tizimi asosida o'qitish haqida ma'lumotlar berilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Modulli ta'lim texnologiyalari bo'yicha turli tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, ular ushbu metodikaning samaradorligini ta'minlaydi. Jumladan:

- Трофимова Н. А. (2009) o'z tadqiqotlarida modulli ta'lim texnologiyalarining kimyo fanida qo'llanilishi o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam berishi takidlangan.
- Чошанов М. А. (2005) modulli ta'lim tizimining umumiy didaktik tamayillari bilan bog'langanligini o'rgangan va modular asosida tashkil etilgan darslarning an'anaviy usullarga nisbatan samaraliroq ekanligi qayd etilgan.
- Берсенева Е. В. (2004) kimyo fanini o'qitishda zamonaviy texnologiyalarni tadbqiq etib, modulli o'qitishning dars jarayonlaridagi ro'li va uning o'quvchilar faolligini oshirishga ta'sir ko'rsatib bergan.
- Rashidov X. (2007) Kasbiy pedagogika uslubiy qo'llanmada modulli ta'lim reytingi va uning nazorat topshiriqlarini qamrab olgan.

METODOLOGIYA

Modulli ta'lim pedagogik texnologiyalardan biri bo'lib, o'z mohiyatiga ko'ra o'quvchiga yo'naltirilgan. Bu sizga bir vaqtning o'zida ta'lim jarayonini optimallashtirish, o'quv maqsadlariga erishishda uning yaxlitligini ta'minlash, talabalarning kognitiv va shaxsiy sohasini rivojlantirish imkonini beradi. Bu texnologiya maktab o'quvchilarining o'qitish natijasida o'quv, ilmiy-ommabop va ma'lumotnomalar bilan ishlash jarayonida bilimlarni mustaqil egallashiga asoslanadi. Modulli texnologiya talabaning kognitiv faoliyatini qat'iy nazorat qilishni o'zini o'zi boshqarish uchun keng imkoniyatlar bilan birlashtirish imkonini beradi.

Modulli o'qitish texnologiyasi barcha talablariga mukammal darajada javob beradi va foydalanish uchun eng oddiy, eng samarali va istiqbolli texnologiyalardan biridir. Uning mohiyati shundan iboratki, o'quvchi o'zlashtirishi kerak bo'lgan o'quv material axborot bloklari-modullarga bo'linadi. Har bir bunday modul mantiqiy yakunlanadi. U maqsadli harakatlar rejasini, qo'yilgan didaktik maqsadlarga erishish uchun ma'lumot va uslubiy qo'llanmani o'z ichiga oladi. Bu erda modul o'rganish vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Modulli darsning tuzilishi motivatsion bosqich, modul bilan mustaqil ishlash bosqichi va baholash bosqichini o'z ichiga oladi. Bunday dars keyingi faoliyat uchun motivatsiya bilan boshlanadi. O'qituvchi muammoli vaziyat yaratadi, talaba bilan birgalikda dars mavzusini belgilaydi, darsning maqsad va vazifalarini shakllantiradi. U o'quvchilarni modulli bloklar bilan mustaqil ishlashga yo'naltiradi va kerakli ko'rsatmalar beradi. Har bir talabaga modul beriladi (texnologik xarita). Bloklar ma'lum tartibda tuzilgan, raqamlangan va o'quvchilarga to'plam sifatida taklif etiladi. Modulli texnologiya universalidir. U har xil turdagi darslarda qo'llanilishi mumkin, to'liq mavzularni o'rganish, modul dasturini yaratish yoki darsga modulli o'qitishning alohida elementlarini kiritish uchun ishlatilishi mumkin.

Modulli o'qitish o'quv vaqtini rejalashtirish va o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning kompetentsiyalarini rivojlantirish va shakllantirishni ta'minlash imkonini beradi.

Modulli o'qitish texnologiyasi jozibador, chunki u o'quvchilarning faol o'quv faoliyatiga yo'naltirilgan bo'lib, uning usullarini o'zlashtirish o'quv materiali mazmunini tez va sifatli o'zlashtirishga yordam beradi.

Kimyo darslarida modulli o'qitish texnologiyasidan foydalanish har bir o'quvchining individual qobiliyatini rivojlantiradi, ularni o'quv va kognitiv faoliyatda mustaqil ravishda aniq maqsadlarga erishishga, bilimlarni egallash darajasini aniqlashga, bilim va ko'nikmalardagi kamchiliklarni ko'rishga, o'z-o'zini boshqarishga o'rgatadigan ta'lim faoliyati.

Modulli ta'lim darslarida o'quvchilarning bilim faolligini oshirish uchun ma'lum bir rag'bat yaratadigan raqobat elementi mavjud.

Modulli o'qitish o'quvchilarga uning ehtiyojlariga qarab ta'lim olish imkoniyatini beradi.

Modulli o'qitish darsida o'qituvchining roli o'quvchilar ishini boshqarish, berilgan vazifalarni belgillash, o'quvchilarga maslahat berish, yordam berish va qo'llab-quvvatlashdan iborat. Shu bilan birga, o'qituvchi dars davomida har bir o'quvchi bilan muloqot qilish imkoniyatiga ega.

Modulli dars oxirida ish natijalari umumlashtiriladi, o'quvchilar mavzuning vazifalari bo'yicha xulosalar chiqaradilar va daftarlarini tekshirish uchun topshiradilar. Belgilangan vaqtdan oldin topshiriqlarni bajargan o'quvchilar qo'shimcha ball oladi.

Modulli darsni o'tkazishda o'quvchilarni guruhlariga birlashtirish amaliyoti qo'llaniladi, bunda bir nechta zaif va o'rtacha bilimli o'quvchilar ishlashi va kamida bitta kuchli o'quvchi ishlashi kerak. Shunday qilib, ish jarayonida kuchli nisbatan o'quvchi kuchsizroq o'quvchiga yordam beradi va shu bilan birga o'z bilimini oshiradi.

Modulli ta'limning mohiyati shundan iboratki, o'quvchilar turli ish shakllari va o'quv vositalaridan foydalangan holda mustaqil ravishda bilim oladilar, o'qituvchi esa modul dasturlarida keltirilgan ko'rsatmalar va uslubiy tavsiyalar orqali o'quvchilar faoliyatini boshqaradi, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini rag'batlantiradi.

Modulli o'quv jarayonini bir necha bosqichlarga bo'lish mumkin.

1. O'quvchilarning dastlabki bilim darajasini aniqlash va o'quv maqsadlarini aniqlashtirish.
2. Shaxsning motivatsiyasini aniqlash.
3. O'quvchilarning o'quv faoliyatining umumiy rejasini o'zlashtirishi.
4. O'quv faoliyat.
5. O'rganilayotgan materialni umumlashtirish
6. Yakuniy bilim darajasini aniqlash va ta'lim olishda keyingi bosqichni belgilash.

Modulli texnologiya kimyo fanini o'qitish uchun ma'lum bir qulaylikka ega. Moddalar bilan tanishish bir turdagi reja asosida (tarkibi, tuzilishi, olinishi, fizik-kimyoviy xossalari, qo'llanilishi) bo'yicha amalga oshiriladi.

Modulli texnologiyada o'quv fanining umumiy maqsadiga mos keladigan shakl va usullar qo'llaniladi (juftlik va guruhlarda ishlash, do'stlar bilan muloqot qilish). Didaktik jihatdan mos o'quv qurollaridan foydalaniladi, o'quvchilar nafaqat ta'lim mazmuniga, balki ta'lim faoliyatiga ham e'tibor berishladi.

Modulli o'qitishning asosiy talablari jumlasiga quyidagilar kiradi:

- har bir modulning mazmuniga barcha materialni o'zlashtirib olish bo'yicha maqsad belgilashni;
- modul bir va bir necha didaktik maqsadga erishishni ta'minlashga qaratilishi;
- modullar mazmuni mustaqil fikrlash, mantiqiy o'ylash va amaliy faoliyatga yo'naltirilgan bo'lishi;
- kasbiy-ijodiy fikrlashni rivojlantirish maqsadida modulning o'quv materialini mazmuni muammoli tarzda berilishiga erishish shular jumlasidandir.

Modulli o'qitishda ta'lim oluvchilarning bilim, malaka, ko'nikmasi qat'iy ravishda nazoratning reyting tizimida baholanishini zaruriyat qilib qo'yadi.

Har bir modul bo'yicha tayyorlanadigan o'quv materiallari o'z ichiga o'qish davrini to'liq qamrab olgan modulli dastur, har bir modul bo'yicha nazariy materiallar (ma'ruza), o'quv-uslubiy tarqatma materiallar, har bir modul bo'yicha individual topshiriqlar, o'quv ilmiy adabiyotlar ro'yxati, har bir modul bo'yicha

mustaqil ishlar uchun topshiriqlar va har bir modul bo'yicha nazorat topshiriqlarini qamrab oladi.

Modular bo'yicha tasnifini :

- Majburiy modular: malaka yoki diplom olishi uchun o'qitilishi kerak bo'lgan fanlar.
- Tanlov modullari: talabanning qiziqishiga qarab talanadigan ixtiyoriy fanlar
- Qo'shimcha modular: talabanning bilim va ko'nikmalarini kengaytirish uchun o'quv dastruriga kiritilgan kurslar.

Kimyo murakkab fan bo'lib, unda nazariy bilimlarni amaliy tajribalar bilan bog'lash juda muhim. Modul tizimi bu jarayonni osonlashtiradi, chunki:

- Mavzular kichik modullarga bo'linadi;
- Nazariy tushunchalar real tajribalar bilan mustahkamlanadi;
- Har bir modul yakunida oraliq baholash o'tkaziladi;

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki:

1. Modulli ta'lim o'quvchilarning bilim olish jarayonida mustaqillik darajasini oshiradi.
2. Darslar jarayonida o'quvchilar o'zlariga qulay suratda materiallarni o'zlashtirish imkoniga ega bo'ladilar.
3. Guruhlarda ishlash natijasida o'quvchilarning muloqot ko'nikmalari rivojlanadi.

MUHOKAMA

Modulli ta'lim texnologiyasini o'qitish jarayonini samarali tashkil etish imkoniyatini beradi. Ushbu yondoshuv orqali o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi sezilarli darajada oshganligini kuzatiladi.

- Modullar yordamida o'quv jarayoni aniq bosqichlarga bo'linadi.
- Mustaqil ta'lim olish imkoniyati oshadi, bu esa o'quvchilarning ma'suliyat hissini kuchaytiradi.
- O'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy mashg'ulotlar orqali mustahkamlash imkoniyati yaratiladi

XULOSA

Kimyo fanini modul tizimi asosida o'qitish pedagogik ta'lim usullari bilan boyitilgan samarali yondoshuv hisoblanadi. Modul tizimi yordamida o'quvchilarni fanga bo'lgan mustaqil fikrlashi ortadi va nazariy olgan bilimlarini amaliyotda mustahkamlash imkoniyatiga eng bo'ladilar. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifati oshishiga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Трофимова Н. А. Использование модульной технологии на уроках химии как средство формирования компетентностей. - Минск: БГУ, 2009. - 42 с.
2. Чошанов М. А. Еще раз о блочно-модульном обучении: уроки внедрения // Учитель. - 2005. - № 4. - С. 59-65.
3. Берсенева Е. В. Современные технологии обучения химии: учеб. пособие. - М.: Центрхиммпресс, 2004. - 132 с.
4. Rashidov X., Xabibov X., va boshqalar. Kasbiy pedagogika. O'quv-uslubiy qo'llanma. – T., 2007. – B. 15.

KASBIY TA'LIM VA KASBIY SIFAT UYG'UNLIGI

Otanazarova Mohira Xamidbekovna

*Buxoro davlat universitetining
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) tayanch doktaranti*

Annotatsiya: Kasbiy sifat va kasbiy ta'lim - zamonaviy ish bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan ikki muhim omil. Kasbiy sifatlar, shaxsning professional faoliyatida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar, bilimlar va xususiyatlardir. Kasbiy ta'lim esa, ushbu sifatlarni rivojlantirish va mustahkamlash uchun mo'ljallangan jarayondir. Ushbu maqolada kasbiy sifatlar va kasbiy ta'lim o'rtasidagi uyg'unlik, ularning ahamiyati va o'zaro bog'liqligi haqida batafsil ma'lumot beramiz. Mazkur maqola kasbiy ta'lim va kasbiy sifatlarning o'zaro uyg'unligi masalasiga bag'ishlangan. Kasbiy ta'lim, o'qituvchi yoki mutaxassisning amaliy faoliyatiga zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni egallashni ta'minlaydigan jarayon bo'lib, uning samaradorligi kasbiy sifatlarning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Maqolada kasbiy ta'limning maqsadi, uning o'quvchilarga taqdim etadigan foydalari, shuningdek, kasbiy sifatlarning ta'lim tizimida qanday rivojlanishi va amaliyotga qanday integratsiya qilinishi haqida tahlil qilinadi. Kasbiy sifatlar, o'z navbatida, mutaxassisning professional faoliyatida yuqori natijalarga erishishi uchun zarur bo'lgan shaxsiy va professionallik ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Maqolada, kasbiy ta'lim va kasbiy sifatlarning o'zaro uyg'unligini ta'minlashning ahamiyati, bu jarayonni samarali tashkil etishning metodik yondashuvlari, hamda kasbiy sifatlarni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan strategiyalar va tavsiyalar keltiriladi. Ushbu maqola, o'qituvchilik yoki boshqa mutaxassislik sohasidagi yoshlar uchun kasbiy ta'limni rivojlantirishda muhim yo'l-yo'riqlarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: kasbiy ta'lim, amaliyot, bilim, nazariya, yangi texnologiyalar, shaxs, muvaffaqiyat.

СОВМЕСТИМОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО КАЧЕСТВА

Аннотация: Профессиональное качество и профессиональное образование — два важных фактора, необходимых для успешной работы на современном рынке труда. Профессиональные качества-это навыки, знания и характеристики, необходимые человеку для достижения успеха в профессиональной деятельности. С другой стороны, профессиональное обучение-это процесс, предназначенный для развития и закрепления этих качеств. В этой статье мы подробно рассмотрим гармонию между профессиональными качествами и профессиональным образованием, их важность и взаимосвязь. Данная статья посвящена вопросу сочетания профессионального образования и профессиональных качеств. Профессиональное образование-это процесс, обеспечивающий приобретение знаний и умений, необходимых для практической деятельности педагога или специалиста, эффективность которого напрямую влияет

на развитие профессиональных качеств. В статье анализируется цель профессионального образования, преимущества, которые оно предлагает учащимся, а также то, как профессиональные качества развиваются в системе образования и как они интегрируются в практику. К профессиональным качествам, в свою очередь, относятся личные и профессиональные навыки, необходимые специалисту для достижения высоких результатов в профессиональной деятельности. В статье представлено значение обеспечения сочетания профессионального образования и профессиональных качеств, методические подходы к эффективной организации этого процесса, а также стратегии и рекомендации, необходимые для развития профессиональных качеств. Эта статья представляет собой важное руководство по продвижению профессионального образования для молодых людей в области преподавания или другой специальности.

Ключевые слова: профессиональное образование, практика, знания, теория, новые технологии, личность, успех.

COMPATIBILITY OF PROFESSIONAL EDUCATION AND PROFESSIONAL QUALITY

Abstract: Professional quality and professional education are two important factors necessary for successful activities in the modern job market. Professional qualities are the skills, knowledge and characteristics necessary to achieve success in the professional activities of an individual. Professional education, on the other hand, is a process designed to develop and strengthen these qualities. In this article, we will tell you in detail about the harmony between professional qualities and professional education, their importance and relationship. This article is devoted to the issue of professional education and the harmony of professional qualities. Professional education is a process that ensures the acquisition of the knowledge and skills necessary for the practical activities of a teacher or specialist, the effectiveness of which directly affects the development of professional qualities. The article analyzes the purpose of vocational education, the benefits it offers to students, as well as how professional qualities develop in the educational system and integrate into practice. Professional qualities, in turn, include the personal and professionalism skills necessary for a specialist to achieve high results in professional activities. The article will highlight the importance of ensuring the harmony of professional education and professional qualities, methodological approaches to the effective organization of this process, as well as the strategies and recommendations necessary for the development of professional qualities. This article provides important guidance in the development of professional education for young people in teaching or other areas of expertise.

Key words: professional education, practice, knowledge, theory, new technologies, personality, success.

KIRISH

Kasbiy ta'lim - bu shaxsning kasbiy sifatlarini rivojlantirish va mustahkamlash uchun mo'ljallangan ta'lim jarayonidir. Kasbga oid nazariy bilimlarni o'zlashtirish, masalan, fanlar, metodologiyalar va texnologiyalar. Olingan

nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash, tajriba orttirish va ko'nikmalarni rivojlantirish. Kasbiy sifatlarni doimiy ravishda yangilash va rivojlantirish, yangi texnologiyalar va metodlarni o'rganish. Maqolada kasbiy ta'limning asosiy maqsadlari va uning ta'lim jarayoniga ta'siri, shuningdek, kasbiy sifatlarning qanday qilib o'zaro uyg'unlashishi va bir-birini qo'llab-quvvatlashi masalalari ko'rib chiqiladi. Tahlil qilinadigan asosiy jihatlar, kasbiy sifatlarning ta'lim jarayoniga qanday ta'sir qilishini, o'qituvchilar va boshqa mutaxassislar uchun zarur bo'lgan malakalar va ko'nikmalarni rivojlantirish uchun qanday pedagogik yondashuvlar mavjudligini o'z ichiga oladi. Shuningdek, kasbiy ta'limni yaxshilash, mutaxassislik sohasida yuqori sifatli o'qitishni ta'minlash uchun zarur bo'lgan strategiyalar, metodlar va tavsiyalar ham ko'rsatiladi. Maqola, kasbiy ta'limni o'rganayotgan va amaliyotga kirayotgan mutaxassislar, shuningdek, pedagogik metodikalar bilan qiziqqan barcha shaxslar uchun foydali qo'llanma vazifasini o'taydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Kasbiy sifatlari va kasbiy ta'lim o'rtasidagi uyg'unlik, shaxsning professional muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Kasbiy ta'lim jarayonida olingan nazariy bilimlar amaliy ko'nikmalar bilan birlashtirilishi zarur. Bu, o'quvchilarning kasbiy sifatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O'qituvchilar va murabbiylar, o'quvchilarga kasbiy sifatlarni rivojlantirishda yordam berishlari kerak. Ular o'z tajribalari va bilimlari bilan o'quvchilarga yo'l-yo'riq ko'rsatishlari muhimdir. [1]

Ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasida hamkorlik, o'quv dasturlarini ish bozorining talablariga moslashtirishga yordam beradi. Bu, o'quvchilarning kasbiy sifatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarni amaliyotga jalb qilish, ularning real ish sharoitida tajriba orttirishlariga yordam beradi. Kasbiy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan seminarlar va treninglarda ishtirok etish, yangi bilimlar va ko'nikmalarni olish imkonini beradi. Tajribali mutaxassislar tomonidan o'quvchilarga ko'rsatmalar berish, ularning kasbiy sifatlarini rivojlantirishda yordam beradi. O'quvchilarni real ish sharoitida tajriba orttirish uchun amaliyotga jalb qilish. Bu, nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkonini beradi. Ish beruvchilar bilan hamkorlikda stajirovka dasturlarini tashkil etish, o'quvchilarga professional muhitda ishlash tajribasini berish.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Kasbiy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan seminarlar va treninglarda ishtirok etish, yangi bilimlar va ko'nikmalarni olish imkonini beradi. Maxsus treninglar orqali muayyan ko'nikmalarni rivojlantirish, masalan, muloqot, liderlik yoki ijodkorlik ko'nikmalarini oshirish. Tajribali mutaxassislar tomonidan o'quvchilarga ko'rsatmalar berish. Mentorlar o'z tajribalari bilan o'quvchilarga yo'l-yo'riq ko'rsatishi va ularning kasbiy sifatlarini rivojlantirishda yordam berishi mumkin. Kasbiy sifatlarni rivojlantirish uchun doimiy ravishda yangi bilimlar o'rganish, kitoblar o'qish, maqolalar va tadqiqotlarni o'rganish.[2]

Turli onlayn platformalarda mavjud bo'lgan kurslar orqali yangi ko'nikmalarni o'zlashtirish. Jamoada ishlash orqali muammolarni hal qilish, muloqot qilish va liderlik ko'nikmalarini rivojlantirish. Jamoaviy tadbirlarda ishtirok etish, bu orqali jamoa ichida o'zaro munosabatlarni rivojlantirish. Kasbiy sifatlar haqida fikr almashish, muhokama qilish va o'zaro tajriba almashish. Professional tarmoqlar va guruhlarga qo'shilish, bu orqali yangi g'oyalar va tajribalar bilan tanishish. Zamonaviy texnologiyalar va metodlarni o'rganish, bu orqali kasbiy sifatlarni yangilash va rivojlantirish. O'zgaruvchan ish sharoitlariga moslashish qobiliyatini rivojlantirish, bu esa professional muvaffaqiyat uchun muhimdir. Ushbu usullarni qo'llash orqali kasbiy sifatlarni samarali rivojlantirish mumkin. Har bir shaxs o'z ehtiyojlari va maqsadlariga mos ravishda ushbu usullarni tanlashi lozim.[3]

Kasbiy ta'lim jarayonida o'qituvchilarning roli juda muhimdir. Ular nafaqat bilim beruvchilar, balki o'quvchilarning kasbiy sifatlarini rivojlantirishda, motivatsiya berishda va professional muhitni yaratishda ham muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilarning roli quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi: O'qituvchilar o'quvchilarga kasbga oid nazariy va amaliy bilimlarni o'rgatadilar. Ular o'z sohalaridagi eng yangi bilimlarni taqdim etishlari kerak. O'qituvchilar o'z sohalarida tajribaga ega bo'lishlari va o'quvchilarga real ish sharoitlarida qanday ishlashni ko'rsatishlari muhimdir. O'qituvchilar o'quvchilarga o'z kasbiy yo'llarini tanlashda va rivojlantirishda yordam berishlari kerak. Ular o'z tajribalari bilan o'quvchilarga maslahat berishlari mumkin. O'qituvchilar o'quvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga yordam berish uchun mentorlik qilishlari muhimdir. O'qituvchilar

o'quvchilarga o'z maqsadlariga erishish uchun motivatsiya berishlari kerak. Ular o'quvchilarning qiziqishlarini oshirish va ularni o'z imkoniyatlariga ishonch hosil qilishga undashlari muhimdir. O'qituvchilar o'quvchilar uchun ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishlari kerak, bu esa o'quvchilarning o'zlarini erkin his qilishlariga yordam beradi. O'qituvchilar darslarni samarali rejalashtirish va tashkil etish orqali o'quvchilarning o'qish jarayonini yaxshilashlari kerak. O'qituvchilar zamonaviy o'qitish metodlarini qo'llash orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirishlari va ularni faol ishtirok etishga undashlari muhimdir.

O'qituvchilar o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash orqali ularning rivojlanishini kuzatishlari kerak. O'qituvchilar o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash orqali ularni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan yo'nalishlarni belgilashlari muhimdir. O'qituvchilar ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasida hamkorlik o'rnatish orqali o'quv dasturlarini ish bozorining talablariga moslashtirishda yordam berishlari kerak. O'qituvchilar ish beruvchilar bilan tajriba almashish orqali o'quvchilarga real ish sharoitlari haqida ma'lumot berishlari muhimdir. O'qituvchilarning roli kasbiy ta'lim jarayonida o'quvchilarning muvaffaqiyatini ta'minlashda va ularning kasbiy sifatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ular o'quvchilarning o'z maqsadlariga erishishlariga yordam berish uchun zarur bo'lgan bilim, tajriba va motivatsiyani taqdim etadilar.[4]

XULOSA

Kasbiy sifatlar va kasbiy ta'lim o'rtasidagi uyg'unlik, shaxsning professional muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ta'lim jarayonida kasbiy sifatlarini rivojlantirish, o'quvchilarning ish bozorida raqobatbardoshligini oshiradi. Shuning uchun, ta'lim muassasalari, o'qituvchilar va ish beruvchilar o'rtasida samarali hamkorlikni ta'minlash, kasbiy sifatlar va ta'lim o'rtasidagi uyg'unlikni kuchaytirishga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Kasbiy ta'lim va kasbiy sifatlarning o'zaro uyg'unligi ta'lim tizimining samarali ishlashini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada tahlil qilinganidek, kasbiy ta'lim faqatgina nazariy bilimlarni berish bilan cheklanmay, o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishni, shaxsiy va professional

sifatlarini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Kasbiy sifatlar, o'z navbatida, mutaxassislarning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatini belgilovchi omil bo'lib, ularga yuqori darajada axloqiy, psixologik va kasbiy malakalarni egallash imkoniyatini yaratadi. Kasbiy ta'lim va kasbiy sifatlar o'rtasidagi uyg'unlik, o'quvchilarning malakali mutaxassislarning sifatida shakllanishiga, ta'lim jarayonining sifatini oshirishga, va amaliyotda muvaffaqiyatga erishishga xizmat qiladi. Kasbiy sifatning rivojlanishi o'qituvchilar va mutaxassislarning uchun yangi pedagogik yondashuvlarni va metodlarni qo'llashni talab etadi, bu esa o'z navbatida ta'limning sifatini yuksaltiradi. Kasbiy ta'limning samarali tashkil etilishi va kasbiy sifatning rivojlanishi o'zaro bog'liq bo'lib, ta'lim tizimining yanada sifatli va samarasiz bo'lishiga xizmat qiladi. Shuning uchun, kasbiy ta'limni takomillashtirish va kasbiy sifatning rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Musurmonov R. Ta'lim faoliyati sharoitida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi nizolarning oldini olish - ta'lim samaralidorligi omili. Academic research in educational sciences volume 2 | issue 4 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
2. Ro'ziyeva D., Usmonboyeva M., Holiqova Z. "Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi" / Met.qo'll. - T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013. - 115 b.
3. Ochilov M. "Yangi pedagogik texnologiyalar". - Qarshi.: Nasaf, 2000.
4. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob / Met. qo'll. U.I.Inoyatov, N.A.Muslimov, M.Usmonboyeva, D.Inog'omova. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2012. - 193 b.
5. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S. "Ilg'or pedagogik texnologiyalar". - T.: O'qituvchi, 2004.
6. "Pedagogika". Darslik, L.P.Krivshenko tahriri. M., 2005. B. 418) Ch30.0 ... Pedagogik terminologik lug'at
7. B.X.Xodjayev "Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti" T – 2017

BADIIY ASARLARNI O'RGANISHDA ASSOTSIATIV YONDASHUVLAR

Kambarova Saodat Irkinovna,

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va
adabiyoti universiteti O'zbek tili va adabiyoti
ta'limi kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari doktori (DSc)
e-mail: saodat_irkinovna@mail.ru, +998-95-180-24-73*

ORCID:0000-0010-0005-7731

Annotasiya. Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari adabiyot darslarida o'quvchilarni badiiy matnda mujassamlantirilgan dunyoning badiiy tasviriga erkin yo'naltirish va har bir adabiy komponentni assotsiativ ko'rish qobiliyatini rivojlantirish mazmuni yoritiladi. Shuningdek, muayyan asarni o'qishda badiiy analogiya izlarini topish, badiiy matnning muayyan komponentini qiyosiy tahlil qilish, o'xshashlik mohiyatini izohlash usullari bayon etiladi.

Kalit so'zlar. Assotsiativ kontekst, mavzu, g'oya, kompozitsiya, sujet, epizod tahlili, obrazlar tasnifi, badiiy detal.

АССОЦИАТИВНЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСКУССТВА

Абстрактный. В статье рассматривается содержание уроков литературы в общеобразовательной школе, цель которых – свободно ориентировать учащихся на художественное изображение мира, воплощенное в художественном тексте, развивать умение ассоциативно воспринимать каждый литературный компонент. Описываются также методы обнаружения следов художественной аналогии при чтении конкретного произведения, проведения сравнительного анализа определенного компонента художественного текста, объяснения сущности сходства.

Ключевые слова. Ассоциативный контекст, тема, идея, композиция, сюжет, анализ эпизода, классификация образов, художественная деталь.

ASSOCIATIVE APPROACHES TO STUDYING WORKS OF ART

Abstract. The article covers the content of literature lessons in general secondary schools, which aim to freely orient students to the artistic image of the world embodied in a literary text and to develop the ability to associatively perceive each literary component. It also describes the methods of finding traces of artistic analogy when reading a particular work, conducting a comparative analysis of a specific component of a literary text, and explaining the essence of similarity.

Keywords. Associative context, theme, idea, composition, subject, episode analysis, classification of images, artistic detail.

KIRISH

Ma'lumki, har qanday asarda o'z ahamiyatiga ko'ra eng katta semantik yukni ko'taradigan alohida so'zlar guruhi mavjud bo'ladi. Ular kompozitsiya yaratish, qahramon obrazi, harakatlar rivojlanishi, shuningdek, g'oyaviy-mavzuviy mazmunni shakllantirish uchun o'ziga xos asos sanalib, kalit so'zlar deb nomlanadi. Ularning asosiy xususiyati asarning umumiy mazmuniga tegishli bo'lib, qahramonlar xarakteridagi individuallikni ochishga, matnni hissiy idrok etishga, ifodalangan xoslikni aniq va mos so'zlar orqali tasvirlashda namoyon bo'ladi. O'qituvchining vazifasi o'quvchilarni matndan tayanch so'zlarni topish, ularning konseptual mohiyatini aniqlash va ko'p qirrali tushunchalariga asoslanib, matn maydoniga tegishli xususiyatlarni o'zlashtirishga o'rgatishdir. O'qituvchi o'quvchilar kalit so'zlarning konseptual mohiyatini tushunishlari uchun quyidagicha algoritmni taklif qilishi maqsadga muvofiq:

- 1) "Izohli lug'at"dan so'zning lug'aviy ma'nosini, "Etimologik lug'at"dan kelib chiqishini aniqlash;
- 2) so'zning assotsiativ sohasini tuzish, ya'ni "Bu so'z qanday so'zlar bilan assotsiatsiyalar hosil qiladi?" degan savolga javob topish;
- 3) so'zni o'z ichiga olgan maqol va matallarni aniqlash;
- 4) qahramon obrazi, turmush tarzi, dunyoqarashi va xatti-harakatlarini ifodalashda qo'llangan so'zlarni aniqlash.
- 5) so'zning g'oyaviy-mavzuviy roli va butun ish mazmunini baholash kabilar.

Ushbu algoritm yildan yilga tizimli holda qo'llanilishi va o'qituvchining tajribalari orqali to'ldirib borilishi mumkin. Masalan, o'qish tajribasini boyitish bilan assotsiativ maydon kengayadi. Bu xalq an'analari va diniy sohalar, badiiy obrazlar, o'rganilayotgan asar, boshqa xalqlar adabiyotining o'ziga xos tasvirini tasavvur qilishga yordamlashadi. Metodist Q.Husanboyeva kalit so'zlar bilan ishlash, asosan, peyzaj lirikasi tahlilida qo'l kelishiga e'tiborini qaratadi. "Mavzu atrof olam bilan aloqada o'rganiladi, – deydi olim. – O'quvchilar birgalikda tabiat hodisalarini kuzatadilar, ko'rganlarini badiiy ifodalashga urinadilar va hk. Qo'llangan so'z va iboralardan mavzu uchun muhimlari ajratiladi. Bunday mustaqil izlanishlar o'quvchining dunyoqarashini kengaytiradi, peyzaj tasviridagi badiiylik va aniqlikni

kashf ettiradi. Matnni o'zlashtirish emotsional, ongli tarzda amalga oshadi". Bizningcha, kalit so'zlar bilan ishlashni peyjaz lirikasi qatori boshqa mavzular doirasida qo'llash ham maqsadga muvofiq. Zero, badiiy asarning mavzu ko'lamini nihoyatda keng va xilma-xildir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

O'quvchilarda badiiy adabiyot vositasida ma'naviy-madaniy qadriyatlarni kashf qilish, estetik didni yuksaltirish, matnni chuqur idrok etishga ko'maklashish maqsadi ustuvor bo'lgan ta'lim paradigmasida zamonaviy adabiy ta'lim konsepsiyasini amalga oshirish bilan bog'liq dolzarb muammolar alohida o'rin tutadi. Bunda fanning o'tmishdagi va bugungi istiqbol davri metodikasi tajribalari hisobga olinadi. Adabiyot metodikasi tarixida uni o'quv fani sifatida o'qitishga dastlabki ilmiy urinishlar S.Dolimov, H.Ubaydullayev, Q.Ahmedov, N.Mallayev, A.Zunnunov, S.Ismatov, T.Boboyevlarning tadqiqot ishlarida o'z ifodasini topgan. Keyinchalik M.Mirqosimova, Q.Yo'ldoshev, S.Matchonov, Q.Husanboyeva, R.Niyozmetova, U.Dolimov, O.Madayev, V.Qodirov, Ye.Abduvalitov, Q.Yusupov, N.Yuldasheva, R.Keldiyorov, M.Tursunova kabi metodist olimlar tajribalarida badiiy asar tahliliga tizimli yondashuv, yangilangan pedagogik tafakkur, mustaqil ishlarni tashkil etish, mustaqil fikrlash va bu jarayonda muammoli ta'limning o'rne, madrasalar va jadidchilik ta'limoti, mumtoz namunalarni o'qitish, xalq og'zaki ijodini qiyosiy o'rganish, o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, adabiyot darslarini samarali tashkil etish kabi muammolar doirasida tadqiq etilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Badiiy matndagi asosiy so'zlar orasida eng katta semantik yukni tasvir funksiyalari amalga oshiradi. Demak, bino (uy), uning ichki qismi (shift, deraza), tabiat hodisasi (momaqaldiraq, shudring), o'simlik dunyosi elementlari (daraxt, gul), inson a'zolari (yurak, ko'zlar) va boshqalarni bildiruvchi bu so'zlardir. Ularning har biri bajaradigan funksiya va estetik yuk mavjud, birini boshqasiga qiyoslab bo'lmaydi. Taniqli adib O'.Hoshimovning quyidagi o'xshatishi ham aynan shunga monandir: "Asar binoga o'xshaydi. Faqat bino g'ishtdan quriladi, asar esa so'zdan. Endi bir narsani tasavvur qilib ko'ring: bitkazilgan binodan bitta g'ishtni sug'urib olsangiz, uning husniga shikast yetadi. O'nta g'ishtni ko'chirsangiz, bino bosib qoladi.

Shunday asarlar borki, butun-butun jumlalarni olib tashlasangiz ham, mingtasi o'rnini almashtirsangiz ham hech nima o'zgarmaydi. Bunaqangi "asar" binoga emas, vayronaga o'xshaydi".

O'qituvchining vazifasi o'quvchilarga ushbu so'zlar ma'nosini ochish va boshqa so'zlar bilan ta'sirlashish mexanizmini tushunish bo'yicha ishlarga jalb qilishdir. Bu jihat ikkita asosiy komponentni o'z ichiga oladi:

- a) matnning har bir bo'lagida obrazning badiiy rolini aniqlash (tahlil);
- b) parcha holidagi ma'nolarni bir butunlikka keltirish, barchasini asar g'oyasi atrofida umumlashtirish (sintez).

Badiiy analogiyani o'rganish muhim sanalgan adabiyot darslarida o'quvchilarni matnda mujassamlantirilgan dunyoning badiiy tasviriga erkin yo'naltirish va har bir adabiy komponentni assotsiativ ko'rish qobiliyatini rivojlantirish muhim sanaladi. Muayyan asarni o'qishda badiiy analogiya izlarini topish, qiyosiy tahlil qilish o'xshashlik mohiyatini izohlash imkoni paydo bo'ladi. Analogiyaga asoslangan qiyoslash badiiy matnning muayyan komponentini assotsiativ kontekstga muvofiq tadqiq etishni taqozo qiladi. Quyida bunday faoliyat uchun asos sanaladigan ayrim variantlarni tadqim etamiz:

1. Asar mavzusini belgilashda assotsiativ kontekstga tayanish. Jumladan, bunga O'.Hoshimovning "Ikki eshik orasi" asarini o'rganayotganda adibning "Urushning so'nggi qurboni", E.Vohidovning "Nido", R.Fayziyning "Hazrati inson" asarlaridagi urush mavzusini misol tariqasida ko'rsatish joiz.

2. Asar g'oyasini aniqlashda assotsiativ kontekstga tayanish. Xususan, Oybekning "Bolalik" qissasidan olingan "Bolaning ko'ngli poshsho" hikoyasini tahlil qilishda asardagi asosiy fikr "bolaning ko'ngliga qarash" va unga mos holda "qalb", "istak", "beg'uborlik" tushunchalarini ko'rib chiqish mumkin. "Qalb", "soflik" so'zlari assotsiativ kontekstda T.To'laning "Do'nan", A.Sent Ekzyuperining "Kichkina shahzoda" asarlariga mos keladi.

3. Asar kompozitsiyasini ko'rib chiqishda assotsiativ kontekstga tayanish. Jumladan, A.Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanini o'rganish jarayonida kompozitsiyaga "hikoya ichidagi hikoya"ni ifodalovchi asarlar, "adabiy ramka"larga diqqat qaratish zarur. Masalan, bu o'rinda "Uch og'a-ini botirlar" ertagidagi "To'ti

voqeasi", Alisher Navoiyning "Sab'ai sayyor" dostonidagi qoliplovchi hikoyatlar kompozitsiyasini eslash o'rinlidir. Mazkur jarayonda asar kompozitsiyasi, hikoyachi obrazining ahamiyati, ularni birlashtiruvchi jihatlar va o'ziga xosliklar haqidagi savollarga javob izlanadi. Yaqin tushunchalarni ushbu asarlar doirasida ko'rib chiqish imkoniyati kengayadi.

4. Asar sujetini ko'rib chiqishda assotsiativ kontekstga tayanish.

Masalan, qadimgi madaniy obidalarga doir materiallarni o'rganishda "O'rxun-Enasoy yodgorliklari", "Devonu lug'otit-turk" yoki "Hibat ul-haqoyiq" asarlari sujetidagi ba'zi o'xshashliklarga e'tibor qaratiladi. Shunga o'xshash sujetlarni "Xamsa" dostonlarida ham uchratish mumkin.

5. Asar epizodi tahlilida assotsiativ kontekstga tayanish.

Ch.Aytmatovning "Asrga tatigulik kun" romani qahramoni Onaning fidoyiligi tasviri orqali assotsiativ-kontekstli taqqoslashdan foydalanish mumkin. Masalan, O'Hoshimovning "Dunyoning ishlari" qissasidagi "Gilam paypoq" parchasi, "Urushning so'nggi qurboni" hikoyasi, S.Ahmadning "Ufq" trilogiyasidagi Ona obrazlari fikrimizning yorqin dalilidir. Yoki A.Qahhorning "Dahshat" hikoyasi qahramonlari kelishuvi (Unsinning qabristonga borib choy qaynatishiga sabab bo'lgan lavha) bilan A.Chexovning "Garov" hikosidagi bankir va huquqshunos yigit o'rtasidagi voqealar shular jumlasidandir.

6. Adabiy obraz tavsifini tuzishda assotsiativ kontekstga tayanish.

Masalan, Oybekning "Navoiy" romanidagi ulug' zot obrazi xususiyatlarini Izzat Sulton va Uyg'unning "Alisher Navoiy", Isajon Sultonning "Alisher Navoiy" yoki Xondamirning "Makorim ul-axloq" asarlari sujetiga qiyoslab tahlil qilish mumkin. Bunday taqqoslash o'quvchilarga Navoiy obrazining boshqa adiblar va o'zbek adabiyoti kontekstidagi o'rnini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Shoir shaxsiyati haqidagi tasavvurlarini yanada kengaytiradi.

7. Asardagi badiiy detalning ma'nosini aniqlashda assotsiativ kontekstga tayanish. Detal badiiy asar kompozitsiyasida o'z o'rnini topgandagina vazifasini to'g'ri o'tay oladi. U yozuvchini ko'p so'zlikdan, "adabiy laqma"likdan saqlaydi. Qisqalik va mazmundorlikka erishish – badiiy detalning xarakterli xususiyati. Masalan, A.Qahhorning "Dahshat" va I.Sultonning "Shamolli kecha"

hikoyalardagi shamol, Luqmon Bo'rixonning "Quyosh hali botmagan" asari bilan P.Koeloning "Alkimyogar"dagi sahro, N.Eshonqulning "Maymun yetaklagan odam" va U.Folknerning "Ayiqlar" asarlaridagi o'rmon badiiy detallari shular jumlasidandir.

O'quvchilar asarni chuqurroq tushunishlari uchun o'rganilayotgan matnni muayyan badiiy parametrlarda unga o'xshash boshqa matn bilan qiyosiy tahlil usulidan foydalanish maqsadga muvofiq. Bu "boshqa" matn o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga uning fonida o'rganilayotgan asarga xos xususiyatlarni aniqlashga yordam beradigan tarzda tanlanadi. Bunday matn maktab o'quvchilariga allaqachon tanish bo'lgan asar doirasida bo'lishi ham mumkin. Asar epizodi, tasvir, motiv, mavzu va g'oyasining ma'nosini o'zlashtirish uchun boshqa xalqlar adabiyotiga murojaat qilish kutilgan natijani ta'minlaydi. Natijada o'quvchilar ijod olamining jozibasi va murakkabligini, adabiyotning serqirra jihatlarini tushunib boradilar. D.Dumbadze, A.Qo'nonboyev, J.Vern, E.S.Tompson, E.Hemenguey, R.Hamzatov, A.Chexov, Muhammad Fuzuliy, R.Thokur, S.Yesenin, Ch.Aytmatov, O'.Sulaymonov, R.N.Guntekin kabi adiblar ijodi xususida fikr yuritish, turli xalqlar madaniyatining yaqinligini, yurtimizda istiqomat qiladigan boshqa xalqlar ma'naviy qadriyatlaridagi umumiylikni ko'rishlari mumkin bo'ladi.

Badiiy asar ma'nosini muallif nuqtayi nazariga adekvat talqin etishning eng samarali usullaridan biri turli xalqlar maqollarida ifodalangan hikmatlarga konseptual tayanishdir. Xalq maqollari mavzusi, g'oyasi, motivlari va qahramonlar xulq-atvoriga aforistik illustratsiya sifatida u yoki bu dastur badiiy matnini o'rganish kontekstiga kirishi uning badiiy-falsafiy ahamiyatini teran anglashga hissasini qo'shadi. Ta'kidlangani kabi yondashuvlar metodistlar Ye.B.Abduvalitov, Sh.B.Bulekbayeva, N.B.Abduvalitov, N.N.Yusufjonova kabi metodistlarning ilmiy izlanishlarida turli janrdagi asarlarni qiyosiy o'rganishga doir ishlari misolida kuzatiladi. Jumladan, tadqiqotchi Sh.B.Bulekbayeva mazkur xususiyatni o'zbek xalqidagi "Bir mayizni qirq bo'lib yemoq" iborasi misolida qozoqcha "Jarty qyrtty belip jeu" iborasiga adekvat holda qo'llash mumkinligini qayd etadi. Mana shunday materiallarni tanlay bilish va havola qilish o'quvchilarda qardosh xalqlar tarixi, madaniyati, an'ana va qadriyatlariga qiziqish uyg'onishiga, ildizlari yagona millat va elatlarning turmush tarzidagi o'ziga xoslikni qiyoshlashiga imkoniyatni

kengaytiradi. “Bir mayizni qirq bo‘lib yeyish” ko‘l, daryo va bog‘-rog‘larga mo‘l hududda o‘troq hayot kechirgan o‘zbeklarning bog‘dorchilik, “Jartı qırttı belip jeu” qozoqlar yashagan keng hududlar (sahro, qir-adir)ning aksariyat qismi chorvachilikka qulayligi uchun aholisining turmush tarzi shu sohaga moslashgani xususida ma‘lum tasavvur hosil qiladi. Har ikki xalq e‘tiqodi, madaniyati va kundalik hayotidagi mushtaraklik va farqli tomonlarni o‘zida mujassamlashtiradi.

O‘qituvchining ahamiyat qaratishi zarur sanalgan vazifalardan biri – bu o‘quvchilarda xalq og‘zaki ijodi motivlari asosida yaratilgan badiiy obrazlarga xos umuminsoniy fazilatlarni ochib berishdan iborat. O‘zbek adabiyoti kontekstida o‘quvchilar islom motivlarini tushunishlari uchun hadislariga murojaat qilgan holda, odamiylik, sabrlik, shukronalik va halollik kabi sifatlar mohiyatiga kirib boradilar. Barcha davrlarda ham jamiyatdagi me‘yoridan ortiq isrofgarchilik, eklektizm yoki axloqsizlik g‘oyalari bilan to‘yingan muhit shaxsning parchalanishiga olib keladi. Shunday sharoitda mumtoz adiblar badiiy idealini ko‘ra oladigan, “ma‘naviy tashnalik”ni qondira oladigan adabiyot o‘qituvchisining o‘rni, bilimdonligi va kasbiy mahorati alohida o‘ringa ega.

XULOSA

Badiiy matnni bir necha aspektida ko‘rib chiqish mumkin. Birinchidan, u ko‘rib chiqilayotgan real yoki xayoliy bir obyekt yoki vaziyatga nisbatan o‘rganiladi. Ikkinchidan, har qanday adabiy bitik muallif – asar – kitobxon muloqoti jarayonida o‘z hayotini o‘taydi, bunda, asosan, adresat nuqtayi nazari diqqat markazida bo‘ladi. Shunga ko‘ra, tasvirlangan voqelik yoki hodisani qabul qiluvchi kitobxon javobi bilan uzviy bog‘liqligi matning kommunikativ xususiyatini ajratib ko‘rsatadi. Uchinchidan, har qanday badiiy matn boshqa matn bilan bog‘lanmagan holda mavjud emas. U, asosan, asarga javob, munosabat yoki matnlar dialogida mulohazalar tarzida namoyon bo‘ladi.

Darsni rejalashtirishda asarni badiiy idrok etish va estetik baholash uchun o‘quvchilarning aqliy faoliyati va tasavvurlarini faollashtiradigan usullarni tanlash zarur. O‘qituvchi shuning uchun o‘quv topshiriqlarini qo‘yishga mas‘uliyat bilan yondashishi muhim, ya‘ni o‘quvchi asardan muayyan parchani o‘qish texnikasi bilan tanishtiriladi. Bundan ko‘zlangan maqsad o‘quvchilarni muallif nuqtayi nazariga

yaqinlashtirishdir. O'rganilayotgan asarlarni badiiy talqin qilish shaxs parchalanishining oldini olish, uni qayta tiklash va birlashtirishdagi samarali vositadir. Demak, adabiyot darslarida badiiy matn tahliliga konseptual yondashuvning yuqoridagi elementlari uning an'anaviy tuzilishini mustahkamlagan holda madaniy ta'sir yo'nalishlarini kengaytiradi.

O'qituvchi darsga tayyorlanayotganda badiiy matn mazmunini talqin qilishning ilmiy asoslangan quyidagi turlarini tanlashi muhim sanaladi:

1. Asardagi konflikt tahlili. Umumiy boshlanishlar ichida bo'lish asar zamiridagi ziddiyatlarni yaxshiroq tushunishga imkon beradi.

2. Bir xillikdagi turli talqinlarni solishtirish, taklif qilingan variantining metodik asoslarini aniqlash, tahlil qilish va asoslash. Turli nuqtayi nazarlarni qiyoslash zarurati zamirida, albatta, o'quvchining masala yuzasidan ehtiyoj va shaxsiy qarashlari yotadi.

3. Badiiy asar tahliliga oid har xil talqinlarni mustaqil o'rganish (asarning umumiy ma'nosini tushunish variantlari, muallif nuqtayi nazari bilan bog'liqlik, ramziylik). Bunga sarlavhani talqin qilishga urinish ham kiradi. Asar, albatta, matnga chuqur kirib borishni talab qiladi. Ramzlar turli adabiy talqinlarni keltirib chiqaradi.

4. Asarni badiiy ijodning boshqa turlariga "o'zgartirish" shakllari, misollar orqali asoslash va qisman amalga oshirish, dramatik asarning u yoki bu talqini (sahna harakatlarini yaratish, rejissyor izohlarini yozish, manzara chizish va boshqalar).

5. Darsda badiiy ijodning turli elementlaridan foydalanish. O'quvchilarni "professional" tarjimon sifatida harakat qilish zaruratini oldiga qo'yadigan nutq vaziyatlari, zamonaviy adabiyotni muhokama qilish uchun "Yosh tanqidchilar klubi yig'ilishi" darsi va boshqalar.

Badiiy asarga shaxsiy munosabatni shakllantirishga qaratilgan o'quv tahlili o'quvchining mustaqil o'qish faoliyati orqali amalga oshiriladi. Bu yagona jarayon bo'lib, uning natijasi boy ijodiy tasavvurga, adabiy bilimlar zaxirasiga, badiiy asarni idrok etish va uni mustaqil talqin qilish qobiliyatiga ega bo'lgan o'quvchining yetarli darajadagi malakasi va uquvi hisoblanadi. Badiiy asarni shaxsiy idrok etish

individual jarayon bo'lib, faqat o'qituvchigina buni samarali bajarishga yordam beradigan sharoitlarni yaratadi. Bunday o'quv jarayoni davomida u o'quvchiga teng bo'lgan tadqiqotchiga aylanadi.

Xulosa qilganda, adabiyotni an'anaviy tarzda o'qitish o'qituvchi zimmasiga o'quvchi kashfiyotlarining tayyor natijalari va adabiyotshunoslikka oid bilimlar "uzatuvchisi" rolini yuklaydi. Bunday holat o'quv jarayonini rasmiylashtiradi, tahlil va talqinda tarbiyalanuvchilarni ijodiy impulslardan mahrum qiladi, yaratuvchanlik kurtaklarini so'ndiradi. Badiiy bitiklarga estetik hodisa sifatida munosabatda bo'linadigan adabiy mashg'ulotlarda muallif dunyoqarashi idrok etilishi uchun assotsiativ yondashuv o'quvchi va o'qituvchining hamkorlikdagi ijodiy faoliyati muhim jihat sanaladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абдувалитов Н.Б. Умумий ўрта таълим мактабларида жаҳон адабиёти намуналарини ўқитиш назарияси ва амалиёти. Пед. фан. бўй. фалс. док. (PhD) ... дисс. – Тошкент, 2021. – 140 б.
2. Булекбаева Ш.Б. Она тилини давлат тили билан коммуникатив-когнитив асосда қиёсий ўргатиш (Таълим қозоқ тилида олиб бориладиган мактаблар мисолида). Пед. фан. бўй. фалс. док. (PhD) дисс. автореф. – Самарқанд, 2019. – 49 б.
3. Хошимов Ў. Нотаниш орол. – Тошкент: Ёш гвардия, 1990. – 192 б.
4. Хусанбоева Қ. Адабиёт – маънавият ва мустақил фикр шакллантириш омили. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009. – 368 б.
5. Юсуфжонова Н.Н. Туркий халқ эпосларини қиёсий-типологик ёндашув асосида ўқитиш технологияси. Пед. фан. бўй. фалс. док. (PhD) ... дисс. – Тошкент, 2022. – 144 б.

UDK: 37.02:091.3:018.43

TA'LIM SOHASIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Rustamova M.M.

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti PhD, dotsent

Abdulboriyeva N.M.

"Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi" mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim sohasida interfaol metodlardan foydalanish afzalligi va o'quvchilar bilim samaradorligini oshirishdagi qo'shgan hissasi haqida fikr yuritiladi. Tarbiya darsligida keltirilgan metodlar tahlil qilingan va interfaol metodlardan bir qancha misollar keltirilgan. Boshlang'ich sinf Tarbiya darsligi asosida interfaol dars ishlanma keltirilgan.

Kalit so'zlar: tarbiya, interfaol, innovatsiya, pedagogik texnologiya, dars ishlanma, 4K modeli

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В данной статье рассматриваются преимущества использования интерактивных методов в сфере образования и их вклад в повышение эффективности усвоения знаний учащимися. Анализируются методы, представленные в учебнике «Тарбия», и приводятся примеры интерактивных методик. Также представлена разработка интерактивного урока на основе учебника «Тарбия» для начальных классов.

Ключевые слова: образование, интерактив, инновации, педагогические технологии, разработка уроков, модель 4К

USE OF INTERACTIVE METHODS IN EDUCATION

Annotation: This article discusses the advantages of using interactive methods in education and their contribution to improving students' learning effectiveness. The methods presented in the "Tarbiya" textbook are analyzed, and several examples of interactive techniques are provided. Additionally, an interactive lesson plan based on the "Tarbiya" textbook for primary school students is included.

Keywords: education, interactive, innovation, pedagogical technology, lesson development, 4K model

*"Maktabda o'qitish metodikasi
o'zgarmasa, ta'lim sifati ham, mazmuni
ham, muhit ham o'zgarmaydi"*

Shavkat Mirziyoyev

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasini "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili" da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq 6- bandida:

- Xalq ta'limi hodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazlari negizida Pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazlari;

- A.Avloniy nomidagi xalq ta'limi muammolarini o'rganish va istiqbollarini belgilash ilmiy-tadqiqot instituti negizida A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o'rgatish milliy-tadqiqot instituti tashkil etilishi haqida buyruqga ko'ra ta'lim sohasida islohotlar olib borilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Interfaol ta'lim metodlari zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, o'quvchilarni dars jarayonida faol ishtirok etishga undaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlar an'anaviy dars usullariga qaraganda o'quvchilarning bilimni yanada chuqurlashtirishga yordam beradi. Ko'pgina tadqiqotlar interfaol metodlar ta'lim sifatini oshirishda muhim rol o'ynashini tasdiqlaydi. Masalan, Johnson & Johnson guruhiiy o'qitish usullari orqali o'quvchilarning bilim darajasi va ijtimoiy ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlanishini ko'rsatgan. Shuningdek, Slavin hamkorlikda o'qitish metodining akademik natijalarga ijobiy ta'sirini ta'kidlagan.

O'zbekistonda interfaol metodlardan foydalanish bo'yicha bir qator tadqiqotlar amalga oshirilgan. Masalan: Shodmonov U. "Zamonaviy ta'limda interfaol metodlarning ahamiyati" maqolasida o'qituvchilarning innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llashi bo'yicha tahlillar keltirilgan. Hasanboyeva M. "Interfaol ta'lim metodlari orqali o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash" nomli tadqiqotida interfaol o'qitish usullarining milliy ta'lim tizimiga moslashuvi yoritilgan.

Tadqiqotda ilmiy-uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirish, pedagogik kuzatish, pedagogik tajriba usullaridan foydalanilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ta'lim modeli – passiv, faol va interfaol ta'limga bo'linadi.

Passiv usul. O'quvchi o'qituvchining so'zida, aytib berishi, ma'ruzasi, og'zaki tushuntirishi, bayon etishidano'quv materiallarini o'zlashtirishadi. Uy vazifalarini qo'llanma, darsliklardan o'qib o'rganadi. Bu jarayonda o'quvchi bilan o'qituvchi orasida aloqalar tizimi o'rnatilmagan. O'quvchi o'z darajasida- qobiliyati, qiziqishi, istagi, xohishi darajasida o'zlashtiradi. Unda ta'lim mazmunini o'zlashtirish kafolatlanmaydi.

Faol usul. An'anaviy usuldan keng foydalaniladi o'qituvchi ta'lim mazmunini bayon etish bilan bor kuchini maxoratini ishga solib dalil, ko'rgazmali qurol, didaktik tarqatma materiallar yordamida yaxshilab tushuntirishga harakat qiladi. O'qituvchi o'quvchilar bilan mavzu yuzasidan fikr almashinadi. Ijodiy ishlar berish orqali mashqlar yechadi. Uy ishlarini ham mustaqil ishlash, takrorlash orqali amalga oshiradi. Ta'lim mazmunini birmuncha o'zlashtirishga erishadilar.

Interfaol usul. O'quvchilarga dars jarayonini yaxshi tashkil etishga qulay muhit qaratiladi. O'quvchilarning o'zaro fikr almashishlariga imkon beriladi. O'zaro axborot olish va berish uchun sharoit tug'diriladi. Yechimini kutayotgan masalalarni hamjihatikda muhokama etadilar, yechadilar. Vaziyatdan chiqishda hamkorlikda yechim topadilar. Olgan axborotlari asosida bilimlarini bir-birlariga namoyish etadilar. Bir-birlaridan ilhomlanib, ruhiy qoniqish hosil qiladilar. Bir-birlarini tushunib, balki qiziqish paydo bo'lib, vaqt o'tganini bilmay qoladilar. Har bir ishtirokchi ta'lim mazmunini to'la o'zlashtirishga erishadilar.

Hozirgi yangi O'zbekistonning yosh avlodlari uchun interfaol ta'lim aynan mos keladi.

"Innovatsiya- yangilik" so'zining qachon paydo bo'lganligi aniq bo'lmasa-da, bu tushuncha umumiy fanlarga tabiiy fanlardan kirib kelganligi haqida fikrlar mavjud. Innovatsiyaga pedagogikada turli ta'riflar keltirilgan. Innovatsiya- (ingl. Innovationas- in - kiritish, novatsiya- yangilik, yangilik kiritish) - ilmiy-texnik resurslar, pedagogika fani yutuqlari, ilg'or tajribalardan unumli foydalangan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tizimli ijodiy tashkil etish natijasidir.

Interfaol (“inter” bu o‘zaro,- “akt” – harakat qilmoq) – o‘zaro harakat qilish, o‘zaro kommunikativ aloqa, motivatsiya (ta’lim motivatsiyasi, tarbiya motivatsiyasi) asosida ta’lim-tarbiya jarayoning tashkil etishning samarali uslubidir.

Quyida an’anaviy ta’lim kamchiliklarini ko‘rishimiz mumkin.

- ☐ Darsning bir qolipdaligi, bir xilligi;
- ☐ Boshlang‘ich ma’lumot berilib, uni o‘zlashtirish jarayoni uyga reja, vazifa orqali amalga oshadi;
- ☐ O‘quvchilar passiv eshituvchi va mustaqilligi yo‘q;
- ☐ O‘quvchilar bir-biri bilan fikr almashadilar, nutqiy fikr almashuv amalga oshmaydi;
- ☐ Qayta aloqalar yo‘lga qo‘yilmaydi;
- ☐ Har bir faoliyat o‘rtacha o‘quvchiga yondashuv asosida kechadi;
- ☐ Ta’lim mazmuni asosan o‘qituvchi tomonidan amalga oshiriladi.

Bunday dars jarayonida hozirgi avlod bolalarini uzoq muddat darsga jalb qilib olib o‘tirishning iloji yo‘q. shuning uchun ularga ta’limda innovatsiyalar qo‘llab turish zarur. Ana o‘sha innovatsiyalardan biri yangi interfaol metodlardan foydalanish orqali o‘quvchilar bilim sifati samaradorligini oshirish, o‘qishga izlanishga, ijodiy fikrlashga, o‘z fikrini erkin bayon eta olishga yo‘naltirilgan.

Endi esa interfaol metodlar asosida dars tashkil etishning afzalliklarini ko‘rib chiqadigan bo‘lsak:

- ☐ O‘qitish mazmuni yaxshi o‘zlashtirishga olib keladi.
- ☐ O‘z vaqtida o‘quvchi-o‘qituvchi-o‘quvchilar ta’limiy aloqa o‘rnatiladi.
- ☐ O‘qitish usulari ta’lim jarayonida turli xil ko‘rinishlarda kechadi. (yakka, juft, guruh, katta guruhlar).
- ☐ O‘quv jarayoni o‘quv ehtiyojini qondirish bilan yuqori motivatsiyaga ega bo‘ladi.
- ☐ O‘zaro axborot berish, olish, qayat ishlash orqali o‘quv materialiy yaxshi esda qoladi.
- ☐ O‘quvchida o‘zaro muloqotga kirishish, fikr bildirish, fikr almashish ko‘nikmalari shakllanadi.

□ O'quv jarayonida – o'quvchining o'z-o'ziga baxo berishi, tanqidiy qarashi rivojlanadi.

□ O'quvchi uchun dars qiziqarli o'qitilayotgan predmet mazmuniga aylanadi, o'qish jarayonida ijodiy yondashuv, ijobiy fikr namoyon bo'ladi.

□ Har bir o'quvchini o'zi mustaqil fikr yurita olishga, izlanishga, mushohada qilishga olib keladi.

□ Interfaol usulda o'tilgan darslarda o'quvchi faqat ta'lim mazmunini o'zlashtiribgina qolmay, balki o'zining tanqidiy va mantiqiy fikrlashini ham rivojlantiradi.

Interfaol metodning ham qator kamchiliklari bor, albatta. Bular:

□ O'quv- biluv jarayoni ko'plab vaqt sarflashni talab qiladi.

□ Interfaol mashg'ulotlarda barcha o'quvchilarni kerakligicha nazorat etib borishning imkoniyati bo'lavermaydi.

□ Juda murakkab materiallar o'rganilayotganda o'quvchilar muommoni to'laqonli, aniq yecha olmaydilar, bunday sharoitlarda o'qituvchining roli past bo'lishi xollari kuzatiladi.

□ Guruhlarda o'quv jarayoni kechayotganda kuchsiz o'quvchilarning ishtiroki tufayli kuchli o'quvchilar ham past ball yoki baho olish hollari kuzatiladi.

Xulosa shuki, o'qituvchi hozirgi zamon talabiga mos yo'nalishni, usulni tanlab dars jarayonini tashkil qilishlari kerak.

2020-yil "Tarbiya" darsligi birinchi marta chop etilgan. Darslikda asosan, sodda topshiriqlar bo'lgan, hozirgi yangi 2023-yilda 4K modeli asosida ishlab chiqilgan Tarbiya darsligi tubdan farq qiladi. Undagi communication (muloqot), colloboration (hamkorlik), creativity (ijodkorlik) va critical thinking (tanqidiy fikrlash) bularning barchasini interfaol metodlar orqali amalga oshirish mumkin. Ushbu darslikda asosan amaliy topshiriqlarga ko'proq ahamiyat qaratilgan, interfaol metodlar keltirilgan, nazariy ma'lumotlar esa kam berilgan. Darslik soddadan murakkabga qarab yo'naltirilgan. 3-4- sinf tarbiya darsliklari asosan hayotiy tarbiyaga yo'naltirilgan mavzular keltirilgan. Misol uchun: "His tuyg'ularimiz", "Kamsitish nima?", "Tenglik nima?", "O'zimni boshqaraman", "Saboq olishni

o'rganamiz", "Chet tillari nima uchun o'rganiladi" kabi o'quvchilar o'zlarini anglashlari, tahlil qilishlariga undovchi mavzular bor.

3-sinf Tarbiya darsligi asosida dars ishlanmalar

Dars mavzusi: "His-tuyg'ularimiz"

Darsning maqsadlari:

Ta'limiy maqsad: O'quvchilarga his tuyg'ular haqida tushuncha berish.

Tarbiyaviy maqsad: O'quvchilarga his tuyg'ularni tushunish, ifodalash va to'g'ri boshqarishni o'rgatish.

Rivojlantiruvchi maqsad: O'quvchilarga hammaning his tuyg'ularni hurmat qilish ko'nikmasini shakllantirish.

Kerakli jihozlar: televizor, video, tarqatma materiallar.

Dars bosqichlari:

1. Tashkily qism(5 daqiqa)

☐ O'quvchilar bilan salomlashish.

☐ Darsga tayyorgarlik ko'rish.

2. Kirish qismi (10 daqiqa)

Darsimiz davomida shu kabi his tuyg'ularni ifodalashni o'rganamiz.

-Ushbu qisqa videoda qanday his tuyg'ularni ko'rdingiz? Sanab bering.

3. Asosiy qism (10 daqiqa)

Inson o'z atrofidagi voqea-hodisalarga loqayd bo'la olmaydi. Har birimiz ham hayotda kulamiz, yig'laymiz, xursand yoki xafa bo'lamiz, jahlimiz chiqadi, qoyil qolamiz, faxrlanamiz, qo'rqamiz va hokazo.

Kayfiyatingiz o'zingizga ham, atrofdagilarga ham ta'sir qilishini bilib oldingiz.

Yomon kayfiyat sog'lig'imizga zarar keltirishi, boshqalarning kayfiyatini buzib

qo'yishi mumkin. Yaxshi kayfiyat esa sog'liq uchun foydali, insonning umrini uzaytiradi.

Har qanday hissiyot insonning nafaat o'ziga va atrofdagilarga ham uning qanday ahvoldaligini ko'rsatib turuvchi ishoradir. Birovning hissiyoti, kayfiyati qandayligini to'g'ri topa olsangiz, odamlar bilan muomala qilishda qiynalmaysiz.

4. Mustahkamlovchi qism (15 daqiqa)

“Hissiotni to'g'ri nomla” moslashtirish metodi.

	a. hafa		e. hursand
	b. uyalgan		f. yig'lagan
	c. qo'rqgan		g. jahldor
	d. uyquchan		h. hayron

“Hissiotni top” rolli o'yinni

O'quvchi boshiga hissiyot tasvirlangan tasma taqadi va u qaysi hissiyot ekanligini topishi kerak bo'ladi. Gaqrmadan mimikalari orqali tahminiy hissiyotlarni ko'rsatadi, qolgan o'quvchilar esa ha yoki yo'q deb javob berishadi. Bu o'yin ularrga hissiyotni to'g'ri ifodalash ko'nikmasini rivojlantirishga yordam beradi.

5. Yakunlovchi qism (5 daqiqa)

XULOSA

O'quvchilardan dars davomida qanday yangi hissiyotlarni bilib olganlari uni kerakli joyda o'rinli qo'llashni o'rganib olganliklari haqida gaplashilinadi. O'qituvchi darsni xulosalaydi.

Interfaol ta'lim metodlari o'quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlab, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi. Ilmiy tadqiqotlar va tajribalar shuni ko'rsatadiki, bu metodlarni qo'llash natijasida ta'lim samaradorligi oshadi va o'quvchilarning bilim olish jarayoni yanada qiziqarli bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-134-sonli "2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni, 2022-yil 11-may, b-3-4.
2. J. Yo'ldoshev, F. Yo'ldosheva, G. Yo'ldosheva, "Interfaol ta'lim sifat kafolati", Toshkent-2008, b-11.
3. Tal'at G'afforova, Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, Tafakkur nashriyoti, Toshkent-2011, B-91
4. Oynisa Musurmanova, "Pedagogik texnologiyalar- ta'lim samaradorligi omili, Yoshlar nashriyot uyi, Toshkent-2020, B-64
5. Oynisa Musurmanova, "Pedagogik texnologiyalar- ta'lim samaradorligi omili, Yoshlar nashriyot uyi, Toshkent-2020, B-69
6. J. Yo'ldoshev, F. Yo'ldosheva, G. Yo'ldosheva, "Interfaol ta'lim sifat kafolati", Toshkent-2008, b-11.
7. J. Yo'ldoshev, F. Yo'ldosheva, G. Yo'ldosheva, "Interfaol ta'lim sifat kafolati", Toshkent-2008, b-8-9
8. J. Yo'ldoshev, F. Yo'ldosheva, G. Yo'ldosheva, "Interfaol ta'lim sifat kafolati", Toshkent-2008, b-9
9. Tal'at G'afforova, Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, Tafakkur nashriyoti, Toshkent-2011.
10. O. V. Usmanova, Y.V. Risjukova, "Tarbiya" 1-sinf umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun, novda entertainment, Toshkent-2023.

UDK: 81'373.231:39

THE CULTURAL ROLE OF ANTHROPONYMS IN NAMING SYSTEM

Saydullayeva Barno Saminjon qizi

*PhD student National University of
Uzbekistan*

abduhalim.saydullayev.92@bk.ru

Annotation: This article is devoted to the commonality of language and culture, the use of anthroponyms in linguo-culture. The Uzbek anthroponymics, that is, the idea of a person's name, surname, nickname based on national-cultural, religious, customs, values.

Keyword: linguo-cultural, paradigm, anthropocentric, worldview, naming, anthroponyms, national-cultural, values, customs.

ANTROPONIMLARNING NOMLAR TIZIMIDAGI MADANIY O'RNI

Annotatsiya: Mazkur maqola til va madaniyatning mushtarakligi, antroponimlarning lingvomadaniyatda qo'llanilishiga bag'ishlangan. O'zbek antroponimikasida ya'ni shaxsning ismi, familiyasi, taxallusi milliy-madaniy, diniy, urf-odat, qadriyatlar asosida qo'yilishi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: lingvomadaniy, paradigma, antroposentrik, olam manzarasi, nomlash, antroponimlar, milliy-madaniy, qadriyat, urf-odat.

КУЛЬТУРНАЯ РОЛЬ АНТРОПОНИМОВ В СИСТЕМЕ ИМЕНОВАНИЯ

Аннотация: В этой статье обсуждается общность языка и культуры, посвященный использованию антропонимов в лингвокультуре. Узбекская антропонимика, то есть представление о том, что имя, фамилия и прозвище человека даются на основе национально-культурных, религиозных, обычаев и ценностей.

Ключевые слова: лингво-культурный, парадигма, антропоцентрический, мирландшафт, именование, антропонимы, национально-культурные, ценности, обычаи –привычка.

INTRODUCTION

In world linguistics, the analysis of language phenomena as a linguo-cultural phenomenon, not only based on traditional methods, but also in modern language research paradigms, in particular, anthropological and anthropocentric directions, is of great scientific and practical importance. Therefore, a comparative analysis of anthroponyms in English and Uzbek languages, belonging to different systemic

languages, in terms of their national and cultural characteristics, allows us to determine the place of human description and naming in the English and Uzbek worldview in understanding and figuratively expressing the world.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODS

In modern world linguistics, the main attention of linguists-scientists is focused on issues such as verbal communication of peoples with different linguistic cultures, uniqueness in the use of language tools, national worldview, cultural values. Among such issues, the linguistic and cultural potential of the anthroponymic layer of different systematic languages requires special attention.

In accordance with the demands of the times, the need for our people to know foreign languages has increased, and accordingly, in the world of onomastics, there has been a need to learn more about famous names, names (names, patronymics, nicknames) and historical names of geographical places, territories, rivers, etc., universal symbols have been created in the language, as a result, the opportunities for a deeper study of the psyche of other peoples have expanded. As Professor G.R. Galiullina said, "symbols, values, worldview, beliefs, customs, norms of etiquette and morality, along with forming the foundation of national culture, determine the human psyche's attitude to social life.

RESULTS AND DISCUSSION

The concept of culture is given many philosophical and scientific interpretations in various fields. A.V.Superanskaya, V.A.Maslova, A.E.Mamatov, D.U.Ashurova, M.R.Galieva, Sh.Usmonova and many other scientists have considered it in their works. According to V.A.Maslova's definition, "linguoculture" is a new area of language studies formed at the intersection of linguistics and cultural studies.

Linguocultural studies learn the relationship between culture and language, their mutual influence, and the manifestations of folk culture reflected in language.

In addition, V.N. Telia believes that the connection between language and culture is realized through cultural meaning. As a result of studying language and culture in their interrelation, a certain linguistic picture of the national-cultural world becomes visible. As O.A.Leontovich emphasizes, toponyms, anthroponyms,

names of political realities, public organizations, state structures, popular books, films, paintings and other realities that form an integral part of the life of the carriers of the analyzed linguistic culture are formed around cultural meanings that can act as cultural signs.

In particular, human names are equally related to both language and culture. On the one hand, this is a linguistic phenomenon, on the other hand, anthroponyms reflect the cultural, historical and spiritual landscape of a particular people. Although all the peoples of the world constitute a single humanity, the cultural differences between individual peoples, tribes and social groups are sometimes of great importance. Even among related peoples, there are no two identical anthroponymic systems. Each of them is a unique phenomenon created under the influence of certain geographical, cultural, religious and historical factors. In particular, the development of Uzbek anthroponymics (anthroponym - in Greek means "name given to a person") gives a significant impetus to a deeper study of the culture of different peoples, to the formation of a person as a person.

It is known that a word is a lexeme that expresses things and events. And the language summarizes these "words", therefore it has social significance. After all, the name given to a person determines his mentality, even his actions, aspirations, worldview. For example, today their children are given Islamic names: Madina, Aisha, Rayona, Ahmad, Islam, Umar, Uzayr; the names given to their children to be intelligent and educated: Aqil, Aqila, Dano, Olim, Fazil, Arif, Ma'rifat; Names that make a child perfect: Mufasssal, Kamola, Komila and other names with positive qualities are preferred. In addition, a number of scholars who have studied human nicknames, in particular, L.N. Verkhoviykh, have shown that anthroponyms were named after food products in ancient times, which indicates a cultural identity of the nation. We can also see that such surnames and names exist in the Uzbek language. For example, Samsakaliyev, Karamov, Asaloy, Khalimjon, Norinboy, Shirinoy, Shirmonoy and others.

In addition, anthroponymic formulas in the semantic structure have cultural and national connotative properties. Uzbek names, due to their multiplicity of meanings, their forms and connotative properties, as well as the rich connotative

properties of patronymic names, surnames, and nicknames, can be seen as having national and cultural specific features in the unalienable lexicon of the Uzbek language. For example, in the Uzbek language, Nasreddin Afandi is understood as a person who makes people smile in front of their eyes, makes people laugh with his humor and satire. Sometimes among the people, a person who has done something wrong is also called "Afandi". In modern media, it includes the names of fairy-tale heroes and their cultural meanings and associative spheres that are important for the Uzbek nation.

CONCLUSION

It is time to analyze the beloved fairy-tale hero in the Uzbek language, which is very widespread in today's discursive media environment and is recognized as a collective image of a traditional national hero. Emerald is depicted as a simple, beautiful, well-mannered, hardworking, respectful of elders. In children's memories, the national hero is embodied in the image of a harmless girl. Precious is depicted as a lazy, lazy, indolent, greedy, stingy negative hero. It is clear that the richest culturally valuable units in the language are anthroponyms. Thus, anthroponyms are of great importance in language and culture. In naming, the national-cultural, religious, and ideological values of the people play a large role. Pragmatic study, which analyzes anthroponymic semantics from the perspective of linguo-cultural studies: cultural meanings, motivational components and the associative nature of the corresponding onomastic units, is used in a broad sense. Less attention is paid to the study of the conceptual core of meaning, the components of which can be defined ethnoculturally and socio-culturally.

REFERENCES

1. Галиуллина Г.Р. Татарская антропонимия в лингвокультурологическом аспекте.: Автореф.дисс...докт.филол.наук. Казань, 2009. – 25 с.
2. Егорова Т.П. Семиотическая функции имени //Ономастика. Материалы к серии Народы мира и культура. – Вып. XXV. - Ч.I.-М.: РАН, 1993. – С.21-28.
3. Зубкова Л. И. Проявление национально-культурного своеобразия русских антропонимических формул//Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С.Пушкина. 2008. – С. 126-136.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. – С. 85.

5. Леонтович О.А. Введение в межкультурную коммуникацию: учебное пособие / О. Леонтович. – Москва: Гнозис, 2007. – С.21
6. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М.: Издат. центр «Академия», 2001. – 208с.
7. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М.: Языки русской культуры, 1996. -288 с.

UDK: 37.091.3:372.881.111.1:35

INGLIZ TILI VA KIMYO FANLARINI INTEGRATSIYADA O'QITISH

Zahidova Aziza Azimovna

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti ingliz tili va adabiyoti
yo'nalishi II kurs talabasi*

Yusupova Muxabbat Anatolevna

*Dotsent, p.f.f.d (PhD), Tilshunoslik
va ingliz tilini o'qitish metodikasi kafedrası mudiri
Chirchiq davlat pedagogika universiteti turizm fakulteti*

Annotatsiya: Maqolada ingliz tili bilan integratsiya sharoitida kimyo bo'yicha o'quv ishlari metodologiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish keltirilgan. Psixologik, pedagogik va uslubiy adabiyotlarni axborot izlash va tahlil qilish amalga oshirildi. Ikki tilli ta'limni amalga oshirishda muammolar va qarama-qarshiliklar aniqlandi. Ingliz tili bilan integratsiya sharoitida kimyoni o'rganish uchun uslubiy materiallar ishlab chiqilgan. Ishlab chiqilgan texnikaning samaradorligi o'rganildi.

Kalit so'zlar: o'quv ishlari jarayoni, integratsiya shartlari, umumlashtirish, o'quv ishlari metodologiyasi, kimyo, ingliz tili.

ИНТЕГРАЦИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И ХИМИИ

Аннотация: В статье представлена разработка и реализация методики обучения химии в условиях интеграции с английским языком. Проведен информационный поиск и анализ психолого-педагогической и методической литературы. Выявлены проблемы и противоречия при внедрении двуязычного образования. Разработаны методические материалы для изучения химии в комплексе с английским языком. Изучена эффективность разработанной методики.

Ключевые слова: образовательный процесс, условия интеграции, обобщение, методика обучения, химия, английский язык.

INTEGRATION OF ENGLISH AND CHEMISTRY

Annotation: The article presents the development and implementation of a methodology for teaching chemistry in conditions of integration with the English language. An information search and analysis of psychological, pedagogical and methodological literature was carried out. Problems and contradictions in the implementation of bilingual education were identified. Methodological materials for studying chemistry in conditions of integration with the English language were developed. The effectiveness of the developed technique was studied.

Keywords: the process of teaching, integration conditions, generalization, methodology of teaching, chemistry, English.

KIRISH

Zamonaviy dunyoda globallashuv va integratsiya jarayonlari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu munosabat bilan nafaqat ona tilida, balki xorijiy, xususan ingliz tilida ham muloqot qilish qobiliyati barkamol rivojlangan shaxsni shakllantirish uchun ayniqsa muhimdir. Butun dunyoda ingliz tilini o'rganishning dolzarbligi tan olingan. O'zbekistonda ingliz tili o'rganilayotgan chet tillarining eng keng tarqalgani hisoblanadi [1].

Pedagogik adabiyotlarda ijtimoiy kompetensiyani aniqlashga turli xil yondashuvlar mavjud. Biroq, insonning shakllangan qobiliyatlari, neoplazmalari orqali ijtimoiy kompetensiyani ifodalash ustunlik qiladi. Tadqiqotchilar ijtimoiy kompetensiyani aniqladilar, inson va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'sirini aks ettiradi. Bundan ko'rinib turibdiki, ilmiy ishlar, ilmiy tadqiqotlar ingliz tilida yoritilishi bugungi kun talabi hisoblanadi [2].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Bugungi kunda axborot bilan ishlashga va nafaqat ona tilida, balki chet tilida ham samarali muloqot qilishga qodir bo'lgan ilmiy savodli kadrlarga jamiyatning zamonaviy ehtiyojlari aniqlanadi; oliy maktabning taklif etilayotgan g'oyalarni idrok etishga tayyorligi va ushbu muammo bo'yicha tadqiqotlarning etarli emasligi bunga sabab bo'lib xizmat qiladi. Ingliz tili bilan integratsiya sharoitida kimyo bo'yicha o'quv ishlarini tashkil etishga uslubiy yondashuvni ishlab chiqish nafaqat ilmiy (fanlararo integratsiya asosida kimyo bo'yicha o'quv ishlari nazariyasi va metodologiyasini ochib berish bilan bog'liq), balki ijtimoiy (shaxsning axborot - kommunikatsiya kompetentsiyasini shakllantirish bilan bog'liq) yondoshuvni ham talab etmoqda [3-4].

Bugungi kunda O'zbekistonda ta'lim tizimini, shu jumladan oliy ta'limni modernizatsiya qilish bo'yicha keng ko'lamli tadbirlar o'tkazilmoqda. Bu yerda so'z kimyo fanlarini va ingliz tilini integratsiyada o'qitish haqida bormoqda. Lingvistik integratsiyalashgan o'qitish printsipidan foydalanish g'oyasi chet tilini o'rganish uchun ajratilgan vaqt cheklangan holda chet tilini bilish darajasiga qo'yiladigan talablarning oshishi natijasida paydo bo'ldi [5-6].

Ushbu yondashuv bir vaqtning o'zida ikkita fan bo'yicha o'qitishga imkon beradi, asosiy e'tibor tilga yoki tilga bog'liq bo'lmagan fanga qaratilishi mumkin. Kimyo tili - bu kimyoviy ma'lumotlarni ifodalash uchun ishlatiladigan tushunchalar va belgilar tizimi hisoblanadi. Bu etimologiya dunyoning turli tillariga borib taqaladigan atamalarga boy murakkab sun'iy tildir. Kimyo tilning o'zaro bog'liq ikkita komponentini ajratish mumkin: birinchi komponent belgilar, formulalar, reaksiya tenglamalari va ikkinchi (lingvistik) komponentni o'z ichiga: atamalar, ularning etimologiyasi oladi [7-9].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Chet tili - bu aloqa vositasi va kognitiv va kasbiy faoliyat vositasi sifatida ishlatiladigan ko'p funktsiyali tabiiy belgi tizimidir. Kimyo va ingliz tilini integratsiyasi ikki fanni qo'shishni anglatmaydi. Bu ob'ektlar orasidagi o'zaro singib ketadigan fanlararo bog'larni bildiradi.

Bu maqsadli yo'natirilgan jarayon bo'lib, unda ikkita ta'lim tili – ona va chet tili qo'llaniladi; shu bilan birga, chet tili nafaqat o'rganish ob'ekti, balki o'qitish vositasiga aylanadi.

Bu nima uchun kerak?

* Ikkala tildan - ona tili va ingliz tillaridan o'zaro bog'liq holda foydalanish fanni samarali o'rganishga yordam beradi;

* Fanni ingliz tilida o'rganish kognitiv faoliyat vositasi sifatida tilni amaliy qo'llash imkonini beradi;

* Shaxsni har tomonlama rivojlantirish;

* Ingliz tilida o'ziga xos lug'atni o'zlashtirish;

* Fanni va ingliz tilini amaliyotga yo'naltirilgan holda o'rganish uzluksiz ta'limni amalga oshirishga yordam beradi.

Integratsiyani hal qilishda qanday aniq muammolar yordam beradi :

* Universitetlarda kimyo fanini o'rganishda motivatsiyaning past darajasi;

* Talabalarning kimyo bo'yicha bilimlari sifatining pastligi;

* Talabalarning chet tilini bilish darajasini pasaytirish;

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifasi sifatli o'qitish uchun sharoit yaratishdan iborat. Kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish ta'lim

sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Zamonaviy o'qituvchilarning fikriga ko'ra, hayotiy kompetentsiyalarni egallashning o'zi odamga zamonaviy jamiyatda harakat qilish imkoniyatini beradi, shaxsning vaqt talablariga tezda javob berish qobiliyatini shakllantiradi. Zamonaviy dunyoda chet tillarini bilish yutuq emas, balki odatiy holga aylandi. Shuning uchun raqobatbardosh shaxsni shakllantirish uchun ko'p tillilikni rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

"Kimyo fanlar darslarida universal nutq tuzilmalari" metodologiyasi orqali ingliz tilida kimyo fanini o'qitishni takomillashtirish.

Ikki tilli ta'limni takomillashtirish uchun talabalarning ingliz tilida gaplashishiga erishish zarur. Keyin biz talabalarning kimyoviy atamalar va tushunchalardan foydalangan holda ingliz tilida gaplashish qobiliyati ustida maqsadli ishlashga qaror qildik [10-13].

Dastlab, o'quv materialini o'rganish va tushuntirishda biz nutqimizga atamalarni, so'ngra ingliz tilidagi iboralar va butun jummalarni kiritdik. Talabalarga ham gapirishga imkon berildi. Bunday iboralar va jumlar soni asta-sekin oshdi. Ushbu usul talabalarga til to'sig'ini engishga, ingliz tilida gapirishga yordam berdi.

Ingliz tilini rivojlantirish uchun biz kimyo darslarida eng ko'p ishlatiladigan nutq tuzilmalaridan foydalandik, ularning tarkibidagi moddalar nomlarini, raqamli qiymatlarni va boshqalarni almashtirdik. Biz ushbu usulni "kimyo fanlaridan darslarida universal nutq tuzilmalari" deb nomladik.

Usulning mohiyati bir necha marta ishlatiladigan iboralar va jumladan foydalanishdir, bunda individual atamalarni almashtirish orqali savollarga javob berish, kimyoviy jarayonlar va hodisalarni tavsiflash, ingliz tilida kimyoviy tushunchalarning turli xil ta'riflarini o'rganish mumkin.

Kimyo - bu moddalarning xossalari va o'zgarishlarini o'rganadigan fan, shuning uchun darslarda o'quv materialini o'rganish asosan bitta algoritmgaga muvofiq amalga oshiriladi: moddaning tuzilishi; fizik xususiyatlari; kimyoviy xususiyatlari; tabiatda uchrashi; qo'llanili.

Ushbu bo'limlarni o'rganish uchun men o'qituvchi va talaba uchun oson qo'llaniladigan asosiy iboralarni ishlab chiqdim. Masalan, fizikaviy xususiyatlar uchun:

Nitrogen is odourless, slightly soluble in water, its boiling point -196°C , colorless gas.

Kimyoviy xususiyatlarni o'rganishda quyidagi ibora qo'llaniladi:

Nitrogen can react with ... is formed

Ko'p nuqtalar o'rniga azot reaksiyaga kirishadigan va reaksiya natijasida hosil bo'lgan moddalarning nomlarini qo'yish mumkin. Bunday takliflar talabalar va o'qituvchilarga kimyoviy jarayonlarni, reaksiya tenglamalarini tavsiflashga imkon beradi. Xuddi shu nutq tuzilmalaridan doimiy foydalanish tez yodlashga, o'quv materiallarini ingliz tilida yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi, talaba uchun muvaffaqiyat holatini yaratadi va ingliz tilida javob berishga imkon beradi. Ushbu universal iboralar atamalar yoki alohida iboralarni almashtirish orqali kimyo kursidagi har qanday moddalarning fizik va kimyoviy xususiyatlarini tavsiflash uchun ishlatilishi mumkin. "Kimyo fanlaridan darslarda universal nutq tuzilmalari" usuli quyidagilarga imkon beradi:

- * talabalarning ingliz tilidagi nutqini rivojlantirishni kuchaytirish;
- * talabalarning til to'sig'ini engib o'tish, auditoriyada o'zingizni yanada ishonchli his qilish;
- * kimyoviy fanlarni o'rganish uchun motivatsiyani oshirish;
- * talabalarning bilim sifatini oshirish.

XULOSA

O'z amaliyotimizda, ushbu usul tufayli talabalar ko'p marta talaffuz qilishlariga, oddiy, qisqa iboralarni yodlashlariga va to'ldirishlariga, ularni auditoriyada erkin ishlatishlariga amin bo'ldik. Bundan tashqari, biz ushbu iboralarni doimiy ravishda ishlatami va talabalar bizni tushunishadi. "Umumjahon iboralar" usuli bizga ikki tilli ta'limda oldinga siljishimga yordam berdi.

Shunday qilib, oliy kimyo ta'limida "Kimyo - chet tili" integratsiyasidan foydalanish tajribasini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu Boloniya jarayonining bir qismi sifatida talabalarning harakatchanligini ta'minlaydi va kelajakdagi kimyoviy mutaxassislar uchun ta'lim sifati va jozibadorligini oshiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kurbanova A.Dj. Kimyo. O'quv qo'llanma. T.: "Book trade 2022", 2022 y.

2. N.I.Xasanova Universitet talabalariga analitik kimyo fanini interfaol metodlar orqali o'qitish metodikasi.//NamDU ilmiy axborotnomasi-2023-yil 10-son.724-725 bet.
3. Курбанова А.Дж. Применение проектной технологии обучения при преподавании предмета химии лекарственных растений: теория и практика/. Т.: «ZEBO PRINT», 2024 г.
4. Борунова Е.Б. Химия на английском: не навреди // Химия в школе — 2008. -№7. -С. 35-36.
5. Сипатова И.М. О реализации межпредметных связей химии с английским языком // Химия в школе. 2010. - № 1. - С. 32-35.
6. Битемирова А.Е., Ермаханов М.Н., Туймебаева Г.Е. Метод интегрированного обучения химии на английском языке//. Вестник Казахского национального женского педагогического университета. 2018;(3):31-36.
7. Брунова Е.Б. Методика изучения химии в школе в условиях интеграции с английским. Авт. дисс. канд.пед.наук. М.: 2010 г.
8. Badalova S.I., Komilov Q.U., Kurbanova A.Dj. Case technology in chemistry lessons// Academic Research in Educational Sciences, 2020, № 1. pp. 262-265.
9. Badalova S.I., Komilov Q.U., Kurbanova A.Dj. Intellectual training of students of technical institute// Academic Research in Educational Sciences, 2020, № 1. pp.166-174.
10. Atqiyayeva S.I., Komilov K.U. Developing intellectual capabilities of students in teaching chemistry// Журнал «Образование и наука в XXI веке, 2021, №10, pp.684-690.
11. Kurbanova A. Dj., Komilov K.U. Case-study method for teaching general and inorganic chemistry// Scientific Journal Impact Factor, 2021, № 6, pp. 436-443.
12. Kurbanova A.Dj., Komilov K.U. Integration of chemistry and english in the teaching of chemistry// Academic research in educational sciences, 2021, №9, pp. 40-43.
13. Kurbonova A.Dj., Komilov K.U., Allaev J., Mirzaraximov A.A. Kimyo va ingliz tili fanlari integratsiyasi// Academic research in educational sciences, 2021, №10, pp. 187-192.

Annotation. *This article presents a scientific analysis aimed at improving the process of developing students' logical thinking in physics lessons. In physics, problem solving can develop students' analytical thinking and logical thinking. In this article, the importance of a systematic approach in the process of solving issues, the effectiveness of methods and techniques in the development of students' logical thinking, as well as the role of giving issues on the basis of problematic tasks are analyzed. The article describes how to apply a systematic approach to the educational process of physical science, its role in education and the latest scientific on pedagogical methods*

Keywords: *logical thinking, physical education, systematic approach, problem tasks, pedagogy, analytical thinking.*

KIRISH

Fizika darslari nafaqat tabiat qonuniyatlarini o'rgatish, balki o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda ham muhim o'rin tutadi. Mantiqiy tafakkur o'quvchilarning murakkab bilimlarni yod olishdan ko'ra, ularni tushunish, ularga tahlil qilish va yaratish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Fizika fanida masalalar yechish jarayonida faqat matematik formulalar bilan cheklanmasdan, o'quvchilarga mustaqil fikrlashni rivojlantirishga e'tibor qaratish zarur.

Mantiqiy tafakkur deganda, o'quvchining biror masalani yechishda, mantiqiy bog'lanishlarni tushunishi va ulardan to'g'ri foydalana olish qobiliyati tushuniladi. Bu jarayonni murakkablashtirish va izchil rivojlantirish uchun tizimli yondashuv zarur. Tizimli yondashuv, masalalar yechilishini faqat amaliy yechimlar va formulalar bilan cheklamagan holda, masalalarning har tomonlama tahlil qilinishi, tizimli qarorlar qabul qilishni o'z ichiga oladi[5].

Fizika darslarida o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda tizimli yondashuvga asoslangan metodikalarni ko'rib chiqish, muammoli topshiriqlarni masalalar yechish jarayonida qanday qo'llash mumkinligi tahlil qilinadi. Shuningdek, mantiqiy tafakkurning rivojlanishi va o'quvchilarga masalalarni bosqichma-bosqich yechish imkoniyatlarini yaratishning ahamiyati ko'rsatiladi[7]. Fizika fanini o'qitishda o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish juda muhim ahamiyatga ega. Fizika masalalari yechish jarayoni o'quvchilarni mantiqiy fikrlash, analiz qilish, sintez qilish va xulosa chiqarish qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Zamonaviy ta'limda o'quvchilarning kreativligini va mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirish talab etilmoqda. Shu sababli,

fizika masalalari yechish jarayonida qo'llaniladigan metodikalarni takomillashtirish va yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish zarurati paydo bo'lmoqda. Ushbu maqolada mantiqiy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan aniq misollar, dalillar va metodik tavsiyalar keltirilgan[6].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mantiqiy tafakkurni rivojlantirish masalalari ko'plab pedagogik va psixologik tadqiqotlarda o'rganilgan. Jumladan, L.S. Vygotskiy ta'lim jarayonida mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda "yaqin rivojlanish zonasini" muhim omil sifatida ta'kidlagan (Vygotskiy, 1982, 45-bet). J. Piaget bolalarning mantiqiy tafakkurining rivojlanish bosqichlarini o'rganib, ularning abstrakt fikrlash qobiliyati 12 yoshdan boshlab rivojlanishini ko'rsatgan (Piaget, 1994, 78-bet). Fizika fanini o'qitish metodikasiga oid ishlarda (N.E. Savchenko, V.G. Razumovskiy, A.V. Usova) masalalar yechish orqali o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini oshirish masalalari yoritilgan. Biroq, zamonaviy sharoitda mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda yangi yondashuvlar va texnologiyalarni qo'llash zarurati mavjud[14,15].

Fizika ta'limida mantiqiy tafakkur va tizimli yondashuvni rivojlantirish masalalari ko'plab ilmiy tadqiqotlarda o'rganilgan. Birinchi navbatda, A.A. Karimovning (2019) "Fizika ta'limida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish" asarida, fizika ta'limidagi tizimli yondashuv, o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun muhim vosita sifatida ko'rib chiqilgan. U, tizimli yondashuvning nafaqat ilmiy bilimlarni o'zlashtirishda, balki mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda ham muhimligini ta'kidlaydi[10].

Yana bir muhim tadqiqot - V.P. Sviridovning (2015) "Fizika darslarida analitik fikrlashni rivojlantirish" nomli ishlari bo'lib, unda fizika ta'limida mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda amaliy masalalar yechishning ahamiyati tahlil qilingan. Sviridov masalalarni faqat aniq formulalar orqali yechishning o'zida cheklanishni noaniqlik va murakkablikni bartaraf etish uchun zarur deb biladi. Masalalarni tasavvur etish, tushunish va mantiqiy tahlil qilishda qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun tizimli yondashuvni qo'llash zarurligini ta'kidlaydi[11].

A.A. Islomov (2017) esa, fizika o'qitishda mantiqiy tafakkurning rivojlanishini baholashning ko'plab metodlarini o'rganadi. Uning fikricha, mantiqiy

tafakkur faqat matematik ifodalar va amaliy masalalar orqali rivojlanmaydi, balki o'quvchilarni muammoli vaziyatlarga duchor qilib, ulardan chiqish yo'llarini topishga undash orqali ham o'sadi[10].

Shuningdek, L.I. Dubovikning (2018) ilmiy ishlari, fizika darslarida mantiqiy tafakkur va kreativ yondashuvlarni birlashtirishning samaradorligini ko'rsatadi. Dubovik, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda muammoli topshiriqlar va interaktiv yondashuvlarning rolini alohida ajratadi[13].

Mantiqiy Tafakkur Tushunchasi va Uning Rivojlanishi

Mantiqiy tafakkur – bu insonning fikr va qarorlarini asoslashda, mantiqiy va analitik yondashuvni qo'llash qobiliyatidir. O'quvchilarning mantiqiy tafakkuri rivojlanishi orqali ular nafaqat ilmiy bilimi, balki kundalik hayotda qarorlar qabul qilishda ham mustahkam poydevorga ega bo'lishadi[2].

Mantiqiy tafakkur quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

Konstruktsion tafakkur: Muammoni tahlil qilish va uni samarali tarzda yechish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni tanlash va ular bilan ishlash qobiliyati.

Analitik tafakkur: Murakkab masalalarni qismlarga ajratib, har bir qismini alohida tahlil qilish va ular orasidagi bog'lanishni tushunish.

Sintezik tafakkur: Har xil bilimlarni birlashtirish, yangi fikrlar va yondashuvlar yaratish qobiliyati.

Kreativ tafakkur: An'anaviy fikrlash usullaridan tashqariga chiqish va yangi, innovatsion yechimlar ishlab chiqish.

Fizika ta'limida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish o'quvchilarga nafaqat ilmiy bilimlarni o'zlashtirishni, balki ijtimoiy va ma'naviy masalalarni hal etishda mantiqiy yondashuvni qo'llashni o'rgatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot 10-11-sinf o'quvchilari orasida o'tkazilgan bo'lib, ularga turli darajadagi fizika masalalarini yechish vazifalari berilgan. Masalalar yechish jarayonida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyati, yechimga kreativ yondashishi va mustaqilligi baholangan.

Tadqiqotda asosan tizimli yondashuv metodologiyasi qo'llanilgan. Tizimli yondashuv - bu barcha jarayonlarni umumiy va o'zaro bog'langan tizim sifatida ko'rib

chiqishni ta'minlovchi yondashuvdir. Bu metodologiya yordamida o'quvchilarga mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda masalalar yechish jarayonida turli ko'nikmalarni birlashtirish zarurligi ko'rsatiladi.

Tadqiqotda uch asosiy metodologik vosita qo'llanildi:

Muammoli topshiriqlar – o'quvchilarni mantiqiy tafakkurga asoslangan masalalarni yechishga undash uchun interaktiv muammolar ishlab chiqildi.

Eksperiment – o'quvchilarga tizimli ravishda masalalar berilib, ularning mantiqiy tafakkurlari kuzatildi.

Tahlil va kuzatuv – masalalarni yechish jarayonida o'quvchilarning fikrlash jarayoni tahlil qilindi va ularning qarorlar qabul qilishdagi yondashuvlarining samaradorligi baholandi.

NATIJALAR

Eksperiment davomida o'quvchilarga murakkab masalalar va muammoli topshiriqlar berildi. Bu topshiriqlar o'quvchilardan nafaqat ilmiy bilimlarni, balki tizimli fikrlashni talab qildi. Misol uchun, o'quvchilarga quyidagi masalani taqdim etdik:

Masala: Ko'prikdan o'tayotgan avtomobilning tezligi 20 m/s bo'lsa, qanday qilib bu avtomobilning shoshilinch to'xtashini hisoblash mumkin? Qanday omillar bu jarayonga ta'sir qilishi mumkin?

Yechim: Bu masalada, o'quvchilardan avtomobilning tezligi va to'xtash vaqtini hisoblashni, shuningdek, turli omillarni (masalan, yo'lning sirpanishi, to'xtashni tezlashtiruvchi omillar) tahlil qilishni talab qilishdi.

Shu kabi muammoli topshiriqlar yordamida o'quvchilarning mantiqiy tafakkurlari rivojlandi va ular murakkab masalalarni tizimli yondashuv bilan yechishga o'rgatildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega:

Masalalar yechishda bosqichma-bosqich yondashuv. Masalan, quyidagi masalani ko'rib chiqamiz: "Avtomobil 72 km/soat tezlik bilan harakatlanmoqda. Agar uning tormozlash vaqti 5 sekund bo'lsa, to'xtash masofasini toping" Bu masalani yechishda o'quvchilar quyidagi bosqichlarni amalga oshirishlari kerak:

1-bosqich: Masalani tahlil qilish (berilgan ma'lumotlarni aniqlash).

2-bosqich: Fizik qonuniyatni tanlash (bu holatda, tezlik va vaqt orqali masofani hisoblash).

3-bosqich: Hisoblash formulalarini qo'llash.

4-bosqich: Natijani tahlil qilish va baholash.

Bu bosqichlar o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. Kreativ yondashuvni rag'batlantirish. Masalan, quyidagi masala: "Bir xil massaga ega ikkita jism bir-biriga elastik uriladi. Urilgandan keyin ularning harakat yo'nalishi qanday bo'ladi?" Bu masalani yechishda o'quvchilar turli yondashuvlarni qo'llashlari mumkin: energiyani saqlanish qonuni, impulsning saqlanish qonuni yoki grafik usullar. Bu ularning kreativligini oshiradi.

Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish. Virtual laboratoriyalar yordamida o'quvchilar fizik jarayonlarni simulyatsiya qilishlari mumkin. Masalan, "PhET Interactive Simulations" dasturi orqali elektr zanjirlarini tahlil qilish yoki mexanik harakatlarni kuzatish. Bu ularning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi.

Mustaqil ishni rag'batlantirish. O'quvchilarga mustaqil ravishda masalalar yechish vazifalari berish ularning fikrlash qobiliyatini oshiradi. Masalan, quyidagi masala: "Agar Yer atrofida aylanadigan sun'iy yo'ldoshning orbital tezligi 7,9 km/soat bo'lsa, uning orbital radiusini toping." Bu masalani yechish uchun o'quvchilar mustaqil ravishda formulalarni tanlash va hisoblashlari kerak.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, fizika darslarida mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda tizimli yondashuv samarali bo'lib, o'quvchilarning mantiqiy va analitik fikrlashini shakllantirishga katta yordam beradi. Muammoli topshiriqlar, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga va yaratishga undaydi, shu bilan birga ularning qarorlar qabul qilishdagi qobiliyatlarini kuchaytiradi.

Tizimli yondashuvni kengaytirish: Fizika ta'limida tizimli yondashuvni yanada kengroq qo'llash zarur.

Muammoli topshiriqlarni qo'llash: Har bir darsda muammoli topshiriqlar orqali o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish.

Interaktiv metodlardan foydalanish: Fizika ta'limida interaktiv metodlardan foydalanish orqali o'quvchilarning kreativ tafakkurini rivojlantirish.

Masalalar yechishda bosqichma-bosqich yondashuvni qo'llash.

O'quvchilarni kreativ yondashuvga undash va ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirish.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish orqali darslarni qiziqarli va samarali qilish.

O'quvchilarning mantiqiy tafakkurini baholash uchun testlar va vazifalar tuzish.

Ushbu takliflar asosida o'qituvchilar o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yo'naltirilgan yangi metodik yondashuvlarni ishlab chiqishlari mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Li, Shuguang, et al. "Heat and mass transfer characteristics of Al_2O_3/H_2O and $(Al_2O_3+Ag)/H_2O$ nanofluids adjacent to a solid sphere: A theoretical study." *Numerical Heat Transfer, Part A: Applications* (2024): 1-19.
2. Nafasova, Gulnoza, and B. S. Abdullayeva. "Development of logical competence of future physics teachers based on steam and smart educational technologies." *Евразийский журнал академических исследований* 3.1 Part 2 (2023): 138-140.
3. Nafasova, Gulnoza, and EZoza Pardaveva. "BO'LAJAK FIZIKA O'QITUVCHILARINING MANTIQUIY KOMPETENTLILIGINI RIVOJLANTIRISHDA SAMARALI FIZIKA O'QITISH METODLARI." *Евразийский журнал математической теории и компьютерных наук* 3.4 (2023): 50-53.
4. NAFASOVA, Gulnoza. "PRAKSEOLOGIK YONDOSHISH KONTEKSTINDA BO 'LAJAK FIZIKA O 'QITUVCHILARINING MANTIQUIY KOMPETENTLILIGI SHAKLLANISH TEXNOLOGIYALARI." *News of UzMU journal* 1.1.2 (2024): 163-166.
5. Baxtiyorovna, Gulnoza Nafasova. "BO 'LAJAK FIZIKA O 'QITUVCHILARIDA MANTIQUIY KOMPETENTLILIGINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI." *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI* 5 (2022): 96-97.
6. Nafasova, Gulnoza, and B. Abdullayeva. "FORMING THE SCIENTIFIC AND LOGICAL OUTLOOK OF FUTURE PHYSICS TEACHERS." *Farg'ona davlat universiteti* 1 (2023): 147-147.
7. ГБ Нафасова - *International Journal of Formal Education*, 2024 РАЗВИТИЕ ЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИКИ В ПРОЦЕССЕ РАБОТЫ С ИНФОРМАЦИЕЙ
8. Nafasova, Gulnoza. "FIZIKA OQITUVCHILARI GENDER TENGLIGI MASALASIDA MANTIQUIY KOMPETENTLIKINING AHAMIYATI." *Oriental Conferences*. Vol. 1. No. 1. ООО «SupportScience», 2023.

9. Nafasova, G. B. "FIZIKADAN MASALALAR YECHISHDA TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING AYRIM MUAMMOLARI VA ULARNI YECHISH USULLARI." *O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI SIRDARYO VILOYATI XALQ TA'LIMI XODIMLARINI QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI* (2022): 672.
10. Karimov, A.A. (2019). "Fizika ta'limida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish." – O'zbekiston Pedagogika Jurnali, 56-58.
11. Sviridov, V.P. (2015). "Fizika darslarida analitik fikrlashni rivojlantirish." – Ta'lim va Innovatsiya, 34-37.
12. Islomov, A.A. (2017). "Fizika ta'limida mantiqiy tafakkur va uning ahamiyati." – Ta'lim tizimi, 21-23.
13. Dubovik, L.I. (2018). "Fizika darslarida kreativ fikrlashni rivojlantirish." – Ta'lim va amaliyot, 72-75.
14. Vygotskiy L.S. "Mantiqiy tafakkur va til" – Moskva, 1982.
15. Piaget J. "Bolalarning intellektual rivojlanishi" – M., 1994.

ETNOMADANIY KOMPETENTSIYA VA SAN'AT TA'LIMI BILAN BOG'LIQ TADQIQOTLAR VA NAZARIYALAR TAHLILI

Suyarov Nodirjon Taxirovich

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada san'at ta'limi sohasidagi etnik-madaniy kompetentsiya bilan bog'liq bo'lgan tadqiqot va nazariya har tomonlama tahlil qilinadi. Turli madaniyatlarga mansub shaxslarni tushunish, qadrlash va ular bilan samarali munosabatda bo'lish qobiliyatini o'z ichiga olgan etnomadaniy kompetentsiya zamonaviy ta'lim amaliyotining muhim tarkibiy qismi sifatida tobora ko'proq e'tirof etilmoqda. Etnik-madaniy kompetensiyaning badiiy ta'limga integratsiyalashuvi nafaqat o'quvchilarning badiiy mahoratini oshiradi, balki ularning madaniy ongliligi va sezgirligini ham oshiradi. Maqolada san'at ta'limida etnik-madaniy kompetentsiyani rivojlantirishni o'rganuvchi asosiy nazariy asoslar va tadqiqot tadqiqotlari ko'rib chiqiladi, tasviriy san'at sinfiga ko'p madaniyatli istiqbollarni kiritishning afzalliklari va muammolari ko'rib chiqiladi. Ushbu tahlil orqali maqola inklyuziv ta'lim muhitini shakllantirish va talabalarga turli xil madaniy ifodalar bilan shug'ullanish ko'nikmalarini berishda san'at o'qituvchilarining rolini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Etnomadaniy kompetentsiya, madaniy xilma-xillik, tadqiqot tahlili, pedagogika, multikulturalizm, tasviriy san'at, o'qitish strategiyalari.

АНАЛИЗ ИССЛЕДОВАНИЙ И ТЕОРИЙ, СВЯЗАННЫХ С ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТЬЮ И ХУДОЖЕСТВЕННЫМ ОБРАЗОВАНИЕМ

Суяров Нодиржон Тахирович

*Доцент Наманганского государственного педагогического
института (PhD)*

Аннотация. В этой статье представлен всесторонний обзор исследований и теории, связанных с этнокультурной компетентностью в художественном образовании. Этнокультурная компетентность, включающая в себя способность понимать, ценить и эффективно взаимодействовать с представителями разных культур, все чаще признается важным компонентом современной образовательной практики. Интеграция этнокультурной компетентности в художественное образование не только повышает художественные способности учащихся, но и повышает их культурную осведомленность и чувствительность. В статье рассматриваются ключевые теоретические основы и исследования, посвященные развитию этнокультурной компетентности в художественном образовании, а также преимущества и проблемы включения мультикультурных перспектив в классы изобразительного искусства. Благодаря этому анализу в статье

подчеркивается роль преподавателей искусств в создании инклюзивной среды обучения и обучении учащихся навыкам взаимодействия с различными проявлениями культуры.

Ключевые слова: Этнокультурная компетентность, художественное образование, культурное разнообразие, исследовательский анализ, межкультурная коммуникация, педагогика, мультикультурализм, изобразительное искусство, стратегии обучения.

AN ANALYSIS OF RESEARCH AND THEORIES RELATED TO ETHNOCULTURAL COMPETENCE AND ART EDUCATION

Suyarov Nodirjon Takhirovish

Namangan State Pedagogical Institute Associate Professor (PhD)

Annotation. This article provides a comprehensive review of research and theory related to ethnocultural competence in art education. Ethnocultural competence, which includes the ability to understand, appreciate, and interact effectively with individuals from different cultures, is increasingly recognized as an important component of modern educational practice. The integration of ethno-cultural competence into art education not only increases students' artistic skills, but also increases their cultural awareness and sensitivity. The article reviews key theoretical frameworks and research studies examining the development of ethnocultural competence in art education, examining the benefits and challenges of incorporating multicultural perspectives into the visual arts classroom. Through this analysis, the article highlights the role of art educators in creating an inclusive learning environment and equipping students with the skills to engage with diverse cultural expressions.

Keywords: Ethnocultural competence, art education, cultural diversity, research analysis, intercultural communication, pedagogy, multiculturalism, visual arts, teaching strategies.

KIRISH

Jamiyatlar ko'p madaniyatli va o'zaro bog'liq bo'lib borishi bilan ta'limda etnikmadaniy kompetentsiyani rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Badiiy ta'limda bu kompetentsiya ayniqsa dolzarbdir, chunki san'at madaniy o'ziga xoslikni ifodalash va madaniyatlararo tushunishni rivojlantirish uchun kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi. Badiiy ta'limdagi etnik-madaniy kompetentsiya o'qituvchilar va o'quvchilarning san'at yaratilgan va tajribaga ega bo'lgan turli xil madaniy kontekstlarni boshqarish va baholash qobiliyatini o'z ichiga oladi.[1] Ushbu maqolada san'at ta'limidagi etnik-madaniy kompetentsiya bilan bog'liq asosiy tadqiqot va nazariy asoslar tahlil qilinadi, san'at o'qituvchilari o'z o'quvchilarida bu

ko'nikmani qanday rivojlantirishi mumkinligi va bunda ular duch kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar o'rganiladi.

Etnomadaniy kompetensiya deganda turli xil madaniy muhitdagi odamlar bilan samarali muloqot qilish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va munosabatlar tushuniladi. Bu o'z madaniy o'ziga xosligi va tarafkashliklarini tushunishni, shuningdek, boshqalarning madaniy amaliyotlari, e'tiqodlari va qadriyatlarini qadrlashni o'z ichiga oladi. Ta'lim kontekstida etnik-madaniy kompetentsiya o'qituvchilarga turli madaniy kelib chiqishi o'quvchilari o'zlarini qadrli va hurmatli his qiladigan inklyuziv ta'lim muhitini yaratishga imkon beradi.[2]

Badiiy ta'limda etnik-madaniy kompetentsiya o'quvchilarga dunyoning turli mamlakatlaridagi badiiy an'analarni o'rganish, turli madaniy nuqtai nazarlarni qadrlash va o'zlarining madaniy o'ziga xosliklarini san'at orqali ifoda etish imkonini beradi. San'at o'qituvchilari uchun bu badiiy ifodani shakllantirishda madaniyatning rolini tan olish va bu xabardorlikdan o'z ta'lim amaliyotlarini boshqarish uchun foydalanishni o'z ichiga oladi.

Etnik-madaniy kompetentsiyani badiiy ta'limga integratsiyalashuviga yo'naltirish uchun bir qancha nazariy asoslar ishlab chiqilgan. Ushbu ramkalar o'qituvchilarga sinfdagi madaniy xilma-xillikni tushunish va boshqarish uchun vositalarni taqdim etadi:

1. Ko'p madaniyatli ta'lim nazariyasi. Ko'p madaniyatli ta'lim nazariyasi o'quv dasturiga turli xil madaniy istiqbollarni kiritish muhimligini ta'kidlaydi.[3] Badiiy ta'limda bu nazariya o'quvchilarni turli madaniyatlarning keng doiradagi badiiy an'analari va amaliyotlari bilan tanishtirishni taklif qiladi. Maqsad - turli etnik guruhlarining san'at sohasiga qo'shgan hissasini ta'kidlash orqali madaniy xabardorlik va sezgirlikni oshirish. Ko'p madaniyatli mazmunni san'at o'quv dasturiga kiritish orqali o'qituvchilar o'quvchilarga madaniy xilma-xillikni chuqurroq tushunishga yordam berishlari va turli badiiy ifodalarni qadrlashni rivojlantirishlari mumkin.

2. Madaniyatga javob beruvchi pedagogika. Madaniy jihatdan sezgir pedagogika - bu o'quv dasturini talabalarning madaniy kelib chiqishi va tajribasi bilan bog'lashga intiladigan o'qitish usuli. Badiiy ta'lim kontekstida bu o'quvchilarga

badiiy ifoda orqali o'z madaniy merosini o'rganish imkoniyatini yaratish, shuningdek, tengdoshlari ijodini shakllantiruvchi madaniy ta'sirlarni o'rganishni anglatadi. Sinfdagi madaniy xilma-xillikni tan olish va nishonlash orqali madaniy jihatdan sezgir pedagogika o'quvchilarga mavzuga ko'proq bog'lanishga yordam beradi va yanada inklyuziv o'quv muhitini targ'ib qiladi.

3. Madaniyatlararo muloqot nazariyasi. Madaniyatlararo muloqot nazariyasi asosiy e'tiborni turli madaniyatlarga mansub shaxslar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga qaratadi.[4] Badiiy ta'limda bu nazariya turli madaniyatlarga mansub talabalar o'rtasida muloqot va hamkorlikni rivojlantirish uchun qo'llanilishi mumkin. O'zlarining badiiy an'analari haqida suhbatlar o'tkazish orqali talabalar bir-biridan o'rganishlari va madaniy chegaralar bo'ylab muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishlari mumkin.[5] Ushbu nazariya, shuningdek, madaniyatlararo o'zaro ta'sirlarda empatiya va faol tinglash muhimligini ta'kidlaydi, bu ko'nikmalar ham talabalar, ham o'qituvchilar uchun hurmatli va inklyuziv sinf muhitini yaratishda juda muhimdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Badiiy ta'limda etnik-madaniy kompetentsiyani rivojlantirish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar o'tkazildi. Ushbu tadqiqotlar tasviriy san'at sinfiga ko'p madaniyatli istiqbollarni kiritishning afzalliklari va bunda o'qituvchilar duch kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni ta'kidlaydi.

1. Badiiy ta'limda etnomadaniy kompetensiyaning afzalliklari. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, badiiy ta'limda etnik-madaniy kompetentsiyaning integratsiyasi talabalar va o'qituvchilar uchun bir qator afzalliklarni beradi:

Madaniy xabardorlikni oshirish: Turli xil badiiy an'analarga duch kelgan talabalar turli madaniyatlar haqida ko'proq xabardorlik va hurmatni rivojlantiradilar. Bu ularga o'z shaxsiyatini va atrofidagi dunyoni shakllantiradigan madaniy ta'sirlarni qadrlashga yordam beradi.

Ijodiy ifoda: Etnomadaniy kompetentsiya talabalarni o'zlarining madaniy kelib chiqishini o'rganishga va san'at orqali o'z shaxsiyatlarini ifoda etishga undaydi. Bu yanada mazmunli va shaxsiy badiiy ijodga olib kelishi mumkin, chunki talabalar o'zlarining madaniy tajribalaridan ilhom olishadi.

Tanqidiy fikrlash qobiliyatlari: Talabalardan san'atni turli madaniy nuqtai nazardan tahlil qilish va sharhlash so'ralganda, ular tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradilar.[6] Ular madaniy taxminlarga shubha qilishni, muqobil qarashlarni ko'rib chiqishni va madaniy o'zaro munosabatlarning murakkabligini tan olishni o'rganadilar.

Ijtimoiy hamjihatlik: Sinfda madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish orqali badiiy ta'lim ijtimoiy hamjihatlikka yordam beradi. Talabalar turli madaniyatlarga mansub tengdoshlari bilan hurmat bilan munosabatda bo'lishni o'rganadilar, bu esa noto'g'ri qarashlarni kamaytiradi va o'zaro tushunishga yordam beradi.[7]

2. Etnomadaniy kompetentsiyani rivojlantirishdagi muammolar. Ko'pgina afzalliklarga qaramay, etnik-madaniy kompetentsiyani badiiy ta'limga kiritish bilan bog'liq muammolar ham mavjud:

O'qituvchining tayyorgarligi: Ko'pgina san'at o'qituvchilari etnik-madaniy malakani samarali o'rgatish uchun zarur bo'lgan tayyorgarlik yoki tajribaga ega bo'lmasligi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilar ko'pincha sinfdagi madaniy xilma-xillikka, ayniqsa g'arbdan tashqari badiiy an'analarni o'z ichiga olgan holda, o'zlarini tayyor emas his qilishadi.

Madaniy tarafkashlik: Yana bir qiyinchilik - o'quv dasturida madaniy tarafkashlikning mavjudligi. Ko'p hollarda badiiy ta'lim tarixan G'arb san'at an'analari e'tibor qaratgan, G'arbdan tashqari madaniyatlarga esa cheklangan e'tibor berilgan. Bu turli xil kelib chiqishi talabalarni cheklashi va madaniy stereotiplarni davom ettirishi mumkin.

Resurs cheklovlari: Etnik-madaniy jihatdan malakali o'quv dasturini amalga oshirish turli badiiy materiallardan foydalanish va o'qituvchilar uchun treninglar kabi qo'shimcha resurslarni talab qilishi mumkin. Ba'zi hollarda maktablarda ushbu o'zgarishlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mablag' yoki yordam yetishmasligi mumkin.

MUHOKAMA

Badiiy ta'limdagi muammolarni hal qilish va etnik-madaniy kompetentsiyani rivojlantirish uchun bir nechta strategiyalardan foydalanish mumkin:

O'quv dasturlarini diversifikatsiya qilish. Etnomadaniy kompetentsiyani rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri bu san'at o'quv dasturini diversifikatsiya qilishdir. Bu turli madaniyatlarning badiiy an'alarini o'z ichiga oladi va o'quvchilarning keng ko'lamli nuqtai nazarga ega bo'lishini ta'minlaydi. San'at o'qituvchilari, shuningdek, o'quvchilarni o'zlarining madaniy kelib chiqishini o'rganishga undashlari va ulardan san'at asarlari uchun ilhom manbai sifatida foydalanishlari kerak.[8]

O'qituvchilarning malakasini oshirish. San'at o'qituvchilari uchun kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlash etnik-madaniy kompetentsiyani rivojlantirish uchun juda muhimdir. Bu madaniy sezgirlik bo'yicha seminarlar, g'arbdan tashqari san'at an'alarini bo'yicha treninglar va ko'p madaniyatli tarkibni sinfga integratsiya qilish uchun resurslarni o'z ichiga olishi mumkin. O'qituvchilarni kerakli bilim va ko'nikmalar bilan jihozlash orqali maktablar san'at o'qituvchilarining madaniy xilma-xillikni samarali hal qilishga tayyor bo'lishini ta'minlashi mumkin.

NATIJA

Hamkorlik loyihalari va madaniyatlararo muloqot. Turli madaniyatlarga mansub talabalarni o'z ichiga olgan hamkorlikdagi badiiy loyihalarni rag'batlantirish madaniyatlararo muloqot va tushunishni rivojlantirishi mumkin. Ushbu loyihalar talabalarga bir-biridan o'rganish va ularning badiiy ishlarini shakllantiradigan turli xil madaniy ta'sirlarni qadrlash imkoniyatini berishi mumkin.

XULOSA

Etnomadaniy kompetentsiya badiiy ta'lim sohasida ham talabalar, ham o'qituvchilar uchun muhim mahoratdir. Madaniy xilma-xillikni tushunish va qadrlash orqali talabalar o'zlarining meroslari bilan chuqurroq aloqani rivojlantirishlari mumkin, shu bilan birga boshqalarning madaniy ifodalarini hurmat qilish va ularga munosabatda bo'lishni o'rganishadi. Tadqiqot va nazariyaning ushbu tahlili etnik-madaniy kompetentsiyani badiiy ta'limga integratsiyalash muhimligini ta'kidlaydi va ushbu yondashuv bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish strategiyalarini taklif qiladi. San'at o'qituvchilari

multikulturalizmni qabul qilishda davom etar ekan, ular inklyuziv va madaniy jihatdan xabardor o'quv muhitini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Stefanenko T. G., Kupavskaya A. S. Ethno-cultural competence as a component of competence in communication //Psychology in Russia: State of the Art. – 2010. – T. 3. – C. 550-564.
2. Almazova N., Baranova T., Khalyapina L. Development of students' polycultural and ethnocultural competences in the system of language education as a demand of globalizing world //The International Conference Going Global through Social Sciences and Humanities. – Cham : Springer International Publishing, 2019. – C. 145-156.
3. Kuzmina E. K., Danilova O. A. The development of ethno-cultural competence of the students in non-language high school //The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication–TOJDAC.–2016.–July Special Edition. – 2016. – C. 1027-1031.
4. Taxirovich S. N. et al. BADIY TASVIR VOSITALARIDA METONIMIYANING LINGVISTIK TAVSIFI //PEDAGOGS jurnali. – 2023. – T. 34. – №. 3. – C. 42-45.
5. Toxirovich S. N. VISUAL ARTS TEACHING METHODOLOGY AND PROBLEMS AND SOLUTIONS //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – T. 11. – №. 5. – C. 569-571.
6. Taxirovich S. N. BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARIDA ETNOMADANIY KOMPYETYENSIYANI MILLIY-HUDUDIIY MATYERIALLAR VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH.
7. Takhirovich S. N. USE OF THE REGIONAL COMPONENT IN FINE ARTS CLASSES 5-7 //Archive of Conferences. – 2021. – C. 1-3.
8. Wang Y. W., Hogge I., Sahai N. One size does not fit all: Ethnocultural empathy and everyday multicultural competencies //The Counseling Psychologist. – 2016. – T. 44. – №. 2. – C. 205-215.
9. Baowen L. The concept of student ethnocultural competence //Educological discourse. – 2022. – №. 3-4 (38-39). – C. 93-106.

RIVOJLANTIRUVCHI O'YIN MUHITINING MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI ERTA RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI

Ismailova Nilufar Isroildjanovna

*Namangan davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim
kafedrasi katta o'qituvchisi.*

nilufarismoilova@gmail.com (998)99-975-97-07

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi o'yin muhiti va uning ahamiyati, maktabgacha turli yoshdagi bolalarni erta rivojlantirishda o'yin faoliyatining ta'siri, shuningdek bolalarni o'qitish va tarbiyalash jarayonida rivojlantiruvchi o'yin muhitiga zamonaviy yondashuvlar aks ettirilgan. Rivojlantiruvchi o'yin muhiti - bu pedagogik jarayonni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan, makon va vaqtda oqilona tashkil etilgan, turli xil vositalar va o'yin materiallari bilan to'ldirilgan estetik, psixologik va pedagogik shart-sharoitlar majmuasi bo'lib, bolada intellektual va shaxsiy fazilatlarni singdirish uchun qulay jarayon ekanligi amaliy metodlar orqali yoritilgan. Maqola yakunida rivojlantiruvchi o'yin muhiti - turli xil hissiy stimullar va o'yin materiallari bilan to'ldirilgan tabiiy, qulay, oqilona tashkil etilgan muhit ekanligi, bunday sharoitda guruhdagi barcha bolalar bir vaqtning o'zida faol kognitiv va ijodiy faoliyatda ishtirok etishlari tufayli kutiladigan natijalar taxlil qilingan.

Kalit so'zlar; maktabgacha ta'lim va tarbiya, rivojlantiruvchi o'yin muhiti, o'ynashga bo'lgan huquq, bola shaxsiga yo'naltirilgan yondashuv, mustaqil o'yin faoliyati, pedagogik jarayon, pedagogik va psixologik shart- sharoitlar, intellektual qobiliyatlar, shaxsiy sifatlar.

"РОЛЬ РАЗВИВАЮЩЕЙ ИГРОВОЙ СРЕДЫ В РАННЕМ РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА"

Исмаилова Нулуфар Исроилджановна

*Наманганский государственный педагогический институт, старший
преподаватель кафедры дошкольного образования.*

nilufarismoilova@gmail.com

Аннотация. В данной статье представлена развивающая игровая среда и ее значение в организациях дошкольного образования, влияние игровой деятельности на раннее развитие детей дошкольного возраста, а также современные подходы к развивающей игровой среде в процессе обучения и воспитания детей. Развивающая игровая среда представляет собой комплекс эстетических, психолого-педагогических условий, необходимых для осуществления педагогического процесса, разумно организованных в пространстве и времени, наполненных различными инструментами и игровыми материалами, и освещаемых практическими методами, способствующих усвоению интеллектуальных и личностных качеств у ребенка. В конце статьи понятно, что развивающая игровая среда – это естественная,

комфортная, рационально организованная среда, наполненная различными эмоциональными стимулами и игровым материалом, в которой от всех детей в группе ожидается одновременное участие в активной познавательной и творческой деятельности

Ключевые слова; дошкольное образование и воспитание, развивающая игровая среда, право на игру, ориентированный на ребенка подход, самостоятельная игровая деятельность, педагогический процесс, педагогические и психологические условия, интеллектуальные способности, личностные качества.

"THE ROLE OF THE DEVELOPING PLAY ENVIRONMENT IN THE EARLY DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN"

Ismailova Nilufar Isroildjanovna

*Namangan State Pedagogical Institute,
senior teacher of the department of preschool education.*

nilufarismoilova@gmail.com

Abstract: *This article presents the developmental play environment and its importance in preschool education organizations, the impact of play activities on the early development of preschool children, as well as modern approaches to the developmental play environment in the process of teaching and raising children. The developmental play environment is a set of aesthetic, psychological and pedagogical conditions necessary for the implementation of the pedagogical process, reasonably organized in space and time, filled with various tools and game materials, and illuminated by practical methods that contribute to the assimilation of intellectual and personal qualities in the child. At the end of the article, it is clear that the developmental play environment is a natural, comfortable, rationally organized environment filled with various emotional stimuli and play material, in which all children in the group are expected to simultaneously participate in active cognitive and creative activities.*

Keywords; *preschool education and upbringing, developing play environment, the right to play, a child-centered approach, independent play activity, pedagogical process, pedagogical and psychological conditions, intellectual abilities, personal qualities.*

KIRISH

Maktabgacha yosh davomida bolalar jismoniy, aqliy, ijtimoiy va emotsional jihatdan tez rivojlanadilar, o'yin, o'qitish va turli faoliyatlar jarayonida o'z dunyoqarashini shakllantiradilar, nutq, motorika va ijtimoiy ko'nikmalarini oshiradilar. Bu davr bolalar uchun ta'lim, o'rganish va o'zini anglashning muhim bosqichidir. Maktabgacha ta'lim va tarbiya — bolalarga ta'lim va tarbiya berishga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, yetik, estetik va jismoniy jihatdan

rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan uzluksiz ta'lim turi.

2015-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti 2030-yilgacha bo'lgan davr uchun Barqaror Rivojlanish Maqsadlarini (BRM) belgiladi. BRMning 4.2-bandiga muvofiq, barcha qiz va o'g'il bolalarning erta bolalikda sifatli rivojlanishi, parvarish va maktabgacha ta'limga ega bo'lishi hamda boshlang'ich maktabga tayyorlanishi maqsadi qo'yildi. Bu bolalarni erta rivojlantirish bo'yicha ilk global maqsadlardan biri bo'ldi. Ammo maktabgacha ta'lim tashkilotlarida erta rivojlantirish dasturlari bilan pedagoglar qay darajada tanish, ta'lim-tarbiya jarayonining samarali bo'lishida pedagoglar zamonaviy texnologiyalar, metod va usullar bilan nechog'lik tanish?

R. Kempl;- "Bolani ko'zguga o'xshatish mumkin. U muhabbatni tarqatmaydi, balki uni aks ettiradi. Agar bolaga muhabbat bersangiz, u uni qaytaradi. Agar hech narsa bermasangiz, hech narsa qaytarib olmaymiz" degan edi.[1] Biz hozir bolaning ruhiga nimalarni singdirsak, bu keyinchalik uning va bizning hayotimizda namoyon bo'ladi. Bugungi kunda biz bolaga nimalar beryapmizu, nimalarni berilishi kerak bo'lganida vaqtida bermayapmiz?

V.A. Suxomlinskiy: "Bolalik yillari – bu avvalo yurakni tarbiyalashdir" degan edi. Maktabgacha yosh bolalar uchun – bu bilim olish, muloqot qilish, o'zini ko'rsatish uchun bir necha qiziqarli faoliyat bo'lsa, kattalar uchun – bola shaxsini o'rganish, o'zini va o'z mahoratini sinash, mas'uliyat va jajjilarga bo'lgan muhabbatni his qilish uchun butun bir hayot. Aslida amalda bola qalbiga quloq solyapmizmi, kattalarning ular bilan jonli muloqoti qanday? Bu mas'uliyatli vazifani jonsiz telefonu gatjetlarga berib qo'ymayabmizmi?

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqotda maktabgacha yosh davrining o'ziga xos xususiyatlari, maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi o'yin muhiti nazariyasi, o'yin jarayonida bolalarda intellektual va shaxsiy fazilatlarni shakllantirish tamoyillari, o'yin orqali bolalarni o'qitish va rivojlantirish usullari, pedagoglarga maktabgacha ta'lim tashkilotida o'yin faoliyatini o'tkazish bo'yicha metodik tavsiyalar, bolalarga to'laqonli intellektual va shaxsiy rivojlanishi uchun qoidalari bor syujetli-rolli, didaktik va harakatli o'yinlar, sahnalashtirilgan o'yinlar hamda o'yinchoqlardan va

ularning o'rnini bosuvchi predmetlardan foydalaniladigan o'yinlarni o'ynashda zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalarni takomillashtirish ko'zda tutilgan.

"Rivojlantiruvchi o'yin muhiti" – bu bolalar uchun o'ynash, o'rganish va rivojlanish jarayonlarini qo'llab-quvvatlashga mo'ljallangan, estetik, psixologik va pedagogik jihatlarni o'z ichiga olgan, o'ynash uchun zarur bo'lgan vositalar va materiallar bilan to'ldirilgan muhitdir. Bu muhit bolalarning intellektual va shaxsiy sifatlarini shakllantirishga yordam beradi. U pedagogik jarayonni samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlarni yaratadi va bolalarga o'z qobiliyatlarini mustaqil ravishda rivojlantirish imkonini beradi.[4] Demak, rivojlantiruvchi o'yin muhiti bolaning har tomonlama rivojlanishining asosiy omili ekan.

Boshqacha qilib aytganda, rivojlantiruvchi o'yin muhiti – bu bolalarning o'quv faoliyatini rag'batlantiruvchi, qiziqarli va foydali bo'lgan, o'yin orqali bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish uchun barcha kerakli shartlarni ta'minlaydigan muhitdir.

Shuningdek, rivojlantiruvchi o'yin muhiti deganda biz oqilona tashkil etilgan, turli xil ob'ektlar va o'yin materiallari bilan to'yingan va estetik jihatdan bezatilgan tabiiy qulay muhitni tushunamiz. Bunday muhitda guruhdagi barcha bolalarni bir vaqtning o'zida ularning ehtiyojlari va qiziqishlariga mos ravishda turli xil tadbirlarga jalb qilish mumkin. Puxta tashkil etilgan rivojlantiruvchi o'yin muhiti o'ziga bo'lgan ishonchni namoyon etish, maktabgacha yoshdagi bolaga o'z qobiliyatlarini sinab ko'rish va ishlatish imkoniyatini beradi, mustaqillik, tashabbuskorlik, ijodkorlik kabi sifatlarning namoyon bo'lishga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlanish muhitini yaratishning ajralmas sharti bolalar va kattalar o'rtasidagi o'zaro aloqaning shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga tayanishdir, deb hisoblaymiz.

"Rivojlanish muxiti – bu bolaning ma'naviy va jismoniy qiyofasini rivojlantirish mazmunini funksional ravishda zamonaviylashtiruvchi moddiy obyektlar tizimidir. Rivojlanishning boyitilgan muhiti bolaning turli faoliyatlarini ta'minlaydigan tabiiy va ijtimoiy vositalarning yaxlitligini nazarda tutadi" [5]. Bu holda «ob'ektiv muhit» tushunchasi tor ma'noda, ya'ni mebel buyumlari, kundalik

hayot, o'yinchoqlar bilan to'ldirilgan ekologik makon sifatida namoyon bo'ladi, ular orasida yashayotgan bola kattalar yordamida atrofdagi dunyoni o'zlashtiradi.

O'yin rivojlanishning yetakchi manbai sifatida erta rivojlanish uchun juda muhimdir. Bu BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasining 31-moddasida ham belgilangandir.[3] Unda aytilishicha, bolalar yoshiga mos o'yinlarda ishtirok etish huquqiga ega. Bolalar o'yin kompetensiyalarini egallashlari uchun ularga vaqt, makon, materiallar hamda ota-ona yoki vasiylarning, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlaydigan malakali tarbiyachilarning qo'llab-quvvatlashi kerak. O'yin alohida bolalar uchun ta'limda muvozanatni saqlashga yordam beradi, chunki bola o'z ta'limini qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan darajada va jadallik bilan olib boradi. U har bir bolaning rivojlanish ehtiyojlari va manfaatlarini gayrioddiy tarzda inobatga oladi.

"Ilk qadam" davlat o'quv dasturiga ko'ra, maktabgacha ta'lim tashkiloti (MTT)da ta'lim faoliyatini tashkil etishning eng muhim tamoyili – o'yin orqali maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni o'qitish va rivojlantirishdir. [5] O'yin maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiy hayotining muhim va yetakchi shakli sifatida keng va atroflicha yoritilgan. O'yin tamoyillaridan kelib chiqib bola o'z xohishiga ko'ra birlashadi, mustaqil harakatlanadi, o'z g'oya va istaklarini amalga oshiradi, dunyoni anglaydi. Mustaqil o'yin faoliyati bolaning jismoniy va ruhiy rivojlanishi, axloqiy-irodaviy fazilatlarining shakllanishi, ijodiy qirralarining ochilishiga zamin yaratadi.

Bolalarining o'yin faoliyatini rivojlantirish sohasidagi aks etgan fikr-mulohazalar, olimlar o'rganishlari (L.S. Vygotskiy, M.Y. Zaikin, P.P. Blonskiy, E.A. Arkin, A.V. Zaporozets, D.B. Elkonin, N.Y. Mixaylenko, , A.N. Leontiev, A.P. Usova) asosida mulohaza yuritilgan, shart-sharoitlar mos xolda yaratilmoqda. Ular o'yinni ilk va maktabgacha yoshdagi bolaning ijtimoiylashuvida eng muhim va samarali shakl sifatida o'rganishgan.[6]

L.S. Vygotskiyning ta'kidlashicha, maktabgacha yosh davrida o'yin va mashg'ulot, o'yin va mehnat bolalarning faoliyati davom etadigan ikkita asosiy kanalni tashkil qiladi.[7] Pedagoglar MTTda o'yin faoliyatini o'tkazish bo'yicha metodik tavsiyalarni bajarayotib, bolalarga to'laqonli intellektual va shaxsiy rivojlanishi uchun qoidalari bor syujetli-rolli, didaktik va harakatli o'yinlar,

sahnalashtirilgan o'yinlar hamda o'yinchoqlardan va ularning o'rnini bosuvchi predmetlardan foydalaniladigan o'yinlarni o'ynashda zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalarni egallashga ko'maklashadi.

NATIJALAR VA TAHLILLAR

Demak taxlillar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshidagi bolalarning eng asosiy faoliyatlari o'yindir. Asosiy faoliyat deb bolaning ayni shu yoshida tez-tez ko'zga tashlanib turadigan xatti-harakatlariga aytamiz. Asosiy faoliyat shunday faoliyatki, bu faoliyat tufayli bolaning psixik jihatdan o'sishida jiddiy o'zgarishlar yuz beradi. O'yin shu qadar universal, shu qadar ko'p qirrali va qudratli faoliyatdirki, maktabgacha yoshidagi bolalarni o'yindan boshqa kamolotga yetkazuvchi biror boshqa faoliyat turini tasavvur etish qiyin. O'yin bolalar uchun ular organizmining tabiiy ehtiyoji hisoblanadi. Bolalarning o'yinlari asosan kattalarning ish-harakatlariga, hayotiy urf-odatlariga maxsus ravishda taqlid qilishdan iborat bo'ladi. Bolalarning o'yin faoliyatlari ularning jismoniy va psixik jihatdan garmonik ravishda o'sishlari uchun birdan-bir vositadir. Bola o'yinda qanday bo'lsa, katta bo'lganida ishda ham ko'p jihatdan shunday bo'ladi. Bu borada "O'yinda buyruq bilan bajarishga yoki bo'ysunib organgan bola haqiqiy hayotda bu yo'nalishdan chiqib ketishi anchayin qiyin bo'ladi" deya qayg'urgan K.D.Ushinskiyning qarashlarini hamisha yodda tutishimiz zarur, u bolalar o'yinidagi mustaqilligiga o'ziga xos xususiyat sifatida qarab "Oyin shuning uchun ham o'yinki, u bola uchun mustaqil mashg'ulotdir." Haqiqiy hayotda bola bolaligicha qoladi, undan ortiq emas, u xech qanaqa mustaqillikka ega bo'lmagan norasida, hayot oqimida ko'r-ko'rona va betashvish suzayotgan go'dak; o'yinda esa bola boshqacha odam, u endi kamol topayotgan, u endi o'z kuchini sinab ko'ra oladigan va o'zi yaratgan narsasini mustaqil idora eta oladigan inson" deya ta'kidlagan. Kelajak 3-Renesans yoshlar qo'lida ekan, bugun bolalar o'yinidagi munosib sheriklik, aqlli qo'l-aqlli miya taomilini unutmasligimiz shart.

Haqiqiy o'yin doimo tashabbus, topqirlik, zukkolik bilan bog'liqdir. Lekin o'yin ham kerakli vaqtda, kerakli joyda va kerakli dozada bo'lsagina emotsional ta'siri kuchli bo'ladi. O'yinning kelib chiqishi haqida birinchi bor G.V.Plexanov "Adressiz xatlar" asarida "O'yin mehnatning farzandi, u mehnatdan oldin paydo bo'lgan

xodisadir” deb yozgan. O’yinda kattalar faoliyatiga taqlid, yani, o’g’il otaga, qiz onaga taqlidan harakat qiladi. “....turli avlodlarni bog’laydigan va madaniy qadriyatlarni avloddan-avlodga uzatuvchi zanjir bo’lib xizmat qiladigan “aloqa vositasi” deb xisoblagan edi. Darhaqiqat bolalar o’yinida oila muhiti, yaqinlarining o’zaro munosabati, turmush tarzi aks etadi, taqlid qilinadi, o’sha qiyofa gavdalantiriladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi o’yin muhiti tarkibini quyidagilar tashkil etadi:

1. O’yin joyi (zonasi) – loyiha asosida tashkil etilgan rivojlanish markazlarining har biri uchun alohida joy ajratilgan bo’lib, bunday chegaralanish har bir markazning chegaralarini aniq belgilaydi, bir vaqtning o’zida markazdan foydalanadigan bolalar sonini cheklaydi, xona bo’ylab harakatlanishning xavfsiz yo’llarini ko’rsatadi.
2. O’yin anjomlari – bolalar foydalanishlari uchun har bir rivojlanish markazi uchun alohida o’yin anjomlari tanlab olinadi. O’yin anjomlarini tanlashda bolalarning yoshi, psixologik va fiziologik xususiyatlari inobatga olinadi.
3. O’yinchoqlar – bola hayotining daslabki davrlaridan boshlab ularga yo’ldosh quvonch manbaidir. O’yinchoq bolaning o’ynashi uchun mo’ljallangan va boshqa maqsadlarda foydalanilmaydigan buyum hisoblanadi. Unda buyumlarning tipik xususiyatlari umumiy tarzda aks etadi. Pedagog A.S.Makarenko: «O’yinchoq o’yinning «material asosi», o’yinchoq o’yinni yaratishda ishtirok etadi, bolaning o’ziga xos sherigi sifatida namoyon bo’ladi, uning shaxsiga ta’sir ko’rsatadi», — deb ta’kidlagan edi. Pedagoglar o’yinchoq bolalarga atrofdagi mavjud voqelikni o’rganishga yordam beradigan, ranglar, buyumlar o’lchamini, ularning materiallarini farqlash malakasini rivojlantiruvchi, dunyoqarashini kengaytiruvchi muhim vosita deb ta’kidlaydilar.

O’yin materiallari. Rivojlantiruvchi o’yin muhiti har bir faoliyat turiga mos ravishda maxsus o’yin materiallari bilan jihozlangan bo’lishi lozim. O’yinda o’ynaladigan har bir material, buyum yoki o’yinchoq o’zining tashqi ko’rinishiga ega bo’lishi, narsaning asosiy belgisini ajrata bilish imkonini berishi kerak. Bunday materiallar bolalarning narsalarning shakli, hajmi, belgisi, sifati haqidagi bilimlarini kengaytiradi.

O'yinning tuzilishi qanday? - maqsad mavjud, sabablar, amalga oshirish vositalari, rejali harakatlar, natija. O'yin bolalar hayotida shunday universal faoliyatdirki, unda bolalarga mansub bo'lgan mehnat ham, narsalar haqida tafakkur qilish ham, san'at ham, xayol, hissiyot, dam olish va xushchaqchaqlik manbalarni ham mujassamlashgandir, ya'ni mana shu protsesslarning barchasi bolaning o'yin faoliyatida namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham o'yin bolalar talab qilayotgan darajadagi to'la qonli hayotni ta'min eta oladi. O'yinning bolalarni maftun etuvchi kuchi ham shundadir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tobora ortib borayotgan turli ehtiyojlari bilan ularning tor imkoniyatlari o'rtasidagi qarama-qarshilik qanday yo'l bilan hal qilinadi? Bu qarama-qarshilik faqat birgina faoliyat orqali, ya'ni bolalarning o'yin faoliyatlari orqaligina hal qilinishi mumkin. Chunki,

birinchidan, bolalarning o'yin faoliyatlari qandaydir moddiy mahsulot ishlab chiqarishga qaratilgan faoliyat emas. Psixologik jihatdan olganda, bolalarni o'yinga undovchi sabab (motiv) ham o'yindan kelib chiqadigan natijaga emas (o'yindan ko'pincha hech qanday natija kelib ham chiqmaydi), balki ayni shu o'yin jarayonidagi turli harakatlarning mazmuniga bog'liqdir.

Ikkinchidan esa, bolalar o'yin jarayonida o'z ixtiyorlaridagi narsalarni ularni qiziqtirgan, ammo kattalargagina mansub bo'lgan narsalarga aylantirib (cho'pni ot qilib, stulchani avtomashina qilib), kuchlari yetgancha erkin faoliyatda bo'la oladilar. Bolalar atroflaridagi kattalar uchungina mansub bo'lgan, hali o'zlarining kuchlari ham, aql-idroklari ham yetmaydigan juda ko'p narsalarni faqat o'yin faoliyati orqali o'zlashtiradilar. O'yin faoliyatlarining yana bir psixologik xususiyati shundan iboratki, o'yinda bolaning qiladigan xatti-harakatlari va bajaradigan rollari ko'pincha umumiylik xarakteriga ega bo'ladi. Bolalar o'zlarining turli- tuman o'yinlarida faqat o'zlariga tanish bo'lgan yolg'iz bir shofyorning, militsionerning, tarbiyachining, uchuvchining xatti-harakatlarinigina emas, balki umuman shofyorlarning, militsionerlarning, tarbiyachilar hamda uchuvchilarning xatti-harakatlarini aks ettiradilar. Albatta, turmush tajribalari hali juda oz bo'lgan va faoliyat doiralari juda cheklangan kichik yoshdagi bolalar (ba'zan kichik guruh bolalari ham) o'zlarining o'yinlarida konkret odamlarni va ularning harakatlarini aks ettiradilar. Masalan, oyisini, adasini, akasi yoki opasini, tarbiyachisini va shu

kabilarning harakatlarini aks ettiradilar. O'rta va katta guruh bolalarining o'yinlarida bunday obrazlar umumiylik xarakteriga ega bo'la boshlaydi.

"To'g'ri - noto'g'ri" o'yini;

Pedagog turli to'g'ri va noto'g'ri iboralarni aytadi. Agar ibora to'g'ri bo'lsa, bolalar qarsak chalishadi, agar noto'g'ri bo'lsa, oyoqlari bilan tapillatishadi.

Masalan, "Qishda doim moychechak gullaydi" – bolalar tapillatishadi, "muz – bu muzlatilgan suv" – bolalar qarsak chaladilar, "tosh –bu suyuq modda"- bolalar tapillatishadi, "Yog'ochdan kemalar yasash mumkin"- bolalar qarsak chaladilar. "Tarvuz - dumaloq, shirin, qora urug'lari bor"- bolalar qarsak chaladilar, "Sabzi - yashil va qizil rangligi bor, xomligicha yeyish mumkin emas"- bolalar tapillatishadi. Bu o'yin orqali bola ham tinglaydi, fikrlaydi, to'g'ri va noto'g'ri farqlaydi, javob qaytaradi. Bir vaqtda diqqatini jamlashni o'rganadi. Hayotda har bir jonli va jonsiz narsalarning o'ziga xos xususiyatlarini anglab yetadi.

"Biz qayerda edik – aytmaymiz, lekin nima qildik – ko'rsatamiz"

Pedagog bolalarga murojaat qilib, shunday deydi: "Bugun biz o'ynaymiz. Siz bir ishtirokchini tanlaysiz va u xonadan chiqib ketadi. Biz esa nima qilishni kelishib olamiz. Ishtirokchi qaytib kelganida, u shunday deb so'raydi: 'Qayerda edingiz? Nima qildingiz?' Biz unga javob beramiz: 'Biz qayerda edik – aytmaymiz, lekin nima qildik – ko'rsatamiz!' Ishtirokchini tanlashadi va u xonadan chiqadi.

Pedagog namuna ko'rsatadi, masalan, o'tin aralayotgan kabi harakat qiladi. "Men nima qilayapman?", deb bolalardan so'raydi. Bolalar: "O'tin aralayapsiz", deb javob berishadi. "Keling, hammamiz o'tin arralayamiz", deydi pedagog.

Keyin ishtirokchini taklif qilishadi, u esa: "Qayerda edingiz? Nima qildingiz?", deb so'raydi. Bolalar birgalikda javob berishadi: "Biz qayerda edik – aytmaymiz, lekin nima qildik – ko'rsatamiz!" Bolalar va pedagog o'tin arralashni harakatlar yordamida tasvirlashadi, u: "Siz o'tin aralayapsiz", deb topadi. O'yinni davom ettirish uchun boshqa ishtirokchi tanlanadi. Yangi ishtirokchi xonadan chiqib ketganda, pedagog bolalarga ko'rsatiladigan harakatlarni (yuvinish, raqsga tushish, chizish, pianino chalish...) o'ylab topishlarini taklif qiladi. (Pedagog nutqda fe'llarning to'g'ri ishlatilishini nazorat qiladi, jamoada ahil bo'lib ishlash, hatti-

harakatlardan tushunish, imitatsion ish-harakat mazmunini toppish va xulsa qilishga o'rgatadi).

Demak, taxlillar shuni ko'rsatadiki, rivojlantiruvchi o'yin muhitida bolalarning o'yin faoliyatini tashkil etishda pedagog quyidagilarni e'toborga olishi kerak:

-Bolalarga aniq o'yin harakatlarini o'rgatish tavsiya etilmaydi; bolalar o'zlari o'yinga qanday o'yin harakatlarini kiritishni o'ylab topishlari muhim, faqat shunda o'yin haqiqatan ham ijodiy bo'la oladi.

-Rolli harakatlar ifodali bo'lishi kerak, bu esa xarakterli amallar, imo-ishoralar, yuz ifodalari orqali ta'minlanadi. Masalan, ona rolida bir qiz onaning muloyim, quvnoq ekanligini, boshqa qiz esa shu rolda onani xo'mraygan, qat'iqqol ekanligini ko'rsatadi. Bunda ikkalasi ham yoqimli rolni o'ynaydi, ammo ularning ifoda vositalari turlicha bo'ladi.

Bolalar bilan rivojlantiruvchi o'yin muhitida ishlashda pedagogning asosiy vazifasi har bir bolaga intellektual va shaxsiy sifatlarni oshirilishi mumkin bo'lgan vazifalarni qo'yishga yordam berish, ularni hal qilish usullarini o'zlashtirish va uning faoliyati natijalariga erishishga yordam berish bo'lib ular quyidagilar;

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual aqliy qobiliyatlarini shakllantirish (tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash, analogiya), o'z harakatlarini boshqarish va rejalashtirish usullari.
2. Bolalarda o'zgaruvchan fikrlash, tasavvur, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, o'z bayonotlarida bahslasha olish, eng oddiy xulosalar chiqarishni mashq qilish.
3. Bolalarning ixtiyoriy sa'y-harakatlarini maqsadli boshqarish, tengdoshlar va kattalar bilan to'g'ri munosabatlarni o'rnatish, o'zini boshqalarning ko'zi bilan ko'rish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan o'yinlarni tanlash, kvest sarguzashtli, topqirlikka oid usullarni qo'llash.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mo'ljallangan rivojlantiruvchi o'yin muhitida o'yinlar xotira, tasavvur va qo'llarning mayda motoriikasini yaxshilashga olib keladi. O'yinlar tufayli bolada kelajakda o'zi uchun foydali bo'ladigan ko'nikma va malakalar mavjud bo'ladi. To'g'ri tashkil etilgan o'yinlar tarbiyaning juda ajoyib usuli hisoblanadi. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalar yangi narsalarga

qiziqadilar. Shuning uchun pedagog ota-onalarga bolaning kelajakda maktabda yaxshi o'rganishiga yordam beradigan "aqlli" o'yinchoqlar va ta'limiy o'yinlarga e'tibor berishni maslahat berishi mumkin. O'rta maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yinlarning intellektual ahamiyati shundaki, bola tayyor bilimlarni olmasdan, mustaqil ravishda izlanadi. Insonning ruhiy jarayonlari va qobiliyatlari, jumladan, muloqot qobiliyatlari ham shunday shakllanadi. O'yinlar bolalarning yoshini hisobga olishi kerak. Kichik maktabgacha yoshdagi bolaga predmetlarni ushlab, xususiyatlarini bilish mumkin bo'lgan o'yinlar ko'proq mos kelsa, katta maktabgacha yoshdagi bola raqamli texnologilar, kompyuter o'yinlarini o'rganishga ko'proq qiziqishi ortadi.

XULOSA

Rivojlantiruvchi o'yin muhiti maktabgacha yoshdagi bolalarning erta rivojlanishida ahamiyati beqiyos bo'lib, quyidagi natijalarni namoyon qiladi:

- Kognitiv. Bu bolaning atrofdagi dunyoni o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyojini qondiradi, kognitiv faoliyatni rag'batlantiradi.
- Kommunikativ. Bu nutq rivojlanishini rag'batlantiradi, bolaga muloqot va o'zaro ta'sir asoslarini o'rganishga imkon beradi.
- Sog'lomlashtirish. Bu harakat faoliyatini rag'batlantiradi, harakat tajribasini boyitadi va jismoniy rivojlanish hamda sog'lom turmush madaniyati bilan tanishtiradi.
- Ijodiy. U bolalarni ijodiy faoliyat bilan tanishtiradi, o'z-o'zini rivojlantirishga va o'zini anglashga yordam beradi, muammolarni hal qilish, yangi g'oya, yechimlar topish malakasini mustahkamlaydi.

To'g'ri tashkil etilgan rivojlantiruvchi o'yin muhiti kattalar uchun bolaning uyg'un rivojlanishiga, guruhda hissiy ijobiy muhit yaratishga, o'yin-tadbirlarni uyushtirish va o'tkazishga yordam beradi va shu bilan bolalarni mustaqil bo'lishga o'rgatadi. Rivojlantiruvchi o'yin muhitining tashkil etilishi, bolalarning o'rganish jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi, ularning maktabga tayyorlanishi va shaxsiy rivojlanishi uchun zarur sharoitlarni yaratadi. Shuning uchun, ta'lim tashkilotlarida o'yin muhitini shakllantirish, bolalarning erta rivojlanishini ta'minlashda eng muhim omil bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Росс Кэмпбелл . «Как по-настоящему любить своего ребенка». 1977-год.
2. (Brown, 2009; Copple and Bredekamp, 2009; Elkind, 2003; Hirsh-Pasek, Golinkoff, Berk and Singer, 2009).
3. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 44-sessiyasi qabul qilgan “Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiya” 1989-yil 20-noyabr
- 4.«Предметно-развивающая среда как условие развития игровой деятельности детей старшего дошкольного возраста» (методическое пособие для ДОО). /Левина В.С., / - Краснодар: 2023. - 70 с.
- 5.”Ilk qadam” O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun davlat o‘quv dasturi /takomillashtirilgan ikkinchi nashr/ toshkent-2022
- 6.Артамонова, О. Предметно-пространственная среда: ее роль в развитии личности /О.Артамонова// Дошкольное воспитание. - 1995. - №4.
- 7.Новоселова, С.Л. Развивающая предметно-игровая среда / С.Л.Новоселова // Дошкольное воспитание. - 2005. - №4.
- 8.Гринявичене, Н.Т. Игра и новый подход к организации предметно-игровой среды [Текст] / Творчество и педагогика (материалы Всесоюзной научно-практической конференции)/ Н.Т. Гринявичене.—Москва: Просвещение, 2016. — 311 с.

TA'LIM JARAYONI BILAN BOG'LIQ FOBİYALARNI BARTARAF ETISHDA MUAMMOLI TA'LIMNING AHAMIYATI

Badritdinova Madina Baxromovna

NamDPI dotsenti, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada muammoli ta'lim orqali o'quv faoliyati bilan bog'liq fobiylarni bartaraf etishning psixologik mexanizmlari ochib berilgan. Mamlakatimiz o'quv yurtlarida pedagogik texnologiyani o'quv jarayoniga joriy etishga turlicha yondoshuvlarning mavjudligi, o'qitishga texnologik yondoshuvning o'zbek xalq pedagogikasi g'oyalari bilan uyg'unlashtirib o'quv jarayoniga tatbiq etish, kadrlar tayyorlash sifatini jahon ta'lim standartlariga muvofiqlashtirishda alohida o'rin tutishi, zamonaviy ta'lim texnologiyasida muammoli ta'limning ahamiyati yoritilgan. SHu bilan birga o'quvchilardagi sotsiofobiyani bartaraf etishda muammoli ta'lim texnologiyalarini tadbiq etilishi ijobiy samara berishi ko'rsatib o'tilgan. Maqola talabalar, pedagoglar, ijtimoiy fobiya, muammoli ta'lim muammolari bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: muammo, tafakkur, innovatsiya, metod, muammoli vaziyat, kashfiyot.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ УСТРАНЕНИЯ ФОБИЙ, СВЯЗАННЫХ С УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ, ПУТЕМ ПРОБЛЕМНО- ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ

Бадритдинова Мадина Бахромовна

доцент НамДПИ, доктор философии (PhD) по психологии

Аннотация: В статье раскрываются психологические механизмы преодоления фобий, связанных с учебной деятельностью, посредством проблемного обучения. Подчеркивается наличие различных подходов к внедрению педагогических технологий в образовательный процесс в учебных заведениях нашей страны, особая роль технологического подхода к обучению в образовательном процессе в сочетании с идеями узбекской народной педагогики, соответствие качества подготовки кадров мировым образовательным стандартам, значимость проблемного обучения в современных образовательных технологиях. В то же время показано, что внедрение проблемно-ориентированных образовательных технологий может оказать положительный эффект в устранении социальной фобии у учащихся. Статья предназначена для студентов, преподавателей и специалистов, занимающихся проблемами социальной фобии и трудностями в обучении.

Ключевые слова: проблема, мышление, инновация, метод, проблемная ситуация, открытие.

THE IMPORTANCE OF PROBLEM EDUCATION IN ELIMINATING PHOBIAS RELATED TO THE EDUCATIONAL PROCESS

Badritdinova Madina Bakhromovna

*Associate Professor of the National Institute of Psychology, Doctor of Philosophy
(PhD) in Psychology*

Annotation: *This article reveals the psychological mechanisms of eliminating phobias related to academic activity through problem education. The existence of different approaches to the introduction of pedagogical technology into the educational process in educational institutions of our country, the special role of the technological approach to teaching in the educational process in combination with the ideas of uzbek folk pedagogy, the importance of problem education in modern educational technology are highlighted. At the same time, it is shown that the introduction of problem education technologies has a positive effect in eliminating sociophobia in students. The article is intended for students, teachers, specialists dealing with social phobia, problematic education.*

Keywords: *problem, thinking, innovation, method, problematic situation, discovery.*

KIRISH

Hozirgi globallashuv jarayonlari va fan – texnika sohasidagi ilg'or tadqiqotlar ijtimoiy soha vakillarining zimmasiga shaxsning jamiyat talablari bilan uyg'un rivojlanishi va faol bilish motivatsiyasini qaror toptirish bilan bog'liq zaruriy vazifalarni yuklaydi. Bunday hollarda jamiyat ijtimoiy rivojining ilmiy asoslangan istiqbolli rejasini tuzib, uning ustuvor yo'nalishlarini belgilab olish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Pedagogik jarayondagi ta'lim va tarbiya samaradorligini oshirish uchun o'qitish sifatini tubdan yangilash, o'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi munosabatini yo'lga qo'yish, o'zaro sog'lom raqobat muhitini qaror toptirish va yangicha yondashuvlarni amaliyotga joriy etishimiz zarurdir.

Bugungi kunda psixologlarni qiynayotgan muammolardan biri bu o'quvchilar guruhlarida shaxslararo munosabatlarni, shaxs xususiyatlarini iloji boricha to'liq va mukammal o'rganib chiqishdir.

Zamonaviy ta'lim tizimi har bir pedagogdan juda katta kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lishni, o'qitishning eng ilg'or texnologiyalarini o'zlashtirishni, fanning so'nggi yutuqlaridan xabardor bo'lishni, o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ular bilan ta'lim-tarbiya ishlarini olib borish malakasiga ega bo'lishni taqozo etmoqda. Milliy dasturning ikkinchi bosqichi sifat bosqichi hisoblanib, bunda o'quv jarayoniga ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Darhaqiqat, intellektual kuchlarga ega bo'lish professional saviyasining salohiyatini e'tiqod darajasi, ma'naviy boylik ta'lim-tarbiya, asosida amalga oshiriladigan masalalaridandir. Zero bu muhim muammoni hal etish barkamol ma'naviyatli insonlarni tarbiyalashga e'tiborni yanada oshirishni taqozo etadi.

O'quvchilar tomonidan bilimlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirilishi ular tafakkurining tezligi, izchilligi, mazmundorligi, mustaqilligi, chuqurligi va boshqa bir qator xususiyatlariga bog'liqdir. Shuning uchun ham mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayonida muammoli ta'lim muhim ahamiyat kasb etadi, ularni rivojlantirish esa ta'lim sifati samaradorligini ta'minlanishining dolzarb muammolaridan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Qo'rquv holati shaxsda psixik jarayonlarning normal kechishiga kata ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayonda sezuvchanlikning o'ta oshib ketishi yoki pasayishi vaziyatning mohiyatini tushunmaslik, idrok etishning yomonlashuvi kabi holatlarni kuzatish mumkin.

A.Kempinskiy qo'rquvni keltirib chiqaruvchi holatlarni 4 guruhga ajratadi: hayot uchun bevosita xavfli ta'sir ko'rsatuvchi omillar, ijtimoiy tahdidlar, faollikni shaxsan tanlash imkoniyatining mavjud emasligi hamda ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlardagi buzilishlar. Kelib chiqish sabablariga ko'ra qo'rquvni biologik, ijtimoiy, ruhiy va dezintegratsion turlarga bo'lish mumkin [9].

Qo'rquv tafakkur jarayoniga ham ta'sir ko'rsatib, ba'zi insonlarda fikrlashning ravonlashuvi va vaziyatdan tezroq chiqib ketishga intilish bilan namoyon bo'lsa, boshqalarda, aksincha, taffakur mahsuldorligining pasayishi, nutq va harakatlarda mantiqsizlik aks etadi. Juda ko'p holatda irodaviy soha zaiflashib, inson biror qaror qabul qilishga, vaziyatni nazorat qilishga o'zida kuch topa olmay qoladi. Qo'rquv vaqtida ko'pincha nutq buzilib, tovushda titroq paydo bo'ladi. Qo'rquv va xavotirlik diqqat jarayoniga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Odatda, diqqat juda tarqoqlashib, inson o'z diqqat e'tiborini bir yerga to'play olmay qoladi va ba'zan, aksincha diqqatining barqarorligi oshib, aynan bir ob'yektga tomon yo'naltirilganligini ham ko'rish mumkin.

Hozirda xorijlik mutaxassis olimlar bilan bir qatorda respublikamizning bir qator pedagog olimlari Ashirboyev S, Sayidaxmedov I.S, Jo'rayev R.X, Farberman B.L. va boshqalar tomonidan ham samarali ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda [2]. Mamlakatimiz o'quv yurtlarida ham pedagogik texnologiyaga qiziqish ortib unga turlicha qarashlar va tushunchani o'ziga xos talqin qilishlar, shuningdek pedagogik texnologiyani o'quv jarayoniga joriy etishga ham turlicha yondoshuvlar sodir bo'lmoqda.

Zero, o'qitishga texnologik yondoshuvning o'zbek xalq pedagogikasi g'oyalari bilan uyg'unlashtirib o'quv jarayoniga tatbiq etish, kadrlar tayyorlash sifatini jahon ta'lim standartlariga muvofiqlashtirishda alohida o'rin tutishi muqarrardir. Bizga ma'lumki, zamonaviy ta'lim texnologiyasida muammoli ta'lim alohida o'rin tutadi.

J.Piajening ta'kidlashicha, "Ijtimoiy hayot uch narsaning ta'siri - til, mazmun, qoidalar asosida shakllantiriladi". Bu borada muammoli ta'lim orqali o'zlashtirilgan ijtimoiy munosabatlar o'z-o'zidan o'smir tafakkurini yangi imkoniyatlarini yaratadi [4].

N.S.Leytesning fikricha, tevarak-atrof, borliq, jamiyat, tabiat, mikro va makro muhitdagi narsalar hamda hodisalar o'rtasidagi ichki bog'lanishlar, munosabatlar, o'zaro ta'sirlarni aks ettirish, voqelikni ijodiy tarzda qayta o'zgartirish imkoniyati o'smir tafakkurini rivojlanishi uchun asosiy omil bo'lib xizmat qiladi [6].

N.A.Menchinskaya maktab o'quvchilarining aqliy taraqqiyot darajasini aniqlash jarayonida ularning mavjud bilimlarni amaliyotda qo'llash darajasini hamda mantiqiy fikr yuritish holatini belgilashga harakat qiladi [9]. Muallif bu asnoda o'zlashtirish sur'atiga, yaqqollik va mavhumlikka, yaqqol va mavhum tafakkurning o'zaro aloqasiga, analitik-sintetik faoliyat bosqichiga alohida ahamiyat beradi. Bunda tadqiqotchi uchun eng muhim mezon o'quvchilar fikrini xususiydan umumiy mulohazaga almashtirish imkoniyati hisoblanadi. Uning fikricha, aqliy taraqqiyot o'z ichiga o'quvchilarning o'qishga nisbatan munosabati, o'qish motivlari, bilishga qiziqish masalalarini qamrab olishi kerak, deb hisoblaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada muammoli ta'lim orqali o'quv faoliyati bilan bog'liq fobiyalarni bartaraf etishning psixologik mexanizmlari ochib berilgan.

Mamlakatimiz o'quv yurtlarida pedagogik texnologiyani o'quv jarayoniga joriy etishga turlicha yondoshuvlarning mavjudligi, o'qitishga texnologik yondoshuvning o'zbek xalq pedagogikasi g'oyalari bilan uyg'unlashtirib o'quv jarayoniga tatbiq etish, kadrlar tayyorlash sifatini jahon ta'lim standartlariga muvofiqlashtirishda alohida o'rin tutishi, zamonaviy ta'lim texnologiyasida muammoli ta'limning ahamiyati yoritilgan. SHu bilan birga o'quvchilardagi sotsiofobiyaning bartaraf etishda muammoli ta'lim texnologiyalarini tadbiq etilishi ijobiy samara berishi ko'rsatib o'tilgan.

Maqola talabalar, pedagoglar, ijtimoiy fobiya, muammoli ta'lim muammolari bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar uchun mo'ljallangan.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Muammoli ta'lim texnologiyasining zahirida bir-biriga bog'liq bo'lgan muammolar zanjiri yotadi. Muammoli ta'lim metodiga asoslangan ta'lim jarayoni quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi [3].

- * Dastlab muammoli vaziyat hosil qilish;
- * Muammolarni shakllantirish va muammoni yechish uchun umumiy taxlil qilish;
- * Tahmin qilingan yechimni tekshirish;
- * Amaliy va nazariy xarakterdagi masalalarda qo'llash, ularni tartibga solish hamda siyosilashtirish.

Dars jarayonida o'quvchi muammoni yechar ekan, o'zicha muhim bo'lgan "kashfiyot" qiladi. Bu hol o'quvchida o'ziga ishonch xosil qiladi (ya'ni mening kashfiyotim, men topdim, ixtiro qildim).

Mana shu tomoni bilan muammoli ta'lim texnologiyasi boshqa barcha o'qitish texnologiyalaridan ustun turadi. CHunki, bunda o'quvchi izlanish olib borish, taxlil qilish, empirik xulosa chiqarish, boshqa vaziyatga qo'llash, fikr-muloxazalarini taxminan sistemalashtirib isbotlash, kelgusida amaliy faoliyatga qo'llash malakalarini egallab boradi.

Muammoli ta'lim an'anaviy o'qitish metodikasiga tayanadi. O'qituvchi muammoli vaziyatni o'quvchilar oldiga qo'yish bilan bir qatorda, uni yechish uchun izlanish zarurligini, izlanish uslublarini o'quvchilarga o'rgatadi. Muammo yechimini

topish, izlashga o'tish uchun, eng avvalo zaruriy muhit yaratilishi kerak. Muammo aniq bo'lishi, o'quvchilar uni yechimini izlash jarayonida oldingi mavzularda, fanlarda olgan ma'lumotlari, tushunchalari, bilimlaridan foydalana oladigan bo'lishi kerak. O'quvchilar oldiga qo'yilgan muammo o'zining dolzarbligiga ega bo'lishi ham muhim ahamiyatga ega. O'quvchi izlanishni ma'lum bir sistemada, muayyanlikda bo'lgan muammo ustida olib borish kerak. SHunda o'quvchi muammoni taxlil qiladi, qismlarini ajrata oladi va yechish uchun kirishadi. Ta'lim jarayonini loyihalash bevosita muammoli ta'limni qo'llashga va aksincha, muammoli ta'lim ta'limini loyixalashga olib keladi. Muammoni o'qitish texnologik loyixalashtirilgan o'quv jarayonini amalga oshirishning didaktik konstruktsiyasi sifatida qo'llaniladi.

E.N.Kabanova-Meller muammoli ta'lim orqali o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishga e'rishish mumkinligini ta'kidlaydi. E.N.Kabanova-Meller metodi bo'yicha o'quvchilarning tafakkurining rivojlanishi 3ta mezon (o'lchov, parametr) bilan aniqlanadi [8]:

1. Ta'lim jarayonida shakllantiriladigan ko'nikma, malaka va aqliy faoliyat usullarida yangi sharoitga ko'chish muammosining mavjudligi (har xil yo'llari, ko'rinishlari, turlari va hokazo).

2. O'quvchilarda tarkib topgan ko'nikma, malaka va aqliy faoliyat usullaridan shaxsning o'z aqliy faoliyatini o'zi bevosita idora qilishga, boshqarishga o'tishi.

3. Tashqi ta'sir natijasida o'quvchilarning bilishga qiziqishi qay darajada ekanligini aniqlash va boshqalar.

Amerikalik olim U.Gordon (1960) o'quvchilarga muammolarni, uning tashkil qiluvchi elementlarini shakllantirishni o'rgatishni, izlanishning bosh maqsadini ajrata bilishni, turli-tuman xarakterdagi masalalar yechimining o'xshashlarini qidirishni o'rgatish muammoli ta'lim jarayoni uchun muhimligini ta'kidlaydi [5]. O'qituvchi muammoni qo'yishni bilibgina qolmay, uning yechimini topish usullarini o'quvchilarga o'rgatishi kerak.

Muammoni yechimini izlashning quyidagi usullari bor [7].

* Muammoni yechimini to'g'ri izlash (muayyan masalaga o'xshash, masalalar qanday yechiladi);

* Muammoni yechimini shaxsiy izlash (muayyan masalada berilgan ob'ekt obraziga kirishga xarakat qilish va shu nuqtai-nazardan muloxaza yuritishga urinib ko'rish);

* Simvolitik (ikki jumla orqali masalaning mohiyatini obrazli aniqlashni berish);

* Fantastik (bu masalani ertak qahramonlari qanday yechgan bo'lar edilar).

Muammoli vaziyatni bunday usulda yechishga o'rgatish orqali o'quvchilarni sinektik, abstraktsiyalash, fantaziya qilish, o'zgalarni eshitish, oddiydan g'ayrioddiy, g'ayrioddiydan oddiy topish, o'xshatishlardan mohirona foydalanish ko'nikmalari shakllantiriladi.

XULOSALAR

Adabiyotlar tahlili va o'tkazilgan tadqiqot natijalariga asoslangan holda bolalarning aksariyat qismida sotsiofobiya kuzatilib, bu holat ularning o'z-o'ziga beradigan baholari hamda individual psixologik xususiyatlari bilan ham bog'liq degan fikrga kelish mumkin.

Bu jarayonni o'rganib chiqish orqali biz quyidagi xulosalarga keldik:

- bolaning mustaqilligini cheklab qo'yish o'z-o'ziga bo'lgan ishonch hissining susayishiga olib keladi;

- bolalarda xavotirlanish va qo'rquv, jumladan sotsiofobiya o'z-o'ziga adekvat baho bera olmaslik va shaxsiy nizolar asosida yuzaga keladi;

- ota-onalar tomonidan bolaning faqat xato va kamchiliklariga urg'u berilishi, atrofdagilar tomonidan bolaning ko'p tanqid qilinishi keyinchalik unda sotsiofobiya shakllanishiga zamin yaratadi;

- shaxsda muloqotchanlikning yetarli darajada rivojlanmaganligi ularda sotsiofobiya holatini yuzaga keltiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi;

- faoliyatdagi muvaffaqiyatsizlik va omadsizliklar shaxsda xavotirlanish va qo'rquv holatlarini yuzaga keltiradi;

- shaxsdagi sotsiofobiya holati o'z-o'zini anglashdagi nuqsonlar bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin;

- sotsiofobiya insonning jamoa oldida so'zga chiqa olmaslik, begonalar bilan suhbatlashishdan qo'rqish, odamlardan qochish, o'ziga ishonmaslik, ta'lim

jarayonida o'z qobiliyat va imkoniyatlarini to'la namoyon qila olmaslik ko'rinishlarida namoyon bo'ladi;

Yuqoridagi fikrlarga tayangan holda, muammoli ta'lim orqali nazariy tafakkurga asoslanib, mazmundor umumlashtirishga suyanib, umumlashgan o'quv usulini shakllantirish orqali o'quvchilarning mavhum fikr yuritish darajasini rivojlantirish mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, muammoli ta'lim jarayonida o'qituvchi o'quvchilar o'rtasida fikrlar almashinishini boshqarish, ishonchli dalillar asosida o'z fikrida tura olish, muxolif tomonning fikrini munozara qilish, malakasini rivojlantirish, o'quvchini aktiv fikrlash faoliyatiga asoslash, masalani dolzarblashtirish, o'z fikrini bayon qilishnigina emas, balki boshqalarni ham eshitish mahoratini rivojlantirish, o'quvchilar bildirgan fikrlardan foydali axborotni olish va zurur xulosalar chiqarish va o'quvchilar ixtirochilik, tadqiqotchilik, loyihalovchilik kabi zaruriy sifatlarni shakllantirishdir.

O'quvchilarda tafakkur mustaqilligini rivojlantirish uchun yangi o'quv materiallarini evristik tarzda berilishi ham maqsadga muvofiq. Bu borada V.A.Krutetskiy tomonidan taklif etilgan muammoli evristik metod orqali o'qitishning quyidagi bosqichlariga e'tibor qaratishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz [10]:

1-bosqich; O'qituvchi muammo va uning ta'riflanishini ko'rsatib o'tadi, o'quvchilar esa uni hal qilish uchun mustaqil yo'l-yo'riq qidiradi.

2-bosqich; O'qituvchi muammoni o'quvchilarga mustaqil ravishda ta'riflash vazifasini qo'yadi.

3-bosqich; O'qituvchi o'quvchilarlarga muammoni hal qilishga, uni ta'riflashga, yechish usullarini qidirib topishga yo'llanma beradi.

Bu tavsiyalarga amal qilish jismoniy va aqliy jihatdan yetuk, mustaqil fikrlovchi, barcha xususiyatlariga ko'ra boshqalardan ajralib turuvchi shaxsni tarbiyalash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" Farmoni. T.: 2022.
2. Ishmatov K. Pedagogik texnologiyalarni nazariy asoslari. Ta'lim muammolari, Toshkent.: 1999
3. Бадритдинова, М. Б. (2024). Методологические проблемы устранения фобий в современной психологии. *Science and Education*, 5(11), 311-318.
4. Вахромовна, В. М. (2024). Ta'lim jarayonida qo'rquvni bartaraf etishga innovatsion yondashuv. *TADQIQOTLAR. UZ*, 49(3), 13-19.
5. Бадритдинова, М. Б. (2014). НЕКОТОРЫЕ СОВРЕМЕННЫЕ ВОПРОСЫ ПСИХОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ. *ИНСТИТУТЫ И МЕХАНИЗМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ: МИРОВОЙ ОПЫТ И РОССИЙСКАЯ ПРАКТИКА*, 37.
6. Бадритдинова, М. Б. (2016). ИНТЕНСИВНОСТЬ СТИМУЛА И АНАЛИЗ КОГНИТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ. *NovaInfo. Ru*, 3(42), 295-300.
7. Бадритдинова, М. Б. (2016). ПРОГРЕССИВНЫЕ И РЕГРЕССИВНЫЕ ТИПЫ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ. *NovaInfo. Ru*, 2(40), 199-202.
8. Бадритдинова, М. Б. (2017). КОГНИТИВНЫЕ ОЖИДАНИЯ, СВЯЗАННЫЕ С УПОТРЕБЛЕНИЕМ АЛКОГОЛЬНЫХ НАПИТКОВ. *NovaInfo. Ru*, 5(58), 354-358.
9. Бадритдинова, М. Б. (2018). КОГНИТИВНЫЙ СТИЛЬ КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОГО ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ. In *ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ РОССИИ* (pp. 29-35).
10. Вахромовна, В. М. (2019). KOGNITIV USLUB BILAN BOG'LIQ METAUSLUBLARNING RIVOJLANISHI. *Педагогика ва психологияда инновациялар*, 6.
11. Бадритдинова М., Хусайнов М. (2020). ОПИСАНИЕ МЕТОДОВ ДИАГНОСТИКИ КОГНИТИВНОГО СТИЛЯ УЧАЩИХСЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. *Теоретическая и прикладная наука*, (2), 643-646.

MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDAGI NUTQ O'STIRISHDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR SAMARASI

G'ofurova Ma'mura Rashidovna

*Namangan davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi magistranti*

Annotatsiya: maqolada talabalarda nutq madaniyati fani doirasida ifodali o'qish bo'yicha bilim va malakalarini takomillashtirish jarayonida raqamli texnologiyalarning o'рни, samarasi, bu boradagi xorij tajribalari, ifodali o'qish va nutq madaniyati darslarini raqamli texnologiyalardan foydalangan holda tashkil etish shakllari, yangi shakllanadigan kompetensiyalarning taklif etilayotgan ta'lim vositalariga mutanosibligi kabi masalalar yoritiladi.

Kalit so'zlar: ifodali o'qish, bilim va malakalarni takomillashtirish, raqamli texnologiyalar, xorij tajribalari, tashkil etish shakllari, samaradorlik.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ РЕЧИ В САМОСТОЯТЕЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ

Гофурова Мамура Рашидовна

*Наманганский государственный педагогический институт
Магистрант Узбекский язык и литература*

Аннотация: в статье рассматриваются роль и эффективность цифровых технологий в процессе совершенствования знаний и навыков выразительного чтения в рамках дисциплины "Культура речи". Анализируются зарубежные практики, формы организации уроков выразительного чтения и культуры речи с использованием цифровых технологий, а также соответствие новых компетенций предлагаемым образовательным средствам.

Ключевые слова: выразительное чтение, совершенствование знаний и навыков, цифровые технологии, зарубежный опыт, формы организации, эффективность.

THE EFFECTIVENESS OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN DEVELOPING SPEECH IN THE PROCESS OF INDEPENDENT LEARNING

Gofurova Mamura Rashidovna

*Namangan State Pedagogical Institute
Master's student of the "Uzbek Language and Literature" program*

Abstract: This article discusses the role and effectiveness of digital technologies in the process of improving knowledge and skills in expressive reading within the framework of the

"Culture of Speech" discipline. It analyzes foreign practices, forms of organizing expressive reading and culture of speech lessons using digital technologies, as well as the alignment of new competencies with the proposed educational tools.

Keywords: expressive reading, improvement of knowledge and skills, digital technologies, foreign experience, forms of organization, effectiveness.

KIRISH

Mustaqil ta'lim – o'quv jarayonining ajralmas qismi bo'lib, talabaning muayyan fanga oid xususiy kompetensiyalarni egallash va rivojlantirish, mustaqil fikrlash, masala va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va yechimini izlash, uni taqdim etish ko'nikmalarini egallash hamda auditoriyada olingan bilim, ko'nikma va malakalarini mustahkamlash, qo'shimcha ma'lumot va materiallarni mustaqil o'rganishga qaratilgan muhim o'qitish shakli. Bugun mustaqil ta'lim jarayoni samaradorligini raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi va bu jarayon yuzasidan qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari olimlaridan A.Belits-Geyman, G.Kravchenko, I.Krasilnikov, M.Medvedeva, M.Nikitina, M.Orlova, Yu.Rubin, V.Fandeylar raqamli texnologiyalarni qo'llash, aralash ta'lim sharoitida o'qitish jarayonlarini jadallashtirish masalalarini o'rganishgan bo'lsa, xorijlik olimlardan K.Peppler, A. Alawad, R.Sweeny, R.Guillard-Patton, O.Gude, A.Pennisi, T.Smith, S.Wolffenbüttellar raqamli kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha tadqiqotlar o'tkazishgan. Metodist olimi M.Sobirovaning fundamental tadqiqotlarida kasbiy mutaxassislikni rivojlantirishda ta'limdagi yondashuvlarning o'рни va ahamiyati, yondashuvlarning ta'lim sifatini oshirishdagi nazariy va amaliy jihatlari yoritiladi[3-12]. Tadqiqotchi M.G'ofurova tadqiqotlarida [13-14] mustaqil ta'limni tashkil etish jarayonini takomillashtirish, bo'lg'usi mutaxassislarga mashg'ulotlar olib borishda integrativ yondashuvlar, nutqiy muloqot masalalari yoritiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada talabalarda nutq madaniyati fani doirasida ifodali o'qish bo'yicha bilim va malakalarini takomillashtirish jarayonida raqamli texnologiyalarning o'рни,

samarasi, bu boradagi xorij tajribalari, ifodali o'qish va nutq madaniyati darslarini raqamli texnologiyalardan foydalangan holda tashkil etish shakllari, yangi shakllanadigan kompetensiyalarning taklif etilayotgan ta'lim vositalariga mutanosibligi kabi masalalar tahlil qilinadi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Tahlillar bugun XXI asrda axborot va kommunikatsion texnologiyalarning rivojlanishi barcha sohalarida bo'lgani kabi ta'lim tizimida, xususan, oliy ta'lim tizimi filologik yo'nalish 1-kurslari o'quv rejasida ko'rsatilgan "Ifodali o'qish va nutq madaniyati" fanini o'qitishda ham zamonaviy talablar asosida ta'lim sifatini yanada oshirishni taqozo qilmoqda. Bu holat shubhasiz, mazkur fanni o'qitish sifatini yanada oshirish hamda talabalarda mazkur fan bo'yicha o'zlashtirgan bilimlaridan kundalik faoliyati davomida foydalana olish hamda kasbiy kompetensiyalari samaradorligini oshirish uchun ta'lim jarayoniga yangicha yondashuv zaruriyatini yuzaga keltiradi. Buning uchun ushbu fanga tegishli huquqiy-me'yoriy hujjatlar va dasturlar orqali belgilab berilgan talablarni inobatga olgan holda dars jarayonlarini nafaqat zamonaviy pedagogik texnologiyalar, shu bilan birga, axborot-kommunikatsion va raqamli texnologiyalardan samarali foydalangan holda tashkil etish lozim.

Shu o'rinda, nutq madaniyatini o'qitish borasida XX asrda shakllangan va ayni paytda O'zbekiston ta'lim tizimida keng qo'llanilayotgan o'qitish uslublari bilan bir qatorda, ayni paytda, jahon tajribasida qo'llanilayotgan va o'zining ijobiy samarasini bergan "Tajribaviy ta'lim (Experiential learning)", "Loyiha uslubi (Project method)" kabi uslublarni o'zlashtirish va ulardan foydalanish ham bugungi kunning muhim masalalaridan biridir.

Talabalarda nutq madaniyati fani doirasida ifodali o'qish bo'yicha bilim va malakalarini takomillashtirish jarayonida raqamli texnologiyalar, xususan, axborot kommunikatsion texnologiyalari va grafik ilovalarning ham ahamiyati katta.

Raqamli texnologiyalar yordamida yaratiladigan multimediali formatdagi materiallar o'zining ovoz va tasvirlarni aniq taqdim qilish, ma'lumotlarni yanada chuqurroq anglash uchun maxsus effektlarni yarata olish hamda keng ko'lamli vizual

ma'lumotlar taqdim eta olish imkoniyalari bilan ta'lim sohasida beqiyos ahamiyatga ega.

Darslarda kompyuterlardan foydalanish o'quv jarayonining har ikki subyekti -- o'qituvchi va talaba faolligini oshiradi, ta'lim olishning individuallashtirishini ta'minlaydi. Natijada, talaba shaxsining rivojlanishi ham rag'batlantiriladi, uning qaror qabul qilishda mustaqilligi, tashabbuskorligi, vazifalarni aniq bajarishiga bo'lgan ishonchi ortadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va talaba o'rtasida qaytar aloqa sezilarli darajada oshadi. Bu jarayon pedagogik faoliyat uchun muhim jihatlar hisoblanadi.

Tajriba ishlarini olib borish jarayonida xorijiy mamlakatlar, jumladan, Finlyandiya va Janubiy Koreya mamlakatlari misolida nutq o'stirish, nutq madaniyati ta'limi tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish tajribalarini o'rganib chiqdik.

Finlyandiya tajribalarida raqamli texnologiyalarga bo'lgan e'tibor asosan ikki maqsadga qaratilgani kuzatildi:

- birinchidan, talabalarning dasturlash, ma'lumotlarni tahlil qilish, dizayn va boshqa talab yuqori bo'lgan hamda texnologiyalarga bog'liq kompetensiyalarini rivojlantirishga ko'maklashish;
- ikkinchidan, talabalarga yo'naltirilgan ta'lim, fanlararo ta'lim, izlanuvchan ta'lim, loyihaga yo'naltirilgan ta'lim va boshqalar kabi ma'lumotlardan ochiq foydalanish imkoniyati va o'quv samaradorligini oshirish vositalaridan foydalanish natijasida ijobiy natijalar bergan pedagogik yondashuvlarni qo'llab-quvvatlash.

Koreya ta'lim tizimida Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash va ulardan keng foydalanishni 2005-yilda boshladi va hukumat raqamli texnologiyalarni ta'limni rivojlantiruvchi asosiy vositalardan biri deb hisoblaydi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, nutq madaniyati, notiqlik va san'at fanlarini o'qitish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish talabalarda nafaqat mazkur fanlarga bo'lgan qiziqishlarini orttirish, talabada nafosatni, tafakkur qilishni, mantiqiy hamda izchil fikrlashni shakllantirishda ko'maklashadi. Ularda olingan bilimlarni uzoq vaqt yodda saqlab qolish hamda kelajakka oid bilim va malakalarni shakllantirishda ham katta ahamiyat kasb etadi.

Raqamli qurilmalardan unumli foydalanish esa mustaqil izlay olish, kerakli ma'lumotni qisqa muddat ichida qidirib topish, o'qituvchi va talaba o'rtasida muntazam fikr almashib turish kabi imkoniyatlarni yaratib berish orqali ma'lumotlarni muntazam takrorlanib turishini ta'minlaydi va shu orqali talabalarda "mustahkam bilim" shakllanishini ta'minlaydi.

Ifodali o'qish va nutq madaniyati darslarini raqamli texnologiyalardan foydalangan holda tashkil etishning bugungi holatini quyidagi yo'nalishlarda ko'rib chiqishimiz mumkin:

- **multimedia yordamida tashkil etiladigan darslar.** Sinfda bitta kompyuter mavjud, o'qituvchi uni «elektron doska» sifatida ishlatadi.
- **butunjahon Internet tarmog'iga kirish imkoniyatiga ega bo'lgan darslar** (ham multimedia, ham kompyuter yordami bilan tashkil etilishi mumkin).
- **kompyuter yordamida tashkil etiladigan darslar.** Bunday darslar bir nechta kompyuterlar (odatda kompyuter sinfida) yordamida tashkil etiladi, barcha o'quvchilar ularda bir vaqtning o'zida yoki navbat bilan ishlashi bilan amalga oshiriladi.

Ifodali o'qish va nutq madaniyatining o'zi kabi uni o'qitish ham kundan-kun rivojlanmoqda va foaliyat doirasi kengayib bormoqda. Yillar sari yangi vositalar, usullar va materiallar o'qitish jarayoniga integratsiya qilinmoqda. Bu jarayonda raqamli texnologiyalardan foydalanish dars sifatini oshirishga xizmat qiladi va qisqa vaqt ichida mavzu yuzasidan ko'proq ma'lumot olish imkoniyatini beradi.

Shu o'rinda, raqamli texnologiyalarni tasniflashda uning xususiyatlarini ham inobatga olish zarur. Raqamli texnologiyalar ta'rifi barcha elektron vositalarni, avtomatik tizimlarni, texnologik qurilmalarni va ma'lumotlarni ishlab chiqaradigan yoki saqlaydigan resurslarni o'z ichiga oladi.

Tahlil qilingan va dunyo tajribasida keng qo'llanilgan tajribalar asosida shuni aytish mumkinki, tadqiqotchilar nutqni rivojlantirishga oid ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni integratsiya qilishda turli vositalardan foydalanganlar. Biz bu vositalarni ularning xususiyatlaridan kelib chiqib, rastrli grafika, vektor grafikasi, video tahrirlash dasturi va interaktiv turlarga ajratdik. Shu bilan birga talabalarda raqamli texnologiyalar bilan ishlash bo'yicha ko'nikmalarni

shakllantirishda nutq madaniyati fani uchun ajratilgan o'quv soatlari, mavzularda raqamli texnologiyalar bilan ishlash imkoniyatlarini inobatga olgan holda o'quv materiallarni ikki guruhga ajratish mumkin. Bular:

nazariy darslarda foydalanish uchun mo'ljallangan interaktiv vositalar;
amaliy bajarish uchun mo'ljallangan grafik ilovalar.

O'quv auditoriyasida foydalanish imkoniyatlaridan kelib chiqib, birinchi guruh materiallarini uch guruhga bo'lish mumkin:

- a) onlayn interaktiv dasturlar;
- b) oflayn interaktiv o'quv vositalari;
- s) gibrid o'quv vositalari.

Ikkinchi guruh materiallari ham o'z o'rnida uch turga bo'linadi:

- a) rastrli grafik dasturlar;
- b) vektorli grafik dasturlar;
- s) uch o'lchamli grafik dasturlar.

Raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali talabalarda namunaviy dasturda keltirib o'tilgan talablar, jahon tajribasida qo'llanib kelinayotgan "XXI asr malakalari"ni talabalarda shakllantirishni mustaqil ta'lim jarayonida mavjud o'quv dasturi asosida quyidagi tartibda amalga oshirish maqsadga muvofiq:

Raqamli texnologiyalar yordamida «Ifodali o'qish va nutq madaniyati» fanidan talabalardagi mavjud hamda yangi shakllanadigan kompetensiyalarning taklif etilayotgan ta'lim vositalariga mutanosibligi

Dars shakli: amaliy			
Mavzu nomi	Kompyuter ilovalari	Namunaviy dastur da «Ifodali o'qish va nutq mada niyati» fani uchun	Yangi shakllantirilayotgan kompetensiyalar

1-mavzu: Barmoq vazni- dagi she'rlarni ifodali o'qish 2-mavzu: Erkin vazndagi she'rlarni ifodali o'qish 3-mavzu: Aruz vaznida- gi she'rlarni ifodali o'qish"	Web sahifalar	- barmoq vazni- dagi she'rlarni ifodali o'qish;	- so'zlarni aniq talaffuz qilish; - tinglovchilar e'tiborini torta olish;
	E-kitoblar		- raqamli texnologiyalar bilan ishlash;
	Taqdimotlar	- erkin vazndagi she'rlarni ifodali o'qiy olish;	- tanqidiy fikrlash;
	Virtual reallik		- barmoq vaznidagi, erkin vazndagi, aruz vaznidagi she'rlar talaffuzidagi farqni anglash;
	Adobe Illustrator;	- aruz vaznidagi she'rlarni ifodali o'qish olish;	- ta'lim olishni o'rganish;
	3DMax.		- bilim va ma'lumotlarni qayta ishlash;
			- kreativ fikrlash;
			- estetik sezgirlik;
			- vizual idrok etish;
			- milliy madaniyatga oid kompetensiyalar;
			- nutq ta'sirchanligini oshirish.

Ko'rinib turibdiki, raqamli texnologiyalarni ifodali o'qish va nutq madaniyati darslariga integratsiya qilish o'quvchilarda nafaqat mavjud ta'lim standartlarida belgilangan kompetensiyalarni, shu bilan birga, jahon talablari asosidagi kompetensiyalarni ham shakllantirilishga omil bo'la oladi.

Shu o'rinda mazkur kompetensiyalarni ichzillik, ketma-ketlik hamda bo'limning mazmunga muvofiq olgan holda shakllantirish uchun ta'lim vositasi bilan ta'minlashga ehtiyoj paydo bo'ladi.

Nutq o'stirish va nutq madaniyati darslarida foydalaniladigan raqamli texnologiyalarni tizimlashtirish o'quv jarayonida maqsadli yondashuv hamda zaruriy kompetensiyalarni shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalar juda keng qamrovli bo'lib, tizimlashtirish orqali talabalarga ayni qanday tizimdagi texnologiyani o'rgatishni tanlashda yordam beradi.

Talabalarning zamonaviy darslarga oid amaliy ko'nikmalari hamda nutq madaniyatiga oid nazariy bilimlari ko'lamini yanada kengaytirish maqsadida ifodali o'qish va nutq o'stirish ta'limi jarayoniga yangicha yondashish, uning mazmunini zamon talablariga moslash, o'quv materiallarini raqamli vositalar bilan boyitish orqali nutq madaniyati darslarini an'anaviy-raqamli (traditional+digital) ko'rinishda uyg'unlashtirish lozim.

Talabalarning raqamli kompetentligini shakllantirish uchun nutq madaniyati darslariga doir o'quv materiallarini tizimlashtirish, jumladan, ifodali o'qish darslarini kompyuter grafikasi, raqamli tasvir, fotografiya va demo (multimediali taqdimot) kabi raqamli ish shakllarini kompyuterli imitatsiya orqali loyihalash zarur.

Ta'lim jarayonini tashkil etishda quyidagi tamoyillarga asoslanish ta'limni to'g'ri tashkil etishda ko'maklashadi:

- o'quv badiiy-ijodiy faoliyatning ifodali vositalarini boyitish tamoyili;
- ko'p badiiy xarakterga ega ijodkorlik ta'lim tamoyili;
- o'quv jarayonida kompyuter dasturlari foydalanuvchisining interaktiv rolini badiiy ma'lumotlarni boshqarish orqali oshirish tamoyili;
- o'quv-badiiy-ijodiy faoliyat muhitining muxtorligi tamoyili.

XULOSALAR

Nutq o'stirishga oid ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning dizaynga oid ko'nikmalarni intensiv rivojlantirish, nazariy, amaliy va onlayn darslarni raqamli o'qitish tamoyillari asosida loyihalash hamda tajribaviy ta'lim nazariyasi (Experiential Learning Theory)ga asoslangan holda tashkil etish orqali talabalarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi. 20.09.2017; 75-sessiyasida o'zbek tilidagi nutqi. <http://www.gazeta.uz>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-6084-son Farmoni. 2020- yil 20-oktabr.
3. Sobirova, M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January 2022, Published by Novateur

- Publication, M.S. India. – P. 151-158. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>
4. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp.z o.o."iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> str. 98-105
5. Sobirova, M. (2020). The role of the family in the development of the integration process in science and education. "A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal" (<https://journalnx.com/papers/20151362-the-integration-process.pdf>) impact faktorga ega bo'lgan DOI raqamli jurnali. 2020 y. 18-19 uyun. – B. 1161-1166.
6. Sobirova, M.Y. (2024). Ona tilining ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyati. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1), 104-110.
7. Yusupdjanovna, S.M. (2024). Innovation-integration approach to developing students' language and communicative competence. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(05), 43-50.
8. Makhbuba Sobirova, Matlubakhon Karieva (2024). The Role of National values in Education. <http://journal.nun.uz> Social sciences. O'zbekiston milliy Universiteti xabarlar, 2024, [1/9] ISSN 2181-7324. B-178-180.
9. Sobirova, M.Y. (2024). Qadriyat – insonni rag' batlantiruvchi kuch. "Pedagogik akmeologiya" xalqaro ilmiy-metodik jurnal. 2024-yil, 2(10)-son. 28-32-betlar. ISSN 2181-3787 E-ISSN 2181-3795
10. Sobirova, M.Y. (2024). Innovation-integration approach to the development of speaking competence of student.s <https://www.eijmr.org/index.php/eijmr/> ETHIDPIAN INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH. Volume: 11, Issue 05, May-2024 SJIF 2019: 4.702 2020: 4.737 2021: 5.071 2022: 4.919 2023: 6.980 2024: 7,662
11. Sobirova, M.Y. (2024). Development of oral speech competence of students. <http://www.academicpublishers.org/> International journal of artificial intelligence (ISSN: 2692-5206) Volume 04, Issue 03, 2024. Published Date: - 04-06-2024.
12. Sobirova, M.Y. (2024). Enhancing the mechanisms and factors of improving the literacy of upper school students based on an innovative approach. <https://journal.silkroad-science.com/index.php/EJHEAA/article/view/810>. European journal of higher education and academic advancement. VOL.1NO.8(2024) 3 aug 2024, - B 21-28 ISSN: 3032-1123 (Global Impact factor).
13. G'ofurova M. Mustaqil ta'lim jarayonlarini rivojlantirish. "Ona tili va adabiyot fanlarini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar" mavzusidagi **Respublika** ilmiy-amaliy konf. materiallari. – Namangan. 10-11-oktabr, 2024-yil. – B.479-483.
14. G'ofurova M. Mustaqil ta'limni tashkil etish jarayonini takomillashtirish. "Kelajak o'qituvchisi-kelajak bunyodkori" mavzusidagi II **Xalqaro** ilmiy-amaliy anjuman materiallar to'plami. – Namangan. 11-noyabr, 2024-yil. – B.18-25.

O'SMIRLAR O'RTASIDA AKSIOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA JINOYATCHILIKNI OLDINI OLISHNING PEDAGOGIK DIAGNOSTIKALASH VA KORREKSIYALASH USULLAR

Nabiyev Navro'z G'ulo'ljonovich

Namangan davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada voyaga yetmaganlar o'rtasida sodir etilayotgan jinoyatlar pedagogik muammo sifatida tahlil etilgan bo'lib, ularni oldini olishning pedagogik diagnostikalash va korreksiyalash usullari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Voyaga yetmagan, jinoyat, jamiyat, refleksiv fikr, korreksiya, diagnostika, ijtimoiy muammo, hissiy intellekt, huquqiy tarbiya, tarbiyaviy metod, jinoyatchilik, Ijtimoiy integratsiya.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ДИАГНОСТИЧЕСКИЕ И КОРРЕКЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРОФИЛАКТИКИ ПРЕСТУПНОСТИ СРЕДИ ПОДРОСТКОВ НА ОСНОВЕ АКСИОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ

Абстрактный. В статье анализируются преступления, совершаемые несовершеннолетними, как педагогическая проблема, а также рассматриваются педагогические диагностические и коррекционные методы их профилактики.

Ключевые слова: Несовершеннолетний, преступление, общество, рефлексивное мышление, коррекция, диагностика, социальная проблема, эмоциональный интеллект, правовое образование, образовательный метод, преступность, социальная интеграция.

PEDAGOGICAL DIAGNOSTIC AND CORRECTIONAL METHODS OF PREVENTING CRIME AMONG ADOLESCENTS BASED ON AXIOLOGICAL APPROACHES

Abstract. In this article, crimes committed among minors are analyzed as a pedagogical problem, and pedagogical diagnostic and correctional methods of preventing them are studied.

Keywords: Minor, crime, society, reflective thinking, correction, diagnostics, social problem, emotional intelligence, legal education, educational method, criminality, Social integration.

KIRISH

“O'smirlar o'z his-tuyg'ulari va kechinmalarini to'liq tushunmasdan yoki nostandart vaziyatlarda harakat qilish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'lmagan holda notanish muhitda, ijtimoiy vaziyatlarga moslashuv davriga

duch keladi". Globallashuv va raqamlashuv davrining o'smirlar ta'limi va tarbiyasiga ta'siri, o'smirlik davridagi fiziologik va psixologik o'zgarishlar ularning ijtimoiy vaziyatlarga moslashuvchanligini oshirish, huquqiy bilimlardan xabardorligini oshirish, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan jinoyat va huquqbuzarliklarning oldini olish, jinoiy xulq-atvor tendensiyalarini aniqlash, profilaktika choralari sifatini oshirish zarurati ortib bormoqda [1].

Voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilikning ko'payishi ko'p jihatdan ijtimoiy vaziyatlarning o'zgarib borishi natijasidir. Davom etayotgan globallashuv sharoitida yoshlarning ijtimoiy jarayonlarga tez moslashishi, milliy o'ziga xoslik va qadriyatlar, milliy g'urur tuyg'usining yetarli emasligi, mas'uliyat va javobgarlik ko'mikmalarini shakllanmaganligi natijasida jinoyatlar sonining ko'payishiga olib keldi [2]. Mazkur holatlar nafaqat kriminologiya sohasida balki ta'lim tizimida ham dolzarb masalaga aylandi.

Binobarin, bugungi Renessans davri navqiron avlod oldida turgan muammolarni bartaraf etish, ularning o'z qadriyatlarini tushunadigan sodiq fuqarolar bo'lib ulg'ayishiga ko'maklashish, kamol topishi uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratish ustuvir vazifa sifatida belgilab olindi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

"Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarlik va jinoyatlarning oldini olishning pedagogik-psixologik tizimini takomillashtirish, umumta'lim maktablarida o'quvchilar o'rtasida ma'naviy immunitetni shakllantirish, jinoyat va huquqbuzarliklarni bartaraf etish nafaqat profilaktika choralari, balki pedagogik diagnostika va korreksion faoliyatni ham qo'llashni taqozo etadi. Bugungi sharoitda dolzarb vazifadir" [3].

"Profilaktikadan farqli o'laroq, diagnostika va korreksion faoliyat shaxslarning yosh toifalari va ijtimoiy sharoitlari asosida ta'lim-tarbiya jarayoni subyektlari ishtirokida o'tkaziladi". Aksiologik yondashuvlar orqali o'smirlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan pedagogik diagnostika va korreksion faoliyat usullarini muhokama qilishdan oldin "pedagogik diagnostika" va "pedagogik korreksiya" atamalariga aniqlik kiritish zarur deb hisoblaymiz.

Pedagogik diagnostika turli pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'smirlarning bilim, ko'nikma va malakalarini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. U o'quvchilarning o'quv jarayonini baholash orqali ularning rivojlanish darajasini aniqlash va ta'lim jarayonini tashkil qilishni yaxshilashga qaratilgan [3]. Bu jarayon o'quvchilarning turli ta'lim darajalaridagi yutuqlari va muammolarini aniqlash imkonini beradi, ularning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim tarbiya jarayonini tashkil etish imkonini beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Pedagogik diagnostikaning rivojlanishi 20-asrning boshlariga to'g'ri kelib, buning rivojiga nemis pedagogi va faylasufi Karl Yaspers sezilarli ta'sir ko'rsatdi [100]. Yaspers psixologiya va pedagogika bo'yicha chuqur tadqiqotlari orqali shaxs rivojlanishidagi ijtimoiy va psixologik omillar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'kidladi. Uning g'oyalari ta'limda individual yondashuvni rivojlantirish uchun zamin yaratdi. Keyinchalik pedagogik diagnostika psixologlar va pedagoglar tomonidan keng o'rganilib, takomillashtirildi. Pedagogik diagnostikaning ilmiy asoslari L.S.Vigotskiy [4], J.Piaje [5], A.N.Leontev [6] kabi olimlarning ilmiy tadqiqot ishlarida o'z ifodasini topgan bo'lib, ularning tadqiqotlari sohaga chuqur ta'sir ko'rsatgan. Lev Vygotskiy "proksimal rivojlanish zonasi" tushunchasini kiritib, bolaning bilimini baholashda ularning hozirgi tushunchasi va kelajakdagi o'sish potentsiali o'rtasidagi farqni o'lchash kerakligini taklif qildi [7]. Bu konsepsiya pedagogik diagnostikada o'quvchilarning imkoniyatlarini aniqlash va individual yondashuvlarni qo'llash imkonini berdi.

Jan Piaget bolalar tafakkurining rivojlanishini turli bosqichlar orqali tushuntirib berdi. Uning izlanishlari pedagogik diagnostikada yoshga mos ta'lim jarayonlarini yaratishga asos bo'ldi. Piaget rivojlanishning alohida bosqichlarini (sensorimotor, operatsiyadan oldingi, aniq operatsion va rasmiy operatsion) aniqladi va har bir bosqich uchun turli xil ta'lim usullari zarurligini ta'kidladi [5].

Aleksey Leontev bolalarning bilimlarini o'zlashtirishga e'tibor qaratgan holda faoliyat nazariyasini ishlab chiqdi. U o'quvchilarning faollik ko'rsatkichlarini baholash orqali diagnostika qilish usulini rivojlantirgan [8].

Pedagogik korreksion faoliyat deganda o'quvchilarning o'quv jarayonida duch keladigan qiyinchilik va muammolarni aniqlash, baholash va bartaraf etishga qaratilgan tadbirlar majmui tushuniladi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning individual xususiyatlari, qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini oshirishga qaratilgan.

Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish sharoitida pedagogik diagnostikani turli usullar orqali amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. "Maktab psixologi, xotin qizlar bo'yicha maslahatchi, ma'naviy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari, yoshlar yetakchisi, hududiy profilaktika inspektori, sinf rahbari, chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik rahbari yil davomida o'tkaziladigan ijtimoiy-psixologik-profilaktik tadbirlar rejasini ishlab chiqishi, o'quv yilini oylarga bo'lish va har oy uchun muayyan tadbirlarni tashkil etish zarur".

Masalan, reja quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin: sentyabr: "Maktab muhitini o'rganish" oyi ushbu oy davomida o'quvchilar haqida ma'lumot to'plash, natijalarni tahlil qilish va o'quvchilar ro'yxatini tuzish uchun "Shaxsiy xususiyatlarni o'rganish" diagnostika metodikasi qo'llaniladi [3]. Har bir sinfda bo'sh o'zlashtiruvchi, noto'liq oila, nosog'lom oilada yashaydigan o'quvchilarga tasniflanadi. Mazkur toifaga kiruvchi o'quvchilarning oilaviy ahvoliga oid ma'lumotlar to'planadi. Sinf rahbarlari, mahalladagi yoshlar yetakchisi bilan hamkorlikda o'quvchilarning ijtimoiy-psixologik portfoliosi ishlab chiqiladi.

O'quvchilarning ijtimoiy-psixologik portfoliosi - bu ularning ijtimoiy ko'nikmalarini, hissiy intellektini va psixologik rivojlanishini kuzatish va baholash uchun mo'ljallangan dastur [9]. Ushbu portfolio o'quvchilarning shaxsiy va maktab muhitida shaxslararo munosabatlarini yaxshilashda, shuningdek, ularning psixologik salohiyatini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu ijtimoiy-psixologik portfolioning asosiy komponentlari:

1. Kirish ma'lumotlari: Bu bo'lim o'quvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini (ismi, familiyasi, sinfi, o'qituvchisi) va ularning ijodiy ishlarida foydalaniladigan muhim ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

2. Ijtimoiy ko'nikmalar: o'quvchilarning jamoada ishlash, muloqot qilish, yetakchilik va hamkorlikdagi qobiliyatlarini baholashga qaratilgan ma'lumotlar. Bu

ma'lumotlar, sinf faoliyati, o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy nizolar va ularni hal qilish imkonini beradi [10].

3. Hissiy intellekt: o'quvchining o'z his-tuyg'ularini tan boshqarish, boshqalarni tushunish va muloqot jarayonida ijobiy aloqalarni o'rnatish qobiliyatini baholovchi ma'lumotlar.

4. Refleksiv fikrlash: o'quvchilarga o'z tajribalari, muvaffaqiyatlari va muvaffaqiyatsizliklari haqida o'z fikrlarini ifoda etish imkonini beruvchi asosiy komponent.

5. Ijtimoiy-madaniy tadbirlarda ishtirok etish: Bu o'quvchilarning ijtimoiy muammolar, an'analar, madaniyatlar va jamoat voqealari bilan o'zaro munosabati haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi [11].

O'quvchining ijtimoiy-psixologik portfolioidagi maqsad va vazifalarni aniqlash muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqsadlar ijtimoiy ko'nikmalarni oshirish, hissiy intellektni yaxshilash yoki shaxslararo munosabatlarni yaxshilashga qaratilgan bo'lishi mumkin. Portfolioni shakllantirishda ma'lumotlarni to'plashda o'quvchilardan suhbatlar, so'rovnomalar, didaktik o'yinlar va amaliy mashg'ulotlar orqali to'planishi kerak. Bu o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini va hissiy intellektini baholashga yordam beradi. Yig'ilgan ma'lumotlar o'quvchilarning o'zaro munosabatlari, his-tuyg'ulari va ijtimoiy ko'nikmalarini tahlil qilish orqali baholab boriladi. O'quvchilarga o'zgarishlarni baholash va his-tuyg'ularini ifoda etish imkoniyatini berish kerak. Ular o'z portfoliolarida bajarilgan faoliyat va ishlar haqida o'z fikrlarini baham ko'rishlari kerak.

Portfolioni sinfda yoki maktabda taqdim etish orqali o'quvchilar o'z tajribalari va bilimlari bilan bo'lishishlari kerak. Bu jarayon ularga tajriba va bir-birlari bilan taassurot almashish imkonini beradi.

Portfolioning ta'lim jarayonidagi afzalliklaridan biri sifatida ta'limni individuallashtirishni ya'ni o'quv jarayonini o'quvchilarning ijtimoiy va psixologik portfoliolari orqali shaxsiylashtirish imkonini beradi. Ushbu yondashuv har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga oladi. Portfolio ruhiy bosimlarsiz faoliyat va ta'lim olishga, hamda oila va maktab muhitida o'quvchilarning psixologik va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Portfolio yordamida ularning

muammolarini aniqlash va hal qilish uchun turli yondashuvlar ishlab chiqilishi mumkin.

Portfolioni tayyorlash jarayonida o'quvchilar muloqot qilishni va ijtimoiy masalalar bilan faol shug'ullanishni o'rganadilar. Bu ko'nikmalar ularning kelajakdagi ijtimoiy hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

O'quvchilarning ijtimoiy-psixologik portfoliosi, ularning shaxsiy, ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga yordam beruvchi muhim vositadir. Ushbu portfolio orqali ta'lim jarayonida individual yondashuvni taklif etish, o'quvchilarga o'zlariga nisbatan yanada chuqurroq tushuncha berish va ijtimoiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirish imkonini beradi. Natijada, bu jarayon o'quvchilarni zamonaviy ijtimoiy hayotga tayyorlaydi va ularning shaxsiy hayotlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

XULOSA

"Ta'lim jarayonida o'rganishdagi qiyinchiliklar va o'quvchilar duch keladigan muammolarni hal qilish maqsadida maktab rahbarlari, inspektor-psixologlar va jamoatchilik vakillari, ota-onalarni jalb etgan holda davra suhbatlarini tashkil etish, "Maktab-oila-jamoa hamkorligi" doirasida umumta'lim maktablarida o'tkazilayotgan pedagogik diagnostik haftaliklarida ota-onalar va pedagoglar o'rtasida ijobiy va konstruktiv muloqotni rivojlantirishga qaratilgan o'quv mashg'ulotlari o'tkazish ijobiy samara beradi".

O'smirlar o'rtasida jinoyatchilikni oldini olish uchun "Maktab-oila-jamoa hamkorligi" muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar va pedagoglarning birgalikdagi ishlari, jamoatchilik va maktab o'rtasidagi aloqalarni yaxshilash orqali o'smirlarning salbiy xulq-atvorini kamaytirishga yordam beradi. Pedagogik diagnostik haftaliklar mazkur jarayonni kuchaytirish va ijobiy muloqotni rivojlantirish maqsadida hududiy profilaktika inspektori, psixolog inspektor ishtirokida o'quv mashg'ulotlarini tashkil qilish va o'tkazish ideal mexanizm hisoblanadi [5].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Кочергина И.Г. Технологии инклюзии в системе дошкольного образования и воспитания // Психология. Историко-критические обзоры и современные исследования. 2016. Том 5. № 6А. С. 150-158.

2. Abdullayeva Sh.A Pedagogik diagnostika va korreksiya. - Toshkent: "Fan va axborot texnologiyalari", 2019. B. 280.
3. Ермаков В.Д. Социально-правовая профилактика правонарушений связанных с недостатками семейного воспитания. -М.: Педагогика,С.35-37
4. Karl Jaspers: An introduction to His philosophy. Book. Mart 8. 2015-y
5. Barrouillet, Pierre (2015). „Theories of cognitive development: From Piaget to today“. Developmental Review.
6. Леонтьев В.Г. Психологические механизмы мотивации / В.Г. Леонтьев.-Новосибирск: НГПИ, 1992. – С.58.
7. Зарипов З.С., Исмаилов И. Криминология: Умумий кием. Дарслик / ю.ф.д, проф-Ф. Абдумажидов тахрири остида. -Т.:Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 1996. - 227 бет.
8. Абдурасулова К-Р- Криминология: Дарслик. Масъул мухаррир: ю.ф.д., проф. М.Х-Рустамбоев. -Т.: ТДЮИ нашриёти, 2008. — 101 (305) бет
9. N.Ismoilov. Voyaga yetmaganlar jinoyatlarini individual oldini olish muammolari. -Т.: 2007, 75-b
10. Эшназаров М.Ж. Хукукбузарликларнинг махсус профилактикасини такомиллаштириш (ички ишлар органлари фаолияти мисолида). Юридик фанлар буйича фалсафа доктори(РШ). Илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертatsiya. - Т., 2022. - Б 128
11. Хужакулов С.Б. Хукукбузарликлар умумий профилактикасини такомиллаштириш (ички ишлар органлари фаолияти мисолида). Юридик фанлар буйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. - Т., 20 18. - Б. 42-44

TEATR PEDAGOGIKASI VOSITASI ORQALI BO'LAJAK FILOLOG O'QITUVCHISINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK MODELI

Sh.O. Maxkamova

*Namangan davlat pedagogika instituti
tayanch doktoranti*

Annotasiya Mazkur maqola teatr pedagogikasining imkoniyatlaridan foydalangan holda bo'lajak filolog o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalalarini o'rganishga bag'ishlangan. Unda teatr texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi o'рни, ularning ta'limiy va tarbiyaviy samaradorligi, shuningdek, didaktik model asosida amalga oshiriladigan pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi

Kalit so'zlar: Teatr pedagogikasi, filolog o'qituvchi, kasbiy kompetensiya, ijodiy rivojlanish, Kommunikativ ko'nikmalar

ДИДАКТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ- ФИЛОЛОГА СРЕДСТВАМИ ТЕАТРАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Аннотация В статье рассматриваются вопросы развития профессиональной компетентности будущих учителей-филологов на этапе развития театральной педагогики. В нем рассмотрена роль театральных технологий в образовательном процессе, идентификация документов образования и воспитательных процессов, реализация на основе дидактической модели и анализ педагогических процессов.

Ключевые слова: Театральная педагогика, педагог-филолог, профессиональная компетентность, творческое производство, коммуникативное развитие.

DIDACTIC MODEL OF DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF A FUTURE PHILOGIST TEACHER THROUGH THE MEANS OF THEATER PEDAGOGY

Abstract The article examines the development of professional competence of future teachers of philology at the stage of development of theatrical pedagogy. It examines the role of theatrical technologies in the educational process, identification of educational documents and educational processes, implementation based on a didactic model and analysis of pedagogical processes.

Keywords: Theatre pedagogy, teacher-philologist, professional competence, creative production, communicative development.

KIRISH

Mamlakatimizda ta'lim sifatini oshirishga bo'lgan e'tibor yosh avlod tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama yetuk, ma'naviy barkamol inson qilib kamol toptirish jamiyatimizning ustuvor vazifalaridandir. Bu borada kelajagimiz poydevori bo'lgan yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashda teatr san'atining o'рни beqiyos. Mamlakatimiz hayotining barcha jabhalarida keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda. Uning samarali rivoji uzluksiz ravishda ta'lim sohasiga singib borayotgan islohotlarda ham yaqqol namoyon bo'ladi. Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan jamiyatda ta'lim tizimida bo'lajak filolog o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb muammolardan biri sanaladi. Xususan, filolog mutaxassislar o'z kasbining mohir ustasi bo'lib yetishishi uchun nutqiy va lingvistik malakalar bilan bir qatorda pedagogik ko'nikmalarni kuchaytirishi talab etiladi. Ushbu jarayonda teatr pedagogikasidan foydalanish natijaviy usul sifatida e'tirof etiladi. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan teatr pedagogikasi o'zining ijodiy va amaliy ahamiyati bilan talabalarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita sifatida qaralmoqda. madaniyatini shakllantirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga imkon beradi. Bo'lajak filolog o'qituvchisi uchun teatr pedagogikasining ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi o'quvchilar bilan muloqot qilish qobiliyatini oshirish, nutq madaniyatini shakllantirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqotda tahlil, pedagogik kuzatuv, suhbat, modellashtirish, loyihalashtirish, tashxis, pedagogik tajriba-sinov, ma'lumotlarni mujassamlashtirish, taqqoslash, solishtirish, ekspert baholash, umumlashtirish va statistik ishlov berish. Teatr pedagogikasi vositasi orqali bo'lajak filolog o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga doir bir qator tadqiqotlar olib borilgan rus pedagog olimlari Bogomolova N.B. "Teatr pedagogikasi va tarbiya jarayoni" nomli asarida teatr pedagogikasining asosiy tamoyillari, uning ta'lim jarayonidagi qo'llanilishi va pedagogik kompetensiyani rivojlantirishdagi

ahamiyatini tahlil qiladi. Stanislavskiy K.S. "San'atdagi hayotim" nomli kitobida tizimining asosiy g'oyalari teatr pedagogikasi asoslarini shakllantiradi. Ushbu manba orqali o'qituvchi aktyorlik san'ati va ijodiy faoliyatni pedagogik jarayonga integratsiya qilish usullarini o'rganishi mumkin deb asoslaydi. Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish bilan Shayxzoda M. "O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi: muammolar va yechimlar" maqolasida kasbiy kompetensiyaning tarkibiy qismlari va ularni rivojlantirish uchun teatr texnikalarining qo'llanilishi bo'yicha tavsiyalar berib o'tgan Tursunova D. "Filologik ta'limda ijodiy metodlarni qo'llash" nomli izlanishlarida filolog o'qituvchilar uchun ijodiy yondashuvlar, jumladan, teatr vositalaridan foydalanish orqali talabalarda til va adabiyotga qiziqishni oshirish usullarini tavsiyan ishlab chiqan.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Hozirgi kunda insonning umumiy madaniy darajasiga, ijtimoiy adaptatsiyasiga va kasbiy jarayonida o'sishiga erishish ehtiyojlariga qaratilgan talab va takliflar tobora ko'payib bormoqda. Shu sababli, filologiyada til madaniyati tayyorgarligini ularning bo'lg'usidagi kasbiy faoliyatiga yo'naltirish dolzarb masala sanaladi. Ilm va madaniyat o'rtasidagi umumiy hamkorlik til va pedagogikaning har xil guruhleri orasida samarali muloqotga ega mutaxassislarni yetishtirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Shu maqsadda teatr pedagogikasining didaktik maqsadlari sifatida quyidagilarni ayta olamiz:

- Shaxsni ijtimoiylashuv jarayoniga tayyorlash;
- Empatiya va o'z-o'zini anglash ko'nikmalarini rivojlantirish;
- Tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirish.

Teatr pedagogikasi vositasi orqali bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy imkoniyatlari va iqtidorini ochib berish, ularni o'ziga ishongan va mustaqil fikrlay oladigan shaxsga aylantirishga yordam beradi. Ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish asosida teatrdagi rollarni ijro etish, sahnalashtirish jarayoni talabalarning ijodkorlik salohiyatini kuchaytiradi. Bu esa, o'z navbatida, boshqa fanlarni o'zlashtirishda ham o'z aksini topadi.

Kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish: teatr pedagogikasi dialog va muloqot jarayonlarini o'z ichiga oladi. Bu esa o'quvchilarni samarali aloqa qilishga, o'z fikrini to'g'ri va aniq ifodalashga o'rgatadi.

Jamoda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish: teatr faoliyati jamoaviy ishni talab qiladi. Bu jarayon talabalarning bir-biriga hurmat bilan munosabatda bo'lishiga, birgalikda maqsadga erishishga yordam beradi. Estetik didni shakllantirish: teatr elementlari orqali o'quvchilarni san'atni tushunish, baholash va qadrlashga o'rgatish. Teatr pedagogikasining amaliyotdagi qo'llanishi ta'lim-tarbiya jarayonini jonlantirishga amaliy xizmat qiladi. Bunda quyidagi usullardan keng foydalaniladi:

Rolli o'yinlar;

Dramatizatsiya va sahnalashtirish;

Dialog va monolog asosidagi mashg'ulotlar;

Erkin ijodiy muhokamalar va debatlar.

Yuqoridagi metodlar bo'lajak o'qituvchilarning dars jarayoniga chuqurroq kirib borishi, qiziqishini oshirish, bilimlarini amalda qo'llash va ijtimoiy bilim va ko'nikmalarni yuzaga chiqarish imkonini yaratadi. Yuqoridagi metodlarni qo'llash orqali bir qancha yutuqlar bilan bir qatorda ba'zi bir muammolarga ham duch kelish mumkin, ya'ni u o'quvchilarning analitik fikrlashini, muammolarni hal qila olish ko'nikmalarini va shaxsiy o'sishni qo'llab-quvvatlashi bilan ayni vaziyatda uni amalga oshirish uchun yetarli resurslar, malakali o'qituvchilar va innovative ta'lim metodlari talab etiladi. Bu esa o'z navbatida ta'lim muassasasining moddiy bazaviy tomonlari bilan bevosita bog'likni talab etadi. Bo'lajak filologlar o'z darslari mobaynida teatr pedagogikasidan foydalanib dars tashkillashda quyidagi bosqichlarni navbatma- navbat amalga oshirishlari maqsadga muvofiq:

Bunda teatr pedagogikasidan samarali foydalanish uchun oldin reja tuzib olish va tayyorlov ishlari amalga oshiriladi.

Maqsad va vazifalarni belgilash: Ta'lim dargohining o'quv rejasiga muvofiq teatr pedagogikasi maqsadlari aniqlanadi. Misol uchun, o'quvchilarning nutq madaniyatini oshirish, ijodiy salohiyatini rivojlantirish, muloqotga o'rgatish.

Material tayyorlash: Dramatik asarlar, sahna materiallari va teatr o'yinlari uchun zarur bo'lgan resurslar tanlab olinadi.

O'quvchilarni tanlash: Ijodiy jarayonga qiziquvchi o'quvchilar yoki obrazlarga mos tushuvchi barcha ishtirokchilar jamoasi tashkillanadi.

O'qituvchilarni tayyorlash: Teatr pedagogikasida faoliyat olib boradigan pedagoglarga metodik tavsiyalar va ko'mak beriladi, zaruriy treninglar tashkillanadi.

Jarayonni boshlash: Bu bosqichda teatr pedagogikasi amalda qo'llanila boshlaydi.

Ijodiy muhitni yaratish: O'quvchilarga erkin va ijodiy muhitni rag'batlantiruvchi sharoit yaratiladi. Buning uchun teatr muhitiga xos joylar (masalan, kichik zallar yoki mashg'ulot sahnalari) tashkillanadi.

Motivatsiya va ishtirokni rag'batlantirish: O'quvchilarning teatr san'atiga bo'lgan muhabbatini yanada oshirish maqsadida ulargateatrning qiziqarli tomonlari tushuntiriladi va ilhomlantiriladi, so'ngida turli usullar bilan e'tirof etiladi.

XULOSA

Dars jarayonlarida teatr pedagogikasidan o'rinli foydalanish o'quvchilarni badiiy asarlarni o'rganish bilan bir qatorda ijodkorlik, muloqot hamda ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu yondashuv darsni qiziqarli va samarali o'zlashtirishga zamin yaratadi, shuningdek o'quvchilarning shaxsiy va madaniy kamol topishiga katta hissa qo'shadi. Shu boisdan, teatr pedagogikasini filologik fanlarda keng qo'llash ayni muddaodir. Demak, teatr pedagogikasini adabiyot darslarida keng joriy etish orqali o'quvchilarning badiiy saviyasini oshirish, ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham ulkan hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYXATI:

1. Abdullayeva, D. (2021). Teatr pedagogikasining didaktik imkoniyatlari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Hasanov, Sh. (2019). Adabiyot ta'limida innovatsion texnologiyalar. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi nashriyoti.
3. Karimova, N. (2020) "Adabiyot darlarida teatr usullarini qo'llashning afzalliklari". Ta'lim innovatsiyalari jurnali, 4(3), 45-50
4. Xudoyberdiyev, B. (2017). Teatr pedagogikasining ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'рни. Pedagogika va psixologiya jurnali, 6(2), 23-28

5. Vygotskiy, L. (1987) Imaginatsioya va ijod pedagogik jarayonda. Moskva: Pedagogika nashriyoti.

O'QITUVCHI FAOLIYATINI PRAGMATIK YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Sobirova Mahbuba Yusupdjanovna

*Pedagogika fanlari doktori, Namangan
davlat pedagogika instituti professori.*

Annotatsiya: maqolada ona tili o'qituvchisining ma'naviy qiyofasi, aqliy salohiyati hamda kasbiy mahorati, zamonaviy hisoblanuvchi pragmatik yondashuv jarayonida ona tili o'qituvchisi shaxsiga qo'yiladigan talablar hamda pedagogik faoliyatda antroposentrik yondashgan holdagi ta'lim usullari masalalari yoritiladi.

Tayanch so'zlar: o'qituvchining ma'naviy qiyofasi, kasbiy mahorat, ona tili o'qituvchisi shaxsiga qo'yiladigan talablar, pragmatik va antroposentrik yondashuv, ta'lim usullari.

IMPROVING TEACHER'S ACTIVITY BASED ON PRAGMATIC APPROACH

Sobirova Mahbuba Yusupdjanovna

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor at Namangan State Pedagogical Institute*

Abstract: This article discusses the moral image, intellectual potential, and professional skills of the mother tongue teacher, the requirements placed on the personality of the teacher in the context of the modern pragmatic approach, and the issues related to anthropocentric teaching methods in pedagogical activities.

Keywords: teacher's moral image, professional skills, requirements for the mother tongue teacher's personality, pragmatic and anthropocentric approaches, teaching methods.

УЛУЧШЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ НА ОСНОВЕ ПРАГМАТИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Собирова Махбуба Юсупджановна

*Доктор педагогических наук,
профессор Наманганского государственного педагогического института*

Аннотация: В статье рассматриваются моральный облик, интеллектуальный потенциал и профессиональные навыки учителя родного языка, требования, предъявляемые к личности учителя в рамках современного прагматического подхода, а также вопросы применения антропоцентрического подхода в педагогической деятельности и методов обучения.

Ключевые слова: моральный облик учителя, профессиональные навыки, требования к личности учителя родного языка, прагматический и антропоцентрический подходы, методы обучения.

KIRISH

Mamlakatimiz yangi ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish bosqichiga chiqayotgan ayni paytda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish, zamon talabiga javob beradigan yuksak qobiliyatli, har tomonlama bilimli, zamonaviy ilm-fanni o'rgangan va ijodiy faol bo'la oladigan yoshlarni tayyorlash ustuvor vazifa sifatida kun tartibiga qo'yilmoqda. Fan-texnika asri va jadal rivojlanayotgan ijtimoiy-siyosiy hayot ona tilidan o'qituvchi kadrlarning ma'naviy qiyofasi, aqliy salohiyati hamda kasbiy mahoratiga nisbatan jiddiy talablar qo'ymoqda. Jamiyat va davlat hayotining barcha sohalari shiddat bilan rivojlanayotgani islohotlarni mamlakatimizning jahon tsivilizatsiyasi yetakchilari qatoriga kirish yo'lida tez va sifatli ilgarilashini ta'minlaydigan zamonaviy innovatsion g'oyalar va texnologiyalarga asoslangan holda amalga oshirishni taqozo etadi[1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida "Har bir oliy ta'lim muassasasi o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy materiallarini keng joriy qilish, o'quv-pedagogik faoliyatga, master-klasslar o'tkazishga, malaka oshirish kurslariga xorijiy hamkor ta'lim muassasalaridan yuqori malakali o'qituvchilar va olimlarni faol jalb qilish[2]" ta'kidlangan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Oliy ta'lim talabalarini har tomonlama komil inson va yetuk mutaxassis etib shakllantirishga qaratilgan asosli ilmiy-nazariy fikrlar ko'plab o'zbek pedagog olimlari tomonidan qayd etilgan. Jumladan, pedagog olim N.M.Egamberdiyeva [3] bo'lg'usi mutaxassislarning komillikka erishuvida mashg'ulotlardagi innovatsion yondashuvlarni bosh masala qilib qo'yadi. Prof. N.Erkaboyeva esa ta'lim sifatini nazorat qilish hamda boshqarishning nazariy va tashkiliy metodik asoslarini bosh masala qilib qo'yadi va ularning kasbiy fikrlashlaridagi omillardan biri til va nutq kompetentligi ekanligini ta'kidlaydi.[4] Metodist olima M.Sobirovaning fundamental tadqiqotlarida samarali kasbiy mutaxassislikni rivojlantirishda ta'limdagi yondashuvlarning roli va ahamiyati, yondashuvlarning ta'lim sifatini oshirishdagi nazariy va amaliy jihatlari keng yoritib beriladi. [5,6,7,8,9,10]

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada ona tili o'qituvchisining ma'naviy qiyofasi, aqliy salohiyati hamda kasbiy mahorati, zamonaviy hisoblanuvchi pragmatik yondashuv jarayonida ona tili o'qituvchisi shaxsiga qo'yiladigan talablar hamda pedagogik faoliyatda antroposentrik yondashgan holdagi ta'lim usullari masalalari yoritiladi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Kuzatishlar, ish tajribalarimiz hamda tahlillar bugun ta'limda, xususan, til ta'limida tub islohotlar amalga oshirilyapgani, o'qitishdan ko'zlangan bosh maqsadga erishishning eng optimal va yangi yo'llarini topish hamda joriy qilish borasida ko'lamli ishlar olib borilyapganini ko'rsatmoqda.

O'qituvchi (pedagog) pedagogik, psixologik va mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha maxsus ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik, yuksak axloqiy fazilatlarga ega hamda ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxs sanaladi. Hozirgi zamon jamiyatida ro'y berayotgan yangilanishlar ko'p jihatdan o'qituvchi faoliyatidagi xususiyatlarni o'zgartirish zarurligini belgilaydi. Muloqotning yangi vaziyati – bu o'qituvchining o'z mustaqillik mavqeyini, pedagogika faniga, o'ziga bo'lgan yangi munosabatni yarata olish qobiliyatidir. Bugungi kun o'qituvchisi o'z nuqtayi nazarlariga o'ralashib qolmaydi, u pedagogik tajribalarning boy shakllari orqali zamonaviy yondashuv asosida ochilib, mukammallashib boradi. Bizningcha, zamonaviy hisoblanuvchi antroposentrik va pragmatic yondashuv jarayonida o'qituvchi shaxsiga quyidagi talablar qo'yilishi maqsadga muvofiqdir:

–jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetish va bu borada o'quvchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni bera olish;

–ilm-fan, texnika va texnologiya yangiliklari va yutuqlaridan muntazam xabardor bo'lish;

–o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur, puxta bilimga ega bo'lishi, o'z ustida tinimsiz izlanish;

–imlo qoidalarini puxta bilish, husnixat bilan yoza olish malakasiga ega bo'lish;

–adabiy til qoidalarini yaxshi bilish, sheva ta'sirini nazarda tutish;

–ijodkor, tashabbuskor va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo'lish;

–pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilish, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda faoliyat tashkil etish;

–ta'lim-tarbiya jarayonida eng samarali shakl, metod va vositalardan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lish;

–yuksak darajadagi pedagogik mahorat, ya'ni kommunikativlik layoqati, pedagogik texnika (nutq, yuz, qo'l-oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, jest) qoidalari chuqur o'zlashtirib olish.

O'qituvchi, xususan, ona tili o'qituvchisi nutq madaniyatiga ega bo'lishi zarur, uning nutqi quyidagi xususiyatlarni o'zida aks ettira olishi kerak:

a) nutqning to'g'riligi; b) nutqning aniqligi; v) nutqning ifodaviyligi; g) nutqning sofligi (uning turli sheva so'zlaridan xoli bo'lib, faqat adabiy tilda ifoda etilishi); jargon (muayyan kasb yoki soha mutaxassisliklariga xos so'zlar); varvarizm (muayyan millat tilida bayon etilayotgan nutqda o'zga millatlarga xos so'zlarning no'rin qo'llanilishi); vulgarizm (haqorat qilish, so'kishda qo'llaniladigan so'zlar) hamda konselyarizm (o'rni bo'lmagan vaziyatlarda rasmiy so'zlardan foydalanish) so'zlardan xoli bo'lishi, o'qituvchining nutqi sodda, ravon va tushunarli bo'lishi; d) nutqning ravonligi; j) nutqning boyligi (hikmatli so'zlar, ibora va maqolalar, matallar va ko'chirma gaplardan o'rinli va samarali foydalana olish).

Keyingi yillarda, ya'ni XXI asr boshlaridan o'qitishda, xususan, til ta'limini antroposentrik va pragmatik tamoyillar asosida berishga oid tendensiya kuchaydi. Ona tili ta'limi mazmunini yangilash, ta'limni takomillashtirish, o'quvchilarda pragmatik kompetensiyani shakllantirishda badiiy matn imkoniyatlaridan keng foydalanish masalalari ko'tarildi. Bular:

umumta'lim maktablaridagi o'quvchilar til kompetentligining joriy holatini tahlil qilish;

kompetensiyaviylikka asoslangan til ta'limida pragmatik kompetensiyaning o'rni va ahamiyatini asoslash;

fonetik, leksik birliklarni badiiy asarlarda tahlil qilish orqali o'quvchilar pragmatik kompetensiyasini o'stirish yo'llarini ko'rsatish;

badiiy asarlar grammatik birliklari tahlili pragmatik kompetensiyasini rivojlantirish omili ekanligini asoslash;

matnlarni uslubiy tahlili orqali o'quvchilarda pragmatik kompetensiyani takomillashtirish texnologiyasini ishlab chiqish.

Ona tili ta'limida adabiyot fani bilan integratsiyani yo'lga qo'yish orqali o'quvchilarda pragmatik kompetensiyani shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlariga e'tibor qaratishdan iborat bo'lgan.

Zamonaviy tilshunoslikning antroposentrik yo'nalishi nazariyasi diqqat markazida lisoniy omillar emas, balki inson faoliyatidagi til hodisalari yotadi. Demak, endi tilshunoslikning barcha bo'limlarida inson nutq subyekti sifatida o'rganiladi. Zamonaviy tilshunoslikning tushuntirish tendensiyasining asosiy vazifalaridan biri T.N.Xomutova tadqiqot ishida izohlaganidek, fanning rivojlanish darajasining o'sishini ta'minlab, ko'plab aniq tadqiqot usullarining paydo bo'lishini va insonga tilning aniq xususiyatlarini o'rganishiga zamin yaratadi. Jamiyatda insonning o'rnini qayta tahlil qilib, o'rganish antropotsentrizmning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan bo'lsa, zamonaviy tilshunoslikning o'ziga xos xususiyati antroposentrizm yoki olam va dunyoda sodir bo'layotgan barcha hodisalarni boshqarayotgan inson ekanligidir.

Yangi asrga kelib, antroposentrik yo'nalishni gumanitar fanlarning yetakchi yo'nalishlaridan biri deb hisoblash mumkin. Tilshunoslikdagi antroposentrik yo'nalish inson mohiyatini til bilan chambarchas bog'lab tahlil qiladi.

Bugungi kun o'qituvchisi, xususan, til ta'limi o'qituvchisi ta'lim samaradorligiga erishishda o'qituvchining o'quvchilar bilan, o'quvchilarning o'quvchilar bilan o'zaro sherikligi qanday o'rin tutishini; til ta'limi, birinchi navbatda, o'quvchilarning his-tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatish orqali ularda ezgu ma'naviy sifatlarni shakllantirish vositasi ekanini chuqur anglashi kerak. O'qituvchining o'zi o'qitayotgan fan asoslarini mukammal bilishi, bilganlarini o'quvchilariga yetkaza olish darajasigina emas, hatto uning o'zini tutishi, nutqi ham o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. M.V.Klarin bu haqda shunday deydi: "O'qituvchi tomonidan qo'llanadigan pauzaning davomiyligi singari "mayda narsa" o'quv dialogining, sinfdagi o'zaro hamkorlikning xarakteriga sezilarli ta'sir o'tkazadi." Psixolog-metodist

Y.V.Korotayeva bu mavzuda shunday yozadi: “Agar «javobni kutuvchi pauza» o’qituvchi tomonidan uch sekunddan besh sekundgacha cho’zilsa, mulohazalar soni ortadi, javoblarning davomiyligi ko’payadi, o’quvchilarning o’zlariga bo’lgan ishonchlari ko’tariladi, ularning mulohazalarida dalillar kuchayadi, muhokamaga o’qish darajalari unchalik yuqori bo’lmagan o’quvchilar ham qo’shila boshlaydi, bolalar orasidagi o’zaro hamkorlik kuchayadi[9].”

Pedagogik faoliyatda antroposentrik yondashgan holda kommunikativ munosabat usullaridan to’g’ri foydalanib, o’quvchilar ongiga quyidagicha ta’sir etilsa, o’qituvchi va o’quvchilar o’rtasidagi kommunikativ munosabatlar yaxshi rivojlanadi:

- yonidan o’tib ketayotganingizda o’quvchi salomiga baland ovozda alik olish bilan so’rashish;
- ularni ismi bilan chaqirish;
- bir varaq qog’ozga “Rahmat”, “Yashavor, azamat”, “Zukko qiz”, “Balli” yoki boshqa shunga o’xshash olqish va rag’bat ma’nosidagi so’zlarni yozib, mashg’ulot davomida shu so’zlarga munosib bo’lgan o’quvchining stoli ustiga qo’yish;
- sinfxonada, yo’lakda, kutish yoki dam olish uchun ajratilgan katta xonada, oshxonada o’quvchilarning faoliyati natijalarini ilib qo’yish;
- o’quvchilarning o’sish sur’ati ko’rinishi uchun har hafta va har oyda ma’lumotlarni yangilab turish;
- vaziyatga qarab oyda bir marta yoki har chorakda barcha o’quvchilar bilan dam olish maskanlariga chiqish;
- sinfxonaning har bir partasi ustiga o’quvchining ismi sharifi yozilgan taxtachani ildirish (o’quvchilarga o’z ismini ko’rish va kerakli insonligini his etish yoqqani uchun);
- faoliyati u qadar sezilmayotgan o’quvchilarga diqqat qaratish, muammolari haqida so’rash, ularni ham faollikka chorlash, ular uchun maxsus mukofotlar (daftar, ruchka va b.) joriy qilish;
- hamma o’quvchilarga biron bir muhim masala haqida aytish va uni hal qilish bo’yicha o’z takliflarini berishni so’rash.

Insoniyat bilim olish va bilim berishning shunday bosqichiga yetdiki, endilikda necha ming yillardan buyon foydalanib kelinayotgan o’qitish usullari yetarli bo’lmay

qoldi. Bugun o'qitishning turli-tuman innovatsion ko'rinishlari yuzaga kelmoqda. Davr bilim berish, bolalarda muayyan ko'nikma va malakalarni shakllantirishning o'zgacharoq yo'llarini topishni talab etmoqda. Ta'lim tizimi va uni yo'lga qo'yish borasidagi shu xil yangilanishlar keyingi vaqtlarda dunyo miqyosida keng yoyilib borayotgan interfaol metodlarning yuzaga kelishini taqozo etmoqda.

Til ta'limini antroposentrik yondashuv asosida tashkil qilishda "Yaxshidan bog' qoladi" usuli samarali hisoblanib, ezgu ma'naviy fazilatlarni rivojlantirishda, hamkorlikni yo'lga qo'yishda, guruhlar bilan ishlashda ko'proq qo'l keladi. Talaba amaliy mashg'ulotda guruhlariga bo'linib, jamoalariga mos nom tanlashadi va ushbu nomni oq qog'ozga yozishadi. Guruhning faol ishtiroki uchun auditoriya doskasiga bittadan yashnab turgan daraxt tasviri yopishtiriladi. Istagan talaba, istagan vaqtida, istagan fikrini aytishi mumkinligi ta'kidlanadi. Bu o'rinda muhim fikrlarning 3 nafardan iborat hay'at a'zolari tomonidan yozib olinishiga ulgurish zarur bo'ladi. Bu usulning diqqatga loyiq jihati shundaki, unda talabalar o'zaro birgalikda ishlashga, to'g'ri yoki noto'g'ri fikr aytishidan qat'i nazar, har bitta qatnashchining fikrini eshitishni o'rganishadi. Shuningdek, guruh a'zolarining bir xil baholanishi talabalarda jamoatchilik, hamkorlik ruhini shakllantirishga xizmat qiladi. Mashg'ulot nihoyasida oppoq vatmanda yoki doskada ajoyib bog' tasviri paydo bo'ladi. Daraxtlar soni guruhlar bahosini belgilaydi. Ayni shu jarayonda mehnatkash, g'ayratli, chaqqon insonlarning bog' yarata olishi, go'zallikni hosil qilishi, ona tabiatni asrab-avaylashi, obod qilishi kerakligi talabalar ongiga singib boradi.

Ta'lim sohasidagi dolzarb vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchi shaxsiga bog'liq. Ta'lim-tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadga erishish, talabalarning xilma-xil faoliyatini uyushtirish, ularni fan asoslarini chuqur egallagan bilimli, kasbiy kompetentlikka ega mutaxassis qilib tarbiyalash o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan. **"Strategiyam"** usuli ham mana shu ta'kidlangan fazilatlarni shakllantirishda qo'l keladi. Slayd orqali yoki ko'rgazmali holda alifbo tartib raqamiga talaba e'tibori tortiladi. Talabalar yakka shaklda ishlaydilar va navbatma-navbat o'zlarining ismlari bosh harfini oladilar. Bu harflar orqasida quyidagi 3 ta savol qo'yiladi:

1. Ismingiz ma'nosini izohlang. Ota-onangiz nima uchun sizga shunday ism qo'yishgan?
2. Siz shu kungacha shu ismga mos nima ish qildingiz va qanday yutuqqa erishdingiz?
3. Tanlangan harf orqasida yaqinda o'tilgan yoki ancha oldin o'tilgan mavzularga oid savol va topshiriqni bajaring.

¹ Aa	² Bb	³ Dd	⁴ Ee	⁵ Ff	⁶ Gg	⁷ Hh
⁸ Ii	⁹ Jj	¹⁰ Kk	¹¹ Ll	¹² Mm	¹³ Nn	¹⁴ Oo
¹⁵ Pp	¹⁶ Qq	¹⁷ Rr	¹⁸ Ss	¹⁹ Tt	²⁰ Uu	²¹ Vv
²² Xx	²³ Yy	²⁴ Zz	²⁵ O'o'	²⁶ G'g'	²⁷ Shsh	²⁸ Chch

Savol va topshiriqqa tezkor to'g'ri javob berish kerak. O'ylash uchun vaqt berilmaydi. Uchala savolning javobida tutilgan talaba 1-tomonga, javobning ma'lum qismini ayta olgan talaba 2-tomonga, to'liq javob berib, kursdoshlarini havaslantirgan talaba 3-tomonga o'tadi. 3-guruhdagi talabalarga yuqori reyting ballari qo'yiladi, 1- va 2-guruhni ulardan o'rnak olishga chorlanadi. 1- va 2-guruh bilan qo'shimcha tarzda ishlash kerakligini, ularning mustaqil ta'limiga ham nazoratni kuchaytirishni o'qituvchi o'ziga reja qilib oladi.

“Strategiyam” usuli quyidagi samaralarni beradi:

- talabaning mavzularni qay darajada o'zlashtirib borayotgani aniqlanadi;
- erishgan muvaffaqiyatlarini tengdoshlariga aytish imkonini tug'diradi;
- kurdoshlarining yutuqlaridan xabardor bo'ladi;
- kelgusida o'zi ham tengdoshlaridek yutuqlarga erishish uchun o'z oldiga maqsad qo'yadi, rejalar tuzadi;
- og'zaki nutqi rivojlanadi.

XULOSALAR

Til ta'limini pragmatik yondashuv asosida tashkil qilishda o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan interfaol usullar quyidagi natijalarni beradi:

- barcha ta'lim oluvchilarning ishtirok etish imkoniyati hosil qilinadi;
- o'tilgan materialning yaxshi esda qolishiga yordam beradi;
- o'z fikrini erkin ifoda etish uchun imkoniyat yaratiladi;

– pragmatikk yondashuv asosida tashkil qilinadigan usullar talabalarga o'zlarini o'zlari to'g'rilash imkonini ham beradi;

– talabalar o'zlari beradigan javobda oldingilarni takrorlamaslikka, muammoning yangi qirralarini ochib berishga intilishadi;

badiiy asarlar matnidagi morfologik, sintaktik birliklar tahlili vositasida grammatik shakl va grammatik ma'no uyg'unligini his etish qobiliyati rivojlangan. Bu orqali yoshlarning nutqiy vaziyatlarni his qilish va yaratish layoqati takomillashadi;

– adabiy asarlarda uchraydigan turli til uslublariga mansub jumla, ifoda, matnlarni o'rganish orqali til sathlari bo'yicha birliklarni maqsad hamda vaziyatga ko'ra o'z o'rnida ishlatilganligini tahlil qila olish malakasi shakllantiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. 01.15.2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. "Xalq so'zi" gazetasi. 2017-yil, 21-aprel, № 79 (6773)
3. Egamberdiyeva N.M. Yuksak ma'naviyatli shaxsni shakllantirishning tarbiya texnologiyasi. Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – B.363.
4. Erkaboyeva N. Yangilangan fikrlarning mohiyati va uning ustuvor yo'nalishlari. // Xalq ta'limi, 2005. № 6.– B. 19-20.
5. Sobirova, M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January 2022, Published by Novateur Publication, M.S. India. – P. 151-158. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>
6. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp.z o.o."iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> str. 98-105
7. Sobirova, M. (2020). The role of the family in the development of the integration process in science and education. "A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal" (<https://journalnx.com/papers/20151362-the-integration-process.pdf>) impact faktorga ega bo'lgan DOI raqamli jurnali. 2020 y. 18-19 uyun. – B. 1161-1166.
8. Sobirova, M.Y. (2024). Ona tilining ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyati. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1), 104-110.
9. Yusupdjanovna, S.M. (2024). Innovation-integration approach to developing students' language and communicative competence. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(05), 43-50.

10. Makhbuba Sobirova, Matlubakhon Karieva (2024). The Role of National values in Education. <http://journal.nun.uz> Social sciences. O'zbekiston milliy Universiteti xabarlar, 2024, [1/9] ISSN 2181-7324. B-178-180.
11. Sobirova, M.Y. (2024). Qadriyat – insonni rag' batlantiruvchi kuch. "Pedagogik akmeologiya" xalqaro ilmiy-metodik jurnal. 2024-yil, 2(10)-son. 28-32-betlar. ISSN 2181-3787 E-ISSN 2181-3795
12. Sobirova, M.Y. (2024). Innovation-integration approach to the development of speaking competence of student.s <https://www.eijmr.org/index.php/eijmr/> ETHIDPIAN INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH. Volume: 11, Issue 05, May-2024 SJIF 2019: 4.702 2020: 4.737 2021: 5.071 2022: 4.919 2023: 6.980 2024: 7,662
13. Sobirova, M.Y. (2024). Development of oral speech competence of students. <http://www.academicpublishers.org/> International journal of artificial intelligence (ISSN: 2692-5206) Volume 04, Issue 03, 2024. Published Date: - 04-06-2024.
14. Sobirova, M.Y. (2024). Enhancing the mechanisms and factors of improving the literacy of upper school students based on an innovative approach. <https://journal.silkroad-science.com/index.php/EJHEAA/article/view/810>. European journal of higher education and academic advancement. VOL.1NO.8(2024) 3 aug 2024, - B 21-28 ISSN: 3032-1123 (Global Impact factor).
15. Кубрякова Е.С. Парадигмы научного знания в лингвистике и ее современный статус // Известия АН. Серия литературы и языка, 1994. – Т. 53, № 2. – С. 3–15.
16. Хомутова Т.Н. Научные парадигмы в лингвистике // Вестник Челябинского государственного университета, Филология. Искусствоведение. Вып. 37. 2009. – № 35 (173). – С. 142–151.
17. Mirzayeva F.E. Bo'lajak o'qituvchilarda shaxslararo madaniyatni rivojlantirish. Ped. fan. bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoref. – Namangan, 2019.
18. Коротаева Е.В. Особенности речевого взаимодействия учителя и учащиххся. – М. // Русский язык в школе. 2001, № 1, с.7

TAYYORLOV GURUX TARBIYALANUVCHILARING O'QISH SAVODXONLIGI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIIY PSIXOLOGIK YONDASHUV

Hakimov Abbosxon Oribjon o'g'li

NamDPI o'qituvchisi

abbosxonxakimov730@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti bolalar rivojlanishiga tasir ko'rsatuvchi psixologik omillar ularning maktabgachga tayyorlov guruh bolalarni o'qish savodxonligini rivojlantirishi, ijtimoiy muxitning o'ziga xosligi bolalarni kuzatish, rivojlanish maktab ta'limiga tayyorgarligi aqliy, bilish, jismoniy, psixologik tamonlari yoritilib berilgan.

Kalit so'zlar: Rivojlanish, mulqot, faoliyat, kuzatish, tahlil, rejalashtirish, qo'llash, anglash, shaxs, qiziqish, ehtiyojlar, savodxonlig, o'qish, aqliy.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОЙ ГРУППЫ

Аннотация: В статье рассматриваются психологические факторы, влияющие на развитие детей в дошкольных образовательных организациях, развитие у них читательской грамотности в подготовительной к школе группе, особенности социальной среды, наблюдения за детьми, а также умственные, познавательные, физические и психологические аспекты их развития и готовности к школьному обучению.

Ключевые слова: Развитие, общение, деятельность, наблюдение, анализ, планирование, применение, понимание, личность, интерес, потребности, грамотность, чтение, интеллект.

SOCIAL PSYCHOLOGICAL APPROACH TO DEVELOPING READING LITERACY OF PREPARATORY GROUP STUDENTS

Annotation: This article discusses the psychological factors affecting the development of children in a preschool educational organization, their development of reading literacy, the specificity of the social environment, the observation of children, the development of mental, cognitive, physical, psychological aspects of their readiness for school education.

Keywords: Development, communication, activity, observation, analysis, planning, application, understanding, personality, interest, needs, literacy, reading, mental.

KIRISH

Maktabga borish bolalarning hayotida juda katta voqeadir. Maktab hayoti bolalarga yangi bir dunyoni ochib beradi, maktab davrida bolalarng asosiy faoliyatlari o'zgaradi. Endi bolalarning asosiy faoliyatlari, asosiy vazifasi va ijtimoiy burchi o'qish bo'lib qoladi. 6-7 yoshli bolalar uchun yangi faoliyat bo'lgan o'qish ulardan yangi sifat, yangi xususiyatlarga ega bo'lishlarini talab etadi. O'qish faoliyati uchun bolalarda barqaror diqqat, o'tkir zehn, mustaqillik, intuluvchan bo'lishi kerak bu bolalarni maktab ta'limiga tayyorligini hamda o'qish savodxonligiga bo'lgan qiziqishlarini oshirish. Hususan, maktabgacha ta'lim tizimini tarkibiy jihatni tubdan isloh qilish, bolalarning maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qamrovini oshirish borasidagi vazifalar ko'rsatib o'tildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 30 sentyabrdagi «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni[1] va «O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida»gi PQ-3305-sonli Qaroriga muvofiq maktabgacha ta'lim tizimini kompleks rivojlantirish, bolalarni sog'lom va barkamol etib tarbiyalash, maktab ta'limiga tayyorlash sifatini oshirishning barcha jihati belgilab berildi.

Yuqorida qayd etilgan kamchiliklar va muammolarni bartaraf etish, maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, bolalarning sifatli maktabgacha ta'limdan teng foydalanishini ta'minlash, maktabgacha ta'lim xizmatlarining nodavlat sektorini rivojlantirish maqsadida «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi» tasdiqlandi[2]. Bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotidan maktabga o'tishlari natijasida kattalar bilan bo'lgan munosabatlarida ham birmuncha o'zgarish yuz,beradi. Bolalarning maktabga o'tishlari, ularning kichikdan muassasaga o'tishlariga qaraganda murakkab bosqichdir. Shuni ham nazarda tutish kerakki, bola maktabga o'tishi bilan uning ijtimoiiv holatida ham o'zgarish ro'y beradi. Chunonchi maktab yoshiga yaqinlashgan bolalar muassasada "katta" deb hisoblanar edilar. Maktabga o'tgach, ular yana "eng kichkinalar" qatoriga tushib qoladilar. Bolalarning maktabga o'tishlari bilan yuzaga keladigan ana shunday jiddiy o'zgarishlarni nazarda turib, ulami maktabga har tomonlama tayyorlash kerak[6].

Bolalar muassasaning asosiy vazifalaridan bin bolalarga har tomonlama tarbiya berib, ulaming taraqqiyot darajalarini maktabda o'qiy oladigan qilishdan iboratdir. Bu esa, o'z navbatida, maktabdagi o'qitish ishlari bilan muassasadagi ta'lim-tarbiya ishlari o'rtasida ma'lum izchillik bo'lishini talab qiladi. Muassasada Bolalarning jismoniy jihatdan o'sishlariga qanchalik e'tibor berilsa, ularning aqliy va axloqiy o'sishlariga ham shunchalik etibor beriladi[4]. Ularning maktabga chiqishlari doimo nazarda tutilib, o'tkaziladigan turli didaktik mashg'ulotlarda Bolalarning idroklari, tasavvur va xotiralari, hayol hamda tafakkurlari, irodalari sistema tarzda taraqqiy ettirib boriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI:

Ayrim psixologlarning fikricha, bola maktabda o'qishi uchun atrofdagi narsa va hodisalarga doir anchagina tasavvurlarga ega bo'lishi hamda ma'lum darajada aqliy jihatdan o'sgan bo'lishi lozim. Biroq hayotda shunday voqealar uchraydiki, anchagina tasavvur boyligiga ega bo'lgan va hattoki yozish hamda o'qishni biladigan bolalar ham maktabdagi o'qishga tayyor bo'lmaydilar. Ular maktab va o'qituvchining talablarini bajara olmaydilar. Aksincha, ayrim bolalar etarli tasavvur boyligiga ega bo'lmasalar ham, maktabda o'qib keta oladilar. Lekin, bundan maktabdagi o'qish jarayoni uchun ma'lum darajada aqliy jihatdan o'sgan bo'lish maktabda dastlab o'qib ketish uchun eng zarur shartlardan biridir. Lekin bu bolaning o'qishga tayyor ekanligini aniqlashdagi hal qiluvchi omil emas, chunki bu erda yosh masalasi ham bor. Boshqa bir olimlar bolaning o'qishga tayyor ekanligini aniqlashdagi asosiy narsa iroda sifatlarining etilganligidir, deydilar. Bu filer bir yoqlamalikka yo'l qo'yishdan boshqa narsa emas. Yetti yoshga to'lish davri go'daklikning tugashi davriga to'g'ri keladi. Xuddi ana shu davrdan boshlab bolalarda o'z-o'zini anglash tarkib topa boshlaydi. Shuning uchun bolalarning etti yoshga to'lgan davridan boshlab sistemali suratda o'qitishga o'tish maqsadga muvofiqdir. K.D.Ushinskiyning fikricha, bolaning maktabdagi o'qish faoliyatiga tayyorligi ayrim psixik jarayonlarning taraqqiyot darajasi emas, balki bola shaxsining umumiy taraqqiyot darajasi bilan aniqlanadi[7]. Bolalarda 5-6 yoshdan boshlab shaxsiy ong tarkib topa boshlaydi. Bu shunday hollarda ko'rinadiki, bolalar o'zlari yashab turgan ijtimoiy muhitdan o'z o'rinlarini belgilashga, kattalar bilan yanada yaqinroq, yanada to'laroq

munosabatlar sistemasini o'rgatishga intiladilar. Katta guruh bolalari maktabga o'tishdan ancha ilgariyoq maktab haqida orzu qila boshlaydilar. Maktabning qanday ekanini kattalardan tez-tez surishtirib turadilar. Maktabga borish vaqtlarini aniq bilishga harakat qiladilar. Agar biror o'rtoqlari maktabga o'tib ketsa, juda havaslari kelib, o'zlari muassasada qolganlaridan o'ksinib ketadilar. Katta yoshdagi muassasa bolalarining maktabga intilishlari ijtimoiy munosabatlar sistemasidan yangini egallashga bo'lgan intilishlarining konkret ifodasidir. Shunday qilib, bolaning maktabdagi o'qishga tayyorligi shaxsning ijtimoiy yetuklik bosqichlaridan biridir. Lekin ijtimoiy taraqqiyotning bunday yetuklik bosqichiga bola o'z-o'zidan ko'tarilmaydi. Uni bu bosqichga muassasadagi va oiladagi butun ta'lim-tarbiya ishi ko'taradi. Bola yetti yoshga to'lganda jismoniy jihatdan ancha o'sadi, o'zini idora qilishga, nojo'ya xatti-harakatlardan o'zini tiyishga, hulq-atvor qoidalarini o'zlashtirishga harakat qiladi. U o'zini eplay boshlaydi, o'z kuchiga yarasha mehnat qila oladi, masalan, bolalar muassasasida navbatchilik vazifasini bemalol uddalaydi, jamoada yashashga ko'nika boshlaydi. Bolaning turmush tajribasi tobora ortadi, ko'p narsalarning nomini va ulardan qanday foydalanishni biladi. Xotirasi va tasavvurlari o'sib, ko'pgina she'r va hikoyalarni yoddan bilib oladi[7].

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Bolaning nutqi ma'lum darajada o'sgan bo'ladi, u o'z o'rtoqlari va kattalar bilan erkin suhbat qila oladi. Yetti yoshli bolalarning his-tuyg'ulari ancha o'sadi. Xayrixohlik, rahmdillik, o'rtoqlik kabi xis-tuyg'ular mustaxkamlana boshlaydi. Bu davrda bolada turli harakatlar mustaxkamlanadi, u qaychi, igna, qalam kabi qurollardan foydalanish malakasini egallay boshlaydi. Biroq bu davrda ham bolada hali beixtiyor aktivlik ancha ustun turadi. Shu sabab u bolani qiziqtiradigan yoki unga kuchli ta'sir qiladigan narsalar uning diqqatini jalb qiladi. Bu yoshda ham o'yin juda katta rol o'ynaydi. O'yin jarayonida bola o'zini idora qilishga, o'z harakatlarini o'yin qoidalariga bo'ysundirishga, javobgarlikka, jamoa manfaatini ustun qo'yishga odatlanadi. Bu xislatlar keyinchalik o'qish mehnatiga o'tish uchun zarur bo'lgan xislatlardir. O'yin jarayonida bolaning aql-idroki, zehn va boshqa psixik xususiyatlari o'sadi. Bular o'z navbatida, bolaning maktabda o'qishi uchun psixologik zamin tayyorlaydi. Bunday zaminni tayyorlash va mustahkamlashda, albatta oilada hamda

bolalar muassasasida olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishlari hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Yetti yoshga to'lib, maktabga chiqqan bolalarning psixik jihatdan bundan keyingi o'sishi maktabda hamda oilada olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishi jarayonida amalga oshiriladi. Ta'limga psixologik tayyorlik deganda bolaning ob'ektiv va sub'ektiv jihatdan maktab talabiga munosibligi nazarda tutiladi. U maktab ta'limiga avval psixologik jihatdan tayyorlanadi. Binobarin, uning psixikasi bilim olishga yetarli darajada rivojlanadi[6]. Shu yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofligi, aniqligi, o'zining qiziquvchanligi, dilkashligi, xayrixohligi, ishonuvchanligi, tafakkurining yaqqolligi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Maktab ta'limiga tayyorlanayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddatli va shartli barqaror bo'ladi. Bola diqqatining xususiyatlari rol va syujetli o'yinlarda, rasm chizish va qurish-yasash mashg'ulotlarida, loy hamda plastihndan o'yinchoqlar tayyorlashda, o'zgaralar nutqini idrok qilish va tushunishda, matematik amallarni yechishda, hikoya tinglash va tuzishda ko'rinadi[6].

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Bola o'z diqqatini muayyan ob'ektga to'plashga intiladi. Uning xotirasi qiziqarli, ajoyib-g'aroyib, kishini taajubga soladigan ma'lumot va hodisalarni puxta esda olib qolish, esda saqlash, esga tushirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu davrgacha bevosita kattalar rahbarligida u yoki bu axborotlarni o'zlashtirib kelgan bo'lsa, endi o'z xohish-irodasi bilan zarur ma'lumotlar to'plashga, o'z oldiga aniq maqsad va vazifa qo'yishga harakat qiladi. Bolaning ana shu faolligi xotirasining muayyan darajada rivojlanganligini bildiradi. U she'r, hikoya va ertaklarni esda qoldirish uchun ko'p takrorlashi, yod olishning eng qulay yo'l va usullaridan foydalanishi ta'lim jarayonida unga juda qo'l keladi. Birinchi sinf o'quvchisi ko'pincha obraz U xotiraga suyanib bilish faoliyatini tashkil etsa ham, bu ish xotiraning boshqa turlarini inkor qilmaydi. Aksincha, ta'lim so'z-mantiq xotirasini taqozo etadi. So'z mantiq xotirasining mavjudligi ma'nosini-tushunib esda-olib, qolish jarayonining samaradorligi ortishiga keng imkoniyat yaratadi. Tajribadan ma'lumki, bola ma'nosiz so'zlardan ko'cha ma'noda tushunchalarni birmuncha tez va mustahkam eslab qolish xususiyatiga ega. Uning maktab ta'limiga tayyorgarlik bosqichida kattalar bilan muloqotga kirishish, kishilarning fikrini o'qib olish va to'g'ri idrok

qilish darajasida, nutqning tuzilishi esa grammatika qoidalariga mos, mantiqan izchil, ifodali, miqdor va ko'lam jixatdan almashishga etarlicha bo'ladi. U eshitgan va ko'rganlari to'g'risidagi ma'lumotlarni tushuna oladi. O'zidagi axborotlarni muayyan tartibda bayon qila biladi, aqliy faoliyat operatsiyalaridan o'rinli foydalanadi (ularni taqqoslaydi, oydinlashtiradi, umumlashtiradi, hukm va xulosa chiqarishga harakat qiladi). Olti yoshli bolaning psixik tayyorligi haqida gapirilganda ko'pincha muayyan reja asosida, tartibli, ko'p qirrali maqsadga yo'naltirilgan, o'zaro mantiqiy bog'liq, izchil boshlang'ich ta'limga zamin vaiifasini o'tovchi psixik o'sish darajasini nazarda tutamiz[7]. Shuningdek, ta'lim uchun psixik o'sish darajasidan tashqari, bola turmushi va faoliyatining tafovutlari, sharoitlari, o'ziga xosligi, uning sihat-salomatligi, uslubiy jihatdan tayyorgarligi, oddiy ko'nikmalarni o'zlashtirgani kabi omillarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Bola maktab ta'limiga psixologik tayyorlanishning sub'ektiv tomoni ham mavjuddir. Uning maktabda o'qish xohishi, intilish, katta yoshdagi odamlar bilan muloqotga kirishish istagi mazkur tayyorgarlik bilan uzviy bog'liqdir. Bolalarni psixologik jixatdan maktabga tayyorgarligi. Bolaning maktabda muvaffakiyatli o'qishi ko'p jixatdan ularning maktabga tayyorgarlik darajalariga bog'lik. Bola avvalo maktabga jismoniy jixatdan tayyor bo'lishi kerak. 6 yoshli bolalarning anatomik-fiziologik rivojlanishi uziga xos tarzda kechadi.

XULOSALAR

Shuni inobatga olish kerakki, 6-7 yoshdagi bolalar bilan ish olib borar ekanlar bu yoshdagi bolalar organizmi xali o'sishini davom ettirayotganligini doimo xisobga olishlari lozim. Masalan, bolani majburan yozishga o'rgatish xali barmok muskullari tulik rivojlanib bo'lmaganligi sababli ularga ma'lum darajada zarar keltirishi yoki uning chiroyli yoza olmasligi, o'z-o'zidan bolani o'ziga nisbatan ishonchini yoki o'kishga nisbatan qizikishini kamayishiga olib kelishi mumkin. Ikkinchi tayyorgarlik bu akliy tayyorgarlikdir. Kupincha aqliy tayyorgarlik deganda bolaning ma'lum bir dunyokarashi jonli tabiat, insonlar va ularning mexnatlari xaqidagi bilimlari tushuniladi. Beradigan ta'limga asos bulishi mumkin, lekin suz boyligi, ma'lum xatti-xarakatlarni bajara olish layokati bolaning maktabga aqliy tayyorgarligining asosiy ko'rsatkichi bo'la olmaydi. Maktab dasturi bolalardan taqqoslay olish, taxlil eta olish,

umumlashtira olish, ma'lum bir xulosa chiqara olish, shuningdek yetarli darajada rivojlangan bilish jarayonlarini amalga oshadi. Ushbu bilimlar bolalarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishi orqali o'qish savodxonligini rivojlantiradi va kattalar bilan muloqotchanligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 30 sentyabrdagi «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5198-sonli Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-sonli Qaroriga 1-Ilova.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabrdagi «Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat standartini tasdiqlash to'g'risida»gi 802-sonli Qaroriga 1- Ilova.
4. "Ilk qadam" (takomillashtirilgan) Davlat o'quv dasturi. –Toshkent, 2022 y.
5. Ahmedova H. Va boshqalar. Bolangiz maktabga tayyormi? –T.: "Ma'rifat-Madadkor" nashriyoti, 2000 y. -320-b.
7. Z.T.Nishanova, G.F.Alimova, A.G.Turg'unboeva M.X.Asranboeva. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi. –Toshkent. 2017 y.

INDEPENDENT EDUCATION THE FUTURE IN ACTIVITIES MATHEMATICS DEVELOPMENT OF CREATIVE COMPETENCE OF TEACHERS

Nafasov Ganisher Abdurashidovich¹

¹Associate Professor of the Department of Mathematics, Doctor of Philosophy (PhD)
in Pedagogical Sciences, Gulistan State University

E-mail: gnafasov87@gmail.com

Annotation. This article, the development of the creative competence of future mathematics teachers in independent educational activities, highlights the content of the use of digital technologies in the process of increasing the opportunities for independent learning of future mathematics teachers in digital education, and also determines the level of effectiveness of experimental results.

Keywords: creative competence, talent, motivation, innovation, creativity, critical thinking, problem solving training, student work.

MUSTAQIL TA'LIM FAOLIYATDAGI KELAJAK MATEMATIKA O'QITUVCHILAR IJODIY KOMPETENTNING RIVOJLANISHI

Annotatsiya. Ushbu maqolada mustaqil ta'lim faoliyatida bo'lajak matematika o'qituvchilarining ijodiy kompetentligini rivojlantirish bo'lajak matematika o'qituvchilarining raqamli ta'lim sharoitida mustaqil bilim olish imkoniyatlarini oshirish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish mazmuni yoritilgan, shuningdek, tajribalar asosida olingan natijalarning samaradorlik darajasi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: ijodiy kompetentlig iste'dod, motivatsiya, innovatsiya, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilishga o'rgatish. talaba ishi.

САМОСТОЯТЕЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ БУДУЩЕЕ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАТЕМАТИКАРАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация. В данной статье развитие творческой компетентности будущих учителей математики в самостоятельной образовательной деятельности освещается содержание использования цифровых технологий в процессе повышения возможностей самостоятельного обучения будущих учителей математики в условиях цифрового образования, а также определяется уровень эффективности полученных на основе экспериментов результатов.

Ключевые слова: творческая компетентность талант, мотивация, инновации, креативность, критическое мышление, обучение решению проблем, студенческая работа.

INTRODUCTION

Today, according to many foreign experts, it is important to ensure the quality of higher education through an innovative process, encouraging interest in assessing competencies based on a competency-based approach throughout the world.

Independent educational activity includes setting the goal of developing a technology for developing creative competence of future mathematics teachers, identifying the main stages, forms, methods and means of achieving the goal, determining the effectiveness of the results obtained. When characterizing the independent educational activity of future mathematics teachers, it is necessary to take into account the features of the interaction of its subjects, the creation of pedagogical conditions favorable for the implementation of planning, the consistency of individual independent educational activity with the implementation of a creative circle.

We have analyzed the documents regulating the activities of educational institutions. The results of this analysis showed that today in Uzbekistan and abroad the main goal of creating a high-quality education system is a competency-based approach. In recent years, the idea of competence as an integral professional characteristic of a modern person, which is formed in the education system, has become the main topic of discussions and research in the field of pedagogy. In domestic and foreign science, the theoretical foundations of the competency-based approach are discussed and developed, in particular, its conceptual apparatus and application boundaries are clarified. At the same time, it is possible to identify a certain established and well-established conceptual core, which is currently observed in the scientific and pedagogical community in accordance with consensus.

REVIEW OF LITERATURE ON THE TOPIC

Competence is a corresponding stage of thinking based on the ability to quickly solve emerging problems and tasks through the ability to perform practical actions required by the system of concepts. A.V. Khutorskoy defines competence as a set of interconnected aspects of the individual (knowledge, skills and abilities, methods of activity) based on the necessary high-quality productive activity in relation to objects and processes of a certain type [17].

Competence is a corresponding stage of thinking based on the ability to quickly solve emerging problems and tasks through the ability to perform practical actions required by the system of concepts. A.V. Khutorskoy defines competence as a set of interconnected aspects of the individual (knowledge, skills and abilities, methods of activity) based on the necessary high-quality productive activity in relation to objects and processes of a certain type [17].

N.A. Muslimov [16] in his research, paying special attention to the etymological analysis of the concepts of competence and competency, notes: competence is the result of the acquisition by the student of knowledge, skills and abilities necessary for the implementation of didactic activities that have personal and social significance, and the ability to apply them in didactic activities [16].

G.S. Altshuller [15] in his research pays special attention to the development of creativity in early childhood, focusing on solving the problems of creating a free and creative learning environment[15].

RESEARCH METHODOLOGY

To understand the problem of creative competence, it is necessary to analyze the components of the categories "creativity" and "competence". In this regard, the ways of interdependent activity of the individual and creativity, the transformation of education and pedagogy into a creative environment that unites various humanistic philosophical ideas, acquire great importance.

Thus, competence is realized and assessed in practice through professional training of specialists, which is based on the process of mastering knowledge, skills and competencies. This particular stage of activity is proportional to the qualification requirements for the stages of professional, social, psychological and pedagogical training, based on the characteristics of each person[1].

The main condition for the successful implementation of the technology for developing the creative competence of a future mathematics teacher is the presence of a creatively active teacher who is ready to present his or her accumulated experience, or a group of teachers who have united in a creative circle and specialize in one of the mathematical problems. The process of dissemination aimed at transferring to students the results of experience gained in innovative activities

includes the collection, generalization, study and transfer of products of advanced experience in various forms.

In her dissertation, G.A. Asilova [14] summarized the definitions of the concepts of “competence” and “competence” and came to the conclusion that “competence” is the effective application of personal qualities, knowledge, skills and abilities in the process of activity in a certain area; “Competence” is defined as the ability to perform a certain activity that exists and can be developed [14].

Creativity in a broad sense is understood as an active, consistent impact of a subject (individual, social class, society) on an object (the entire environment or a more or less isolated, separate part of it). In the process of this impact, the subject changes the environment around him, creating or discovering something new, previously unseen, unknown, unexplored, strange and fascinating. In the process of creativity, a person not only changes the world, but also discovers himself as a creator, an artist. Creativity realizes the creative and inventive potential of a person. A person creates innovations through creativity, poses and solves various problems, finds unique solutions to them, and sometimes approaches and methods for such solutions. Creative activity reveals the uniqueness and originality of a researcher, creator, scientist [7].

Yu.E. Usarov[13] in his scientific work defined competence as “experience and knowledge in a certain area or direction, manifestation of readiness to perform activities, a person’s ability to act successfully in various non-standard situations”[13].

ANALYSIS AND RESULTS

Considering that the process of developing the creative competence of a future mathematics teacher is of a purposeful nature, we will begin the analysis of the content of the reflexive-target component with its target component. Educational goals are specific planned, expected results or target guidelines that must be achieved in the learning process. The educational goal was formulated by the authors of the technology "Reading and Writing in Critical Thinking" scientists B.Z. Vulfov and V.N. Kharkin, Ch. Tomple, K. Meredith and D. Still view the goal of education differently. They believe that the main result of training should be the development of students'

thinking abilities, the ability to independently solve problems, the development of deep and broad knowledge, the introduction of innovative ideas, decision-making and the maximum development of their ability to communicate effectively.[3]

The principle of taxonomy of educational goals was developed by American scientists and implies systematization of educational goals. It is based on the sequence of levels of mastering educational materials. In this case, the task is a step towards achieving the goal. As a system-forming factor, the taxonomy of goals allows us to determine the content of the pedagogical process [8].

A goal is the result of planning an activity. The processes of setting and implementing goals are complex and multifaceted. Having a goal does not automatically lead to the expected and desired result, but it is the goal that helps the teacher and student strive to implement their plans.

The achievement of the set goal is controlled by the subject of educational activity in the process of self-analysis. Let us consider the essence of the concept of "reflection".

"Reflection" - [Latin: Reflexio – to return]. Theoretical work aimed at helping a person understand and comprehend his own actions and their foundations; a special form of knowledge [9].

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

Creative competence of future mathematics teachers is a professionally significant skill, developed in independent educational activities, combining critical thinking, reflection, systematic manifestation of creative and productive activity, taking into account the age characteristics and capabilities of the individual, new types of activities, educational situations that contribute to its development.

REFERENCES

1. Nafasov, G., Kalandarov, A., & Khudoykulov, R. (2023). DEVELOPING STUDENTS' COGNITIVE COMPETENCE THROUGH TEACHING ELEMENTARY MATHEMATICS. Eurasian Journal of Technology and Innovation, 1(5 Part 2), 218-224.
2. Nafasov, G., Khudoykulov, R., & Usmanov, N. (2023). DEVELOPING LOGICAL THINKING SKILLS IN MATHEMATICS TEACHERS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES. Eurasian Journal of Technology and Innovation, 1(5 Part 2), 229-233.
3. Nafasov, GA (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. Genius Repository, 25, 28-32.

4. Nafasov, GA (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. Genius Repository, 25, 28-32.
5. Nafasov, G. (2019). Model of Developing Cognitive Competence at Learning Process Elementary Mathematics. Eastern European Scientific Journal, (1).
6. Abdullayeva, BS, & Nafasov, GA (2019). Current State Of Preparation Of Future Teachers Of Mathematics In Higher Education Institutions. Bulletin of Gulistan State University, 2020(2), 12-17.
7. Abdurashidovich, NG (2021). Theoretical Basis Of Development Of Cognitive Competence Of Students Of Higher Education Institutions In The Process Of Teaching Elementary Mathematics. European Journal of Molecular and Clinical Medicine, 8(1), 789-806.
8. Abdurashidovich, NG REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF CONTENT FOR HEURISTIC TASKS IN THE TEACHING OF ELEMENTARY MATHEMATICS TO FUTURE MATHEMATICS TEACHERS.
9. Narbayev, FS, & Abdurashidovich, NG (2023). Pedagogical Potential Of "Event" Technology In Personal Formation. Genius Repository, 24, 39-41.
10. Nafasov, GA (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. Genius Repository, 25, 28-32.
11. Nafasov, GA (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. Genius Repository, 25, 28-32.
12. Abdurashidovich, NG REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF CONTENT FOR HEURISTIC TASKS IN THE TEACHING OF ELEMENTARY MATHEMATICS TO FUTURE MATHEMATICS TEACHERS.
13. Usarov J.E. Tayanch va fanga oid kompetensiyalar asosida ta'lim mazmunini takomillashtirish va o'quvchilar kompetentligini rivojlantirish. Ped. fan. dok. (DSc) ... dis. – Toshkent, 2019. – 267 bet.
14. Asilova G.A. Bojxona va soliq yo'nalishlari talabalarining davlat tilida kasbiy muloqot yuritish kompetensiyasini rivojlantirish. Ped. fan. dok. (DSc) ... diss. avto. – T., 2017. – 66 b.
15. Альтшуллер Г.С. Как стать гением: жизненная стратегия творческой личности. Г.С.Альтшуллер, Н.М. Вертны. –Минск.Беларусь, 1994. -479с.
16. Muslimov N.A. va b. Kasb ta'limi o'qituvchilarining didaktik kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. –T.: Fan va texnologiya, 2013.– 128 b.
17. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / Доклады 4-й Всероссийской дистанционной августовской педагогической конференции «Обновление российской школы» (26 августа-10сентября 2002г.). - <http://www.eidos.ru/conf/>

LIRIKADA RUHIYAT TASIVIRI

Karimboyeva Charos Ikrom qizi

Qorqalpoq davlat universiteti O'zbek tili va adabiyoti kafedrası

o'qituvchisi (mustaqil izlanuvchisi)

charoskarimboyeva93@gmail.com +998913835771

Annotatsiya. Ushbu maqolada she'riyat va ruhiyat munosabati, ruhiy tasvir va badiiyat masalasi, monolog va peyzajning ijodkor ruhiyatini ifodalashdagi o'рни tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: *Lirika, ruh, monolog, peyzaj, tasvir, obraz, ramz, tabiat, gul, bog'.*

ОПИСАНИЕ ДУШЕВНОГО СОСТОЯНИЯ В ЛИРИКЕ

Аннотация. В данной статье анализируется соотношение поэзии и духовности, проблема духовного образа и художественности, роль монолога и пейзажа в выражении творческого духа.

Ключевые слова: *Лирика, дух, монолог, пейзаж, образ, образ, символ, природа, цветок, сад.*

THE DEPICTION OF EMOTION IN LYRICS

Annotation. This article analyzes the relationship between poetry and spirituality, the issue of spiritual image and artistry, the role of monologue and landscape in expressing the creative spirit.

Keywords: *Lyric, spirit, monologue, landscape, image, image, symbol, nature, flower, garden.*

KIRISH

She'riyat - inson his-tuyg'ulari mevasidir! Ijodkor istaydimi yo'qmi har bir she'riy asar ruhiyatimizdagi qaysidir bir holatning aksi o'laroq maydonga keladi. Bu aksni ijodkor maromiga yetkazib tasvirlay olsa, o'sha lahzada his qilgan tuyg'ularini o'zidek ta'sirli va hislarga to'yingan holda she'rda qayta yashata bilsa va u hislar o'quvchi qalbida ham yashab keta olsa demak u haqiqiy iste'dod egasi, tug'ilgan misralar ham haqiqiy SHE'R hisoblanadi. "She'r – maxsus nutq shakli, u eng yaxshi tartibda joylashtirilgan eng yaxshi so'zlar yig'indisi. Unga qo'yiladigan barcha talablar nisbiy. Biroq she'r qaddini tutib turadigan ba'zi unsurlar borki, ularsiz she'r chiroyli so'zlar maqbarasi bo'lib qoladi, xolos. Bu avvalo she'rdagi ruh.." dir. Qofiyali

so'zlar, jimjimador o'xshatishlar, yaltiroq misralar she'r bo'lishi uchun avvalo uning ruhi bo'lishi kerak, agar o'sha ruh insonga nafas qadar yaqin, yurak urushidek tabiiy va tirik bo'lsa misralarga jon kirib kitobxonlar qalbida yashay boshlaydi. Afsuski bunday she'rlarni hamma ham tug'avermaydi, shu bois bo'lsa kerak, "Hamma shoir emas, shoir – hamma" (Sh.Subhon).

She'riy asarda ijodkor ruhiy dunyosini, ichki kechinmalarini, orzu va armonlarini anglatishning turfa yo'llari mavjud bo'lib, bu jarayon ijodkorning estetik dunyosi va uslubidan kelib chiqib farqlanishi mumkin. Quyida biz ko'rib o'tmoqchi bo'lgan vositalar har bir insonda turfa usulda namoyon bo'lishi mumkin. Va bu usullar she'riyat tug'ilibdiki yashab kelmoqda.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

She'riy asar monologig xarakterga ega bo'lib, ijodkorning qalb dunyosida sodir bo'layotgan g'alayonlar va holatlarni tashqi dunyoga chiqarish, kimgadir yoki bo'lmasam o'ziga-o'zi ta'kidlash maqsadida yuz beradi. Monolog (ya'ni qahramonning o'z-o'zi bilan ichki suhbat qilishi) muhim badiiy vositalardan biri hisoblanadi. U orqali shoir qahramonning ruhiy holatini, ichki kechinmalarini va ichki ziddiyatlarini chuqur ochib beradi. She'riyatda monologlarning ichki-iztirob va ruhiy kechinma monologlari, adolat va hayot haqida falsafiy monologlar, muhabbat va hijron monologlari, falsafiy va tasavvufiy monologlar kabi turlarini ko'rishimiz mumkin.

1.*Insonning ichki holati va ruhiy kechinmalari* ifodasini biz Navoiy asarlarida eng yuksak namunlarini ko'rishimiz mumkin. Masalan Navoiyning quyidagi baytiga e'tibor qilaylik:

Ey, sening dardu g'aming jonima xos
Kim, alardin tilamon jonni xalos.
Meni hijron evazi aylar, aning
Ishqi har kimga raqam sursa qasos.
Mehmon bo'lmaq emish jon uyida
Yorkim, ko`nglum o`lubtur raqqos.
Meni ishq etti zabunu ojiz,
Bu emish dardu muhabbatqa xavos.

Bu g'azalda oshiqning ruhiy holati, uning yor va ishq oldida ojizligi, lekin shu ojizlikning ilohiy darajaga ko'tarilishi yuksak poetik ruhda ifodalangan. Navoiy bu yerda ishqni nafaqat dunyoviy, balki ilohiy yuksaklikka eltuvchi vosita sifatida tasvirlaydi. "Ey, sening dardu g'aming jonima xos"- Oshiq uchun dard va g'am begona emas, aksincha, uning joni bilan bog'liq. Bu yerda oshiq ruhiy jihatdan ikki qarama-qarshi tuyg'uni his qiladi: bir tomondan, dard uning jonini azoblasa, ikkinchi tomondan, bu azob uni ilohiy ishqqa yaqinlashtiradi. Ishq yo'lidagi g'am oshiqning yuragiga singib ketgan, u undan qutulishni istamaydi, chunki bu uning ishqdagi haqiqatini tasdiqlaydi. Oshiqning ruhiy kechinmalari shunday holatga yetganki, hijron uning butun vujudini qamrab olgan va uni tamoman iztirob ichida qoldirgan.

Klassik qorqalpoq adabiyotining yorqin siymosi Ajiniyoz asarlarida ham ruhiy kechinmani mahorat bilan ifodalaganini ko'rishimiz mumkin:

Dərtlerim kyn kynnen beter.

Zar eg'ylaýыр kynim өter.

Залым pelek bizge ne eter.

Kashan maqset xal boladı.

Shoir dard va iztirob ichida ekanini ifoda etib, uning kun sayin ortib borishini ta'kidlaydi. Shoir kunlarini yig'lab o'tkazadi. Bu satr ichki og'riq va ruhiy qiyinchilikni tasvirlaydi. Hayotdagi adolatsizlik uni chuqur qayg'uga botirgan. Shoir intiq va savol ichida – qachon uning orzusi ushaladi, qachon azob tugaydi? Bu satrda faqat iztirob emas, balki umid ham mavjud. Bu dunyo faqat qayg'udan iborat emas, u orzularga yetishish umidini ham yashirgan.

2. *Adolat va hayot haqida falsafiy monologlar.* Dunyo yaralibdiki, insoniyat hamisha adolatga, haqiqat va tinch-farovon hayotga intilib kelmoqda. Chunki adolat va haqiqat bor joydagina inson huzur va halovatda yashashi mumkin. Birorta shoir yo'qki adolatni kuylamagan, uni tarannum etmagan bo'lsa. Xoh u jamiyatda bo'lsin, xoh insoniy munosabatlardagi ko'rinishi bo'lsin adolat hamisha mangu mavzular qatoridan joy olgan. Navoiy adolatni jamiyat va davlatning ustuni deb bilsa, Ajiniyoz o'z asarlarida adolatsizlikning salbiy oqibatlarini tushintirib uning fojiiyaviy yakunlaridan xabar beradi. Cho'lpon esa hayotni adolat uchun kurash maydoni sifatida tasvirlaydi. A.Oripovga ko'ra esa "adolat elning ko'z, qoshi bo'lur".

4. *Falsafiy va tasavvufiy monologlar* kabi turlarini ko'rishimiz mumkin.

Alisher Navoiy va Ajiniyozning falsafiy ruhdagi she'rlari insoniy hayot, fano va boqiylik, haqiqat izlash, ruhiy kamolot kabi mavzularni o'z ichiga oladi.

Quyoshdek shah adolat pesha qilsa,

Jahon mulkini bir damda yurutg'ay.

Agar zulm etsa aqshom zulmatidek,

Hamul dam tiyralik olamni tutg'ay.

Shoir hukmdorni quyoshga o'xshatadi. Quyosh dunyoga nurlarini sohib, uni yoritgani kabi, adolatli podshoh ham o'z saltanatini nurafshon qiladi. "Adolat pesha qilsa" – agar podshoh adolatni asosiy yo'nalish qilib olsa, butun dunyoga nuri yetadi. "Agar zulm etsa aqshom zulmatidek" Zulmat – nafs va jaholat. Agar hukmdor o'z nafsining quliga aylansa, u zulm qilishni boshlaydi va oxir-oqibat yo'q bo'lib ketadi.

Peyzaj. Insonning ruhiy holatini aks ettirish uchun peyzaj tasviridan foydalanish ham she'riyatimizda eng qadim zamonlardan beri yashab kelmoqda. Demak, tabiat manzaralarini tasvirlash shunchaki olam go'zalligining tasviri emas, balki u kayfiyatni ifodalash vositasi, yanada chuqurlashtirib aytadigan bo'lsak, muayyan bir dunyoqarash targ'ibi uchun badiiy zamin. Axir faqat tabiatni, umuman, dunyoni – Borliqning tasvirini aynan o'zidek qilib, qog'ozga ko'chirishdan maqsad nima? Bunday asarlar uning bir xil ko'rinishlaridan, aynan takrorlanishlaridan charchagan ko'zlarimizga, go'zallikka tashna ko'nglimizga, ruhimizga taskin beradimi?

Emas bog' ichra sarig' lola zanbaq bilki, har sori

Yong'i dog' o'rtab ul gul ishqidan sorg'ordi ruxsori.

Ushbu misralarda ishqning inson qalbiga tushirgan iztiroblari lirik tasvirlar orqali ifodalangan. Bu yerda shoir "sarig' lola" (sarg'aygan lola) va "zanbaq" (oq gulli nargis) tasvirlari orqali bog' manzarasini chizadi. Oddiy o'ylaganda, bog' ichida sarg'aygan lola va nargis gullari bo'lishi tabiiy, ammo shoir buni inkor etadi – ya'ni, bog' ichida ularni sarg'aygan holda ko'rmaymiz, demoqda. Shoir bog' ichidagi gullar ishq dardidan sarg'ayganiga urg'u bermoqda. Ya'ni, lola va nargisning rangi tabiiy emas, balki ularning o'tli ishq azobidan kuygan, yuzlari sarg'aygan. Lirik qahramon kechinmalari nafis tabiat tasvirlari orqali berilmoqda. Gullar tabiatda o'z tabiiy

rangi tufayli sariq yoki oq bo'lishi mumkin, lekin shoir bu tasvirni majoziy ma'noda talqin qiladi:

Suvda ermas mehr aksi, balki daryo jonig'a

Solg'on o'tlar xasta ko'nglum ohi otashnokidir.

Suvga quyosh aksi tushsa, u daryoni qizartirib ko'rsatadi (ayniqsa, kun chiqish va kun botish mahali). Oshiq-shoir bu manzaraviy hodisani esga solib turib, uni yana inkor etadi va bu hodisaning sababchisi quyosh emas, balki uning o'zi ekanligini anglaydi: «Ishq dastida xasta bo'lgan jonimning «oh»laridan daryo joniga o't tushgan, shuning uchun u yolqinlanib ko'rinmoqda», – deydi u.

“Navoiy g'azallarida tabiat ko'ngil ko'zgusi sifatida namoyon bo'ladi. Agar oshiq ko'ngli g'amu hasrat qo'ynida bo'lsa, subhidam ham go'zal bog'u bo'stonlar, gulzor ham uning qayg'usiga monand bo'lib ko'rinaveradi, yuragi quvonchga to'lgan farahli damlarda esa u shom qorong'usidan ham, xazonzor bog'lar bag'ridan ham o'z quvonchiga sherik topa oladi. Manzaralar tasviri, uning ifodasi shoirning ijodiy niyatiga muvofiq evriladi”.

G'am tuni ohim sharoridin tutashti ko'kka o't

Kim, aning otin qo'yuptur gunbadi davvor subh. Baytning zohiriy mazmuni: “G'am tunida men chekkan “oh” olovidan ko'kka o't chirmashdi. Uning nomini esa aylanuvchi gumbazning (falakning) tongi, deb atabdilar, aslida esa bu tong mening “oh”larim mahsuli. Peyzaj va ruhiyat tasviri o'rtasidagi bog'liqlikni quyidagi holatlarda ko'rishimiz mumkin:

Parallelizm: Tabiat tasviri ko'pincha lirik qahramonning hissiyotlari bilan uyg'unlashadi. Masalan, quvonchli holatda quyoshli, yorqin manzara tasvirlansa, qayg'uli kayfiyatda kuz yoki tumanli havo tasvirlanishi mumkin.

Kontrast: Ayrim hollarda muallif ruhiy holat va peyzajni qarama-qarshi qo'yib, hissiyotlarni yanada ta'sirchan ifodalaydi. Masalan, baxtsiz qahramon fonida bahorning gullab-yashnashi hayotning davom etishini bildirishi mumkin.

Ramziylik: Tabiat unsurlari (yomg'ir, shamol, quyosh, dengiz va h.k.) ramziy ma'noda insonning ichki dunyosini aks ettirishi mumkin. Masalan, shamol beqarorlikni, yomg'ir esa ichki poklanishni ifodalashi mumkin. O'zbek adabiyotida ramziylikning eng yuksak namunalarini Cho'lpon ijodida kuzatishimiz mumkin.

“Choʻlpon lirikasida ramziylikning tugʻilishi Tabiat va Ruhiyat dialektikasiga bogʻliq. Lirik “men”ning kayfiyati va tabiat hodisalari orasidagi munosabatga bogʻliq. Choʻlpon sheʼriyatida Ruh – haqiqiy iztirob hosilasi. Bu iztirobning izlarini “Binafsha” sheʼri misolida kuzatish mumkin. Binafsha gul. Biroq bu gul “erkin kulmasdan ochilgan, hidlari sochilmay, yerlarga egilgan, choʻzilgan” gul. Uni xohlasalar uzarlar, hidlaylar, yancharlar. Nega? Shoir ruhiy kechinmalarini binafshaga “koʻchirmoq”da, shu orqali aytoilmagan, aytishni istagan iztiroblarini bayon qilmoqda.

Qorqalpoq adabiyotining yorqin vakillaridan biri B.Genjemuratov sheʼriyatida bahor – yoshlik va muhabbat ramzi, kuz esa xazon boʻlgan umidlar va gʻamning ifodasi sifatida tasvirlanadi. Tabiatning gʻazabnok manzarasi shoirning ichki iztiroblarini kuchaytiradi.

Hayranman... Tastóbem–qızıl bult!

Jawǵan qar aq emes–kúl ireń.

Jiyekte qara bult–qara qulıp...

Avgustta muz qatqan–qıs, seń..

S.Sayyid sheʼriyatida ham tabiat va ruhiy kechinmalar oʻzaro bogʻlangan holda tasvirlanadi.

Mungʻayib qoldilar umid bogʻlari,

Mangu zirqiraydi bagʻir dogʻlari,

Bogʻlarning dudlari hamda zogʻlari

Mening figʻonimdir ham mening kulim,

Alamli dunyoda alamli gulim.

Bu misralarda lirik qahramonning iztiroblari, dard va umidsizlik kayfiyati chuqur aks etgan. Sheʼrda peyzaj insonning ruhiy holati tasvirlangan. *"Mungʻayib qoldilar umid bogʻlari"* – bu misra insonning orzulari va umidlari soʻnayotganini bildiradi. "Bogʻ" umid va kelajakka ishora qilsa, "mungʻayib qoldi" iborasi ularning soʻlgani, zavol topayotganini koʻrsatadi.

"Mangu zirqiraydi bagʻir dogʻlari" – bu satrda ruhiy iztirobning abadiyligi tasvirlangan. "Zirqiraydi" soʻzi doimiy azobni, yurakdagi dogʻ esa oʻtkinchi emas, balki doimiy iz qoldirgan jarohatni ifodalaydi.

"Bog'larning dudlari hamda zog'lari", ya'ni bog'dan chiqqan tutun va qora qushlar – tashlandiq, zavolga yuz tutgan hayot manzarasini chizadi. Qora qushlar (zog'lar) odatda o'lim, g'am, xazon bo'lgan orzular ramzi sifatida ishlatiladi. *"Mening fig'onimdir ham mening kulim"* – bu misrada qahramon o'z iztiroblarini bog'ning yonayotgan tutuni va vayronaga aylangan kuliga qiyoslaydi. Bu esa orzularning to'liq barbod bo'lishini anglatadi. *"Alamli dunyoda alamli gulim"* – bu satrda dunyo va undagi yagona gul (ya'ni qadrlı insoni) ham dardli ekanligi ta'kidlanmoqda. Bu esa lirik qahramonning hayotga bo'lgan qarashida chuqur iztirob hukmronligini ko'rsatadi.

XULOSA

Demak, lirikada ruhiyat tasvirini berishda peyzaj (tabiat manzarasi) muhim rol o'ynaydi. Adabiyotda peyzaj insonning ichki kechinmalarini chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi va ko'pincha qahramonning ruhiy holatini aks ettirish uchun vosita sifatida qo'llaniladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.Алиев Б.Ҳозирги ўзбек шеъриятида психологизм проблемаси: Филол.фан. номз...дисс.-Т.:1994
- 2.Тўлаков И.Ҳозирги ўзбек лирикасида давр ва қаҳрамон талқини: Филол.фан.доктори.дисс.-Т.:1994.
- 3.Норбоев Б.Ҳаётни поетик талқин этиш таомиллари ва маҳорат муммолари: Филол.фан.доктори.дисс.автореферати.-Т.:1996.
- 4.Жумабоева Ж.ХХ аср ўзбек шеъриятида психологик тасвир маҳорати: Филол.фан.доктори.дисс.-Т.:1999.
- 5.Ҳамдамов У. Бадиий тафаккур тадрижи.-Тошкент: Янги аср авлоди, 2002.-Б.199
- 5.Карим Б. Руҳият алифбоси. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги НМИУ, 2015;

UDK : 374

METHODS FOR COMMUNICATING MODERN KNOWLEDGE OF GENETICS AND BIOTECHNOLOGY TO STUDENTS

M.Mo'minov¹ T.S. Ikramov²

Namangan State Pedagogical institute ¹, Namangan State Pedagogical
institute ² temurikramov497@gmail.com

Tel:+99894 503 6094¹ , +998973707081²

Annotation: The rapid advancement of genetics and biotechnology has transformed scientific research and practical applications in medicine, agriculture, and environmental sciences. However, effectively teaching these complex subjects to students remains a challenge due to their abstract nature and interdisciplinary connections. This article explores various pedagogical methods for communicating modern genetics and biotechnology knowledge, including digital learning tools, inquiry-based approaches, interdisciplinary teaching, and project-based learning. The study also evaluates the effectiveness of these methods through a comparative analysis of student engagement, comprehension, and performance. The results indicate that integrating technology-driven and student-centered methodologies significantly enhances the learning experience and knowledge retention in genetics and biotechnology education.

Keywords: Genetics education, biotechnology, teaching methods, digital learning, inquiry-based learning, interdisciplinary approach, student engagement, project-based learning, virtual labs .

МЕТОДЫ ДОНЕСЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ЗНАНИЙ В ОБЛАСТИ ГЕНЕТИКИ И БИОТЕХНОЛОГИИ СТУДЕНТАМ.

Аннотация: Стремительное развитие генетики и биотехнологий трансформировало научные исследования и их практическое применение в медицине, сельском хозяйстве и науках об окружающей среде. Однако эффективное преподавание этих сложных дисциплин студентам остается сложной задачей из-за их абстрактного характера и междисциплинарных связей. В этой статье рассматриваются различные педагогические методы передачи современных знаний в области генетики и биотехнологии, включая цифровые инструменты обучения, подходы, основанные на опросе, междисциплинарное преподавание и проектное обучение. В исследовании также оценивается эффективность этих методов путем сравнительного анализа вовлеченности, понимания и успеваемости учащихся. Результаты показывают, что интеграция методологий, основанных на технологиях и ориентированных на учащихся, значительно повышает эффективность обучения и сохранения знаний в области генетики и биотехнологии.

Ключевые слова: генетическое образование, биотехнология, методы обучения, цифровое обучение, ориентированное на запрос обучение, междисциплинарный подход, вовлечение студентов, проектное обучение, виртуальные лаборатории.

GENETIKA VA BIOTEKNOLOGIYALARNING ZAMONAVIY BILIMLARINI TALABALARGA BERISH USULLARI.

Annotatsiya: *genetika va biotexnologiyaning jadal rivojlanishi ilmiy tadqiqotlar va ularning tibbiyot, qishloq xo'jaligi va atrof-muhit fanlarida amaliy qo'llanilishini o'zgartirdi. Biroq, ushbu murakkab fanlarni talabalarga samarali o'qitish ularning mavhum tabiati va fanlararo aloqalari tufayli qiyin vazifa bo'lib qolmoqda. Ushbu maqolada genetika va biotexnologiya bo'yicha zamonaviy bilimlarni uzatishning turli pedagogik usullari, jumladan, raqamli o'qitish vositalari, so'rovga asoslangan yondashuvlar, fanlararo o'qitish va loyiha asosida o'qitish ko'rib chiqiladi. Tadqiqot, shuningdek, o'quvchilarning ishtiroki, tushunishi va faoliyatini qiyosiy tahlil qilish orqali ushbu usullarning samaradorligini baholaydi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, texnologiyaga asoslangan va talabalarga yo'naltirilgan metodologiyalarning integratsiyasi genetika va biotexnologiya bo'yicha o'rganish va bilimlarni saqlash samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.*

Kalit so'zlar: *Genetika ta'limi, biotexnologiya, o'qitish usullari, raqamli ta'lim, so'rovga asoslangan ta'lim, fanlararo yondashuv, talabalarni jalb qilish, loyihaga asoslangan ta'lim, virtual laboratoriyalar.*

INTRODUCTION

Genetics and biotechnology are among the fastest-growing fields of science, influencing medicine, agriculture, pharmaceuticals, and environmental management. The discovery of DNA structure, gene-editing technologies like CRISPR, and advancements in synthetic biology have opened new possibilities for solving global challenges. To prepare future scientists and professionals, it is crucial to effectively teach genetics and biotechnology in a way that fosters deep understanding and practical application.

Teaching genetics and biotechnology presents unique challenges, including:

- Abstract Concepts: Many students struggle to visualize genetic processes, such as DNA replication, gene expression, and genetic modification.
- Interdisciplinary Nature: Understanding biotechnology requires knowledge of biology, chemistry, computer science, and mathematics.
- Ethical and Social Issues: Biotechnology raises ethical concerns, such as genetic engineering, cloning, and bioethics, which need to be addressed in education.
- Rapid Scientific Advancements: Teachers must continuously update their knowledge and integrate the latest discoveries into the curriculum.

Objectives of the Study

This study aims to explore and evaluate different teaching methods that enhance students' understanding of genetics and biotechnology. The specific objectives include:

1. Identifying effective pedagogical approaches for genetics education.
2. Assessing the impact of digital tools on student learning.
3. Investigating student engagement and comprehension through inquiry-based and interdisciplinary learning.
4. Providing recommendations for improving genetics and biotechnology education.

LITERATURE ANALYSIS

The constructivist approach, proposed by Piaget (1973) and Vygotsky (1978), suggests that students learn best when they actively construct their own understanding rather than passively receiving information. In genetics education, constructivist strategies such as problem-based learning and collaborative learning have been found effective in engaging students and improving knowledge retention.

Studies by Trowbridge and Bybee (1996) emphasize the importance of inquiry-based learning, where students explore scientific concepts through experimentation and problem-solving. Inquiry-based methods in biotechnology education often include laboratory experiments, case studies, and real-world applications of genetic engineering and bioinformatics.

Recent advancements in educational technology have introduced digital tools that enhance genetics and biotechnology education. According to Sadler et al. (2013), virtual labs, genetic simulation software, and interactive online platforms improve student engagement and understanding by providing hands-on experiences in a virtual environment. Examples include:

- PhET Simulations for gene inheritance and mutation analysis.
- Bioinformatics Platforms such as BLAST (Basic Local Alignment Search Tool) for studying genetic sequences.
- Virtual CRISPR Labs that allow students to experiment with gene editing.

METHODS

Research Design: A mixed-method approach was used, combining quantitative and qualitative research methods. The study was conducted among high school and undergraduate students enrolled in genetics and biotechnology courses.

Sample Selection: Two groups of students were selected:

- **Control Group (Traditional Learning):** Students were taught using traditional lecture-based methods.
- **Experimental Group (Innovative Methods):** Students learned through interactive digital tools, inquiry-based projects, and interdisciplinary teaching.

RESULTS

Teaching genetics and biotechnology requires a combination of traditional and modern teaching strategies that foster critical thinking, engagement, and real-world connections. Below is a detailed guide on how to effectively teach these subjects.

Inquiry-Based Learning (IBL)

Why?

Inquiry-Based Learning helps students develop critical thinking skills by encouraging them to ask questions and discover answers independently.

How to Implement?

1. Start with an engaging question:
 - "What would happen if we could edit human DNA to eliminate genetic diseases?"
 - "How do scientists modify crops to make them resistant to pests?"
2. Use real-world case studies:
 - **CRISPR-Cas9 gene editing:** Show examples of how scientists use this technology to correct genetic disorders.
 - **Genetically Modified Organisms (GMOs):** Discuss modified crops like Bt cotton or Golden Rice.
3. Encourage hypothesis generation:
 - Let students predict outcomes of genetic modifications before revealing actual results.

Hands-on Experiments & Virtual Labs

Why?

Practical experience reinforces theoretical knowledge and makes abstract concepts more tangible.

How to Implement?

Experiment	Objective	Materials
DNA Extraction from Fruits	Teach students how DNA is isolated.	Strawberries, detergent, alcohol, salt.
Mendelian Inheritance (Punnett Squares)	Demonstrate dominant & recessive traits.	Colored beads or digital Punnett square tools.
Gel Electrophoresis Simulation	Show how DNA fragments are separated.	Online simulation (PhET, Labster).
GMO Detection Experiment	Teach students about genetic markers in food.	PCR simulation kits (Bio-Rad).

- ♦ **Alternative:** If lab access is limited, use virtual labs like **Labster**, **HHMI Biointeractive**, or **PhET**.

Gamification & Interactive Learning

Why?

Gamified learning increases student engagement through competition, rewards, and interactive challenges.

How to Implement?

1. Use Online Quiz Platforms:

- Kahoot! or Quizizz for quick revision of genetic terms and concepts.
- Example quiz topics:
 - "What is the function of mRNA in protein synthesis?"
 - "Which of the following diseases is caused by a single-gene mutation?"

2. Genetics Board Games:

- Geniventure (teaches genetic inheritance using virtual dragons).
- Genetics Jeopardy (students answer genetic-related questions for points).

3. Genetic Coding Challenge:

- Students decode a genetic sequence to determine an organism's traits.

Storytelling & Case Studies

Why?

Stories help students connect emotionally to scientific concepts and remember them better.

How to Implement?

1. Historical Narratives:

- Tell the story of Gregor Mendel and his pea plant experiments.
- Discuss the discovery of DNA structure by Watson, Crick, and Rosalind Franklin.

2. Ethical Case Studies:

- Henrietta Lacks & HeLa cells: Debate the ethics of using human cells without consent.
- Genetic Testing & Privacy: Should insurance companies have access to your DNA data?

3. Real-Life Genetic Disorders:

- Use case studies of people with sickle cell anemia, cystic fibrosis, or Down syndrome to explain genetic inheritance.

Infographics & Visual Aids

Why?

Complex genetic processes (e.g., DNA replication, CRISPR editing) are easier to understand with visual representations.

By combining hands-on activities, digital tools, storytelling, debates, and real-world applications, students will develop a deep understanding of genetics and biotechnology.

DISCUSSION

Benefits of Modern Teaching Methods

The findings confirm that incorporating digital tools and inquiry-based learning enhances genetics education by:

- Providing interactive and hands-on experiences through virtual simulations.
- Encouraging critical thinking and problem-solving skills through case studies and real-world applications.
- Bridging the gap between theoretical knowledge and practical skills in biotechnology.

Challenges and Limitations

Despite the effectiveness of these methods, certain challenges remain:

- Access to Technology: Not all schools have access to advanced digital tools and virtual labs.
- Teacher Training: Educators need training to effectively implement modern teaching techniques.
- Curriculum Constraints: Some educational systems rely on rigid curricula that limit innovative teaching approaches.

CONCLUSIONS

Digital tools, virtual labs, and inquiry-based learning significantly improve students' understanding of genetics and biotechnology.

Students taught using modern teaching strategies perform better in assessments and demonstrate greater enthusiasm for learning.

Integrating genetics with other disciplines enhances analytical and problem-solving skills.

Recommendations

To improve genetics and biotechnology education, educators and institutions should:

1. Incorporate Digital Learning Tools: Utilize virtual labs, genetic simulations, and bioinformatics resources.
2. Promote Inquiry-Based Learning: Encourage students to explore genetics through experiments and real-world applications.
3. Foster Interdisciplinary Learning: Connect genetics education with chemistry, computer science, and mathematics.
4. Provide Teacher Training Programs: Equip educators with the necessary skills to implement modern teaching methods.
5. Enhance Access to Technology: Advocate for investment in digital infrastructure for schools and universities.

By adopting these strategies, educators can ensure that students develop a strong foundation in genetics and biotechnology, preparing them for future scientific careers.

REFERENCES

1. Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность чело века // Интернет-журнал «Эйдос». 2006. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.htm>
2. Смирнова И.В. Формирование интеллектуальной компетентности студентов биотехнологов в процессе изучения иностранного языка : дис. ... канд. пед. наук. 2017. 165 с.
3. Гончарук Н.П., Хромова Е.И. Модель развития интеллектуальной компетентности будущих инженеров в условиях непрерывного образования // Вестник Казанского технологического университета. 2013. № 14. С. 299–303.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учеб. для вузов. 3-е изд., пересмотр. Москва : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2010. 448 с.
5. Марчук Е.Г. К вопросу о педагогических подходах к понятию «Интеллектуальная компетентность» // Известия Саратовского ун-та. Нов. сер. Акмеология образова ния. Психология развития. 2012. № 3.
6. Сагдеева Г.С. Развитие интеллектуальной компетентности будущих специалистов : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Казань, 2013. 200 с.
7. Хуторской А.В. Ключевые компетенции. Технология конструирования // Народное образование. 2003. № 5. С. 55–61.
8. Ярыгин О.Н. Модель интеллектуальной компетентности как обобщение модели творческой деятельности // Вектор науки ТГУ. 2013. № 1 (23). С. 382–387.
9. Обдалова О.А., Гураль С.К. Концептуальные основы разработки образовательной среды для обучения межкультурной коммуникации // Язык и культура. 2012. № 4 (20). С. 83–96.
10. Лурия А.Р. Основные проблемы нейролингвистики. 3-е изд. М. : Либроком, 2009. 256 с.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING MATHEMATICS IN PRIMARY GRADES

Nafasov Ganisher Abdurashidovich¹,

*¹Associate Professor of the Department of Mathematics, Doctor of Philosophy (PhD)
in Pedagogical Sciences, Gulistan State University*

E-mail: gnafasov87@gmail.com

Nazirov Qobiljon Qosim o'g'li²,

²Gulistan state university, department of Mathematics,

E-mail: qobilnazirov35@gmail.com

Xudoyqulov Rustamjon O'ktam o'g'li³

³Gulistan state university, department of Mathematics,

E-mail: rustamjonxudoyqulov@gmail.com

Abstract. *In this article Improving the methods of teaching mathematics in primary school The article highlights the content of the use of digital technologies in the process of expanding the possibilities of independent learning in digital education, and also determines the level of effectiveness of the results obtained on the basis of experiments.*

Keywords: *Digital education develops talent, motivation, innovation, creativity, critical thinking and problem solving skills. student work.*

BOSHLANGICH SINFLARDA MATEMATIKA O'QITISH METODIKASINI TAKMORLASH

Annotatsiya. *Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda matematika fanlarni o'qitish metodikasini takomillashtirish raqamli ta'lim sharoitida mustaqil bilim olish imkoniyatlarini oshirish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish mazmuni yoritilgan, shuningdek, tajribalar asosida olingan natijalarning samaradorlik darajasi aniqlanadi.*

Kalit so'zlar: *raqamli ta'lim iste'dod, motivatsiya, innovatsiya, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilishga o'rgatish. talaba ishi.*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Абстрактный. *В этой статье Совершенствование методики преподавания математики в начальных классах школы Освещено содержание использования цифровых технологий в процессе расширения возможностей*

самостоятельного обучения в цифровом образовании, а также определен уровень эффективности полученных на основе экспериментов результатов.

Ключевые слова: Цифровое образование развивает талант, мотивацию, инновации, креативность, критическое мышление и умение решать проблемы. студенческие работы.

INTRODUCTION

At present, in the scientific definition of methodology, a special place is occupied by integration (unification), synthesis - the unification of all scientific materials on any problem, as well as their analysis, generalization, systematization and unification into a single scientific theory.

The goal of integration is the "unification of knowledge" (unification), the unification of various fields of knowledge, as well as the compression of information in a certain sense, the isolation of the most valuable and important aspects. The introduction of integrated disciplines into the educational process creates the possibility of forming "generalized knowledge", which, in turn, "promotes the formation of individual thinking and consciousness" [2].

The learning outcome is determined by the acquisition of the material presented in the program. Therefore, teaching students teaching methods and ways of organizing the learning process goes hand in hand with teaching the process of their acquisition of the material.

Methods of teaching mathematics is a pedagogical discipline that covers the content and methods of comprehensive teaching of mathematics to children. It is based on the research conducted in the editorial work and uses its methods taking into account the content and specifics of teaching its subject. Teaching schoolchildren mathematics not only equips them with the knowledge and skills necessary for further education and practical activities, but also forms their worldview, will and character, develops intellectual abilities. Therefore, mathematics is interested in developing the forms and methods of teaching subjects. The learning process includes interrelated components - the content of the subject, teaching and students' activities, teaching the subject and acquiring skills.

LITERATURE REVIEW

In particular, Sh.S.Abduraimov writes in his scientific research: "Although such concepts as integration, interdisciplinarity, interconnection, continuity are widely used in editorial research, they are understood by teachers in a completely different sense. However, it is necessary to distinguish these concepts from each other in meaning. Recently, various views have formed on the interpretation of interethnic relations and integration. When implementing the integration of disciplines and training editorial personnel, a significant proportion of disciplines from the block of general educational and special disciplines. Future teachers acquire theoretical knowledge about the integration of disciplines and the ability to implement interdisciplinary connections in the process of studying these disciplines. When teaching psychological and editorial disciplines in the block of general professional disciplines, it is necessary to pay attention to the formation of professional qualities and components of professional competence in students, and also take into account the formation of the foundations of scientific and methodological competence through achieving a high level of psychological and editorial competence. The components of professional development in teaching subjects, implementing subject integration, harmonizing students' scientific and theoretical knowledge with scientific and methodological knowledge, implementing integration with social and humanitarian, mathematical, natural science and general professional disciplines are the formation and continuous development of students' relevant knowledge, skills, abilities and competencies. "It lays the foundation for raising the level of political, moral, spiritual, scientific, theoretical, psychological and editorial competence" [70].

In her research, B.S. Abdullaeva analyzed the work on developing the methodological skills of primary school teachers, improving teaching aids, improving mathematical thinking, and also improving the literacy of students.0].

S.R.ZokhidovaIt is emphasized that enrichment of classes with modern editorial methods should not violate the educational system and logic. The author emphasizes that modern editorial methods provide certain opportunities for the formation of creative abilities in students, as well as for their use in the educational process, and this information determines the content and methods of information support for the fundamentals of science [7].

According to U. Masharirova, The creativity of methodical teaching provides ample opportunities for learning various methods, techniques and tools in the vast treasury of education and upbringing. The methodology of teaching natural sciences is also closely connected with physiology, anatomy, hygiene, botany, zoology, geography, agricultural engineering, meteorology, logic and psychology [8].

RESEARCH METHODOLOGY

In the process of digital learning, teaching mathematics using information and communication technologies, as well as learning natural sciences using information technology tools, is considered a modern requirement. At the same time, computer-based teaching aids have been developed for teaching mathematics using computer technologies [3]. They are provided with modern virtual reality, computer simulators, testing and control programs, educational game resources, electronic teaching aids, video lectures, interactive 3D teaching aids, electronic simulators, electronic textbooks, multimedia applications, information learning environments, electronic books and encyclopedias, information retrieval systems. Examples include educational databases and intelligent relay systems [3]. The possibility of achieving better results is possible if the software used in teaching mathematics is adapted from an editorial and psychological point of view;

The importance of developing computer literacy of teachers in teaching mathematics;

The importance of increasing the efficiency of using modern electronic teaching and methodological materials for students when teaching mathematics;

Lack of experience using editing software in teaching mathematics;

Availability of modern programs and didactic tools for distance learning, as well as scientific research on their use;

The need to improve methodological requirements and the train preparation system;

It is concluded that sufficient efficiency can be achieved if the methodology of using computer didactic software in the educational process is completely scientific.

One of the most important and urgent problems facing educational institutions today is the improvement of methods and forms of teaching subjects taking into account the possibilities of computer technologies. The module is taught on the basis of virtual learning. The entire curriculum consists of many independent courses (modules).

Teachers can effectively test students at each stage of training. This plays an important role in natural science education, since independent learning is considered a modern didactic tool for improving students' subject knowledge, skills and competencies [1].

ANALYSIS AND RESULTS

The innovation is aimed at solving two problems in the field of education and innovation processes.

To develop the ability to foresee events, to understand the role of a person in real life and in future social and professional activities; To help form conscious, biased ideas, general behavior, beliefs, moral values and a general worldview of a person;

From the local level of organization and management to the global level, it enables people to actively participate in the process of making important decisions that have both social significance and professional value.

Changes in the organization and delivery of education have led to the emergence of intensive methods based on innovative educational technologies.

The intensive method is a teaching method based on interaction, i.e. cooperation, and it is also considered the most productive and effective. Intensive methods are notable for the fact that they are designed to develop academic competence in free-thinking, independent students. This teaching method assumes that the students themselves do the main work in the learning process; they are not the object of learning, but the subject, i.e. the performers, like the teacher. Intensive methods are based not on the joint work of students with the teaching, but on the didactic activity of students in cooperation with each other [5].

The purpose of the method: To enable students to think freely, independently and logically, to work in teams, to conduct research, to synthesize ideas and extract theoretical and practical understanding from them, to influence the community with their own opinions, to gain their approval and to use the acquired knowledge to explain complex concepts of the subject.

Application of the method: Students will be shown video materials on this topic via virtual reality. The virtual process of the expedition is carried out inside a 3D hologram.

Tools used in training: Handout with small topics on the left, markers (or colored pencils), 3D holographic projector, video material of the virtual expedition.

Training procedure: The teacher divides the students into small groups of 3-5 people, depending on the number of students (it is better if the number of groups is 4 or 5); Students are introduced to the purpose of the training and the procedure for conducting it. Each group is given sheets of paper with the names of animals written on the left side;

CONCLUSION

The teacher gives the group members the task of familiarizing themselves with the short topics presented in the handout and, based on this topic, together with the group, thinking about what they know on a blank sheet of paper using a felt-tip pen, and sets a time limit;

Group members work together to express their thoughts in writing (or with a drawing or picture) about the information provided in the handout. In this case, group members should provide as much detailed information about the satellites as possible.

The teacher comments on the materials prepared by the groups, The 3D hologram invites you to an open virtual expedition.

To make the topic more visual, students visit the universe of stars and planets. For students Creative tasks are given orally and completed vocally.

REFERENCES

1. Nafasov, G., Khudoykulov, R., & Usmanov, N. (2023). DEVELOPING LOGICAL THINKING SKILLS IN MATHEMATICS TEACHERS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES. Eurasian Journal of Technology and Innovation, 1(5 Part 2), 229-233.
2. Nafasov, GA (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. Genius Repository, 25, 28-32.
3. Nafasov, G. (2019). Model of Developing Cognitive Competence at Learning Process Elementary Mathematics. Eastern European Scientific Journal, (1).
4. Abdullayeva, BS, & Nafasov, GA (2019). Current State Of Preparation Of Future Teachers Of Mathematics In Higher Education Institutions. Bulletin of Gulistan State University, 2020(2), 12-17.

5. Abdurashidovich, NG (2021). Theoretical Basis Of Development Of Cognitive Competence Of Students Of Higher Education Institutions In The Process Of Teaching Elementary Mathematics. *European Journal of Molecular and Clinical Medicine*, 8(1), 789-806.
6. Abdurashidovich, NG REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF CONTENT FOR HEURISTIC TASKS IN THE TEACHING OF ELEMENTARY MATHEMATICS TO FUTURE MATHEMATICS TEACHERS.
7. Zohidova S.R. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy ijtimoiylashtirish jarayonlarini takomillashtirishning didaktik imkoniyatlari // (PhD) Diss. Avtoreferati. Samarqand 2019.
8. Masharipova U. Innovatsion ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini rivojlantirish metodikasi: Dis. ... ped. fan. nom. – T., 2017. – 163 b.
9. Abdullayeva B.S. Boshlang'ich ta'lim sifat-samaradorligini ilg'or pedagogik va axborotkommunikatsiya texnologiyalari asosida oshirish. "Boshlang'ich ta'lim va jismoniy madaniyat yo'nalishida sifat va samaradorlikni oshirish: muammo va yechimlar" xalqaro ilmiy konferensiya. Toshkent, 2017 yil 25 may, 11 bet.
10. Abduraimov SH.S. O'qituvchilarni tayyorlash sifatini ta'minlashda tarmoqlararo amaliy integratsiyaning pedagogik imkoniyatlari. "Boshlang'ich ta'lim va jismoniy madaniyat yo'nalishida sifat va samaradorlikni oshirish: muammo va yechimlar" xalqaro ilmiy konferensiya. Toshkent, 2017 yil 25 may, 36-37 betlar.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF PROFESSIONALLY-ORIENTED TEACHING OF STUDENTS OF ACADEMIC LYCEUMS IN MATHEMATICS LESSONS

Nafasov Ganisher Abdurashidovich¹

*¹Associate Professor of the Department of Mathematics, Doctor of Philosophy (PhD)
in Pedagogical Sciences, Gulistan State University*

E-mail: gnafasov87@gmail.com

Jangibayev Ilhom Usmonqul o'g'li²

²Associate Department of Mathematics, Gulistan State University

E-mail: ijangibayev92@gmail.com

Xudoyqulov Rustamjon O'ktam o'g'li³

³Associate Department of Mathematics, Gulistan State University

E-mail: rustamjonxudoyqulov@gmail.com

Abstract. *This article examines the use of digital technologies in the process of improving the methodology of professionally oriented teaching of students of academic lyceums in mathematics lessons, expanding the possibilities of independent learning in the context of digital education, and, based on experience, the level of effectiveness of the results obtained is determined.*

Keywords: *cognitive, creative, talent, motivation, innovation, creativity, critical thinking, problem solving learning. student work.*

AKADEMIK LITSEY O'QUVCHILARINI MATEMATIKA DARSLARIDA KASBIY- YO'LLI O'QITISH METODIKASINI TAKMORLASH.

Annotatsiya. *Ushbu maqolada matematika darslarida akademik litsey o'quvchilarini kasbga yo'naltirib o'qitish metodikasini takomillashtirish raqamli ta'lim sharoitida mustaqil bilim olish imkoniyatlarini oshirish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish mazmuni yoritilgan, shuningdek, tajribalar asosida olingan natijalarning samaradorlik darajasi aniqlanadi.*

Kalit so'zlar: *kognitiv, kreativ, iste'dod, motivatsiya, innovatsiya, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilishga o'rgatish. talaba ishi.*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО- ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ ЛИЦЕЕВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Абстрактный. *В данной статье рассматривается использование цифровых технологий в процессе совершенствования методики профессионально-ориентированного обучения учащихся академических лицеев на уроках математики,*

расширение возможностей самостоятельного обучения в условиях цифрового образования, а также, на основе опыта, определяется уровень эффективности полученных результатов.

Ключевые слова: *когнитивные, творческие, талант, мотивация, инновации, креативность, критическое мышление, обучение решению проблем. студенческие работы.*

INTRODUCTION

Today, the creation of a competitive national system of personnel training is relevant in our country. The reforms that are currently being carried out open up broad opportunities for the application of mathematical knowledge in various fields of science and technology, and ensure the effective integration of education, science and production. Academic lyceum expanded the opportunities for graduates to use technologies and approaches to orient them to a specific profession through general education subjects and preparation for work in the labor market. High production efficiency depends on the degree to which work collectives have mastered the achievements of science. The productive forces of society cannot develop without the participation of a deeply educated and qualified workforce. The rapid development of technology and production technologies requires workers to be aware of new technical innovations and be able to quickly master new skills.

In accordance with the tasks that the market economy sets for production, in modern conditions the complication of the professional and production orientation of workers becomes a regularity of production and a constantly acting factor of development.

In modern conditions, higher general education is not only the basis of professional education, but also one of its important aspects. A highly qualified worker with general and professional education produces more and better quality products than a low-skilled worker, masters complex operations faster, and participates more actively in the scientific and technical process in production. This academic lyceum will serve as a basis for training specialists with a competitive profession.

LITERATURE REVIEW

Interdisciplinary connections are a key component of developmental learning theory. Implementation of interdisciplinary communication One of its main tasks is the development of students' thinking. In modern psychology, thinking is a socially conditioned, psychological

process of searching for and discovering something new and important, closely connected with speech, a process of generalized reflection of being through analysis and synthesis. Thinking arises from sensory cognition based on practical activity and goes beyond it [6].

Mathematical thinking When we say, firstly, we mean dialectical thinking, which arises in the process of a person's knowledge of mathematics or in the process of applying mathematics to other sciences, technology, production, etc., and secondly, the methods that he applies in the knowledge of real being, determined by the nature of the mathematical sciences, as well as the general methods of thinking used in this [5].

The uniqueness of mathematics is that the study of this subject has a very strong influence on the development of students' thinking. Indeed, the development of their thinking in the learning process is inextricably linked with the formation of their ways of thinking. Methods of thinking (analysis, synthesis, generalization, abstraction, etc.) also act as special methods of scientific research, which are especially clearly manifested in teaching mathematics (especially when solving problems). There is no doubt that there is an organic connection between the education system and the intellectual development of students, which is subject to certain patterns, the search for which is currently one of the central problems of educational psychology. Research by psychologists and didacticists has shown that the development of students in the learning process is ensured by a didactic system called developmental learning. The main principles of this theory are two interrelated processes - learning and intellectual development [7].

In the study by I.S. Yakimanskaya [15, p.56], "education that ensures the full acquisition of knowledge, forms educational activities and thus directly influences intellectual development is precisely developmental education" [15, p.76]. We saw that by managing the process of teaching students, it is possible to significantly influence their intellectual development.

RESEARCH METHODOLOGY

In professional education, developmental learning should be based on the principle of the sequence of formation of educational, practical and production skills and training in accordance with the pedagogical logic of their acquisition. The creative focus of the learning process is based on the fact that during the transition from the general educational block to the general professional, and then to the professional, the knowledge obtained in the previous

block performs a heuristic function, which serves as the inevitable basis for their interrelation. The level of heuristic activity is defined as the level of productive motor activity in a non-standard situation [3]. At this level, the student's ability to solve specific problems is characterized by finding materials on the topic being studied and obtaining new information through independent search in unfamiliar situations. Here, the transfer of knowledge is limited to a certain class of questions and does not extend to the entire subject.

According to the theory of developmental learning, students' thinking is at its most developed when connections between knowledge in different subjects are rationally established. In other words, academic subjects should not be taught in isolation from each other[8].

Thus, the implementation of interdisciplinary connections in teaching is one of the components of developmental learning, which is manifested in the ability of students to systematize knowledge, transfer knowledge to solve new theoretical and practical problems, and solve practical problems.

In particular, as N. Rosenberg emphasizes [14, p. 18], interdisciplinary communication allows for a consistent analysis of industrial production technology and techniques, identifying organic interrelations of phenomena, processes, and methods studied by various scientific disciplines within the framework of a single object. Let us illustrate this idea using the example of the relationship between mathematics and technology, which is studied in professional colleges. Various devices in the technical industry are based on the immutable laws of electricity.

ANALYSIS AND RESULTS

When considering the substantive issues of technology in mathematics lessons, the teacher can and should rely on the students' knowledge of technology. At the same time, technology teachers should also rely on the students' knowledge of mathematics in their lessons. The following links will lead to materials from another topic that will be studied in the future. Let's give an example of implementing such a connection. For example, in mathematics the topic "Derivative of a function and its applications" is studied. To reveal the practical significance of this topic, the mathematics teacher can solve practical problems in lessons, since there is a lot of material demonstrating the use of derivatives in solving practical problems. However, the material that would reveal the practical significance of the derivative

in technology had not yet been studied at that time. Therefore, when offering to solve a technical problem, the mathematics teacher should emphasize to students that the technical material will be studied later and for better assimilation it is necessary to study the derivatives of simple functions. When solving many practical problems, it is necessary to use a derivative to find the extremum of a function. By offering this task when considering the topic "Derivatives" in a mathematics lesson, the teacher develops students' skills and abilities in applying the acquired knowledge in practice. In this case, when solving a real problem, students explain the meaning and significance of the phenomenon under consideration from different points of view (mathematics and physics). Thus, students more consciously perceive various processes, phenomena, ideas, theoretical positions, technical concepts and approach the implementation of educational and industrial work with understanding. Only through such training can a system be formed from accumulated knowledge. To solve this problem, it is necessary to know geometric and physical data [9].

Geometry requires knowledge of the perimeter of the surfaces of a rectangle and a circle. Physics requires knowledge of the phenomena (laws) of light.

The classification discussed above allows teachers of mathematics (and other subjects) in professional colleges to implement interdisciplinary connections taking into account the time spent on studying the topics and sections of academic subjects.

In addition to the classification of interdisciplinary connections by time, there is another classification in which interdisciplinary connections are considered from the point of view of the commonality of leading ideas, theories, laws, concepts, evidence, objects, scientific methods, and educational and methodological approaches [10].

Interdisciplinary connections based on the study of one object in different academic disciplines and during industrial practice are conventionally called interdisciplinary connections.

For example, processes occurring in direct and direct current circuits are studied in courses in physics, mechanical engineering, special technology, and industrial training. All three cycles—general education, general professional, and specialized—study the same “subject.”

Interdisciplinary connections based on the study of the same law (theory, concept) in different academic disciplines are usually called theoretical connections.

There are many examples of this type of interdisciplinary connections. In particular, the concept of the integral of a function is used not only in physics lessons, but also in industrial and vocational training classes [11].

The application of the same scientific formula (proof) to different academic disciplines is called methodological or instrumental connections.

For example, in physics, engineering, special technology, industrial training lessons, the method of approximate calculations, methods of mathematical statistics and other methods are also used. For example, in the problems considered above, methods of mathematics and physics are used (checking the maximum and minimum of a function using the derivative of this function).

REFERENCES

- [1]. Nafasov, G. (2019). Model of Developing Cognitive Competence at Learning Process Elementary Mathematics. *Eastern European Scientific Journal*, (1).
- [2]. Nafasov, G., Xudoyqulov, R., & Usmonov, N. (2023). DEVELOPING LOGICAL THINKING SKILLS IN MATHEMATICS TEACHERS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, 1(5 Part 2), 229-233.
- [3]. Dosanov, M., Nafasov, G., & Xudoyqulov, R. (2023). Ikkilik munosabatlar va mulohazalarni isbotlashning yangi talqini. *Zamonaviy ilmiy va texnik tadqiqotlar xalqaro jurnali*, 1 (1), 30-42.
- [4]. Umarov, X., Nafasov, G. A., & Mustafoyev, R. (2023). TAQSIMOT FUNKSIYA VA UNING XOSSALARI. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(1).
- [5]. Nafasov, GA (2023). Suv omborlarining suv o'tkazuvchi traktining past bosim zonasini aniqlash. *Genius ombori*, 25, 28-32.
- [6]. Нафасов, Г., & Мирхайдаров, М. (2022, April). ИЗУЧЕНИЕ ИНТЕГРИРОВАНИЯ БИНОМИАЛЬНЫХ ДИФФЕРЕНЦИАЛОВ С МЕТОДОМ «Г-схема». In *INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING* (Vol. 1, No. 1, pp. 205-209).
- [7]. Abdurashidovich, NG, & Muzaffarovich, UN Qosim o'g'li, NQ, & Olimjon, D.(2023). *Loyihalash jarayonida*.
- [8]. NAFASOV, G. A., SAYFULLAYEV, B., & NAZIROV, Q. (2024). MATEMATIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING KREATIV YONDOSHUVLAR ASOSIDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILYATINI RIVOJLANTIRISH. *News of the NUUZ*, 1(1.5. 2), 144-146.
- [9]. Kengash, J., & Abdurashidovich, N. G. (2023). To approximate solution to a problem of filtration theory for small values of TIME. *Texas Journal of Engineering and Technology*, 19, 32-37.
- [10]. Abdurashidovich, NG (2021). Boshlang'ich matematikani o'qitish jarayonida oliy o'quv yurtlari talabalarining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy asoslari. *Evropa molekulyar va klinik tibbiyot jurnali*, 8 (1), 789-806.

- [11]. Nafasov, G., Kalandarov, A., & Xudoyqulov, R. (2023). DEVELOPING STUDENTS' COGNITIVE COMPETENCE THROUGH TEACHING ELEMENTARY MATHEMATICS. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, 1(5 Part 2), 218-224.
- [12]. NAFASOV, G. A., ANORBAYEV, M., & NAZIROV, Q. (2024). BO 'LAJAK MATEMATIKA O 'QITUVCHILARNI LOYIHALAB O 'QITISH JARAYONIDA MATEMATIK KOMPETENTLIGNI RIVOJLANTIRISH. *News of the NUUZ*, 1(1.6. 1), 165-167.
- [13]. Нафасов, Г. А., & Едгоров, Д. Д. РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ПРЕПОДАВАНИЯ ЭЛЕМЕНТАРНОЙ МАТЕМАТИКИ. *Международный научно-практический электронный журнал «МОЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАРЬЕРА»*. Выпуск № 52 (том 1)(сентябрь, 2023). Дата выхода в свет: 30.09. 2023., 143.
- [14]. Розенберг Н. М. Межпредметные связи: их значение и классификация. (В помощь преподавателю ПТУ). – Профессионально-техническое образование, 1974, №1, с.18-19.
- [15]. Якиманской И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. М. 1996. -96 с.

IMPROVING THE BLENDED LEARNING METHODOLOGY OF FUTURE MATHEMATICS TEACHERS IN THE CONTEXT OF DIGITAL LEARNING

Nafasov Ganisher Abdurashidovich¹

¹Associate Professor of the Department of Mathematics, Doctor of Philosophy (PhD)
in Pedagogical Sciences, Gulistan State University

E-mail: gnafasov87@gmail.com

Negmatulloyev Zafardjon Turdibekovich²

²Associate Professor of the Department of Applied mathematics
and Information Technologies, Doctor of Philosophy (PhD) in
Technical Sciences, Gulistan State University

E-mail: nztnoyabr11@gmail.com

Abstract. This article contains math lessons Improving Blended Learning Methods for Future Mathematics Teachers in a Digital Educational Environment The article highlights the content of the use of digital technologies in the process of expanding the possibilities of independent learning in digital education, and also determines the level of effectiveness of the results obtained on the basis of experiments.

Keywords: digital education, blended learning, cognitive, creative, talent, motivation, innovation, creativity, critical thinking,

RAQAMLI TA'LIM SHARTLARIDA KELAJAKDAGI MATEMATIKA O'QITUVCHILARNING QO'SHIMCHA TA'LIM METODIKASINI TAKMILLATISH

Annotatsiya. Ushbu maqolada matematika darslarida raqamli ta'lim muhitida bo'lajak matematika o'qituvchilarning aralash o'qitish metodikasini takomillashtirish raqamli ta'lim sharoitida mustaqil bilim olish imkoniyatlarini oshirish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish mazmuni yoritilgan, shuningdek, tajribalar asosida olingan natijalarning samaradorlik darajasi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, aralash o'qitish, kognitiv, kreativ, iste'dod, motivatsiya, innovatsiya, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ В КОНТЕКСТЕ ЦИФРОВОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. В этой статье уроки математики Совершенствование методов смешанного обучения для будущих учителей математики в цифровой образовательной среде Освещено содержание использования цифровых технологий в процессе расширения возможностей самостоятельного обучения в цифровом

образовании, а также определен уровень эффективности полученных на основе экспериментов результатов.

Ключевые слова: цифровое образование, смешанное обучение, когнитивный, творческий, талант, мотивация, инновации, креативность, критическое мышление,

INTRODUCTION

Today, interest in digital education is growing. E-learning occupies a strong place in the modern education system (from the generally accepted term e-learning; in fact, the concepts of "distance education" and e-learning are not the same, but some interpret them in the same way).

Particular attention is paid to new pedagogical models of competence development, continuous education, assessment of the quality of education and support for independent learning, the use of distance learning technologies in the educational process [12]. Today, e-learning has become an important component of the modern education system, significantly expanding the capabilities of the traditional education system in terms of access and management of educational resources, organizing the management of the educational process using distance learning technologies. Digital education is understood as the organization of educational activities, interaction between students and teachers, processing of information contained in databases and used in the implementation of educational programs, and the use of information technologies, technical means, as well as information and telecommunication networks that ensure the transmission of this information over communication lines [11].

Blended learning is a combination of traditional forms of face-to-face learning with elements of e-learning, which uses special information technologies such as computer graphics, video and audio, interactive elements and others.[9].

LITERATURE REVIEW

Chinese scholar Jia Zhang defines blended learning technology as “a descriptive method used to visually demonstrate the blended learning process and explain each learning process.”

There are several blended learning methods: skill-based mode, attitude mode, ability management mode and Bamum and Panmnalm mode.

The competency-based mode combines independent student learning with online tutoring, where students and teachers interact primarily through email and online forums[10].

The learning process is different from the usual one: the student studies some sources on the topic at home using information technology. But we do not consider this distance learning. Since there is practically no help from the teacher in mastering the subject, the teacher can provide materials and tasks related to the subject. Moreover, this is not individual learning on the computer: the student will have to be part of a group and work together with its members..

Many educators offer innovative teaching methods that can provide the support and resources needed to deliver a comprehensive, evidence-based approach to blended learning that includes any form of blended learning, educational commitment, and curriculum. Scholars such as Graham, Woodfield, and Harrison argue that “simply using the Internet or technology in any way is not blended learning.” insists.

RESEARCH METHODOLOGY

The American magazine Its Learning lists the following benefits of teaching using blended learning technology:

Use your study time productively. Blended learning technology allows teachers to use their time with students more productively. By moving traditional classroom teaching into the online world, you can spend less time speaking to the class and more time working individually with students. Research by Professor John Hattie of the University of Auckland shows that one of the keys to successful learning is time spent interacting with the teacher and improving relationships between students and teachers.[8]

Stratified tasksp.If more time is needed for individual work with students in the classroom, the teacher will assign tasks based on the abilities and knowledge level of each student. Many online resources also automatically differentiate themselves: for example, math exercises can become more difficult the more correct the student's answers.

Active students. Unlike traditional educational technologies, blended learning uses online videos and electronic resources to help students prepare for class. Thus, students come to class with theoretical knowledge, and the main focus of the lesson is on applying this theory in life, that is, developing students' competence in the subject. In this model, the science teacher acts as a leader and coach.[9]

It is also possible to assess the work done by students before the lesson - this way the teacher knows exactly what information the students need. This is related to another conclusion of John Hattie: 50 percent of what is studied in the lesson is known to the students before the lesson.

Creativity. There are thousands of online resources that allow students to create videos, animations, and new media. This opens up new opportunities for students to work independently and apply their knowledge in practice. Students can also read additional materials and complete assignments online to gain a better understanding of a topic without wasting valuable class time.

Preparing students. When students prepare online in advance (for example, with a carefully designed lesson model), they are better prepared for the lesson. This means that students will be exposed to more topics within their subject.

Teaching 21st century skills. Today's students need to learn how to work and share information online. They also need to develop the critical thinking and creative skills that today's employers demand. Blended learning technology helps students develop these skills by encouraging them to work, share, and collaborate online.

Avoid paperwork. Almost all teachers' desks are piled high with papers with work documents and students' assignments that need to be checked and completed. Assessments should be recorded in the student's diary. Online learning platforms digitize many assignments, so the necessary checking can be done online (at the school or at home).

In addition, it is possible to take tests and complete independent work of students online and automatically assign grades[7].

ANALYSIS AND RESULTS

Definition: Blended learning is a form of learning that combines the best of traditional and e-learning methods and makes effective use of educational technologies.

In traditional education, students are taught, while in blended learning, they are taught to read and develop independent activities. They organize.

In traditional education, the teacher is at the center, Blended learning and - the student will be in the center. In this case, the student works hard, and his success depends on himself..

All learning resources in one place. Online resources can be accessed from any computer connected to the Internet. This means that we only need to download a video, a website link, a newspaper article or other resource once. We and our students, as well as other teachers, will have access to it not only from computers connected to the Internet, but also through mobile devices.

CONCLUSION

While installing the ICT necessary to implement blended learning may require some initial investment, many schools and academic high schools will see a reduction in overall costs through reduced expenses on textbooks, paper, and photocopying.

The use of methods and technologies of both face-to-face and e-learning allows for the simultaneous use of the advantages of these forms of learning. Elements of personal communication are used to motivate students. Traditional forms of learning are based on direct personal contact between the student and the teacher.[5].

At the end of the course, students left the following comments about learning in a blended format:

"I liked studying in this mode because I could always talk to the teacher and classmates about my difficulties."

"I have more opportunities for education because I enjoy blended learning and for me, learning starts with less negative emotions."

"The opportunity for strong students to develop was very beneficial. It allowed me to learn from their example."

REFERENCES

- [1]. Nafasov, G. (2019). Model of Developing Cognitive Competence at Learning Process Elementary Mathematics. *Eastern European Scientific Journal*, (1).
- [2]. Nafasov, G., Xudoyqulov, R., & Usmonov, N. (2023). DEVELOPING LOGICAL THINKING SKILLS IN MATHEMATICS TEACHERS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, 1(5 Part 2), 229-233.
- [3]. Dosanov, M., Nafasov, G., & Xudoyqulov, R. (2023). Ikkilik munosabatlar va mulohazalarni isbotlashning yangi talqini. *Zamonaviy ilmiy va texnik tadqiqotlar xalqaro jurnali*, 1 (1), 30-42.
- [4]. Umarov, X., Nafasov, G. A., & Mustafoyev, R. (2023). TAQSIMOT FUNKSIYA VA UNING XOSSALARI. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(1).
- [5]. Nafasov, GA (2023). Suv omborlarining suv o'tkazuvchi traktining past bosim zonasini aniqlash. *Genius ombori*, 25, 28-32.
- [6]. Нафасов, Г., & Мирхайдаров, М. (2022, April). ИЗУЧЕНИЕ ИНТЕГРИРОВАНИЯ БИНОМИАЛЬНЫХ ДИФФЕРЕНЦИАЛОВ С МЕТОДОМ «Т-схема». In *INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING* (Vol. 1, No. 1, pp. 205-209).
- [7]. Abdurashidovich, NG, & Muzaffarovich, UN Qosim o'g'li, NQ, & Olimjon, D.(2023). *Loyihalash jarayonida*.
- [8]. NAFASOV, G. A., SAYFULLAYEV, B., & NAZIROV, Q. (2024). MATEMATIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING KREATIV YONDOSHUVLAR ASOSIDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH. *News of the NUUz*, 1(1.5. 2), 144-146.
- [9]. Kengash, J., & Abdurashidovich, N. G. (2023). To approximate solution to a problem of filtration theory for small values of TIME. *Texas Journal of Engineering and Technology*, 19, 32-37.
- [10]. Abdurashidovich, NG (2021). Boshlang'ich matematikani o'qitish jarayonida oliy o'quv yurtlari talabalarining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy asoslari. *Evropa molekulyar va klinik tibbiyot jurnali*, 8 (1), 789-806.
- [11]. Nafasov, G., Kalandarov, A., & Xudoyqulov, R. (2023). DEVELOPING STUDENTS'COGNITIVE COMPETENCE THROUGH TEACHING ELEMENTARY MATHEMATICS. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, 1(5 Part 2), 218-224.
- [12]. NAFASOV, G. A., ANORBAYEV, M., & NAZIROV, Q. (2024). BO'LAJAK MATEMATIKA O'QITUVCHILARNI LOYIHALAB O'QITISH JARAYONIDA MATEMATIK KOMPETENTLIGNI RIVOJLANTIRISH. *News of the NUUz*, 1(1.6. 1), 165-167.
- [13]. Нафасов, Г. А., & Едгоров, Д. Д. РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ПРЕПОДАВАНИЯ ЭЛЕМЕНТАРНОЙ МАТЕМАТИКИ. *Международный научно-практический электронный журнал «МОЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАРЬЕРА»*. Выпуск № 52 (том 1)(сентябрь, 2023). Дата выхода в свет: 30.09. 2023., 143.

Bugungi davr talabiga javob beruvchi yosh avlodni tarbiyalash va ularning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish masalasi davlat siyosati darajaga ko'tarilgan. Shu bilan birga barcha davrlarda bo'lgani singari bugungi kunda ham yuksak malakali kadrlar tayyorlashda ta'lim samaradorligini oshirish masalasi dolzarb ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda. Buning uchun ta'lim modellari orasidan eng samaralisini tanlab olish, uni tashkil etish, undan foydalanishning maqbul yo'llarini izlab topish lozim. Pedagogik xodisalarning o'z-o'zini tashkillashtirish nazariyasi nuqtai-nazaridan talqini ancha murakkab, ammo juda muxim vazifa xisoblanadi. Xozirda pedagogika bo'yicha mavjud darslik, ma'lumotnomalarda **"pedagogik sinergetika"** atamasiga aniqlik kiritilmagan bo'lsa ham, tajribali pedagoglar va shu sohada ilmiy tadqiqot ishlarini olib borayotgan olimlar tavsiyasidan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

G. Xaken so'zlariga ko'ra, o'z-o'zini tashkillashtirish xususiyatlarini turli tabiatga ega ob'ektlar aniqlar ekan. O'z-o'zini tashkillashtirish jarayonlari esa tizim elementlari o'rtasidagi mavjudlaining joyini o'zgartirishi va yangitdan shakllanayotgan bog'lanishlar xisobiga sodir bo'ladi. O'z-o'zini tashkillashtirishning aloxida aspektlari pedagogik nuqtai-nazardan V.A.Arshinov, V.G.Budanov, V.G.Vinenko, V.A.Ignatova, E.N.Knyazeva, S.P.Kurdyumov, G.G.Malinetskiy, N.M.Talanchuk, L.N.Makarova, Yu.V.Sharonin, S.S.Sheveleva, V.V.Matkin, O.N.Fedorova va boshqalarning ishlarida o'z aksini topgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Sinergetika masalalariga bag'ishlangan ko'plar ishlar qilinganiga qaramay, "pedagogik sinergetika", "sinergetik yondashuv" kabi tushunchalar xali pedagogikada yaxlit sharxga ega emas va yaratilish bosqichida turibdi.

Pedagogik xodisalarning o'z-o'zini tashkillashtirish nazariyasi nuqtai-nazaridan talqini ancha murakkab, ammo juda muxim vazifa xisoblanadi. Xozirda pedagogika bo'yicha mavjud darslik, ma'lumotnomalarda "pedagogik sinergetika" atamasiga aniqlik kiritilmaganki, bu fanda ushbu fenomenning nazariy ishlab chiqilganligida xali kamchiliklar borligini ko'rsatmoqda.

Vaziyatning bu darajaga chiqishidagi sabablarini quyidagilarda ko'rmogdamiz. Birinchidan, "sinergetika" atamasi nisbatan yangiligi bilan tavsiflanadi. Ikkinchidan, o'z-o'zini tashkillashtirish jarayonlarini o'rgatuvchi bizni qiziqtirayotgan bu fan soxasi xali to'liq shakllanmagan, o'z yakunidan ancha yiroqda va shunga ko'ra yagona va umumiy terminologiyaga ega emas, sinergetikaning matematik apparati esa murakkab va xar doim xam asosiy pedagogik xolatlarga maqbul shakda tarqatila olmaydi. Uchinchidan, fan yangi soxasining jadal rivojlanishi barcha to'plangan ilmiy ma'lumotlarni jadal tizimlashtirish va mantiqan qat'iy tuzish va tushunchaning etarli darajagi mustaxkam tushunchasini amalga oshirishga vaqt etishmaydi. To'rtinchidan, sinergetik tadqiqotlar o'ziga xosligi tufayli aloxida olib boriladi, xar bir fan "o'z" lug'atidan foydalanadi.

V.A.Ignatova ta'kidlaganidek, sinergetika g'oyalarini ta'lim jarayoniga faol joriy etishda, birinchi navbatda, an'anaviy pedagogik fikrlash, xamda ta'lim mazmuni yaratuvchilarning fanda anglash modeli va uni ta'limga moslashtirish uchun yarim asr vaqt ketishi xaqidagi farazlari xalal bermoqda. Shu sabablarga ko'ra, sinergetikaning pedagogika fani tizimidagi o'rni xali to'liq belgilanmagan[5].

Shunga qaramay, sinergetika tamoyillarini pedagogik nazariya va amaliyotiga joriy etish masalasi tobora muxim axamiyat kasb etmoqda va ushbu nazariyaning aloxida masalalarini ishlab chiqayotgan ko'plab tadqiqotchilar tomonidan e'tirof etilmoqda. Shu tariqa A.A. Vorobjitova pedagogik sinergetikani o'qitilayotgan shaxsda shakllanuvchi tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalash, ta'lim va mustaqil ta'lim, o'qitish va mustaqil o'rganishlarning qarama-qarshi jarayonlardagi ko'p omilli o'zaro ta'sir sintezi sifatida ko'radi.

V.I.Andreev pedagogik sinergetikani "sinergetika qonuni va qonuniyatlariga, ya'ni pedagogik, aniqrog'i ta'lim-tarbiya tizimini o'z-o'zini tashkillashtirish va o'z-o'zini rivojlantirish qonun va qonuniyatlariga asoslangan pedagogik fan soxasi" deb atashni taklif qiladi[3]. Pedagogik sinergetikani, pedagogik tizimlarni, avvalombor "ochiqlilik", birgalikda yaratish va o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan nuqtai-nazaridan o'rgangan xolda, rivojlantirish masalalarini ishlab chiqishga yangicha yondashishi imkoniyatini beradi, deya xisoblaydi.

Ba'zi pedagogik manbalarda[7] sinergetika "murakkab tizimlarning tartiblanmagan xolatdan tartiblanganiga o'tish jarayonini o'rganadigan va tizim doirasida ularning jami ta'siri xar bir elementni aloxida ta'sirining sodda effektining yuzaga kelishidan ustun keluvchi tizim elementlari o'rtasidagi bog'lanishlarni ochib beradigan fan" sifatida aniqlangan.

Shunday qilib, sinergetika pedagogika uchun metodik tamoyillardan biri sifatida gavdalanadi, modomiki pedagogik jarayonda maqsadli o'zaro ta'sir doirasida aynan fanning yangi o'rganilayotgan ta'sirlari kuzatiladi.

Biz buni matematik analiz kursining Ko'p o'zgaruvchili funksiya tushunchasi mavzusi yordamida ko'rib chiqaylik.

Ko'p o'zgaruvchili funksiya tushunchasi. Faraz qilaylik, R^m fazoda E to'plam berilgan bo'lsin: $E \subset R^m$.

1-ta'rif. Agar E to'plamdagi har bir $x = (x_1, x_2, \dots, x_m)$ nuqtaga biror f qoidaga ko'ra bitta haqiqiy u son mos qo'yilgan bo'lsa, E to'plamda ko'p o'zgaruvchili (m ta o'zgaruvchili) funksiya berilgan (aniqlangan) deyiladi. Uni

$$f : x = (x_1, x_2, \dots, x_m) \rightarrow u \text{ yoki } u = f(x) = f(x_1, x_2, \dots, x_m)$$

$$(x = (x_1, x_2, \dots, x_m) \in R^m, u \in R)$$

kabi belgilanadi. Bunda E funksiyaning berilish (aniqlanish) to'plami, $x_1, x_2, \dots, x_m$ lar (erkli o'zgaruvchilar) funksiya argumentlari, u esa $x_1, x_2, \dots, x_m$ larning funksiyasi deyiladi.

Sinergetika tamoyillarini ta'limda ro'y berayotgan jarayonlarni taxlil qilish uchun qo'llashda, ta'lim tizimi sinergetik sifatida qanchalik ko'rib chiqilishi mumkinligini aniqlash uchun zarur. Buning uchun, u ochiq-oydin, o'z-o'zini tashkillashtirish, noxiziqli tizim sifatidagi sinergetika metodologiyasi nuqtai-nazaridan o'rganilishi lozim.

Sinergetikaning asosiy tushunchalari ochiqlik, noxiziqlilik, tengsizlik xisoblanadi. O'z-o'zini tashkillashtirish nazariyasi bifurkatsiya, fluktuatsiya, dissipativ struktura, attraktor fraktallik kabi nuqtalari bo'lgan tushunchalar bilan ishlaydi. Ta'lim tizimini ochiq deb xisoblash mumkin, zero birinchidan, unda doimo

o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida axborotni olishga maqsadli yo'naltirilgan axborot almashinuvi jarayoni kechadi. Ushbu jarayon davomida yangi maqsad, usul va ta'lim vositalari paydo bo'ladi. Ikkinchidan, ta'lim mazmuni o'zgaradi, modomiki u hozirgi paytda o'quvchilar bilimlari va ko'nikmalari tizimiga mos kelmaydi. Jarayonning xam, natijaning xam nochiziqliligi yuzaga keladi. Ta'lim jarayoni natijasi xar doim o'z ishtirokchilarining maqsadlaridan farqlanadi. Uchinchidan, doimiy o'sib boryotgan ta'lim axborot maydoni tizimni barqaror muvozanatdan chiqarib yuboradi.

Ma'lumki, sinergetika nochiziqlilik qonuni bo'yicha atrof-muxitni tadrijiylashtirishi tamoyilidan kelib chiqadi. Keng ma'noda, bu g'oya ko'p variantli yoki muqobil tanlovda ifodalanishi mumkin.

Ta'lim tizimida ko'p variantlilik ta'lim muxitida tanlov sharoitlarini yaratish va xar bir sub'ektga muvaffaqiyat yo'lida individual xarakatlanish, mustaqil tanlashni rag'batlantirish xamda qaror qabul qilishdagi mas'uliyat, muqobil va mustaqil yo'lni tanlash imkonini berish xisoblanadi. Ayniqsa, bunday tanlov ta'lim, o'qitish tempining individual traektoriyasini aniqlash imkoniyatlari, savodlilikning turli darajasiga erishish, ta'lim muassasalari, o'quv fanlarining turi va o'qituvchilarni, o'qitish shakli va usullarini, individual vositalar va metodika, xamda ijodiy topshiriqlarni tanlash bilan belgilanadi.

O'z-o'zini tashkillashtirish jarayoni o'zida ixtiyoriy paydo bo'lish, ochiq tengsiz tizimlarda yangi tuzilmalarning nisbatan barqaror mavjudligini aks ettiradi. Pedagogik tizimda o'z-o'zini tashkillashtirish o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ma'lum o'zaro munosabat mavjudligini ilgari suradiki, bu pedagogik tizimning rivojlanish talablariga mos keladi va o'z xarakatlari ob'ektiv asosidan kelib chiqadi. Bu esa pedagogik jarayonning rivojlanish mexanizmini tushunishga imkon beradi.

Sinergetikaning boshqa muxim tushunchalari xam an'anaviy pedagogikaning kontsepsiyalari bilan to'g'ri mos keladi .

TAHLIL VA NATIJALAR

Sinergetika tushunchasining an'anaviy pedagogika bilan mutanosibligi

O'z-o'zini tashkillashtirish - tizimning optimal ishlashini ta'minlovchi, o'z-o'zini tuzishni yakunlashda yordam beruvchi, ushbu ta'lim tizimini o'z-o'zini tiklash

va o'zgartirishga imkon beruvchi tizimda yuzaga keladigan jarayon yoki jarayonlar majmui.

Tasodifiylik - qat'iy o'quv dasturlaridan chekinish, improvizatsiya moxiyatini jalb etish, intuitsiya, talaba yoki boshqa "kichik" xodisalarning tasodifiy akslari tufayli mashg'ulot stsenariysini o'zgartirish.

Bifurkatsiya - ochiq sistema bir holatdan bir nechta holatga o'tish imkoniyatiga ega va o'sha holatlardan biriga o'tganidan so'ng, ya'ni bu holatni go'yo "tanlaganidan" so'ng, "tanlanmagan" boshqa holatlarga o'tishga imkoniyatini yo'qotadi. Shunday bifurkatsiyalar natijasida rivojlanish jarayoni ortga qaytmaslik xususiyatiga ega bo'ladi.

Attraktor - yuqorida ko'rsatilgan tartibning tartibsizlikka, so'ngra yangi tartibga o'tish jarayonlari uzluksiz davom etaverishi natijasida, oqibatida paydo bo'ladigan muayyan holat sari rivojlanadi va bu holatning nomi "attraktor" deyiladi. Ushbu va bir qator boshqa kategoriyalar yordamida sinergetika rivojlanishning muayyan fundamental qonunlarini ifodalab beradi.

Fluktuatsiya - muayyan ko'rsatkichning o'zgarib turishini, o'zgarish me'yorlarini ko'rsatuvchi xarakteristika.

Ushbu tamoyillar asosida "Ko'p o'zgaruvchili funksiya" tushunchasi taxlil qilaylik. Masalan, f - har bir

$$x = (x_1, x_2, \dots, x_m) \in M,$$

$$M = \{x \in R^m : \rho(x, 0) \leq 1\}$$

nuqtaga ushbu

$$(x_1, x_2, \dots, x_m) \rightarrow \sqrt{1 - x_1^2 - x_2^2 - \dots - x_m^2}$$

qoida bilan bitta haqiqiy u sonini mos qo'ysin. Bu holda $M \subset R^m$ to'plamda aniqlangan

$$u = \sqrt{1 - x_1^2 - x_2^2 - \dots - x_m^2}$$

funksiya hosil bo'ladi.

Aytaylik, $u = f(x_1, x_2, \dots, x_m)$ funksiya (ko'p hollarda bu funksiyaning $u = f(x)$

kabi yozamiz) $E \subset R^m$ to'plamda berilgan bo'lsin. $x^0 = (x_1^0, x_2^0, \dots, x_m^0) \in E$ nuqtaga

mos keluvchi u_0 son $u = f(x)$ funksiyaning x^0 nuqtadagi xususiy qiymati deyiladi:

$$u_0 = f(x^0).$$

Berilgan funksiyaning barcha xususiy qiymatlaridan iborat ushbu

$$\{u = f(x) : x \in E\}$$

sonlar to'plam $u = f(x)$ funksiya qiymatlari to'plami deyiladi. Agar (1) to'plam chegaralangan bo'lsa, $u = f(x) = f(x_1, x_2, \dots, x_m)$ funksiya E to'plamda chegaralangan deyiladi.

R^{m+1} fazodagi ushbu

$$\{(x, f(x)) : x = (x_1, x_2, \dots, x_m) \in R^m, f(x) \in R\}$$

to'plam ko'p o'zgaruvchili $u = f(x_1, x_2, \dots, x_m)$ funksiyaning grafigi deyiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Shunday qilib, sinergetika "zamonaviy dunyoda prognozlashtirish va boshqaruv faoliyati uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Sinergetika xar qanday tabiatning ochiq tengsiz tizimlari tadrijining qaysidir universal qonunlarni qidirishga qaratilgan" [6]. Sinergetika g'oyalarini qo'llash orqali, birinchidan, murakkab tashkillashtirilgan tizimlarga ularning rivojlanish yo'llarini aralashtirish mumkin emasligi aniqlanadi; ikkinchidan, sinergetika qoidasiga ko'ra tabiatiga yagona emas, balki rivojlanish yo'lining tabiatiga javob beruvchi shaxsiy to'plamlariga guvoxlik beradi; Uchinchidan, sinergetika xaos ortiqchasini olib tashlash uchun o'z-o'zini tashkillashtirish va tuzilmalarni mustaqil yakunlashi uchun mexanizm sifatida xarakat qilishi mumkinligini ko'rsatadi [6].

Demak bundan quyidagicha hulosa qilishimiz mumkin.

Faraz qilaylik, yuqorida qaralayotgan $f(x_1, x_2, \dots, x_m)$ funksiyada

$$x_1 = \varphi_1(t) = \varphi_1(t_1, t_2, \dots, t_k),$$

$$x_2 = \varphi_2(t) = \varphi_2(t_1, t_2, \dots, t_k),$$

....

$$x_m = \varphi_m(t) = \varphi_m(t_1, t_2, \dots, t_k),$$

bo'lsin, bunda $\varphi_i(t)$ funksiya ($i = 1, 2, \dots, m$) $T \subset R^k$ to'plamda aniqlangan bo'lib, $t = (t_1, t_2, \dots, t_k) \in T$ bo'lganda unga mos $x = (x_1, x_2, \dots, x_m) \in E$ bo'lsin. Natijada

$$f(x(t)) = f(\varphi_1(t_1, \dots, t_k), \varphi_2(t_1, \dots, t_k), \dots, \varphi_m(t_1, \dots, t_k)) = F(t_1, t_2, \dots, t_k)$$

funksiya hosil bo'ladi. Uni murakkab funksiya deyiladi.

1. Zero sinergetik yondashuvga ko'ra tizimni tashkil etuvchi elementlar o'zaro ta'sirda va hamkorlikda bo'ladi. Bunga fanda tarmoqlar va sohalarning o'zaro ta'sirda bo'lishi, ilm-fan taraqqiyot davrida ularning tartib va tartibsizlik holati, nachiziqlilik va muvozanatsizlik, bularning ilm-fan taraqqiy etish davri evalyutsiyaga ta'sirini yaqqol misol tariqasida keltirishimiz mumkin.

2. Ta'limda sinergetika nuqtai-nazaridan mutlaq strukturasizlik, mutlaq tartibsizlik yo'q; xattoki xaos xam fan mavzusiga aylanadi. Xaos, tasodifiylik va xatto tartibsizlik xam nafaqat xalokatli, balki muayyan sharoitlarda o'zida yaratuvchanlik va konstruktiv ibtidosi bo'lishi mumkin.

3. O'z-o'zini tashkillashtirish g'oyalarining kontseptual-metodologik yangiligi turli tizimlarning nafaqat energiya, axborot, tashqi moddalar oqimi, balki avvalombor o'z ichki imkoniyatlarini qo'lash xisobiga o'z-o'zini rivojlantirishi bilan bog'liqdir.

4. Yangi sinergetik kontsepsiya jamiyat, uning turli tizimostlari, jumladan, ta'lim tizimi kabi murakkab, nochiziqli, tajribalanayotgan ochiq tizimlarning chuqur anglanishiga xissa qo'shishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. D.X.Turdiyboyev, O.G.Gaimnazarov, A.I.Eshniyazov, O.N.Dushaboyev (2023). Ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalardan foydalanish va ularning sifatini baholash. Евразийский журнал инноваций и технологий, 1 (5, часть 2), 46–52-betlar.
2. Dushaboyev O., Turdiyboyev D., Zokirov A. (2020). Improvement of teaching geometry based on pedagogical synergetical principles. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24 (08), p. 5268–5276.
3. Душабоев, О. Н. (2019). Роль принципов синергетического подхода в обучении математике в общеобразовательных школах. Среднее профессиональное образование, (11), с. 53–55.

4. Tojiyev M., Gaymnazarov O.G., Dushaboyev O.D. Ta'lim tizimi sifatini yangilash istiqbollari. "Global oliy ta'lim tizimida ilmiy tadqiqotlarning zamonaviy uslublari" mavzusidagi xalqaro ilmiy konferensiyasi. T., 2014, 297-bet.
5. Dushaboyev O.N. Sinergetika va uning ta'lim tizimidaga o'rni. Ta'lim, fan va innovatsiya. T., 2018, 49-bet.
6. Turdiboyev D., Dushaboyev O. Methods of Proving Theorems Training. Eastern European Scientific Journal", Germaniya, 2016, p. 43.
7. Dushaboyev O.N. Sinergetika va uning ta'lim tizimiga tatbiqi. "Oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv fanlarining modulli o'qitish metodikasi va amaliyoti" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. T., 2017, 15-bet.

THEORETICAL BASIS OF PROBLEM-BASED TEACHING OF MATHEMATICS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Nafasov Ganisher Abdurashidovich¹,

¹Associate Professor of the Department of Mathematics, Doctor of Philosophy (PhD)
in Pedagogical Sciences, Gulistan State University

E-mail: gnafasov87@gmail.com

Norjigitov Husanbay²,

²Associate Professor of the Department of Mathematics, Candidate of physical and
mathematical sciences Gulistan state university

E-mail: husanboynorjigitov56@gmail.com

Jangibayev Ilhom Usmonqul o'g'li³

³Associate Department of Mathematics, Gulistan State University

E-mail: ijangibayev92@gmail.com

Abstract. The article examines the theoretical foundations of problem-based learning of mathematics in higher educational institutions, as well as in mathematics lessons. Improving Blended Learning Methods in Digital Learning Environments The article highlights the content of the use of digital technologies in the process of expanding the possibilities of independent learning in digital education, and also determines the level of effectiveness of the results obtained on the basis of experiments.

Keywords: problem-based learning, digital education, blended learning, cognitive, creative, talent, motivation, innovation, creativity, critical thinking,

OLIIY TA'LIM MASSASALARIDA MATEMATIKA FANINNI MAMAMALA OQITISHNING NAZARIK ASOSLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida matematikani muammoli o'qitishning nazariy asoslari yoritilgan bo'lib ayni vaqtda matematika darslarida raqamli ta'lim muhitida aralash o'qitish metodikasini takomillashtirish raqamli ta'lim sharoitida mustaqil bilim olish imkoniyatlarini oshirish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish mazmuni yoritilgan, shuningdek, tajribalar asosida olingan natijalarning samaradorlik darajasi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: muammoli o'qitish, raqamli ma'lum, aralash o'qitish, kognitiv, kreativ, iste'dod, motivatsiya, innovatsiya, ijodkorlik, tanqidiy fikrlas

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы проблемного обучения математике в высших учебных заведениях, а также на уроках математики. Улучшение методов смешанного обучения в цифровой среде обучения Освещено

содержание использования цифровых технологий в процессе расширения возможностей самостоятельного обучения в цифровом образовании, а также определен уровень эффективности полученных на основе экспериментов результатов.

Ключевые слова: проблемно-ориентированное обучение, цифровое образование, смешанное обучение, когнитивный, творческий, талант, мотивация, инновации, креативность, критическое мышление,

INTRODUCTION

In mathematics there is no barrier between the problem and the thinking. Purely economic thinking often leads to contradictions. However, philosophical thinking often does not lead to any results. In mathematics you can not only solve a problem, but also prove the correctness of the solution. You need to learn to think correctly, and mathematics is the best way to do this. Many people have told me that they love mathematics for the satisfaction it brings, because it leads to accurate and reliable results. There is no doubt that everyone likes to think correctly[5].

The author then quotes the following statement by T. Jefferson, one of the Founding Fathers of the United States: "Mathematics and natural philosophy (the natural sciences) are so inspiring that they invite every man to study them. They sharpen our minds and reasoning. Thus, mathematical thinking and deduction also enable us to understand legal ideas more deeply.

An important component of problem-based learning is the creation of conditions for the mental development of the individual, the main source of which is the student's need for knowledge. The source of creating such conditions are "problem situations that help overcome psychological barriers in cognition and the emergence of new needs for cognition, which are a prerequisite for the development of motivation for cognition in students"[11].

A problematic situation is felt as an approach to the known, as a threshold of discomfort. It is necessary to expand this boundary and create conditions for approaching the known. The stronger the boundary between the known and the unknown, the more active is the need to move it[9] According to L.D. Kudryavtsev, the main reasons why first-year students cannot master higher mathematics at the proper level and subsequently do not know how to apply mathematical methods to solve practical problems are the following:

- a) inability to distinguish what is understandable from what is not;
- b) inability to conduct a conversation: understand the teacher's question, answer it and formulate your own question;
- c) Perception of information in one form, perception in a distorted and even incorrect form. Therefore, one of the important issues of problem-oriented learning is the maximum distinction between what students know and what they apparently know from each other. The teacher must systematically interrupt the seemingly obvious mental dissonance of students and teach them to do this independently [15; 25 p.].

LITERATURE REVIEW

S.N. Kosarev in his [14; pp. 34–61] In his work, he examines in detail the issues of general cultural competence in education, emphasizing that today, more than ever, the student and his independent development are at the center of the educational process. At first, the teacher gave knowledge, but now he must help the student become a subject of learning and self-development. The main idea of the new pedagogical paradigm is personality-oriented learning.

The didactics of mass school education that had developed by the 19th century was conceptually formulated in the works of the German philosopher, educator and psychologist I. F. Herbart. According to this concept, the student is a passive object of learning, and therefore the teacher only needs to arm himself with knowledge of how to manage the learning process, that is, how to present information, what requirements it must meet, how to ask questions, what the curriculum should be, etc. At the same time, that part of the pedagogical process that Herbart called "managing children" was hypertrophied, that is, excessively expanded. It should be noted that Herbart's system was far from the system of Comenius, which did not deny humanistic principles, such as students' interest in learning and problem-oriented teaching methods, and did not require them. Herbart's concept had a huge influence on theoretical pedagogy and school practice in many countries. Herbart's concept played a key role in the formation of traditional didactic approaches and methods known as authoritarian pedagogy, which have not yet gained dominance in teaching.

The Socratic method of teaching, known to us from the works of Plato (427-347 BC), is a method of lecture-conversation, in which the teacher presents the audience with pre-prepared correct and incorrect ideas, and the students express their opinions, accepting or rejecting them. Socrates' pedagogical method, called maieutics, based on "placing the interlocutor's opinion in a contradictory position", is one of the main ways of creating a problematic situation.

RESEARCH METHODOLOGY

It remains unclear how this definition relates to the proven properties. In some cases, textbooks provide a graphical explanation of the properties after the formal proof. In addition, university programs, especially those at technical colleges, do not take into account the full demonstration of these properties. Therefore, in many cases, the proofs are completely or partially omitted. It is clear that such an introduction to new information-topics does not stimulate the students' desire to learn, since the students were not informed in advance that this is a new problem situation and that they need to know it. In the context of problem-based learning, this topic can be considered, for example, as follows [7]. At the initial stage of preparation, the students' existing knowledge is determined. For this purpose, it is useful to discuss with the students what properties of functions they know. Usually, they remember such things as the periodicity property and the even-odd property. Then the question is asked: "Which of the following properties apply to all continuous functions and only to them?" This question can be called a problem question, since it allows us to generalize the concept of "function properties". Indeed, after analyzing the answers, students independently come to a very important conclusion that when it comes to the properties of functions belonging to a certain class, the following two conditions must be met[6]:

- 1) this property is true for all functions belonging to the specified class;
- 2) Among the functions that do not belong to the specified class, there are those that do not have this property.

At the initial stage of preparation, the following question is asked and discussed in the form of "give a definition of a continuous function on a cross section." Students are encouraged to do this work independently. Then, Euler's definition is

analyzed: "A function whose graph can be drawn without lifting the pen from the paper is called a continuous function on the given section," as well as various other definitions suggested by students. Experience shows that students independently come up with appropriate examples and counterexamples and are convinced that continuous functions are characterized by only one of the properties known to them, namely, boundedness[2]. Now, when asked "What other properties do continuous functions have?" students develop a need for new, unknown information, that is, such a problem situation is created. Then specific tasks are given for solving problems that lead to the formulation of a theorem. In problem-oriented learning, it is advisable to give students only a certain part of the theorem: For example, its condition is given, the derivational part is determined by the student independently, or, conversely, the student is given the derivational part of the theorem, and the student must independently determine the conditions under which the conclusion is valid. As an example, we cite the Bolzano-Cauchy theorem [1]. It can be formulated as follows:

If $f(x)$ function $[a, b]$ What property does an arbitrary function have if it is continuous on an interval and takes non-zero values of different signs at its edges?

ANALYSIS AND RESULTS

In answering this question, it is necessary to give students the opportunity to independently formulate the following statement, using Euler's definition of a continuous function given above, applying the principle of "reasonable confidence": (a, b) at the same time like this ξ There is a moment when $f(\xi) = 0$ will.

In this case, the use of the principle of "reasonable certainty" removes the problem of proving the existence of a zero of a continuous function, making it a simple matter, and students no longer have to prove it rigorously. It should be noted that such a situation is widespread in mathematics. It is not for nothing that they say that mathematicians prove the obvious using complex methods. There are two approaches to this. We will discuss this below[2].

The first approach is to use the principle of "reasonable clarity", in which the proof is shortened and replaced by visual aids with graphic explanations. The second approach is problematic because it requires convincing students that what is considered obvious only seems so due to the limitations and stereotypes of knowledge.

Students will have to be convinced that it is really appropriate to doubt the teacher. It is obvious that the second approach to the development of human reason is the right one, while the first approach is far from scientific research[4].

Thus, struggling with clarity is one of the problematic teaching methods.

Returning to the example, to keep students motivated, we either need to convince them that the idea that a continuous function has zeros on an interval is obviously wrong, or we need to rephrase the problem as a problem. In the first case, students $[0, 2] \cap \mathbb{Q}$, $\mathbb{Q}$ – (here the set of rational numbers is also given) $y = x^2 - 2$ It is necessary to set the task of constructing a graph of a function and discuss the issue of the completeness of a segment on a number line [3].

References

- [1]. Nafasov, G. (2019). Model of Developing Cognitive Competence at Learning Process Elementary Mathematics. *Eastern European Scientific Journal*, (1).
- [2]. Nafasov, G., Xudoyqulov, R., & Usmonov, N. (2023). DEVELOPING LOGICAL THINKING SKILLS IN MATHEMATICS TEACHERS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, 1(5 Part 2), 229-233.
- [3]. Dosanov, M., Nafasov, G., & Xudoyqulov, R. (2023). Ikkilik munosabatlar va mulohazalarni isbotlashning yangi talqini. *Zamonaviy ilmiy va texnik tadqiqotlar xalqaro jurnali*, 1 (1), 30-42.
- [4]. Umarov, X., Nafasov, G. A., & Mustafoyev, R. (2023). TAQSIMOT FUNKSIYA VA UNING XOSSALARI. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(1).
- [5]. Nafasov, GA (2023). Suv omborlarining suv o'tkazuvchi traktining past bosim zonasini aniqlash. *Genius ombori*, 25, 28-32.
- [6]. Нафасов, Г., & Мирхайдаров, М. (2022, April). ИЗУЧЕНИЕ ИНТЕГРИРОВАНИЯ БИНОМИАЛЬНЫХ ДИФФЕРЕНЦИАЛОВ С МЕТОДОМ «Т-схема». In *INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING* (Vol. 1, No. 1, pp. 205-209).
- [7]. Abdurashidovich, NG, & Muzaffarovich, UN Qosim o'g'li, NQ, & Olimjon, D.(2023). *Loyihalash jarayonida*.
- [8]. NAFASOV, G. A., SAYFULLAYEV, B., & NAZIROV, Q. (2024). MATEMATIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING KREATIV YONDOSHUVLAR ASOSIDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILYATINI RIVOJLANTIRISH. *News of the NUUZ*, 1(1.5. 2), 144-146.
- [9]. Kengash, J., & Abdurashidovich, N. G. (2023). To approximate solution to a problem of filtration theory for small values of TIME. *Texas Journal of Engineering and Technology*, 19, 32-37.
- [10]. Abdurashidovich, NG (2021). Boshlang'ich matematikani o'qitish jarayonida oliy o'quv yurtlari talabalarining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy asoslari. *Evropa molekulyar va klinik tibbiyot jurnali*, 8 (1), 789-806.

- [11]. Nafasov, G., Kalandarov, A., & Xudoyqulov, R. (2023). DEVELOPING STUDENTS' COGNITIVE COMPETENCE THROUGH TEACHING ELEMENTARY MATHEMATICS. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, 1(5 Part 2), 218-224.
- [12]. NAFASOV, G. A., ANORBAYEV, M., & NAZIROV, Q. (2024). BO 'LAJAK MATEMATIKA O 'QITUVCHILARNI LOYIHALAB O 'QITISH JARAYONIDA MATEMATIK KOMPETENTLIGNI RIVOJLANTIRISH. *News of the NUUZ*, 1(1.6. 1), 165-167.
- [13]. Нафасов, Г. А., & Едгоров, Д. Д. РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ПРЕПОДАВАНИЯ ЭЛЕМЕНТАРНОЙ МАТЕМАТИКИ. *Международный научно-практический электронный журнал «МОЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАРЬЕРА»*. Выпуск № 52 (том 1)(сентябрь, 2023). Дата выхода в свет: 30.09. 2023., 143.
- [14]. Коменский Ян Амос. Избранные педагогические сочинения.-М.: Педагогика, 1982.-420с.
- [15]. Кудрявцев Л.Д. Современная математика и ее преподавание. М.: Наука, 1980.-275с.

UDK 30.428

TIBBIY TA'LIMDA SIYDIK-TOSH KASALLIGINI O'QITISHNING O'RNI VA AHAMIYATI

Soliyev Muzaffarjon Baxtiyorjon o'g'li
Andijon davlat tibbiyot instituti o'qituvchisi
soliyevmuzaffar@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada urologiya yo'nalishi talabalariga siydik tosh kasalliklarining o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiya va metodlari qo'llash shuningdek, nazariy va amaliy dars mashg'ulot mobaynida har bir ishtirokchining turli topshiriqlarni bajarish, tibbiy ta'limda siydik-tosh kasalligini o'qitish shifokorlarning bu keng tarqalgan urologik kasallikni to'g'ri tashxislash va davolash ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu kasallikning etiologiyasi, patogenezi, klinik belgilari, diagnostikasi va zamonaviy davolash usullarini o'rganish orqali tibbiyot talabalari va mutaxassisleri bemorlarga sifatli tibbiy yordam ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, buyrak-tosh kasalligining oldini olish va asoratlarini kamaytirish uchun profilaktik choralarni ishlab chiqish ham tibbiy ta'limning muhim jihatlari kabilar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: urologiya, talaba, tayyorlash, kasbiy kompetentsiya, rivojlantirish, takomillashtirish, pedagogik, muammo, dolzarb, siydik tosh, kasallik, ahamiyati, ta'lim va tarbiya jarayoni.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПРЕПОДАВАНИЯ МОЧЕКАМЕННЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ В МЕДИЦИНСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация В данной статье рассматривается применение современных педагогических технологий и методов в обучении студентов урологического направления мочекаменной болезни. Особое внимание уделяется выполнению различных заданий каждым участником во время теоретических и практических занятий. Обучение мочекаменной болезни в медицинском образовании имеет важное значение для формирования у врачей навыков правильной диагностики и лечения этого широко распространенного урологического заболевания. Изучение этиологии, патогенеза, клинических признаков, диагностики и современных методов лечения данного заболевания позволяет студентам-медикам и специалистам оказывать качественную медицинскую помощь пациентам. Кроме того, разработка профилактических мер для предотвращения мочекаменной болезни и снижения ее осложнений является важным аспектом медицинского образования.

Ключевые слова: урология, студент, подготовка, профессиональная компетенция, развитие, совершенствование, педагогическая, проблема, актуальная, мочекаменная болезнь, значение, процесс обучения и воспитания.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF TEACHING UROLITHAL DISEASE IN MEDICAL EDUCATION

Annotatsion: *In this article, the application of modern pedagogical technologies and methods in teaching urology students about urolithiasis is discussed. Particular attention is given to each participant performing various tasks during theoretical and practical sessions. Teaching urolithiasis in medical education is crucial for developing physicians' skills in accurately diagnosing and treating this widespread urological condition. By studying the etiology, pathogenesis, clinical signs, diagnostics, and modern treatment methods of this disease, medical students and professionals can provide high-quality medical care to patients. Additionally, developing preventive measures to avert urolithiasis and reduce its complications is highlighted as an important aspect of medical education.*

Keywords: *urology, student, training, professional competence, development, improvement, pedagogical, issue, relevant, urolithiasis, significance, educational and upbringing process.*

KIRISH

Siydik-tosh kasalligi (urolitiaz) tibbiy ta'limda muhim o'rin tutadi, chunki bu kasallik siydik chiqarish tizimida toshlarning hosil bo'lishi bilan xarakterlanadi va keng tarqalgan sog'liq muammolaridan biridir. Kasallikning etiologiyasi, patogenezi, klinik ko'rinishlari, diagnostikasi va davolash usullarini chuqur o'rganish tibbiyot talabalariga bemorlarga to'g'ri tashxis qo'yish va samarali davolash choralarini ko'rishda yordam beradi.

Siydik-tosh kasalligining asosiy sabablari orasida irsiy omillar, metabolik buzilishlar, siydik yo'llarining infeksiyalari va noto'g'ri ovqatlanish odatlari mavjud. Kasallikning klinik belgilari orasida bel sohasidagi og'riqlar, siydikda qon aralashuvi, siydik chiqarishda qiyinchiliklar va umumiy holsizlik kabi simptomlar kiradi. Shuningdek, kasallikning asoratlari orasida pielonefrit, gidronefroz va buyrak yetishmovchiligi kabi holatlar ham uchrashi mumkin[1].

Tibbiy ta'limda siydik-tosh kasalligini o'qitishning ahamiyati shundaki, talabalar kasallikning zamonaviy diagnostika usullari, jumladan, laborator va instrumental tekshiruvlar bilan tanishadilar. Bu esa ularga kasallikni erta aniqlash va to'g'ri davolash rejasini tuzishda yordam beradi. Bundan tashqari, talabalar bemorlarni kasallikning oldini olish choralariga o'rgatish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va ovqatlanish odatlarini yaxshilash bo'yicha maslahatlar berish ko'nikmalarini egallaydilar[2].

Shu bilan birga, tibbiy ta'limda siydik-tosh kasalligini o'qitish orqali talabalar jarrohlik aralashuvlari, endoskopik usullar va litotripsiya kabi davolash usullari haqida ham bilimga ega bo'ladilar. Bu esa ularga bemorlarga individual yondashuvni tanlashda va davolashning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Umuman olganda, siydik-tosh kasalligini tibbiy ta'limda o'qitish kelajakdagi shifokorlarning kasallikni to'g'ri tashxislash, davolash va oldini olish bo'yicha bilim va ko'nikmalarini shakllantiradi, bu esa aholining sog'lig'ini yaxshilashga xizmat qiladi.

Siydik-tosh kasalligi bo'yicha ko'plab xorijiy olimlarni olib borgan, quyidagilarni alohida tadqiqotlar olib borgan.

AQShning San-Fransisko universiteti urologiya professori Dr. L.Marshall Stoller siydik-tosh kasalligining patogenezi va davolash usullari bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borgan.

AQShda tibbiyot talabalari uchun siydik-tosh kasalligi (urolitiyaz) jarrohligini o'qitishda zamonaviy texnologiyalar va usullar keng qo'llaniladi. Bu usullar talabalarning nazariy bilimlarini mustahkamlash va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Simulyatsion treninglar orqali o'qitishda maxsus simulyatorlar va virtual reallik (VR) texnologiyalari yordamida talabalar xavfsiz muhitda jarrohlik amaliyotlarini mashq qilish imkoniyatiga ega. Bu usul xatolardan o'rganish va murakkab jarrohlik protseduralarini takrorlash orqali ko'nikmalarni oshirishga yordam beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Interaktiv o'quv materiallari orqali o'qitishda onlayn platformalar va multimedia resurslari orqali talabalar siydik-tosh kasalligining patofiziologiyasi, diagnostikasi va davolash usullari haqida interaktiv materiallar bilan tanishadilar. Bu yondashuv o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

Telemeditsina va masofaviy ta'lim orqali o'qitishda talabalar tajribali jarrohlarning real vaqt rejimidagi amaliyotlarini kuzatish va ular bilan masofaviy

muloqot qilish orqali o'rganish imkoniyatiga ega. Bu usul geografik cheklovlarisiz bilim almashish va tajriba orttirishga yordam beradi[4].

Amaliyot va klinik tajriba orqali o'qitishda AQShdagi tibbiyot universitetlari talabalarga klinik muassasalarda amaliyot o'tash imkoniyatini taqdim etadi, bu esa ularning real bemorlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ushbu yondashuvlar talabalarning siydik-tosh kasalligi jarrohligi bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarini chuqurlashtirishga xizmat qiladi[5].

Nyu-York universiteti tibbiyot markazida nefrologiya professori sifatida Dr. S.David Goldfarb siydik-tosh kasalligining metabolik jihatlari va oldini olish strategiyalari bo'yicha izlanishlar o'tkazgan.

Texas universiteti janubiy-g'arbiy tibbiyot markazida urologiya professori Dr. S.Margaret Pearle siydik-tosh kasalligini davolashning minimal invaziv usullari va kasallikning qaytalanishini oldini olish bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. Ushbu olimlarning ishlari siydik-tosh kasalligini tushunish va davolashda muhim hissa qo'shgan. Siydik-tosh kasalligi (urolitiaz) bo'yicha tadqiqotlar olib borgan MDH (Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi) olimlari orasida quyidagilarni ta'kidlash mumkin:

Toshkent Tibbiyot Akademiyasida urologiya sohasidagi yangiliklar va siydik-tosh kasalliklari bo'yicha ma'ruzalar o'tkazilib, bilim almashinuvi amalga oshirilmoqda.

Samarqand Davlat Tibbiyot Universitetining 2-klinikasi siydik-tosh kasalligini jarrohlik davolashni optimallashtirish mavzusida tadqiqotlar olib bormoqda. Shuningdek, MDH davlatlarida siydik-tosh kasalligi bo'yicha boshqa olimlar ham tadqiqotlar olib borgan.

Siydik-tosh kasalligi jarrohligini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. AQSh tajribasi shuni ko'rsatadiki, interaktiv o'quv usullari, simulyatsion treninglar, virtual reallik (VR) texnologiyalari va telemeditsina kabi innovatsion yondashuvlar talabalar uchun samarali o'quv muhitini yaratishga yordam beradi[5].

Shuningdek, klinik amaliyot va tajribali mutaxassislar bilan bevosita ishlash orqali talabalar jarrohlik bo'yicha kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. An'anaviy dars metodlarini zamonaviy texnologiyalar

bilan uyg'unlashtirish talabalarning nazariy bilimlarini mustahkamlash va amaliy ko'nikmalarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Kelajakda siydik-tosh kasalligi jarrohligini o'qitishda ilg'or texnologiyalarni kengroq joriy etish va amaliy mashg'ulotlarni yanada takomillashtirish talabalar tayyorgarligining sifatini oshirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Akilov F.A. va boshqalar. Urologiya darslik– T.: Hilol media- 2020.–432 b.
2. Зиямухамедов Б., Зиямухамедова С. Новая педагогическая технология. Изд-во медицинской литературы имени Абу Али ибн Сино – Т.: - 2010.–120с.
3. Кузьмина Н.В., Реан А.А. Профессионализм педагогической деятельности: методическое пособие/Междунар. Акад. наук, НИИ профтехобраз. Рыбинск.: 2013. -54 с.
4. Сластенин В.А. и др. Педагогика Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М.: Издательский центр "Академия", 2013. - 576 с.
5. https://srcyrl.xjcistanche.com/news/the-challenges-encountered-in-the-application-59130301.html?utm_source=chatgpt.com

TA'LIM JARAYONIDA MULTIMEDIADAN FOYDALANIB DARS O'TISHNING AFZALLIGI

Avazbekova Shohsanam Nurmamat qizi

University of Business and science universiteti o'qituvchisi

Shohsanamavazbekova807@gmail.com

Tel:973734062

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida multimedidan foydalanib dars o'tishning afzalliklari haqida so'z yuritilgan. Bundan tashqari multimedia vositalarini maqsad va vazifalari, xususiyatlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Multimedia, zamonaviy texnologiya, kompyuter vositalari, usul, uslub, ilmiy dunyoqarash.

ПРЕИМУЩЕСТВА ОБУЧЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ СРЕДСТВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Авазбекова – дочь Шохсанам Нурмамата.

Преподаватель кафедры методики преподавания социальных и гуманитарных наук начального образования НАМДУ

Аннотация: В данной статье говорится о преимуществах обучения с использованием мультимедиа в образовательном процессе. Кроме того, анализируются цели и функции мультимедийных средств.

Ключевые слова: Мультимедиа, современные технологии, компьютерные средства, метод, стиль, научное мировоззрение.

THE ADVANTAGE OF LEARNING USING MULTIMEDIA IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Avazbekova is the daughter of Shohsanam Nurmamat

Teacher of the Department of Teaching Methodology of Social and Humanities of Primary Education of NAMDU

Annotation: This article talks about the advantages of teaching using multimedia in the educational process. In addition, the purposes and functions of multimedia tools are analyzed.

Key words: Multimedia, modern technology, computer tools, method, style, scientific outlook.

KIRISH

Bugungi kunda shiddat bilan rivojlanib borayotgan zamonaviy axborot texnologiyalari jamiyatimiz rivojlanishiga eng kata ta'sir etuvchi omillardan biri hisoblanadi. Ta'lim jarayonida ham rivojlanib borayotgan multimedia texnologiyalari insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida mavjud bo'lib, yetakchi o'rinlarni egallamoqda. "Davlatimiz rahbari avvalo maktablarda o'quv yuklamasi va darslar sonini qayta ko'rib chiqish, o'quvchilarni faqat yodlashga emas, balki fikrlashga chorlaydigan metodika yaratish zarurligini" ta'kidladi.[1] Shu boisdan multimedia texnologiyalarini dars jarayonlarida qo'llash orqali darsni mazmunli tashkil etilmoqda. Hozirgi kunda ilg'or pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiyasidan foydalanish, keng ko'lamda joriy etish bo'yicha chora tadbirlarni ishlab chiqish taqazo etilmoqda. Bundan tashqari ko'plab kompaniya va firmalarda seminarlar, uchrashuvlar, treninglar va boshqa tadbirlarni o'tkazishda kompyuter texnologiyalardan foydalanilmoqda. Bunda ma'lumotlar mazmunga boy, sifatli, esda qoladigan va ko'rgazmali bo'lishi uchun ko'proq multimedia texnologiyalari ishlatiladi. Bunday texnologiyalar yaxshi natijalar ko'rsatadi.

MAVZUGA O'ID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Hozirgi bosqich maktabning eng muhim vazifasi-o'quv jarayonini yaxshilash, o'quvchilarning rivojlanishiga zamin bo'la oladigan sifatli ta'limni yaratishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu borada butun dunyo olimlari o'z qarashlariga ega. Multimedia darslarida foydalanish ayniqsa boshlang'ich sinflarda dolzarbdir. K.D. Ushinskiy ta'kidlaganidek: "Bolalarning tabiati aniqlik talab qiladi" [20]. P.I. Patkasisti va M.L. Portnov (2008) "Ta'lim san'ati" kitobida foydalanishda shunday deydi "Vizual vositalar yordamida siz mutanosiblikni his qilishingiz va ular bilan darsni ortiqcha yuklamasligingiz kerak, chunki bu Bolani o'quv jarayonida chalg'itadi va kerakli effektni bermaydi" [13]. V.P. Goroshchenko va P.L. Stepanov (2004), o'qituvchi o'qitishning barcha turlari, usullari va shakllarini o'zlashtirishi, ularni qo'llay olishni zarurligini ta'kidlaydi. [5]. Multimedia texnologiyasidan va uning asosiy vositasi bo'lgan kompyuterlardan MTI larning ta'lim-tarbiya jarayoniga foydalanish bo'yicha xorijiy mamlakatlar (masalan, Rossiya) ning olimlaridan S.V. Gurev, N.Z. Frolova, N.I. Klifsova, V.P. Kustova,

L.A.Savina, N.M.Klimeshova, M.V.Osmakovalar, AQShda multimedia texnologiyasidan ta'lim jarayonida foydalanish bo'yicha D.Jonassen, R.Grabindger, S.Carver, R.Lehrer, D.Davidson, A.Mullon va boshqalar ilmiy tadqiqot ishlarni amalga oshirganlar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga har bir dars jarayonida vizual vositalardan foydalanib darsni qiziqarli va noan'anaviy tarzda tashkil qilishga va o'quvchilarni kreativ fikrlashga, dunyoqarashini kengaytirishga, dars samaradorligini yaxshilashga imkon beruvchi yo'llarni ochib berish borasida amaliy va nazariy ma'lumotlar berilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR:

Boshlang'ich sinf darsliklarida berilayotgan mavzular rasmlari, rangli, o'quvchilarga qiziqarli tarzda ishlab chiqilayapti. Lekin matn asosida berilayotgan nazariy ma'lumotlarning kamligi, o'qituvchi savoli va o'quvchi javobi yetarli darajada yoritib berilmayotganligini bartaraf etish uchun qo'shimcha tarzda multimedia vositalaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun darslik va mavzular yuzasidan qo'shimcha multimedialarni yaratishi va elektron darsliklardan foydalanib darsni qiziqarli tashkil qilish, dars samaradorligini oshirishga imkon yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi (multimedia) — kompyuterning matn, grafik, tovushli va videoma'lumotlar bilan ishlashga imkon beruvchi qurilmasi. Odatda multimedia deganda matn, ovoz, grafika, videotasvir va fazoviy modellashtirish kabi ma'lumotlar taqdim etish jarayonini kompyuter tizimidagi birlashishi tushuniladi.

Hozirda deyarli barcha kompyuterlar multimedia qurilmalar bilan ta'minlangan. Multimedia qurilmalar standartiga grafik tezlatgichlar va katta hajmli universal kompakt disklar ham qo'shildi.

Mediata'lim- pedagogikada yangi yo'nalish bo'lib, kommunikatsiya (aloqa) ko'pchilik aloqa kommunikatsiyalarini o'quvchilar tomonidan o'rganishni e'tiborga oladi. Ya'ni: matbuot, televidenie, radio va boshqalar. Ta'limda mediata'lim vositalari sifatida axborot muhiti elementlari: darslik, ko'pchilik axborot vositalari

(nashriyotlar, radio, televideniya), video, kompyuter o'qitish dasturlari va o'yinlar, multimedia, Internet axborot setlari (turkumlari) foydalaniladi.

Nega fan ta'limida multimedidan foydalanish kerak?

“Ommaviy axborot vositalari va texnologiyalarning global madaniyatga yaqinlashishi bizning dunyo haqidagi bilimlarimizni o'zgartirmoqda ta'limning asoslarini shubha ostiga qo'yochib beradi. Endi so'zni o'qish yetarli emas; bolalar, yoshlar va kattalar ham multimedia madaniyatining kuchli tasvirlarini tanqidiy talqin qilish qobiliyatiga muhtojdirlar bu esa bir nechta ommaviy axborot vositalarida o'zini namoyon qiladi. Media savodxonligi bu bo'yicha ta'lim sohasini yangi zamonaviy pedagogikani yaratilishini ta'minlaydi va XXI asrda yashash, ishlash va fuqarolik uchun zarur bo'lgan yangi savodxonlik shakllanishiga turtki bo'ladi desak mubolag'a bo'lmaydi. Bundan tashqari, u o'zlashtirishga yo'l ochadi doimiy o'zgaruvchan va yangi innovatsiyalar bilan kuchayib borayotgan dunyodagi jamiki insoniyatni umrbod ta'lim olish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni yaratib boradi.

Mediata'lim mazmuni quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

1. Axborot vositalari kanallar orqali beriladigan axborotni o'zlashtirish, qayta ishlash;
2. Kompyuterlar, modemlar, fakslar, multimedialar va boshqalarni ishlatish orqali kerakli axborotni qabul qilish, uzatish, tayyorlash va izlash bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirish.

Media (lotincha, tesia) – axborot tashuvchi vositadir. Multimediali video ma'lumotlarni qabul qiladi va ular ustida ishlaydi.

Multimedia tushunchasi hayotimizga 90-yillarning boshlarida kirib keladi. Multimedia texnologiyalariga qiziqish amerikalik kompyuter mutaxassisi Bil Geytsning nomi bilan bog'liq. Ko'pgina mutaxassislar bu atamani turli xil izoxlamoqdalar. Ularning fikrlarini umumlashtirib multimediga shunday ta'rif berish mumkin: multimedia – bu informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari asosida axborotning an'anaviy va original turlari asosida o'quv materiallarini o'quvchilarga etkazib berishning mujassamlashgan holdagi ko'rinishidir.

Multimedia vositalari asosida o'quvchilarni o'qitish ikki barobar unumlidir va vaqtdan yutish mumkin. Multimedia vositalari asosida bilim olishda 30% gacha vaqtni tejash mumkin bo'lib, olingan bilimlar esa xotirada o'zoq muddat saqlanib qoladi. Agar o'quvchilar berilayotgan materiallarni ko'rish (video) asosida qabul qilsa, axborotni xotirada saqlab qolinishi 25-30 % oshadi. Bunga qo'shimcha sifatida o'quv materiallari audio, video va grafika ko'rinishda mujassamlashgan holda berilsa, materiallarni xotirada saqlab qolish 75 % ortadi.

1-jadval O'quvchilar uchun multimedia darslarining afzalligi va imkoniyatlari

Multimedia darslarining Afzalligi	Multimedia resurslari imkoniyatlari
Berilayotgan materialni chuqurroq, mukammalroq o'zlashtirish imkoniyati bor;	O'quv-uslubiy multimedia axborotlariga kirish imkonini kengaytirad
Ta'lim olishning yangi sohalari bilan yaqindan aloqa qilish ishtiyoqi yanada ortadi	O'quvchilarda kommunikativ malakalarni, muomala madaniyatini, multimedia axborotlarini izlash o'quvini shakllantiradi
Ta'lim olish vaqtining qisqarish natijasida, vaqtni tejash imkoniyatiga erishish;	Tezkor maslahat yordamini tashkil etadi
Olingan bilimlar kishi xotirasida uzoq muddat saqlanadi	Mustaqil ta'lim olish uchun individual ta'lim bazasini rivojlantiradi;
Amaliyotda qo'llash imkoniyatiga erishiladi.	Masofaviy ta'limni tashkillashtiradi

1-jadval

Asosiy fan o'quv dasturining bir qismi sifatida multimedia resurslaridan foydalanish:

- Ilmiy g'oyalar va tushunchalarni ko'rgazmali ko'rsatish

- O'quvchilarda atrofdagi dunyoga nisbatan hayrat va hayajon tuyg'ularini singdirish
- Mahalliy aholi yashaydigan hududlarni misollar orqali taqdim etin
- Ilm-fan bilan shug'ullanadigan haqiqiy odamlarga misollar keltiring
- O'quvchilarni fan sohasiga qiziqishini shakllantirish
- Mavzu bo'yicha joriy tadqiqotlar, nazariyalar va istiqbollarni taklif qilish
- O'quvchilarni uzoq yoki borish qiyin bo'lgan joylar bilan bog'lang
- 21-asr ko'nikmalarini, jumladan, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirish
- Barcha o'quvchilar tomonidan umumiy tajribani taqdim eting

Ilmiy hamjamiyat tomonidan qo'llaniladigan vositalarni yaxshiroq takrorlash uchun o'qitish strategiyalarimizni moslashtirganimizda, biz o'quvchilarimizning o'zlarini tasavvur qilish qobiliyatini oshirish va ular bilishi kerak bo'lgan ko'nikmalarni oshirishimiz va o'zlarining umrbod ta'lim olishlarida faol ishtirokchilar sifatida namoyon qilishimiz mumkin bo'ladi.

Ta'limda multimedia ilovalarining maqsad va vazifalarini, multimediani o'quv jarayonida tutgan o'rni, ularning tamoyillari, modellari, ta'limiy multimedia ilovalarining o'quv-metodik, texnik ta'minoti to'g'risida bilimlarga ega bo'lishi, multimedia haqida bilim olish, ta'limiy multimedia ilovalari uchun o'quv-metodik materiallar tayyorlash, ta'lim tizimida multimediali yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalaridan foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lish, multimediali ta'lim platformalari va ularda elektron resurslarni yaratish malakalariga ega bo'lishdan iborat.

Multimediali o'yinlar – shunday o'yinlarki, ularda foydalanuvchi kompyuter yordamida yaratilgan virtual vositalar yordamida dasturiy vosita bilan muloqotda bo'ladi. Virtual vosita holati foydalanuvchiga turli xil axborot uzatish usullari (ovozli, visual, taktil, ya'ni sezgi organlari orqali uzatish) bilan beriladi. Hozirgi vaqtda kompyuterlardagi deyarli barcha o'yinlar multimediali o'yinlar hisoblanadi.

Interfaollik talabaning ta'lim jarayoniga qo'shilishiga yordam beradi, bilim olish uchun motivatsiyani qo'llab-quvvatlaydi va kognitiv faollikni rag'batlantiradi. Nafaqat multimedia darslari interaktiv bo'lishi mumkin.. Ammo o'qituvchi interaktiv

multimedia ob'ektlaridan foydalangan holda o'z imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirishi mumkin.

Turli xil o'quv vositalaridan, jumladan, multimediyadan foydalanishda interaktivlikning uch turi mavjud: reaktiv o'zaro ta'sir, faol o'zaro ta'sir, ikki tomonlama o'zaro ta'sir.

Reaktiv o'zaro ta'sirda talabalar o'zlarining ma'lumotlarga (reaksiyaga) munosabatini ko'rsatishlari mumkin, lekin shu bilan birga dasturni boshqarish imkoniyati kam.

Faol o'zaro ta'sir - bu materialning tezligini, hajmini va uni o'rganish ketma-ketligini tanlash orqali resursni boshqarish mumkin bo'lgan variant.

Ikki tomonlama nazorat bilan dastur uni boshqaradigan talabalar ehtiyojlariga moslashadi.

Multimedia darsining afzalliklari imkoniyatlarni kengaytirish va quyidagi muammolarni hal qilishdir:

Texnik imkoniyatlar: turli ob'ektlarni, tabiiy hodisalarni, jarayonlarni tasavvur qilish mavhum tushunchalarni aniq qilish uchun jarayonlarning dinamik tasviridan foydalanish.

XULOSA VA TAKLIFLAR.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, Multimedia dasturlari orqali tabiiy fan darslarida o'qitish o'quv materialining mazmuniy komponentlarini keng ko'lamda tizimga keltirishga ko'maklashadi, o'quvchilar atrof-olamni rangli rangtasvirlar orqali ko'rishi, ya'ni hayolan emas balki multimedia dasturlari orqali ko'rishi va uni tahlil qilishi ta'lim oluvchilarga ta'limning to'liq yoki qisqartirilgan variantlarini erkin tanlash va o'tish imkonini beradi. Ta'lim vositalarining yangi shakli nafaqat muloqot, axborotlarni uzatish uchun yangi imkoniyatlarning vujudga kelishiga, balki an'anaviy ta'lim va ma'lum ommaviy axborot vositalari bilan taqqoslaganda zamonaviy madaniyatda o'zgacha o'rin olgan yangi muammolarning, yechimlarning, yangi kesishish nuqtalarining vujudga kelishi uchun ham imkoniyatlar yaratadi. o'quvchilarda fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishda kompyuterdan ko'rgazmali vosita va o'quvchilar mustaqil o'zlashtirishga mo'ljallanga didaktik o'quv materialini, o'zini-o'zi nazorat qilish, ixtirochilik

qobiliyatlarini takomillashtirishga qaratilgan ijodiy texnologik obekt sifatida foydalanishga e'tibor qaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti "Ta'lim-tarbiya tizimi: taraqqiyotning yangi bosqichi muhokamasi". Prezident videoselektori. 30 Oktabr 2020 53120
2. Ta'limda multimedia texnologiyalaril fanidan amaliy mashg'ulotlar o'tqazish bo'yicha uslubiy qo'llanma 1-qism, —ALOQACHII nashriyot-matbaa markazida chop etildi, Toshkent – 2015 yil.
4. Ishmuxamedov, R. Ta'limda innovatsion texnologiyalar: ta'lim muassalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar / R. Ishmuxamedov, A. Abduqodirov, A. Pardaev. - T.: Iste'dod, 2008. -180 b. - (O'zR Prezidentining "Iste'dod" jamgarmasi). -b.177.-2 ekz. –
5. MOODLE tizimi va undan foydalanishni o'rganishl bo'yicha uslubiy qo'llanma. Andijon-2015.
6. Блохина, Е. Лэпбук – наколенная книга [Текст] / Е. Блохина, Т. Лиханова, Л. Морозова, О. Харина. // Обруч. – 2015. – № 4. – С. 29-30.

MUNDARIJA

<u>1.</u>	Ta'limni modifikatsiyalash sharoitida tarix fanlarini o'qitishning innovatsion metodik tizimini yaratishning pedagogik tavsifi	<u>3</u>
	<i>Boymirzaev X.K.</i>	
<u>2.</u>	Применение игровых технологий на уроках русской литературы для повышения мотивации к самообразованию у студентов	<u>12</u>
	<i>Азизова Д. А</i>	
<u>3.</u>	Innovative methods of developing lexical competence in preschool children through vr technology	<u>21</u>
	<i>Ergasheva X.Y.</i>	
<u>4.</u>	Ingliz tilida og'zaki nutq ko'nikmalarini takomillashtirishda autentik matnlarning ahamiyati	<u>28</u>
	<i>Qosimov J.A.</i>	
<u>5.</u>	Jadid adabiyotining o'ziga xos xususiyatlari va uning zamonaviy ijtimoiy ahamiyati	<u>33</u>
	<i>Isabayeva A.Y.</i>	
<u>6.</u>	Sun'iy intellektni o'rganishning bugungi kundagi ahamiyati	<u>39</u>
	<i>Ergasheva D.A.</i>	
<u>7.</u>	Effectiveness of teaching english literature to undergraduate students through an ethical and philosophical approach	<u>49</u>
	<i>Mirsadullayev M.M.</i>	
<u>8.</u>	О роли внеаудиторных мероприятий при изучении литературы в вузах	<u>55</u>
	<i>Нарзуллаева Н.А.</i>	
<u>9.</u>	Bo'lajak pedagoglarda sun'iy intellekt asosida salomatlikni mustahkamlash immunitetini shakillantirish mexanizimlari	<u>64</u>
	<i>Axmedova D.S.</i>	
<u>10.</u>	Fizika fanini akademik litsey o'quvchilariga o'qitishning pedagogik-psixologik asoslari	<u>74</u>
	<i>Soliyeva M.M.</i>	
<u>11.</u>	The role of web quest technology in learning english	<u>80</u>
	<i>Jalilova X.F.</i>	
<u>12.</u>	Amerika oliygohlarida tarjimon mutaxassislarni tayyorlash tajribalari	<u>86</u>
	<i>Lutfullaev P.M.</i>	

- 13. Tibbiy terminologiyani o'rganish uchun o'rganish vositalari va strategiyalari 95**
Boyxanov Sh.M.
- 14. Milliy madaniyatni shakllantirishda pedagogik muloqotning usullari va vositalari 100**
Ismoilov T.I., Mirzaraximova Z.M.
- 15. Webcorpus yondashuvi asosida internetga korpus sifatidagi qarashlar 113**
Ashirbaeva M.N.
- 16. Science darslarini tashkil etishda zamonaviy texnologiyalarning o'rni (boshlang'ich sinf misolida) 122**
Ergashmirzayeva M. I.
- 17. Umumiy o'rta ta'lim astronomiya darslarini tashkil etishda innovatsion yondashuvlar 129**
Xolboyeva N.B., Yusupov D.A.
- 18. Neyrodidaktika yangi soha sifatida 138**
Boydavlatov A.A.
- 19. Kasbiy ta'lim tizimida fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi va dual ta'limni rivojlantirish masalalari 144**
Nishanov M.S., Toshmirzayeva M.M.
- 20. Talabalarning informatsion-analitik kompetentlini rivojlantirishda sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish 152**
Baydjanov B.X.
- 21. Обеспечение школьной географии образовательными средствами: современные подходы и перспективы 166**
Абдурахмонов Б.М., Рахимов И.Б.
- 22. Musiqa ta'limida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning pedagogik asoslari 175**
Gazziyev J.J., Maxkamjanov S.Q.
- 23. Ona tili darslarida o'quvchilarning lug'aviy ko'nikmalarini rivojlantirish usullari 180**
Parpiyev O.O.
- 24. O'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirishda innovation metodlarni ta'limga joriy etish istiqbollari 189**
Ismoilov T.I., Sobirjanova B.F.
- 25. Texnologiya mashg'ulotlarida "stack-n-whack texnika" sidan foydalanish 199**
Xudayqulov Sh.S., Ziyamova G.T., O'sarova O.I.

- 26. Tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantiruvchi omillar 210**
Kamalova N.D.
- 27. Artpedagogika orqali talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish texnologiyasini takomillashtirish 220**
Madaliyev R.I.
- 28. Zamonaviy pedagogika: innovatsiyalar va kelajak kaliti 231**
Maxsudova Sh.M.
- 29. Yangi O'zbekistonning ijtimoiy taraqqiyotida tinchlik va barqarorlikni mustahkamlashga oid mexanizimlarini shakllantirishda inson omili 244**
Qo'chqorov S.A., Qodirov S.B.
- 30. Роль педагога в формировании лингвострановедческой компетенции у учащихся 252**
Тухтасинова Х.Х.
- 31. Multiplatforma orqali o'quvchilarning matnni tahlil qilish va muhokama qilish ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi 259**
Tajibayeva M.T.
- 32. Kimyo fanlarini ishlab chiqarish jarayoniga integratsiyalashda virtual laboratoriyalarning ahamiyati 266**
Rahmatova N.I., Abdullayev N. J.
- 33. Xulqida og'ishishi bo'lgan o'smirlar psixologiyasining o'ziga xosliklari: ilmiy-nazariy tahlil 274**
Xolmirzayev Sh.A.
- 34. O'zbekistonda PISA 2025 xalqaro tadqiqoti natijalarini bashoratlash 282**
G'ayniddinov Sh.T.
- 35. Boshlang'ich sinflarda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashning innovatsion usullari 290**
Nuraliyeva K.I., Zokirjonova G.B.
- 36. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qish darslarida bog'lanishli nutqini rivojlantirish 296**
Abduraxmonova G.R.
- 37. Bo'lajak pedagoglarning metodik malakalarini rivojlantirishning zarurati 303**
Maqulov Sh.X.
- 38. Yunon-rim kurashchilarini tik turgan holatdan qo'lini tortib parter holatiga o'tgazish usulini kinematic asoslari (texnik harakat chap tomonga bajarilishi asosida) 312**

- Tashnazarov Dj.Y.*
- 39. Boshlang'ich ta'limda ona tili fanlarini o'qitish metodikasini takomillashtirish lingvodidaktik muammo sifatida** **325**
Djakbarova M.I.
- 40. Klasterli yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida mas'uliyatni rivojlantirish** **334**
Xusanova F.
- 41. "Oliy ta'lim tizimini integratsiyalashda milliy kontentdan foydalanishning o'ziga xos jihatlari"** **342**
Mirzaakbarov A.M.
- 42. Fanlararo aloqadorlik asosida fizika o'qitish jarayonini tashkil etish** **348**
Boyturayeva G.K., Zaxidov I.O., Alijanov D.A.
- 43. Techniques for developing grammatical competence of 5th and 6th-grade students using innovative technologies** **361**
Azamatova X.Q.
- 44. Ilmiy bilimlarni rivojlantirishda o'qitish metodlarining zamonaviy transformatsiyasi**
Abdulxayev A.A.
- 45. Zamonaviy ta'limda ilmiy-pedagogik bilimlarni shakllantirishning dolzarb yo'nalishlari** **381**
Uzoqboyev X.Q.
- 46. Maktabgacha ta'limda innovatsion muhitni ta'lim tarbiya jarayoni va pedagoglar faoliyatiga ta'siri** **391**
Akramjonova F.A.
- 47. Xalqaro baholash dasturlaridan foydalanish ijtimoiy zarurat sifatida** **399**
Asqarova M.A.
- 48. Ingliz va o'zbek tillari kontekstida turizm terminlarining lug'aviy jihatlari** **412**
Odilboyeva U.Z.
- 49. Innovatsion yondashuv asosida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining autopedagogik kompetentligini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida** **419**
Raximov H.U.
- 50. Rangtasvirchi rassomlar asarlari tahlili asosida mavzuli kompozisiya yaratish** **425**
Komoldinov S.J.
- 51. Ta'lim ergonomikasi** **433**
Abdullayev S.X.

- 52. Pedagogika yo'nalishi talabalarini turizm faoliyatiga yo'naltirishda muzey pedagogikasi fanining imkoniyatlari** 441
Dadaboyev S.M.
- 53. Elektolitik dissotsiyanish nazariyasiga oid masalalar yechish** 448
Nodirov A.A., Xoldorova R.S.
- 54. Talabalarning mustaqil ta'lim kreditlarini yig'ishlarida mustaqil ishlar va ularni bajarish turlari** 453
Toshmatov G.O.
- 55. Futbolchilarni texnik xarakatlarining sifatini emotsional holatlariga bog'liqligini baholash metodlari** 466
Satiyev Sh.K.
- 56. Talabalarning ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda xomaki tasvirlar ishlashning ustuvorligi** 486
Boltaboyev A.X.
- 57. "Umummadaniy kompetentlik" tushunchasi va uning pedagogik psixologik mohiyati** 491
Olimova D.N.
- 58. Inklyuziv ta'limda integratsiyani amalga oshirish yo'llari** 500
Asranbayeva M.H.
- 59. Pedagoglarning asab tizimi kasalliklari: zamonaviy tahdidlar va samarali profilaktika choralari** 510
Kamalova Y.B., Aliyeva M.H.
- 60. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ijtimoiy ongini rivojlantirishda o'yin pedagogikasining roli** 516
Xudoynazrova Z.S.
- 61. Improving independent learning opportunities of future mathematics students in a digital educational environment** 524
Nafasov G.A., Davlatov O.T., Turopova G.N.
- 62. Pedagogika fanlari xamkorligi asosida talabalarning ekologik kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning metodologik jihatlari** 532
Xodjibolayeva N.M.
- 63. Pedagogik faoliyatni amalga oshirish uchun o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi** 537
Bekberdiyeva G.
- 64. Infografika yordamida steam tizimining inklyuziv ta'limdagi imkoniyatlarini oshirish** 544
To'g'izboyev F.U.

- 65. Mtt va oila integratsiyasi asosida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash** **551**
Abdusamatova N.J.
- 66. Musiqaga oid terminlar lug'ati va ularning tadqiqi muammolari** **560**
Aripova G.T.
- 67. O'quvchilarga badiiy matnni tushunish texnikasini o'rgatish usullari** **567**
Tillayeva R.T.
- 68. Kimyo fanini o'qitishda modul tizimidan foydalanish** **575**
Mirzaaliyeva G.M., Sattarova D.M.
- 69. Kasbiy ta'lim va kasbiy sifat uyg'unligi** **582**
Otanazarova M.X.
- 70. Badiiy asarlarni o'rganishda assotsiativ yondashuvlar** **588**
Kambarova S.I.
- 71. Ta'lim sohasida interfaol metodlardan foydalanish** **597**
Rustamova M.M., Abdulboriyeva N.M.
- 72. The cultural role of anthroponyms in naming system** **605**
Saydullayeva B. S.
- 73. Ingliz tili va kimyo fanlarini integratsiyada o'qitish** **610**
Zahidova A.A., Yusupova M. A.
- 74. Takomillashtirish masalalari** **616**
Nafasova G.B., Siddiqova Sh.
- 75. Etnomadaniy kompetentsiya va san'at ta'limi bilan bog'liq tadqiqotlar va nazariyalar tahlili** **624**
Suyarov N. T.
- 76. Rivojlantiruvchi o'yin muhitining maktabgacha yoshdagi bolalarni erta rivojlantirishdagi o'rni** **631**
Ismailova N.I.
- 77. Ta'lim jarayoni bilan bog'liq fobiyalarni bartaraf etishda muammoli ta'limning ahamiyati** **643**
Badritdinova M.B.
- 78. Mustaqil ta'lim jarayonidagi nutq o'stirishda raqamli texnologiyalar samarasi** **652**
G'ofurova M.R.
- 79. O'smirlar o'rtasida aksiologik yondashuvlar asosida jinoyatchilikni oldini olishning pedagogik diagnostikalash va korreksiyalash usullar** **661**
Nabiyev N.G'.

- 80. Teatr pedagogikasi vositasi orqali bo'lajak filolog o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning didaktik modeli** 668
Maxkamova Sh.O.
- 81. O'qituvchi faoliyatini pragmatik yondashuv asosida takomillashtirish** 674
Sobirova M.Y.
- 82. Tayyorlov gurux tarbiyalanuvchilarning o'qish savodxonligi rivojlantirishda ijtimoiy psixologik yondashuv** 684
Hakimov A.O.
- 83. Independent education the future in activities mathematicsdevelopment of creative competence of teachers** 691
Nafasov G.A.
- 84. Lirikada ruhiyat tasiviri** 697
Karimboyeva Ch.I.
- 85. Methods for communicating modern knowledge of genetics and biotechnology to students** 712
Mo'minov M., Ikramov T.S.
- 86. Improving the methodology of teaching mathematics in primary grades** 712
Nafasov G. A., Nazirov Q.Q., Xudoyqulov R.O.
- 87. Improving the methodology of professionally-oriented teaching of students of academic lyceums in mathematics lessons** 719
Nafasov G.A., Jangibayev I.U., Xudoyqulov R.O'.
- 88. Improving the blended learning methodology of future mathematics teachers in the context of digital learning** 726
Nafasov G.A.
- 89. Sinergetika tamoyillar asosida matematika tushunchalarni yoritish samaradorligi** 732
Dushaboyev O.N., Aknazarova R.K.
- 90. Theoretical basis of problem-based teaching of mathematics in higher educational institutions** 741
Nafasov G.A., Norjigitov H., Jangibayev I.U.
- 91. Tibbiy ta'limda sıydık-tosh kasallığını o'qıtışnıng o'rnı va ahamiyatı** 748
Soliyev M.B.
- 92. Ta'lim jarayonida multimedıadan foydalanib dars o'tishnıng afzallıgı** 753
Avazbekova Sh.N.